

PETRO WOLYNIAK

SPEAKING FRANKLY

A Collection of Essays and Short Stories

Introduction by V. Svaroh

PUBLISHED BY "NOWI DNI" CO. LTD.

Toronto

1975

Canada

ПЕТРО ВОЛИНЯК

ПОГОВОРИМО ВІДВЕРТО

Вибрані статті й оповідання

Вступна стаття В. Сварога

ВИДАВНИЦТВО "НОВІ ДНІ"

Торонто

1975

Канада

Збірник укладено й видано заходами Комітету для
збереження літературної спадщини П. К. Волиняка

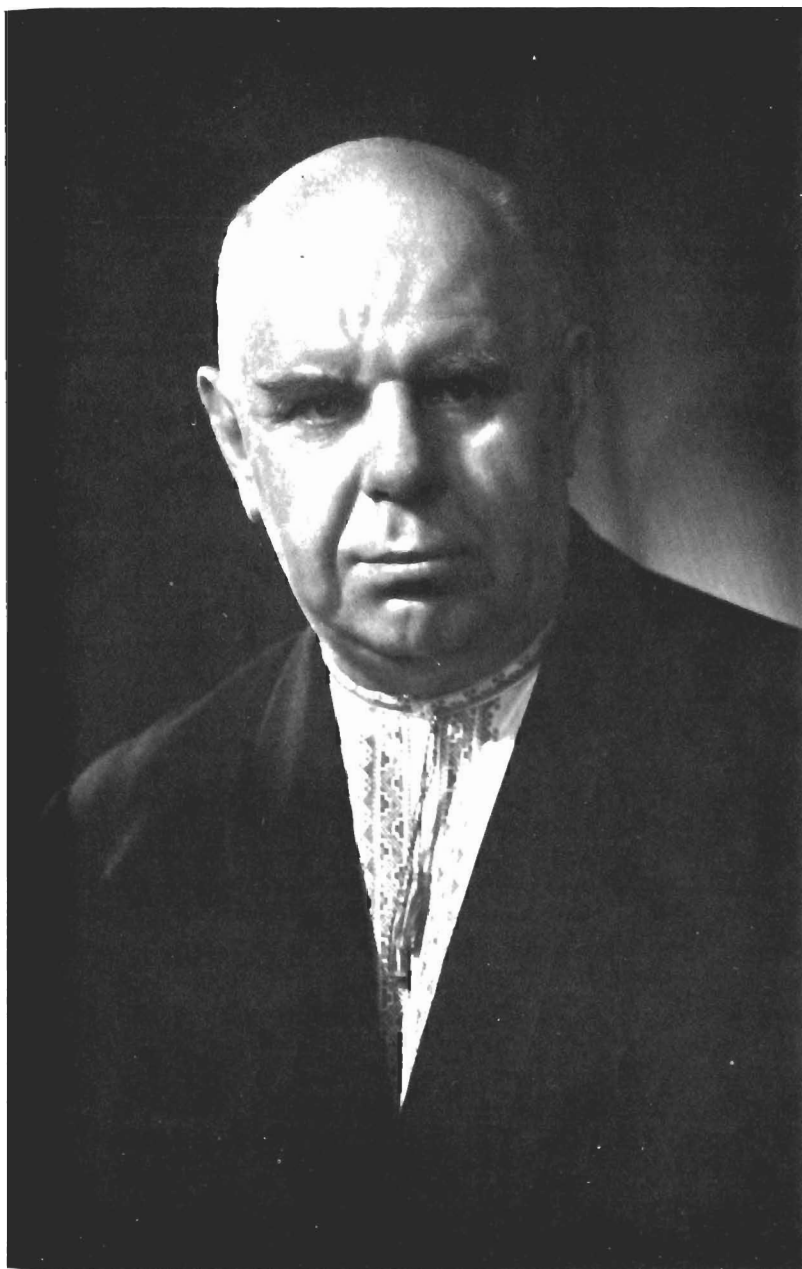
Редактор
Співредактор

В. Сварог
Д. Кислиця

This collection coordinated by the Committee for Preservation
of P. Wolyniak's Literary Heritage

Editor
Associate Editor

V. Svaroh
D. Kyslycia

Петро Кузьмович Волиняк * 28. 9. 1907 — † 29. 12. 1969.

Оформив обкладинку
Василь Клименко

Тираж 1000 примірників

Всі права застережені за видавництвом
„Нові дні”
1975

Copyright by “Nowi Dni” Co. Ltd.
1975

Printed by
HARMONY PRINTING LTD.
3194 Dundas St. W., Toronto, Ont., Canada, M6P 2A3

ВІД РЕДАКЦІЇ

За роки своєї журналістичної діяльності Петро Кузьмович Волиняк написав набагато більше статей, ніж можна було б умістити в цей одностомник. Читач переконається в цьому, кинувши бодай побіжний погляд на список усіх його статей, даний у цьому збірнику.

Вибір з такої кількості матеріялу лише невеликої його частини не міг не бути вельми трудним і відповідальним завданням. Дехто з читачів може не знайти в цьому збірнику саме тих речей, які з тих чи інших причин сподобались йому найбільше. Але про те, щоб задовольнити всіх і кожного, годі було й думати.

Ми поставили собі метою добирати для цього одностомника такі, есейного, сказати б, характеру, статті, які в сукупності своїй творили б певну цілість — показуючи політичну філософію П. Волиняка в усьому її діапазоні та якнайяскравіше виражаючи його погляди на всі, і позитивні, і негативні, явища нашого громадського життя. Ми шукали таких речей, які будуть актуальні завжди, бо аналізують характерні факти та типові риси ментальності різних представників нашого етносу.

Добираючи в публіцистиці П. Волиняка „вічне”, ми подекуди мусіли вилонювати його з суміші з проминальним, перехідним.

Будучи журналістом, П. Волиняк формулював свої твердження та обґрунтовував свої висновки, спостерігаючи сучасне йому громадське життя в різних його виявах та в різних ідеологічних середовищах. При цьому він часто називав прізвища багатьох осіб, яких чимало сьгоднішніх читачів уже забуло або й не знають, а завтрашні читачі цієї книги й поготів не знатимуть. Ураховуючи це, ми мусіли зробити в деяких статтях купюри, залишаючи лише імена загальнознаних людей або тих осіб, що заслуговують відзначення. Це, між іншим, дозволило включити в цей збірник більшу кількість статей.

Як відомо, П. Волиняк завжди був переобтяжений суто технічною роботою і мусів писати, як він казав, „на коліні”. Вимогливі граматисти й стилісти не раз можуть за-

кинути йому лексичні й граматичні неправильності, діалектизми та колоквиалізми, не прийняті в книжній мові.

При всьому тому „виправляти” Волинякову стилістику було б справою дуже трудною, а часом і неможливою. Він виробив собі своєрідний, вельми індивідуальний стиль приязної, невимушеної бесіди з читачем, стиль, у якому елементи серйозної публіцистики, нерідко з філософським заглибленням, поєднувались з елементами репортажу, фейлетону й сатири.

Вигладжувати, причісувати цю розмовну манеру з усіма її колоквиалізмами, значило б знищити найхарактерніше й найдохідливіше в його манері, підмінити Петра Волиняка іншим автором, в якого вже не буде знаменитої Волиняківської ефективності стилю. Робити це ми, звичайно, не мали ніякого права.

І вже з суто технічних причин нам довелося залишити невиправленими деякі відхилення від правописних норм. Так, він, ідучи за канадсько-українською традицією, спершу вживав форм „канадієць”, „канадійський”, а потім почав вживати нормативних форм „канадець”, „канадський”. Ідучи за англійською правописною традицією, він писав „Нові Дні”, замість прийнятого в нас написання „Нові дні”. Але це все несуттєві дрібниці.

Якщо ж у цій книзі трапляться інші недогляди та коректурні „чортки”, то просимо читачів ласкаво пробачити нам, пам’ятаючи, що цю книгу готували до друку люди, переобтяжені й іншою роботою, без якої вони не могли б зробити й цієї.

ВЕЛИКЕ СЕРЦЕ ПЕТРА ВОЛИНЯКА

Ця книга містить вибрані публіцистичні статті й художні твори Петра Кузьмовича Волиняка — людини, що принесла в жертву Україні все своє життя від юних років до своєї дочасної смерті.

Петрові Кузьмовичу випало на долю бути журналістом, мабуть, у найтяжчий період української історії, і не на рідній землі, а в українській діаспорі. Смерть обірвала його діяльність у пору найбільшої зрілості його хисту.

Петро Кузьмович написав і зробив багато, але міг би і зробити, і написати ще більше. Його журналістична діяльність почалася пізно, бо могла відбуватися лише у вільному українському суспільстві, а не в країні, придавленій чоботом антинародного режиму, який бачить в українських патріотах свого ворога № 1.

Своєю безкорисливою відданістю нашій національній справі і невтомною працею Петро Кузьмович заслужив собі право на видне місце в нашому культурно-політичному житті, в історії вільної української журналістики — не зважаючи на всі намагання його недрузів кинути густу тінь непам'яті на його спостереження, думки й поради.

Мусимо з любов'ю зберігати й підсумовувати працю таких людей, як Петро Волиняк, бо їх мислі, їх усвідомлений життєвий досвід надають процесам нашого самоствердження й нашій меті нових вимірів, нових перспектив, глибокого історичного виправдання.

Але коли ми, сучасники Петра Волиняка, зійдемо зі сцени, чи буде повна гарантія того, що наступні покоління збережуть його твори, що його ім'я не потоне в суєті лихоліття — так, як пішли в непам'ять імена багатьох діячів, що мали лиху долю жити в нещасливі для України епохи? Чи матимуть наші нащадки достатній стимул для ретельного визбирування Волинякових статей з розжовканих сторінок давнього журналу — якщо ми не розповімо їм про те, який внесок зробив П. Волиняк у наш культурний процес, та не дамо їм у руки хоча б короткий добір статей з його великого доробку?

Ці статті являють собою історичні й людські документи великої вартості. В них яскраво відображена наша доба в усьому її драматизмі, в усій її складності, в її шуканнях, конфліктах, блуканнях і знаходженнях. Для майбутніх дослідників вони будуть неоціненним історичним матеріалом.

З Петром Чететом я познайомився в Києві в трагічні тридцять роки.

Міцний, ставний парубок козацької статури. Зелена чеперка й сива смушкова шапка робили його прикметною по статтю. Уже самим своїм зовнішнім виглядом він ніби стверджував незнищенність української людини. Ніби казав: ось я — українець і цим пишаюсь!

Навіть у товаристві росіян він принципово говорив українською мовою. Кожен його вислів на громадські теми свідчив про викристалізовану національну свідомість, про глибоко продуману й прочуту систему поглядів, центром яких була любов до свого народу, до його культури, до його мови.

Своїм безкомпромісовим ідеалізмом, своєю яскравою українськістю, що світила в ньому рівним і спокійним полум'ям, він імпонував усім, хто з ним говорив, хто його знав. Монолітну цілісність його характеру можна було тільки подивляти й шанувати. І шанували його не лише його приятелі-українці, а й росіяни та інші, часто настроєні вороже до українства.

...Він зробив перерву у своєму навчанні й поїхав на Кубань — українізувати школи для нащадків запорозьких козаків. Через якийсь час вернувся обурений: московська влада припинила українізацію на Кубані, а українізаторам загрожував арешт.

Потім я з ним не зустрічався, але згодом почув, що його заарештовано. Надто вже явно, безстрашно являв він усім свою українськість. Були чутки про якийсь “нелегальний” гурток, у якому він брав участь. У ті роки це було “безрозсудною” сміливістю.

У роки воєнної завірюхи, на дорогах скитальщини була в мене ще одна зустріч з ним “навбігу” — ледве встигли обмінятися кількома словами. І вже в Америці, коли я послав у торонтські “Нові дні” свою першу статтю, Петро Кузьмович написав мені: “Чи пам'ятаєте ви отакого собі Чечета, якого колись знали в Києві?” Проте за весь час нашого життя в Новому світі мені так і не вдалося з ним побачитися, хоч ми й плянували цю зустріч. Він раптом залишив цей світ...

Але листувалися ми багато. У своїх листах до мене він бачиться мені таким же по-юнацькому запальним романтиком (дарма, що роки прикрасили його чималою лисиною), з великою дозою сентиментальності й ніжності в своїй вдачі, але непохитним у своїх поглядах і прямодушним до

різкості, лицарем Української Мрії, непримиренним ворогом комуністичних окупантів його Батьківщини, готовим на жертви і безжальним до самого себе, захопленим і гордим з своєї роботи, вдячним своїм друзям, сповненим несхитної віри в органічну хорошість української людини.

Було в Петрові Волиняку багато рис Тарасової Бульбиної вдачі. Гоголь писав про свого героя:

“Бульба був упертий страшенно. Це був один з тих характерів, які могли виникнути тільки в тяжкий 15-ий вік, коли Україна, покинута своїми князями, була спустошена, випалена дощенту невтримними наїздами монгольських хижаків, коли, залишившись без хати й даху, стала тут відважною людина, коли на згарищах, на виду грізних сусідів і вічної небезпеки, вона звикала глядіти їм прямо увічі, розучившись знати, чи існує якийсь страх на світі... Словом, наш характер дістав тут могутній широкий розмах, дужу поставу”.

Отаким упертим козарлюгою вийшов і Петро Чечет із глибин свого народу. Козацьке завзяття, мускуляста наполегливість були властиві йому у найвищій мірі — як властиві вони були й Іванові Вишенському, Григорієві Сковороді, Тарасові Шевченкові, Іванові Франкові та іншим велетням наших давніших епох, а в наш час — Валентиніві Морозові та його співборцям.

Таких людей справді надлюдської величини в нас — як, зрештою, і в інших народів — було, на жаль, завжди недосить. Але їм ми завдячені тим, що в українських серцях не гасне Українська Мрія.

Ідеологія Петра Волиняка? Вона дуже проста. Це, насамперед, його пристрасна, величезна, часто болюча любов до своїх земляків, до своєї української землі від Карпат до Кубані. Усі українці — його “чудові українці й чарівні українки” — були для нього братами й сестрами, дітьми однієї матері. Його до розпачу глибоко смутило те, що так багато українців і тут і там потрапили на чужі дороги, на манівці, роблять не те що треба й не так як треба.

Коли він картав своїх опонентів, то не стільки за їхні несправедливі наскоки на нього, скільки за те, що на манівцях особистих сварок та розпухлих амбіцій вони марнують свої сили, замість того, щоб ужити їх на конструктивну працю для громади. Він зятято боровся проти всього, що подекуди хворобливить нашу спільноту — проти людської малости, егоїзму, опортунізму, корисливості, мілкодумності, мілкодушності, нетактовності, міжпартійної грізні.

Для його “етичного інстинкту”, гострого почуття справедливості, глибинної душевної благородності особливо характерне його обурення з того, що на святкуванні, присвяченому відкриттю пам’ятника Тарасові Шевченкові, “розпорядники” забули вшанувати творця цього пам’ятника — не тільки забули посадити його на почесному місці, а взагалі забули про нього...

Петро Волиняк усім своїм великим серцем прагнув того, щоб слово “Українець” звучало гордо, щоб вороги українства не мали підстав закидати нам некультурність, невихованість, політичну примітивність; щоб спільними зусиллями всієї нашої спільноти були прицяховані до ганебного стовпа ті, хто свої власні інтереси й амбіції ставлять вище від громадських інтересів та розпалюють у нашому середовищі розбрат, міжусобиці, дріб’язкові сварки.

Його ідейна одержимість і безпокійний ідеалізм були для нього джерелом багатьох болючих переживань. Його серце ніколи не знало стану спокою: коли воно не стискалось у лещатах жалю й болю, або не горіло вогнем обурення й гніву, то трепетало радістю й захопленням. Але гніватись йому доводилось найчастіше...

Петро Волиняк був щирим, переконаним соборником, і його журило, коли дехто з ОУНівців уживав його “галичаноїдом”. Правда, він боровся проти різних неfortunних настанов і тенденцій оунівських ідеологів, але галичаноїдом він ніколи не був, і його галицькі друзі це знають. Він був завжди радий визнати заслуги галичан.

Звичайно, Петро Волиняк не був завжди непомильним. Іноді він казав речі, з якими можна було сперечатися. Я, наприклад, не погоджувався з його настійливим уживанням нав’язаного українцям слова “радянський”, і його аргументація, мовляв, “не хочу паскудити сторінки свого журналу огидним росіянізмом “советський”, на мою думку, є провінційальним “пуризмом”.

Я писав Волинякові, що він безпідставно покладає великі надії на особисті зустрічі з людьми “звідти”, від яких я не сподівався особливих позитивних наслідків. Я не поділяв його ідеалізації таких постатей як Гончар чи Коротич. Я вважав перебільшеними його величальні оцінки В. Сосюри, О. Вишні, особливо О. Довженка.

Але коли він іноді й помилявся, то тільки тому, що в кожному українцеві прагнув знайти оту, на його глибоке переконання, питому українській людині, хоч і часто занесену

чужим намумом, хорошисть, шире серце, в якому можна добрим, неупередженим, братнім словом збудити українську совість і український патріотизм.

Він колись писав мені:

“Якщо ми втратимо віру в наших людей, повністю в них розчаруємось, то в що ж тоді вірити, за що боротись, як жити?”

У цих словах весь Петро Волиняк. І тільки людина з зашкарублюю душею може осудити його за таку величезну любов до української людини, за те, що він жив вірою в Україну!

Другим основним елементом його ідеології була ненависть до всяких поневолювачів України, якої б національності вони не були. Він не був ніяким шовіністом і, зокрема, не був москвофобом. Він писав, що любить і шанує всі народи і їх культури — якщо вони не будуть намагатись усістися на шій українського народу та нав'язувати йому свою культуру.

Чи треба додавати до цього, що він був демократом найчистішої води, що він був проти всіх тоталітарних ідеологій будь-якого забарвлення і пристрасно викривав той варварський, антинародний режим, що поставив собі метою вчинити над нашим народом етноцид, знищити його національну душу! І саме тому він глибоко зневажав “грязь Москви” — “хахлів”, малоросів, усяких хрунів, “дядьків отечества чужого”, позбавлених почуття своєї національної гідности.

Підкреслю, нарешті, що інколи, особливо в полемічному запалі, П. Волиняк робив твердження, з якими не обов'язково беззастережно погоджуватися. Ніхто з нас не може претендувати на повсякчасну немилність, і сам П. Волиняк не претендував на неї. Але його заслуга полягає в тому, що він стимулював самостійне мислення своїх читачів тим, що звертав їх увагу на можливість різних підходів до проблеми та чіткіше визначав об'єкти обговорення; тому цікаві і його спірні думки. Але найчастіше він таки мав рацію.

Ставши журналістом і редактором, можна сказати, випадково, Петро Кузьмович знайшов у цій праці своє покликання. Він невіддільний від свого журналу, який був на скитальщині його біографією. “Нові дні” — це Волинякові мислі, ідеї і мрії. У безперервній присутності “Нових днів” на арені нашої еміграції Петро Кузьмович убачав свою життєву місію. Його журнал був його вкладом у нашу справу, його жертвним приношенням батьківщині.

Знаючи, які величезні й дошкульні труднощі він мусів долати, щоб зробити свій журнал найтривалішим у нашій діяспорі виданням, ми можемо без перебільшення сказати, що “Нові дні” були життєвим подвигом Петра Волиняка. Людина меншої душевної статури, ніж у нього, давно вже була б заломилась під тим тягарем, який він узяв на свої плечі й ніс, ніс.

Свій журнал він зробив особливим явищем у нашій журналістиці. Він знайшов своерідну стилістичну манеру, яка дуже імпонувала його читачам. Він прагнув зробити своє публіцистичне слово твердою крицею, тією іскристою зброєю, про яку мріяла Леся Українка. Він оголосив нещадну війну всім “героям” гучнопорожньої фрази й пози, обожевачам власної особи, власного гаманця й шлунку.

Як я вже відзначив, мені не довелося особисто зустрітися з Петром Кузьмовичем на американському континенті. Про живого Волиняка в його щоденному житті й праці, в різноманітних стосунках з людьми можуть розповісти його безпосередні друзі й співпрацівники, що особисто спілкувалися з ним. До їх спогадів, уміщених наприкінці цієї книги, я відсилаю читачів. Але найглибше знайомство з розумом і душею Петра Волиняка вони дістануть, прочитавши його статті й оповідання.

Ми найкраще вшануємо пам'ять Петра Волиняка, зробивши його відверті бесіди своєю настільною книгою — щоб його здоровий розум і патріотизм, що виростили з самого коріння нашого народу, та його щире серце повсякчас були нам порадиниками в трудних ситуаціях нашого громадського життя. Тоді він, живий і по-хорошому бурчливий, завжди буде з нами і разом з нами буде діяти.

Це буде також найгіднішим виразом нашої подяки йому за ті знегоди й злигодні, що він добровільно прийняв на себе ради прийдешньої волі для України.

Вадим Сварог

THE NOBLE HEART OF PETRO WOLYNIAK

This book contains journalistic essays and literary works of Petro Kuzmowych Wolyniak (pronounced Vol-in-yák).

It was his fate to be a journalist in what may have been the most difficult period of Ukrainian history. He took up the pen in his later life when he lived with other Ukrainians on the hospitable Canadian soil; his literary challenge was augmented by the mere reality of living in an environment foreign to the land of his birth of which he wrote.

Petro Wolyniak accomplished and wrote much, but he could have achieved much more. His journalistic career started late in life because it could only evolve in a free Ukrainian society. It could not be pursued under a suppressive, inhumane one-party Soviet regime which forces a single ideology on the people, permits only one way of thinking. Petro Wolyniak was a democrat in the true sense, and an enemy of all totalitarian ideologies, regardless of their origins. His passion was especially aroused by the tyrannical anti-Ukrainian policy of the communist regime in the Ukraine.

Having become a journalist, so to say, by chance, Petro Wolyniak discovered the power of the written word, and found his true calling. He was inseparable from his monthly magazine "NOWI DNI" (NEW DAYS) which, in effect, became his biography. He perceived as his mission the uninterrupted presence of "NOWI DNI" in the life of Ukrainian Canadians.

By his unselfish and tireless work for the Ukrainian community in Canada, Petro Wolyniak earned a distinguished place in its social and cultural life, and in the history of free Ukrainian journalism. In his journalistic work, Petro Wolyniak laboured to heighten the dignity of Ukrainians in the Canadian democracy, to help them to realize their own potential. His aim was to uplift the confidence and self-respect of Ukrainian Canadians, while enhancing their image in the eyes of others.

Knowing what great financial difficulties Petro Wolyniak had to overcome in order to make his magazine the most enduring Ukrainian publication in the free world, it would not be an exaggeration to say that "NOWI DNI" was his life's heroic accomplishment.

We are confident that this collection of essays of a distinguished journalist and editor will hold a place of prominence in every Ukrainian-Canadian home. Petro Wolyniak's wisdom

and his great patriotism will inspire Ukrainians to strive toward a higher level in their social and political life, while encouraging their involvement and contribution to the life of their new homeland—Canada.

E d i t o r s

BIOGRAPHICAL NOTES

Petro Kuzmovych Wolyniak was born September 28, 1907 in the village of Hulsk located in the Nowhorod-Volynskyj region of the Rivne province. He completed primary school in Hulsk, received his secondary education in Nowhorod-Volynskyj and attended a surveying college in Zhitomir. In 1929 he attended the Central-Asian State University in Tashkent, but when the philology department was closed down, he entered the Ukrainian Institute of Linguistic Studies in Kiev in 1930. Arrested in 1933 in Hulsk under the suspicion of nationalistic activities, he spent three years of hard labour, working on the White Sea-Baltic canal.

After World War II, he lived in Salzburg, Austria, where he published a daily newspaper, a weekly and a monthly magazine, and printed three of his books. In 1948, he came to Canada under contract as a farm worker. After one-half year, he moved to Toronto where he worked for the newspaper "Homin Ukrainy". Petro Wolyniak published his first issue of "NOWI DNI" (NEW DAYS) in February 1950 and continued as its owner-publisher-editor until his untimely death on December 29, 1969.

П. Волиняк (п'ятий зліва в першому ряду), по закінченні семирічної школи в м. Звягелі. 1925 р.

П. К. ВОЛИНЯК (ЧЕЧЕТ) — БІОГРАФІЧНА ДОВІДКА

Народився П. К. Волиняк 28 вересня 1907 р. в селі Гульськ — поблизу містечка Корець — Звягельського повіту на Волині (тепер це Новгород-Волинський район Рівенської області). До 1917 р. Петрові батьки — Кузьма Панасович і Мотрона Петрівна (дівоче прізвище Прус) мали 4 десятини землі. Як свідчить родина, батько Кузьма Чечет виріс у наймах, до школи не ходив, але самотужки навчився читати й писати; мати була зовсім неписьменна.

Мрією батька було вивчити всіх трьох синів — Петра (найстарший), Степана й Віктора, що й збулося — завдяки пореволюційним можливостям та ініціативі Петра.

Початкову школу Петро закінчив у Гульську, а семирічку в Новгороді-Волинському. Першу професійну освіту здобув у Житомирі, закінчивши там землевпорядну школу 1927 р.

Попрацювавши якийсь час за набутим фахом на Україні, подався вчитися аж до Ташкенту — в Середньо-азійському державному університеті (САДУ), бо мав бажання вивчати східні мови. А коли там закрили весь філологічний факультет, Петро Чечет приїздить до Києва і вступає до Українського інституту лінгвістичної освіти (УІЛО) — в 1930 р. Директором того інституту тоді ще був д-р Іван Сіак, кол. сотник з УСС (січових стрільців), а професорами та викладачами були М. К. Зеров, М. Я. Калинович, І. В. Шаровольський, М. Т. Рильський, Є. А. Дроб'язко, Г. Сабалдир та інші найкращі сили.

У 1932 р. зробив перерву в навчанні й поїхав на Кубань, але незабаром повернувся, розчарований тим, що там українізацію припинили.

У 1933 р. був арештований — таки в с. Гульську, куди влітку прибув до рідної хати; відбув три роки на Біломорсько-Балтійському каналі.

Після заслання Петро Чечет то вчителював, то працював землеміром, а перед війною — в Дніпропетровському облземвідділі. Під час німецької окупації жив і працював у земельних відділах на Дніпропетровщині.

Писати почав у 1930 р., друкував свої нариси й оповідання в журналах “Молодий більшовик” та “Червоний шлях” (за іншою версією — в “Глобусі”).

По закінченні Другої світової війни Петро Волиняк озвався в Австрії і незабаром розвинув у Зальцбургу видавничу діяльність, залучивши до редакційної праці в своєму видав-

ництві досвідченіших мешканців табору ДП, а серед них і Юрія Клена — свого кол. професора з УІЛО. У Зальцбургу він видавав щоденну газету “Останні новини”, тижневу газету “Нові дні”, журнал “Літаври”, а з своїх творів устиг там видати друком книжки “Під Кизгуртом”, “Земля кличе” і “Кубань — земля українська, козача...”

До Канади прибув П. В. за контрактом влітку 1948 р. — як сільсько-господарський робітник і пропрацював у фермера з півроку. На весні наступного року він почав працювати в газеті “Гомін України”, Торонто, — як управитель видавництва, редактор відділу літератури, науки і мистецтва, досить часто вміщував у газеті свої статті. Задумавши самостійно видавати місячний журнал “Нові дні”, покинув “Гомін України”. Перший випуск “Нових днів” вийшов у лютому 1950 року.

Видаючи й редагуючи “Нові дні”, П. Волиняк видавав і шкільні підручники, переважно свої власні, популярні й наукові книжки, а серед них і “Уваги до української літературної мови” Олени Курило (1960); від січня 1956 до грудня 1960 року він видавав і сам редагував добрий дитячий місячний журнал “Соняшник”.

У цей самий час П. В. якось знаходив час працювати і в українській школі вчителем (кілька років), кілька разів був керівником літніх курсів українознавства при катедральній громаді Св. Володимира, завідував бібліотекою в тій же громаді.

Був членом СУЖЕРО від його заснування, а головою його від жовтня 1958 до жовтня 1960 р., членом УРДП з 1950 р., головою краєвого комітету УРДП 1968 і 1969 р.—до смерті.

Громадсько-політична діяльність П. Волиняка висвітлена в окремих статтях, уміщених у цій книзі.

Тяжко захворів П. В. 25-го, а помер у Торонто 29-го грудня 1969 року від крововиливу в мозок.

I

СТАТТІ, ФЕЙЛЕТОНИ, РЕПОРТАЖІ

ВІД ТОРОНТО ДО ВИННІПЕГУ

Сідаючи за стіл писати оцей репортаж, я мав одне бажання: написати читиво, яке б ні в якому разі не відгонило писаниною, створеною якщо не “по заданію влади й партії”, то все ж таки “по заданію” отої невидимої й непереможної сили, яка панує над душею бідного емігранта, примушуючи його писати не те, що він бачить і що він хоче, а тільки те, що “годиться”, те, що “принесе користь визвольним змаганням”. Цей обов’язок гнітить нашу емігрантську душу, робить її нудною й нецікавою, або, говорячи чіткіш, не дає змоги тій нашій душі виглянути на світ Божий.

Я вже наперед передбачаю невдоволення багатьох своїх читачів, але я з того великої трагедії не роблю, бо знаю істину: “ще ся той не вродив, щоб усім догодив”, як кажуть наші п’ємонтці. І оце слово “п’ємонтці” я не говорю з іронією, але лише з наміром завоювати симпатії своїх ультрасоборних читачів... А щоб завоювати симпатії ще й іншої частини читачів (традиції ж чоловік тримається, гей!), кажу: Господи, благослови в добрий час почать, а ще в кращій кінчить, і сміло починаю цей перший розділ, що зветься:

I

Паніка за звичкою,

**з якого читач довідається, як людина, опікшись на молоці,
й на холодну воду дмухає...**

Але напочатку, мабуть, треба відрекомендуватись. Отже, дорогий читачу і ти прекрасна й мила читачко, їду я не куди-небудь, а у Винніпег — територіяльний пуп землі канадійської і разом з тим місто, що пр е т е н д у є (на велике розчарування старих канадійців підкреслюю це слово) на затримання своєї монополії на культурне й політично-громадське життя українців Канади. Їду я туди не на “гудтайм” і не на “тарибари” з приятелями чи знайомими за доброю чаркою, а на четвертий конгрес українців Канади, себто на Всеканадійський з’їзд тієї частини моєї прекрасної молоді нації, яка оселившись тут, між двома океанами, як би там не говорили наші в’їдливі, як осінні мухи, скептики, все ж таки є єдина, є творчо-діюча і, на мій скромний погляд, є дуже помічна нашому страждущому народові.

І їду я туди, звичайно, не від “Нових Днів”, бо ж велика істина, що також “ще ся той не вродив, щоб на редакторстві хоч дорогу заробив...” А їду я на конгрес від такої молодой симпатичной (не хмуртеся — то моя приватна думка, якої я нікому не накидаю!) СУЖЕРО (Союз українців-жертв російського комуністичного режиму). А раз так, то маю перш за все виконати обов'язки, які на мене наклала ця організація, а тоді вже подбати й про свої особисті справи — бодай написати репортаж для “Нових Днів”.

У Торонто вже кілька тижнів почувається велике зацікавлення конгресом. Тут іде полеміка в пресі, обговорюється справа конгресу на зборах і на засіданнях різних організацій, активно діє міжорганізаційна взаємна розвідка, щоб знати наміри свого “ворога”. Майже кожна організація посилає своїх делегатів. Я їду сам, бо решта делегатів моєї організації має бути з Винніпегу. Тому я радо пристаю на пропозицію свого приятеля, такого собі симпатичного безпартійного члена УНО, д-ра Мужа, їхати разом з ним і з другим моїм приятелем, також безпартійним членом УНО, п. інж. Марком, з яким я ще не так давно мав досить гостру перестрілку в “Нових Днях”. Це тим більше приємно, що ці двоє моїх давніх приятелів можуть бути моїми тактично-політичними союзниками на конгресі.

Їхати мали в суботу вчором, але коли я потелефонував до д-ра Мужа в день від'їзду, то почув від його дружини, що “мій муж, д-р Муж, і інж. Марко сьогодні не їдуть, бо нема квитків — уже всі розпродані”. Була ця вістка мені ніби грім серед ясного неба. Раз що ламається плян, бо їхав я на два дні раніш, щоб: 1. Зорієнтуватись у політично-тактичному плетиві конгресу (офіційний же я делегат!), 2. Побачитись з своїми численними приятелями і дуже нечисленими, але впертими противниками у Винніпезі, більшість яких я ніколи у вічі не бачив, 3. Поладнати деякі свої торговельні справи з книгарнями. Отже, ламається весь плян! А крім того мені нагадалося моє щасливе й радісне життя в безклясово-комуністичній системі, де проста смертна людина часом легше спроможеться заслужити якогось ордена, як купити квиток на поїзд, або, купивши його врешті, сісти в той поїзд...

Вражений такою вісткою, я кулею вискакую з хати і мчу на станцію. Виявляється якась дивна непоінформованість пані Муж, бо квитків є рівно стільки, скільки ви маєте грошей, щоб їх купити!

Отець д-р С. Савчук, П. Волиняк та отець ред. П. Хомин на федеральній конвенції редакторів етнічної преси.
Торонто. 23 й 24 жовтня 1964 р.

— Ах, ті жінки! Вічно паніку роблять, — думаю собі про пані Муж. І щоб помститися їй за цю даремну тривогу, я вирішую зрадити її чоловіка і їхати сьогодні ж таки з генералом Садовським, який тут же бере квиток переді мною.

Врешті 12-та година ночі. Виходжу з станційного будинку на перон. Знайшов свій вагон. Коло нього надзвичайно ввічливий провідник, який, зовсім без потреби, висаджує мене на східці, бере мою невеличку валізку і садовить мене на моє місце. Ані хвилювання, ані небезпеки на якусь неприємність, яка чигає на кожного пасажира в країні будованого безкласового суспільства! І мені мимо волі нагадалися оті “золоті часи юности”, коли то мандруючи, я міг сказати словами І. Сенченка з його чудового літературного репортажу “Подорож до Червонограду”: “Біля вокзалу я нарахував 15,000 народу, 68½ тисяч клунків, валізок, узлів... Проклять я не підраховував, але їх було не менше мільйона.”

Здається дуже промовисте визначення, але це ще далеко не все, бо “Ви не знаєте харківського вокзалу, — пише Сенченко далі. — Це тільки почалось, бо попереду було пекло, якому є лише одне назвисько — харківський вокзал.”

Нічого подібного в цій капіталістичній країні я не побачив і мені стало... сумно!

— Що то за країна, що то за поїзди, коли отак доїдеш до самого Винніпегу і не матимеш ані пригоди, ані неприємности, ані нічого цікавого! Так чого доброго і враження ніякого не матимеш, — подумав я розчаровано.

І тоді я пригадав дальші Сенченкові пригоди: “І ось, зрештою одержавши квитки, ми біжимо назад, на вокзал, перелітаючи за найменші уривки часу сотні східців нашої, найкращої в Союзі, станції. Біжимо — просто, ліворуч, потім угору, вниз, де, прорізаючи пробку з живих пишних гірлянд прекрасних дачниць і дачників, вискакуємо на плятформу, що містить у собі ще три, п'ять, шість тисяч люду столиці.”

І врешті щасливі письменники щасливої країни будованого соціалізму осягають мети, бо, як свідчить Сенченко — “вигукуючи їм (тобто не дуже то ввічливим кондукторам. П. В.) у тон, плигаємо на східці вагону, плигаємо на голови, на ноги громадянам Української Соціалістичної Республіки, на руки красуням столичного міста і, собі на радість, як це не дивно, лише 194 вскакуємо до вагону, де моментально побачили красуню-мереф'янку (виявилось згодом) і двоє місць біля неї. Ми впали разом спочатку в обійми красуні, потім

на свої місця і..." Але урву я цю розкішну цитату з того розкішного твору, хоч бачу вже нахмурені обличчя моїх читачів і читачок: обірвав, мовляв, на самому пікантному місці, щоб інтригувати читача.

Ні. Я обіцяю це вернутись до Сенченка і до його надзвичайної мереф'янки в тому розділі, у якому я говоритиму про любов і її стилі, про жінок і їх категорії. А зараз я тільки хочу поскаржитись читачам, що я нічого подібного до Сенченкового в Торонто не пережив, хоч виражався я на тисячі кілометрів, а Сенченко з Первомайським лише на 70-75.. Ніяких вражінь я не одержав, бо я був у вагоні не 194-им, а дванадцятим. Ніякої прекрасної не тільки мереф'янки, а навіть гамільтонки я у вагоні не зустрів, отже, й падати в її обійми я не мав жодної нагоди. Крім того, Сенченко був лише письменник, а я ще й редактор. Себто, Сенченко міг уволю захоплюватись прекрасними мереф'янками, а я про конгрес думати мушу...

І я щиро завидую Сенченкові. А коли понад поїздом понеслись якісь вигуки кондукторів і поїзд рушив без традиційного вже для нас третього дзвінка, без сюрчка головного кондуктора й без бадьоро-позивного "У-у-ух!" з паровозу, то я зовсім засмучений став коло вікна вагону і з нудьгою вдивлявся в світляні реклами Торонто.

Та на душі все таки був смуток. Отой приємний смуток, який опановує вас, коли ви пускаєтесь у далекі невідомі мандри. Але хіба смуток і радість не діти одного батька-матері?..

Та досить цього. Я хочу змінити вже тему і запропонувати своїм читачам новий розділ, з отаким собі, як любить висловлюватись відомий нашим читачам наш співробітник Б. Сивенко (безнадійний шукач золотої середини між прихильниками клясової й безклясової України), "кучерявим" заголовком, що зветься:

**Не во гнів нашим безклясовикам та іншим комуністам
будь сказане...**

**Це — цілком політичний розділ, з якого читач довідається
про державу для людини і людину для держави.**

Але напочатку одне попередження: отже, любий читачу і ти мила читачко, коли хтось запевнятиме вас, що Волиняк — українець чи канадієць, то ви йому не вірте! Волиняк

ні се, ні те — він клясичний емігрант. Тому він двоїстий: душа його в Україні, а тіло в Канаді. Тому у кращому випадкові він мусить обов'язково порівнювати Канаду з Україною і навпаки, а в гіршому — стогнати й нарікати на Канаду, оплакуючи втрачену й дорогу його серцеві Україну.

Так і тут. Я порівнюю українські й канадійські поїзди. За квиток до Вінніпегу я заплатив 34.75 дол. За спальне місце у м'якому вагоні я доплатив ще 7.30 дол. Таким чином я, щоб їхати найкращим поїздом з найбільшими вигодами доплатив о д и н р а з приблизно п'яту частину вартости звичайної подорожі, призначеної для найбідніших громадян держави. Щоб дійти до цього ступня в Україні я мусів би доплатити 6 разів: 1. Доплатити за пляцкарту сидячу в твердому вагоні (себто мати запевнене місце для сидіння, бо в противному разі я їхав би вчепившись на сідцях, чи стоячи у вагоні), 2. Доплатити за пляцкарту лежачу у твердому вагоні (мав би право лежати на вузькій голій дошці), 3. Доплатити за скорість поїзда, 4. Доплатити за сидячу пляцкарту у м'якому вагоні, 5. Доплатити лежачу пляцкарту у м'якому вагоні, 6. Доплатити за постіль, яку мені видали б брудною й зім'ятою раз до кінця подорожі. Як бачимо, аж шість доплат! А це значить шість різних кляс пасажирів у безклясовій країні будованого соціалізму, порядки й систему якої збираються зберегти й удосконалити ще далі (щоб довести бодай до 26 різних кляс пасажирів!) наші ультра-революційні й ультрапатріотичні безклясовики. Правда, що вони дуже мудрі й щирі патріоти?.. І я так думаю. І тішусь, що бодай у цьому питанні я з своїми читачами не маю розходжень.

Якби мене хтось запитав, яку категорію канадійців я найбільше люблю, то я б, не задумуючись, відповів: поліцаїв і залізничних кондукторів. Справді, канадійський поліцай робить дуже симпатичне враження навіть на українців, які привикли в кожному поліцаї й поліційному агенті бачити свого ворога, схильні вбачати в ньому останнього хама, оборонця ворожої їм окупаційної влади. Так було на сході і в центрі, так було й на заході. І признаюсь щиро, в перші роки мого перебування в Канаді я при зустрічі з поліцаєм з огидою й осторогою поглядав на нього і смиренно переходив вулицю, намагаючись обминути його якщо не десятою дорогою, то бодай третьою чи другою. Потім я привик його поважати. Знаєте, за що? А за те, що він до мене за п'ять років мого

побуту в Канаді ще ні разу не обізвався і ні разу на мене не подивився! Хоч стояв десь завжди чи проходжувався по вулиці з виглядом, який говорив: я все готовий служити вам, служити денно й нічно, в кожній потребі. Але я такої потреби ще не мав, і цим вони мене, так би мовити, завоювали.

Те саме й залізничний кондуктор: якщо ви сумніваєтесь, що в Канаді справді є ввічливі й делікатні люди, то поїдьте поїздом — побачите, що ви помилялись. Кожен кондуктор — ваш найувічливіший слуга, хоч кожен кондуктор в окупованій Україні — є ваш ворог і співпрацівник НКВС. І там ви його боїтесь, а тут ви його любите.

Є тут і вагони-ресторани, але тут справа уже не така приємна, як з поліцаями й кондукторами: у нас таки (бодай у часи НЕП-и) було значно краще. У Канаді у вагоні-ресторані матимете сухий англійський “сервіс”, багато посуду, видасте багато грошей і матимете погану (стандартну й нудну, як соціалізм) страву, якою ви не наїсьтесь, а напхаєтесь, бо смакує вона українцеві точно так, як котові варена цибуля.

А в нас!.. Як ото сядеш було в скорий поїзд Київ-Баку чи Москва-Ташкент, та як зайдеш з кимсь симпатичним у той вагон-ресторан, та як подадуть тобі борщ український чи борщ флотський, та ще щось м'ясне, та ще грибки мариновані, та ще й ікру і всякі інші найкращі в світі речі, та коли поставить офіціант перед вами “графінчик” доброї зубрівки чи спотикачу і дві тонких чарочки, то вам стає так приємно й радісно, що ви забуваєте не тільки за вашу соціалістичну родину, де “так вольно дышет человек”, а забуваєте навіть і за вашого “любимого штурмана соціалізму”. І ви тоді їхали б, їхали б до безконечности, не бажаючи зупинитись не тільки на полустанках соціалізму, а навіть і головну станцію комунізму хотіли б проскочити...

Вибачте мені, що нагадав вам ці милі речі. Знаю, що у вас щось стискає під горлом і вже котиться слина, бо ви цього, — і я нещасний! — не тільки давно не їли, а вже давно й не бачили, і над вами, як і наді мною тяжить смердюча, як карбовка, кокакола і гидкий, як підошва старого черевика, гатдогс чи гамбургер...

Іще одна неприємність чекає вас у вагоні канадійської залізниці: не відчиняються вікна. Ще простому смертному, то воно сяк-так — витримати можна. Але я собі думаю, якби почувала себе поетка Діма, їдучи два-три дні у такому ва-

гоні: адже вона й вітер — нерозривні частки одного, одної істоти.

Чи ви пам'ятаєте її, читачу? Якщо ні, то я вам нагадаю:

За плечима вітер, — ніби крила.
Ноги ледь торкаються трави...
Чи не я це птахом пролетіла
І гукнула вітрові:
— Лови!

Вона, оця оригінальна поетична “літунка”, мабуть, почувала б себе в канадійському вагоні так, ніби її крила відрізані і порозвішувані по стінах, і їй не вдався б жоден з її “вітряних” віршів.

Але все ж таки і тут про потребу подорожуючого подбано: у вагоні є добре діюча вентиляція, яка хоч і не дає приємності відчути живий вітер, добре освіжає повітря, не пропускаячи до вагону пилюки, яка таки добре дається в знаки по наших вагонах.

І зваживши оці всі прикмети, добрі й погані, канадійського способу життя (вибачте за цей гидкий втертий стандарт, але іншого коротшого й чіткішого визначення я ще не знайшов) і сівши на м'якому дивані люблююь канадійським краєвидом і записую в свій записник: Благословенна будь, приватна ініціатива — ти бо єдина улегшуєш й уприємнюєш мені життя. Ти служиш державі через твою службу людині, а не навпаки, перетворюючи людину в державного раба!

І тоді мені стало сумно, мені стало боляче, що серед нашого п'ятидесятимільйонного народу є ще пара сот отих нещасних пропагаторів безклясовости різних форм і напрямків, які такі нещасні, що не мають очей, щоб бачити, вух, щоб слухати, розуму, щоб думати, і совісти, щоб не старатись затримати над нашим народом ярмо, ім'я якому — соціалізм.

Я бачу, що мій поганий настрій передається моїм читачам, а понеже “Нові Дні” не суть ні органом, ні власністю якоїсь партії чи громади, а таки приватною ініціативою, завданням якої є тільки служити Людині, у данім випадку тобі, мій хороший читачу, і тобі, моя мила читачко, то спішу змінити тему і перейти до третього розділу —

Канадійська леді і наша прекрасна мереф'янка,

— у якому читач матиме змогу познайомитись ближче з прекрасною мереф'янкою І. Сенченка і подумати над тим, де є таємниця жіночого щастя і чи то справді велика приємність цілуватися на вулиці і в трамваях.

І пише І. Сенченко далі отак:

“— Досить! Тепер ми сидимо. Правда, Льоню?!”

Льоня, проте, цілком байдуже вислухує зідхання своєї позапартійної душі і, примруживши очі, вже запитує, чому так сміється красуня-мереф'янка. Жвава красуня, в червоній хусточці, з червоними щічками, такими ж губами і, на диво, дивними очима, очевидно, звичним, але красивим рухом одкидає свою голівку назад, примружує чортинячі очі свої і, ледве збільшивши декольте, відповідає:

— Сміюся? Чому сміюся! А чому ж мені плакати, коли крихітка (річ іде про мого друга) така чудесна, а, крім того — на цьому світі, в цій метушняві, так приємно жити, так хочеться радіти, плигати й веселитися, — що, словом, вона не має жодної причини не поцілувати, наприклад, хоч би Льоню з радощів і з того, що він кучерявий, такий стрункий, такий приємний, і ще з того, що тепер не повинно бути жодного сумніву, бо ми всі вже сидимо, і хай на тонкі струнки мінору плачуть ті, хто збирається кинутися під колеса потягу, не знайшовши можливості кинутися в нього — кинутись сюди на лавку, назустріч непередбаченим і тому таємно-красивим пригодам.

Вона кокетувала, ця червона хусточка, сміялась червонілась — і сміявся й червонів увесь вагон — усі 157 мужчин і 249 женщин; перші тому, що так далеко сиділи, стояли й гинули від червонощокої, найпрекраснішої, найвеселішої женщины, другі — від задухи й від задоволення, що потяг швидко вирушить і на станціях —

першій, другій і третій —

вони будуть мліти і з надхненням помирати в обіймах своїх мужів, коханців і їхніх друзів.

І в цей вечір і я, і мій стрункий, юний друг мали можливість цілковито переконатися, що то за чудесна річ веселість, життєрадісність, радість і взагалі всі атрибути творчого мажору!

— Чорт забери, які повнокровні, вирізьблені за найкращим полтавським зразком, руки, які коліна, монументальні

і круглі, яка голубина ніжність і відвага в юних персях! Які очі і плечі, який язик, що, безпосередньо сполучаючись із загадуючинами мозкової лябораторії, лле хвилі пекельної радости в усе, що живе і не позбавлено здібности — чути, бачити, божеволіти.

— Як вас звать? — запитався Льоня, запитався я і ще 157 людей нашого полу, а вкупі 238 очей і 1100 зідхань.

Ми всі сиділи, стояли, божеволіли навколо й не чули, як летить потяг і ті скупі хвилини, що залишились до Мерефи.

— Як вас звать? — і ближчі десять мужчин узяли кожен по одному її пальцю, кожен по клаптику їхнього тепла і всі почувли артеріями й купами нервів —

— Любов!

І хто міг не повірити цьому?!

А потім нагло заблискали вогні, і кондуктор щось про-мрив про квитки. Його, звичайно, ніхто не чув.

— Я тут устаю.

І ми 157 простягли їй свої руки.

— Ой, як багато! — загукала вона. — Як вас багато! А мені треба лише одного...”

Так писав І. Сенченко в своїй “Подорожі до Червонограда”. І так не можу написати я з своєї подорожі з Торонто до Винніпегу. Бо Сенченко це бачив, а я цього не бачив.

Якийсь квашений скептик може сказати: “Ет видумки! Плід письменницької уяви, а не прекрасна мереп’янка!” Але так може сказати лише скептик, себто людина хвора, або людина, якій не дано бачити, бо у нас на кожній вулиці, на кожній станції, в кожному вагоні ви могли зустріти щось цікаве, оригінальне, свіже. Ви могли в нас зустріти очі, які блищать або радістю, чи смутком, ненавистю чи покликом і обіцянкою... Тут же, за п’ять років мого перебування в Канаді, я ще не бачив жіночих очей — тут тільки сірий невірзаний і нічого не промовляючий очний стандарт, який вам нічого не скаже про людину.

Пригадую собі як Месменд в одному з своїх репортажів в “Українських Вістях” (Ульм) розписувався на всі лади, що американська жінка найщасливіша в світі. Які ж атрибути її щастя він вишукав? Їх було кілька: 1. Чоловік мие їй посуд, 2. Чекає на неї в авті годинами, коли вона піде пити пиво, 3. Вона має змогу вживати парфуми навіть цілими фунтами...

Це пише новоприбулий українець. Як бачимо, дуже мало для того щастя, якого людство безнадійно прагнуло від по-

чатків свого існування аж до сьогодні, треба. Але я хотів запитати того журналіста: а чи бачили ви людину в очах американки? І чи пробували знайти її?

І той репортаж Месменда мене двічі дивує: раз — як людина у вільній країні конче хоче бути “подхалімом”, і два — як така культурна газета, як “Українські Вісті”, такі речі може друкувати?

Правда, й Месменд додає стандартизацію облич американських жінок, але пояснює це тим, що американка з дитинства вже відвідує косметичні заклади, які, так би мовити, витягують з її обличчя характер і особистість. Це, звичайно, правда: найкращі губи і найкращий колір обличчя можна знищити малярками. Врешті, найпишнішу й найкращу брову можна висмикати чи зголити і замість неї намалювати бридливий мишачий хвостик, що залюбки й роблять тут доньки наших колгоспників і львівських та коломийських міщан. Але як можна устандартити око? Як з нього витягнути життєрадісні тони, якщо вони там справді були?..

Тиждень тому був у мене один мій приятель з США. Він сказав так: “Заробляємо скажені гроші. Вам у Канаді навіть і не снились такі заробітки. Живуть наші люди не добре, а прекрасно: мають хати, розкішні авто, багато мають свої крамниці, підприємства. Але людини в США вже нема — вона перетворилась на досконалий автомат для роботи й “гудтайму”. Мені здається, що в Канаді ще частково збереглася людина.”

І справді, чи не в цьому найбільша небезпека Америки? Чи не знає історія кляс і суспільств цілих, які згинули від надмірного добробуту?

Є щось, що різнить нас, українців, від західного світу, особливо від американців. Дехто з нас намагається цієї різниці не бачити, або коли й бачить то робить все, щоб заглядати її.

У своєму репортажі про Париж Гр. Шевчук писав у “Нових Днях”, що в Парижі цілуються на вулицях, у трамваях, у кінах... Але це, мовляв, ніяка розпушта — це від великого кохання, яке нічого й нікого поза собою не бачить... Я майже вірю Шевчукові, що це не розпушта, але саме в цьому поясненні я схильний бачити підсвідоме намагання стерти різницю між нами й людиною Парижу. Подібне спостережете і в Канаді. І я ніяк не пояснив би це якимсь надмірним коханням, а тим більше не животворною любов'ю. Це скорше відсутність не тільки любови, а й усякого, навіть дуже

мізерного кохання. Це наслідок втрати смаку й почуття краси, це наслідок перенасиченості життям і перевтоми від життя, я б сказав, навіть від безсилля тієї краси прагнути.

Сенченкова прекрасна мереф'янка теж поцілувала Льоню Первомайського. Але це не був ні паризький, ні канадійський поцілунок на вулиці чи в трамваї: о, ні! Це не була перевтома, а це було бажання, це був поклику в невідоме й прекрасне, у якому, — зараз же за поцілунком, — “вона зникла... захопивши з собою наші серця і голови”.

У цитаті з Сенченка я свідомо підкреслив слово “динамічними” (очима). Поминемо те, що для письменника такої свіжості, сили, тепла й темпераменту, яким є І. Сенченко, цей епітет виглядає дуже втертим, занадто банальним. Візьмімо з нього лише сам зміст. Я, сидячи у вагоні, дивився на тих усіх “леді”, які переважали у вагоні, і безнадійно шукав якогось натяку на динамічність у погляді. І не знайшов. Навіть і тіні її не побачив. То нічого, що кожна з них, випускаючи клуби диму з замазаної в губну помаду цигарки, може вам підморгнути. Але вона з успіхом так само підморгне ще добрій тисячці таких саме, як і ви. І коли за вашим прикладом і решта 999 з тієї тисячі не зверне жодної уваги на її задимлені й нафарбовані киви-морги, то вона — і в цьому кінець жінки і її щастю, — ніяк не образиться і не розгнівається (це, мовляв, ваш “бизнес”) і поцілується з першим-ліпшим на пероні, хто тільки виявить таке бажання...

А тому, дорогий читачу, і ти хороша читачко, я щиро заздрів Сенченкові і, цілком зневірений, повернувся до вікна і почав плавати своїми очима по канадійських краєвидах, які пробігали повз вікно вагону. І про це я хочу поділитись з вами у розділі —

Канада з поїзда, —

у якому я згадаю своїх читачів і нечитачів, пару поетів та ще дещо.

8-а год. 40 хвилин ранку. Прокидаюсь. Поїзд раптом, але дуже легко стишує хід і за хвилину зовсім непомітно стає: Канада має чудові машини і прекрасних водіїв їх!

Виходжу.

— Ах, це Судбури! Оце місто, де так багато моїх земляків, але нема жодного мого читача!

Інші видавництва тримають у таємниці свої торговельні справи, свої точки, свої накладки. Я того не роблю, бо ніяк

не думаю, щоб то мені пошкодило. І коли на кілька сот українців у Судбурах, з яких більше половини є людей з центральних і східних областей, коли ті люди прекрасно заробляють і чудово живуть, а за чотири роки я не вислав туди жодного примірника журналу й жодної книжки, то це ще не значить, що журнал поганий. Тут щось інше, бо знаю напевно, що інші часописи також не можуть похвалитись Судбурами. Я знову нарікаю на добробут, який убиває людину. У зоології відома істина, що дуже вгодована самиця стає безплідною. Чи оце духове безпліддя не має того самого джерела? Чи не застосувати сюди слова мого американського приятеля про людину й автомат для праці й “гудтайму”?..

Найбільшою нашою слабкістю є брак праці над людиною. Ми робимо велику політику (навіть і успіхи в тому маємо чималі). Ми маємо безліч організацій, але всупереч загальній думці я вважаю, що їх ми маємо ще недостатню кількість і вони страшенно слабкі. Мало, бо є ще безліч людей, які до жодної організації не належать. Особливо це треба сказати про моїх ближчих земляків, яких я, розгнівавшись часом, зову “богопротивними східняками”, хоч признаюся щиро, покладаю на них величезні надії — тільки отой невироблений ще сьогодні “східняк” врятує наше громадське життя, виведе його на чисті широкі води. Це не порожнє моє кирпозадирання, це тим більше не мій коломийський патріотизм, а наслідок багаторічного спостереження. Тільки праці ще над нашими людьми — непочатий край. Тим більше, що отой “богопротивний східняк” є дуже тугий орішок. Його голими руками не візьмеш, а наша слабкість у тому, що ми не маємо ідейних і жертвенних керівників, керівників з хистом і з досвідом у громадській роботі. У нас коли якийсь керівник дорвався до “влади”, себто став на чолі якоїсь організації чи установи, то вже ти його відти не випхаєш. А коли хтось наполяжеться і таки його більш не виберуть, то він стає ворогом організації, яку він сам творив. Спостереження переконують мене, що мої земляки того не люблять, вони таким людям не довіряють і тих установ, де панує монархічний устрій, уникають.

У цьому переконується кожен мій читач, коли побуде з нашими людьми, коли не гнутиме кирпи, а буде говорити й жити з ними, як рівний з рівними. Отже, вперта, розумна й послідовна праця над людиною, якої в нас сьогодні зовсім нема, і Судбури розбуркає. У це я вірю і маю намір колись

таки приїхати в Судбури, щоб бодай щиро поговорити з моїми “богопротивними”, але дорогими мені й любими земляками.

Але вернемось до тієї станції, яка примусила мене висловити оцих кілька завваг, які, я певен, багатьом ніяк не смакують.

Отож — неділя. Сонце. Синє небо. Свіже повітря. Станція без жодної претензії на смак і оригінальність будови. Стандартний ресторан з кавою і грінками, запах яких так мені допік за час відбуття контракту на фермі, що я його вважаю за найогидніший запах Канади. Як звичайно, потрійні ціни і бездушно-автоматичний канадійський сервіс: за прилавком я не бачу людей — ляльки і все!

Поїзд має стояти 20 хвилин, але благополучно стоїть 43 і ніхто від того не хвилюється: ані подорожуючі, ані обслуга. У Канаді спізнення поїздів не приймають за національне зло. Може то й добре...

Та врешті їдемо далі. Гранітові височини з обох боків колії. Рельєф нагадує наш Донбас, але там порода вкрита каштановими чорноземами, які вряди-годи десь по схилах балок оголюють світлий льос. Тут — голий граніт. Під ним десь є дорогі копалини, як і в нашому Донбасі.

За кілька хвилин їзди між гранітом — хиряві берізки, якісь кущики, несимпатичні бур'яни... Зелень збільшується. Появились “ліси” — буйні берізки 8-10-літнього віку, а далі вони сохнуть — бракує місця на корінь. Ще кілька хвилин — озерця, болота з качками. Виринуло якесь селище, електростанція. Убогі хатки, як і в Донбасі, але іншого характеру: холодні-прехолодні.

Ось і “фарменяточко” якесь появилось. Бідний вигляд, пасовиська з різними метличками, серед яких зрідка похитуються сизо-зелені качалочки тимофіївки. Ромен... “Ой на горі ромен цвіте...”, але цвіте він тут убого і, мабуть, тому в Канаді нема таких прекрасних пісень про ромен, як у нас.

Гранітові горби чергуються з безпросвітньо-нудними торфовищами. У мене виникають спогади про Карелію, Біломорсько-Балтійський канал ім. Сталіна. Здається ось-ось появиться концтабір з дротами, собаками, з кулеметними вежами... Стає ще сумніш, ще холодніш.

Та чим далі від Судбур, тим багатша природа, кращають ліси й переліски. Появляються прекрасні озера, серед яких стирчать чудові гранітові островки. Вода в них — темнувата, лісова, хоч небо синє, синє... Вгадую, яка риба в них може

бути: окунь усіх канадійських його відмін, санфіш, шука. Закинув би оце вудочку! Пригадується Вишнине: “Вудить дядя вудить, а вечерять... щось буде!” Але нема сумніву, що тут повечеряв би не “щось”, а таки запашною юшкою з чупового окуня.

Ну, і взяв би чоловік торбу хліба та з кіло солі, пішов би на таке озеро та й пожив би якийсь тиждень-два. То вже не так то дорого й коштувало б. Але — “час — то гроші”. А в мене ні часу, ні грошей, то мушу, як казав Винниченко, псувати собі кров зайвою хапливістю...

* * *

У цій частині Канади — розкішне повітря, високе сине небо, море сонця і безліч опадів. І думаю собі, а що якби отак у наш Донбас стільки опадів і таку владу й порядку, як тут! І був би то ані комунізм, ані рай земний. А було б отак: на небі — сонце, на землі — пісня, у душах людських — мир і благодать Божа. І тоді зовсім не треба було б пропагувати “Кіп смайл!”, — яке, признатися, мені відгонить “родіною”, — бо тоді в нас навіть вугіль сміявся б! Одним словом, була б справжня Україна, якої ми хочемо, і яка може й мусить бути.

Аміль, аміль, аміль!

* * *

Наближається вечір. Велике озеро ліворуч. Воно то зникає, то знову тисне на залізничну колю. Місцевість — чудова, висока. Якись стандартні двоповерхові будиночки, всі білі... Підїжджаємо — Маратон. Стирти дерева над берегом. Трохи збоку під горою — велика паперова фабрика, також біла, навіть дим білий стелиться над водою. Там працює кілька наших людей. Маю там сталих читачів, маю кілька щирих приятелів журналу. Так хотілося б поговорити з ними! Зокрема з п. П. Янюком, який так багато зробив для журналу. Але як же ту їх пізнаеш? Може й стоять вони десь в оцьому невеличкому гурті людей, що вийшли до поїзда...

Вечоріє. Їдемо далі. Місцевість весела, радісна. Найкраща за всю дорогу, від Торонто починаючи. Дихати легко. Причина цього всього? У далеких обрїях.

Ах, ті обрїї безкраї... Чи є що миліше українцеві?.. Настрій у мене бадьорий. Виходжу в тамбур (від людей тікаю!), берусь руками за відкрите вікно (у тамбурах вікна відкриваються), і, хоч я не Діма, але мені здається, що я

лечу, лечу разом з поїздом, разом з тими прекрасними далекими обр'їями.

Пригадую, як колись сиділи ми з Юрієм Кленом під залізницею в Зальцбурзі (Австрія). Раптом він устав, повернувся до сонця і дивиться, дивиться...

— Що ви там таке цікаве побачили, Освальде Федоровичу? — питаю.

— Сонце заходить. Я вже кілька місяців не бачив, як заходить сонце. Той Тіроль з своїми горами скоро мене вже задушить...

А мене й Торонто душить. Бо й тут обр'її занадто вузькі...

* * *

Одним словом, мені було шкода, що тоді зі мною не було моїх симпатичних читачів, щоб і вони відчули оту радість руху, радість відчуття сили, бажання жити, яке я відчував у надвечірній час у неділю 12 липня.

Мені тоді здавалося, що я їду до дому і вже —

Перекликаються, вицокують вагони,
Вже чутно материнки рідний пах, —

як писав Ющенко, повертаючись з Росії в Україну в 1944 році. Та материнкою в Канаді, на жаль, не пахне. І нічим тут не пахне. Навіть хліб без запаху. Чи то така пшениця, чи такі пекарі бездарні? Треба перевірити.

Тут тільки, на оцих височинах над озером Суперіор, пахне повітря. Особливо вечорами, коли роси, як і в Україні, падають на трави й дерева, коли прозорі озерні плеса димлять вечоровою прохолодою. У Торонто й під Торонто цього нема. Тому я знову захоплююсь і знову згадую поета (не дивуйтесь, я ж казав, що я емігрант і порівнювати та оплакувати мушу!):

Перепілка в полі — радість,
У житах волошки — смуток.
Ворон з ріль — печаль.
Гей, ти, коню, вибий ритми,
Вибий ритми, кинь утому,
На звороті, на крутому
Нам не личить жаль!

(Цитую з пам'яті, отже, хай шановний І. П. Багрянний вибачить, коли в якомусь рядку схибив).

Чи ви, читачу, чули перепілку по заході сонця, коли роси впадуть на землю? Коли чули, то ви зрозумієте, чому ця поезія є найпатріотичнішим нашим віршем, хоч тут і нема “Слава Україні!”, нема волонтаристичної ідеології.

А коли не чули?.. Ну, то мені вас смертельно шкода і, будьте ви бандерівцем, лебедівцем, донцівцем, чи будьяким іншим великим “івцем”, — але — дозвольте сумніватися в тому, що ви можете бути добрим — аж до смерти! — українським патріотом...

І якщо б ви, — хай Матінка Божа Почаївська вбереже вас від цього! — скочили в якусь, прикладом, федералістичну гречку, то я не здивуюсь, бо ви не знаєте, яку має Україна.

II

Перша частина мого репортажу, як я й передбачав, викликала багато відгуків: частина читачів його хвалила, частина гудила. Зрештою, так завжди й буває. Але й завжди буває так, що автор схильний думати, що більша частина його читачів вдоволена. І я на цю хворобу хворію. Тож хоч одна найкраща й наймиліша моя читачка прислала мені обурливого листа за “бридливого мишачого хвостика” замість гордої і характерної брови (“Як ластовине крило!”), але я вирішив продовжувати в тому самому дусі, себто писати те, що я зумів побачити.

Тому кличу всіх тих моїх хороших читачів, які ще не зовсім розгнівались на мене, прочитати наступний розділ, що зветься:

Винніпег — столиця канадійських українців,

з якого читач найменше довідається про прекрасне канадійське місто Винніпег, а найбільше про те, чого він, може, й не хотів знати.

Але спочатку пару слів про Манітобу.

Мене переконували, що на заході Канади, починаючи з Манітоби, — степ. Неправда. То зовсім не степ, а рівнина, розкорчована від лісу. Хто каже, що то степ, той ніколи не бачив степу. Єдине чим Манітоба нагадує наші степи, це шляхи “грейдерки”. Точно так, як у нас на півдні. Тільки тут вони якісь вузькі — не більше десяти метрів. А шляхи по 20, 45 і 60 метрів Манітобі й не снились. Причина цього

для мене зрозуміла — Канада відстала країна і вона не дбає про свою оборону від американських імперіялістів. Якби, скажемо, в останніх виборах виграли “прогресисти”, то тут через кожних десять-двадцять кілометрів проходив би запасний стратегічний шлях, як і в країні будованого соціалізму. І все населення за сталінським заповітом трималося б “в боевой готовності”, себто було б голодне, холодне, голе й босе і денно й нічно співало б осанну Тим Бакові чи якось іншому прогресивному “босові”.

Рослинний світ у манітобських “степях” дуже убогий. У нас було чоловік лічить, лічить ті всякі рослини, а потім безнадійно махне рукою і каже загальною: “І всяке інше чорте та те, що синеньким цвіте...”

У Манітобі цього означення вживати нема потреби: флора тут дуже обмежена, порівняно до України, і цвіте оте всяке “чорте та те”, здебільша не синім, а жовтим. Жовта квітка, як відомо ботанікам, рідко пахне, то, мабуть, що й на мед Манітоба бідна.

Але лишимо Манітобу, бо поїзд підходить до Винніпегу. Всі мої знайомі, що були у Винніпезі, запевняли мене: “Що? Винніпег? Та то ж велике село!” І я боявся, що мені справді прийдеться назвати цей розділ “Село! Село і серце одпочине...” Але Винніпег таки місто. І місто велике. І місто гарне. Передмістя мені дуже нагадало чогось П’ятихатки. Такі самі маленькі будиночки, такі самі цибуля, картопля й буряки на городах... Тільки в П’ятихатках хатки менші й білі, білі.. А коло хаток — звичайно, садочки. А в садочках... Але ви й самі знаєте, що в наших садочках є: не тільки солов’ї, а ще й дівчата, як солов’ї.

Тут ще є знаменита Ред Рівер, що час до часу Винніпег затоплює. Саме тепер пішли великі дощі і вода в річці аж вирує, дуже нагадуючи Кубань. Тільки Кубань не така вже “ред”, а так, ніби трошки білява... У всякому разі, у Ред Рівер, як і в Кубані, купатися і небезпечно і неприємно. І де ж ті бідні винніпегці купаються?..

А ось і станція. Виходжу в місто. Пройшов трошки і опинився не де-небудь, а просто на Мейн. Це було для мене справді приємною несподіванкою, бо це означало, що я вже дома: на Мейні і навколо неї купиться все українське життя — тут і КУК, тут і книгарні, і видавництва і більшість церков. Але вулиця Мейн має велике значення не тільки для українців, а й для всіх винніпегців. Мейн — це щось таке,

як київський Хрещатик чи одеська Дерибасівська. Тільки, здається, в разів 50 довша і, напевно, в сто разів гірша. Але то нічого. Порівняно з торонтонськими вулицями вона дуже широка, дуже соняшна і взагалі робить досить симпатичне враження.

Мій американський приятель, якого я вже згадував раніш, порівнюючи Торонто з Нью Йорком, говорив: "Торонто дуже схоже на Нью Йорк, тільки в Нью Йорку — людей у десять разів більше, будинки в десять разів вищі і сміття на вулицях у десять разів більше купи! Коли б не ці відміни, то було б те саме..." Я йому цілком вірю, хоч сумніваюсь у справі сміття. Бо як можу повірити, маючи п'ятирічний досвід, що торонтонці ходять у смітті по коліна, то нью-йоркчани мусіли б у ньому потонути! Ні, тут мій приятель явно переборщив.

Щодо Вінніпегу, то він значно чистіший від згаданих тут обох міст, хоч далеко йому до Європи чи Азії (принаймні тієї, що я бачив). Але є ще одна подібність між Торонто і Вінніпегом — убогість архітектури. Правда, Вінніпег не має цілих кварталів і вулиць навіть, з точно однаковими будинками, як у Торонто. І вони не всі мурі й бурі, як у Торонто: частина з них натякають на якесь просвітлення кольорів, а часом навіть і білий будинок покажеться. Та все ж убогість стилів просто душить українця. Візьміть Київ: що не будинок, то стиль! І коли вже в Києві й появиться якась нудна будова, то відразу — протести. Максим Рильський колись, критикуючи одну новобудову в Києві, сказав приблизно так: Коли хтось зробить поганий фільм чи напише погану п'єсу, то я довідавшись від знайомих, що то гидь, не піду їх дивитися. Коли хтось напише погану книжку, то я довідаюсь з преси, що то паскудство, і не буду її читати. Але коли в моєму місті на тій вулиці, де я мушу ходити щоденно, збудують нудний будинок, то тут я вже не маю порятунку: він псуватиме мені настрої ціле моє життя.

Людина в Канаді поважається. Це правда. Але в питаннях будови міст з людиною тут не рахуються. Це доказ дуже малої культури, відсутности смаку, браку потягу до краси.

* * *

Готель. Дуже холодний, непривітний. Коли я закрив за собою двері в кімнаті, то мене опанував просто передсмертний сум. Якось мимо волі пригадалися слова А. Любченка

з його щоденника, який я саме переписував, від'їжджаючи з Торонто: "Була в мене дружина — нема. Була мати, брат, — де вони? Що з ними? Нема. Була родина — нема. Приятелі — нема. Хата, книжки улюблені, речі — нічого нема. Тільки Лесик у мене і три валізки. От і все". (Запис 11.10. 1943 р.)

Як справді по-любченківськи скупю, але як же й по-любченківськи промовисто! Коли, читачу, в тебе защеміло серце, то ти не гнівайся на мене. Бо коли душа не болить, то значить ти її не маєш. А на яку ж болячку здалася людина без душі? Адже м'ясників у наш час і так чимало розплодилось.

Я рідко впадаю в такий песимізм, але чогось оцей готель (отою невидимою своєю готелівською "душею") кинув мене в нього. І тоді я подумав: а що коли б я отак не мав журналу, не зробив якоїсь книжки, не працював в українській школі, а тільки "робив гроші?" Тоді було б дві можливості: 1. Повіситись на балконі оцього готелю, 2. Вернутись на "родину" і дати приємність "старшому братові" закатувати ще одного "молодшого брата".

У В. Сосюри є чудовий віршик:

Всі ми ніжні, кожен з нас
любить квіти, сонце й сміх...
Більше ж ніжності немає,
як умерти за других!..

І вірячи, що своєю працею я, так би мовити, "ніжно вмираю за других", — я ще живу **отак і отут**, бо вірю, що як не тут, то бодай в Україні ще залишились люди, які відчують рідні запахи, люблять їх.

Ось послухайте: "Це складна суміш найтонших пахощів. Так пахне повітря після грози, промінь вечірнього сонця і коса чорнявої дівчини... Коли я вдихаю запах полиню, чується мені якась давня, дуже давня печаль..."

Це говорить радянський письменник Іван Волошин устами свого героя, що у "великій отечественній війні" змушений був боротись "за родину, за Сталіна" і в цій боротьбі втратив руки й очі, а все таки каже: "Якщо мені дозволять сили, то я напишу книгу, — чим пахне моя Україна, яблунево-квітна, медово-сонячна, чорнокоса".

І якщо мені хтось доведе, що Україну любить так ще хтось із наших "івців", то я повірю бандерівцям, що Іван

Багрянний помиляється, говорячи, що наші кадри в Україні, а не на еміграції.

І більше я про це нічого не напишу. Нічого, бо знаю, що не так, ой, не так треба писати моєму канадійському й американському читачеві...

* * *

І рятуючись від смутку, я нашвидко голюсь, умиваюся і виходжу на вулицю. Вирішую відвідати книгарні й деякі редакції. Іду по Мейн. Раптом побачив у вікні пару українських книжок. Дивлюся на число будинку — що за кара? Адже тут ніякої української книгарні нема! Заходжу. Першорядна модерна крамниця. Патефони, холодильники, всякі інші речі і книжки: ось бачу польські, поруч — німецькі, а тут — українські. В українському відділі якась симпатична жіночка.

— Чи ви говорите по-українськи? — питаю.

— Говорю, — протяжно відповідає, посміхаючись трохи.

— Чия це книгарня?

— Пана Доячека, — чую відповідь.

— О, то дуже приємно! Волиняк — редактор “Нових Днів”, — кажу я, подаючи руку.

— Охримович... Я так і згадувала.

— Марія? — допитуюсь я.

— О, то ви аж так своїх передплатників пам'ятаєте?

І я хотів сказати пані Марії, що я дуже пам'ятаю своїх передплатників, хоч дуже небагатьох з них знаю особисто. Пакуючи журнал, з кожним з них говорю, мені здається, що я кожного з них знаю давно, давно. Бо я вважаю їх за своїх союзників у боротьбі за збереження в наших людей пам'яти про нашу “яблунево-квітну, медово-сонячну, чорнокосу Україну”.

Але цього я пані Марії не сказав. Ми тільки домовились з нею, що вона мені дасть замовлення на книжки.

І я пішов далі. Ось “Українська торгівля” з п. Біленьким, з яким я маю нескінченні розрахунки ще з часів Австрії... Ось поруч “Український Базар” з п. Казанівським, дуже акуратною й чесною людиною і великим приятелем журналу... Ще трохи далі — знаменита “Калина”, на чолі з п. Шкварчуком, якого я уявляв грубим і коротким, як Ів. Тик-

тор, а він виявився довгим і худим... Калина — найбільший, так би мовити, український культуртрегер у Вінніпезі. Тут усі наші видання з цілого світу. Тут працює троє людей — між ними не Марія вже, а Маруся — гарна, тиха й лагідна (ходить, як молоденька, зграбна кішечка по килимі!) дівчина.

Знайомимось. Розглядаю. Розпитую. Справи книготорговельні, хоч і не дуже то блискучі, але не так уже й погані. Є надія. Добра книжка й часопис усе збут мають. “Калина” робить на мене найкраще враження. І я вже зовсім забув за свої “готелеві настрої”, які гнітили мене ще пару годин тому. Може то справді було наслідком перевтоми від подорожі?..

Відвідую ще одну нову книгарню. Це — кооператива “Надія”, зорганізована новоприбулими. Ця книгарня вже не на Мейні, а на Селкірк — далеченько від решти книгарень, Про неї жартують, що вона “блискуче відокремилась”. Тут ще тільки початки, але є надія на успіх не тільки в назві. І я собі думаю: А молодці наші прості, звичайні люди тут, у Вінніпезі! А що якби отак у кожному місті було пара книгарень, чи бодай книжкових відділів у крамницях? Справи видавництва стояли б куди краще, як тепер. Бо тепер стан справді трагічний. Наприклад “Нові Дні”, виключаючи Вінніпег, розходяться в провінції Манітобі кількістю... трьох примірників! А в Манітобі ж за офіційною статистикою 1951 р. є 98.753 українці (в т. ч. у Вінніпезі 32.272). А на 22.613 українців Британської Колумбії я шлю аж... 6 примірників журналу! Правда симпатично? У той час на 23.383 українців в Торонто йде журналу понад 500 примірників. Що це? Чи там зібрались самі некультурні люди? Мабуть так, але й відсутність книгарень таки важить. Та ще й книгарні торгують книжкою таким само способом, як ковбасою: мовляв, захочеш, то сам прийдеш! Тут книжки не видно, її не пропагують, новинок не визначають, самі продавці книжки не знають і не розуміють, а як хтось якоїсь книжки й питає, то йому її не хочуть шукати на власних полицях навіть. Винятком тут, до певної міри, можуть бути лише винніпезька “Калина” та торонтонська “Арка”. І хто ж, врешті, подбає про це?.. Тому на тім світі, як казала моя баба, найменше сім гріхів прощено буде. І то найважчих.

Боячись, що цей довжезний розділ був занадто патріотичний та дуже політичний і виховний, я думаю трохи розважити своїх читачів, а тому починаю новий розділ —

Нижча раса канадійських громадян, —

у якому я розкажу своїм читачам, як їдять винніпежці, стану в обороні канадійських жінок і похвалюся, яка то неповторна жінка була моя прабаба.

Отож після книгарень я ще пішов до редакції “Українського Голосу” і відвідав високопреосвященнішого Владика Митрополита Іларіона, у якого був понад дві години, любувався різними стародруками, розмовляв з ним про всякі церковні і світські справи... Врешті вирішив, що й до КУК-у мені заглянути треба — делегат же якийсь, чи як!

Сідаю, ото, у трамвай, кладу, як казав Винниченко, “надію на Бога” і їду. Правда, Винниченко казав це, коли чоловік сідав на волячий віз. Та винніпезький трамвай, порівняно до чудового торонтонського, справді скидається на волячу неохайну коробку, яка може смертельно знудити людину, поки завезе її хочби від резиденції Митрополита Іларіона до КУК-у.

Та менше з тим — якось доїхав. Виявилось, що в КУК-у працює мій великий приятель, будівничий “Нових Днів” — О. Навроцький. Це була справді приємна зустріч, хоч першими словами п. Навроцького було:

— Та вас бити треба, бо в останньому числі журналу було стільки коректорських помилок, що я тільки на одній сторінці нарахував їх 12!

Що мав робити? Викручувався: і що я на десять днів раніш те число видав, і що поки дійде до коректи, то я вже напам'ять знаю всі матеріали і т. д. Але то не дуже допомгло і я мусів признати себе винним.

Виявилось що КУК живий-здоровий і тепер благополучно “кукає” вже над 6-м варіантом статуту.

На тому я його й залишив і поїхав знову назад, бо десь треба було пообідати. Ідучи вулицею, я zobачив на вікні напис: Ресторан “Полтава”. Ах, та бідна Полтава! І за що її ті галичани так люблять? А факт, що раз щось зветься “Полтава”, то вже там ніякого “східняка” не чекай — самі тобі “галичмони” там! І чи то пояснити тим, що самі вони тієї Полтави ніколи не бачили і не уявляють, чи тим, що відти походить найсвітліша постать нашої доби Симон Петлюра, якого галичани ніяк і досі не оцінять і не зрозуміють, чи тим, що там дебелі (але які ж гарні!) дівчата?.. Не знаю, але знаю, що галичани, попри весь свій матеріалізм, просто платонічно закохані в Полтаву.

Заходжу. Сказав собі подати “кебич”, що по-нашому має зватись капуста, і “чикенстю”, якась, ніби куряча печеня... Капуста мені подали ніяк не по-полтавськи, а в “п’ялушці”, з якої узбеки чай п’ють. До того додали дві скибочки хліба (як у Києві в студентській їдальні в 1933 році!) і два коржики солоної жидівської маці. Хліб я, звичайно, з’їв, а мацу лишив їм на шабаш. Той нещасний капуста був такий богопротивний, та такий холодний і перебовтаний, що просто дивуєшся, як його люди їдять! А оте “стю” то значило: 2 курячі шийки, гола кісточка з курячої ніжки, дві чайні ложки вареної картоплі, 1.5 чайних ложки моркви, на голій воді звареної...

Почала мені робити оцей “полтавський сервіс” якась рижка дівчинка, а потім забула за мене і кінець “сервісу” я вже мав від чорнявої. Обидві вони “любили” говорити зі мною по-українськи точно так, як я з ними по-англійськи...

Для розваги публіки змодернізована механічна шарманка безугавно вигравала якісь скажені вулично-ковбойські танки з висвистами й вигуками, від яких людина, звичайно, чаділа і їла все, що б їй не подали.

З прикрас цієї, прости Господи, “Полтави” були такі: на стінах дві реклями Кока-коли (дівка на човні з пляшкою в руці і хлопчина, якому прибили до лоба корок з Кока так, що аж іскри посипались), дві реклями з “7-ап”, а між ними рекляма цигарок “Світкепорал” — вуличні дівки в жокейських одягах “дим колесом пуцають”... Оце і все полтавське і взагалі українське, що я побачив у цій винніпезькій “Полтаві”.

Ах, вибачте: були ще “юкреніян мілс”: “голубци” і “пирогги”, якими старі канадійці десятками років (та ще й досі дехто!) намагались завоювати політичний канадійський світ, але поки що безрезультатно.

Знаючи з гіркого емігрантського досвіду, що ці “пирогги” мають стільки спільного з полтавськими варениками, як оте “стю”, що я тільки що намагався його з’їсти, з курячою печенюю, я вже не замовляв собі тих патріотичних страв, а виїшов на вулицю і попав у японський ресторан, де дуже смачно й гарно пообідав.

— Ну, — запитає мене розчарований читач, — а пиво ти у Винніпезі пив?

— Пив.

— Ну?..

— Таке ж противне, як і в Торонто.

— А типи, що стало сидять у винніпезьких пивних, теж такі самі?

— Ні, не такі — ще брудкіші...

І якщо ти, дорогий читачу, і ти, мила читачко, не вірите мені, то колись, як Бог приведе вас до нашого славного Винніпегу, ви згадаєте мене і скажете: А все таки той Волиняк писав правду...

Та коли вже я згадав про пиво, то мушу згадати й те, що у Винніпезі в прилюдних місцях можна пити тільки пиво і більше нічого. Крім того, жінкам заборонено заходити в ті місця, де п'ють пиво — беруть у Канаді жіночу цнотливість. Зате їм дозволено стояти поблизу і ловити охочих, щоб піти з ними десь "на приватку", де продають знаменитий манітобський самогон. Не ручусь за його якість, бо не пробував, але кажуть, що він куди кращий за нашу "риковку".

І мені здається, що ці всі закони роблять мою прийману матір — Канаду, — занадто пісною країною. Скільки мені вдалося спостерегати, то моральність у Канаді від того ніяк не більша від інших країн світу, а порівняно до України вона, звичайно, стоїть нижче. Хоч у нас подібних законів ніколи не тільки не було, а навіть і уявити важко, щоб той закон міг появитися в чийсь голові за весь час існування нашого народу. У нас жінка завжди була не тільки рівною з чоловіком, але й рівновартною йому.

Пригадую собі, як моя прабаба десь пізно верталась від якоїсь своєї куми (чи може й з коршми, бо хто з нас без гріха?) і ще на порозі милим та дзвінким сопранчиком заводи́ла:

Коли б мені такий вік довгий
Як у мене чоловік добрий...

А мій благородний прадід, звичайно, з того "нічого собі не робив", як кажуть галичани, а ще й, почувши що його золота й весела половина вертається, підтягував їй:

Він мене не б'є, не лає,
Нехай моя мила гуляє!

І мораль у моїх прабаби й прадіда була найвища, повага до них була всенародня, і в нашому роду ще ніколи не виплодивсь не тільки алкоголік, а навіть і звичайний пияк...

То чи виправдають себе оті пісні середньовічні закони, які тепер існують у Канаді?

Але боюсь, що в моїх політично настроєних читачів досі лопає терпець: пише, мовляв, чоловік, пише, а про конгрес ані гу-гу! І справді — пора. То й переходжу до чергового розділу, який зветься дуже прозаїчно, занадто коротко і не менш нудно —

Конгрес.

У цьому розділі я згадую про два типи державно-політичних діячів, про те, чого бракує українському Винніпегові, і взагалі попробую поставити питання, як би то КУК по-новому “закував...”

Признаюсь, що про конгрес писати мені не хочеться. Не тільки тому, що я боюсь когось образити, говорячи правду, а ще й того, що я не вірю, щоб моє писання щось допомгло.

Чиказький тижневик “Тайм” (канадійське видання) в числі від 20. 7. 53 р. писав так: “У Винніпезі перед летаргічною аудиторією канадійських українців промовляв Сен Лоран”. Цей дуже поширений тижневик має завжди оту “благородну” звичку ушіпнути за якесь місце українців. Важко сказати, чи ця його “об’єктивність” є жидівського чи російського походження, але у всякому разі не канадійського чи американського. Мушу сказати, що мій англомовний колега зробив нечесно, що так написав, хоч написав він правду: конгрес проходив дуже сонливо. Але я це бачив, а він (кореспондент “Тайму”) цього не бачив, бо був серед нас тільки ту годину, коли на конгресі був прем’єр Канади Сен Лоран, губернатор Манітоби Мек Вільямс, міністр юстиції Гарсон, державний секретар Пікерсгіл та прем’єр провінційного уряду Манітоби Кембел. Їх вітали стоячи. Конгрес уважно вислухав їх промови й привіти, і хоч справжнього запалу й не було, а все таки летаргічною наша аудиторія в цей час не була. По виході цих справді високих гостей, вийшли й усі кореспонденти, фактично не бачучи конгресу, то на якій підставі мій шановний колега з “Тайму” робить свою оцінку? Взагалі, преса в Канаді і в США, на моє здивування, часто пише не те, що їй говориться і що фактично є, але те, що їй сьогодні по обіді хочеться. І за те я її не дуже то шаную.

Що ж говорив голова нашої держави? Основним у його промові було оце:

“Всі чесні канадійці поділяють надію в тому, що Європа буде звільнена від комуністичної тиранії, але було б жорстоким непорозумінням, коли б ми робили в нашій пропаганді, чи в нашій політиці враження, що ми є в такій ситуації, що можемо подати збройну допомогу. Тож не можемо заохочувати передчасно до повстань, які викличуть тільки дикунську відплату. Це причина, чому нашим обов'язком є бути обережними, що стосується заохочувань, і не акцептувати щирих, але при тому немудрих вказівок груп і осіб, які дораджують провокативну і самовбивчу політику”.

Мушу признати, що від цих слів віє гуманністю й любов'ю до людини. Вони можуть зробити честь хоч кому. Але чи могли вони викликати ентузіазм і захоплення в українців? Мабуть, ні. Хочу порівняти. Коли дикий звір напав на людину й починає її гризти, то гризе з ніг, а не з горла. Стоять збоку люди й дивляться, хоч допомоги не сміють, бо бояться, що тільки кинуться на допомогу, то звір може схватити людину за горло і задушить... Таким чином звір собі спокійно заїдає людським м'ясом і запиває людською кров'ю, а ми... стоїмо, бо боїмося, щоб не пошкодити. Хоч є надія, — якби весь гурт кинувся на звіря, — що може б таки вдалося врятувати жертву, а так вона з'їдається частинами.

Це не тільки наш прем'єр так думає. Це стиль усіх керівників західного світу (хіба за винятком Черчіля, який поневолених народів, а зокрема українців, не дуже то долюблює і з їх долею не рахується). Оце чехівське “как би чего не вишло” тяжить над західним світом і приводить його до перманентної оборони, до сталого відступу перед російським імперіалізмом. Мені здається, що західня людина вже дуже стара. Був час, що світ (особливо Англія, Франція й Німеччина) дуже міцно стримували російську агресію. А тепер навіть і при найщасливіших нагодах вважають, що найбільшим здобутком буде... вигідна оборонна позиція.

Що ж роблять росіяни? Як вони використовують національно-визвольні рухи для своєї користі? Цю тактику дуже виразно сформулював Сталін на 10-му з'їзді КПРС у Москві: “Прапор національної незалежності і національної суверенності в капіталістичному світі викинено за борт. Немає сумніву, що цей прапор доведеться піднести вам, представникам комуністичних партій, і понести його вперед, якщо хочете стати керівною силою своїх націй...”

Чи читають західні політики Сталіна? Чи вони вміють читати російські газети і розуміти їх? Я не хочу лякати своїх читачів, але хіба не очевидно, що нам, поневоленим сьогодні Росією народам, нема найменшої підстави надіятись на допомогу Заходу?

Кажуть, що на конгресі мав охоту виступити й керівник опозиції в Оттавському парламенті Джордж Дрю, але йому ніби не дозволили, щоб не “мішати” орієнтації на лібералів з консерватами. Не знаю, чи то правда, але мені шкода, що він не виступив; конгрес він таки оживив би, і не маю сумніву, що заля ревла б від ентузіазму.

Наш конгрес мав у першу чергу розв’язувати питання не політики, бо цілком зрозуміло, що політика КУК-у є частиною політики канадійської держави, бо всі ми канадійці. Конгрес мав на меті в першу чергу справи культури й громадського життя. Але на моє здивування на конгресі я не бачив діячів нашої культури: тут не було письменників, вчених, артистів, малярів. Журналісти хоч і були, але в дуже обмеженій кількості і їх роля в працях конгресу була мінімальна. То чи міг мати успіх конгрес?

Взагалі в мене було враження, що фактичні аранжери конгресу скликали його, щоб він їх “потвердив”, щоб він їх працю схвалив і щоб, — боронь Боже! — нічого по конгресі не змінилося. Дам такий дрібний, але промовистий приклад, як шанувався на конгресі отой делегат. Голова КУК-у, адвокат Яремович, зачитує правильник конгресу, у якому передбачено двох секретарів. Конгрес одногolosно схвалює його. За дві хвилини починаються вибори голів конгресу й секретарів. Той же голова пропонує одного секретаря, бо “нам його вистачить”. Проти нього виступає лише одна особа — проф. Я. Рудницький, домагаючись дотримання тільки що прийнятого правильника. Його вислухують, але своє роблять. Голосують: Хто за секретаря такого (ім’я рек)? Всі. — Хто проти? — Тільки два! — вдоволено стверджує голова. Якась пані до другої: — Що то за мудрагелі такі? — Та то проф. Рудницький і редактор Волиняк! Думають, що вони всі розуми поїли...

Це стиль роботи керівників нашого громадського життя, бо коли вони так шанують незначну ухвалу конгресу, то так шанують і значну. Наприклад, вибрали президію, але конгресом першого півдня керує не президія конгресу, а президія КУК-у...

Я особливої довіри до цього всього не мав. Взагалі, винніпезькі українці роблять дуже гарне враження: вони громадські, вони працьовиті, вони шанують свій провід. Та мені здається, що там бракує великих людей, людей з розмахом, з ініціативою, людей, які б перестали орати конем і волом, як влучно сказав раз сотник Б. Панчук, бо живемо в час трактора й комбайна. Свіжу людину це просто разить. Ось чому я на початку цього репортажу підкреслив, що Винніпег “місто, що претендує на затримання своєї монополії на культурне й політично-громадське життя українців Канади”. Винніпег сьогодні — глуха провінція, коли порівняти його з українським Торонтом. І я не бачу жодних підстав, щоб він колись вернув собі те монопольне право на провід нашого життя в Канаді.

Що ж було цікавого на конгресі? Що нове сталось у нашому житті по ньому? Єдине корисне, що змінено статут, поширено базу КУК, бо прийняли 14 нових організацій. Та цього зовсім мало. Бо справа не тільки в статуті, а головне в людях, які той статут виконуватимуть. І коли б ти, читачу, побачив з яким страхом (майже з жахом!) погоджувались оті наші “батьки народу” на ці зміни, як вони бояться своїх же організацій, своїх людей, то ти б, як і я, не дуже то був би захоплений конгресом.

— Ну, — запитає мене якийсь допитливий читач, — а бандерівці на конгресі були?

— Були, але не офіційно, а як делегати БУК переважно.

— І що вони там робили?

— Самі себе били. І то били клясично, так, що їх політичні противники сиділи й посміхаючись терли собі руки. Тільки дехто з тої “войни” хвилювався. Найбільше адвокат Т. Гуменюк з Торонто...

І справді так було. Мене дивує, чого бандерівці (ЛВУ й СУМ) не вступають до КУК-у. Вони на тому дуже тратять, не зискуючи нічого. На моє запитання один з керівників ЛВУ пояснив це так:

— Нащо нам КУК? Нам сьогодні вигідніше робити ще гармидер...

І оцеї “гармидер”, оце намагання ловити рибку в каламутній українській воді (самі її скаламутили!) і дає мені моральне право говорити про бандерівців те, що я говорю — нічого не закриваючи, хоч відомо всім, що я більший бандерівець, як сам Бандера! Хто винен, що такий стан є? Всі,

тільки не самі бандерівці. Дуже їх, на їх же шкоду, дехто переоцінює. Вони ж подумали, що вони справді сила. Щоб не бути голослівним, скажу, що той самий керівник ЛВУ мені казав так: “Ми можемо обмінятися з КУК-ом послами — хай вони вишлють до нас свого представника, а ми до них...” Себто створимо дві рівнорядних організації: КУК, що об’єднує всіх, і бандерівці з чисто **безпартійною** Лігою та СУМ-ом! А чи не те робиться в Європі? З одного боку Національна Рада, що об’єднує шість партій, а з другого боку — бандерівці з одною! І говорять, як рівний з рівним! То за що ж нарікати на бідних бандерівців? Хто винен, коли дитина батька-матері не шанує: батьки чи дитина?..

Хочу вірити, що на наступному конгресі вже й бандерівці будуть делегатами, бо побачать, що “гармидер” таки лишиться гармидером...

Очевидно, хтось з читачів запитав мене: яка ж організація на конгресі тобі найбільше подобалась? У мене таємниць нема: УНО. Тільки змилуйтесь, не запишіть мене в мельниківці! Знаєте ж, що “Новий Шлях” понаписував на “Нові Дні” й на мене особисто всякого поскудства не менше за “Гомін України” чи за “Сурму”. Але хай їм Бог простить, бо я не на всіх ображаюсь, а тим більше не всім відповідаю. Але УНО зрозуміло вже, що українське культурно-громадське й політичне життя в Канаді треба вивести на чисті води. Делегати цієї організації виступали солідно, обгрунтовано, спокійно й розумно. Тому й признаю їм це.

Яка організація мені найменш подобалась? БУК і СУС. Це був справді союз українців-католиків і українців-православних, (але, на мій мізерний погляд, не там, де треба!), хоч далеко не всіх католиків і не всіх православних. Що БУК сказав — те СУС негайно підтримав, а УРО підтюпцем за СУС-ом... Дякуючи цим двом організаціям в КУК-у залишилось майже без змін. Найбільша втрата в тому, що залишилась диктатура: призначення голови КУК-у і всіх керівних осіб, а не вибори їх. А де призначення — там нема громадської контролі, там нема потреби добре працювати, там нема довір’я й пошани мас, від яких, врешті, все залежить. Одним словом, є загроза для КУК-у ще три роки кукати старої провінційної пісеньки, а не заспівати на повен голос соковитим і повнозвучним українським хором.

Оце і все про конгрес. Тепер запропоную своїм читачам новий розділ (тіштесь разом зі мною, бо це вже останній!), що зветься:

“Ой, вип’ємо, родину!”

**Це буде найкоротший розділ, у якому я дам лекцію
соборности.**

І справді, любий читачу, це дуже гарна й патріотична пісня. Навчився я її від своєї баби. А баба моя була співачка на весь повіт! Отож слухайте її далі:

Ой, вип’ємо, родину,
Щоб нам жито родило.
І житечко, і овес,
Щоб зібрався рід увесь!

І коли хто з моїх чудових читачів скаже, що це пісня не українська від тім’я аж до п’ят, що вона неморальна, (бо ж про горілку тут співається!), що вона не архипатріотична, то може більше передплати на “Нові Дні” не відновляти: нам тоді не по дорозі... Хай краще візьме співанник “упівських пісень”, де знайде всі комсомольські й навіть царські пісні на “бандерівський лад перелицьовані” і виспівує їх, — ради гарמידеру політичного, — день і ніч.

І кажуть мені мої приятелі:

— Уже й по конгресі, а ми ще й не посиділи з вами, Петре Кузьмовичу. Може б ми отак зібрались та й... той... випили якось?

— А чому ж би й ні? — відповідаю я. — Хіба ж я таки не православний, а турок якийсь?

І почалася підготовка. Перш за все виникло питання: Хто? Вирішили одногосно, що всі свої, себто делегати від моєї симпатичної організації СУЖЕРО. Друге — з ким? Самі без жінок! Трете — де? У Кукси, бо його жінка вночі робить, дітей віддасть до баби, а крім того, ще й має велику хату.

Зібрались, як і личить порядним людям. Промов ніяких не було, бо ми їх у таких випадках не зносимо! Випили по одній і закусили, чим порушили нашу славну традицію, бо відомо, що порядні люди по першій не закусують. Потім випили по другій і третій, а тоді співали.

Звичайно, що не співали отієї лімонадно-міщанської... прошу вибачити — “упівської”, — “Я сьогодні від вас від’їжджаю”, а почали з отієї української таки — “Попід лугом зелененьким...” Хороша пісня! А якщо мені не вірите, то за-

питаєте Уласа Самчука, Семена Підгайного чи Юрія Дивнича... Ви їм не вірите? Ну, що ж — ваше право. Тоді самі подумайте над нею.

Заспівував у нас найсимпатичніший з усіх симпатичних галичан Микола Гнатів. Щоб ви знали, що він цю пісню таки розуміє і так своїм бархатистим баском затягує, що аж ну! До його вливалась вся сіра співоча маса на чолі з Дорошем... А виводив відомий нашим читачам, автор цікавого роману “Вони прийшли знову” — Іван Лобода. Я вам кажу, що то був не хор, а “цимес”!

Проф. Ю. Шерех знаменито підкреслив, що Хвильовий прагнув віддати в своїх безсмертних творах запах слова. А оця пісня має два запахи: і запах слова і запах музики. І вона така українська, як наша земля, нашою кров'ю напоена.

Ось послушайте:

Бросив косу додолоньку,
Бросив косу додолоньку,
А сам пішов додомоньку...

І думаю: Боже мій, Боже! Які то наші люди гарні, які вони ширі, які вони товариські, і як вони люблять усе своє! І сидять ось вони поруч зі мною, — і “галичмони” і “східняки”, — і ніщо їх не ділить доти, поки хтось не вигукне отого боготривного гасла: “Будьмо соборниками!” Як тільки ці слова сказані, то вже й знай, що соборність на волоску висить! І яка іророва душа його видумала? І нащо воно нам здалося, коли ми найсоборніша нація в світі? Так, бо ніхто з нас не погодиться віддати бодай клаптик своєї землі комусь, а як би хто й висловився трошки в тому напрямку, то його негайно каменують, як останнього злочинця. Ото ж, любий читачу, якщо мені дозволено виписувати політичні рецепти, то я тебе кличу: не вір у розум і патріотизм тих, що **кричать** про соборність. Соборність у нас є. Нам бракує терпимости й любови до свого брата.

І на цьому я кажу: До побачення! До побачення моїм хорошим друзям, делегатам СУЖЕРО й ОДУМ-у, зокрема Куксі, Лободі, Гай-Головкові, Фініковському, Гнатову, Шиманському, Дорошеві, Осиченкові і всім, всім, що так щиро до мене поставились у Винніпезі.

До побачення пане-колего Тикторе! Я пам'ятаю Вашу гостинність і ваші жарти, що Ви видаєте гроші, а не книжки...

Але Ви з М. Левицьким видаєте не тільки час і гроші, а й книжки, і Винніпег сьогодні може справді гордитись вами.

До побачення симпатичній родині Охримовичів! Щодо пані Марії Охримович, то мені хочеться сказати: Ви — прекрасна перемишлянка, що для мене те саме, що й мереф'янка, нікопольчанка чи якась інша мелітопольчанка. Вірю, що коли вас наші ультрасоборники переконуватимуть, що Волиняк не любить Коломиї, Львова й Перемишля, то ви темпераментно заперечите це, бо знаєте, що то говорить у них не розум, а людська убогість і обмеженість...

До побачення панам Навроцькому, Качору і всім, всім винніпежцям, — читачам-будівникам "Нових Днів", — цього мізерного й убогого ще журнальчика, який через нашу загальну еміграційну бідність сьогодні є, може, й найкращим журналом, бо... просто нема з чим порівнювати! Але ми таки з вами всіма постараємось його трошки поліпшити. І в цьому, Господи Боже, нам допоможи! Амінь!

Я вже сідаю на поїзд...

* * *

Для наших євроцейських, австралійських та південно-американських читачів мусимо пояснити назви деяких наших організацій:

1. Бандерівці — такі само, як і в вас. Мають у володінні три безпартійні організації — ЛВУ (Ліга визволення України), СУМ (відновлений, а тому цілком безпартійний), СВУ — відновлене і також безпартійне. Якщо ви такий недогадливий, що не знаєте для чого бандерівцям у Канаді аж дві однакові організації (Ліга і Спілка визволення України), то я вам поясню: 1. Щоб було більше гармидеру. 2. Щоб піймати хоч одного завалюючого східняка, бо, як відомо всім, у ЛВУ жоден з них не пішов. А в СВУ пішло кілька безпартійних бандерівців і пару тих, яких викинули з своїх членів інші українські організації за їх сумнівне ставлення до визвольних змагань нашого народу.

2. УНО — Українське національне об'єднання — чимала організація, яку в нас часом (цілком безпідставно!) зовуть — "безпартійні мельниківці".

3. БУК — Братство українців-католиків. Деякі унівці (також католики!) називають БУК "фікцією", але ця "фікція" останнім часом значно підсилилась новоприбулими і тепер являє з себе порядну силу.

4. СУС — найстарша українська організація в Канаді, яка існує при Українській православній церкві. Ця організація чогось не зуміла використати православних новоприбулих українців, і “блискуче відокремилась” від них. Провідні сусівці вважають, як самі мені казали це на конгресі, що єдиним і найзапеклішим ворогом СУС-у є Волиняк, хоч це така сама правда, як і те, що вони симпатичні Ватикану.

5. УРО — Українська робітничка організація. Стара організація, яка дуже кричить про демократію, але на конгресі рішуче виступила проти виборності керівних органів КУК-у. (Тим, хто день і ніч кричить про демократію, я так само вірю, як і тим, що кричать про соборність!). Думаю, що це таки фікція, а не організація, бо мала право вислати на конгрес 50 делегатів, але вислала тільки двох...

1953

А ЩО В НАШОМУ ТОРОНТО...

1. Ювілей Івана Тиктора

Я свідомо не вмістив стандартної “ювілейної алілуйщини” про Ів. Тиктора, яка за останні пару місяців прокотилась по майже всій українській періодиці. Не тому, що я Івана Тиктора не люблю чи не ціюю його вкладу в нашу культуру. Ні, тільки тому, що саме ціюю і люблю, то й хотілося б підійти до цієї події свіжіш.

Нагоду для цього я одержав на ювілейній вечері на честь Ів. Тиктора в літературно-мистецькому клубі Торонто, що відбулась 18 лютого. На тій вечері зібралось понад сорок осіб людей різних партій і безпартійних. Були серед них і світські й духовні, були представники західніх областей і... були там і представники центральної України. Хай вибачать читачі, що я кажу про себе “були”, бо з центру України я був тільки один. Скажете, дрібний факт? Ні, не дрібний. Випадковий? Ні, хоч того ніхто не плянував, ніхто про те спеціально не думав, але так сталося. І хоч я й проти плянового господарства, але чому б тут було не заплянувати? Чому б таки не пробувати шукати стежок з провінційної замкнености? Коли Бог вирішив покарати людство потопом, то він наказав Ноєві взяти в ковчег всі тварини: чистих по сім пар, а нечистих по парі... Плян це чи ні? А чому б і нам не плянувати інколи, хоч би у пропорціях тварин у Ноевому ковчезі?

Але про Тиктора. Я ціюю Тиктора. Я тішусь за нього, що він має щастя, як і я, жити в нашій трагічній, але й щасливій добі українського відродження, у добі нашого самоствердження. У думках промовців на цій вечері, може й підсвідомо, бреніли нотки про цю добу, співалися їй дитирамби. Зокрема, стверджувалось кількакратно, що в день листопадового зриву у Львові 1918 року основна маса західньоукраїнської людности почувала себе руснаками. А вже за яких 10-15 років ця сама маса майже стовідсотково почувала себе українцями. Велику ролю в цьому мусів відограти і визначний західньоукраїнський видавець Іван Тиктор.

І це правда. Тикторові видання, які ніколи не були академічними, а розраховувались на широкі маси народу, відиграли тут визначну ролю. І в цьому я вбачаю найбільшу заслугу Ів. Тиктора. Звичайно, дуже приємно було б видавати

тільки монументальні академічні твори, які б “творили епоху” в культурі, і тим тільки, просто механічно, увійти в історію. Але Тиктор цим шляхом не пішов. Не знаю, чи то свідомо чи несвідомо, але Тиктор береться за народні видання: він видає щоденник, півтижневики, тижневики, півмісячники, дитячі періодики, масову “Українську бібліотеку”, і, врешті, як сказав би, монументальні книги, але теж популярні, для широких мас призначені, книги на тему історії України, української культури, українського війська, всесвітньої історії і навіть Святу Євангелію. Всі ці видання Івана Тиктора кладуть солідне підґрунтя для інших видань, бо вони національно освідомлювали народ, підносили його культуру, готуючи читачів для т. з. видань академічного типу.

Різно говорять про Тиктора. Його хвалять, його й лають. Останнє я б відніс за рахунок людської заздрости. Хоч заздрити нема тут чому: Ів. Тиктор нічого не дістав у спадщину, нічого йому ніхто не подарував — усе, що він мав і має, він здобув сам, власною працею й хистом.

Ів. Тиктор досяг вершка в Галичині: він мав не видавництво, а, як кажуть, видавничий концерн. Але поруч з тим він не по-галицьки скромний і простий, а разом і не-погалицьки був людиною рухливою, надзвичайно ініціативною. Він досконало знав свого покупця, його вимоги, бажання і смаки. Ці його справді небуденні риси і спричинилися до його успіхів.

Опинившись у Канаді, Ів. Тиктор відновляє видавничу діяльність. Важко сьогодні сказати, що з того вийде, бо він сьогодні не так видає, як перевидає. Мені здається, що це не тільки намагання створити видавничу базу, а разом з тим це й намацування ґрунту у нових обставинах і в нових, цілком відмінних від галицьких, часах. Якщо йому вдасться й тут здобути відповідні осяги, чого йому щиро бажаю, то тоді доведеться таки визнати, що в його особі ми маємо справді небуденну людину. Та це залежатиме вже від його хисту добирати собі співпрацівників, вибрати певну “лінію”, свій видавничий профіль. У Галичині Ів. Тиктор блискуче відчув не “дух нашої давнини”, а дух сьогоднішнього дня. Відчуті дух нового сучасного дня та ще в таких складних умовах, у яких ми перебуваємо сьогодні, очевидно буде важче, ніж тоді, але це те, про що не сміє забувати Ів. Тиктор, коли має намір дійти ще більших осягів.

П. Волиняк — студент Київського університету. 1931 р.

2. Нерушимий союз тьоті Моті з Курська і дядька Тараса з Торонто

Якби хтось догадався запитати мене: яку українську подію ти вважаєш найвизначнішою протягом останнього року, то я не вагаючись сказав би: виставу театральною студією Й. Гірняка “Мини Мазайла”.

Справді, подія, яка виходить поза межі буденного. Тож не дивниця, що залі, у яких відбувалися вистави, були вщерть переповнені, а чимало бажаючих мусіли вертатися додому, бо не було змоги не тільки сісти, а й стати. Це доказ, що глядач тужить за справжнім мистецтвом, що він тужить за новим словом і змістом у театрі, і він відчув, що це справжнє мистецтво й нове слово несе йому саме театральна група Й. Гірняка.

Здавалося б, що мета досягнена і українська преса мусіла б привітати Гірняка та його групу з успіхом, мусіла б допомогти цій групі закріпитись на своїх позиціях і розбудувати їх. Та сталось навпаки: усі торонтонські тижневики навпередки один перед другим намагалися “збити” осяги театру, знищити його успіх у глядача, дискредитувати керівника групи та саму п’єсу і її геніяльного автора, мученика за нашу волю, М. Куліша. Факти? Прошу! Я дуже люблю факти. Бандерівський “Гомін України” вмістив дві донощицькі рецензії на виставу і ще й додав примітку від редакції, що вона (редакція) також п’єсу засуджує і вважає виставу недоцільною (рецензенти її зовуть “комуністичною блекотою”); католицька “Наша Мета” у довгій рецензії дуже поважно і серйозно запевняє своїх читачів, що у виставі є тільки “пропаганда московської сили і вищости”; “Наша Держава” (орган гетьманців Д. Скоропадського) містить дві рецензії, у яких називає виставу “фітільовщиною” і запевняє своїх читачів, що Й. Гірняк блукає “попід тином непродуманого (??!) мистецтва”... Що напише “Український Робітник” (орган гетьманців В. Босого) я ще не знаю, але нема сумніву, що він не відстане від своїх колег...

До відома наших позаторонтонських, а особливо позаканадійських, читачів, що всі ці часописи стоять на різних світоглядних (якщо вільно так висловитись) позиціях і один другого нещадно (аж до брутальности!) поборюють у всіх справах, крім одної: у справі оцінки “східняків” і всього того, що походить із “збільшовиченого дикого й варварського сходу”. Появилось СУЖЕРО й ОДУМ — більшо-

вики; написав Ів. Багрянний роман на 1200 стор., видавши з нього покищо тільки одну шосту частину, — більшовик, комуніст (не чекаючи навіть і на початок та закінчення); видав Волиняк читанку — більшовик, москаль, “чим горщик накіпить, тим і пахне”; Хвильовий — матереубивник, хоч цілому світові відомо, що мати Хвильового пережила свого сина (навіть і не почервоніють при цьому!); виставив Гірняк п'єсу жертви російського комунізму М. Куліша — обидва комуністи і поширюють “комуністичну блекоту”.

— В чому ж справа? — питає читач. Мені здається, що я відшукав справжню причину (може й невідому для всіх тих, що так роблять, говорять і пишуть) у листах до мене від одного мого колишнього читача, “безпартійного” бандерівця. Я ті листи зараз зачитую, може декому дещо проясниться і вони візьмуться за розум і совість і кинуть оце шалене гоніння на все, що походить зі сходу від славетного Збруча.

Ми з автором цих листів знаємося ще з Австрії і він на початку навіть кинувся було допомагати мені: приєднувати передплатників і кольпортувати журнал, схилиючи мене, звичайно, на “путь праведний”. Напочатку я був у нього дуже розумним, чесним, порядним, незламним патріотом, взагалі українцем вищої раси... Коли це все на мене не вплинуло і в “Нових Днях” були видрукувані твори проф. Ю. Шереха, Ів. Багряного та Ю. Дивнича, то я став у нього останньою людиною...

Але пошануймо факти, зачитуймо: “Ні, шановний Пане Волиняче! Номер не пройде. Які мотиви спонукали Вас дати саме такий напрям журналу і приголубити “бідних” Багрянних і Шерехів і всіх хто “проти...” (В цитатах пунктуацію, стиль і правопис подаю за оригіналом. П. В.) Автор запевняє мене, що він не бандерівець, але через одну сторінку пише так: “Хто п. Шерех, п. Багрянний, я не знаю. Може про те знає наша розвідка...” Чия це? Моя? Його? Чи може мельниківська? Але ж він каже: “Бандерівці... у нас фактично одна партія... що щось взагалі робить позитивного...” Чи маєте, читачу, сумнів щодо розвідки? Я не маю. Отже, мій опонент робить висновки, що найбільшими ворогами українства є: Шерех, Багрянний, Дивнич, Ветухов, Волиняк і Самчук.

Які ж, сказати б, “теоретичні” міркування привели його до цього? Цитуємо далі: “Це правда, що галичани це окремий народець. Але він мізеренький. В Галичині боролись

дві тенденції: московська і українська. Українська виграла. Українці дали нам наше національне обличчя: Шевченко і Донцов... Балянс історії виявляє, що найнужденнішою нацією є українська, а що галичани дали себе засимілювати тим же українцям, то не мають чим гордитись. Але мені, галичанинові, стає ніяково на совісті і самопочутті...”

Ясно? **Два народи: завойовник і завойований.** Така “філософія” кермує всіма отими засудами всього “східняцького”, себто українського, про які була згадка на початку цієї статті. Я далекий від думки обвинувачувати всіх тих, що так пишуть і діють у свідомій солідаризації з автором цих листів, але **об’єктивно дія скерована в тому напрямкові.** І над цим варто подумати. Не забувайте, що це пише не будь хто, а доктор (філософії чи богословія — не знаю вже напевно). Мені можуть закинути: та ж то виняток, може то який божевільний або що... Але я мав ще й усні пропозиції такого змісту: “Та ж ви передний хлоп! І чого Вам у ту компанію лізти? Напишіть одну статтю проти Багряного і одну проти Шереха і ми вам три тисячі доларів передплатами й пресовим фондом гарантуємо! Хочете, то лише за одну обіцянку я перший складу сто доларів.” Я, щоправда, ще ніколи не продавався, то й тут витримав...

Або взяти писання в “Українському Робітнику”, де говорить виразно і не двозначно: ви будуйте собі Україну в Києві, а ми свою у Львові... Ось ще одна цитата: “...свідомі української дуалістичної історії — Києва і Львова, двох різних наших традицій — козацько-Гетьманської і Галицько-королівської, двох різних у нас культур — Східньої і Західньої...” (“Укр. Роб.”, 27. 11. 1953 р.). Хіба це не ті два народи, про які говориться в листі мого колишнього читача? І хіба над цим не пора подумати і знайти коріння цих “ідей”?

Точно так говорять Богатирчук, Дикий та Вайнбавм. І уявіть собі, що я, чи хтось інший з тих, що їх так щедро й широко та наполегливо іменується “московськими прислужниками”, пішли і сіли за одним столом, говорили, як з приятелями, з Богатирчуком, Диким та Вайнбавмом чи якимсь іншим Керенським? Уявіть собі, що ми б разом з ними слово в слово повторювали “істину про дві України”? Щоб на нас сказали тоді?.. Або щоб ми не відмежувалися від них? А я питаю керівників наших західніх партій і їх органи: коли і де ви відмежувались від писання “Українського Робітника”? Кажете, що то качка з одного болота? Я досі в те не вірив...

Знаю, що зараз на мене посиплються доноси: Ганьба, Во-
дняк копає Збруч! **Не копає, а засипає.** І засиплю! Хіба
мене засиплете. Я лише цитую Вашу сторону і закликаю вас
схаменутись. Справа загострюється. І це загрозливе сьогодні.
Тримати всю нашу культуру й мистецтво під терором доносу
цілими десятиліттями просто небезпечно. Скажете, що це не
доноси, а рецензії? Вибачте — **це поліційні доноси.** А ви
думаєте, що я не знаю, скільки бодай на мене є справжніх
доносів? Але доносьте й далі: умирать, то й умирать... Чи
мені то вперше?

У “рецензіях” на виступ театру Й. Гірняка перейдено ме-
жу пристойности. Тьотя Мотя з Курська (хоч Гірняк в угоду
вам зробив її з Москви!) зовсім не піддається нападкам:
критикується Мокій, Мазайло, борониться дядько Тарас.
В. Ревуцький у своїй рецензії пише, що в залі здебільша си-
дів примітивний музейний дядько Тарас. Але він помиля-
ється: у залі ще й масово сиділи тьоті Моті з Курська. Тіль-
ки тьотя Мотя все мудріша за недоумкуватого дядька Та-
раса, то вона не тільки на сцені, а й у залі спровокувала його
піти їй у допомогу у боротьбі з українством. І торонтон-
ський дядько Тарас на цю провокацію піддався: потягла
його туди наша преса. Але є різниця з ситуацією фронтів на
сцені і в залі: на сцені тьотя Мотя і “їже з нею” одержали
смертельного гола, а в залі тьотя Мотя дала гола українцям.
Ця перемога їй далася тільки тому, що в самий критичний
момент вона взяла шлюб з дядьком Тарасом з Торонто.
В’язали їм руки редактори наших тижневиків. Хто ж вип’є
на тому весіллі, хай вирішує читач.

Генералами українсько-російської війни на сцені був тала-
новитий український драматург Микола Куліш та таланови-
тий режисер і артист Йосип Гірняк. Тому там наша перемога
була забезпечена.

Хто був справжнім генералом українсько-російської війни
в залі, і чому ми там бій програли, нехай подумає читач і
(це було б справді корисно!) редактори наших торонтон-
ських тижневиків.

П. С. Всім бажаячим, у разі вимоги, служу оригіналами
всіх цитованих тут матеріялів.

А Й. Гірнякові і його групі скажу: не лякайтесь! Той крик,
що зчинився навколо вашої вистави, свідчить, що **“Мина
Мазайло”** сьогодні актуальна п’еса, що вона діє на глядача
і цієї дії ще хтось боїться. То значить — її треба ставити й
далі. Чекаємо Вас у Торонто з повторенням “Мини Мазайла”

і з “Патетичною сонатою”. Закурить ще стару козацьку люльку так, щоб дим з неї закрутив у носі нерушимим союзникам: тьоті Моті з Курська і дядькові Тарасові з Торонто. А перемога наша забезпечена: хоч і дорогою для нас ціною, а тьотя Мотя зникне в Україні, яко дим од лиця землі, то шезне вона ще й у Торонто. І її музейний союзник разом з нею.

Ще одне. Напади на Куліша й Гірняка йдуть не тільки в пресі. Напр., у літер.-мист. клубі відбулася стихійна дискусія на цю тему, у якій на Куліша й на театр вилито цілі бочки бруду. Тоді виникло питання відбути офіційну дискусію. В. Ревуцький, відомий, і чи не єдиний, наш театрознавець, взявся виступити в обороні, а п. Ріпецький погодився, ніби, виступити проти. Та управа клубу заборонила цю дискусію... Думаю, що тільки тому, щоб дядько Тарас з Торонто не був знищений вщент. Іншої причини я не бачу.

1954

ДЕЩО З МОНТРЕАЛЮ

Мої мандри в Монреаль стались трохи несподівано — я мав намір їхати, але трохи пізніш. Ще в четвер, проводжаючи нашого гостя з УНРади, Михайла Григоровича Воскобійника, в Європу, я відчував отой підсвідомий подорожній, сказати б, сум. Признаюсь, що я навіть заздрих М. Воскобійникові — все таки чоловік їде в далекі світи, у нього буде маса вражень і відчужань, а я до Торонто ніби присох, як непотрібний листок до якоїсь гнилої колоди.

Але повернувшись зі станції, я застав у хаті телеграму з Монреалю, у який виразно говорилось: Чекаємо в суботу рано...

І я поїхав. Підїжджаючи до Монреалю, я вперше в цьому році відчув зиму. Був ясний день. Було холодно, лежав сніг, якого в Торонто не було й сліду, з уст людей виходила пара... Словом, була зима, яку можна відчувати десь у Харкові чи в Донбасі. Це мені сподобалось, бо це ж таки була якась зміна.

Монреаль, порівняно з Торонто, — провінція, хоч місто велике й гарне. Українці живуть під тиском безробіття — багато осіб по кілька місяців без праці. Це не може не мати впливу на стан усього українського життя в місті. Коли в Торонто яких 90% українських родин мають свої хати, то в Монреалі власна хата — виняток. Коли в Торонто треба з свічкою шукати українця без телефонного апарата, то в Монреалі телефон — розкіш. Коли в Торонто на кожній хаті стоїть телевізорна антена, то в Монреалі — це теж розкіш (між іншим, монреальці тут не дуже і втратили).

Звичайно, що я перш за все постарався відвідати книготорговельні точки, бо так чи інакше, а книготорговельна сітка у якійсь мірі є рушієм не тільки нашої культури, а й нашої визвольної ідеї — успіхи книготорговельної мережі — успіхи українства на чужині.

Провідником моїм у чужому мені місті був Федір Федоренко, що зустрів мене на станції. Перш за все ми зайшли в харчову крамницю пані О. Кливак та В. Ільчишина, які з чисто ідейних мотивів тримають у своїй крамниці книжково-часописний відділ. Кажу з чисто ідейних, бо основний прибуток вони мають з іншого краму, а книжкова торгівля їм таки забирає час. Це очевидно. Але вони тим не журяться і таки книжками торгують, бо вважають своїм обов'язком прислужитись українській культурі. Хіба не похвально?

Зайшли і в нову книгарню “Базар”, яку ведуть панове Сербин та Бігус. Це вже справжня книгарня, але те що я там побачив і довідався від власників, не дуже то мене втішило: “Базар” більше торгує німецькою книжкою, як українською! У всякім разі не менше! Факт не дуже то втішний...

Є ще й третя книгарня в Монреалі — п. Запаринюка, який більше “натиска” на плити та на вироби народнього мистецтва, ніж на книжки.

Зустріч з Теодосієм Осьмачкою

Зовсім недавно мої читачі з Едмонтону повідомляли мене, що наш неповторний Теодосій Степанович дуже вподобав собі Едмонтон і осів у ньому раз і назавжди. Одержавши такого листа, я собі посміхнувся: де ж він, цей наскрізь оригінальний поет і людина, що, на мою думку, родиться раз на пару сот років, опиниться за тиждень? І якого коника він викине на цей раз, та як пояснюватиме свою чергову втечу від людей і від себе? На моє здивування я його застав у Монреалі, ніяк не сподіваючись цієї точки його “приземлення”.

Осьмачка був у центрі зацікавлень усього Монреалу. Про нього мене інформували в надзвичайно гостинній родині інж. Володимира Поліщука в суботу, де зібралось порядне й культурне товариство, Осьмачка був темою розмов і на обіді у Ф. Федоренка, де нас була ціла компанія. Між іншим, дружина п. Федоренка, премила західня західнячка (бо десь з-під Перемишля), пані Стефа, користується в Осьмачки особливим довір'ям, але все таки він ніколи не зайде до цієї родини, коли його там сподіваються! Такий він уже є, наш Теодосій Степанович...

Отже, від Федоренків ми поїхали в собор Св. Софії, де Осьмачка мав читати доповідь в обороні В. Винниченка і свої твори. Втрапили на початок: ред. Дмитро Кислиця саме тепло представляв слухачам поета. Заговорив і Теодосій Степанович. Важко переказати його доповідь. Здебільша ще важче з ним погодитись, але те, що він говорить, і те, як він говорить, полонить людину цілком. Ви відчуваєте, що тут говориться не те, що треба, що годиться, а те, що людина думає. Але сказати думає про Осьмачку це — ніщо. Це бліда копія з палаючого оригіналу. Треба сказати хіба — відчуває й переживає всім своїм еством, кожним нервом, навіть тим, що дрижить у грубій шкірі його лівої п'яти...

Він просто полонить своїми неймовірно-несподіваними порівняннями, своїми могутніми метафорами, своїми несподіваними висновками та узагальненнями, він чарує людину плинністю й соковитістю справжньої української мови, хоч пересипає її просто дивовижно неписьменними словами й виразами...

І дивишся на майже порожню залу (коло 3-4 десятків осіб лише!) та й хочеться вигукнути: людину українська, монреальська! А де ж ти є сьогодні? Чого ж ти не прийшла, щоб за дві години — найдешевшим коштом! — стати розумнішою, ніж ти була досі, щоб відчутти в собі — засмакчаному й засмиканому — кусник чогось великого, частку Бога, в собі пізнати?..

Теодосій Степанович вважає мене своїм ворогом, хоч і не найбільшим, але першим після НКВД. Тому він огинається — не хоче давати своєї статті в “Нові Дні”, хоч ніхто її, крім мене, не видрукує, бо за кілька років її вже відкинуло кілька редакцій (написана вона ще за життя В. Винниченка). Ворогом я став у нього тому, що з його статті, яка була друкована в “Н. Днях”, я самочинно викинув вираз, що не милий йому чужий поет “такий темний, як ліва п'ята варшавського сажотруса опівночі!” Каюсь — викинув, хоч і дуже я терпимий редактор. Зате Т. С. помстився мені: коли вийшла з друку його “Китиці часу”, то він прислав мені примірник з такою оригінальною присвятою, що я її не можу не то видрукувати, а й навіть показати будь-кому, особливо жінкам...

По закінченні вечора, ми цілим гуртом поїхали відвідати родину маляра Гліба Радченка. Звичайно, поїхав з нами і Теодосій Степанович. Прикрашала наше товариство й згадувана вже пані Стефа. Теодосій Степанович почував себе досить добре. Та й чи можна себе погано почувати в гарних українських людей?.. Розмовляли, оглядали картини Гліба Павловича, яких зібралось таки чимало, і багато з яких чарують своєю теплотою, нагадують Україну, Австрію та інші місця наших мандрів...

Т. С. не минув нагоди назвати мене ворогом української культури... Причиною цього була моя рецензія на австралійський альманах “Новий Обрій”. Т. С. вирішив, що я не сказав про Г. Чорнобицьку того, що я думаю. Він вважає, що Г. Чорнобицька має справді Божу іскру, а я, мовляв, побоююся це сказати на повен голос: “Людина, яка бачить талант і не скаже про це на повну силу — душитель нашого наро-

ду”, — запалювався Т. С. Всі мої виправдання, — що я не міг у рецензії на альманах так раптово і високо підносити одну авторку, що я мав тоді в своїх руках тільки два її вірші, що я перший виступив прилюдно з оцінкою її творів і т. д. — нічого не помогли. Дійшли ми згоди аж тоді, коли я пообіцяв висловитись про Г. Чернобицьку ще раз і вже виразніше.

Чи треба ще раз говорити, що Теодосій Степанович надто скупий на похвали? Особливо до похвал поетам? Я вже раз писав, що Осьмачка вважає за поета тільки себе, та ще трошки Шевченка...

Отже, Г. Чернобицька може справді тішитись. Але не чадіти, бо від чаду людина хворіє...

У “Голосі Канади”

У понеділок рано я пішов у “Голос Канади”. Український відділ цієї установи складається з 9 осіб. На чолі його стоїть усім відомий сотник Богдан Панчук.

Співробітники українського відділу “Голосу Канади” зустріли мене досить скептично, бо “скільки тут не було людей, скільки вже обіцяло написати щось про нашу працю, але ніхто ще нічого не написав...”

Може. Не знаю, чому так сталось, бо “Голос Канади” — найбільше наше досягнення в Канаді на фронті боротьби за впливи і за авторитет українців у державних установах, та ще в такій, як міністерство зовнішніх справ Канади. Переоцінити цей факт важко. На злість усім нашим малоросійсько-хахляцьким квоктателям і вболівателям над “гіркою долею Неньки-України”, якої вони фактично не люблять і в неї не вірять, бо не мають сили вірити, вага українства в світі, зокрема в Канаді і США нечувано зросла. Візьмімо для прикладу січень 1945 чи 46 р. і порівняймо його з січнем 1955 р. В цьому січні в кількох американських штатах і в більших містах день 22 січня — день нашої самостійности — об’явлено загально американські “українські дні”. В ці дні українські прапори мають над управами американських міст. У Конгресі США — наймогутнішої країни світу — Митрополит Української Православної Церкви, Високопреосвященніший Іоан, проводить з конгресменами молитву за Україну та її народ (чого не роблять багато наших священників у своїх церквах!). У Сенаті США таку молитву проводить

о. М. Когут (з доручення католицького єпископа — Кир Костянтина).

У Канаді урядові чинники діють трохи обережніше, але все таки ми не можемо скаржитись, що нас не бачать і не цінять. Прикладом цього є хоч би “Голос Канади”, який, не зважаючи на загальне скорочення видатків, не тільки не зменшує українських пересилань, а ще й збільшує їх з одного до двох денно (з 27. 2. 55 р.).

Це свідчить про наш зріст, про завоювання певних позицій, які належаться нам, як представникам великого й таки героїчного народу. Але поруч з цим, це і доказ розуму і тверезости державних провідників Канади і США.

Перед зустріччю з керівником українського відділу “Голосу Канади”, сотником В. Панчуком, я вже побував на самому пересиланні. Передача того дня складалась з останніх вістей (міжнародна інформація), інтерв'ю з Т. Осьмачкою (дуже куче, яке нічого слухачам не дасть), уривок з Осьмаччиного “Пляну до двору” (“Сходка”) та дві колядки.

Важко судити про якість передач, прослухавши тільки одну з них. Але політичні вісті, які заняли багато часу, не були дуже цікаві радянським слухачам. Говорю це, бо сам колись слухав закордонні передачі, то знаю, чим я і такі, як я, цікавились. Сама техніка передач (диктори) варта б поліпшення: і голоси і культура мови. Я почув Нікарагви, замість Нікарагуа, не варто вживати Монреаль, а Монтреаль, бо слухач матиме клопоти, коли захоче знайти це місто на карті. Проф. Ю. Шерех колись писав у “Нових Днях”, що слово Париж не французьке, а українське. Те саме і з Монтреалем.

На 9 співробітників відділу є лише двоє з центральних земель України. Добре, що там є ред. Дм. Кислиця, який досконало володіє мовою і знає умови, а до певної міри й смаки слухачів, але варто б, може, й підслити цю ділянку.

У розмові з керівником відділу я довідався, що відділ має повну волю щодо тематики і розкладу передач. Напрямні з міністерства зовнішніх справ відділ одержує не в формі наказу, а в формі побажань. Це дуже важливий момент. Уряд висловлює бажання не робити політичні прогнози, а лише об'єктивно інформувати. З цим не можна не рахуватись. Але інформації можуть бути різні: треба знати психіку підрадянської людини і її умови. Для прикладу дам, що в канадійській пресі була голосна вістка про конкурс собак, які найбільше схожі на своїх господарів... За найбільшу со-

бакоподібність визначалася чимала нагорода... Спробуйте подати таку "об'єктивну вістку" і викличете цим у підрадянських слухачів нечувану огиду не тільки до передач, а й до держави, яка їх улаштовує. Не вірю, щоб хтось з підрадянських колишніх громадян сумнівався в цьому. Кожен слухач ("там") скаже: "З жиру казяться, то чого ж від них чекати, чого від них сподіватися?..

Отже, об'єктивна інформація може і мусить бути належно підібрана. Не збираюсь учити когось. Але канадійський уряд, ставлячи українців на співробітників Українського відділу своїх передач, очевидно, й мав на увазі, що українці знатимуть, **що і як саме** треба пересилати. То мої завваги не повинні б пошкодити. На мою думку, конечно збільшити відділ інформацій з українського життя. Коли комусь в Україні пощастить прослухати передачу, у якій будуть відомості про життя й дії еміграції, про вагу України в світі, то він зробить усе, щоб слухати цих передач стало. Коли ж буде лише переказ маловартних вісток, то він навряд чи ризикуватиме слухати такі передачі.

1954

МІСТО З БАГАТЬМА БАНЯМИ

Якби я був такий всебічно талановитий, як Олексій Іванович Повстенко, то конче почав би цей репортаж віршем. І починався б цей вірш так:

І я у Вашингтоні був — ще б пак!
Зустрів мене там...

Але далі у мене нічого не виходить, бо обидив мене Бог — не дав мені такого віршувального таланту, яким обдарував одного з улюблених у наших читачів — авторів — О. І. Повстенка.

Не маю сумніву, що більшість читачів, які не мали приємності зустрітись з Олексієм Івановичем особисто, уявляють його собі поважним бородатим професором, який денно й нічно сидить за якимись архівами та стародруками, вивчаючи нашу старовину. Читачки ж, очевидно, уявляють його нікуди негодящим чоловіком, який не тільки не цікавиться жінками й поезією, а навіть і сонцем. А це зовсім не так. Навіть навпаки: коли пару років тому Олексій Іванович був уперше в Торонто, то їдучи додому, він у поїзді написав вірша, якого прислав мені з такою допискою: “Там усі мене питатимуть про вас, і я мушу кожному щось розказувати. То щоб уникнути клопоту, я написав оцього вірша — раз прочитаю його всім і матиму спокій”.

Вірш цей виглядав так:

І я в Торонто був — ще б пак!
Зустрів мене там Волиняк.
Портрет його такий: ні грубий, ні тонкий,
Нема ні вус, ні борода,
Лиш сяє місяцем вершечок голови.

Звичайно, вбраний був в штани й піджак (а не в жилет),
Був без погонів і без еполет...
Й ніяких видимих ознак
Не мав цей “замаскований східняк”!

Ніби й знайомі вже були давно,
Пили ми з ним горілку і вино...
Не їли лиш борщу, бо Волиняк,
Як богомерзкий холостяк,
Варить його не вмів ніяк.

Прощаючись, подумав я собі:

Якби ти, Волиняче, не зважав на брехні навісні,
Яснішими для нас були б наступні Нові Дні.

Ну і хто ж тепер сумніватиметься, що Олексій Іванович, не тільки визначний вчений, винятковий у нас (не тільки на еміграції, а взагалі) дослідник нашого старого мистецтва та архітектури, а ще й дуже мила та симпатична людина: не якийсь там богомерзкий Волиняк, а навпаки: богоприємний Повстенко-пііта!

Друга риса вдачі Олексія Івановича, невідома більшості наших читачів, — здібність чарувати жінок. Переконався я в тім на перший день Різдва під церквою. Тільки но ми вийшли з церкви, як підлітає до нас така собі довгенька та гнучка “монументальна” чорнявка і аж захлинаючись щечече:

— Олексію Івановичу, ви ж на Маланку прийдете, прийдете... Знайте, перша польочка мені... Замовляю на десять днів наперед, щоб не опізнитись...

Не встиг Олексій Іванович дати свою згоду, як підлітає вже інша, не менш мила й симпатична, хоч і не така монументальна вже, і ще здалеку починає тієї ж:

— Я вже, мабуть, спізнилась, але знайте, що хоч кадрільчик якийсь на Маланці мені...

І пішло, і пішло... Були тут і чорнявки, і русявки, і монументальні, і заамериканізовані... А я стою смиренно та й думаю:

— І щоб то було, якби мене так любили бандерівці і всякі інші соборні магістри, як Олексія Івановича жінки! “Нові Дні” тоді справді процвітали б...

Та що зробиш, як уродишся отаким нікуди негодящим?.. От і клигають “Нові Дні”, наче їм три чисниці до смерти...

Третьою властивістю Олексія Івановича є здібність умовляти. От і мене умовив: Я вже майже мав квиток у Нью-Йорк, але варто тільки було Олексієві Івановичу приїхати до Торонто і обізватись до мене телефоном, як я моментально “схрунів”, висловлюючись соборно, і поїхав таки у Вашингтон.

Признаюся, що їдучи в американську столицю, я не мав жодного громадсько-політичного завдання, ані наміру робити там якусь “новоднівську політику” — я хотів просто спочити і, як буде нагода, то побачитись з кількома своїми

вашінгтонськими авторами, яких там чи не більше, ніж читачів.

Мушу признатись до цього, бо серед торонтських прихильників і не прихильних мені політиків пішли були всякі поголоски: “Волиняк десь зник, навіть на Різдво в церкві не був”. “А чи не чкурнув він на “родину”? Хіба тим “советам” довго?” “Кажуть, що він поїхав у Вашингтон, але так, щоб ніхто не знав. Не інакше, як якась партійна політика” і т. д. і т. д.

А нема нічого гіршого і небезпечнішого, коли хтось знає про тебе більше, ніж ти сам. Коли пару років тому я був несподівано заїхав у Мінеаполіс, то одна людина, яку я любив і поважав ніяк не менше, ніж О. І. Повстенка, на нараді читачів раптом дуже темпераментно заявила, що я зовсім не чоловік, а те, що делікатно називається жінка, що я не маю права ходити в штанях, бо “перелякався на смерть і поїхав по Америці шукати оборони...” Почував я себе тоді справді ніяково, бо не личило ж мені на зборах читачів признаватись, що я ніяк не сподівався з ними бачитись, приїхав дуже випадково і не на “політику” а виключно на день народження отакої й такої божественно-милої істоти, а ці збори, та ще й гарячі виступи в мою користь, були справді несподіванкою, якої я спочатку був навіть злякався і дуже її не хотів...

Та все таки добре, що був той день народин, і добре що я мав ту зустріч з читачами в Мінеаполісі, бо там я вперше побачив, що “Нові Дні” дуже мало мені належать і дуже мало є моїм твором. А це мені таки допомгло: Небезпека вчадіти загрожує кожному з нас.

Дуже добре, що я поїхав і у Вашингтон, бо я мав нагоду хоч побіжно познайомитись з столицею держави, яка сьогодні не тільки задає тон цілому світові, а від якої у великій мірі залежить і доля всього світу.

Хай читач не чекає від мене детального опису музеїв, картинних галерій та архівів Вашингтону — мене більше цікавлять люди і клаптик якогось неба над цим чужим мені містом, ніж його музеї. Життя ж бо взагалі відбувається не в музеях...

Плянувальники американської столиці вирішили відступити від американського стандарту: вони поклали в основу плянування Вашингтону систему кілець, від яких променнями у всі боки розходяться “авеню” і “стріти”. Місто від

цього безперечно виграло — воно не душить вас американським стандартом.

Друга відміна Вашингтону в тім, що це місто зелені і квітів. Я був зимою, то квітів не бачив, але те, про що мені захоплено розповідала дружина Олексія Івановича, і кількість дерев по всіх вулицях та скверах і бульварах свідчать, що від березня по листопад місто тоне в зелені і квітах, які завезені сюди з різних континентів. Багато є й південних представників флори.

Третьою відміною Вашингтону є його архітектура — багато будинків з колонами і з банями. Коли ви дивитесь на місто з пам'ятника Вашингтонові, то цих бань можете налічити цілі десятки. Вони нагадують мені не Америку, а скоріш Азію — у моїй уяві виникають Ташкент і Баку, чи якісь інші азійські міста, над якими теж часто домінують подібні бані.

Найогидніше, що є у Вашингтоні, — це пам'ятники. Є їх, на жаль, дуже багато, зображено на них здебільша визначних американців, переважно на конях, але всі вони не просто негарні, про які ніхто не насмілиться висловитись, що вони поривають людину, збуджують у ній великі бажання і викликають естетичну насолоду, а навпаки — вони людину пригнічують, викликають несмак чи й щось більше. Дивуєшся, чого їх досі не познімали і не побудували кращиків. Пояснити це хіба можна тим, що американці, як молода нація, дуже патріотичні. Вони запопадливо з нічого будують історію, вони оберегають кожную свою пам'ятку, кожен історичний будинок, відзначають кожне місце, де відбулась хоч трошки поважніша подія в житті їх народу.

Українці — народ дуже патріотичний. Ми також любимо свою історію, свою старовину, але ми, порівняно до американців, у пієтизмі до всього свого виглядаємо звичайними дикунами — тут нам треба вчитись від американців, треба брати з них приклад. Коли б американці мали хоч десяту частину нашої історії, то вся Америка була б перетворена на музеї й заповідники. Є, наприклад, у Вашингтоні ціле старе місто — Джорджтаун, у якому заборонено всякі перебудови. Тут побачите старі будинки, старі ліхтарі. Місто має всього лиш 152 роки і воно вже все перетворене на місто-музей. Наші Харків, Одеса чи якийсь там Дніпропетровськ ще ніколи нікого з нас не зацікавили своєю історією, хоч вони вже навіть офіційно існують понад 300 років!

Я не тільки ціню в американців їх патріотизм, їх тенденцію творити власну історію, власну політику, врешті — намагання будьщо створити велику суцільну націю. Ні, я ще й бачу велике американське серце. Як не дивно, а коли простежити за американцями, за їх, сказати б, міжнародньою поведінкою, то американці мають ще й велике серце, якого, може, не мають інші європейські народи. Але на всьому цьому лежить якась незрозуміла і відштовхуюча печать молодости, точніш, недовершености якоїсь, яка просто разить європейця, а українця зокрема. Можна сказати, що багатьох ці риси просто відштовхують від Америки.

Я належу до тих, що вважають сьгодні Америку єдиною державою, на яку поневоленим народам можна у якійсь мірі розраховувати, цебто я належу до великих прихильників Америки, тому хай дозволено буде мені бачити в ній всі її юнацькі, якщо не дитячі, непослідовності, всю її поверховність у підході до світових проблем. Це все бачимо не тільки ми, українці, це все, мабуть, бачать усі народи світу, хоч усі вони, перед реальною, як ніколи ще, загрозою російського більшовизму розуміють, що сьгодні вся надія на Америку, на її просто незміренну технічно-господарську силу. А все таки поруч з цією вірою й надією на Америку майже у всіх народів світу є якась ворожнеча до Америки, якась нехоть, якесь намагання навіть висміяти її. Це помітне в німця, в англійця, у француза, це ще в більшій мірі помітне в українців.

У чому ж причини цього? Мені здається, що в різниці мислення. Я вже не раз підкреслював, що американці, попри свій матеріалізм, великі ідеалісти. Але їх ідеалізм теж матеріальний. Американець ніколи не спроможеться мислити абстрактно — це для нього просто непосильна річ. Ти йому напиши сотні книг, у яких викриєш усю облуду і людоненависництво російського імперіялізму, ти йому збудуй найстрункіші теорії визволення націй від більшовизму — все це до американця не дійде, у всьому цьому він бачитиме лише пропаганду. Але покажи йому появу живого Гомулки, який зробив щось “намацальне”, покажи йому російський терор у Мадярщині, покажи йому нелюдський просто намір деяких, здавалося б, великих і розумних націй у Єгипті, як американець моментально починає не тільки розуміти й думати, а й дуже рішуче діяти. І ця дія не раз уже рятувала світ від заливу більшовизмом, як, наприклад, це сталося в останньому часі, коли Америка своєю рішучою поставою у

“єгипетському конфлікту” фактично перегородила росіянам дорогу у центрі світу, яким, безперечно, є стик Азії, Африки та Європи.

На оглядини Вашингтону я мав дуже мало часу, бо що можна побачити у такому місті за якихось два-три дні, коли в тих трьох днях треба ще й спати, треба бачитись з людьми, треба їсти й пити, треба бути в когось у хаті, треба бути в книгарні і взагалі безліч усяких “треба”?

Остаточне “турне” по столиці ми з Олексієм Івановичем намітили на неділю 6 січня. Цього було мало, бо Анастасія Матвіївна (дружина мого “ескурсовода”), з уваги на Святвечір, дуже обмежила нам час. Ми не ходили, а літали. Ми інколи їхали трамваєм, інколи таксівою, інколи мчали на “батьківських”, але все таки оглянули найважливіші будови та установи.

Старі будинки, як правило, побудовані в старому колоніальному (від слова колонія) стилі, який нагадує англійський клясицизм. Це так каже Повстенко, архітект за фахом. А я, неук у цій ділянці, кажу, що ці громіздкі, несмачно цяцьковані всякими прикрасами з важкими нечупарними колонами будинки нагадують мені російську архітектуру доби Миколи І-го. Вони мені чужі, вони не веселять моє око, а скорше пригнічують. Та коли поруч з таким будинком дистриктового уряду бачу просто гидотний будинок “у стилі” передвоєнного американізму, то я на Америку гніваюсь, бо в моїй уяві постає Київ, де колись, коли ще панував в СРСР ленінізм, а не сталінізм, було просто ідіотське захоплення Америкою і такі будинки будувалися навіть у Києві.

Хто був у Голосієві і оглядав прекрасний будинок Лісного Інституту в стилі українського модернізованого барокко, той не міг не бачити поруч з ним кількаповерхових американізованих коробок, побудованих для студентських гуртожитків. Вони були настільки гидкі, настільки пісні, вони зраджували таку трагічну відсутність смаку і відчуття краси, такий смертоносний космополітизм, і так пропагувались більшовиками, як вияв американської простоти, яка запаує в добі соціалізму остаточно, що я ще тоді став “рідним” антиамериканцем і антисоціалістом.

З цим гнітючим враженням ми добрались до Капітолю, і аж тут мені трошки відлягло від серця. Капітолій, хоч і має над собою велику баню, яка придушує його, все таки робить приємне враження і своїм світлим кольором, і легкістю та стрункістю своїх колон.

Остаточню я “розтав”, коли ми зайшли в Конгресову бібліотеку. Признаюсь, що ще ніколи в житті я не бачив будинка, щоб зробив на мене таке гарне враження: чудові орнаменти, мозаїка, картини, прикрасна гама кольорів, теплота, радість у всьому, досконалий витончений смак — тільки так можна висловлюватись про цей справжній храм науки, яким Америка може справді пишатись. І коли я при цьому згадую тільки що бачені апропорційні гидкі пам’ятники, то знову думаю: Америко, яка ж ти молода й зелена ще! Як тобі треба чиститись і змужніти!

З Конгресової бібліотеки ми мчимо в картинну галерію, по дорозі забігаючи в оранжерею, у якій важко дихати, як у тропічному лісі, яка наповнена величезними пальмами, бананами, орхідеями, кактусами, японськими мімозами, ну, і людьми, які це все оглядають. Тут знову я виявляю, що Олексій Іванович — “угодовець”. Будинок оранжереї він назвав нашою “великою клунею”, з чим я не згоден, бо це нашу порядну стару клуню на сохах, яка тоне вся в деревах і через верх якої виведений якийсь величезний берест чи могутній в’яз або ясен, просто ображає: така наша клуня має в собі “душу”, вона просто вростає в наш пейзаж, вона з ним разом творить одне ціле і зраджує вікову культуру, яка виявляється не тільки у гармонії пропорцій, а й у затишку та настрої, який все це викликає. А перед нами стояла не клуня, а бездушна німецька велика “шопа”...

Я відступлю від шаблону і про картинну галерію нічого не скажу: там є все, що створив світ протягом своєї історії. У цей будинок можна ходити тиждень, місяць, рік і все бачити щось нове, все матимете на що дивитись, ніколи вам це все не приїється, ніколи від того не стомитесь. Описати це все немислимо. Треба тільки ще раз підкреслити американську працьовитість, дбайливість і бажання перемогти світ навіть і в колекціонуванні мистецьких творів. Якості, звичайно, дуже похвальні і варті наслідування.

Так я дожив до того моменту, коли треба було забути про Америку, треба було відірватись від реального матеріального світу і перенестись, хоч думками і згадками, в Україну до всіх тих мертвих, живих і ще не народжених своїх рідних і близьких, які разом творять те неміряне і неважене, а здебільша й незбагнене велике, що творить націю нашу. Прийшов час, коли треба було подумати, якщо не сказати, “Славен еси, славен еси, наш милий Боже, на небеси”.

Наше Різдво... Нема чистішого й благороднішого та традиційнішого свята в жодного народу світу, як українське Різдво. У ньому найменше “церковщини”, яка часом буває небезпечна для самої церкви. У ньому так багато духової історії народу, у ньому така глибока й чиста, така органічна віра в Бога, що перед ним капітулюють навіть ідейні безбожники. Чи тобі, читачу, зустрічалася така духовна потвора, як ідейний безбожник? Чи ти зустрічав типа, який безсилий вірити в любов, у правду, у щось велике й чисте, і який від того почуває себе нікчемним, який неминуче мусить бути злобним і заздрісним на твою віру і робить усе можливе, щоб улізти в твою душу з своїми безвірними брудними постолами з єдиною метою: зрівняти тебе з своєю мізерією безвірною?..

Такий тип вульгаризує поняття Бога, він шукає його за допомогою хемії та фізики і тішить себе тим, що він його... не знайшов. Коли я бачу таку істоту, то я не гніваюсь на неї — мені її шкода. Мені хочеться тоді, щоб він хоч раз у житті задумався над різдвяним посланієм голови моєї церкви митрополита Іларіона, який — мабуть, спеціально для таких типів — дуже виразно і глибоко пояснює: “Бог — це любов”.

І ця любов панувала в хаті Олексія Івановича в цей день. Вона вирівняла і мій настрій, який мусів в цей день особливо тривожитись. Я мав намір виїхати в Нью Йорк, але Анастасія Матвіївна завважила мені: “Тільки голота на Святвечір по поїздах волочиться...” І я відкинув свій намір, бо все ж таки пам’ятаю, що я хазяйський син, а не голота...

Родина Олексія Івановича ввечері дуже збільшилась — приїхав син, невістка та її мати і маленька онука. Було й двоє американців: офіцер, що живе в Повстенків і якого я вже згадував раніш, та одна молода жінка, приятелька родини цілої. Здавалося б, що вечір мав би пройти напружено — все ж таки чужинці були в хаті, але було навпаки: ці двоє американців виявилися такими культурними та розумними людьми, що ніякого напруження не відчувалось. Обое вони, особливо та жінка, мали в собі стільки чаруючої простоти, яка завжди свідчить про культуру, стільки скромності, починаючи від одягу і кінчаючи поведінкою, що з ними не тільки приємно бути, а й на них просто приємно було дивитись. І це ще один доказ, що Америка не така вже трагічно безнадійна, як ми інколи думаємо: є в Америці й людина, а не тільки джазо-танцювально-гумо-жувальна мав-

па. І ця американська людина інколи навіть перевищує й нас. А це дає нам підставу ще більше надіятись на Америку.

Коли я їв цьогорічну кутю, кладучи час од часу ложку, щоб нею могли користуватися мої померлі колись предки, і стежив за своїми сусідами по столі, я думав: а що, якби ми, канадійські й американські громадяни, запитали своїх керівників державних, яких ми таки вибрали, а не вони себе вибрали: яка мета вашого існування на світі? Вони не задумуючись сказали б: щоб дати вам право **самим робити** своє щастя.

Коли б же громадяни СРСР запитали те саме своїх вождиків, то ті, також не задумуючись, відповіли б: живемо, щоб **робити вас** щасливими. І тоді ті громадяни, якби не боялись, відповіли б: “А бодай же вас сліпими поробило, щоб ви вже нас не робили щасливими, а дали б це право **нам самим!**”

І в цих основних засадах різних систем наочно бачимо людоненависну ідеологію російського більшовизму, крах марксизму-ленінізму і життєдайність та життєспроможність Америки.

Чи я зустрічався у Вашингтоні з іншими українцями? Так. З багатьма. Бував у них у хатах, був у церкві, вітав з Олексієм Івановичем милих і прекрасних колядників (особливо колядниць!). — Які ж вони? — запитає читач. Такі, як і всі українці під сонцем: працьовиті, гостинні, життєрадісні, вперто роблять свою справу, твердо тримаються всього свого... Жінки здебільша “монументальні”, від них пахнуть силою і здоров'ям та всякими найблагороднішими бажаннями... Чого ще хочете від наших вашінгтонців? Мені, наприклад, досить і цього. Писати про них більше, дати цікаві деталі живої людини? “З незалежних від мене причин” я на це цього разу не спроможусь. Загально ж, вони такі милі й симпатичні, як і Анастасія Матвіївна та Олексій Іванович, яких я вже згадував.

То й не сумнівайтесь у їхній якості: наші вашінгтонці — частка нашої хорошої нації.

1957

ПАМ'ЯТНИК ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКОВІ У КАНАДІ

Нема сумніву, що найвизначнішою культурною й політичною подією повоєнного часу для українців Канади є спорудження пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вінніпезі. Сам факт, що вже півтора місяця тому на цю будову зібрано понад сто тисяч доларів, свідчить, що це справа справді всенародня.

Як відомо нашим читачам, проєкт пам'ятника викликав також “всенародню” дискусію, яка інколи переходила межі пристойности, а часом ставала блюзнірством.

Цікавий деталь: найбрутальніше висловлювались про проєкт українські комуністи і... д-р Д. Донцов. Останній любить повторювати вираз: “Не всім дано всеє знати і речами керувати”, але кому-кому, а йому личило б застосувати ці справді мудрі слова не тільки до “смердів” і “швейків”, а й до своєї “порфирородної особи”. Хочби для того, щоб не опинитись по одному боці із московськими запруданцями — комуністами.

Та менше з тим: ті, що сильні тільки тоді, коли руйнують, виявляючи повне безсилля при будові, ніколи не повели за собою мас. Не повів їх — на щастя! — у цій дискусії і д-р Д. Донцов.

Але проєктові пам'ятника, а особливо його творцеві скульпторові А. Дараганові таки добре дісталось: “немоцний дід”, “посадив Шевченка на горщик”, “селепко”, “більшовик більшовика й поставив” і всякі інші подібні “перли” еміграційної “культури” сипались, як з мішка, на пам'ятник і на його творця.

Ніде правди діти: підпало цій еміграційній психозі й чимало наших читачів: я одержав десятки листів різного розміру, темпераменту й “точности вислову”, у яких читачі домагались від мене не так моєї власної думки, як негайного осуду проєкту пам'ятника, вважаючи, що їх оцінка не підлягає сумніву і що я конче мушу думати так, як і вони.

Деякі з цих листів були дуже короткі і дуже гострі: “Доки ви мовчатимете?” “Припечатайте, врешті, той проєкт!” Або “Рятуйте честь українців, бо буде пізно!” Був і такий лист: “Якщо ви справді не виступите проти цього проєкту, то візьмете на себе важкий гріх!”

Наводжу ці приклади, щоб показати, яке “своєрідне” наше еміграційне суспільство і який злочин проти людей роблять ті, які заражають широкі кола психозом негачії,

підозри та почуття меншевартости. На жаль, це в нас трапляється досить часто: еміграція спокійно жодного дня не живе: то якийсь севеушницький “прокуратор” загляне в твори Хвильового і вичитає в якомусь його оповіданні, як ЧК розстрілювала черниць, і запевнятиме, що то автор розповідає про себе” то якийсь подібний “чуйний патріот” знайде в романі І. Багряного вираз негативного героя і запевнятиме всіх, що то автор показує себе, то, врешті, знайдуться “охочекомонні”, які почнуть з піною на губах запевняти, що президія Комітету Українців Канади, щоб “загирити” визволення України навмисне призначила такий склад журі конкурсу, щоб воно конче вибрало проект А. Дарягана і цим раз назавжди знищити українців, якщо не в цілому світі, то бодай у Канаді і т. д. і т. д.

Трагедія в тім, що ці провокативні виступи знаходять якийсь відгук у чималій частині українців на еміграції, а найтрагічніше те, що величезна більшість еміграції цим очевидним наклепникам, підбурювачам і навіть безсумнівним провокаторам не тільки не протиставиться, а “співіснує” з ними дуже мирно і в повній злагоді: здається, навіть порядні й розумні люди подають таким типам руку, зустрічаються з ними приватно і т. д.

Це симптом дуже небезпечної хвороби. Це обезсилює еміграцію, розкладає її, на радість і втіху нашим ворогам та їх вислужникам. Наприклад, ця, за виразом П. Горотака, “жабомишодраківка” навколо проекту пам’ятника Шевченкові в Канаді дуже окришила московських агентів і їх прислужників — українських комуністів. Вона також дала змогу канадським “русинам” виступити проти будови пам’ятника Шевченкові взагалі. Я, наприклад, з достовірних джерел знаю, що до прем’єра провінційного Манітобського уряду Д. Роблина приходила ціла делегація з домаганням заборонити будову пам’ятника Шевченкові перед Манітобським парламентом, а на тому самому місці поставити пам’ятник якомусь “порядному русинові”, який прислужився Канаді...

Можна навести й такі заяви: “Я мав намір дати на будову пам’ятника 25 дол., але раз вибрали такий проект, то я даю тільки п’ятку!”

Все це наслідки властивости еміграції піддатись психозі неґації, почуттю меншевартости, які — без найменшого сумніву! — сіють ворожі агенти за допомогою наших же власних “патріотів”, які поставили метою свого життя облблювання і безчещення тих, які щось творять. Це єдиний за-

Митрополит Іларіон і П. Волиняк. Торонто, 1963 р.

сіб для декого, щоб показатись “на верхах” громади. Без цієї “корисної діяльності” їх, звичайно, ніхто не знав би, бо творити вони не спроможні: вони здібні лише руйнувати.

Тим нашим читачам, які домагались мого виступу у справі проекту, пояснюю, що моя мовчанка не викликана зневажливим ставленням до них, а цілком іншими причинами:

1. Брак даних для виступу. Щоб щось сказати, то треба знати факти. Інакше я виступати не вмю. Цих фактів я не мав. Погані фота двох-трьох проектів, невдало поданих у пресі, нічого мені не давали. Хоч ім'я скульптора А. Дарагана мені відоме ще з України, але достатніх даних для статті про нього я не мав. Намагання зустрітись з ним у Торонто і дещо з'ясувати з різних причин не здійснились;

2. Критика проекту (особливо статті д-ра Д. Донцова) була такою вульгарною і так принижувала саму ідею будови пам'ятника Т. Шевченкові в Канаді, що входить в полеміку з такими критиками не можна було не тільки з поваги до самого себе, а й з поваги до самої справи;

3. З уваги на те, що саме в цей час проходила збірка на пам'ятник, а критикани лили бруд на мистця і його проект, то я вважаю, що навіть і звичайна нормальна критика, якої потребує кожен проект, буде шкідливою.

Тому я й мовчав, використовуючи час на збирання фактів.

Між іншим, напади на А. Дарагана не припинились і досі. У середині травня я був у Вінніпезі. Мене, як голову одної із складових організацій КУК, запросили на президію КУК. Там, між іншими питаннями, обмірковано й листа голови Мистецької Кураторії УВАН у США Д. Горняткевича і проект відповіді президії на того листа. Звичайно, я був там як гість, але мене ніхто не попередив, що про справи, обмірковані на засіданні президії КУК, не можна інформувати громадянство через пресу. Та, врешті, президія КУК не приватне товариство, а справа будови пам'ятника Шевченкові також не може триматись у таємниці, тому я осмілююсь висловитись і про цей черговий напад на мистця.

Д. Горняткевич, якого я ніколи у вічі не бачив і про якого я завжди був найкращої думки, накинувся на президію КУК, що вона ухвалила здійснювати проект А. Дарагана, забуваючи, що президія призначила журі конкурсу, яке й вибрало одноголосно саме цей проект. Далі голова Мистецької Кураторії (найповажнішої наукової установи на еміграції) за-

перечеує право будови пам'ятника за проектом А. Дарагана не тому, що сам проект невдалий, а тому, що: 1. "Лавреата" А. Дарагана ніхто не знає, 2. В одній мистецькій збірці видруковано фота творів М. Дарагана, а проект зробив А. Дараган, 3. Про А. Дарагана нема ні слова в Енциклопедії Українознавства, 4. Портрета А. Дарагана нема у "Книзі мистців", виданій кілька років тому в Торонто, а тому... самі знаєте, які висновки зробив голова Мистецької Кураторії після таких "убивчих аргументів"!

Розберемо ці "тяжкі злочини", які "виключають" право нашого мистця одержати першу нагороду на конкурсі.

Якби, скажемо, я не знав нічого про Д. Горняткевича, то я вважав би, що втратив на тому не Д. Горняткевич, а я, і мені було б від того ніяково, то чого ж Д. Горняткевич робить навпаки? На якій підставі? Кріт сонця не бачить, але це не перешкоджає сонцеві світити і втішати людей своїм теплом. Та навіть і уможливити існування самого крота...

Якби я побачив якусь мистецьку чи наукову працю за підписом не Д. Горняткевич, а, для прикладу, В. Горняткевич, то я раніш, ніж відбирати в Д. Горняткевича право на ту працю, поцікавився б: а чи не є це звичайний коректорський недогляд? Поки я цього не установив би, то каменем на Д. Горняткевича не кинув би.

Нема А. Дарагана в "Енциклопедії Українознавства"? Ну, що ж — значить погана, не повна наша "Енциклопедія Українознавства"...

А відбирати А. Дараганові право участі в конкурсі тому, що його портрета й життєпису нема в так званій "Книзі мистців", виданій у Торонто, то від цього можна і плакати і сміятись — що кому до вподоби. Це вже вершок... відваги!

Справа не в тім, що голова Мистецької Кураторії УВАН вислав такого листа президії КУК, а в тім, що цей лист, очевидно, від нікого не ховався, ці думки висловлювались в Нью-Йорку, очевидно ця справа обговорювалась у певних мистецьких і наукових колах. І скажіть же: чи це не найбільша кара мистцеві, чи не найтяжча зневага йому тільки за те, що він спромігся подати проект, якого спеціальне журі із наших і чужих фахівців одноголосно визнало за найкращий? І це в той час, що й Д. Горняткевич і А. Дараган живуть обидва у Нью-Йорку, то чи не личило б поїхати до нього чи викликати його в Кураторію, щоб з'ясувати все на місці, замість того щоб писати в КУК ноти протесту?

Виникає інше питання: що це? Людяне ставлення до мистця і вміле керування мистецьким процесом на еміграції, чи “донос на “гетьмана-злодея”? Чи може просто: “Бий його, бо він не з нашої вулиці, то хай до наших дівок не ходить?”

Випадок цькування А. Дарагана навіть із кіл Кураторії УВАН пригадав мені одні відкриті комсомольські збори на сходознавчому факультеті Середньо-Азійського Державного Університету в Ташкенті. Був це 1929 чи 1930 рік, коли ще сяк-так можна було дихати. Була там на узбецькому відділі така собі комсомолка Зоя Якушкіна. Хороша була дівчина — було в неї, як кажуть, усього повно: вчилася непогано, була доброю людиною, добре збудована, мала приємний вигляд. Але вона захворіла на “комсомольську хворобу”: ходила завжди в червоній косинці і в спідничці кольору “хакі”. Не бачила й світу Божого, бо жила тільки комсомолом: вирази “комсомольський квиток”, комсомольська честь”, “комсомольська етика” та інші подібні не сходили з її уст.

Так от на цих зборах Зоя обвинуватила студента-комсомольця П. в “порушенні комсомольської етики”, бо він “не звертає уваги на комсомолок, а гуляє виключно з безпартійними дівчатами”. В залі вибухнув регіт, почувись вигуки: “Молодець Зойка!” “Всип йому, всип!” Зоя не зрозуміла і таки настоювала на своєму: винести комсомольцеві П. “общественное порицання”. Знайшовся один тип, що ще й підтримав її внесок. Студентові П. цього було забагато, він підійшов до безпартійної красуні-туркменки Лоли Каграман-кизи, узяв її під руку і демонстративно пішов із залі. Проходячи повз Зою, виняв з кишені комсомольського квитка, черкнув ним по кирпатенькому Зоїному носикові і зник за дверима...

Збори закінчилися тим, що “порицання” висловлено було не П., а здивованій і обуреній Зої...

Другого дня Зоя появилася в університеті в червоному квітчастому платті, в черевиках-“лодочках”, з припудрованим личком і заявила, що “комсомольська етика” її більше не турбує.

Та вернемось до самого проєкту пам’ятника і до його творця А. Дарагана. Перший проєкт, який був схвалений журі, був усього 10 цалів висоти. Тепер А. Дараган виготовив робочий проєкт, у якому фігура поета зображена розміром 29 цалів висоти. Робочий проєкт затверджено і скульп-

птор продовжує працю далі — з робочого проекту й буде споруджена фігура Т. Шевченка розміром понад 3 метри (10.5 стопи).

Першого проекту значно вдосконалено і трохи змінено. На жаль, я робочого проекту не бачив, бо А. Дараган повернувся до Нью-Йорку за пару днів перед моїм приїздом до Вінніпегу. Але я запевняю наших читачів, що у Вінніпезі я не зустрів людини, яка б мені сказала, що вона не вдоволена з робочого проекту пам'ятника. Особливо гарно відгукнувся на нього голова канадської спілки образотворчих мистців Манітоби, наш земляк Л. Молодожанин, який також брав участь у конкурсі і здобув другу нагороду. Здавалось би, що саме цей факт давав підставу сподіватись, що Л. Молодожанин виступить проти проекту А. Дарагана, тому я спеціально поїхав до нього, щоб почути його слово.

Та я, як кажуть, приємно розчарувався, бо почув від Л. Молодожанина таке:

— Проект цілком добрий. Колегу Дарагана дико цькують безвідповідальні особи. Я б не хотів бути на його місці. Таке цькування не дає йому змоги працювати. Поможіть Дараганові добути певність, що він має підтримку усіх українців, інакше це відіб'ється на його праці: зацькований мистець не може з повною потужністю працювати.

Між іншим, Л. Молодожанин — один з найвизначніших скульпторів Канади, одержав кілька всеканадських нагород і його голос у мистецьких колах Канади важить дуже багато. В одному з чергових чисел нашого журналу ми детально познайомимо наших читачів з цим нашим мистцем.

Спілка мистців-українців Америки, на спеціальне прохання А. Дарагана, виділила спеціальну комісію для розгляду робочого проекту пам'ятника в складі: С. Гординський (голова ОМУА), С. Литвиненко, П. Мегик, В. Січинський, Б. Стебельський, М. Черешньовський. Ця комісія запротоколювала й подала до преси ухвалу, у якій сказано й таке: "Приявні висловили свої індивідуальні завваги щодо поодиноких деталей і вважають, що розроблювання робітнього моделю йде пляново, згідно із задумом та мистецькими вимогами. Комісія рекомендує продовжувати працю над виготовленням пам'ятника далі — до III-ої стадії та до IV-ої кінцевої стадії — відливу у бронзі і змонтування пам'ятника".

Ці оцінки й рекомендації мистців мусять бути вистачальними для всіх — навчімося шанувати фахівців і не піддавай-

мося психозі неґації і почуття меншевартости, хочби до цього нас провокували не тільки московські агенти й місцеві комуністи, а навіть і “барди націоналізму” з докторськими титулами.

Справа пам'ятника Тарасові Шевченкові в Канаді перебуває в добрих руках і стоїть на певному шляху. Нам лишилось тільки підтримати морально нашого заслуженого мистця А. Дарагана і дати кошти президії КУК, щоб цей справді добрий проєкт було вчасно і добре закінчено. Пам'ятник Шевченкові у Канаді — ніж у серце нашого ворога. Цією будовою ми відбиваємо нашу чергову позицію від російського окупанта. Одночасно ми примушуємо цього ж окупанта поступатись нашим братам в Україні — ми цим помагаємо нашому народові визволитись. Цього ніхто не сміє забувати, виступаючи з критикою проєкту: критикувати можна і треба, але критика і критиканство — речі відмінні: перше — добродійство, друге — злочин.

Дещо про скульптора Дарагана

Андрій Дараган народився 1 жовтня 1902 р. на Харківщині. У 1923 р. закінчив Харківський педтехнікум ім. Гр. Сковороди, а мистецьку освіту здобув у Харківському художньому інституті (1926—1932), закінчивши факультет скульптури.

Визначнішими його працями є: 1. Проєкт пам'ятника Т. Шевченкові — перша нагорода на Всесоюзному конкурсі (разом із скульптором К. Бульдиним); 2. Рельєфи Луганського палацу культури розміром 20 на 3 метри і 9 на 3 метри; 3. Дніпропетровська опера — рельєфи 2.5 на 2.5 метра; 4. Український павільйон Всесоюзної с.-господарської виставки в Москві 5 на 4 метри; 5. “Шевченко на засланні; — різьба на могилу Шевченка в Каневі — 2.5 метра.

Дараганові роботи є в музеях Харкова, Києва, у німецьких музеях (Крефельд і Шайдегг), у Франції (Париж).

У 1933 р. А. Дараган разом з К. Бульдиним бере участь у всесоюзному конкурсі на пам'ятник Т. Шевченкові в Харкові та на могилі Т. Шевченка в Каневі. У цьому конкурсі взяло участь 39 скульпторів. Проєкт К. Бульдина та А. Дарагана одержав першу нагороду і постановою Раднаркому УРСР затверджений до побудови на могилі Т. Шевченка.

Ленінградському ж скульпторові М. Манізерові (неукраїнцеві) було запропоновано подати нового проєкта

Скульптор Андрій Дараган, автор пам'ятника Шевченкові у Вінніпезі, і П. Волиняк. Торонто-Скарборо. Літо 1961 р.

і за новою композицією та змістом, який надавався б для будови в Харкові. У кінці 1933 р. Манізер подав на розгляд Раднаркомові України проекта, який до д е т а л і в п о в т о р и в задум та ідею пам'ятника К. Бульдина та А. Дарагана. Обидва мистці заперестували перед головою Раднаркому П. Любченком, але він їм виразно порадив: "Хлопці, сидіть тихо та тримайте язика за дубами, щоб, б о р о н ь Боже, не сталось щось гірше".

Це просто приголомшило обох авторів проекту. Уже на еміграції (в Австрії), К. Бульдин, розказуючи мені це, не міг ще й тоді стриматись від хвилювання, запевняв мене, що в той час він був на грані самогубства.

Манізерового проекта прийняли, а Дараганові та Бульдину доручили виготовити нового проекта на Шевченкову могилу, але з умовою, що він не повторюватиме "Манізерового" проекта в Харкові.

Чотири роки К. Бульдин, А. Дараган та Я. Ражба опрацьовують проекта пам'ятника на могилі Т. Шевченка. Нарешті, проекта схвалюють голова Раднаркому П. Любченко та секретар ЦК КП(б)У С. Косіор. Авторам доручено виготовити робочий модель в половині натурального розміру. Під час закінчення цієї стадії праці "сонцебризний і життєдайний, люблячий і ніжний батько всіх народів світу, зокрема українського" Йосиф Сталін вирішує, що для щастя

українського народу треба конче перестріляти весь уряд радянської України, що й було негайно зроблено. На посаду свого намісника в Україні він посилає Микиту Хрущова. Новому гауляйтерові України наші мистці й показали свого проекта. Микита Хрущов відразу відкинув його як націоналістичний.

Зміст і композиція цього проекту були такі:

Двадцятип'ятиметрова тополя, як символ України. Під тополею — Шевченкова постать. З одного боку тополі — композиційно пов'язані постаті Катерини й закованого у ланцюги селянина, з другого — група, яка символізувала нову Україну, як антитезу старої.

Хрущов, оглянувши проекта, сказав так: "А підійде селянин чи селянка, подивиться на вашу Катерину та селянина і скажуть: "А це воно вже й колгоспники показані, це нас тут зображено..."

Як бачимо, Микита Хрущов зовсім не такий наївний, як дехто з нас думає...

А пам'ятника на Шевченковій могилі знову доручено поставити тому ж Манізерові — так для окупанта безпечніше: промаху тут уже бути не могло...

Таку "волю" творчости мав А. Дараган в Україні. І коли жюрі одноголосно признало першу нагороду саме А. Дараганові, то це винятково щасливий випадок: Андрій Дараган уже тільки своїм іменем та історією своїх страждань б'є по цинічному російському окупантові України. Не скористати з цього факту, не зробити з цього політичного капіталу для боротьби з ворогом, а ще й обливати болотом А. Дарагана — значить виявити винятковий політичний примітивізм. Я вже не кажу, що намагались усунути від конкурсу визначного скульптора ("Проголосити новий конкурс", як дехто з критиканів домагається), який більшу частину свого творчого життя присвятив Тарасові Шевченкові, — значить справді не любити свій народ і його світлого генія Тараса Шевченка.

Будемо сподіватись, що час критиканства й неґації вже минув: українці цілого світу, а зокрема Канади, зроблять усе можливе для створення приємної творчої атмосфери Андрієві Дараганові і забезпечать Комітет українців Канади відповідними фондами, бо пам'ятник Шевченкові в Канаді — хоч і маленький, а все таки цвяшок у домовину російському окупантові.

1960

І УТВЕРДИВСЯ ТИ, НАШ КОБЗАРЮ, В СВІТІ!..

Напруга, варта його поезій

Мені здається, що українське життя на північноамериканському континенті у травні й червні можна порівняти з туго натягнутою струною, яка кожної хвилини могла задзвеніти радістю перемоги, або... несподівано бренькнути і урватися. Цю напругу створило сподіване відкриття пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні. Усе наше організоване й неорганізоване життя було підкорене цій події не лише у США, а й у Канаді. Треба признати, що наша преса й радіопересилання зуміли цю напругу створити. Особливо щоденники "Свобода" й "Америка" день-у-день цю напругу збільшували. За це їм честь і похвала!

Чи треба було аж так напружувати становище? Адже закон про дозвіл на будову пам'ятника ухвалено, всі урядові установи проєкта пам'ятника схвалили, пам'ятника вчасно збудовано і вчасно поставлено на площі, то чого ж тоді хвилюватись, чому свідомо напружувати людям нерви, чого забувати про всі інші ділянки життя, а підкорювати його тільки цій події? Так, конче треба було так робити, бо струна могла задзвеніти радістю перемоги, або лопнути й тільки дзенькнути.

Справа ж не в пам'ятнику, а в тому хто, де і для кого його поставить. У цьому випадкові справа в тому, що пам'ятника Кобзареві України треба було поставити саме в столиці США, яка має спеціальний статус; тому треба було домогтися ухвали Конгресу США, підпису президента під тією ухвалою, щоб вона стала державним законом; треба було врешті, апробації проєкта пам'ятника мистецькими комісіями столиці США. Усе це коротко можна звести до одного речення: треба було справу пам'ятника зробити державною справою наймогутнішої держави світу — Сполучених Штатів Америки. Завдання, як бачимо, величезної складності й ваги. Тим більше, що мільйон українців у США (може, й два, бо ж статистики ми не маємо) на 190 мільйонів населення США це пропорційно значно менше, ніж півмільйона на 18 мільйонів населення Канади. До того ще треба врахувати факт, що США, хоч і є країною поступу й демократії, але США є одночасно й країною де в чім відсталою, бо тут, завдяки демократичним вольностям, ще й досі існує расовий поділ, ще й досі нема таких речей, як державне лікарське

забезпечення і т. д., себто ця фактично найпередовіша і найбагатша країна світу відстає від найтемнішої і найбіднішої країни Європи на цілу епоху. Тому здійснення цього справді грандіозного завдання було майже неймовірним.

Ускладнювалася справа ще й тим, що завдяки справжній демократії — до законодавчих органів США, від яких фактично залежала доля побудови пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні, могла бути обрана й дуже посередня людина, яка не лише нічого не знає про Шевченка, а навіть імені його ніколи не чула. Такі люди не уявляють собі не лише Шевченка, а й Шекспіра. І скажи такій людині, що треба поставити пам'ятника українському поетові у столиці США, то він, — цілком нормально, — скаже, що для справи США це ніякої користі не принесе, тому, мовляв, не морочте мені голову...

Так фактично й сталося, коли справа пам'ятника майже провалилась у Сенаті. Треба було переконати законодавців США, що Т. Шевченко не тільки поет, а й мислитель, революціонер і борець не лише за волю й незалежність українського народу, а й усього людства, а зокрема народів Сх. Європи, а тому пам'ятник йому у столиці США принесе цій країні величезну користь.

Коли ці всі труднощі врахувати, коли збагнути усю складність проблеми, то мимоволі виникає питання:

Хто це все міг зробити?

Не хто інший, як уся українська еміграція у США. Кожен українець, що дав хоч найменшу суму на будову пам'ятника, кожен українець, що написав листа якомусь сенаторові чи конгресменові чи вислав листа-протеста до редакції щоденника "Вашінгтон Пост", або навіть той, хто нічого цього не зробив, а лише приїхав на відкриття пам'ятника Кобзареві у столиці США — усі вони зробили величезну прислугу справі визволення нашого народу.

Я не хочу також применшувати заслуги Комітету пам'ятника, зокрема його голови проф. Смаль-Стоцького і всього УККА. Ці установи, хоч інколи й дуже спотикаючись, зробили величезну справу. Та коли вже торкатись окремих осіб, то на перше місце треба поставити професора Л. Добрянського. Якщо простежити всю справу будови пам'ятника від її вельми трудного початку аж до її блискучого закінчення, то заслуга професора Добрянського тут справді величезна:

П. Волиняк, посол І. Кучерела, міністер праці М. Старчевський з дружиною та посол І. Яремко з дружиною. King
Едвард готель 1957 р.

саме йому належить стратегія перемоги в Конгресі США, без чого не могло бути й мови про будову. Мабуть, йому ж належить і заслуга, що тодішній президент США Двайт Айзенгавер, не вагаючись, перетворив своїм підписом ухвалу Конгресу на закон. Після цих перемог ворогам ідеї пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні, яких у США таки дуже багато, зокрема щоденникові "Вашінгтон Пост", було важко боротись: їх атаки були, сказати б так, "боями місцевого значення" і впливу на дальший розвиток подій уже мати не могли. Навіть навпаки: опозиція фактично прислужилась будові пам'ятника — зробила йому величезну рекламу.

У нас часто-густо буває так, що люди, які справді роблять щось значиме, творять, як кажуть, непроминальні вартості, стоять якось у тіні: про них мало говорять, ще менше пишуть, а на поверхні "плавають" люди другорядні, а інколи й третьорядні. Так і у випадку з професором Левом Добрянським. Я певен, що якби у "Н. Днях" видрукувати анкету, в якій запитати б читачів, що вони знають про проф. Добрянського і які його заслуги для визвольної справи нашої нації взагалі, а в побудові пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні зокрема, то висліди її були б справді сумними. Можливо, що це й моя вина, бо не дуже часто згадується ім'я проф. Добрянського в нашому журналі. До речі, я вже двом особам замовляв статтю про Добрянського, але безрезультатно...

Професор Лев Добрянський народився у США в 1918 р. Це відомий американський вчений-економіст, професор столичного американського університету (Джорджтаун у Вашингтоні), автор визначних праць з економіки, людина з величезними зв'язками й авторитетом у Республіканській партії, видатний загальноамериканський і український політичний діяч, президент Українського Конгресового Комітету. Без найменшого сумніву можна сказати, що Лев Добрянський — один з найвизначніших українців на чужині, людина з величезними знаннями у своєму фаху, досвідчений політик, винятково працьовитий, послідовний у діях.

Усі ми знаємо, як турбує Москву Тиждень Поневолених Націй, що ось уже цілий ряд років відбувається на початку липня по всіх містах США. Та мало хто з нас знає, що цей тиждень — заслуга Л. Добрянського. Як би не він, себто, якби не його зв'язки і впливи в американському політичному світі, то цього Тижня взагалі не було. Слід пригадати, що проти Тижня виступають не тільки в Москві, а виступа-

ють проти нього і так звані “білі” російські емігранти. Це свідчить, що тут проф. Добрянський попав у ціль точно.

Тиждень Поневолених Націй і пам'ятник Шевченкові у Вашингтоні — це лише дві великі справи, до яких приклав свої руки проф. Добрянський. Але ще є багато менших, або таких же великих, але невидимих назовні, політичних справ, які корисно вирішені завдяки невтомній праці проф. Добрянського. Сьогодні навряд чи якась еміграція, крім нас, має таку величину, як проф. Добрянський. Коли, наприклад, на сьогорічній конвенції Республіканської партії проф. Добрянського призначають асистентом голови конвенції і коли конвенція ухвалює резолюцію-привіт поневоленим націям, у якій особливо підкреслено Україну, то інші еміграції можуть нам тільки заздрити.

Отож тепер, як усі проблеми з пам'ятником Шевченкові у Вашингтоні розв'язані і справа доведена до справді блискучого кінця, то я сподіваюся, що як від імені всіх наших читачів і співробітників скажу: “Пане Добрянський, сердечно дякуємо! Ми Вами гордимось і на Вас взуруємось”, то навряд чи хтось запротестує. А якби так і сталося, то це були б лише поодинокі голоси.

Різна “вага” пам'ятників

На початку статті я підкреслював, що важить не так сам пам'ятник, а місце й мета його. Справа в тім, що кожен пам'ятник призначений не лише бути місцем “відпочинку голубів”, як кілька років тому зневажливо висловлювались деякі особи, які тепер при будові пам'ятника у Вашингтоні “плавали зверху”, а в його “соціяльній функції”. Коли в 1961 р. будували пам'ятника Шевченкові у Канаді, то було чимало клопоту з вибором місця для нього. Тоді називали Вінніпег, Торонто, і столицю Канади Оттаву. Вибрано Вінніпег. Уряд провінції пішов назустріч і дозволив будову його на державній провінційній площі перед парламентом провінції.

Місце добре, бо воно гарне й вигідне політично, підкреслює прихильність уряду Манітоби до українців взагалі, а до Тараса Шевченка зокрема. Та при будові цього пам'ятника все таки переважали чисто українські мотиви — внутрішня, а не зовнішня, політика: у Вінніпезі багато українців і пам'ятник Кобзареві “не буде самотнім”. Тим більше, що Вінніпег ще й досі є центром українського організованого

життя в Канаді. Якщо його побудувати в Оттаві, де українців мало, то Кобзар ніби стояв би “на чужій території”. Хоч ці мотиви дуже важливі, але мусимо признати, що у зовнішній соціальній функції своїй пам’ятник у Вінніпезі обмежується до одної провінції Канади, хоч має всеканадське українське значення.

Є в Канаді ще один пам’ятник — на комуністичній фермі в Палермо (яких 25 миль від Торонто). Пам’ятника привезено з України, й “подаровано Канаді”. Подарунок гарний, але заплянована “соціальна функція” його не дуже похвальна: пам’ятника використовується (особливо в перші роки!) для зміцнення російського панування над Україною, бо під ним раз-у-раз стверджується, що Шевченків “Заповіт”, у якому поет велів своїм нащадкам порвати кайдани неволі і “вражою злою кров’ю” окропити звільнену українську землю, вже виконано. Чи треба говорити, що це неправда?

Та й цей пам’ятник поступово все більше й більше слугуватиме українській справі. Нема сумніву, що рано чи пізно — усупереч запланованій функції його — він обернеться проти Росії, як гнобительки десятків народів, а перш усього українського. Тут комуністи будуть безсилі — правда перемає. Навіть тепер, якщо уважно прочитаєте промову голови Кр. Вик. Комітету ТОУК М. Короля на святкуванні 150-річчя з дня народження Т. Шевченка і порівняєте її з промовами, які виголошені під цим же пам’ятником 13 років тому (в час його відкриття), то побачите різницю. Звичайно, комуністичні українські лідери в Канаді ані не поліпшали, ані не схаменулись, але саме життя, розвиток політичних подій і зміна міжнароднього становища в світі, примушують їх поступатись, бо інакше вони втратять своє членство. Нічого тут не вдієш: Росія могла фізичного Шевченка закувати в кайдани і вкинути в каземат Петро-Павловської фортеці, а потім, у тих же кайданах, завезти його в пустелі Казахстану, але закувати Шевченкове слово в кайдани не вдається. І даремно “наші” канадські комуністи силкуються...

У Палермо створений музей, насаджується парк, якому настирливо прищеплюється назва “Канадський Канів”. Усе це робиться з єдиною метою: затримати Шевченка при собі, точніш висловившись, затримати свою монополію над Шевченковим словом і скерувати його творчість на збереження російського панування над Україною.

Але при цьому комуністи не враховують одної деталі: пам'ятник у Палермо стоїть на приватній площі **лише одного малозначного українського товариства**, тому й засяг його дії обмежується лише цією організацією і він аж ніяк не може конкурувати з пам'ятником Шевченкові у Вінніпезі.

Канада — не СРСР. Тут приватна власність у пошані. Може бути й таке, що знайдуться люди, які куплять собі кусок землі, поставлять на ній пам'ятники Сталінові та Єжову й напишуть на них: "Найбільші покровителі й оборонці українського народу!" Це було б рівнозначно з твердженням, що Росія (царська чи комуністична) любить Шевченка і його народ.

У ніяке порівняння не можна поставити пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні. Американські українці керувались іншою засадою, ніж канадські, ставивши пам'ятника у Вінніпезі (комуністи тут не можуть братися, як сказано вище, до уваги взагалі, бо в них же "прайвет бизнес"). Вони вирішили: поставимо пам'ятника у столиці США — найсильнішої держави світу. Зробимо це за ухвалою Конгресу і спеціальним державним законом, чим надамо нашому пам'ятникові ролю міжнароднього, всесвітнього, чинника. Провід української еміграції у США не турбував факт, що у Вашингтоні є лише яких 300 українських родин, а в таких містах США, як Нью-Йорк, Філадельфія чи Чикаго їх є десятки, якщо не сотні, тисяч у кожному.

І якщо з нагоди відкриття пам'ятника провідна американська преса, яка не дуже то прихильно ставиться до українців, запевняла, що пам'ятник Шевченкові у Вашингтоні є другою американською статуєю Свободи, то це є доказом, що ми свою мету досягнули цілком.

Та найприємніше вражає нас факт, що це сталося не випадково, а що це все було точно заплановано, підготовлено. У даному випадкові події не опередили нас, як це часто буває, а ми **свідомо скерували події у бажаний нам бік** — ми їх викликали своїми пляновими діями. У даному випадкові я з приємністю признаюсь, що не маю найменшої підстави дорікати, що наша еміграція варта ліпшого проводу: провід цього разу склав свій "іспит зрілості". Якщо це заслуга проф. Л. Добрянського, то я ще раз кажу: спасибі!

Що це так, а не інакше, видно з присвяти, яка вибита на п'єдесталі, на якому стоїть сама фігура Кобзаря (напис англійською мовою):

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИЗВОЛЕННЮ, ВОЛІ Й НЕЗАЛЕЖНОСТІ ВСІХ ПОНЕВОЛЕНИХ НАЦІЙ

Цей пам'ятник Тарасові Шевченкові, українському поетові 19-го століття та борцеві за незалежність України й за волю всього людства, який під чужою російською імперіялістичною тиранією та колоніальним пануванням закликав до “нового праведного закону Вашингтона”, був відкритий 27 червня 1964 року. Цією історичною подією вшановано 150-річчя народження Шевченка. Пам'ятник був дозволений 86-им Конгресом Сполучених Штатів Америки 31 серпня 1960 року, а закон ч. 86-749 про дозвіл на будову пам'ятника підписав 34-ий президент Сполучених Штатів Америки Двайт Д. Айзенгавер 13 вересня 1960 року. Пам'ятника поставили американці українського роду та їх друзі.

Як бачимо, творці пам'ятника підняли Шевченка понад нацією, свідомо підкреслили вселюдський засяг його творчости й діяльності. І це винятково добре! Не зважаючи на поневолений стан України, там відбувається те саме. Сьогодні Шевченко з совісти української нації став совістю всього людства. Фактично на наших очах здійснюються “реакційні” (за російською більшовицькою історіографією) передбачення кирило-методіївців про провідну роль України в оновленні людства, бодай слов'янських народів. Чи ж не в цікавий час ми живемо? І чи не варто жити тепер, хоч життя інколи й занадто дошкульно стьобає нас по піджиках? І як тепер себе почувають наші всякі “невіри”, люди з почуттям людської й національної меншевартости, яких у нас таки чималенько?..

Дуже втішно, що еміграція у своїй масі відчула значення пам'ятника Кобзареві у Вашингтоні, правильно оцінила його “вагу” і зробила належні висновки. Приявність ста тисяч українців (за ствердженням вашінгтонської поліції, а не за нашими підрахунками!) на відкритті пам'ятника стверджує це цілком. Наприклад з Торонто до Вашингтону виїхало чи не більше українців, як із того ж Торонто до Вінніпегу в 1961 році!

Єдність: Вашингтон — Шевченко

Пригадаймо собі Шевченкову поему “Юродивий”, у якій поет не лише викриває й засуджує “фельдфебеля-царя” (Миколу I), а всю російську державну систему. Гнівно картає Шевченко тут і своїх земляків, які вислужуються перед цією системою:

Не вам, в мережаній лівреї
Донощики і фарисеї,
За правду пресвятую статъ
І за свободу. Розпинать,
А не любить ви вчились брата!
О роде суетний, проклятий,
Коли ти видохнеш? Коли
Ми діждемося Вашингтона
З новим і праведним законом?
А діждемось таки колись!

Як бачимо, у поемі “Юродивий” Шевченко робить порівняння між двома системами державного правління — російською й американською; між сваволею самодержавства (байдуже — царя чи партії!) й добром демократії і пророкує перемогу останньої. Це — гнівний акт обвинувачення російським окупантам та їх вислужникам (“Німії, підлії раби...”), який від першого й до останнього слова лишається в силі й до сьогодні.

Поему “Юродивий” Шевченко написав у 1857 році. І от через 106 років сталося так, що похід до пам’ятника Шевченкові у Вашингтоні починається від... пам’ятника першому президентові США Джорджові Вашингтонові, чийого “нового і праведного закону” так прагнув Шевченко... Чи не вирішила доля покрити з російських окупантів України? Як ви, панове окупанти (і ви, їх лакеї “в мережаній лівреї!”), думаєте! І як ви себе почували, коли довідались, що сотисячний похід українців у столиці США на вшанування Кобзаря України почався коло пам’ятника Вашингтонові й кінчився коло пам’ятника Шевченкові? Чи не обдало вас холодом від цієї символіки?.. Рекомендуємо: вивчіть собі поему “Юродивий” напам’ять! І ніколи її не забувайте. І ніколи не сумнівайтесь, що всі Шевченкові передбачення будуть здійснені, і ви, — рано чи пізно, — а будете карані. Неминуче! Тому, чим ви швидше схаменетесь, тим буде на світі менше злоби, проллється менше крові

людської. А “людська ж кров — не водиця!” Це вже давним давно зрозуміли такі клясичні імперіялісти, якими досі були англійці та французи. Невже ж росіяни — найдурніша нація в світі?..

Прапори й молодь, сонце й музика

Сонце ще тільки піднялося над деревами столиці, як на “Еліпс” (площа, на якій стоїть пам’ятник Джорджеві Вашингтону) почали прибувати перші автобуси, позначені синьо-жовтими наліпками. Прибувають і пішоходи. Площа поступово заповнюється людьми. Навколо таблиць з назвами окремих штатів і країн скупчуються люди. Стає все людніше й людніше. Похід мав початися о 10-ій ранку, але народу стільки, що є небезпека спізнення, тому десь о пів на десяту ранку все готове до початку паради.

Порядок усім і всьому дає ціла армія впорядників на чолі з інж. Іваном Скірою. Його “армія” — українські й американські ветерани. Шикуються прапороносці. Сотні українських синьо-жовтих і американських зоряних прапорів. Сонце заливає площу. Має бути температура коло ста ступенів за Фаренгайтом. На небі ні хмариночки.

Раптом загриміли мідяні труби оркестри осередку СУМА ім Павлушкова з Чикаго. Так справді загриміли, бо оркестра ж налічує сто музик! Чути якусь команду. Заколихалися прапори — похід на славу Кабзаря України почався...

Описати похід важко — забагато всього тут було. Можна сказати коротко: похід був справді грандіозний. Кольоритність і краса одягів, сотні прапорів, транспарантів, десятки оркестр. Між ними одна негритянська з невеликою групою негрів. Це так негри вирішили подякувати Т. Шевченкові за його ширю любов до їх великого артиста Айрі Олдріджа.

Я належу до оптимістів і завжди вірю в масу еміграції, у народ, хоч часто-густо сумніваюсь у її провіді. Та те, що я побачив у цьому врочистому поході, перевищило всі мої найоптимістичніші сподівання: молоді й дітей було так багато, що це перевищило всі мої сподівання. Пласт, СУМ, ОДУМ та їх зміна — діти й підлітки. Уся молодь в уніформах своїх організацій, а діти в українських одягах, зі своїми прапорами, оркестрами. Її багато тисяч. Здисциплінованість і порядок — зразкові. Стільки української молоді одночасно і в такому порядку я ще не бачив у своєму житті.

Ці нескінченні, здавалося, колони ішли повз Білий Дім по Пенсильванія авеню, а потім по 23-ій вулиці до пам’ятни-

ка. Десятки тисяч мешканців столиці США захоплено оглядали похід і на вулицях, якщо похід десь трошки переривався, було чути їх тривожні запитання: “Уже кінчився? Більше не буде?”

Окремі групи були просто прекрасні. Зокрема група капелі бандуристів ім. Тараса Шевченка, групи хорів з Філадельфії та Нью-Йорку в чудових костюмах і багато інших.

Коли у поході при відкритті пам'ятника у Вінніпезі демонстранти йшли по 4 особи, то тут йшли по 12 осіб у ряду, а все ж похід продовжувався поверх трьох годин! Поліція оцінює число учасників у самому поході кількістю коло 40 тисяч осіб, а всіх учасників свята — на 100 тисяч!

Поліція і влада міста захоплені походом: зразковий порядок, дисципліна, жодного порушення правил руху на вулицях, жодного інциденту! Поліцаї в парадних уніформах стоять на перехрестях, їдуть мотоциклами та автомобілями і чудово салютують американським та українським прапорами, прикладаючи праву руку до серця, як вони проходять повз них...

Деякі автобуси, наприклад, одумівські з Торонто, опізнилися. Ішовши вулицею і оглядавши похід, я зустрів групи торонтських одумівців, які поспішають, щоб прилучитись до колон ОДУМ-у. Бачу у молоді величезне зрозуміння обов'язку бути в колоні, збільшити число учасників організованого походу.

Серед учасників походу видно також групи братніх нам поневолених Росією народів — литовців, білорусів, козаків та інших. Вони також зі своїми прапорами.

Схиліть прапори в пошані!

Площа не переповнена, а просто набита людьми. Здається, нема вже й натяку на вільне місце, а колони йдуть і йдуть. Народ стискається, щоб місця вистачило всім, але це вже не допомагає: колони розставляють по бічних вулицях. Вони переповнені теж. 12 година і 30 хвилин — наближається час, коли має відбутись відкриття. Над площею пролітає гелікоптер.

“Айзенгавер!” — чути між народом.

Де сів той гелікоптер, ніхто не бачив, але коло першої години дня крізь тисячні маси народу до трибуни протискається один з визначніших військових і політичних стратегів наших часів, 34-ий президент наймогутнішої держави світу

— генерал Двайт Д. Айзенгавер. Він іде в супроводі своєї особистої охорони, дорогу йому прокладають упорядники.

Коли колишній президент США підходить до трибуни, чути команду: “Струнко!” Це українсько-американські ветерани вітають свого командарма. Гримить марш військової американської оркестри, сотні американських і українських прапорів схиляються в пошані перед великим сином США, найвизначнішою людиною на цьому святі. Оклики “Слава!” лунають з тисяч уст. Окремі групи скандують: “Ві лайк Айк! Ві лайк Айк! Ві лайк Айк!” Буря оплесків і вигуків, свист, який може налякати кожного європейця, який не знає того, що американці, вітаючи когось, не лише плещуть у долоні й кричать “Слава”, “Браво!” і т. д., а ще до того й свищать.

Айзенгавер піднімає руки, стискає їх над своєю головою, вітаючи й дякуючи народові. Овація зривається з новою силою. Знову вигуки “Слава Айзенгаверові!”, знову з усіх кінців чути скандування: “Ві лайк Айк! Ві лайк Айк! Ві лайк Айк!”

Якби це була не площа під відкритим небом, а хай і найбільша зала, то така овація, здавалось, не тільки зірвала б дах, а й стіни будинка розвалила б!

Як і на відкритті пам’ятника у Вінніпезі, так і цього разу я мав справжню приємність сидіти поруч з моїм “релігійним ворогом”, із справді приємним мені колегою за фахом — редактором католицької “Нашої Мети” о. Петром Хомином. Хоч ми мали змогу сісти під самою трибуною, але мушу признатися, що ми свідомо схитрували: сіли трошки далі від трибуни, але під деревом. Справа в тім, що ми обидва лисі. Важко мені сказати чия лисина більша, але я не маю найменшого сумніву, що моя краща, бо десятки наших читачок мені дуже поважно заявляли, що якби не моя “редакторська лисина”, то не були б вони в числі передплатниць “Нових Днів”... Але сонце однаково пече в кожную лисину: і в гарну, і в не таку вже гарну. Так ото, як люди перед нами повставали, то я хоч і встав, а міг бачити лише Айзенгаверові руки над головою. Я тоді стаю на стілець! Сусіди почали кричати, смикати мене. Отець Петро також почав “шикати” на мене:

— Та сядьте вже, бачите ж, що люди протестують!

— Ну й нехай протестують! Вони мають лише вдоволення, а ми з вами маємо працю: що ж я напишу, як навіть обличчя Айзенгавера не побачу?

І коли я зліз зі стільця, то о. Петро мене питає:
— Ну, то як він там?
— Вдоволений по саме нікуди! — відповідаю радісно.

“Заповіт” над столицею США

Ще до часу прибуття ген. Д. Айзенгавера трибуну заповнили почесні гості. Крім Управи Комітету, яка була в ролі господаря, на трибуні були: митрополит Української Православної Церкви Іван, митрополит Католицької Української Церкви Амброзій, кілька єпископів, президент УНР в екзилі д-р С. Витвицький, 4 конгресмени, артисти українці Джек Пеленс та Майк Мазуркі (Палагнюк і Мазуркевич) та інші особи.

Майстром церемонії був проф. Л. Добрянський. Він же й розпочав церемонію відкриття, підійшовши до голосника і сказавши лише одне коротке речення: “Пані й панове, американський гимн!” Усі оркестри, а за ними й люди почали співати гимн цієї могутньої країни, яка сьогодні приймає в свої обійми генія українського народу — Тараса Шевченка.

По гимні слово для молитви надається первоієрархові Католицької Української Церкви у США владіці Амврозієві. По молитві з коротким словом виступає голова Комітету проф. Р. Смаль-Стоцький, після якого проф. Л. Добрянський коротко представляє народові ген. Д. Айзенгавера і просить його до слова. Знову спалахує овація. Д. Айзенгавер говорить спокійно, логічно, переконливо. Народ часто перериває його довготривалими оплесками.

По закінченні промови проф. Добрянський просить генерала відкрити пам’ятник. Надходить найурочистіша хвилина. Капля бандуристів і величезний зведений хор починають “Заповіт”. Народ приєднується до них і слова “Заповіту” чути з усіх кінців. Недавній президент США потягнув за шнура й покривало пішло вниз, відкриваючи світле й могутнє чоло поета, його плечі, груди... Далі покривало стягують з фігури і п’єдесталу впорядники. Тут же люди розділюють його на шматки й беруть собі на пам’ятку про свою участь у цьому величому святі вільних українців у вільній країні.

Сталось! Шевченко в Америці відкритий. І закрити його вже не вдасться! Хоч люди змучені спекою, довгими годинами стояння, але радість видно на обличчях — осягнено

великого політичного успіху, може, нечуваного й небаченого досі ще успіху українців поза межами України.

По відкритті промовлять усі чотири конгресмени, згадані вище. Промовляють коротко, але гостро, політично. Їх промови часто перериваються схвальними оплесками народу.

Повідомляється, що обидва комішнери Дистрикту Колумбія (столиці США) проголосили день 27 червня українським днем і закликали все населення столиці США приєднатись до українців у їх святкуванні 150-річчя Кобзаря України. Це був справді благородний і людяний жест столичної влади. Ці повідомлення також зустрінуті схвальними оплесками.

Після промов конгресменів, виконавчий директор Комітету Йосип Лисогір прочитав (двома мовами) “Пропам’яту Грамоту”, яка буде вмурована у пам’ятник.

На закінчення проф. Л. Добрянський дає слово митрополитові УАПЦ Іванові для кінцевої молитви, яку він читає (обома мовами) голосом, повним хвилювання.

Кінчилось свято українським національним гімном, який теж виконують усі оркестри, капеля бандуристів ім. Т. Шевченка, хори і весь народ. Усе що цього дня відбулося на площі, було яскравим і вкрай переконливим доказом правдивості слів нашого гімну: “Ще не вмерла Україна!”

Після гімну почалась дефіляда колон демонстрантів. Демонстранти проходили повз пам’ятник, схиляли перед ним прапори як знак найбільшої пошани до того, що на ньому зображений: невмирущого генія українського народу, Кобзаря України!

Спочатку ішли діти й молодь, потім старші. Оркестри, чергуючись, весь час грають марші. Люди почали розходитись. Спека вже далася взнаки і найміцнішим. Було дуже багато випадків зомління, але жоден з них не був важким. Комітет подбав про медичні допомогіві пункти, хоч великої потреби в них не було. Треба просто дивуватись, що така маса людей майже цілий день вистояла на палючому сонці. Офіційні метеорологічні дані передбачали 97 ступнів за Фаренгайтом, але коли я о 5-ій годині підійшов до свого готелю, то термометр на ньому показував 103 ступні в тіні. Можливо, на площі, де було менше каменю, температура була на кілька ступнів нижча. Та хоч як пекло сонце, але люди дякували Богові, що не послав того дня дощу. Кожен, хоч і був стомлений, ішов до свого мешкання з приємним почуттям добре виконаного обов’язку.

Шевченківські концерти і фестиваль молоді

Усіх концертів було чотири. Серію концертів розпочала капеля бандуристів ім. Тараса Шевченка з Детройту під керуванням Івана Задорожного ще напередодні відкриття пам'ятника — у п'ятницю 25 червня.

Заля виповнена не була, бо більшість народу прибувала в п'ятницю увечері чи вночі, тому на концерт устигнути не могла. У залі переважала публіка Канади, зокрема з Торонто.

У суботу в тій же залі відбувся перший концерт о 5-ій годині.

Другий концерт відбувся теж у цій залі о 8 год. 30 хв. вечора.

Четвертий концерт (якщо його так можна назвати, бо він був скорочений) дала капеля бандуристів ім. Т. Шевченка на бенкеті.

Концерти показали, що всі кращі американські хори солідно опрацювали свою програму, а також виявлено спроможність наших хорів виконувати найскладніші музичні твори. Наше музичне життя в США стоїть на високому рівні.

Чудові речі мистецького слова дає також Театр Шевченкового Слова Йосипа Гірняка та Олімпії Добровольської. Ці два ветерани театрального мистецтва наполегливо працюють з молоддю. За це їм найбільша шана й похвала.

Фестиваль молоді відбувся о 5-ій годині у величезній залі "Вашінгтон Колізеум". У фестивалі-концерті взяли участь такі юнацькі організації: Ліга Української Молоді Північної Америки, ОДУМ, Пласт, "Зарево", СУМА, СУСТА, Союз Українсько-Американських Спортових Товариств, ТУСМ ім. Міхновського.

Усе це молодь США й Канади. Разом було понад 1000 учасників. Були оркестри (в т. ч. симфонічна оркестра СУМА з Чікаго), хори, танці, деклямації і т. д. "Заповіт" виконували оркестри, усі учасники і вся публіка, між якою було чимало й дорослих людей, а навіть і старших уже віком.

Глядачів — кілька тисяч.

Ювілейний Шевченківський бенкет

Бенкет відбувся теж у суботу. Теж у найбільшій для таких okazji залі столиці США — у Нешенел Гард Арморі. Мав початись о 8-ій год. 30 хв., але потім змінили розклад і пе-

ренесли бенкет на 9 год. 30 хвилин, що мені, звичайно, не дуже то сподобалось.

Взагалі бенкет був найнуднішою частиною святкування (як і завжди і всюди!). Заля? Препогана. Величезна й височезна стодола, по якій їздять механічними тягачами (такі собі невеличкі трактори) і розвозять страви, вивозять посуд і т. д. Спека в залі неймовірна, почесний стіл довжелезний, але його не вистачило, то зробили ще один почесний стіл під підвищенням.

Преса подавала перед святкуваннями, що це буде головна частина святкувань і що ця заля вміщає лише 6.000 осіб, тому кваптеся закупити квитки. Коли я прийшов о 8-ій вечора, то коло каси стояла величезна черга, люди трохи не билися, щоб у когось перекупити квитка, бо в касі їх уже давно не було, а в залі, як подала "Свобода" (я ж їх перерахувати, звичайно, не міг), було лише 3.500 осіб. Виникає питання: чи Комітет помилково повідомив про те, що заля вміщає 6 тисяч осіб, чи просто не видрукували квитків у достатній кількості? Звичайно, що це мені теж не подобалось.

Та перекажу те, що на бенкеті відбулось.

Поперше, головним промовцем мав бути колишній президент США Гаррі Труман, який погодився очолювати Почесний Комітет спонзорів свята, що складався з найвизначніших американських політичних діячів. Та п. Труман не прийшов на бенкет, а головним промовцем був сенатор Трастон Мортон з Кентаккі. Бенкет розпочато американським гимном і молитвою, яку прочитав архієпископ Української Православної Церкви Мстислав. Головний промовець запевняв, що він буде завжди боротися за волю всіх людей і націй, між якими на першому місці стоїть українська нація. В такому ж дусі промовляли й інші американські конгресмени. Конгресмен Р. Медлен з Індіяни у своїй промові висловився так: "Сьогодні відбулося величезне паломництво українців. Ви задемонстрували своє прагнення волі, і то волі не лише для України, яка бореться проти тиранії".

А конгресмен Б. О'Гара в кінці своєї промови просив присутніх устати й вислухати кілька рядків з Шевченкової поезії, яку він читав по-англійському: "Обніміте, брати мої, найменшого брата". Треба було послухати, як ця літня людина зі зворушенням промовляла: "Нехай мати усміхнеться, заплакана мати"!

Звичайно, що це далеко не всі наші прихильники й друзі в американському політичному світі — їх є багато, але не всіх можна було запросити і не всіх їх можна було вислухати. Все це наші великі здобутки, наші осяги на зовнішньому відтинкові, наша велика перемога в чужому світі. І дуже примітивним буде той, хто вирішить, що ця перемога прийшла отак собі випадково чи в наслідок праці кількох “геніяльних осіб”. Ні, це перемога, яку здобули наші люди в Америці протягом довшого часу, це наслідок праці кількох поколінь, почавши від славної пам'яті о. Агапія Гончаренка і кінчивши на кілька років тому народженій дитині, яка взяла участь у звеличанні Тараса Шевченка у Вашингтоні. Це наслідок праці кожного українця, що своїм життям і працею уклав якусь малесеньку цеглиночку у справді грандіозну будову цієї могутньої держави.

З українців першим промовляв голова Вик. Органу УН-Ради Микола Лівіцький, що приїхав із Німеччини на святкування. Промовляв гарно, стисло, логічно. Мені здається, що це була найкраща з українських промов на бенкеті, бо вона була позбавлена елементів агітки. М. Лівіцький не мав також наміру “пекти” на святі якусь “партійну печеню”.

Від українців Канади привітав президент КУК — о. д-р В. Кушнір. З промовама виступали ще й різні партійні діячі.

По тому Й. Лисогір та проф. Смаль-Стоцький роздавали Шевченківські Грамоти Волі заслуженим для української справи діячам.

На бенкеті були присутні ще й Джек Пеленс (Палагнюк) — відомий артист Голлівуду, який прочитав в англійському перекладі “Мені однаково”, та Василь Шуст — відомий артист бродвейських театрів, що деклямував ліричні поезії Т. Шевченка.

Капля бандуристів ім. Т. Шевченка з Детройту проспівала кілька творів Г. Китастого, К. Стеценка та М. Михайлова. Закінчено концерт молитвою, яку прочитав український католицький єпископ з Чикаго Ярослав.

До кінця бенкету я не висидів з двох причин: спека і намір будь-що “пописатися” з нагоди 150-річчя з дня народження Т. Шевченка, який дуже був помітний у багатьох промовців і керівників. А я того не люблю. До того ще й некультурна мова багатьох промовців (не хочу чути вже навіть і “Тараса”, замість “Тараса”), що на бенкеті такого значення недопустиме: як хто не вміє промовляти, то не конче його в

таких випадках випускати з промовою. Тут важить не лише лексика й вимова та наголоси, але й будова речень, їх ритміка. Дехто потішає себе тим, що чужі гості, які в таких випадках бувають, української мови не знають, то “соромно не буде”. Помиляються такі люди: чужинці, хоч і не розуміють нашої мови, але доброго промовця вони відчують, а коструbate речення їм однак настрій псує, а нас у їх очах принижує.

Зваживши це все, я охоче прийняв пропозицію колеги М. Француженка (радіо “Свобода”) залишити бенкет і хоч “одним оком кинути” на фестиваль молоді, який теж був важливою частиною програми святкування. Вирушили ми в п’ятьох: М. Француженко з дружиною, одна з його співробітниць, одна наша хороша читачка з Чикаго і я. Сіли в таксі, яку, до речі, “брали з боєм”, бо чимало людей уже “набенкетилось” і вони масово вирушали додому, і поїхали у Вашингтон Колізеум, де відбувався фестиваль молоді. На жаль, поки ми туди доїхали, то фестиваль закінчився, люди виходили із залі і ми навіть не зупиняли таксі, а поїхали до своїх готелів.

Хтось може закинути мені: як же ти пишеш про бенкет, як ти його до кінця не бачив? Пишу тільки про те, що бачив, а осіб, які промовляли після того, як я пішов, відписав із “Свободи”. Та я хоч і поїхав з бенкету, але там же лишились наші співробітники й читачі, і я кількох їх детально розпитував, “чим там воно все кінчилось”. А кінчилось тим, що всі були смертельно помучені, американські політики здебільшого залишили залю негайно після роздачі Шевченківських Грамот Волі й не чули виступу бандуристів; це велика шкода, бо капеля могла зробити їх ще більшими нашими друзями.

Багато партійщини, мало толеранції...

Хто укладав усі програми, зокрема програму бенкету, я не знаю. Думаю, що Управа Комітету. Головним “тостмайстром” на бенкеті був Йосип Лисогір, а його помічниками — д-р Я. Падох та І. Білинський.

Усіх їх трьох я знаю, усіх трьох дуже шаную й навіть люблю, але дивуюсь, що вони погодились керувати бенкетом, який заплановано від 8-ої вечора і аж майже до другої години ранку. Усе таки це для керівників аж занадто важка праця: 6—7 годин висидіти за столом таки важко! А щодо

трьох з половиною тисяч публіки, то вже Бог з ними — то люди малі, їм однак нічого було робити, то вони могли сидіти й до п'ятої ранку навіть... А керівників то таки шкода — намучились же вони, намучились!

Якби на мене, то я дав би слово тільки американським гостям, голові Вик. Органу УНРади і представникам інших країн; партійцям слова я не дав би — це свято загальноукраїнське, то чого тут “пописуватись”?

Подруге, це все дуже негарно виглядає. Чому, наприклад, від бандерівців і мельниківців були по два чи й по чотири промовці, а від інших партій ні по одному? Відомо, що я теж якийсь бандерівець і мені дуже приємно, що моя партія мала змогу “пописатися”. Та відомо ж також, що я ще й безпартійний монархіст, то чому ж цій моїй партії не дали “виговоритись” на такому великому святі? Чому, питаю?.. Ну, а мої “партійні родичі”, себто соціялісти, хіба по-вашому вже так таки нічого й не варті? Чи там самі “ізменнікі родини”? Ніхто ж вам, панове, не повірить! Або якщо, скажемо, дати монополію тільки оунівцям, то чому двом відламам, а зовсім не бачити третього, себто лебедівців? Що, не подобався комусь колір їх штанів чи краватки? Бо чим це ще іншим можна пояснити? Адже там є чимало людей розумних, мислячих, людей дуже порядних. Не погоджується, але ж вони частка нашого народу. І тут я (вже в тисячний раз!!!) скажу: хай нас Бог боронить, щоб ми всі були в одній партії, ходили в однакових штанах і носили однакові краватки! Це вже був би справжній комунізм чи фашизм і тоді загинула б не тільки наша нація, а все людство! Крім того, важить ще й факт, що в справі Шевченка й російських окупантів ми всі однакової думки.

Та найбільшим примітивізмом є справа уряду УНР в екзилі і президента УНР д-ра Степана Витвицького. Правда, його згадали під пам'ятником, але прошу читачів узяти попереднє число “Нових Днів” і проглянути невеличкий документ (на стор. 11): “Пропам'ятну Грамоту”. Переконаєтесь, що там сам Бог велів додати: “КОЛИ Президентом Української Народньої Республіки в екзилі був д-р Степан Витвицький”.

Знаю, наші “комітетові” будуть викручуватись тим, що, мовляв, у грамоті перелічувалось усе американське, бо “так личить”, а президент УНР — справа європейська. Неправда. Поперше, д-р С. Витвицький стало живе у Нью-Йорку, подруге, на початку грамоти згадано УНР і стверджено, що

вона **“живе й сьогодні в серцях українського народу”**. Цього мало, мало, мало! Вона живе не лише в серцях, а **існує** в екзилі, на чужині. Не розуміти значення цього факту — значить не розуміти й не бачити взагалі нічого, окрім своєї партії й парафії, бо це факт, який свідчить, що український народ не лише не втратив віри, але й не склав зброї.

Що ж робити, щоб уникнути подібних “плянових помилок”, які просто трагічно зменшують нашу силу в боротьбі з окупантом? Єдиний вихід: відмовитись від “монархічної засади”, а взяти все під контроль народу, себто стати американцями. Так, стати американцями! Чому, наприклад, в американській конституції обмежено термін президентства одної особи лише до двох каденцій? Думаєте, що це так собі, ради “демократичного капризу”? А чому в комуністичних та фашистських державах і... в наших багатьох еміграційних організаціях одна людина “вождює” аж до смерти? Отож і зробіть так: побачили, що не політик, а малий дячок від політики — не виберіть його не то що в провід, а навіть на паламаря вашої парафії. Іншої ради нема. Поміркуйте й побачите, що це єдиний вихід із трагічної ситуації. Тому скористайте з демократії, у якій живете. Тоді кожен наш провідник буде змушений рахуватись з нами так, як рахується президент США з народом США.

Це з ділянки політики. А візьмемо ділянку релігійну, й побачите, що й тут не менше неподобства: коли ще православні сяк-так були представлені, то протестанти “ліквідовані, як кляса”: ніде їх не лише не показано, а й не згадано навіть. А вони ж є! Чуєте? ВОНИ Є! Ви їх не любите? Гарзд, я їх теж не дуже то люблю, але не тому, що вони не належать до моєї церкви. Мені не подобається, що вони підпадають чужим впливам, які сприяють винародовленню. Недобре, що вони викинули з богослужб нашу розкішну музику й замінили її німецьким унісонним гугнявінням найпримітивніших текстів. Недобре, що деякі секти спростачують саме поняття Бога. Напр., в одній такій громаді я чув, як проповідник патетично запитує своїх вірян: “Чи ви знаєте, що таке Новий Єрусалим?” (Рай. П. В.) І сам же й відповідав: “Новий Єрусалим стоятиме на небі. Буде він 9 миль завдовжки, 9 миль завширшки і 9 миль заввишки. І всі праведники там будуть раювати...”

По закінченні цієї велемудрої проповіді я його запитав: “А чому саме 9 миль, а, наприклад, не 9 кілометрів? І чи не мала це територія для всіх праведників?” Він спокійно від-

повів: “9 миль тому, що мої віряни іншої міри не знають. А місця вистачить, бо там будуть лише вибрані з вибраних”.

Усі ці приклади свідчать про навмисне зубожіння людини, про її знищення, а це межує з безбожництвом. Та є ж між ними відлами, у яких є нормальні люди. Візьмемо, наприклад, наших євангеліків. А це ж великі групи нашого народу на еміграції. Чи ж можна ними нехтувати, дискримінувати їх?

Якщо це сталося з вини православної ієрархії, то я протестую двічі: поперше, як віруючий, практикуючий та ісповідуючий з батька, діда, прадіда, прашура і прапрашура православний, подруге, як редактор. Нагадаю, що ознакою нашої віри й церкви завжди була толеранція. Відомий факт, що найбільший оборонець християнства взагалі, а православія зокрема, князь Василь-Костянтин Острозький власним коштом побудував католицький костьол, мечеть для татар і синагогу для жидів. І це було коло 400 років тому! Знайдіть мені ще націю й церкву, яка б могла дати приклад такої толеранції! Та ще й у ті давні і такі страшні часи — унія і боротьба з татарами. То невже ми тепер не можемо мати хоч невеличку частину тієї виrozumілости й терпимости, що її так багато мали наші славні предки?

Якщо це вина католицьких церковних кіл, то я можу протестувати лише раз — як редактор. Що ж, панове, чи не пригадуєте ви собі того факту, що папа благополучно цілувався з патріярхом? Невже забули цю “давню” подію? А ви боїтеся сісти поруч з українцем-протестантом? Ану ж завтра папа візьме та й перецілує всіх протестантських “вождів”? Як ви тоді виглядатимете? Чи не здається вам, що ви відстали від сучасного Риму на цілу епоху й живете в часі “святої” інквізиції?..

Але відома ж істина: не так пани, як підпанки! Тому я схильний думати, що тут справа не в митрополитах чи єпископах обох наших церков, а, мабуть, у політично-церковних дячках. А вже як найвищу політику творитимуть дячки, то справа пропаша на віки вічні! Дивує лише, що наші вищі церковні власті доручають (чи дозволяють) дячкам творити їх політику. І ще більше дивує, що Комітет теж піддався цим дячкам.

Шевченко в нас один. І він належить усім: і православним, і католикам, і євангелікам і навіть безбожникам, бо якийсь відсоток і таких ми маємо. Так само він належить і всім політичним партіям нашим, а не лише бандерівцям й

мельниківцям, як дехто вирішив. Усяка “чистка”, як це звалося в СРСР, чи дискримінація, як це зветься у США, у таких випадках недопустима. Це нас не лише принижує, а й ослаблює. Тому я й звертаю увагу на це наших читачів. Не знаю, хто фактично в цьому завинив, але формально за це відповідає Комітет у повному своєму складі.

Діячі науки і літератури дискриміновані

Тарас Шевченко перш за все поет і маляр. І цього ніколи й нікому не слід забувати. Тому, якщо вшановується пам'ять Тараса Шевченка, то обійтися без діячів літератури, мистецтва й науки просто неможливо. Це, як кажуть від Бога гріх, від людей сміх. А от так сталося: від об'єднання письменників на еміграції “Слово” ніде нікого не то що не випущено з промовою, а навіть і не названо. Теж і від об'єднання мистців.

Цікавий іще один факт: від УВАН у Канаді промовляв д-р Я. Рудницький, а від УВАН у США нікому слова не дали, хоч бандерівці й мельниківці “пописувались” по кілька разів. Чим пояснити таку дискримінацію УВАН: територіальним походженням чи парафіяльною приналежністю? Таж у складі УВАН є цілий ряд українських і чужих визначних вчених, яких знає чужий науковий світ і рахується з ними! Я лише нотую факт, і нехай уже наші читачі вияснюють, чому дискриміновані на цих всенародніх святкуваннях найповажніші наші наукові й літературні установи. Я сам з цим завданням не впораюсь.

Жодного американського літератора чи вченого на святкуваннях не було. Управа Комітету (я за цим стежив дуже уважно!) ніколи й не згадала, щоб когось із них запросити. А запросити треба було б. Наприклад, є такий відомий американський письменник Джон Стейнбек. Це людина, яка вже пару разів відвідала Україну і стало утримує зв'язки з літераторами України. Він далеко не завжди погоджується з ними, але українські письменники його шанують і ним цікавляться.

Джон Стейнбек захоплений Шевченком, був дуже вражений культом Кобзаря в Україні і про це не раз писав і говорив. З нагоди 150-літнього ювілею він вшанував Т. Шевченка такими словами (“Літ. Україна” від 27 травня 1964 р.):

“Чи можна вплести ще якісь слова у вінок Шевченкової слави — слави, яку беззастережно визнає весь світ? Той хто шукає плодів діяльності людської, що житимуть вічно, може знайти їх у Шевченка. Я згадую вітром пощерблені скелі на шляху до Горі й потріскані стіни пірамід. Навіть ваш улюблений Дніпро трошки змінив течію й пересунув свої піщані коси. Але слова Шевченка, пролунавши колись, лишилися незмінними назавжди. І я не знаю, чи можна ще додати щонебудь до уславлення його”.

Джон Стейнбек Україною дуже цікавиться, їде в Україну завжди зі своєю дружиною. Хіба ж не гарно було б, якби замість наших партійних лідерів на бенкеті був присутній цей письменник і виступив з відповідною промовою, якби йому і його дружині подарували цілий оберемок квітів, чи й нагородили його Шевченківською Грамотою Волі? Інша річ, що він міг не приїхати, але я б хотів знати, чому його не запросили? Я ж певен, що він приїхав би. Це мало б велике значення, бо його присутність збагатила б наше свято, розширила б його діяпазон.

Хочу тут пригадати поведінку керівників Комітету Українців Канади, які запросили на Шевченківські святкування у Вінніпезі (початок вересня 1964 р.) відомого канадського поета Вілсона МекДоналда. Відомо, що Вілсон МекДоналд узяв участь у міжнародній Шевченківській сесії в Києві, Каневі й Моринцях. Комуністи Канади вважають його “ліберальним буржуазним поетом”, а не своїм прихильником, але це не завадило українським комуїстам сісти з ним в одного літака й летіти разом до Києва. Не завадив цей факт і президії КУК запросити його на наше свято з доповіддю. Це правильний підхід до справи. Треба робити собі приятелів серед канадського та американського культурного світу, а не лише серед політиків. Якщо нашу справу підтримуватимуть не лише політики, а й культурні та наукові діячі такої величини і якості, як американський письменник Джон Стейнбек і канадський поет Вілсон МекДоналд, то нам буде легше перемогти і в політиці.

Пам'ятник Шевченкові у Вашингтоні запланований, виконаний і з величезним успіхом відкритий не для “нашого внутрішнього вжитку, — еміграція цим дуже допомогла нашому народові вийти на світову арену. Тому саме ніяк не простимий факт, що партійні діячі вирішили на бенкеті “спекти свою печеню” — тут вони програли. Якби я був партійним лідером, то сів би ззаду і тішився б загальним

успіхом, бо загальний успіх є успіхом кожного з нас зокрема, зокрема кожної нашої партії, якщо вона справді є творчою політичною одиницею.

Політичність Тараса Шевченка

У нашому журналі було видруковано чимало різних портретів Шевченка. Були автопортрети, були давні портрети, були, врешті, й найновіші. Я завжди стежу, як читачі сприймають кожне число журналу. Часто непомітно випитую їхню думку, а інколи просто питаю: що ви думаєте про те й про те...

На обкладинці березневого числа цього року я видрукував ліногравюру “Т. Шевченко” В. Куткіна (до речі, в підписі помилка: написано “Кутнін”, прошу виправити на “Куткін”). Запитавши одну нашу читачку, яка вміє самостійно думати, як їй сподобався цей портрет, я почув таке:

— Дуже гарний, але він мені не подобається. Ти не захворів на “революційність?” Це вже якась пошесть: що не портрет Шевченка, то й суворість, то й сердитість в очах, і в вусах навіть! Таж Шевченко був винятково ніжною людиною, винятковим людинолюбом, особливо любив дітей... Він же любив співати, танцювати, любив сонце, квіти, а ви всі — в Україні й тут! — робите з нього тільки “сердитого пана”...

На відкритті пам'ятника у Вашингтоні багато читачів питали мене, що я “думаю про це все”, “як вам сподобалось”. Почувши відповідь, що все дуже добре і що я цілком вдоволений, кілька з них запитали: “А чи не здається вам, що “вже аж занадто багато політики”, що Шевченка ми уявляємо собі однобічно?”

Це цікаві і правдиві думки. І нехтувати ними не можна. Це турбує й непокоїть багатьох. Та “політизація” Шевченка має своє підґрунтя: фактично жоден із Шевченкових заповітів визволення сьогодні не виконаний. Звичайно, я маю на увазі не лише національно-політичне визволення, а й соціальне. І хоч як окупанти та їх наймити кричать, що Шевченкові заповіді виконано, але саме зображення Шевченка в Україні у суворому вигляді борця за волю України і всього людства є прямим доказом протилежного. Так само й хвилювання та нервозність Москви у зв'язку з роковинами Шевченка — це теж один з доказів, що Шевченкові заповіді не здійснені і що Москва смертельно боїться їх здійснення.

Якби цього не було, то чого хвилюватися, що якихось там два-три мільйони українських емігрантів, розсіяних у різних державах світу, щось там собі “політикують” — нехай їхні пам’ятники Шевченкові відкривають не тільки Ді-фенбейкер та Айзенгавер, а навіть і Папа Римський! Якщо Україна вільна, народ щасливий, то чого ж боятися й метушитись? Це ніякого значення не матиме, бо якщо світить сонце, то ніхто нікого не переконає, що надворі темна ніч!

А Росія метушиться. Прикладом такої метушні є несподівана будова пам’ятника Шевченкові у Москві: дуже раптовий і короткотерміновий конкурс на проекта, поспішна будова і затримане в таємниці аж до останнього дня відкриття його. Про це свідчать не лише листи з України, а й преса, яка тільки повідомила, що 10 червня пам’ятника відкрито.

Росіяни фактично Шевченка не розуміли. Навіть найсвітліші і найблагородніші з них ще й досі уявляють собі Шевченка лише “народним поетом”, ще й досі згадують його ім’я поруч із забутим уже самими росіянами своїм поетом М. Кольцовим. Ця неспроможність збагнути велич Шевченка панує в російській провідній верстві ще з часів “найгеніальнішого і найпрогресивнішого” В. Белінського, який в оцінці творчости Шевченка не тільки оскардалився сам, а оскардалив і всіх росіян — вони тепер змушені утаювати його вислови про Шевченка, хоч їх знає не лише весь СРСР, а, завдяки українській еміграції, і весь світ.

Якщо це все врахувати, те не буде дивним, що Москва й не помітила, що смуга пам’ятників Тарасові Шевченкові простяглася від Карпат аж до відрогів Тянь-Шаню (я ще в 1929 р. сам оглядав пам’ятник Шевченкові в українському селі Богатирівка, Кара-Кольського р-ну в Киргизії). Коли ж появились пам’ятники Шевченкові у Вінпезі й Вашингтоні, то Москва аж тоді схаменулась і зрозуміла, що краще поставити пам’ятника Шевченкові в Москві, бо... “как бы чего не вышло...”

Пам’ятник відкрив і промову сказав сам Микита Хрущов. На відкритті виконано гимни СРСР і України та “Заповіт”. Гимну РРФСР не виконувалось. Промова М. Хрущова не мала в собі нічого образливого для українського народу й Шевченка, хоч — цілком зрозуміло! — була скерована на “зміцнення дружби народів”, себто в цьому напрямкові підтасовувано Шевченкову творчість. М. Хрущов ствердив, що Шев-

ченко “великий син великого українського народу”, але він, мовляв, близький і дорогий всім народам СРСР, зокрема російському.

У своїй промові М. Хрущов не сказав, що Шевченко народився на світ і став великим поетом і мислителем завдяки “братній” любові й опіці “старшого брата”. Не сказав він також, що Шевченко став великим поетом-мислителем завдяки впливу “російських революційних демократів” (Герцен, Чернишевський, Добролюбов та інші), а ствердив, що його голос “злився” з їх голосами. Тут М. Хрущов став значно вище від усяких Полторацьких, Федченків, канадських Кравчуків і всякого іншого хахлацько-малоросійсько-окупантсько-холуйського... охвістя (на те вам, презренні малороси, це сталінське “словцо” — саме до вас воно й пасує!).

Звичайно, М. Хрущов вилаяв “українських націоналістів” і запевняв, що “наша багатонаціональна соціалістична батьківщина — Радянський Союз — стала сім’єю новою, вольною!” “Свежо преданіє, но верітєся с трудом!” Особливо, якщо прочитаєш цю агітаційну, ґрунтовану “на фактах”, притягнених за вуха, промову.

Всі написи на пам’ятнику зроблені російською мовою, бож, як сказав у своїй промові М. Хрущов, в СРСР “всі народи — як малі, так і великі — дістали рівні права”. А раз рівні права, то навіть і на пам’ятнику “великому синові великого українського народу” по-українському жодного слова написати не можна. Такий вияв “буржуазного націоналізму” можливий лише в капіталістично-імперіялістичній Канаді та США, де ми цих “рівних прав” ще, дякувати Богові, не дістали... Ото така правда в промові Хрущова!

Скільки було людей на відкритті? Цього ніхто не знає — це “секрет, военная тайна”. В газетах сказано: “тисячі”. Про десятки тисяч щось мовчать. Вивчав я фота в газетах з цього відкриття і прийшов до висновку, що більше від 4—5 тисяч там аж ніяк не могло бути. А це значить, що це в 10—11 разів менше, ніж було на відкритті пам’ятника у Вашингтоні. Відомо ж, що тільки українців у Москві є поверх мільйона...

З тих же фот видно, що “демократичні народні вожді” були відділені від народу широкою вільною смугою, своєрідним “диким полем”. Очевидно “народні вожді” боялись, щоб якийсь таємний “український буржуазний націоналіст”

не чхнув зблизька так, щоб якийсь “народній вождь” не перевернувся догори черевом...

Воно хоч “наша багатонаціональна соціалістична Батьківщина” і стала “сім’єю вольною, новою”, де всі мають “рівні права” і де “влада з народу і для народу”, але краще від того народу відгородитись бодай порожнім кільцем, як ото відомий герой Гоголевого “Вія” відгороджувався від нечистої сили...

Це ще один доказ “правдивости” тез промови пана Хрущова.

“Боротьба статуй”

Майже одночасне відкриття пам’ятників Т. Шевченкові у Москві й Вашингтоні не є звичайним випадком. Коли досі боротьба за Шевченка точилася лише всередині СРСР, то тепер вона вийшла на світову арену: сьогодні дві наймогутніші держави світу змагаються за Шевченка. Обом їм Шевченко не потрібний, але вони зрозуміли, що хто з них матиме Шевченка, той матиме за собою велику 50-мільйонову націю. Отож тут справа не в любові до Шевченка, а в політичному бізнесі. Це розуміють усі, хто повинен ці справи розуміти. Наприклад, один з найвпливовіших американських журналів — “Ю. С. Ньюз енд Ворлд Ріпорт” з нагоди відкриття пам’ятника у Вашингтоні друкує статтю під таким убивчо-прозаїчним заголовком: “Останній поворот у холодній війні: боротьба статуй.

Стаття ілюстрована фотами обох пам’ятників — у Вашингтоні і в Москві і написано в ній, між іншим, таке:

“Тепер маємо холодну війну між Вашингтоном і Москвою на фронті поезії. Обидва міста — кожне з інших мотивів — спорудили пам’ятники українському поетові Тарасові Шевченкові.

Московський пам’ятник поблизу готелю “Україна” на березі р. Москви, висотою 33 стопи — бронзова статуя на п’єдесталі з сірого граніту.

Вашингтонський пам’ятник у парку в перетині 22-ої і вулиці Пі, недалеко Вулиці Амбасад, висотою 24 стопи — також з бронзи і на п’єдесталі з сірого граніту.

У Москві Шевченка прославляють як поета комунізму, у Вашингтоні — як борця за свободу. Сам Микита Хрущов відкрив 10 червня пам’ятника Шевченкові у Москві. “Українські націоналісти пробували використати для себе твори

Шевченка, — сказав він, — але “соціалізм є справжнім спадкоємцем культурних скарбів, створених генієм народу”.

Хоч це число цього провідного політичного журналу США вийшло з датою 29 червня, себто два дні по відкритті пам'ятника, але відомо, що американські журнали виходять на кілька днів раніше своєї дати, то про саме відкриття нема в статті нічого, але подано, що кол. президент США Гаррі Труман дав згоду очолити Комітет спонзорів свята, подано також деякі відомості про Тараса Шевченка.

Так писала вся американська, канадська та й уся провідна світова преса. Нема змоги все те згадати тут, а тим більше цитувати. Скажу лише, що такого розголосу в пресі, радіо й телебаченні ми ще ніколи не мали. До речі, провідна канадська преса, яка намагалася промовчати відкриття пам'ятника Шевченкові у Вінніпезі в 1961 р. (особливо торонтська, яка дуже не любить п. Діфенбейкера), цього разу відізналась дуже активно, детально і до нас винятково прихильно.

Помилка дорадників чи таємна домовка?..

Великою загадкою у наших святкуваннях є поведінка правлячої демократичної партії США на чолі з сучасним президентом США, Линдоном Джансоном.

Сталося багато чого аж ніяк не передбаченого: президент США не лише відмовився відкрити пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні, а навіть не вислав свого представника на святкування. Мало того: він не вислав навіть звичайної телеграми, що в свій час (з нагоди 100-ліття з дня смерти) зробив його попередник — покійний през. Кеннеді.

Колишній президент США Гаррі Труман (теж демократ) хоч і дав згоду очолити Почесний комітет спонзорів свята, але на свято сам не прийшов і теж ніякого листа не вислав. До речі, п. Трумана запрошено ще в лютому чи березні ц. р., а відповідь він дав уже майже перед відкриттям. Сама відповідь (вона була друкована в “Свободі”) зробила на мене дуже неприємне враження. Не маю змоги зацитувати її, але він там писав, що, мовляв, попав оце перед мої очі ваш лист (ніби випадково!) і я вирішив очолити Почесний комітет спонзорів... Виходить так: “Размишлял я предовольно і нашол...”

Усім нам відома справа поштової марки США з нагоди Шевченківського ювілею. Треба признати, що УККА зробив

у справі видачі марки, присвяченої “Чемпіонів Воли — Тарасові Шевченкові”, не тільки все можливе, а навіть і неможливе: впевненість керівників УККА і окремих конгресменів США в цій справі справді подиву гідні і заслуговують найбільшої похвали. Однак марка не видана...

Це викликало протести. Наприклад, конгресмен Вільям Брей (республіканець з Індіяни) обвинувачує уряд, що він скасував марку з портретом Т. Шевченка зі страху перед обуренням М. Хрущова. Зокрема він гостро обвинуватив міністра пошти Джона Гронавського (поляк):

“Це була чудова нагода, — говорить конгр. В. Брей, — зробити політичний крок у користь 45 мільйонів українців в Україні. Уряд цю нагоду прогавив, оглядаючись на Хрущова. Це був величезний промах уряду...”

(До речі, в СРСР видано цілу серію Шевченківських марок...)

На номінаційній конвенції Демократичної партії із резолюцій викинено всякі згадки про Україну, Білорусь та інші поневолені нації. Усі намагання визначних українців, членів Демократичної партії (С. Ярема, Й. Лисогір, В. Душник та інші) і визначних американців, також членів цієї партії, жодного успіху не мали: конвенція Демократичної партії обмежилась лише невиразними загальниками, як це видно з листа спеціального асистента президента США Ралфа А. Дангена, яким він відповідає на листа представника Комітету Поневолених Націй В. Низового:

“...мусимо бачити наші цілі: свободу, незалежність і шляхи тих народів (Яких саме? П. В.), а одночасно й охорону свободи й незалежності нашої країни, щоб не зробити нерозважних кроків, які б зруйнували те, про що ми дбаємо”.

У пресі промигнула вістка, що якийсь інший “речник” Білого Дому сказав, що якби ми втратили у виборах навіть і три мільйони голосів, то однак Україну у виборчій плятформі згадати не могли б...

Цікавий ще один факт. На закінчення конвенції Демократичної партії президентові США Джансонові влаштували вітання з нагоди дня народження. У ньому взяли участь і українці: велика група танцюристів під керівництвом балетмайстра В. Сулими вітали президента відповідним великим написом (українською мовою), який вони несли перед собою, а потім танцювали гопака та інші танці. Наша група була найкраща, як подає преса (і в цьому можна не сумніватись, бо В. Сулима — колишній балетмайстер Харківської

опери, я добре знаю його працю в Австрії і певен, що він з будь-чим не виступить), але цей виступ фактично промовчано в пресі й радіо, очевидно теж на прохання деяких “речників”.

Поза цими недоліками наші святкування у США були, мабуть, найсвітлішою точкою в історії еміграції. Шевченка Америці ми відкрили. А відкривши Шевченка, ми їй відкрили Україну. І Хрущов Америці України не закриває — він тільки може її затемнити. Та й то тимчасово. Але обачними нам бути треба, щоб, у разі потреби, вчасно реагувати. Інакше ставимо під загрозу наші осяги. А вони великі. Сьогодні ще важко оцінити вагу цієї події — вона нам може здаватися меншою, ніж вона є насправді, але мусимо знати, що Шевченківські святкування у Вашингтоні увійдуть в історію. Що це так, свідчить американська преса. От, наприклад, в провідному американському часописі “Нью-Йорк Таймс” від 16 серпня ц. р. видрукувано повідомлення, у якому сказано таке:

“Українські американці показали незвичайну силу, парадуючи недавно у Вашингтоні. Коло ста тисяч осіб, багато з них у національних строях, зібралися в столиці на відкритті пам’ятника їх героєві, Тарасові Шевченкові.

“Колишній президент Айзенгавер відкрив 14-стовову статую поета-патріота і чемпіона-кріпака... Свято було пригадкою, що коло двох мільйонів американців українського походження живе у США” — каже Національне географічне товариство...”

Узагалі вся стаття ґрунтована на даних цього товариства. Цікавий факт, що коли ми самі скромно оцінюємо українців у США кількісно в один мільйон, то Амер. геогр. т-во оцінює їх у два мільйони. Далі цей часопис розповідає трошки про Шевченка, про українців, про наші одяги, страви, про плекання традицій на чужині тощо.

Це пишеться майже через два місяці по відкритті пам’ятника, хоч в американській пресі, як правило, вчорашня подія вже не згадується, бо “вона вже стара” а тому й не цікава”. Лише цей факт свідчить про те, як відчули американці нашу організовану силу.

Успіх великий. Треба лише не зупинятись, а йти далі. Хто хоч на мить зупинився — той уже відстав і впав. Тоді інші, по його плечах ішовши, зітруть його на порох. Про це не слід забувати.

Ще раз про творця пам'ятника

Про Леоніда Молодожанина ми вже писали не раз. Докладна стаття про нього була в "Нових Днях" за вересень 1960 р. ч. 128). Нагадаємо нашим читачам, що Молодожанин — один з провідних скульпторів Канади. Його твори є по найкращих державних музеях і галеріях. Він перший канадський мистець, що здобув перемогу у великому міжнародньому конкурсі, себто в конкурсі на проєкт пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні, і це відзначили канадські мистецькі журнали.

Народився на Волині у сім'ї селянина-ганчаря. Ще юнаком опинився на чужині. Розпочав навчання у Відні, а закінчив у Берлінській Академії. Та формальна освіта його не тішила. Тому в 1946 р. він переїздить до Голляндії, де продовжує освіту в Академії Мистецтв у Газі, де й став членом Академічної спілки мистців Голляндії.

У 1948 р. переїхав у Канаду, де відразу зайняв одне з провідних місць у ділянці скульптури. Має цілий ряд нагород і медалей на конкурсах у Канаді і США. Молодожанин — мистець широкого й дуже різноманітного обдарування: працює в ділянці скульптури, кераміки, вітражів, а також і в малярстві: малює пейзажі в пастелевій та олійній техніках, портрети тощо.

Найбільшою й найцікавішою його роботою є, безперечно, пам'ятник Шевченкові у Вашингтоні, фото якого наші читачі бачили в нашому журналі. Американські мистці оцінюють цю його працю дуже високо. Консультантом його в оформленні площі був відомий канадський архітект Р. Жук.

Як нам відомо, Леонід Молодожанин має зробити проєкт пам'ятника на могилі сл. пам'яті Івана Багряного, якого він дуже шанував і цинив.

Вітаємо нашого славного мистця з перемогою й побажаємо йому дальших успіхів у його праці!

1964

ПАМ'ЯТНИК Т. Г. ШЕВЧЕНКОВІ У ВАШІНГТОНІ НЕРВУЄ ОКУПАНТІВ

Московська “Советская культура” в числі від 24 грудня 1960 р. друкує статтю невідомого нам професора М. Пархоменка під заголовком “Тарас Шевченко і поборники “холодної війни”. У статті говориться про значення Шевченка для людства, цитується І. Франка (“...Десять літ він томився під вагою російської солдатської муштри, а для волі Росії зробив більше, ніж десять переможних армій”), говориться, що “художні твори Тараса Шевченка — його вірші й поеми — належать до світових шедеврів поетичної творчости”.

Поруч з цим, за американською газетою “Стар” (професор навіть не подає, де вона видається, бо він її, звичайно, не бачив навіть, а пише на певне замовлення) розповідає, “ніхто ні в палаті представників, ні в сенаті навіть не спитав, хто такий Шевченко...” “Звичайно, — пише далі М. Пархоменко, — мовчання панів сенаторів можна зрозуміти: нікому з них не хотілось виставляти на показ своє неуцтво”.

У статті оповідається, що спочатку міністерство (пан професор навіть не знає, яке саме міністерство) і сенатська комісія законодатних передбачень рішуче відкинули ідею побудови пам'ятника у Вашингтоні. Та, мовляв, “знайшовся в Америці прїїжджий, імпортований після війни в Америку “просвітитель”, який пояснив сенаторам і “поліцейським з міністерства”, що наявність цього пам'ятника сприятиме невдоволенню” в Радянському Союзі і що, нарешті, цим можна буде “досадити панові Хрущову”!

Далі московський пан професор називає цього “злочинного просвітителя” американців, мовляв, цю “просто таки похмуру роллю відіграв якийсь Лев Добрянський”. Отаке! Професор Лев Добрянський, визначний американський вчений, відомий уже не тільки в Києві, не тільки редакторам “Правди” та “Ізвестій, а навіть і самому Микиті Хрущову, для професора М. Пархоменка раптом став “якимось”. Мало того: він... “імпортований до США аж по Другій світовій війні! (Професоре, Лев Добрянський народився у США в 1918 році!). Віримо, що тези цієї статті автор одержав готові, то винити його за таке зразкове незнання справи, про яку він пише, навряд чи можна. Його ж замовники цією свідомою брехнею в очах підрадянського читача хотіли принизити саму справу: мовляв, американці тут ні при чому —

це імпортований український буржуазний націоналіст їх баламутить... Бідні ж ті читачі!

Далі М. Пархоменко обурюється точкою ухвали Сенату, що пам'ятник буде збудований "не коштом США", докоряючи, що бюджет США так "міцно орієнтований на воєнні цілі, що на будівництво пам'ятника поетові в ньому не знайшлося ні centa".

Пан професор навіть і в мислі не має, що українці вважали б образою для себе і для Шевченка навіть думку, що пам'ятника Кобзареві України мали б будувати на кошти США! А що кошти пам'ятника ніякою проблемою не будуть, це в Москві також у голову нікому не прийде...

Дуже обурюється автор статті на "буржуазних націоналістів" і за те, що вони "вже й зараз надриваються від крику, брехливо обвинувачуючи радянське літературознавство в тому, що воно трактує Тараса Шевченка як "революціонера марксистської школи" і тлумачить його поезію "як творчість більшовика, що вмер до настання свого часу".

М. Пархоменко запевняє: "мільйони радянських читачів, що палко люблять поезію Тараса Шевченка тільки посміхаються з цих вигадок", а "його зарубіжним шанувальникам" він радить ряд радянських публікацій, у яких Шевченка вважається "революційним демократом" і не менше, а тому, мовляв, "Лев Добрянський завідомо (!?) бреше".

Дозвольте ж, пане Пархоменко, довести, що бреше, як ви делікатно висловлюєтесь, не Лев Добрянський, а Ви. Щоб Вас переконати в цьому, я наведу пару цитат з "Путівника" по "Канівському Державному музею-заповіднику "Могила Т. Г. Шевченка", виданому в Києві в 1960 р. На стор. 8-ій цього видання написано таке:

"...тексти з творів Тараса Шевченка, в яких висловлено тверду віру в краще майбутнє трудящого люду, мрію про щасливе життя, яке приніс людям Вітчизни Великий Жовтень".

А на стор. 104 цього ж видання написано ще точніше:

"Великий Кобзар безсмертний: він **ішов** (підкр. наше. Ред.) і **йде** сьогодні в одному із нами строю — строю борців і будівників найкращого і найсправедливішого суспільства на землі".

Ви, звичайно, мовчите, що якби Шевченко дожив до цього часу, то став би свідком винищення його народу голодом, холодом, кулею в потилицю і всяким іншим соціяліс-

тично-окупантським мором, став би свідком російського хамського фалшування його творів і в строю борців “найкращого в світі суспільства” ішов би до місця, у якому одержав би російську окупантську кулю в потилицю... Ви про це мовчите, але український народ, в Україні й на чужині суціль, знає це дуже добре, тому ваше писання вважає не чим іншим, як “собака гавкає, вітер несе...”

Цю статтю передрукувала (А як же!) без коментарів київська “Радянська культура” в ч. від 29 грудня 1960 р. Переклад зроблено жадливо, “завідомо” намагаючись не відірватись від мови “старшого брата”.

Як відгук на статтю Пархоменка в “Радянській Україні” від 12 січня ц. р. видрукувано поезію-сатиру Гр. Плоткіна “Пам’ятник Кобзареві”, у якій просто безглуздо наклепується на американських “буржуїв” — а що вони мають спільного з нашим пам’ятником, то й сам Хрущов, який це все писання благословляє, не знає! Тут поет порівнює Т. Шевченка з... Люмумбою, запевняє, що Шевченко “руку стискає Фіделеві Кастро і шле патріотам Лаосу привіт”. Складається враження, що Григорій Плоткін, який часом може написати й непоганого вірша, збожеволів остаточно.

Попадає в цьому вірші і колишньому президентові США Д. Айзенгаверові, якого не називається по імені, але він виступає тут під іменем “любителя гольфу” і “рече” таку політично-поетичну промову:

— Панове, кричати не варто, —
Якщо моїй думці Сенат довіря,
Хай скульптори зліплять українського барда,
але саме барда, а не бунтаря!
Живого б, звичайно, скарали ми люто,
але для померлих немає тюрми!
Ім’я ж Кобзареве — ідейна валюта,
якою придбаєм прихильників ми!

До цього віршилища додано малюнок: насуплений і лютий, як звір, Тарас Шевченко крокує по земній кулі, а череваті “буржуї” — карлики чіпляються за його ноги, щоб стримати його хід...

Читаєш і дивишся на це все і не знаєш: реготати чи гніватись? Але, мабуть, тут пасує третє: гидувати! Бо що інше, як не огиду, може викликати цинізм, з яким у статті обвинувачується американців і їх “помічників” українських “бур-

жуазних націоналістів” на чолі з “імпортованим по війні” Левом Добрянським у зневазі пам’яті Великого Поета, використанням його імені для холодної війни, щоб як наслідок тієї статті друкувались подібні вірші, які є не засобом холодної війни, а тільки “прославленням” Кобзаря України?

Ні, росіяни таки остаточно втратили повагу до себе. До такої падлючості ще не дійшла жодна нація світу. Російські окупанти остаточно скотились у моральну прірву, звідки їм ніколи не вдасться вилізти.

1960

ЛЮДИНА, ПИСЬМЕННИК І ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ

З нагоди п'ятидесятиліття Івана Багряного

“Його твір має багато більше сонця, ніж тіні, а його послання є скоріш любов'ю, ніж ненавистю”, — стверджує рецензент Нью-Йоркського “Тайму” (25. 2. 57 р.) у рецензії на видання “Тигроловів” англійською мовою.

Так говорять американці. Так не говорять, але відчувають українці, за винятком хіба невеличкої купки “націоналістів”. І це відчуття наявності людолобія, а зокрема братолобія, і створило, мабуть, ту виняткову популярність Івана Багряного в найширших колах нашої еміграції, якою він сьогодні користується. Справді, сьогодні, мабуть, нема в нас людини, яку б так любили й шанували українці з різних областей, різного інтелектуального розвитку, різних релігійних та політичних переконань. І Багряному багато хто може заздрити.

Важко характеризувати людину, якої ніколи не бачив увічі, а мені з Багряним не довелося зустрічатися. Та мене завжди полонила любов Багряного до людини взагалі, а до українця зокрема. Вона просвічується в нього в його ліриці, у сатирах, у романах, у публіцистиці, у приватних листах навіть. У цієї людини є якась дивна сила прощати й вибачати, не зважати на зло людське.

У творах Багряного любов є основним компонентом. Саме тому його твори діють на людину благодійно, вони її очищають, насажують — роблять з читача, те, що ми зовемо Людиною. Щось подібне ми можемо шукати лиш у Яновського, Вишні, Хвильового та в М. Куліша.

Не так давно одна з наших читачок писала мені: “Як мені важко, як допечуть люди, то я читаю Багряного — це найкращий лік від душевного болю”.

Таких свідчень можна б набрати багато. Ми тільки часто забуваємо, у якому ми боргу перед самим Багряним: скільки разів він був зневажений, скільки разів йому боліло, і скільки всі ми, зокрема його колеги, письменники, стали в його обороні?

Коли говорити про Івана Багряного, як про людину, то не можна оминати його політичної діяльності. Справа тут не в УРДП, чи в Національній Раді. Ні, справа глибша. Дуже слушно пише в “Українському Прометей” А. Гудовський у короткій, але яскравій статті “З нагоди ювілею”, що в пово-

енні роки було дуже загрозове становище для великої і здібної частини нашої еміграції з центральних областей; до найактивнішої і найчисельнішої тоді партії, ОУН, яка ставилася тоді до центровиків, як до людей “збільшовичених і національно несвідомих”, підрадянська еміграція піти не могла. А коли окремі її представники й пішли туди, то буквально для ста відсотків таких одиниць це кінчалось психологічно-політичною катастрофою.

Створилася загроза просто фізичного усунення з активного політичного життя еміграції сотень тисяч дуже здібних і культурних людей. Вихід з становища знайшов Ів. Багрянний: він створив УРДП, завдяки якій наші люди включились у громадсько-політичне життя і в активну протибільшовицьку боротьбу. Можливо, що це зробив би і хтось інший, але чи було б це вчасно і з таким успіхом?

Цей факт сьогодні вже, мабуть, переростає не тільки багатьох тих, що помагали Ів. Багряному творити партію, а й саму партію. А всі ті, що колись обурювалися на УРДП і її фактичного творця, сьогодні одноставно (за винятком бандерівців, хіба) визнають її будівну роль у житті еміграції.

Я не пишу статті, бо Ів. Багрянний — явище, яке і в найдовшу статтю не влізе. Я пишу ювілейний огляд, у якому тільки перелічую факти.

Ів. Багрянний почав свою літературну кар'єру як лірик. І сьогодні не тільки можна, а й треба вже писати на тему: “Іван Багрянний — лірик”. Пригадую собі, як Юрій Кленколись захоплювався його лірикою. Між іншим, це було в час творення відомої статті “Бій може початись”. Він сам мені казав, що “Перепілка” Івана Багряного належить до найкращих ліричних творів нашої літератури.

Мусіла б бути й тема “Іван Багрянний — політичний сатирик”. Його сатири “Комета”, “Батіг”, “Собачий бенкет” та інші, на жаль, сьогодні ще не перевершені в нашій літературі. Кажу “на жаль”, бож написані вони дуже давно і пора б нам спромогтися й на щось нове. “Антон Біда — герой труда”, хоч і значимий твір, але майстерністю своєю він не може бути порівняний до сатир, згаданих вище.

Ця ділянка творчості Ів. Багряного також ще й до сьогодні остаточно критично не розглянена, не вивчена, хоч і писалось про неї дуже багато.

І. Багряний виступає з промовою в Оттаві. 1959 р.

Виняткове місце в нашій літературі посідає Багрянний-романіст. “Тигролови”, — видатний твір, який має величезний успіх і в чужого читача. У ділянці завоювання чужомовного читача Ів. Багрянний не тільки стоїть на першому місці, а він у нас взагалі в цьому прокладає першу борозну. Його “Тигролови” під назвою “Де Гантерс енд де Гантед” витримали три видання англійською мовою в найкоротший час: у видавництві “МекІчерн” у Торонті (1954), “МекМілліан енд Ко.” в Лондоні, Англія (1956) і в “Сан Мартін Пресс” у Нью-Йорку (1957).

Чужі критики були просто захоплені. Я вже цитував один відгук на початку цієї нотатки. Зацитую ще з рецензії Дж. К. Гатченса, в “Нью-Йорк Гералд Трибюн” (у цьому часописі було дві рецензії на твір Багряного) від 15 лютого ц. р.:

“Якщо не помиляємося, — починає рецензент, — роман є американським дебютом Івана Багряного, вражаючим дебютом — захоплюючий роман, а сам дебют обіцяє багато доброго в майбутньому”.

Кінчає ж він свою рецензію словами:

“Тут жах, ідилія, бажання жити, кохання, суміш сумного й веселого. І якщо закінчення роману не змусить вас устати й бурхливо аплодувати дієвим особам, то ви справді цинік”.

А які ж циніки ті наші “націоналісти” і взагалі стодвадцятивідсоткові “соборники”, які тотально промовчали успіх Багряного в американського читача й критики? А цей успіх переріс усі партії, церковні і територіяльні відміни, він, врешті, переріс еміграцію взагалі і став загальнонаціональним здобутком.

Досі, також на жаль, наша критика не розглянула цього роману науково, сказати б так, не утвердила його в нашій літературі. Мені не довелося читати статті Ю. Шереха про цей роман у львівському місячнику “Наші Дні”, а з того, що було написано про “Тигролови” у Зах. Європі і в країнах нового поселення нашої еміграції, за першу й чи не єдину спробу наукової аналізи роману треба вважати статтю В. Черногая “Поєма всепереможного оптимізму” (“Нові Дні”, чч. 41 і 42 за 1953 р.). У цій статті розглядається ідея твору, його композиція, мова, стиль і т. д. Це справді спроба наукового розгляду, а не ворожіння, на яке, для прикладу, спромігся був колись Б. Романенчук у двомісячнику “Київ”, мовляв, що це: пригодницька повість, якій ні на ламану копійку.

не можна вірити, чи протибільшовицька агітка? Цієї “проблеми” критик так і не розв’язав...

Хай вибачать читачі, але я таки подам довшу цитату із статті В. Черногая:

“...національна форма цього твору не лише в словесному вислові думок, але і в дусі всього його, у натхненні мистецької візії, у почутті сушого й сподіваного, у напруженій емоції симпатій і антипатій. Так сприймати дивний сюжет оповідання й так трактувати кожну його деталь може тільки українець, притім незвичайної гостроти розуму й сили темпераменту. Через таку особливість цей твір, не зважаючи на екзотичність сюжету, не тільки залишається цілком у сфері нашої літератури, але й поширює її рямці до меж трансконтинентальних зацікавлень. У ньому українська література заявляє про свої претензії бачити й змальовувати не тільки свій закуток, а весь світ, і тим увійти у вселюдськість”. (“Нові Дні”, ч. 41, стор. 23).

Ця цитата свідчить про те, що “Тигролови” варті більшої уваги наших критиків та істориків літератури.

Ще в гіршому стані критичний розгляд другого значимого роману Ів. Багряного, “Сад Гетсиманський”. Юрій Шерех вважає, що “тут Багрянний створив позитивну цінність, вищу від нормальної міри”.

Навряд чи можна сумніватися в цьому твердженні, але коли ж еміграція одержить наукове підтвердження цієї думки? Коли ми критично і спокійно розглянемо цей винятковий твір, твір справді мистецький, а не дешево заялозену протибільшовицьку агітку, чого в нас дуже багато і що вже ні на кого не впливає?

Великий кількатомовий роман “Маруся Богуславка”, з якого сьогодні вже вийшли дві частини (“Вогненне коло” та “Буйний вітер”) свідчить про те, що Багрянний не тільки не здає позиції, а все більше й більше йде вперед у галузі створення сучасного великого українського роману.

Дуже варті уваги також і дві драматизовані повісті — “Морітурі” і “Розгром”. Остання, наприклад, ще й по сьогодні є визначнішим твором на тему з часів німецької окупації України.

Зовсім незаймана в нас і тема “Багрянний та дитяча література”. Між іншим, пару тижнів тому я одержав листа від одної нашої авторки, у якому вона пише: “Не шлю ще вірша

в “Соняшник”, бо ніяк не одірвуся від Багряного. В Україні всі пишуть під Наталю Забілу, а на еміграції — під Багряного”.

Мало хто з дорослих знає твір Багряного “Про лелек та про Павлика-Мандрівника”. А хто цікавиться дитячою літературою і її впливом на малого читача, той знає, що трирічні діти раз прослухають цю казку і вже її майже знають напам’ять. Ця книжка витримала кілька видань, і на полицях книгарень її не знайдеш і з свічкою.

У мене вже більше року лежить ціла дитяча збірка Багряного, яку ніяк видати через брак коштів, а нема сумніву, що вона мала б великий успіх у юного читача.

Багрянний взагалі цікавиться дитячою літературою. У нього, як він сам мені писав колись, є в пляні книжка про українських звірів, якої ми не маємо в нашій літературі ще й до сьогодні.

І в цій ділянці ми також у боргу перед Ів. Багряним.

Коли робиться ювілейний огляд, то не можна оминати ще одної ділянки творчости Ів. Багряного: Це — тексти для масових пісень.

Нічого не скажеш: і тут Ів. Багрянний має чималі успіхи. Особливо тут плідна його співпраця з композитором Гр. Китасти́м. Такі пісні, як “Вставай, народе”, марш “Україна”, “Пісня про Тютюнника”, “Нема тії сили”, “Марш молоді” користуються великою любов’ю у всіх шарах еміграції, не виключаючи й політичних противників їх автора.

Нема сумніву, що за якийсь час деякі з них стануть народними.

У публіцистичній діяльності Ів. Багрянний виявив не лише сміливість і якість думки, а й проникливий розум. Для прикладу варто згадати хоча б його тезу, що кадри національної революції ніде інде, як тільки в Україні. Сьогодні цієї тези вже ніхто не заперечує. Нема й бажаючих і перекручувати її, щоб ще раз “довести”, що Ів. Багрянний — ворог народу”...

З публіцистичних праць визначнішими можна вважати “Чому я не хочу вертатись до ССРСР?”, видану кількома мовами величезними тиражами, статті “Дніпро впадає в Чорне море”, “Феєрверк колективної демагогії”, “Тріумф рабовласників” (українською та англійською мовами), “Ціна хру-

шовського ведмедика” (українською та англійською мовами) та багато інших.

Чи все гаразд у творчості Ів. Багряного? Чи все в нього тільки блискуче, чи все тільки добре? Очевидно, ні. Нічого він сьогодні так не потребує, як часу на викінчення своїх творів і доброго редактора-дорадника, який би, вникнувши в твір, по-товариському щось порадив, виправив. Цього потребує кожен творець, а тим більше письменник.

Багрянний має власний стиль, стиль вироблений і усталений. Він знає мову і ставиться з любов'ю до слова. Більше того: він збагачує нашу мову рідковживаними словами та новотворами. Але його твори варті найдосконалішої мови, у нього не сміє бути жодного недогляду, найменшої неточності в слові чи навіть натяку на стилістичну й мовну недобленість. Але на це треба часу, здоров'я і грошей. На це треба душевного спокою та рівноваги, що в еміграційних умовах навіть і таким сильним натурам, як Багрянний, не завжди вдається зберегти.

Та мене тішить, що сам він це прекрасно розуміє і все надіється, як і багато з нас, що ось-ось я таки матиму час для нормальної праці...

Ів. Багрянний — людина обдарована всебічно. До всього переліченого треба ще додати, що він артист-маляр (закінчив Київський художній інститут) і часто-густо сам ілюструє свої твори. Часто читачі також бачать його політичні карикатури в “Українських Вістях”.

Сьогодні Ів. Багрянний у повному розквіті творчих сил і можливостей. Тому його ювілей — це не підсумки, а тільки огляд першого етапу творчості і праці. Він це знає й сам. Знаємо це і ми всі — його друзі, читачі, його співробітники і його засліплені вороги. Знаємо ми всі також, як влучно сказав Юрій Шерех у своєму прехорошому привітанні, що “де б він не був, Вітчизна його буде з ним”.

А що ще треба людині, коли вона свідомо того, що її неповторна Вітчизна завжди з нею? Тільки здоров'я, здоров'я і здоров'я, щоб мати силу тій завжди незабутній Вітчизні служити до останнього свого подиху.

І коли, дорогий Іване Павловичу, я Вам цього здоров'я сьогодні побажаю, то вірю, що разом зі мною цього самого бажають Вам і щонайменше 99.9% наших читачів.

Ви не зрадили людини й народу нашого. А люди завжди з тим, хто з ними.

1957

КОШТОВНИЙ ПОДАРУНОК НАЦІЇ

Інакше як коштовний подарунок нації новий твір Григорія Китастого “Битва під Конотопом” не назвеш. Це твір, який творить новий етап у кобзарському репертуарі. Автор назвав її музичною поемою. Це широко розбудований твір у стилі козацьких дум, але осучаснений — думи були сольовими творами, а “Битва під Конотопом” для оркестри бандур і хору з солістами. Поруч з “Байдою” Гната Хоткевича, він неминуче знайде собі місце в репертуарі ансамблів бандуристів як твір фундаментальний, широко розбудований, як твір від початку й до кінця сучасний. Сучасний своєю ідеєю і формою.

Поперше, треба відзначити, що композитор мав досконалий текст поеми одного з талановітших наших поетів — Петра Карпенка-Криниці. Поет написав твір на історичну тему, але стара тема передана новими засобами, вона ідейно й формально цілком осучаснена.

Перекажемо коротко її зміст.

“Із розритої в полі могили” виходить козак-бандурист, який ще в середині 17-го століття загинув у бою під Конотопом. Він озивається до свого “нащадка-брата” — до нашого сучасника, оповідає йому про бої під Конотопом і ніби повчає його, як треба боротись з московськими загарбниками. Далі йде опис боїв, геройство української козацької армії, яка в кількості чотирьох тисяч засіла в укріпленому Конотопі і повних 70 днів і ночей ставить опір російській армії на чолі з воєводою Трубецьким. Відомо, що росіяни мали під Конотопом понад 40 тисяч війська. У поемі вони хваляться:

Нас тут, що зірок опівночі в небі,
Що в полі пшеничному стебел.
А у тебе?
Чотири тисячі війська у тебе,
Здавайся!
Здавайся!!

На допомогу обложеним у Конотопі прийшов сам гетьман Іван Виговський. Напасники розбиті:

Над річкою Соснівкою лягло 30 тисяч
ворожих трупів...

Закінчується поема словами бандуриста, який вийшов з могили:

Це знаєш ти, нащадку мій.
Я в той час уже лежав,
Пробитий смертельною кулею,
На полі славетної січі
З повернутим до тебе обличчям...

“З повернутим до тебе обличчям”, себто кличу тебе, чекаю, коли ти зробиш так, як зробили твої предки: знищиш окупанта, виженеш росіян зі своєї землі. Це не агітка, а промовиста висока політика, висловлена якісними поетичними образами.

У сучасній українській літературі дуже часто використовується художній засіб, коли предки розмовляють з нащадками, чи навпаки. Візьмімо, для прикладу, хочби оперу Г. Майбороди “Шевченко”. У фіналі її умираючий Шевченко говорить з нащадками, які його “прославляють у віках”: “Це ви, мої любі?” — питає з ніжною радістю поет.

П. Карпенко-Криниця написав свою поему в стилі козацької думи. Поперше, у поемі впадає в око нерівно-складова будова вірша (рядки дуже короткі поруч з дуже довгими). Подруге, це епічно-героїчний твір — у поемі спокійно і зрівноважено розповідається про героїчні вчинки. Потрете, хоч у поемі є прикметникові й іменникові рими, в деяких місцях є виключно характерні для дум дієслівні рими. Прикладом тут може бути промова гетьмана Івана Виговського до козаків:

Гей ви, сотники і полковники, і все браття січовее!
Чи не ми татарина й турка воювали,
Трапезунд і Кафу брали,
До стін Царгороду приходжали?!
Ляха-езуїта
Серед зими-літа
З землі козацької,
Як сміття, вимітали!

Почетверте, в поемі, як і в думках, повно ліричних відступів. Наприклад, початок її:

Коли матінка-ніч яворами шепоче
І засне Конотоп і дороги заснуть, —
Починає калина цвісти серед ночі...

Навіть “заплачка” (заспів), яка характерна для дум, є в поемі П. Карпенка-Криниці — її нагадує вступ, який Г. Китастий призначив виконати декляматорові.

Та не зважаючи, що поема написана в стилі думи, вона цілком осучаснена. Поперше, поет спромігся на напружений, високопоетичний текст: свіжа образність (наприклад, “Нас тут, що зірок опівночі в небі, що в полі пшеничному стебел...” “Кулі прошивали серця”, “чорні тучі громом рокотали” і т. д.).

Є в поемі і прозаїзми, які правлять за поетичний засіб: “Восьмого липня 1659 року” і т. д. Такі прозаїзми, що виконують роль художнього засобу в сучасній українській поезії тепер зустрінете на кожному кроці (наприклад, у В. Коротича, в Ліни Костенко, Івана Драча та інших).

Та сучасність поеми найяскравіше виступає в її оптимізміві — вона зовсім позбавлена сльозоточивих ноток. У ній поет повністю зірвав з отим “устоятись не було сили”. Він не докоряє своїм сучасникам за якийсь уявне безсилля, за чийсь уявну вину і т. д., що сьогодні ще дуже побутує серед еміграції, особливо в колах так званих “націоналістів”, які на кожному кроці бачать поразку, навіть там, де її нема, тільки те й роблять, що плачуть і стогнуть і вічно на когось нарікають, комусь докоряють.

Сьогодні нація, на щастя, на цих стогонах і “плачах вавилонських” не стоїть. Отже, поема “Битва під Конотопом” — твір цілком сучасний ідейно, він не тільки йде в ногу з життям, а навіть і попереджає його, веде, а не плентається, тримаючись за кінчик хвоста.

Словом, композитор мав досконалий текст, до якого мав створити музику. Композитор мав музичними засобами змалювати ідею твору. Можна ствердити, що композиторові повністю вдалося до якісного поетичного твору скомпонувати таку якісну (і таку ж українську) музику. Музично-драматична поема “Битва під Конотопом” — зразок повної співпраці і взаємозрозуміння поета й композитора. І їх обох повного успіху.

Як поет створив твір, виходячи із старих козацьких дум, але осучаснивши його, так і композитор теж взорувався на думи. Як відомо, думи виконувались речитативом, себто проказувались під інструментальну ілюстрацію. Китастий, поперше, увів у твір декляматорів. Він дав і сольові номери, але увів і хори. Цим він технічно удосконалив стару козацьку думу, як і вдосконалилась бандура.

Праматір української бандури в часах Київської Держави мала лише три струни. Теперішня бандура виробу Чернігівської фабрики має (разом з приструнками) 55 струн. Навіть удосконалена стара кобза мала лише 6 струн і приструнків. Сьогодні бандура — інструмент настільки вдосконалений, що на ньому можна виконувати найскладніші музичні твори. Остання удосконалена бандура викладача Харківської консерваторії П. Іванова має повний хроматичний звукоряд. Удосконалення бандури йде далі. Наприклад, майстер бандур О. Корнієвський (першим його замовником був композитор М. Лисенко) виробляє бандурини. Це своєрідно поєднані дві бандури. Дека є справа і зліва, грати на ній треба обіруч, як і на звичайній бандурі. Цьому конструкторові бандурини тепер 80 літ. Недавно він виготовив бандуру, на якій поставив чергове число 155.

Мабуть, нема в світі другого такого інструмента, щоб над удосконаленням його так вперто й послідовно працювали конструктори-дослідники. Пояснити це можна хіба тим, що бандура є старовинний український національний інструмент, вона є невід'ємною часткою нашої національної культури. Крім того, бандура має особливо приємний тембр звуку. Важко знайти людину, щоб вона сказала, що їй не подобається звучання бандури. Сьогодні в Україні ще й далі працюють над удосконаленням звуку бандури. Так, наприклад, згадуваний вище О. Корнієвський вважає, що звук горіха, явора й берези "голосніший" від звуку верби, з якої досі здебільшого виробляли бандури.

Поруч з удосконаленням самої бандури, удосконалюється й техніка гри на ній. Тепер видається спеціальна література для бандури, пишуться спеціальні твори для неї. В Україні сьогодні у багатьох музичних учбових закладах існують відділи бандур. Є багато просто блискучих виконавців на бандурі. Серед кращих інструменталістів-бандуристів — Григорій Китастих. Мені не раз доводилось зустрічатися з бандуристами і взагалі з музикантами з України. Усі вони знають Григорія Китастого, усі вони ним захоплені. З того часу, як прорвалася залізна заслона, в Україну часто завозять півку звукозаписувача з записами творів Г. Китастого, з його виконанням. Часто записують їх там з радіопересилань (СіБіСі, Голос Америки тощо).

Григорій Китастих у "Битві під Конотопом", здається, осягнув вершка гармонії. Цей твір настільки багатий на зображувальні засоби музичної мови, він так струнко побу-

дований, він так гармонійно оформлений, що просто полонить слухача узгодженістю всіх частин твору. Слухач весь час тримається в напрузі.

Не менші осяги Г. Китастиї має також в кольоритності звуку. Забарвлення звучання бандур, зокрема в “Запорозькому марші”, таке яскраве, що ідея, закладена в мелодії, розкривається повністю без слів пісні. Тут, у гармонійності й кольоритності Г. Китастиї показав просто необмежені можливості бандури, які ще й досі повністю не виявлені і належно не оцінені. Г. Китастиї — новатор, прокладач нових шляхів.

Композитор у цьому творі ні на волосок не зрадив кращих традицій і властивостей української музики. Відомо, що багатоголосся є одною з головних ознак української народної музики. Та не треба забувати ще одної характерної особливості нашої музики, якою часто нехтують наші співаки, які здобули музичну освіту на чужині, мають добрі голоси й добру школу, але... поруч з цим, дуже мало успіху в українського слухача, мавши його більше навіть у чужинців. Ця властивість — повна розкутість мелодії. Якщо композитор і виконавець не скористають з цієї властивості української народної музики, то вони розійдуться із слухачами. Скувати мелодію (мелодія — музичний вираз думки, ідеї) чи — ще гірше — збіднити її, зробити її невиразною — значить не спромогтись скомпонувати (або виконати) музичний твір. Григорія Китастого можна вважати дуже добрим мелодистом. У “Битві під Конотопом” він таким себе показав.

У цьому творі треба ще також відзначити рівновагу інструментальної й голосової частин — тут нема переваги одного чи другого. Хоч, правда, й тут Г. Китастиї пішов за українською традицією: у нього бандури не лише супроводять, а ведуть мелодію самостійно. Переконаєшся в цьому, коли звертаєш увагу на інструментальні межігри, яких у творі є чимало. Він творить оркестру бандур, додавши ударні інструменти — барабан і тарілки. Це особливо ефективно звучить у картинах бою, надає напруги творові.

“Битву під Конотопом” уперше прилюдно виконано на ювілейному концерті в Детройті 9 березня ц. р. Це великий твір — виконується він 18 хвилин. Що можна сказати про саме виконання? Наша капеля — бездоганний ансамбль, у якому ніщо й ніхто не виділюється. Виконання виразне, чужа дикція, яка властива лише професійним ансамблям.

Крім того, треба відзначити чистоту звуку й динамічність виконання. Навіть декляматори підібрані дуже вдало. Їх два: вступ читає Ів. Уманець, а два другі уривки — Ол. Садовий. Роля декляматорів у цьому творі дуже велика й відповідальна. Це фактично солісти-речитативісти. Вони, як і інші солісти капелі, — В. Кучер — кобзар (на платівці кобзаря виконує М. Мінський), П. Пахолук — гетьман І. Виговський, П. Садовий — полковник Г. Гуляницький, — не виломлюються з ансамблю, а разом з ним творять гармонійну цілість. Тим більше, що їх речитатив іде в супроводі оркестри бандур.

Григорія Китастого можемо привітати з успіхом. Його “Битва під Конотопом” не тільки велике мистецтво, а й велика політика. Не маємо сумніву, що запис її буде передано в Україну. Не маємо також сумніву, що там він матиме величезний успіх — і своєю ідеєю, і своїми мистецькими, справді новаторськими якостями.

Коли людина створить великий мистецький твір, то тим самим вона сама собі будує довготривалий пам’ятник. Григорій Китастий цей пам’ятник собі збудував.

1969

ФАКТИЧНИЙ СТАН В УКРАЇНІ ТА ЙОГО ОБОРОНЦІ

Хоч дискусія про т. з. “безкласове суспільство”, проведена в “Нових Днях”, і прокотилась широким відгомном по всій українській пресі майже всіх наших політичних напрямків, але своєї мети вона ще не осягла: жоден бо публіцист з жодної української партії чи політичної орієнтації не спробував конкретно окреслити політично-економічний устрій майбутньої української держави. А поки такі спроби не почнуться, доти дискусія не буде виправдана. Справа бо не в тім, щоб вказати на хиби чиеїсь думки чи світогляду, а саме в тім, щоб після критики висунути свій позитив, який міг би стати бодай предметом обговорення.

Виходячи з цих міркувань, ми й осмілюємось продовжити дискусію й висунути на обговорення деякі свої погляди. Знаємо наперед, що ця стаття викличе чергову порцію погроз (як це вже було на адресу мою й С. Підгайного за початок дискусії), але то нас не лякає, бо чим більший галас і лють, тим менше аргументів у наших опонентів. А якщо погрози перетворяться в дійсність і поллється кров противників “безкласового суспільства”, то значить, що наші опоненти не тільки прихильники “безкласовости”, а звичайнісінькі комуністи-терористи.

У чому ж тепер полягає, так би мовити, головна причина нашої тривоги? А саме в тому, що ОУН і УГВР, які намагаються присвоїти собі монопольне право власности не тільки на УПА, а й на весь визвольний рух нашого народу, пішли в хвості комуністичної партії, а тим самим скотились на ворожі нашої нації й визвольній справі рейки, які й завели їх у теорію фальшивої “безкласовости”.

Ідейні причини цього новітнього більшовицького хвостизму цілком правильно означив С. Підгайний, пояснюючи цей новокомуністичний витвір “втратою орієнтації під переважаючим впливом більшовицької ідеології, здачею позицій перед ворогом внаслідок зневіри, втоми і смятіння...” (“Нові Дні”, ч. 16, стор. 21).

Інакше кажучи, український націоналізм у формі ОУН і УГВР сьогодні перестав бути передовою революційною силою, а попівся в хвості найреакційнішої ідеології нашої доби. Характеристика цього явища, як бачимо, така ж сувора й одверта, як і правдива. І ніхто з цих обвинувачених не посмів навіть пробувати заперечувати це сміливе твердження. Вони лиш обмежились виправдовуваннями, що їх

безкласове суспільство не буде безкласовим, а їх суспільне господарство не буде суспільним, а державна власність не буде державною...

А П. Полтава, виправдовуючись, виявив просто геніяльні знання діалектики, заявивши, що класи є “в негативному значенні” і в позитивному і ми, мовляв, “прагнемо до такого суспільства, в якому не буде клас в цьому негативному значенні поняття”. (Цитуємо за статтею Л. Ребета в “Сучасній Україні” від 16. 9. 1951 р.). Погодившись з діалектикою “науки” П. Полтави, можна зробити такий висновок: у позитивному значенні сонце є сонце, бо воно уможливорює життя на землі, а в негативному значенні воно зовсім не сонце, а казна-що, бо воно палить усе живе і творить пустелі. Про “науковість” оунівських ідеологів безкласовости ми вже згадували в “Нових Днях” не раз, тому на цю тему більше не говоримо. Звернемо увагу читачів на інші місця цитованого вище вияснення. П. Полтава, а за ним і Лев Ребет з цілою “Сучасною Україною”, зовсім не зрікаються безкласовости та усупільненого господарства. Вони ще й уболівають, що остаточної соціалістичної зрівнялівки їм таки не осягти, бо в цьому їм перешкоджає сама природа, яка втворила різними не тільки людей, а й усе живе створіння на землі. Автор вияснення, П. Полтава, певен, що в усупільненому господарстві (а про інші форми господарства він навіть і в виясненні не говорить) ніхто працювати не захоче, а буде тільки відбувати свою “соціалістичну повинність”, тому **“треба буде в різний спосіб в усупільненому господарстві стимулювати економічний інтерес працюючих до виробництва (премії, додаткові оплати тощо)”**. (“Сучасна Україна”, 16. 9. 51 р.). Як бачимо, кожне чергове “вияснення” переконає нас у тому, що оунівські ідеологи таки дуже міцно захопилися за більшовицького ідейного хвоста і відірватися їм від нього ніяк неможливо. Щождо “стимулювання економічного інтересу в усупільненому господарстві”, то автор цих рядків як колишній в’язень Біломорсько-Балтійського каналу ім. Сталіна вже знайомий з нею дуже добре. Коли він не виходив на працю, то його “стимулювали” штрафним пайком розміром в 300 грамів хліба. Коли виходив на роботу й виробляв 50% норми, то йому давали 400 гр. хліба, за 100% норми — 800 гр., а за 125% — він був “стимульований” аж кілограмом хліба! Подібну “стимуляцію” переживали і всі “вільні” громадяни безкласового суспільства і говорити про це цілком зайва річ. Ми тільки ті-

шимися, що оунівські ідеологи розуміють, що усупільнене господарство немислиме без такої стимуляції... Але разом з тим і журимось, що Бог покарав їх нездатністю зробити з цього належні висновки.

Та вернемося до першоджерел і нагадаємо, що говорить новітній талмуд ОУН-УГВР про політично-економічний лад у майбутній Україні: “Цей лад буде спиратися на національно-державну й кооперативну власність у промисловості, банківій справі, торгівлі, на національно-державну власність на землю...”, бо “така концепція суспільно-економічного ладу в майбутній українській державі, насамперед, відповідає **фактичному становищу в цьому відношенні на українських землях сьогодні**”. (“Позиції визв. руху”, стор. 27, — підкр. ориг.).

Як бачимо з цієї цитати, то П. Полтава, що зве себе націоналістом та ще й революціонером, не тільки признається, що він іде в хвості більшовицького “фактичного становища” в окупованій Росією Україні, а ще й сам підкреслює це. Йому навіть і на думку не спадає революційним шляхом змести з української святої землі російського більшовицького окупанта і те його фальшиво-“безкласове” насліддя, яке він (той окупант) там насадив терором і голодом. Фактичне становище, витворене окупантом, для наших “революціонерів” святе й непорушне.

Але розглянемо розв’язку земельного питання в ССРСР. Може й справді вона така ідеальна, що нам тільки й лишається зберегти все незмінним та ще й подякувати більшовикам, що вони той “ідеальний лад” нам завели, і дали нам змогу так легко ошчасливити наш народ на всі майбутні віки?

Більшовицька партія була справді революційною, бо вона ніколи не пленталась у хвості інших ідеологій, а здійснила справжню революцію в політиці і економії. Головною метою цієї партії було: ліквідація приватної власности (а відси й клас) і побудова безкласового суспільства. Ми в цій статті не будемо розглядати всю економічну систему ССРСР, а тільки земельне питання, бо саме автор цих рядків понад півтора десятка років працював як інженер-землевпорядник в декількох областях України, в Казахстані та Азербайджані і цю справу таки трохи знає. Отже, наші опоненти мусять знати, що тут говорить не здекласований інтелігент, “фахівець” від партійної емігрантської політики, а радянський інженер-організатор сільськогосподарчих територій, один з кращих стахановців обласного земельного відділу величез-

ної області (не називаємо її поки що), яка своєю сільсько-господарчою продукцією дорівнювала середній європейській державі. Разом з тим попередимо наших опонентів, що говорить тут не поміщик і не син куркуля, а син селянина-бідняка, що вступив до колгоспу ще в 1928 році. Отже, якогось “клясового” упередження до колгоспів автор цих рядків мати не може.

Розвиток колективізації в Україні можна поділити на три яскраво окреслені періоди: 1. Часткової (більш-менш добровільної) колективізації від 1921 до кінця 1928 року; 2. Суцільної колективізації (цілком примусової) — від 1929 по 1933 рік, що закінчився відомим усім голодом з 6-8 мільйонами жертв українського населення; 3. Період повоєнного відновлення колгоспів і кампанії їх “укрупнення” — від 1945 року по сьогодні.

Розглянемо ж причини, які створили цю періодизацію в колгоспному будівництві. Та при цьому мусимо нагадати, що основною метою колективізації було: знищення спротиву селянина окупаційній владі, позбавивши його для цього матеріальної бази і засобів виробництва, перетворити його з людини на сліпе знаряддя будови безклясового соціалістичного суспільства.

В першому періоді колективізації (часи НЕП-у) було три форми колгоспів: 1. СОЗ (т-во по спільній обробці землі). Це — найнижча форма колективу (фактично оформлена статутом супряга), коли селянин ще знав межі свого поля, але обробляв те поле спільно, забираючи свій урожай до себе; 2. Артіль — вищий від СОЗ-у ступінь колективу, де селянин свого поля вже не знав, с.-г. реманенту й робочої худоби не мав. Жив у своїй хаті, мав право на господарчі будинки, на присадибну ділянку землі та на продуктивну худобу й птицю. З колгоспу одержував натурою і грішми за відроблену кількість днів; 3. Комуна — найвищий ступінь колективу, де селянин не мав уже свого нічого: навіть власної хати й ложки та миски... Тут мусіли всі робити “по змозі, а одержувати по потребі”, як то заповіли основоположники комунізму Маркс та Енгельс.

Завданням колгоспів цього періоду, особливо комун, було: стати “показовими господарствами”, переконати навколишніх селян, що колективна форма господарства має незчисленні переваги перед одноосібним господарством і схилити їх у бік усупільненого господарства. З цією метою держава давала колгоспам, особливо комунам, на які по-

кладалися найбільші надії, величезну підтримку у формі звільнення від податків, грошових позичок, безплатних машин, постачання гатункового насіння та племінної худоби, безкоштовне землевпорядження та меліорацію, безкоштовну агрономічну, зоотехнічну та ветеринарну обслугу тощо. Не зважаючи на таку політику партії і влади українські селяни до колгоспів не йшли, а комун боялися, як “вогню й меча та голоду й мору”. Крім того, перша й третя форми колективу були не вигідні державі, бо перша (СОЗ) не перетворювала селянина в повного раба, себто не виконувала свого основного завдання, а третя (комуна) була жадливо дефіцитною, і порятунок держави був лише в тому, що комун було дуже мало. Одним словом, партія й уряд у першому періоді колективізації (добровільному) зазнали повної невдачі, яка грозила на віки-вічні підірвати ідею **безкласовості й усупільненого господарства**. Це й примусило партію та державу перейти до примусової колективізації, ліквідувати комуну й СОЗ-и та завести єдину форму колективного господарства — артілі.

У цю “єдину” артіль селян загнано з допомогою двох чинників: непосильних податків, а відси — голоду, та фізичним терором (зокрема тюрмами й концтаборами та розстрілами). Це всім відомо і доказувати це цілком зайве. Замість доказів ми лише підкреслимо одну дуже важливу рису, якої не хочуть бачити наші троцькісти на чолі з І. Майстренком та оунівці й угаверівці на чолі з Бандерою та Вовчуком, Лебедем та о. Гриньохом: на підставі вищесказаного вважати колгосп за господарчий витвір, який виник внаслідок переваги колективного господарства над одноосібним, було б просто нечесно, а не тільки нелогічно. **Колгосп є витвір чисто поліційний, який служить державі й партії в осягненні не господарчої мети (одержання більшої продукції з землі), а політичної: перетворення людини в сліпий інструмент для побудови утопійного “безкласового” суспільства, де всі будуть рівні й однакові, як гудзики коло штанів.** Отже, хоч колгоспи й відповідають “фактичному становищу” в Україні, але як витвір цілком поліційний, а не природньо-господарчий, вони ніколи не відповідатимуть українському народові і він (наш народ) проти усупільненого господарства завжди боровся, бореться тепер і боротиметься в майбутньому аж до повної своєї перемоги над цим ганебним витвором справді декласованих і розкладених інтелігентів, не питаючи в якому таборі вони сьогодні стоять.

На жаль, ОУН цього не вміє бачити (бо мертві взагалі не бачать!) і ще в липні 1945 року в своїй підпільному органі “Пропагандист” (яка мила назва!) оунівські “революціонери” запевняють себе й нас що селянини на сході (себто в отій “мізерній половинці збольшевиченої України”, яка тягнеться від “центральної” української ріки Збруч до Каспія, і від Ялти до Вороніжа) **лише “буде боротись проти грабунку колгоспного збіжжя”, а не проти самого колгоспу!..** Більшого й огиднішого наклепу на український народ покищо ще ніхто не звів. Але для оунівських поборників безкласового суспільства та усуспільненого господарства і цього мало. І вони в 1951 році, в газеті видаваній на гроші зібрані на УПА, додають, що українське селянство **не хоче боротись “проти великого механізованого господарства, основні переваги якого воно давно зрозуміло”.** (І. М-ко, “Сучасна Україна”, ч. 14, 8. 7. 1951).

Знаємо, що нам закинуть: та то ж пише відомий усім троцькіст І. М-ко, а ти, мовляв, чіпляєш те до нашого революційного націоналістичного проводу — ОУН-УГВР!.. Передбачаючи, це, заявляємо, що редакція “С. У.” від цих слів не відмежувалась, а крім того, коли в якомусь часописі співробітники троцькісти й комуністи, то як назвемо той часопис? Хіба бойовим органом УПА?..

Але вернемось до колгоспів. Єдина артіль, якій дано єдиний на весь СРСР статут, за якою закріплено землю “навічно” й видано про це державного акта з золотими буквами й золотим серпом та молотом, на деякий час позірно скріпилося. Хоч їй дано деякі пільги (збувати частину своїх продуктів на базарі по вільній ціні тощо), але як витвір адміністративно-поліційний, а не природньо-господарчий, вона була мертвонародженою дитиною порочної безкласово-соціалістичної матері, тому й продовжувала гнити, не зважаючи на ці щеплення. Щоб утримати колгоспи й далі при житті в них створено виробничі одиниці, себто бригади, бо сам колгосп більшовики, як люди практичні (у відміну від оунівців і троцькістів), за виробничу одиницю не вважають. Це підживило колгосп, але не врятувало його від неминучої господарчої смерті. Тоді партія пішла на дальший крок своєрідного розсупільнення колгоспів: у бригадах створено виробничі ланки з закріпленням за ланкою відповідної ділянки землі, а ланка в свою чергу розподіляла свою ділянку між окремими своїми членами, фактично між родинами, що привело до фактичної ліквідації колгоспу, бо **при цій**

системі праці колгоспом лишився лиш партійно-державний поліційний апарат, який привласнював наслідки праці окремих членів ланки. Одним словом, більшовики змушені були повернутись до одноосібної, але тепер рабської праці на державних ланах...

Це, звичайно, позитивно позначилось на виробництві і серед партійних вельмож знайшлися сміливці, які одверто почали боронити ланку як виробничу одиницю колгоспу, відкидаючи бригаду. Відбулася всесоюзна дискусія на цю тему і прихильники бригад, звичайно, мусіли перемогти. Та це справи не рятувало: колгосп і далі лишався мертвонародженою дитиною і гниттю його запобігти не було змоги. Тоді партія йде на останній крок: бальзамувати труп. І цим бальзамуванням колгоспного трупа стало відоме всім укрупнення колгоспів.

Наша еміграційна публіцистика не пояснила ще досі ані причин, ані значення цієї чергової (якої за рахунком?..) колгоспної реформи. Наша преса лише зрідка нотувала факти реформи з властивою їй просвітянською сльозоточивістю над недолею українського народу. За справу оцінки цієї реформи беруться лише українські троцькісти на чолі з І. Майстренком. Але, як і пристало троцькістам, вони виявляють тут свою природню ненависть до селянства як до “буржуазного елементу” і, звичайно, вітають її, оцінюючи цей черговий більшовицький наступ на наше селянство, як велику, революційного значення, нову колгоспну реформу...” (Вс. Фелікс, “Значення й перспективи нової колгоспної реформи”, “Вперед” ч. 7-8, 1951 р.). На підставі цього той же троцькістський автор робить дуже “оптимістичні” для себе висновки, що **“сталінізм — це соціально-економічна система, підлегла й детермінована всіма нормальними історичними, економічними й соціальними законами, система, що є здібна ще розв’язувати величезні потенціали продукційних сил”**. (“Вперед”, ч. 7-8, підкр. наше. П. В.). Така блискуча оцінка колгоспної реформи від троцькістів, очевидно, підтримає оунівців “на дусі” і дасть їм силу ще й далі обстоювати непорушність “фактичного становища в Україні”.

Всяка інша, нормально думаюча людина з таким ура-оптимістичним для більшовиків висновком ніяк не погодиться, бо як ми вже говорили раніш, **спричинником реформи була не сила більшовизму, а крах колгоспної системи**. Чи вона врятує ту систему? Розглянемо й цю справу.

Причини реформи були двох видів: 1. Економічна й 2. Політична. При чому економічні причини були головними (хоч троцькісти думають навпаки), бо, як ми вже згадували, більшовики люди практичні та й їсти їм треба. Ми не маємо під руками не тільки статистичних даних, а навіть поганенької якоїсь "Історії ВКП(б) в постановках конференцій і з'їздів", тому нехай наші читачі вибачать нам, що ми інколи користуватимемось частковими цифрами і узагальнюватимемо їх. Ось, наприклад, перед нами "Радянська Україна" від 5 січня 1951 р., а в ній ми бачимо звіт з партійної конференції Кам'янсько-Дніпровського р-ну Запорізької області. З того звіту довідуємось, що "раніше в районі було 42 с.-господарські артілі. На кожную з них припадало в середньому по півтори тисячі гектарів землі. Тепер в районі 13 укрупнених колгоспів. Земельна площа кожного з них доведена в середньому до 5 тисяч га." З того ж звіту довідуємося, що рік перед тим укрупненням 7 колгоспів з 42 не виконали пляну державних поставок зерна, а 10 з 42 не виконали поставок з галузі продуктивного тваринництва. **Отже, по зерну 19.5% колгоспів цього району не виконали пляну, а по продуктах тваринництва пляну не виконали аж 23.8% колгоспів.** Треба зазначити, що плян хлібопоставок державі не такий уже й великий, бо перед війною він (разом з натуроплатою МТС) коливався від 5 до 6 центнерів з га. Крім того треба врахувати, що в СРСР діє "сталінська заповідь": перший хліб державі! Отже, поки не виконано поставок державі, то колгоспники одержують лише 10% від кількості зерна, вивезеного на державні елеватори. То скажіть: скільки ж одержали колгоспники і скільки там було того хліба, коли й державного пляну не виконано? Крім того, це район з багатющими чорноземами, та ще й промисловий, а колгоспи промислових районів завжди стояли вище від колгоспів чисто с.-господарчих районів. З цього маємо право зробити висновок, що колгоспи інших районів цієї ж області ще в більшому відсотку не виконали своїх зобов'язань перед державою.

Цікавий іще один висновок з цих цифр. Як подає Вс. Фелікс ("Вперед", ч. 7-8), середній розмір артілі в СРСР після укрупнення має 1750 га., себто лише на 250 га більше від середнього розміру артілі Кам'янсько-Дніпровського району перед укрупненням. То що ж змінить це укрупнення взагалі? Вс. Фелікс оцінює укрупнення, як справжню революційну подію в СРСР, яка його зміцнить і забезпечить йому існування ще на довгі роки. Що це не так, ми бачимо з прикладу

Кам'янсько-Дніпровського району, який до війни був один з кращих районів Запорізької області, однієї з найбагатших областей СРСР.

Прихильники збереження “фактичного становища в Україні” нам закинуть: дуже сміло узагальнюєте! Ні, не сміло, бо на допомогу нам приходять Центральне статистичне управління СРСР, яке свідчить, що в 1950 р. (дуже врожайному) в СРСР зібрано 7 мільярдів 600 мільйонів пудів зерна. Щоб зробити належний висновок з цього звідомлення, якому не маємо права закидати, що воно перебільшене, то треба нагадати відоме сталінське гасло початку другої п'ятирічки (тридцять років): в найближчі роки досягнути 7-8 мільярдів пудів зерна! Сталін потішив своїх підлеглих, не журіться, мовляв, скоро вас усіх нагодую! На перший погляд здається, що сталінське гасло виконано: коло 8 мільярдів пудів хліба зібрано. Але треба врахувати, що Сталін ставив свою програму без урахування поширення територій СРСР, а після того СРСР значно поширився: до його складу прилучено: частину Фінляндії, Естонію, Латвію, Литву, частину Німеччини, Зах. Білорусь, Зах. Волинь і Холмщину, Галичину, Буковину, Закарпаття та Басарабію. Не маємо сьогодні даних, скільки зерна збиралося на цих землях, але лише на українських територіях, які були під Польщею збиралося 250-300 мільйонів пудів. Очевидно, що Басарабія з Ізмаїльською областю давала зерна ще більше. Крім того за той час значно поширено посівні площі в корінній частині СРСР. Це збільшення посівних площ дуже важить у валому зборі зерна. Сталося воно за рахунок розорювання цілини, осушки болот, розкорчування лісів і чагарників, обводнення пустель і напів пустель тощо. Враховуючи всі ці додатки, можна сміло твердити, що урожаї в СРСР за останні 30 років не тільки не збільшилися, а значно зменшилися. Врахуймо до цього ще й зріст населення: за переписом 1939 року — 170 мільйонів, а в 1950 році коло 210 мільйонів.

Отже, над СРСР зависла голодна петля і тому амплітуда коливань комуністичної колгоспної політики накреслила солідну лінію: від ланки (з ділянкою для кожного її члена!) аж до укрупнення колгоспів. І це все за два-три роки. Виходить, що часу для досвідів було дуже мало...

Політичною причиною укрупнення колгоспів було: остаточно стерти різницю між містом і селом і перетворити колгоспника у справжнього пролетаря. Але це теоретичний бік

справи, який для більшовиків, які, — ще раз підкреслюємо, — є людьми практичними, нічого не важить. Це скорше цікавить наших троцькістів, які аж захлинаються від радості, що **“тепер уже в робітничі ряди вливається не власник, а колгоспник, фактично — робітник сільського господарства і його присутність уже не так послаблюватиме й дезорганізуватиме робітництво. Це є додатний фактор в перспективі майбутнього.”** (“Вперед”, ч. 7-8, 1957 р., стор. 4). Радості троцькістів з цього приводу дивуватись нема чого: ще Лейба Троцький — творець військового комунізму — мав намір ліквідувати селянство фізично, і якби його був не переміг Ленін у 1921 році (НЕП), а Сталін не вислав і не вбив десять років пізніше, то він завів би був укрупнені колгоспи ще в середині 20 років. Троцькісти, правда, цікавляться “чистою пролетарського руху” тільки для проформи, бо в тій самій статті Вс. Фелікс виявляє свою радість ще й з іншого приводу: **“Але в тому, що укрупнення колгоспів остаточно вже ліквідує всякі можливості внутрішньої приватно-власницької реставрації, сумніватися не доводиться”.**

В цьому троцькісти й оунівці-угаверівці цілком однодушні. Різниця хіба та, що троцькісти були й є комуністи, а оунівці-угаверівці були колись націоналістами, а тепер стали комуністичними хвостистами, бо присягли зберегати **“фактичне становище в Україні...”**.

Більшовики, як ми вже згадували, не доктринери і такими справами не цікавляться. Вони просто не можуть уже (особливо по війні, коли на досить довгий час була піднялася залізна заслона) втримати в покорі українське (та чи й тільки українське?) село. **У них не вистачає комуністів навіть на керівні посади.** Ще до війни траплялись випадки, що й голови колгоспів були безпартійні, а не то що бригадири й завідувачі тваринних ферм. Серед агрономів, ветеринарів, зоотехніків, землевпорядників, меліораторів та інших с.-г. фахівців комуністи були справжніми білими круками (напр. в обласному підвідділі землевпорядження й меліорації, де до червня 1941 року працював автор цих рядків, на 190 інженерів і техніків був лише один комуніст, та й той “свій хлопець”). При допомозі укрупнення колгоспів **партія мала намір, завдяки зменшенню кількості колгоспів, бригад і колгоспних ферм, обсадити всі керівні посади комуністами.** Бо коли в цій ділянці для більшовиків не було все гаразд і до війни, то по війні стан став просто катастрофальний і про це

одверто говорить секретар ЦК КП(б)У Л. Мельніков. “За останні місяці у нас значно зміцнився склад голів колгоспів. Якщо на 1 січня 1950 року серед голів колгоспів було 65% членів і кандидатів у члени ВКП(б), то вже тепер їх 83%”. (“Правда”, 14. 12. 1950 р.). **Питанню обсади керівних місць у колгоспах комуністами преса приділила тепер стільки уваги, як ніколи раніш в усій історії СРСР.** Очевидно, що партія безсила тепер утримати в покорі селянство. Про це пишеться й говориться аж занадто багато і дуже одверто. Та й як не хвилюватись, коли в січні 1951 року число колгоспів в Україні скоротилося на 47.2% (“Радянська Україна”, 9. 1. 1951 р.), а 17% посад голів колгоспу ще й далі лишились в безпартійних руках!

Щоб вийти з цього загрозливого стану, партія посилає на село не сотні тисяч, а мільйони агітаторів. Може читач почувши таке число жажнеться й не повірить. Але це факт, який ми зараз доведемо. За повідомленнями радянської преси в колгоспах Київської області в 1951 році “працювало” 60 тисяч агітаторів і пропагандистів. В Україні тепер є 25 областей. Коли припустити, що подібне число цих “стимуляторів праці в усупільненому господарстві” (не знаємо, чи розраховує П. Полтава й на цю стимуляцію у своїх усупільнених господарствах, бо коли вже наслідувати більшовиків преміями й додатковими оплатами, то чому ж відмовитись від агітаторів? Це просто нелогічно!), то це дасть кругле число в півтора мільйона людей! Коли до цього додати цілу армію голів колгоспів, бригадирів польових, садово-городніх, тваринницьких, тракторних та інших бригад, всяких парторгів та комсоргів, бухгалтерів та обліковців, завгоспів та комірників і безліч інших колгоспних дармоїдів, яких Україна до усупільненого господарства не знала зовсім, то нема сумніву, що тих півтора мільйона подвоїться. А це ж лише мова про колгоспи! А ще ж є радгоспи, лісгоспи, рибгоспи, ще є торговельні установи, шахти, фабрики та заводи, залізниці, фльота та навіть і державні установи, в яких цих “стимуляторів праці в усупільненому господарстві” є ніяк не менше, як у колгоспах. Отже, коли ми скажемо, що яких 6 мільйонів осіб не працюють, а тільки стежать, щоб інші працювали, то ми ніяк не перебільшимо. Шість мільйонів це не жарт. Коли заплатити їм лише за нормою канадського чорнороба, себто 10 долярів на день, то **вони коштують українському народові 60 мільйонів долярів денно, або округло 22 мільярди долярів річно!** Як би це перенести на

Канаду, то кожен канадець мусів би заплатити на утримання “стимуляторів” 1833 долари річно!

Може хтось подумає, що ми маємо намір закинути більшовикам марнотратство? Помилиться. Ми певні, що більшовики найощадніший народ у світі, але ці витрати вони робити мусять, бо усупільнене господарство без цієї армії стимуляторів немислиме. Що це так, ми переконаємось з сателітних держав. Наприклад, Польща, яка ніколи не мала недостачі робочих рук, в останні місяці в пресі веде кампанію за те, що жінкам зовсім не соромно носити цеглу чи мішати цемент, а навіть навпаки: зневага їм від того, що вони цієї роботи не робили досі (“Глос Праци”). Чому така зміна в ментальності поляків? Бо мільйони продуцентів стали на пости партійних “стимуляторів” і робити нема кому. Те саме і в інших сателітних державах. **Людські резерви в жодній державі не є бездонними і при усупільненому господарстві їх ніде не вистачить.**

Такий фактичний стан в Україні, зберегти який нам так вперто пропонують оунівсько-угаверівські політики і українські троцькісти на чолі з Ів. Майстренком. На доказ цієї зворушливої одностайності оунівців та троцькістів зачитуємо ще Ів. М-ка (П. Полтаву ми вже цитували на початку цієї статті): “Та дійсність (в СРСР, П. В.) перемогла не тільки насильством, але й своїми економічними перевагами супроти дрібного власницького господарства. За рік-два вона залишить далеко позаду продукційність дрібного господарства і в цьому не сумніватиметься сам Багрянний”. (Ів. М-ко, “В чому розходження?”, “Вперед”, ч. 7-8, 1951 р. Мову цитати зберігаємо за оригіналом).

Чи переконують ці слова Ів. Багряного — сумніваємось, але що ми з Ів. М-ом скоро будемо свідками нової радянської реформи колгоспів ми ніяк не сумніваємось. Не сумніваємось і в тому, що Ів. М-ко і ту чергову реформу, яка виникне лише тому, що в СРСР не буде й далі чого їсти, вітатиме як величезну перемогу усупільненого ладу. Така вже його комуністично-троцькістська природа, яка в жертву соціалістичній доктрині не заважається принести і всю українську націю, а не то що селянство. Щастя наше лише в тому, що поради Ів. М-ка слухають тільки політичні трупи, якими сьогодні є групи Бандери й Лебедя. Всі ж інші політичні українські партії, як і всі безпартійні, яких є величезна більшість, все це відкидають, як людоджерську практику більшовицької соціалістичної чуми.

А яка ж Україна має бути? — запитає розчарований читач. А про те — в наступних статтях, наших та інших публіцистів, які справді обмірковують цю важливу для нас проблему сьогоднішнього дня.

1952.

ГНУЧКІСТЬ РОСІЙСЬКОЇ ТАКТИКИ

“Хоть ти и в новой коже,
Но сердце у тебя все то же”.

І. Крилов

Ці слова російського байкаря Крилова з байки “Селянин і гадюка” сьогодні мусять стати найбільшою пересторогою для всіх українців (без різниці їх територіяльного походження й політичного світогляду) у їх російсько-українських взаєминах взагалі, а тим більше в переговорах. Нема нічого дивного й протиприродного в тому, що кожен справжній російський патріот дбає про збереження Росії в такому стані, як вона є тепер, і навіть намагається збільшити її володіння й вагу в світі. Вимагати чогось іншого було б дивним, а росіянин, який бажав би розділу Росії, виглядав би таким ненормальним, як українець чи німець, який намагався б будь-що роз’єднати й ослабити Україну чи Німеччину. Приймаючи це твердження, ми мусимо розглядати кожного росіянина (навіть і найприхильнішого й найтерпимішого до нас і нашої ідеї відновлення української держави), як свого ворога, коли навіть і не діючого тепер, то такого, який неминуче діятиме проти нас у майбутньому. Сама російська природа його примусить його діяти проти нас, навіть всупереч своїм особистим поглядам і смакам.

Росіяни це прекрасно розуміють і намагаються як можна старанніше закрити цю свою природу, замаскувати своє незмінне російське серце новою, як казав Крилов, шкірою. Це робить соціалістична Росія Сталіна, ховаючи від широких мас читацької публіки всі протиукраїнські вислови російських вчених і письменників, як В. Белінський, М. Горькій та інші; це робить і солідаристична Росія Національно-Трудового Союзу, “визнаючи” за українцями всі права самостійного народу і також ховаючи всі попередні вислови своїх керівників; це робить і соціалістична Росія Керенського з його Лігою, ідучи навіть “на обмін думками з братами — українськими соціалістами”. Та все це лише зміна шкіри, зміна власної маски, але ніяк не зміна свого ворожого до України серця й розуму, чого ми не маємо права ні вимагати, ні сподіватись, як не можемо вимагати чи сподіватись цвітіння садів на Різдво, чи морозу в червні.

Для підтвердження наших думок наведемо вислови найвизначніших і найпередовіших росіян, саме тих росіян, які творили й творять духове й політичне обличчя Росії. Великий російський критик, а разом і великий російський патріот і демократ, якого за його шалений патріотизм його сучасники прозвали “несамовитим Вісаріоном”, — В. Белінський, який творив у понаполеонівській добі, себто в добі закінчення російського “освоєння” України, жахнувся появи Шевченкового генія, справедливо вбачаючи в ньому початок українського воскресіння й загрозу для Росії. Він покvapно засудив його, хоч це йшло всупереч його демократичним і мистецьким поглядам, як поета, від творів якого “тхне дьогтем і дубоватістю мужицького розуму”. Цей вислів Белінського старанно ховає червона Росія й у всіх нових виданнях його творів, особливо в Україні, ви даремно шукатимете ці слова: їх свідомо пропущено, а молоді вбивається, в голову, що Белінський, як і всі російські демократи, був “найбільшим другом українського народу”.

Белінський, як і всі його сучасники, робив усе можливе, щоб силою свого таланту й авторитету переконати українців, що їх пісня доспівана і що було б найбільшим безглузцем прагнути відновити Україну не то що як державу, а навіть зберегти українців як самостійну етнічну групу в межах російської імперії. В одній з своїх статей вміщеній в “Отечественних Записках” за 1841 р., Белінський розглядає слов’янську народню поезію і з того приводу пише про український народ таке:

“Що ж торкається малоросіян, то смішно й думати, щоб з їх, зрештою прекрасної, народньої поезії могло тепер щонебудь розвинутися: з неї не тільки нічого не може розвинутися, але й сама вона затрималася ще з часів Петра Великого; рушити її можна тільки тоді, коли краща, благородніша частина малоросійського населення покине французький кадрили і знову візьметься танцювати тропака і гопака, фрак і сурдут перемінять на жупан і свитку, виголить голову, запустить оселедця, — словом, із стану цивілізації, освіти й людськості (надбанням яких Малоросія зобов’язана з’єднанню з Росією) знову повернеться до колишнього варварства й неучтва. Літературною мовою малоросіян повинна бути мова їх образованого суспільства—мова російська. Якщо в Малоросії й може повитися великий поет, то не інакше, як під умовою, що він був би російським поетом, сином Росії, що гаряче приймав би до серця її інтереси, страждав

би її стражданнями, радувався б її радощами. Племя може мати тільки народні пісні, але не може мати поетів, тим більше великих поетів. Великі поети являються тільки у великих націй, а що це за нація без великого і самотнього політичного значення?”

Та, не зважаючи на всі старання В. Белінського і йому подібних, Шевченко “возвеличив рабів німих” і, поставивши на сторожі коло їх **слово**, фактично покликав до життя українську націю, яка навально пішла вперед, кожночасно й кожноденно відвойовуючи від Росії втрачені колись позиції. Воскресіння було таке могутнє, що Росія не мала жодної сили стримати його, і через півстоліття після Белінського Україна стала найбільшою небезпекою для Росії, бо загрожувала розвалом всієї імперії. Росія, замість наступу, пішла на поступки, але то не втримало а може навіть і прискорило розвал її державного організму. Доба визвольних змагань, а потім культурний і політичний український ренесанс на чолі з академіком М. Скрипником та таким же несамовитим, як колись Белінський, але українським націоналістом, М. Хвильовим — з одного боку — та розвитком української національної думки під впливом творчості В. Липинського, Д. Донцова, Ю. Липи та інших на західно-українських землях — переконали росіян, що українська справа для них остаточно програна. Росія вже не могла зважитись на відкритий бій з Україною, і настала доба “визнань” права українського народу на існування, але з тенденцією затримати Україну в “добровільній федерації” з Росією.

Ці поступки йшли по лініях розвитку російської політичної думки, починаючи від комуністів Леніна й Сталіна через соціалістів типу Керенського, кінчаючи російськими монархістами: кожен з них чимсь, в більшій чи меншій мірі, поступався на користь України. Але й це не вдовольнило українців і російсько-українські взаємини від цього не тільки не поліпшились, а навіть ще більше загострились. Тоді росіяни, головнo їх найактивніша частина — Національно-Трудовий Союз, який складається переважно з колишніх власовських недобитків та активнішої й живої ще частини старої російської еміграції, — пішла на одверту диверсію. Ця частина російської еміграції пішла так далеко, що обіцяє українцям зробити столицею майбутньої Росії не Москву, а... Київ! Тільки будьте, мовляв, у федерації з “старшим братом”! З цією метою вже в 1943 р. в Німеччині виготовлено спеціальний “герб”: на тлі російських національних кольо-

рів зроблено тризуб, який ніби має символізувати нерозривну єдність російської нації, себто, в їх тлумаченні, народи російський, український та білоруський.

Ця чергова нахабність російського імперіялізму досі ще не мала собі рівної по задуму. Але разом з тим вона свідчить і про найбільшу розгубленість росіян у шуканні метод утримання України в межах Росії: безнадія кидає їх у жах і вони, подібно до потопельника, хватаються не тільки за соломинку, а навіть і за бритву, хоч наперед знають, що від такого “рятунку” стануть цілковитими каліками. Останні видання НТС свідчать, що ця партія не відмовилась від своєї приманки й таки думає піймати на російський гачок з українським тризубом якусь кількість довірливих українських рибок.

Але поруч з цим зміни в поглядах деяких західніх, зокрема американських, політиків на східньо-європейські справи і наближення їх до правильної оцінки ваги українського питання в східньо-європейському комплексі, зокрема стаття В. Карола в американському журналі “Лайф”, викликали серйозне занепокоєння росіян. Вони вже покинули надіятися на свою вудочку з тризубом замість поживку, а просто почали вмовляти сами себе й світ, що УПА “це не армія російського (!!!) антикомунізму”. (Орган НТС “Посев”, Лімбург, Німеччина, 22. 1. 1950 д., Ч. 4(19)). На цьому російські “старші брати” не зупиняються і пишуть: “Український чи будь-який інший сепаратизм, це не козир в боротьбі проти совєтського режиму. А якщо й козир, то тільки в руках Сталіна”. Цим вони хочуть залякати світ й відвернути його симпатії, які за останні роки невпинно зростають, від українського визвольного руху. Коли росіяни безсилі зорганізувати навіть найменший опір російського населення большевицькій владі (та то й неможливо, бо як росіянин може боротися проти своєї влади й своєї держави!), то вони в досить таки некультурний спосіб намагаються присвоїти собі здобутки українського й інших поневолених народів.

З солідаристами НТС перегукується соціалістична Ліга Борьби за Народную Свободу (Керенський), яка в своєму бюлетені від 5 березня 1950 р. в кореспонденції свого співробітника з Британської зони Німеччини про свідчення новоприбулого німецького полоненого з ССРСР пише так: “Отто (ім’я полоненого — П. В.) розмовляє по-російськи добре, з сильним українським та німецьким акцентом”. Досі мово-

знавство, щоправда, не визначило ознак українсько-німецького акценту, але справа, зрештою, не в тім. Кореспондент запитав полоненого просто й одверто про те, що найбільше цікавить росіян усіх кольорів. І то запитав так, як уже не може питати сучасний солідарист, а лише старорежимний соціаліст чи монархіст, який стільки має спільного з сучасним ССР, як монгольський шаман з архієпископом. Але даємо слово співробітникові “Бюлетеня” Ліги Керенського: “Я запитав Отто, чи існує (в ССР — П. В.) “український вопрос”? Він мене явно не зрозумів і люто відповів: “Які там “вопроси!”... Але кореспондент не вгаває й такі “хоче” знати правду. Він пояснює полоненому своє запитання. Німець врешті зрозумів, що з нього хоче витягнути кореспондент і відповідає вже як по нотах: “Про це я там ніколи не чув. Всі там однаково страждають. Національної ворожнечі я не бачив, та по-українськи там ніхто й не розмовляє”... Одним словом все те, що потрібно кореспондентові та його господарям з “Лігії”. Лишається тільки запитати їх усіх разом: якже то ухитрився той Отто набути українського акценту (більше як ріднього німецького!), коли він “син русской матері і отца-немца” (як свідчить кореспондент), а в Україні, де “ніхто й не говорить по-українськи”, побув лише 3-4 роки та й то за дротом!

Та в даному випадкові нас не цікавить те, що тут явно осоромились і кореспондент і редактор “Бюлетеня”, відомо бо, що в росіян, коли вони говорять про “український вопрос” даремно шукати солідности й чесности, а тим більше логіки й глузду, але нас цікавить намір: не клює “український вопрос” на зфальшований тризуб, то найкраще об’явити, що його, того неприємного “вапроса”, “не било, нет і бить не может”! В такому разі для чого було гаяти час на “товариські наради” з українськими соціалістами? І друге: де звичайна людська гордість у тих українців, хочби й соціалістів, коли вони йдуть на переговори з тими, які й досі вперто заперечують їх існування взагалі?

Ці факти свідчать, що росіяни надзвичайно чуйні до українських справ і відповідно до обставин і часу негайно міняють свою тактику, але разом з тим вислови російських діячів, з найдавніших часів і до останніх днів, кличуть нас до одного: бути уважними й чуйними на всякі ворожі диверсії і завжди пам’ятати слова російського байкаря І. Крилова: “Хоть ти і в новий коже, но сердце у тебя все то же”!

А російське серце до української справи було, є й буде вороже. І як би воно не було таким, то воно перестало б бути російським, на що ми не маємо підстав і права розраховувати. Про це мусить пам'ятати кожен українець, до якої б партії він не належав.

1950.

ФЕ, СОРОМТЕСЯ, ПАНЕ ПОЛТОРАЦЬКИЙ!

150-річчя з дня народження Тараса Шевченка в Україні, як на умови окупованої країни, відзначено добре. Шевченко завойовує цілий світ, бо сьогодні важко назвати країну, у якій би так чи інакше не згадували його імені, не відзначали великого ювілею.

З цілої повині більших і менших, добрих і поганих статей, літературних творів про Тараса Шевченка хочемо звернути увагу наших читачів на статтю Олексія Полторацького в безрезневому числі харківського “Прапора” — “Пам’ятник рукотворний”. Заслуговує вона на увагу своєю необгрунтованістю, брехливістю і тенденційністю.

Олексій Полторацький ганяє по цілому світі, як ніхто інший з підрадянських письменників: стежить, як і чим той “буржуазний Захід” живе і що треба зробити, щоб його “угробити”.

Я не бачу в цьому нічого нового: кожна країна мусить вивчати сусідів — це явище нормальне. Тільки розвідник з О. Полторацького низької якості: як можна судити з його статті, то він доповідає своїм хлібодавцям не те, що є, а те, що вони хотіли б на Заході мати. Я б такого інформатора про культурний і політичний стан у своїх ворогів не тримав би жодного дня.

Починає свою статтю п. Полторацький описом шляхів, комуністичної фарми в Палермо, пам’ятника Т. Шевченкові на ній, якого “подарував Канаді український народ”, Шевченківських вербичок коло нього і т. д. Запевняє, навіть, що побачивши це все, ваша “рука здригнеться.. і очі зволяться”. Правда, ті, що знають добре автора статті, при цьому посміхнуться, бо важко повірити, щоб від любови до чогось українського в нього зволожились очі: кажуть, що такого ще не було.

Та справа не в тім: О. Полторацький поки повернув з “автостради” на “невелику асфальтову доріжку”, їхав повз фарму православної катедри “Київ”, яка розташована навпроти комуністичної фарми, але він про неї мовчить. Мовчить і про те, що таких відпочинкових осель українці Торонто мають кілька, що мають вони десятки будинків, церков, шкіл і т. д. і що коли це все перевести на долари, то в три мільйони вкласитися буде дуже важко. Та він це все промовчує. Оце такий чесний, об’єктивний і культурний інформатор!

Хтось скаже: але ж він не бреше, він просто затаює. Що ж, затаювання — одна з форм брехні. За Олексієм Полторацьким у Торонто, крім жменьки “прогресистів”, українців нема...

Далі О. Полторацький говорить про те, як **“приживляється на різних континентах”** Шевченкова творчість **“і вдячні язики земної кулі засвоюють його геніальну спадщину”**, про заходи української делегації в ЮНЕСКО, щоб домогтися відзначення Шевченкового ювілею в цілому світі. Це правда, і проти цього не заперечиш. Та в цей відступ він вставляє таке:

“Подекуди заважає брак перекладачів, хоча цю проблему уже починають розв’язувати з успіхом. На перешкоді іноді стоїть і революційний дух Тарасової творчості — хоча, треба визнати, і тут багато перепон уже усунуто, і навряд чи є нині в світі така темна сила, яка наклала б заборону на вірші, прозу або малюнки Шевченка”.

Бачите, як то є? На “капіталістичному Заході” ще й досі є цензура, а не так, як у країні, що “мчить по шляху до комунізму”, і там, хоч і не всюди, а лиш “подекуди”, а все таки твори Т. Шевченка вилучаються, забороняються, друкуються з пропусками і т. д. Важко втерпіти, щоб не запитати О. Полторацького:

— Олексію Івановичу, скажіть, будьте ласкаві, чого це вам захотілося брехнути: чи з природнього права підрадянської людини на глупоту, а не на помилку, чи за звичкою, набутою ще за сталінських часів?

Ви ж чудово знаєте, що говорите дурниці. Ми ж чудово знаємо, що ніяка Москва вам цього не наказала робити. І ми, і ви чудово знаємо, що якби ви цієї дурниці не написали, то вас би і не розстріляли б, і не заслали б, і з редактора “Всесвіту” не скинули б, і з посади ідеологічного розвідника поза “рубежами нашої батьківщини” не звільнили б... То чого ж тоді брешете? Відповідь одна: щоб прикрити злочини російських окупантів і їх підручних (таких, як ви!), що вони їх спільно доконують над Шевченковою творчістю. Протестуйте? Вимагаєте доказів? Прошу дуже!

Прочитавши ці ваші слова, я прийшов до висновку, що ви оптиміст: **“...навряд чи знайдеться така темна сила, яка наклала б заборону на вірші, прозу або малюнки Шевченка”**, пишете ви. На жаль, така “темна сила” є. І зветься вона так: російська окупаційна влада в Україні. Це справді єдина

“темна сила” в світі, яка сьогодні ще знущується над Шевченком.

Знаючи, чого саме боїться Росія в Шевченка, я вирішив проглянути кілька видань Шевченкових творів, зроблених в окупованій Україні, і пошукати в них вірша “Якби то ти, Богдане п'яний...”. Беру Шевченкові твори в трьох томах. Том перший. Поезії, з критико-біографічним нарисом академіка (вибачте за вираз!) Ол. Корнійчука (Київ, 1955, стор. 687, тираж 50.000 примірників), і цього вірша там нема. Замість нього знаходжу брутальну лайку на українських “буржуазних націоналістів” і окупантське тавро:

“Тарас Григорьевич Шевченко. Сочинения, т. 1 (На украинском языке)”.

Ну, потішаю себе: це ж 1955 р., “богозрівняний штурман революції, непомильний і непогрішний Йосиф Віссаріонович Сталін, найбільший друг усіх народів світу, а зокрема українського” здох у 1953 р., то люди ще не вірять і бояться: ану ж оживе, падлюка?.. Прошаю, бо розумію, що то значить смертельний страх людини, яка живе під сонцем сталінської конституції... До вашого відома, пане Полторацький, що я ніколи не судив тих, що ради врятування свого життя робили підлі вчинки щодо свого народу: я ними лише гидував...

Беру інше видання: Тарас Шевченко. Твори в трьох томах. Том перший. Поезії. Стаття О. Білецького: “Поет трудового народу”. Держ. в-во худ. літератури (Київ, 1961 р., стор. 702). Ну, думаю, Сталін здох давно, по всьому СРСР трохи чи не “з барабанним боєм” розвінчують “штурмана революції” і ліквідують “наслідки культу особи”, а це ж ювілейний рік (з двома нулями — 100-ліття з дня смерті!), то вже “презренні малороси” повинні б осмілитись і видрукувати й вірша “Якби то ти, Богдане п'яний...”. І уявіть собі, що навіть у століття з дня смерті Кобзаря московська “темна сила” “Кобзаря” цензурує: цього вірша й тут нема! Замість нього О. Білецький лає “буржуазних націоналістів” ще з першої сторінки. Ну, і окупантське тавро (“Тарас Григорьевич...” і т. д.) знову стоїть на останній сторінці. Ніби спеціально для того, щоб майбутні покоління зрозуміли, чого саме цього вірша в “Кобзарі” нема...

Та не втрачаю віри й далі: а може це виняток, може, не догляд якийсь? Беру іще одне видання: Тарас Шевченко. Кобзар. Вступна стаття академіка Максима Рильського. Держ. в-во худ. літератури (Київ. 1961, стор. 627, тираж

300.000). Теж видання з нагоди століття з дня поетової смерти, але “Якби то ти, Богдане п'яний...” нема й тут...

То де є така **“темна сила”**, що накладає **“заборону на вірші, прозу або малюнки Шевченка?”**: на буржуазному Заході, чи в “найвільнішому і найпрогресивнішому СРСР”, себто в Російській сучасній імперії?

Я взяв для прикладу тільки одну поезію Т. Шевченка. Звичайно, в цих виданнях багато більше пропусків, підроблювань і т. д., але я не маю на меті писати критичний огляд цих видань — це справа шевченкознавців. Я ж поставив собі значно вужче завдання: довести, що Олексій Полторацький “пресмикається” перед окупантом, використовує 150-літній ювілей Кобзаря України для зміцнення окупаційної влади в Україні і тому, висловлюючись “по-старшобратньому” “врет, как сивый мерин”.

Якщо когось піймають на брехні, і він не червоніє при тому, то таку людину звать хамом і циніком. Чи ви, пане Полторацький, хоч трішечки почервоніли? Дуже хочу про вас гарно думати! Дуже!

На цьому О. Полторацький не зупиняється. Він береться за все, що ставило і ставить опір російській окупаційній владі в Україні, починаючи з царських часів і аж до сьогодні. Пише в стилі найпідлішої історії людства сталінської доби, перевершуючи в своїй дешевизні всіх партійних лідерів СРСР з Микитою Хрущовим включно. Складається враження, що О. Полторацький або не відчуває духу часу, або просто органічно тужить за Сталіном.

Дамо ж йому слово самому:

“Хто тільки не чіплявся за світлу пам'ять Шевченка, намагаючися загарбати її собі, забрати від єдиного законного спадкоємця, українського народу. Тут згадаєш і дореволюційні брошури, автори яких намагалися зобразити поета-революціонера “вірнопідданим” його імператорської величності і прихильником православної церкви. Мазепинці й германофіли, всякі грушевські й петлюри перефарбовували Шевченка в жовтоблакитника. Коли революція вигнала буржуазних націоналістів за рубежі нашої Батьківщини, вони захопили з собою “Кобзаря”, намагаючись і в “екзилі”, тобто на вигнанні, використати Шевченкову спадщину в своїх брудних, антинародних цілях.

Повторюю: якщо ви побуваєте колись у Канаді, то візьміть курс і на місто Вінніпег, центр хліборобської провінції

Манітоба, де живе чимало українців — як трудової еміграції, так і націоналістичного охвістя. В самому центрі міста, поблизу будинку провінційного парламенту, ви побачите ще один пам'ятник Кобзареві. На великому п'єдесталі, оздобленому досить пристойними барельєфами на теми творів Шевченка, ви побачите в кріслі постать якогось безсилового дідугана, що звів понуру голову і втупив очі в зелену травичку газону. Цей пам'ятник поставили поетові його й українського народу найлютіші вороги — буржуазні націоналісти. З поета-проповідника братерства народів і ворога поневолення людини людиною — вони намагалися зробити ширму для власної людиноненавистницької діяльності, прикритися його іменем, використати світле ім'я Тараса Шевченка для розпалювання антирадянських настроїв”.

Тут наші читачі коментарів не потребують: зневага найвизначніших державних, політичних і наукових діячів говорить сама за себе. Варто лише звернути увагу читачів на факт, що китайські комуністи розходяться з російськими не лише в питанні тактики, і й у ставленні до Чингісхана: китайські комуністи вважають його національним героєм... Наш же комуніст, О. Полторацький, про найвизначнішого нашого історика, історика, який поклав свою печать на розвиток історичної науки світу, пише “всякі грушевські” — з малої літери! Шкода, що О. Полторацький так погано вихований, але нічого не вдіємо.

Хочу також звернути увагу на ще один момент. О. Полторацький вважає мене “буржуазним” націоналістом, а себе оборонцем “трудового” народу, бо це дає йому змогу мати “кусочок білого хліба з маслом”. Так ото до відома наших читачів довідка: О. Полторацький — син дворянина, такий собі панок, а я таки син звичайного селянина, який ні на патріотизмі, ні тим більше, на ювілеї генія України таки ніякого бізнесу не робить. О. Полторацький, як читачі бачать з цієї цитати, думає лише про одне: якби то переконати владу, що він дуже не любить “буржуазних націоналістів”, і щось на тому зискати. Він використовує Шевченка не лише для боротьби між народами, а навіть для поширення ненависти й боротьби серед народу, який того Шевченка з себе видав. Треба справді бути циніком, щоб використовувати таку велику дату для такої підлої мети. І якими ж чистими та благородними, якими справжніми велетнями духа є представники отого “націоналістичного охвістя”, як зволив ви-

словитись О. Полторацький, які зі своїх чесно й важко зароблених центів складають суми в сотні тисяч доларів, щоб у чужій, далекій і байдужій до всього нашого, країні збудувати пам'ятника Великому Кобзареві, щоб перебороти винятково складні політичні перешкоди й домогтися, щоб про Шевченка з найбільшим пієтизмом говорили найвизначніші державні й політичні діячі країни. Чи Олексій Полторацький і люди його середовища хоч на хвилинку задумались над цим?

Зверніть увагу ще й на опис пам'ятника: **“...побачите в кріслі постать якогось безсилового дідугана, що звів понуру голову і вступив очі в зелену травичку газону”**. Чи можна уявити ще щось примітивніше і нечесніше, якщо отакими описами пробувати знецінити мистецький твір, присвячений пам'яті генія народу? І чого писати таку неправду, знаючи, що пам'ятника будував визначний скульптор, який прикрашував цілий ряд визначних будов в Україні, як повернеться язик у людини, щоб так зневажливо говорити про скульптурне зображення Т. Шевченка?

Не знаю, чи бачив О. Полторацький пам'ятника Шевченкові у Вінніпезі власними очима, але він же бачив його на фоті на обкладинці “Н. Днів” (липень-серпень 1961), читав мій репортаж про відкриття його. Хочу пригадати, що Шевченко на тому пам'ятникові не зображений “безсилим дідуганом” (раз дідуган, то мусить мати величезну силу! Погано орудуєте мовою, пане Полторацький!), а дозрілою людиною. Очей своїх у “травичку газону” він не вступив, бо й газону ж ніякого там нема, а замислено дивиться в далечінь, тримаючи на колінах книжку.

А чи звернув увагу пан Полторацький на пам'ятника Шевченкові в Києві, на якому Т. Шевченко справді зображений з поглядом униз, а коли глянути на нього в профіль, то поетове обличчя виглядає справді невдоволеним, навіть вуса виглядають “сердитими”? Але кому з нас приїде в голову робити з того “політику”, хто з “буржуазних” націоналістів зважиться використовувати це для боротьби з неавтономними їм російськими окупантами та їх помічниками типу О. Полторацького? Звичайно, я міг би написати: Шевченко так гидує О. Полторацьким, що навіть закований у бронзу наїжачив вуса й понуро вступив свої очі у квітник, щоб була не стрінутись з ним поглядом, як він проходить по парку... Але я був би тоді не Волиняком, а Полторацьким... Дуже дякую за таку перспективу!

“Копнувши ногою” Грушевського й Петлюру, вилаявши по-сталінському понад 500.000 канадських українців (“націоналістичне охвістя”) і зневаживши пам’ятника, разом з цим і самого Шевченка. О. Полторацький у такому ж стилі пише далі:

“Цікаві діла почали творитися навколо цього пам’ятника невдовзі по його відкритті. Років зо три до Вінніпега завітала група українських туристів, переважно літераторів. Товариші побачили монумент, дізналися про його історію і всерйоз замислилися над тим, як повинні вони до нього поставитися. І прийшли до вірного висновку: хоч пам’ятника й поставили націоналісти, але все ж таки він присвячений великому українському народному поетові. Тарас Шевченко — єдиний на світі, незалежно від того, хто спорудив йому монумент. І вони поклали біля підніжжя вінок.

Відтоді кожна радянська делегація або туристська група покладає у Вінніпегу вінок великому народному поетові. Націоналісти казяться. Причому — в буквальному розумінні цього слова...”.

Звичайно, що й це все брехня. Поперше, Ол. Полторацькому треба б бути точнішим і сказати одверто, що та група літераторів приїхала в 1961 р. і мала намір приїхати за пару днів перед відкриттям пам’ятника, щоб узяти участь у комуністичних святкуваннях 100-ліття з дня смерти поета, які були заплановані **на той самий день**, що й відкриття пам’ятника у Вінніпезі. Це була тактична помилка комуністів, бо кожному було зрозуміло, що комуністи мали намір підірвати врочистість відкриття пам’ятника саме участю письменників з України. Не програти тут було неможливо. Та, мабуть, комуністи про це пізно подумали, бо сталося так, що візи на час готові не були, й письменники приїхали із тижневим запізненням, тому святкування коло пам’ятника на Палермо вони змушені були відбутися за тиждень по відкриттю пам’ятника у Вінніпезі.

Група письменників, яку очолював Любомир Дмитерко, після Палермо виїхала до Вінніпегу, добре знаючи, що тут тількищо відбулося відкриття пам’ятника. Отже, якщо О. Полторацький пише, що **“товариші побачили монумент, дізналися про його історію і всерйоз замислилися над тим, як повинні вони до нього поставитися”**, то це ніщо інше, як “казка про Химині кури” — вони ще в Києві знали, що у Вінніпезі діється, знали, чого вони їдуть і, напевно, знали, що

їм треба зробити у Вінніпезі. Але “простий народ”, яким так “підкується рідна партія”, не сміє знати правди, тому О. Полторацький змушений вдавати з себе наївного також.

Правда, що кожна радянська делегація або туристська група “покладає” (ну й новотвір!) вінок на пам’ятник Кобзареві у Вінніпезі. Та коли О. Полторацький тут же додає, що від цього “націоналісти казяться”, то знову свідомо бреше: навпаки, націоналісти дуже з того тішаються, і Полторацький це дуже добре знає, бо, врешті, я сам йому про цю нашу радість говорив і він мені вірив, або вдавав, що вірить. Та приїхавши до Києва, він говорить інше, бо він же належить до вищої касті, то йому правду можна знати, а “простому народові”, себто плебсові, правди знати не можна. Тому й мусить брехати... Незавидна роля!

Та це ще нічого, бо О. Полторацький так захопився брехнею, що уподібнився до Гебельса, який запевняв, що навіть найбільша брехня повторена тисячу разів, для “простого народу” стає правдою. Тому далі він пише таке:

“Років за два тому на гастролі до Вінніпега прибув ансамбль пісні й танцю Радянської Армії. Сто артистів у військовій формі урочистім строєм прийшли до монумента, поклали вінок і поставили почесну варту. На той момент повз пам’ятник проходив якийсь націоналіст, ще петлюрівської еміграції. І коли він побачив, що в самому центрі Канади біля пам’ятника Тарасові стоїть варта таких самих червоноармійців, як ті, що вигнали його десь у дев’ятнадцятому році за межі неньки-України, — петлюрівець збожеволів, потрапив до психіатричної лікарні і за два місяці сконав у стані цілковитої моральної депресії. От які діла творяться навколо монумента у Вінніпезі...”

Так низько не падав навіть Гебельс — на це здібний тільки стовідсотковий сталінець, який певен, що “простий народ” темний як ніч, забуває, що залізної заслони більше не існує, що народ слухає закордонні радіопересилання, листується із закордоном, бачиться з туристами тощо, тощо і таки добре обізнаний з усіма справами. Нам нічого іншого не лишається, як тільки подякувати п. Полторацькому за веселе “чтиво” й порадити йому раз і назавжди кинути писати поважні статті, а перейти на гумор — фантазія в нього справді чимала! А якщо йому ще колись доведеться бути в Канаді, то раджу одягнути червоноармійський однострій і в ньому принести квіти до нашого пам’ятника Великому Кобзареві,

а я вже постараюсь, щоб його там зустріли наші читачі-петлюрівці. Запевняю, що жоден з них не збожеволіє, а навіть запросять його до хати на добрий обід і порядну чарку. Я лише боюся за Олексія Полторацького: вони, ті петлюрівці, за обідом так реготатимуть з його статті й так його притиснуть цитатами з творів Шевченка, що він таки справді може “сконатити у стані цілковитої моральної депресії”. І тоді не буде кому в “Прапорі” писати найдурніших і найбрехливіших статей. А для мене це була б величезна втрата, бо чим же я тоді розвеселятиму читачів “Нових днів”?..

Так, як і личить “найбільшому експертові від закордонних справ”, Ол. Полторацький “чесно інформує” поневолений український “простий народ” і про будований пам’ятник Кобзареві у Вашингтоні. Звичайно, й тут “наводить тень на плетень”:

“Фотографії запроєктованого пам’ятника вже були надруковані в зарубіжній українській пресі. Шевченко там зображений так, що навіть дехто з буржуазних націоналістів висловлює здивування, — поет виглядає немов якийсь панок-білоручка”.

Отаке, як бачите: у Вінніпезі “безсилий (!!!) дідуган”, у Вашингтоні “панок-білоручка”... І так погано, і так недобре. Затятий народ оті “буржуазні” націоналісти — тільки в Канаді і США зібрали понад 500 тисяча доларів з єдиною метою: поставити по г а н ю щ і пам’ятники Тарасові Шевченкові! Тільки цим і живуть, кляті!

Я міг би, звичайно, запевняти, що найбільше Шевченко подібний на панка-білоручку на пам’ятнику в Палермо, якого так славив п. Полторацький на початку своєї статті:

“Тарас Григорович притиснув одну руку до серця. Він весь виструнчений, напружений. Здається, він оглядає американський континент із півночі на південь” і т. д.

З успіхом можна б написати таке: “Окупантські наймити Олійник і Вронський зобразили Шевченка подібним до російського псевдореволюційного дворянського синка-білоручки, який мелодраматично приклав одну руку до серця, що дисгармонує з невдалою спробою скульпторів надати постаті поета духової напруги і т. д.

Можна було б написати й таке: “Фігура поета, хоч вилита у бронзі, ніби жива. Здається, що поет, повний духової напруги, захоплено дивиться на відпочинкову оселю право-

славної катедри “Київ”, і, благально приклавши ліву руку до серця, волає до всіх чесних українців: “Люди добрі! Якщо ви вірите в Бога, то змилюйтесь і перенесіть мене через гайвей ч. 5 і поставте на фармі “Київ”, щоб я більше не бачив оцих гаспидських комуністів!”

Але я цього не зроблю, бо — ще раз повторюю — я уподібнився б Олексієві Полторацькому. Я знаю, що Олійник і Вронський — талановиті українські скульптори і вони збудували справді гарного пам’ятника Тарасові Шевченкові в Палермо. Та я теж знаю, що А. Дараган і Леонід Молодожанин також першорядні українські скульптори і вони побудували гарні пам’ятники у Вінніпезі й Вашингтоні. Я лише показую, яке то невдячне і небезпечне завдання кпити з пам’ятників генієві України тільки тому, що їх збудували ті, що борються з окупантом України, а не ті, що тому окупантові вірою й правдою служать.

Кінчає ж свій огляд пам’ятника Шевченкові “поза рубежами нашої країни” п. Полторацький такою сумною “нучою”:

“На жаль, ми не маємо змоги втрутитися в дії утвореного в Сполучених Штатах спеціального комітету для збирання коштів на пам’ятник Шевченкові й для його спорудження. Ми знаємо лише, що пам’ятник таки буде поставлено, що вже відбулася церемонія закладання у Вашингтоні, — і, що на превеликий жаль, українські буржуазні націоналісти та їхні хазаї, представники американських “скажених”, використали її так само, як і всю кампанію по збиранню коштів, для своїх брудних цілей, перетворили згадану церемонію на антирадянську демонстрацію”.

Так признається, що не маєте “змоги втрутитися в дії”? Що, щупальці короткі? А-я-яй! Справді трагічна ситуація. Але дозвольте вас запитати, пане Полторацький:

— А що ви зробили б, якби мали змогу “втрутитися в дії”? Підклали б під пам’ятником атомову бомбу, щоб вона в час відкриття його спопелила все “націоналістичне охвістя”, яке так непокоїть ваших хлібодавців? Чи написали б на пам’ятнику гасло: “Слава Комуністичній Партії Радянського Союзу і її лідерові Микиті Хрущову за те, що вони видали декрета про злиття націй, себто ліквідацію всіх іногородців, з українців і грузинів почавши, а якутами та ескімосами скінчивши”? Чи може просто пішла б за старшобратньою традицією і наказали б: “Закрийте Америку і разом з

нею й Тараса Шевченка”, який воскресив українську націю, а тепер ще й утверджує її в цілому світі, чим загрожує новітній російській імперії?

А й справді, признайтеся, пане Полторацький: що б ви тоді зробили? Дуже було б цікаво знати!

Далі О. Полторацький говорить про “Слово”... до Комітету пам'ятника від діячів культури України, цитує з нього поважний кусок, не помічаючи того, що воно написане зовсім у протилежному стилі й дусі, ніж його стаття, і кінчає запевненням: **“Нічого не вийде у буржуазних націоналістів і цього разу”**, забувши, що на попередній сторінці він признався, що справа вже “вийшла”, бо він (і такі, як він!) не мали “змоги втрутитися в дії...”.

Як бачимо, зі статті Полторацького мало що лишилось: брехня справді має короткі ноги і на ній далеко не заїдеш. Звернули ми увагу на статтю тільки тому, що вона найбрудніша і найбрехливіша з усього, що в Україні цього року про Шевченка написано. Якби п. Полторацький був написав цю статтю ще за Сталіна, то навряд чи ми нею поцікавилися б: тоді це було “нормою доброї поведінки”. Ми знаємо, що був такий час, коли О. Полторацький був доведений до відчаю. Тоді навіть і найпідліші людські вчинки можна було людині вибачати. Але минулися ті часи, коли О. Полторацький мусів іти в ЦК партії й казати: “Або розстріляйте, або дайте змогу жити!” І його не розстріляли. Кажуть, що він був “стукачем”. Я того не знаю, але якщо й так, то за тих умов. — я говорю лише за себе, це до певної міри також можна зрозуміти і простити, бо було багато випадків, коли люди і погоджувались на це під цівкою нагана. Але чим пояснити цей підлий сталінський стиль і методу тепер? Звичкою? Органічною потребою чинити підлість? Бажанням вислужитись? Наказом?

Мабуть, усім разом, за винятком наказу. Ні, ніхто не наказував О. Полторацькому отак безглуздо й без потреби брехати. Але такі, як він, завжди відчувають те, чого “хазяїн хочуть”. А його хазяїни дуже хотіли б, щоб українська еміграція, як і всі українці, що ставлять опір Росії, була дурна, примітивна, нечесна. Саме такою її О. Полторацький (на радість і приємність окупантові!) й малює. Що ж, можемо лише тішитись, бо чим менше ворог знає фактичний стан речей, тим легше з ним боротися.

Сердечно дякуємо, пане Полторацький! Продовжуйте в такому ж стилі. І дотримуйтеся такої ж якості!

І Петро Кравчук тієї ж самої...

Відомий уже нашим читачам комуністичний пропагандивний туз Петро Кравчук (Торонто) у московській "Литературной Газете" (3 березня, 1964) виступив з інформаційною статтею "И за океаном растет его слава". Стаття чималенька — займає майже четвертину першої сторінки, хоч і видрукувана петитом.

Починає П. Кравчук також з Палермо, де стоїть пам'ятник Т. Шевченкові, який "был подарен канадским украинцам народом Советской Украины", забуваючи, що лише одним реченням вище він писав, що пам'ятник "воздвигли" "канадские украинцы". Таки не добереш: чи подарували їм, чи вони "воздвигли" його самі...

Та це лише вступ, а решта статті присвячена не Шевченкові і його ювілею, а плюгавленню українського народу, часткою якого є еміграція. У статті нема ні фактів, ні цитат зі статей, ні документів, а написана вона за відомою сталінською засадою: "Мушиш мені вірити, читачу, бо це пишу я — Петро Кравчук, а ти однак дурний, то чого буду удокументувати і обгрунтовувати своє писання?"

Уся стаття написана в бойовому сталінському дусі. Хай вибачать шановні читачі, але зацитуємо її мовою оригіналу:

"Украинские буржуазные националисты извращают и фальсифицируют творчество Шевченка...

Фальсификаторы шевченковского наследия замалчивают общеизвестные факты, скрывают, что поэт дружил с русскими писателями, художниками, учеными, высоко ценил русскую литературу, музыку, живопись, что многие свои произведения создавал на русском языке.

Чтобы доказать, что Шевченко был "глубоко верующим человеком", они не останавливаются даже перед извращением такого его шедевра, как "Завещание", откуда попросту выбрасывают негодные им строки. Такая "практика", кстати сказать, вообще пользуется популярностью за океаном, и наиболее успешно преуспевают в ней католические клерикалы. Они даже исключают из "полного издания" шевченковских произведений антиватиканскую поэму "Еретик"! Автокефальный митрополит Иван Огиенко предлагает издать для "простонародья" дешевый "Кобзарь" из которого, говорит он, нужно изъять ряд произведений Шевченко, так как они... "не нужны"!"

Натяк на якусь обґрунтованість тут є у запевненні, що націоналісти із “Заповіту” викидають “неугодные им строки” (рядки). Хто, де, коли це зробив, п. Кравчук, звичайно, не каже, мовляв, пишеться “для простых советских людей”, то вони м у с я т ь вірити — привикли вже...

Звичайно, що це неправда. Наші читачі знають, що у березневому числі з 1961 р. (століття з дня смерти Кобзаря) на першій сторінці “Заповіт” видрукувано повністю. У березневому числі “Нових Днів” за цей рік повний текст “Заповіту” подано на першій сторінці обкладинки. Те саме зробили й інші національні часописи, зокрема (які я пригадую лише) вінніпезькі тижневики “Український Голос” та “Новий Шлях”. Здається, цього року “Заповіт” повністю видрукувала і “Свобода”.

Дуже нападає п. Кравчук на “клерикалів”, зокрема на митрополита Іларіона, не знаючи того, що митрополит Іларіон (проф. І. Огієнко) цього року видав нову свою працю “Релігійність Тараса Шевченка”, у якій доводить, що Шевченко був наскрізь релігійною людиною, нічого не фальшуючи. Часті докори Богові він вважає не антирелігійністю, а підвищеною релігійністю. Митрополит дає приклади, як часто пророки домагались від Бога допомоги своєму народові. Приводить приклади, що й Син Божий, страждаючи на хресті, просив Бога: “Хай мине мене чаша ця” і “Боже Мій, Боже Мій, — нащо Ти Мене покинув?” (Матвія, 27, 26).

Подібних висловів у Шевченка багато, бо він, як запевняє митрополит Іларіон, говорить з Богом, як син з батьком, і це все аж ніяк безбожництвом не є. Боротьба з чиновниками, які опанували навіть і церкву, на думку митрополита, є лише боротьбою проти зла в церкві, а не проти самої церкви. Що це так, то свідчать листи Шевченкові і “Щоденник”.

Звичайно, є між духовенством дурні, спекулянти, які можуть багато чого закидати Шевченкові, але хто з дурнями рахується? Хіба той, що й сам такий... Якби так п. Кравчук прийшов був на концерт, присвячений століттю українського гимну (“Ще не вмерла Україна”), який відбувся в Торонто 12 квітня, то він був би почервонів за своє писання (якщо ще вмів червоніти взагалі!), бо великий зведений хор, яким керував “націоналістичний клерикал” о. В. Жолкевич (католик) виконав Шевченків “Заповіт” повністю і слова “Отоді я і лани і гори все покину і долину до самого Бога молитися... а до того я не знаю Бога” виконував соліст. Та

й музику до “Заповіту”, який виконано на цьому концерті, написав “клерикал” о. М. Вербицький.

Чи пан Кравчук збагне колись істину, що брехнею світ пройде, але назад не вернешся?

Є в Кравчука ще й другий “натяк на факт”: націоналісти й католицькі клерикали викидають із творів Шевченка поему “Єретик”. Був такий факт. Недосвідчений видавець Микола Денисюк, видаючи повну збірку творів Т. Шевченка, вирішив викинути з неї поему “Єретик”. Але це лише одна особа, яка просто не усвідомлювала глибини провалля, у яке вона падала, хочби тим, що давала карти в руки П. Кравчукові й таким, як він. І якби п. Кравчук написав, що, як виняток, трапляються між націоналістами люди, які дуже хочуть “поправити” Шевченка, але націоналістична громадськість настільки морально й ідейно сильна, що вони цього не мають змоги зробити, то він би написав правду. Але він правди не хоче, бо він Т. Шевченком не цікавиться — єдиною його метою є: використати Шевченка для холодної війни, хоч обвинувачує в цьому нас. Він же чудово знає, що на М. Денисюка вдарила ціла злива протестів і обурення і що він негайно вибачився перед своїми замовниками й перед усім громадянством і в черговому томі додав поему “Єретик”. Петро Кравчук це свідомо утаює перед читачами московської “Литературной Газети”. Оце така комуністична мораль, така їх правда.

Якщо відкинути ці факти, то в Кравчуковій статті більше нічого й нема — все інше є голослівною пропагандою проти українських “буржуазних” націоналістів і читачі його статті так і не довідаються про ріст Шевченкової слави за океаном.

Герцен, Чернишевський, Добролюбов, Шевченко...

Якщо вірити підрядянським українським і російським “дослідникам”, то виходило б, що якби не “дружба” Т. Шевченка з М. Добролюбовим і М. Чернишевським, то Шевченко не був би Шевченком, а в ліпшому випадкові поетом розміру Є. Гребінки чи ще й меншим. На тему цієї “дружби” багато написано, намальовано, придворні сталінські поети типу П. Тичини наскладали на цю тему чималенько віршів, поем і, до речі, складають їх ще й досі.

Дуже яскраво ця, вибачте за вираз, ідея проведена в безрезневому числі місячника “Наука й Життя”. Це популярний науковий журнал, досить добре редагований, розрахований

на “простих людей”, але бодай з середньою освітою; має чималенький тираж — 36.000 прим.

Березневе число цього журналу відкривається статтею **“Вічно живий”**, яку написав П. Федченко, декан філологічного факультету Київського університету ім. Т. Шевченка. Вся стаття написана так, щоб показати Шевченка учнем “російських революційних демократів” — О. Герцена, М. Чернишевського, М. Добролюбова. Мусимо заявити панам комуністам наперед: кожен інтелігентний і порядний українець знає ціну цим людям і жоден з них не має найменшого наміру зневажати їх. Це були чесні, порядні, культурні і благородні люди, яких, на жаль, серед російської нації тепер мало. А як де й появиться подібна людина, то самі росіяни її заклують, як “зрадника”. Отож, якщо ми скажемо щось таке, що не сподобається панам комуністам, то щоб вони знали, що не маємо на увазі зневажати Герцена, Чернишевського чи Добролюбова, і не спекулювали на цьому.

Не будемо голосливними, дамо слово деканові факультету п. П. Федченкові — нехай він сам підтвердить наші думки й погляди.

“Шлях до визволення українського народу він (Шевченко. Ред.) бачив насамперед у революційному єднанні всіх слов'янських народів з російським народом”.

Як відомо, ніде Т. Шевченко — буквально в жодному зі своїх творів — цього не сказав, навіть не натякнув, а кирило-методіївці вважали, що всі слов'яни мали б об'єднатися навколо українського народу, як народу найдемократичнішого і найблагороднішого (“Статут” і “Книги битія”), тому п. Федченко не може своєї думки підтвердити і зовсім не по-професорському заявляє це голосливо. Це негідно професора, це зневага пам'яті Кобзаря. Тим більше, в ювілейному році.

“Збудити Росію від сну” випало на долю “перших благовістителів свободи” — декабристів і тих, хто пішов слідом за ними, на долю тих, кого Герцен називав “молодими штурманами майбутньої бурі”. Серед цих штурманів був і Тарас Шевченко — вірний бойовий побратим славних синів російського народу Олександра Герцена, Миколи Чернишевського, Миколи Добролюбова”.

“В цій боротьбі Кобзар вважає себе соратником великих революціонерів-демократів, очолюваних М. Г. Чернишев-

ським. В колі мудрих розумом і щирих серцем, сильних не-вгасимою бойовою пристрасстю російських братів проходить остаточне революційне загартування Шевченко. Він бере активну участь в агітаційно-пропагандистській роботі Чернишевського і його соратників, в організації революційного підпілля”.

Так пише пан професор і декан П. Федченко. І, звичайно, навіть і не пробує своїх тверджень обґрунтувати. Не пробує з двох причин: поперше, він пише для “простого народу”, який мусить вірити на слово кожному представникові вищої касти, до якої належать і пан професор та декан П. Федченко; подруге, пан професор і декан П. Федченко безсовісно брешуть, а брехню, як відомо, дуже важко обґрунтувати, а пан професор і декан, до вищої касти належавши, мабуть, не привикли важко трудитися, то махнули рукою й написали... отак собі, аби щось написати, одержати гонорар і почесні та відзнаки від окупанта за “вірнопідданість”.

Я ж належу до “простого народу”, трудитись привик змалку, то я вже не полінуюсь і обґрунтую твердження, що пан професор і декан ласкаво дозволили собі брехати на всі заставки.

Олександр Герцен (1812—1870), видатний російський діяч, революціонер-демократ, літератор, філософ і літературний критик. Син поміщика І. Яковлева. Закінчив університет, кілька разів був засланий, врешті мусів виїхати за кордон (1847 р.), де й жив до смерті (помер у Парижі, похований у Ніцці). Видавав (разом з М. Огарьовим) альманах “Полярная Звезда” (1855—1862) та газету “Колокол” (1857-1867). Зверніть увагу, дорогі читачі (та й ви пане професоре й декане Федченку, бо це число я вам вишлю також!), на дати. Коли Шевченко написав більшість своїх творів і коли помер — я не буду пригадувати, бо цим би я образив своїх читачів, а якщо пан професор і декан цього не знають, то хай візьмуть і прочитають Шевченкового “Кобзаря” та й побачать, на які Шевченкові твори могли мати вплив “Колокол” і “Полярная Звезда”.

Пригадую ще панові професорові й деканові Федченкові, що вперше Шевченко побачив альманах “Полярная Звезда” 15 (3) листопада 1857 р. і нотує це у своєму “Щоденнику”: **“У него же, у Гранда, и в первый раз (чуєте пане професоре й декане — “в первый же раз”!) увидел я “Полярную Звез-**

ду” **Искандера** (Искандер — літературний псевдонім О. Герцена. П. В.) **за 1856 год, второй том”**.

О. Герцен — розумна, порядна і благородна людина. Він обстоював право України, Білорусії й Польщі на самостійність, був непримиренним ворогом російського царизму, як поневолювача народів і людини. Дуже шанував Шевченка, і **вчився від нього**, а не навпаки. Не був послідовним, часто заломлювався, був пройнятий скептицизмом. Шевченко ж навпаки: був послідовний, невгнутий, ніколи не сумнівався у правді й перемозі народу. Шевченко ставився з повагою до Герцена також, але це вже було перед його смертю, як читач бачить з дат, які подані вище.

М. Чернишевський (1828—1889) і **М. Добролюбов** (1836—1861) — послідовники О. Герцена, поширювали його закордонні видання. Обидва вони учні українського вченого І. І. Срезневського, який **“очолював катедру славістики Харківського університету від 1842 по 1847 р., а потім перейшов у Петербурзький університет”**. До цієї праці Срезневський залучив своїх студентів. Серед них був і **М. Г. Чернишевський**, який за дорученням Срезневського склав етимологічно-синтаксичний словник до Іпатівського літопису, надрукований в 1853 р. У Срезневського вчився також і **М. О. Добролюбов**, будучи студентом **Петербурзького головного педагогічного інституту”** (Ак. Наук УРСР, Інститут історії. Історія Української РСР, т. 1, стор. 458—459, Київ, 1953).

Якщо пан професор і декан П. Федченко знають чотири дії арифметики, то хай віднімуть від 1852 (рік виходу **першої**, студентської ще, праці М. Чернишевського) 1828 (рік його народження), то побачать, що в 1853 р. М. Чернишевському було **лише 25 літ**, себто він був ще безвусим студентом. Шевченко ж у 1853 р. не тільки кінчив Академію, написав основні свої твори, у яких виявив себе і досконалим майстром поезії, і цілком політично зформованою людиною, написавши “Сон”, “Три літа”, “Заповіт”, “Кавказ”, “Єретик”, “Посланіє”, “Великий льох”, “Стоїть в селі Субото-ві...”, “Наймичка”, “Давидові Псалми”, “Лілея”, “Відьма”, “Княжна”, “Іржавець”, “Москалева криниця”, “Варнак”, “Царі”, “Титарівна”, “Марина”, “Сотник”, “Петрусь” — усі перед 1850 роком!

Що лишилось з “Кобзаря”, як М. Чернишевському сповнилось 25 літ і він закінчив університет та став людиною, яка тільки но розпочала життя? “Неофіти” і “Юродивий”, які

написані ще до того часу, поки Шевченко вперше побачив “Полярную Звезду” Герцена, “Марія” (1859 р.) та “Подражанія”, а що ж він міг вичитати (й навчитися!) у 25-літнього Чернишевського?... Соромтеся, пане професоре й декане!

Пригадую, що М. Добролюбов народився в 1836 р. У 1857 р., коли Шевченко повернувся із заслання, себто коли він написав усі свої твори, за винятком незакінченої “Марії” та кількох менших творів останніх літ життя, то М. Добролюбову тоді було **лише** 21 рік. Чуєте, пане професоре й декане, тільки 21 рік, бо 1857 мінус 1836 буде **ТІЛЬКИ** 21!!! То чого він міг навчити Тараса Шевченка в такому віці? Чи не запевнятимете ви, пане професоре й декане Федченку, що коли вам стукнув 21-ий рік, то ви вже вчили професорів Калиновича, Грунського, Шаровольського, Зерова, Савченка чи в кого ви ще там училися, якщо ви закінчили Київський університет?..

Повторюю: Герцен, Чернишевський і Добролюбов — порядні і благородні люди і вони аж ніяк не відповідають за хамські вчинки російських імперіялістів, проти яких вони все своє життя боролись, і “презрених малоросів”, які їм, тим імперіялістам, помагають. Якби вони тепер ожили, то всі троє дали б вам, пане професоре й декане Федченку, по такому ляпасові, що відляски від них було б чути не тільки по всій Україні, а ще й у столиці “вашої батьківщини” — Москві.

І ще одна довідка панові професорові й деканові: Шевченко **вперше** зустрівся з М. Чернишевським та М. М. Добролюбовим 22 (10) березня 1859 р. на обіді на честь актора О. Є. Мартинова. Тоді ж і там Шевченко зустрівся з М. Некрасовим, М. Салтиковим-Щедріним, Л. Толстим та іншими російськими культурними діячами. Це було **за два роки** до Шевченкової смерті. Усі ті діячі ставились з повагою до Шевченка, шанували його за талант, силу духа, за те, що він відбудув десятилітню каторгу, врешті. І безперечно, що Тарас Шевченко мав **на них усіх великий вплив**, а не вони на нього.

Якщо ви, пане професоре й декане, певні, що я не довів, що ви у своїй статті, делікатно висловлюючись, брешете, то видрукуйте це все в журналі “Наука і Життя”, і нехай “простой советский читатель” сам скаже, хто має рацію: представник вищої касты, кандидат наук, професор і декан П. Федченко чи “буржуазний” націоналіст П. Волиняк. У даному випадкові моя поразка буде поразкою всіх українських “буржуазних” націоналістів. А за це вам окупаційна росій-

ська влада напевно “пожалує” якогось орденка. Я ж лежати побитий і засоромлений так, що й на праведнее сонечко не посмію глянути, а не то що людям увічі.

Справді, побийте мене, пане професоре й декане! Ви ж так силкуєтесь нас побити! Ось у своїй статті ви пишете (забувши, звичайно, про Шевченка, а думавши виключно про холодну війну з “буржуазними” націоналістами!):

“Невпинну боротьбу ведуть радянські науковці з різномасними фальсифікаторами, які, кожен на свій копил, силкуються перекрутити волелюбні твори Шевченка. З особливим запевзяттям до цієї ганебної справи докладають свої брудні руки (вибачайте, пане професоре й декане: тут треба було вжити родового відмінка) “правнуки погані” — вишкребки українських буржуазних націоналістів, які з емігрантських смітників Америки й Західної Європи поливають зливами бруду творчість Кобзаря, і в безсилій люті намагаються викривити у пам’яті й свідомості людей образ великого співця братерства і єднання всіх простих людей світу”.

Що ж, тіштесть, що ми дуримо “простих людей”. А ми тим часом даємо тим людям “Кобзаря”. Тіштесть також думкою, що ми “гниємо” на “смітниках Америки і Зах. Європи”. Ви вже побачили пам’ятники Кобзареві (і це вас смертельно налякало!), бо вони високі й дуже багато важать. Та ви, на наше щастя, ще не бачите, що ми зі “смітників”, як ви кажете, йдемо в університети й бібліотеки. Не тільки вчитись — ми йдемо туди і вчити: чимало різних катедр очолюють уже українці. Чимало їх і в парламентах, сенатах, міністерствах. Є вони й дорадниками урядів у всіх ділянках, включно з ділянкою опанування космосу. Скоро ви відчуєте це все і вам відхочеться висловлюватись про нас сталінським жаргоном. Або вам заборонять це робити. Заборонять з Москви, бо там же чудово бачать, що ви своєю невковирною брехнею вже їй шкодите, а не помагаєте. Навіть і брехати треба вміти, бо якщо ви запевнятимете, що на вербі ростуть груші, а на бузині помаранчі, то будь ви не тільки декан, а й ректор університету, то нікто вам віри не йнятиме. І вас тоді “розкладе на атоми” не тільки “буржуазний” націоналіст, а й перший-ліпший студент факультету, який ви очолюєте. Тільки дайте йому волю думки й слова, яку маю, скажемо, я. Викиньте собі з голови, що “прості люди” дурні. Ще Сковорода сказав, що (цитую з пам’яті) “простий на-

род спить, а хто спить, той не є трупище околєвшее: виспиться і прокинеться!”.

Амїнь! Амїнь! Амїнь! І ще й погана пам’ять у віках (авансом, пане професоре й декане!) усім “презренным малоросам”, як колись був висловився один порядний і благородний український комуніст за те, що вони так “пресмыкаются” перед російським імперіялізмом, що беруть під ноги не лише честь і гідність Генія України, а й гідність себе самих — як людини і вченого. І знайте, що гнівне Шевченкове “Брешеш, людоморе!” стосується вас чи не більше, ніж російських імперіялістів-колонізаторів.

1964

СТАЛІНА НЕМА...

Я тут не вживаю слів “убивця, кат, злодій, бандит, розбійник, душоуб” і інших подібних означень, бо тим зробив би найбільшу честь Сталінові і дуже образив би всіх тих, кому ті “ласкаві” імена належаться. Справді, чи можна назвати Сталіна одним з тих найгірших імен? У світовій історії є кілька таких імен — символів жорстокости й нелюдських вчинків взагалі. До них належать Ірод, Нерон, Гітлер та ще кілька. Але хіба Ірод, що вбив 14 тисяч неповинних дітей, не виглядає порівняно з Сталіном, як новонароджене сліпе котенятко поруч з лютим тигром?.. А хіба Гітлер, що кількістю своїх жертв і “якістю” катування затмив Ірода й Нерона разом, знищивши кілька мільйонів людей, може бути порівняний до Сталіна, що знищив десятки мільйонів людей!

Але для мене, як, може, й для більшості людей, що зрости й жили під “сонцем Сталінської конституції, що були свідками будови “нової Європи” Адольфа Гітлера і вже звикли до всього, — не так уже страшні ці вчинки “сонцебризного вождя”, як жахлива реакція вільного світу на ці його вчинки і врешті й на його смерть. Бо, що як не передсмертний жах можуть викликати статті в провідній американській і канадській пресі, присвячені смерті Сталіна, у яких йому ставлять в заслугу, що він зміцнив народ, що він “спас” країну від голоду і подібні інші його “заслуги” перед історією?.. Що, як не остаточну зневіру в західній людині можуть викликати молитви, виголошені, мабуть, з сотень тисяч — якщо не мільйонів! — уст у західній півкулі за здоров’я чи “навренення” Сталіна?..

Але лишімо ці, так би мовити, морально-релігійні справи. Візьмемо політичні. Хіба не є непростимим злочином, досконало знаючи про всі діла Сталіна, віддавати йому (хоч би по цій війні!) цілі народи, приймати його в ОН, давати йому там “право вето”, фактично підтримуючи його владу, даючи йому змогу існувати й робити свої протилюдські вчинки десятками років? Нам скажуть, що Сталін політик, який має певний ідеал і до нього йде, а тому і т. д. Ні, Сталін не мав ні політичної ідеї, ні політичного принципу. Це — найбільший авантюрист, найцинічніший політичний спекулянт, якого коли знав світ. Єдина його, з дозволу сказати, ідея, це — влада, панування й терор. Щоб здійснити цю “ідею” він вдавав з себе те, що коли на його думку було

вигідно. Серед темних мас поширена думка, що Сталін був оборонцем поневолених Росією народів, що він був фактично творцем СРСР. Його твори з “національного питання” намагаються переконати в цьому світі. І справді для читача, який тільки читає, але позбавлений змоги самостійно думати й аналізувати, тільки оці слова Сталіна можуть бути доказом його оборони поневолених Росією народів:

“Зовсім не випадковість, товариші, що пани зміновіховці підхваляють комуністів-більшовиків, ніби кажучи: ви про більшовизм скільки завгодно мелить, але ми знаємо, що те, що не вдалося влаштувати Денікіну, ви, більшовики, влаштуєте, що велику ідею великої Росії ви, більшовики, відновили чи ви її, в усякому разі, відновите... **У нас росте не за днями, а за годинами великодержавний шовінізм, самий зашкарублий націоналізм, що намагається стерти все неросійське, зібрати всі нитки управління навколо російського первочатку і придушити все неросійське**” (Сталін, промова на 12 з’їзді ВКП(б), стенограма, 1932 р., стор. 444).

Так говорив Сталін, поки ще вірив, що “нацмени” підтримають його в його боротьбі за владу, яку він тоді вів і якої ще тоді цілковито не досягнув. Але коли він побачив, що поневолені народи не цікавляться особистою його владою, а дбають лише за розподіл СРСР і віднову своїх держав, що фактично зменшило б засяг його влади, то він, навіть не червоніючи, змінює свою “політичну” програму: він винищує всяку національну опозицію (навіть свою рідну, грузинську), централізує всю владу в Москві, отже, фактично робить те, “що не вдалося, — як він сам казав, — влаштувати Денікіну”, — цьому найбільшому після Сталіна вішателі неросійських народів. Як наслідок цього з його уст виходять такі слова: **“Російський народ є найвизначнішою нацією з усіх націй, що входять в склад Радянського Союду... Російський народ — керівний народ.”** (Сталін, промова в Кремлі 24. 5. 1945 р., “Блокнот агітатора”, ч. 1, січень 1951 року.)

Перегляньте всі американські й канадійські часописи (та й європейські також!) і вас вразить намагання переконати себе й читача, що все таки, які там, мовляв, комуністи не є погані, але можна таки з ними жити в мирі, віддавши їм якогось там пів світу, населеного нацменівськими унтерменшами. Ця сталінська теза просто розточує західний світ. У мене, — та й чи тільки в мене? — виникає сумнів у здібності західньої людини не тільки на благородство, а взагалі на

здорову логіку і навіть на вміння читати й думати. Тож нема сумніву, що Сталін був найпослідовнішим лєнінцем, а Малєнков є найпослідовнішим лєніно-сталінцем. Отже, засади Лєніна — були засадами Сталіна і є засадами Малєнкова. А Лєнін писав: **“Провадити війну за повалєння світвої буржуазії (читай — за встановлєння російського панування в світї.”** П. В.) й наперед відмовлятись при цьому від лєвірування, поступок, компромісів з можливими союзниками — чи не смішна це річ?” (Лєнін, Твори т. XXV). Отже, хіба ми такі дурні, щоб не дурити західноєвропейських дурнів?.. Але може це випадок? Може я спекулюю цитатою? Прошу, ще раз слово Лєнінові: **“Як тільки станемо сильні настїльки, то ми негайно схопимо його за комір.”** (Лєнін, Твори т. XVIII). Та мені можуть закинуті, що я знову спекулюю: то Лєнін, а то Сталін. Прошу, слова Сталіна на цю саму тему: **“Існування соціалізму в СРСР буде забезпечене лише після знищення капіталістичного оточєння й перемоги світвої (читай — російської. П. В.) революції.”** Це слова з відомого листа Сталіна до комсомольця Іванова (12. 2. 1938 р.), який був видрукуваний у мільйонах газет і журналів і вивчався на всіх курсах і школах СРСР.

Все таки Сталін і його наступник Малєнков ловлять на цей гачок, — мирного співжиття капіталізму й соціалізму, — всіх західних політиків. Ось чому ми не сміємо надїятись на якесь “визволення”, яке принесе захід. Ні, ми мусимо задуматись таки над пророчими словами Хвильового: “Велика істина землі — сонце сходить на Сході”. І якщо воно на сході не зійде, то світ більше ніколи не вийде з темноти безпросвітної ночі. Я належу до тієї категорії “підрадянських” людей, яка боготворила Європу і Захід взагалі, яка обурювалась на гасло “Європа гниє”. Тепер, коли я пройшов пішки всю Європу, коли я вже познайомився й з Америкою, то я кажу: неправда: Європа не гниє, а вже зогнила, і горе тому, хто надїятиметься на її допомогу, на її благородство — нам, поневоленим народам, можна й треба надїятись лише на остаточне догнівання тієї Європи (разом з СРСР!) і на постановня нового світу, який збудують ті, які сьгодні поневолені.

Але вернемось до Сталіна. Чи можна в статті бодай пробувати підсумувати його злочини проти нашого народу? Я, наприклад, того пробувати не збираюсь. На це треба не однієї людини, а праці кількох поколінь. Але я хочу зробити інше. Я хочу поставити питання, що ми робимо (чи робили),

щоб бодай розпочати працю по реєстрації хоч, коли не синтезуванні, Сталінових злочинів проти України? Тож не можемо ми назвати оті мільйони разів вжиті лайливі епітети на Сталіна в нашій пресі й літературі, боротьбою з Сталіном і його системою. А ті початкові наміри реєстрації фактів, за які в останній час взялося СУЖЕРО й Добрус та ще кілька осіб приватно, є каплею в морі, про яку навіть соромно говорити. Коли ж ми візьмемо наше мистецтво, а зокрема художню літературу, то побачимо тут ще гірший стан. Бо справді, поза Самчуковою “Марією”, яка написана давно вже, поза кількома творами І. Багряного (зокрема його “Садом Гетсиманським” і незакінченим ще величезним романом-епопеєю “Маруся Богуславка”), які надиво холодно, якщо не вороже, зустріті нашою провідною критикою, — ми не маємо нічого. Бо тих пару десятків “протирадянських” віршів чи десятком оповідань (в т. ч. й цікавих спроб Смотрича, який, на жаль, пішов “у науку до Європи” і спромігся лише на формалістичні викрутаси, а не на ефективні мистецькі твори) — це просто не можна брати в розрахунок.

Що мусимо брати до уваги, щоб осягти тут успіхів? Перш за все не бути духовними емігрантами, а стати на засаді неподільності України, її народу, її літератури, її мистецтва, її політики. Треба врешті зрозуміти, що в Україні відбуваються не одні терори й жахи, а й життя. Мусимо знати, що люди в Україні не тільки голодують, а щось і їдять, а часом і п'ють; вони не тільки плачуть, а часом і сміються; вони не тільки бояться, а часом і тішаються; вони не тільки вмирають, а й родяться; вони не лише ненавидять, а й люблять; вони не тільки залякані донощики й агенти МВД, а й чесні та порядні люди. Одним словом, мусимо признати, що нація наша жива й невмируша, а не “трупиче околєвшєє”, кажучи словами Гр. Сковороди. А проаналізуємо, як змальовує наш народ наша преса, художня література й усе мистецтво взагалі. Ось тому ми й не маємо ще повноцінних творів, у яких було б показано справжнє життя нашого народу за часів сталінської диктатури. Ось тому ті твори, які на цю тему вже появились, не завжди сприймаються читачем. Справа не в пропаганді, що так часто закидають нашим письменникам критики. Без пропаганди тут не обійдешся, але пропаганда мусить базуватися на житті, а не на “трупичі околєвшєму”.

За часів Сталіна в Україні винищено майже всю провідну інтелігенцію. І якби не було відпродукції її, то народ досі згинув би. За пару десятка років винищено мільйони укра-

інців, мільйони їх винародовлено, зрусифіковано. Але хай нас це не лякає: ми вернемо це буквально за кілька років, ще й з відсотками. Коли ж власними очима подивимось на культурний процес в Україні сьогодні, коли ми візьмемо факти й проаналізуємо їх власним розумом, то ми не матимемо підстав для песимізму, бо воістину наш народ такий живучий і має таке незламне бажання до свого самостійного життя, що боятися нема чого. Ми мусимо тільки допомогти йому, якщо не сьогодні, то завтра: ми мусимо мати з чим прийти до нього в перший день його волі, яка неминуха, як неминуха смерть російської імперії, яка вже дійшла вершка свого розвитку.

Нам потрібні повноцінні твори про життя нашого народу під сталінським кривавим режимом. Ми багато говоримо про муки матерей і дітей. Справді, вони є просто пекельні. Але ми не хочемо бачити такої вдячної для письменника теми, як муки дівчини, яка не має жодної перспективи вийти заміж, чи жінки, яка в розквіті своїх сил лишилась без чоловіка і певна, що вона його ніколи вже більше не матиме. А про це так жахливо-яскраво розповідає в своєму інтерв'ю з коресп. "Українських Вістей" (Новий Ульм) найновіший втікач з України. Коли ми в усіх тих процесах бачитимемо (й показуватимемо) лише політику, забувши про живу людину, то ніколи не матимемо творів, які будуть читатись, а разом і впливати на читача. Себто, ми не матимемо літератури, а лише пропаганду, отже, не виконаємо свого завдання по висвітленню жахливої доби Сталіна.

**
*

А що ж буде по Сталіновій смерті, запитає мій читач. Чи що зміниться? І коли тому кінець прийде? Нема нічого невдячнішого і небезпечнішого від намагання стати політичним пророком. Але нагадаю, що я пробував переконати читача, що Сталін не мав власного політичного принципу, то що може змінитися після його смерті? Коли хтось ще не є переконаний цитатами з його творів, то скажу виразніше: Сталін був брудною ганчіркою в руках російських імперялістів, якою вони стирали "нацменівські порохи" на потворному обличчі Російської імперії. Сталіна однаково могли використати комуністи, денікінці чи інші російські монархісти і навіть всякі Керенські з Вайнбаумами — взагалі він усім російським імперялістам став у великій пригоді. Він

умер, але решта російських імперіялістів живе, і світ з ними рахується, навіть їх любить, то яких змін можемо чекати ми, нація, що бореться з цим імперіялізмом?

Коли цьому всьому кінець прийде? Я особисто того кінця скоро не чекаю, бо знаю, що більшовики війни не почнуть, бо її бояться та й вона їм непотрібна. Але разом з тим я певен, що й захід війни не почне, бо не має для того духової відваги. Треба, щоб народилося щось нове, або російська імперія розклаталась з середини. Які підстави не вірити в західній світ? Дам один приклад: я кілька років тому, будучи ще в Австрії, — здається кінець 1947 р., — слухав передачу російського відділу "Голосу Америки". У тій передачі радянського слухача переконувано в тому, що американський джаз має незчисленні переваги перед радянським, він має чіткіший ритм, а тому, мовляв, скиньте свою владу і матимете щастя слухати наш джаз. Це було тоді, коли народ був буквально босий, голий і голодний, коли ще не відремонтовано було жодного будинку по війні. Може скажете, що то була комуністична провокація, але я то називаю цинізмом і політичним примітивізмом. Тому й небезпечно вірити. Хіба що в живучість свого народу.

Ця віра покищо нікого не завела.

1953.

КОМПАРТІЯ КАНАДИ ВІДКЛИКАЛА СВОЮ ЛЮДСЬКУ ГІДНІСТЬ

Пригадуємо нашим читачам, що в березні і квітні 1967 р. компартія Канади вислала в Україну спеціальну делегацію, яка мала б вивчити стан в Україні й установити, чи справді, як твердять “буржуазні” часописи, зокрема часописи “буржуазних українських націоналістів”, Україна фактично колонія Росії, що російські комуністи, які диктують в компартії СРСР і в СРСР взагалі, фактично провадять політику російського шовінізму й імперіялізму.

Делегація виїхала не отак собі, а згідно ухвали пленуму ЦК компартії Канади в січні 1967 р.

У делегації було 6 осіб: 1 англієць, 1 жид, 4 українці. Склад делегації теж не випадковий — її склад, як мені це вдалося установити, відображав пропорційно національний склад компартії Канади. Як бачимо, українців у ній аж занадто великий відсоток. Очолював делегацію Тим Бак, найавторитетніша людина в компартії, англосакс, який був довгі роки лідером партії.

Комуністи Канади, зокрема українці, чекали від звіту порятунку і чогось нового. Українські ж патріоти, знаючи добре “раболепну” вдачу українських комуністів, не сподівалися на щось нове й корисне для України, але теж уважно стежили за “рухом води” в затхлому російському імперському болоті.

Нарешті, делегація повернулась до Канади. Звіт дуже повільно, і як можна здогадуватись, дуже важко опрацьовується. Врешті стало відомо, що звіт делегації розглядався на пленумі компартії Канади 16, 17 і 18 вересня 1967 р. А в пресі про це все анічирок! Врешті в офіційній компартії Канади “В’юпойнт” ч. 4 (за грудень 1967 р) його опубліковано. В українському перекладі його подала комуністична газета “Життя і Слово” в числі за 1 січня 1968 року.

Отакі митарства пройшов цей звіт!

Українці Канади, і всіх інших країн світу, в тім числі й комуністи, були просто вражені: чудо з чудес! Небувале в історії комуністичного руху: канадські комуністи, попри все своє намагання зробити все можливе, щоб урятувати честь компартії СРСР, знайшли місце для якоїсь частини правди про фактично колоніальний стан в Україні, про жахливі вияви російського імперіялізму й шовінізму в Україні, відхід компартії СРСР від лєнінських позицій у національному пи-

танні і т. д. Отже, не було нічого дивного, що звітом зацікавилась не тільки українська преса, але він став предметом загальної уваги: про нього писала й англословна та франкомовна преса, а також згадали й часописи різних етнічних груп, зокрема преса поневолених народів в СРСР.

Українська преса здебільшого лаяла звіт, хоч і відзначала його правдивість. Менша частина нашої преси поставилась прихильно до звіту, намагалась правильно оцінити його зміст і значення. Як бачимо тепер, саме ця частина найболючіше вдарила по російському імперіялізмові.

А в Україні — анічирк! Ніби звіту компартії Канади й не було ніколи. У цьому теж не було нічого нового: Москва завжди тримається тактики, що як є щось не вигідне їй, чого вона не може знищити, то вона “замовчує його аж до смерті”.

Та от зовсім несподівано в комуністичній газеті “Життя і Слово” (Торонто, 22 вересня 1969 р.), коли вже всі й забули про цей звіт, появляється колективна відповідь державних діячів в Україні, з якими делегація мала зустріч, на звіт. Лист має довгезелзну назву: “Центральному Комітету Комуністичної партії Канади, членам делегації КП Канади, яка відвідала Україну в березні-квітні 1967 року”. Підписали його 17 осіб державних і політичних діячів України, у тім числі президент Академії Наук Б. Патон, академіки С. Ямпольський, І. Білодід, І. Гуржій, Б. Бабій, директор Інституту марксизму-ленінізму С. Назаренко, голова Українського т-ва дружби та зв'язку з закордонними країнами В. Дмитрук, письменники Ю. Смолич та О. Полторацький, міністр Ю. Даденков, П. Удовиченко, артисти П. Вірський, Є. Пономаренко, голови спеціальних комітетів при Раді Міністрів (на правах міністрів) — М. Скачко (радіо й телебачення), С. Іванов (кінематографія), М. Білогуров (преса), В. Єфременко (заст. міністра культури).

Крім того, листа ще підписали 11 осіб працівників науки, культури та громадських діячів Львівської та Івано-Франківської областей. Разом аж 28 осіб!

“Життя і Слово” перед цим листом видрукувало офіційного листа генерального секретаря компартії Канади В. Каштана від 11 серпня 1969 р. (чого досі не робило ніколи; мабуть, дуже вже “припекло”, і редакція хотіла показати читачам, що вона мусіла це зробити: “Ми, отже, пропонуємо Вам, щоб Ви подумали про опублікування цього листа”. Спробуй відмовитись.

Далі в листі сказано:

“Ми повинні сказати, що наш Крайовий Виконавчий Комітет погодився свого часу переглянути згаданий Звіт на черговому мітингу Центрального Комітету на початку жовтня. Тоді ми розглянемо всі відповідні матеріали, які мають відношення до справи, включно з згаданим листом”.

У чому ж обвинувачують 28 визначних комуністичних діячів з України канадську комуністичну делегацію?

Поперше, в тому, що делегація не дотримала обіцянки. У листі пишеться:

“...І нам, природно, було приємно почути слова подяки від членів делегації і їх заяву, що звіт делегації перед канадцами “допоможе змінити неправильні уявлення, які сьогодні ще є серед мільйонів з них, про умови життя на Україні і спрямованість її економічного та культурного розвитку”, і, отже, “сприятиме посиленню боротьби за дальше поліпшення відносин між Канадою і Радянським Союзом”.

І ось звіт опубліковано. Він закінчується такими словами: “Досвід нашої делегації і уроки, які вони передають, повинні бути опубліковані якнайширше на мітингах, через пресу, інтерв'ю та всякими формами популяризації і інформації”.

Проте відразу ж з'ясувалося, що до цього не доведеться докласти якихось особливих зусиль. З приводу звіту одностайно зчинили галас усі без винятку органи преси, що займають відверто антирадянську позицію. То не був голос обурення, як звичайно буває, коли слово беруть комуністи. Ні, то був голос схвалення! То був голос тих — на цьому слід наголосити, чиєю метою є отруєння клясової свідомості трудящих буржуазно-націоналістичним дурманом...”.

На доказ цього твердження наводиться дві цитати — одна з “Українського Самостійника” (Німеччина), а друга з “Нових Днів”. Ось це місце з листа:

“Сталось навіть так, що “Український самостійник” — буржуазно-націоналістичний журнал, чиї політичні позиції і уподобання, здається, не потребують ніяких коментарів, у редакційній статті з приводу звіту заявив: “Коли мова йде про комуністів у Канаді, а зокрема про наших прогресистів, то треба сказати, що це в переважаючій більшості люди доброї волі, але однобічно і фальшиво зорієнтовані та інформовані. Було б несправедливим трактувати їх як во-

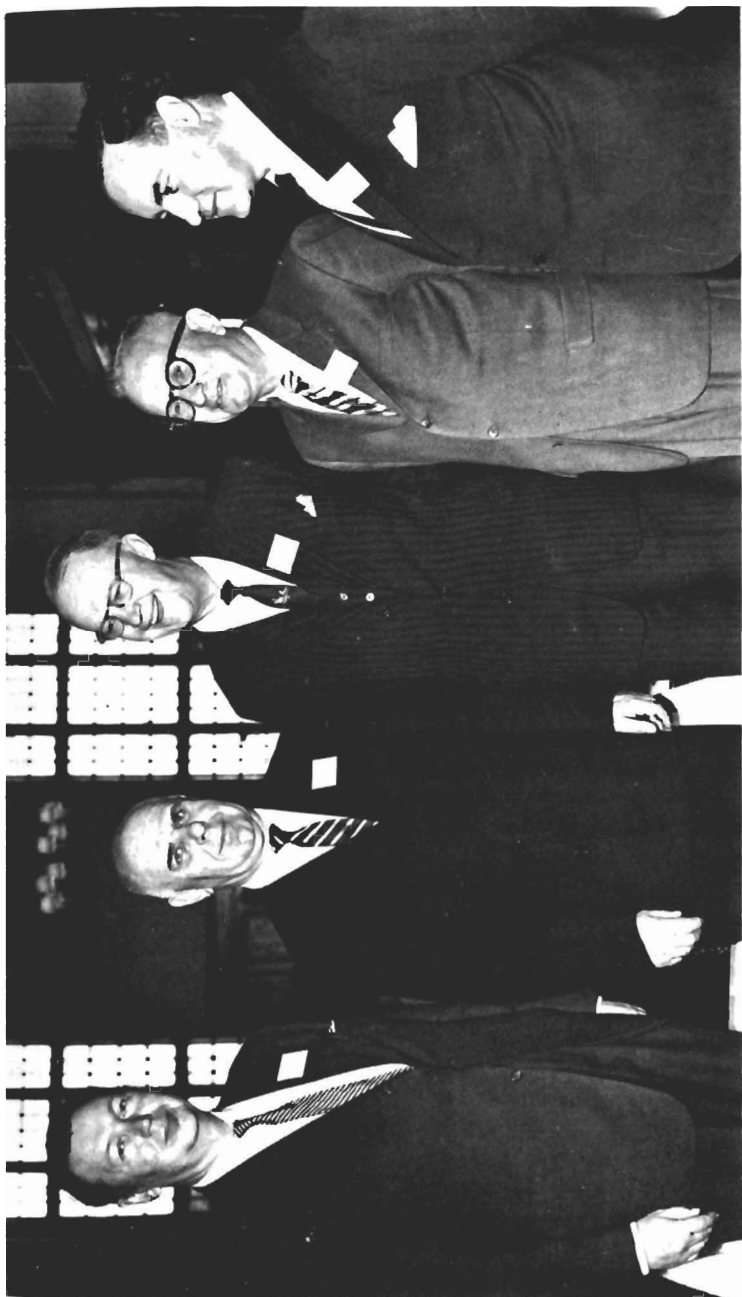
рогів... Ми готові шанувати та респектувати також комуністів українського роду в країнах по цей бік залізної завіси, оскільки вони одверто і наполегливо будуть змагатись за права нашого народу на повну свободу і державну незалежність. Вони є членами нашої національної спільноти і з ними треба вести діалог, не лаяти та засуджувати, а переконувати”...

Інший журнал буржуазно-націоналістичного напрямку — “Нові Дні” — розцінив публікацію згаданого звіту як “факт великого історичного значення, особливо як за прикладом Канади підуть і інші комуністичні партії вільного (тобто, звичайно, капіталістичного — Авт.) світу”.

Чи ж могли у нас не викликати подиву такі нестримні дифірамби звітові з боку найлютіших ворогів комунізму? І в світлі цього хіба не мали ми підстав заявити в перших рядках свого листа, що звіт канадської делегації виявився документом дивовижним і сенсаційним?”

Отаке, як бачите! Хоч між “авторами” листа (беремо слово “автори” в лапки, бо вони ж його не писали, а лише підписували!) є вчені світової слави і люди чесні, але лист насправді не цікавиться, правда чи неправда написана в звіті, а кому звіт сподобався: редакторові “Українського Самостійника” і редакторові “Нових Днів”, “найлютішим ворогам комунізму?” То значить поганий звіт. Не говорю від імені моїх колег з “Українського Самостійника”, але щодо себе, то скажу ще раз: на ваш комунізм я дивлюся зверху вниз! Мене ви ним не обдурите — ніякого комунізму у вас нема, є грабіжницький російський імперіялізм з державно-капіталістичною системою господарства. І цей російський імперіялізм лише прикривається словом “комунізм”. Тому я сказав про звіт, що як слідом за компартією Канади підуть і інші комуністичні партії вільного світу, де вони таку можливість, можливість бути чесними людьми й комуністами одноразово, мають, то це матиме історичне значення, бо буде викрито маскування російського імперіялізму під комунізм. А раз так станеться то російській імперії буде кінець і розв’яжуться всі проблеми світу. Бодай проблеми Європи будуть розв’язані на довгі роки.

Ви запевняєте, що ви стоїте на ленінських позиціях... Треба бути дуже відважним (не хочу говорити точніше!), щоб так заявляти. А от я певен, що ви не тільки не ленінці, а навіть і не сталінці. Ви — примітивні хрущовці. Не буду вас

Зустріч редакторів етнічної преси з федеральним міністром громадських робіт у Торонто. 1962 р. Зліва направо: редактор естонської газети Г. Ребане, П. Волиняк, міністер Д. Вокер, редактор білоруської газети Хмара.

переконувати, що Хрущов винятково примітивна людина — це ви знаєте краще за мене. От він і вирішив “увійти в історію” і несподівано винайшов “советській народ”. А ви Хрущова то усунули, бо знали, що він доведе вас “до ручки”, а його “винахід” лишили. Ще й закріплюєте його. Дозвольте запитати: чи ви справді подуріли, чи тільки спримітивізувались до краю? Маю на увазі не тих, яким запропоновано підписати цього листа, а тих, що його написали. Таж не полінуйтесь і загляньте таки в твори Леніна чи прогляньте історію партії у постановах з’їздів і конференцій! Таж ви всі люди з освітою, то чи личить мені вам читати лекції з соціології чи історії партії? А втім, як уже така скрута, то вишліть свою делегацію в Торонто, і я вам улаштую тут семінар. Тільки привезіть з собою повну збірку творів Леніна, бо я її, на жаль, не маю, щоб я міг тикати вашими пальцями у відповідні сторінки...

Дозвольте зацитувати Леніна. Цитую в оригіналі, щоб ви не мали підстави обвинуватити мене, як ви пишете в листі, “буржуазного націоналіста” і “найлютішого ворога комунізму” в неправильному перекладі. У своїй праці “К вопросу о национальностях или об “автономизации” (стор. 24) Ленін пише:

“Я уже писал в своих произведениях по национальному вопросу, что никуда не годится абстрактная постановка вопроса о национализме вообще. Необходимо отличать национализм нации угнетающей и национализм нации угнетенной, национализм большой нации и национализм нации маленькой.

По отношению ко второму национализму почти всегда в исторической практике мы, националы большой нации, оказываемся виноватыми в безконечном количестве насилия, у даже больше того, — незаметно для себя совершаем безконечное количество насилий и оскорблений...

Поэтому интернационализм со стороны угнетающей или т. наз. “великой” нации (хотя великой только своими насилиями, великой только так, как велик держиморда) должен состоять не только в соблюдении нормального равенства наций, но и в таком неравенстве, которое возмещало бы со стороны нации угнетающей, нации большей, то неравенство, которое складывается в жизни фактически. Кто не понял этого, тот не понял действительно пролетарского отношения к национальному вопросу, тот остался, в сущности, на

**точке зрення мелкобуржуазной и поэтому не может не ска-
тываться ежеминутно к буржуазной точке зрення”.**

А в другому місці (“В. І. Ленін про Україну”, стор. 670)
Ленін говорить точніше й коротше:

“Російському великодержавному шовінізмові оголошую
бій не на життя, а на смерть”.

Але Ленін помер, а російський великодержавний шовінізм
під покришкою “єдиного советского народа” живе й досі.
Доказ цього подаю вам на фоті етикетки купону жіночої
блюзки, виготовленої на фабриці ім. дружини Леніна Н. К.
Крупської в с. Великі Сорочинці на Полтавщині. Ну, невже
для побудови комунізму на цій фабриці треба вживати тіль-
ки російську мову?!

Ці блюзки продаються в “Українській книзі” в Торонто.
Цю наліпку прислала мені одна читачка із США, яка випи-
сала купон поштою, і пише: “Ударте, пане Волиняк, по ро-
сійських шовіністах!”

Та не треба було мені його й слати аж із США — я сам
купив там уже десятки сорочок та інших виробів з такими
наліпками!

Таких речей делегація компартії Канади в Україні, зви-
чайно, не бачила. А як і бачила, то промовчала. То за що ж
ви її тепер бештаєте?

Друге обвинувачення, яке кинуте в листі делегації з Кана-
ди було те, що саме вона дала матеріал для “антикомуні-
стичної” пропаганди “буржуазної преси”. Ще через два мі-
сяці по опублікуванні звіту, мабуть, під тиском тієї ж Мо-
скви, ЦК компартії Канади виступив із заявою, якою мав
намір відмежуватись від оцінок вільної демократичної пре-
си. Та даймо слово авторам листа.

**“Це перекручення, — заявляє ЦВК Компартії Канади, —
особливо проявляється у фальшивому твердженні, що Ко-
муністична партія Радянського Союзу відійшла від принци-
пової лєнінської позиції по національному питанню і про-
водить політику русифікації”. “Ті, що тепер пробують роз-
горнути антирадянську кампанію, — підкреслюється в заяві,
— не матимуть в цьому успіху в обличчі великого поступу,
досягнутого українським народом в матеріальній, мистець-
кій, культурній і науковій областях; в обличчі невтомної
боротьби Радянського Союзу за світовий мир і дружбу між
усіма народами”.**

Така заява, зрозуміло, сприймається нами з задоволенням. Вона підтверджує ще раз несумісність позиції Компартії Канади з антикомуністичною лінією бизнесменів від політики, ворогів справи робітничого класу, які використовують будь-який привід для брудних антисоціалістичних спекуляцій.

Все це так, товариші! Але будьмо до кінця щирими і запитємо себе: чи не дав опублікований текст звіту делегації Компартії Канади підстав для фальсифікації фактів і роздмухування антирадянської кампанії? Чи є всі твердження звіту правильними і ми маємо справу лише із звичайними для буржуазного світу перекрученнями виступів комуністів?

На наш погляд, використання нашими ворогами у своїх цілях деяких оцінок, аргументів і тверджень, що їх ми знаходимо у звіті, не випадкове. Вони, ці оцінки і твердження, суперечать об'єктивному стану речей і дають підстави для адептів буржуазних поглядів в національному питанні галасувати про збіг їх точки зору на становище в Радянській Україні з поглядами делегації Компартії Канади”.

Бачите, що їх найбільше турбує? “...що Комуністична партія Радянського Союзу ВІДІЙШЛА від принципової лєнінської позиції по національному питанню...”.

А друге обвинувачення, що матеріяли звіту делегації компартії Канади та оцінка ситуації в Україні були неправильні, бо повністю збігаються з поглядами “буржуазно-націоналістичної” преси, отже завинила у всіх цих неприємностях тільки делегація компартії Канади. З цього логічний висновок: відкличте звіт!

Цікава в них логіка — не шукати істини, а відкличте і все! Даймо приклад: якби, скажемо, делегація написала в звіті, що сонце в Україні сходить, як і в Канаді, теж уранці, а не пополудні, і “буржуазні націоналісти” погодилися б, що це правда, то комісія й те мала б відкликати, бо, мовляв, як “люті вороги комунізму” погодились з комуністами, то ті комуністи зробили злочин. Формально виходить так, але автори листа, мабуть, таки не знають Леніна, хоч і зуть себе лєнінцями.

Ще одне обвинувачення роблять автори листа делегації. Ось воно:

“...Не можна ж бо, справді, після того, як були наведені переконливі приклади розквіту української культури, мистецтва, науки і техніки, сприйняти всерйоз таке, скажімо, по-

вчальне твердження делегації: “Людей треба заохочувати говорити українською мовою, сприяти цьому і розвивати її в усіх ділянках життя в Україні. Не слід нав’язувати її силою людям, будуть вони українці, росіяни або іншого походження, але **ТРЕБА СТВОРИТИ КЛІМАТ ДЛЯ ЇЇ НАЙСВОБІДНІШОГО ПРОЦВІТАННЯ І ВЗАЄМНОГО РОЗВИТКУ З ІНШИМИ МОВАМИ І КУЛЬТУРАМИ.** (Підкреслення наше.—Авт.). Тільки тоді дух справжнього інтернаціоналізму буде існувати. Саме життя вирішить майбутнє української мови, як і всіх інших мов”.

Це твердження делегації (про “клімат” для розвитку української мови) викликало велике обурення авторів листа: і стилістична неохайність, і примітив, і нерозуміння Леніна, бо Ленін (на думку авторів листа) “ніколи **не перебільшував** значення цієї проблеми, вказуючи на її **підпорядковане** значення...” (всі підкреслення авторів листа).

Ви уявляєте тільки, як у живі очі брешуть автори листа? Щоб не бути обвинуваченим за грубість, то скажу по-вищорасовому: по-російському це зветься: “Врют, как сивий мерин”. Дозвольте ж, сталінсько-хрущовсько-російсько-імперіялістичні “ленінці”, процитувати вам Леніна:

“Надо ввести строжайшие правила относительно употребления национального языка в национальных республиках, входящих в наш Союз, и проверит эти правила особенно тщательно... Нет сомнения, что... будет проникать масса злоупотреблений **истинно русского свойства...** Тут потребуются детальный кодекс, который могут составить сколько-нибудь успешно только националы, живущие в данной республике”. (Ленин. К вопросу о национальностях или об “автономизации”, Москва, 1956, стор. 27. Усі підкреслення мої—П. Вол.).

Замість кодексу, який би охороняв національні мови, нації ліквідовано і створено “єдиний советский (вибачте, російський!) народ”. Ну, точно так, як у російській приказі: “Чик, чик і мальчик...”. А тут — чик, чик і “советский народ”...

Як бачимо, у цих так званих ленінців на спині повиростали великі горби, наповнені царсько-сталінською отруйною рідиною. Вони заважають їм рухатись в напрямі правди. Є всі ознаки, що злаякісна пухлина сталінізму ушкодила їм також і мозок, і вони не мають найменшої змоги мислити. Лікування мусить бути рішуче і всебічне. Інакше — смерть неминуча. Питання лише часу: сьогодні? завтра? чи післязавтра?...

Ясно одне: тримається ця брехлива система тільки під охороною танків і атомової зброї.

І от у тому ж комуністичному “Житті і Слові” від 3 листопада 1969 р. (довго чекати не довелося!) видрукувана цілком сподівана вістка, що звіт делегації компартії Канади відкликається. Передруковуємо її повністю.

ЦК КПК відкликав звіт для дальшої дискусії

Центральний Комітет Комуністичної партії Канади, як повідомляє газета “Кенейдіян Трибюн”, постановив відкликати звіт партійної делегації, яка їздила на Україну весною 1967 року, і буде проводити над ним дальшу дискусію.

Текст резолюції, прийнятої ЦК КПК, говорить:

1. Центральний Комітет КПК відкликає як офіційний документ звіт партійної делегації на Україну.

2. Постановляє підприємити ґрунтовний огляд звіту, включаючи дискусію про національне питання, з метою поглиблення нашого марксистсько-ленінського розуміння національного питання і пролетарського інтернаціоналізму і зміцнення єдності партії.

3. Перестерігає проти будь-яких спроб повернути дискусію на особисті взаємні обвинувачення. Центральний Комітет цього не дозволить.

Як бачимо, наказ “з центру” дуже вплинув на “самостійну” компартію Канади. Вийшло традиційно по-російському: Відкрили Америку? А хто дозволив? “Закрийте Америку!” І крапка.

Та біда в тому, що ця “клята Америка”, себто в даному разі звіт делегації компартії Канади в Україну, не хоче закриватись. І не може. Бо як закрити звіт, який опублікований і коментований в сотнях тисяч примірників часописів різними мовами? Та й чи сотнями тисяч тільки чи, може, і мільйонами примірників?

Треба бути винятково “розумним”, щоб пропонувати в даному випадкові “закрити Америку!”.

Мені заперечать: не вдавай із себе грека, бож тут мова про те, щоб компартія Канади визнала, що звіт був неправильний, що пленум ЦК партії зробив помилку, що не “поконсультувався” з Москвою і зробив ухвалу про затвердження такого “дурного” звіту своєї ж делегації... Тоді це буде повторний матеріал не для оповідання чи повісти, а

для великого політично-сатиричного роману про те, “Как офіцерская вдова сама себя висекла” (“Висекла” — одлупцювала різками. Лупцювати різками — клясичний російський засіб перевиховання).

Виникає ще інше питання: а як же делегація компартії Канади в Україну на чолі зі своїм недавнім довголітнім вождем? Чи вона теж відкликає цей звіт, себто чи теж уподібнюється “офіцерській вдові”, що сама себе лупцює, чи тільки стає перед дзеркалом і... плює собі в обличчя?..

І що значить третій пункт ухвали ЦК компартії Канади, що ЦК “перестерігає прот и будь-яких спроб повернути дискусію на особисті взаємні обвинувачення”?

1969

НЕВДАЛА СПРОБА ДИСКРЕДИТУВАТИ ЕМІГРАЦІЮ

У львівському грубому місячнику “Жовтень”, ч. 7 за липень 1958 р., що має підзаголовок “Літературно-художній та громадсько-політичний журнал Спілки письменників України”, уміщено велику (на 11 сторінок) статтю “Лицар зради і шахрайства”, у якій автор намагається дискредитувати українську еміграцію в Канаді і США. Стаття підписана псевдонімом “Трохим Львівський”, у підзаголовку стоїть — “Лист з Америки”, а в кінці позначено: “м. Нью-Йорк”.

Стаття заповнила в цьому журналі весь розділ публіцистики. Щоб читачі уявляли рівень і відчули “запах” цієї нью-йорксько-львівської публіцистики, зачитуємо тут перше речення з неї: “Заокеанські місця постою найрізноманітніших пройдисвітів і дурисвітів, що іменують себе переміщеними особами, справді бувають гідні пера і кисті”.

Такий “пройдисвітсько-дурисвітський” тон і стиль проймає всю статтю — від першого й до останнього рядка. Це в ніби солідному органі Спілки письменників України має бути “публіцистика”. Жодного намагання об’єктивно глянути на умови, які примусили поверх мільйона українців залишитись поза межами України, жодної спроби навіть спробувати вивчити українську еміграцію, щоб унешкодити її справді велетенську роботу в ділянці викривання облудного російського маскування під колір мирної і народоловної нації, чим наша еміграція заслужено і твердо вписала своє ім’я у число найнепохитніших борців проти більшовизму, як російської сучасної форми поневолення людини і народів.

Заслуги ці величезні і саме поява цієї статті у “Жовтні”, статті на ці теми в “Літературній газеті”, у “Радянській Україні”, у московських “Правді” та “Ізвестіях” є доказом того, що наша еміграція свої обов’язки супроти поневоленого народу нашого виконує добре. Звичайно, є багато на еміграції всякого паскудства, є чимало сміття людського (де його нема чи не було?..), є в нас і отакі примірники людської мізерії, як і автор згаданої статті у “Жовтні”, який перейшов усі “рубікони” людської нікчемности, починаючи від львівських кав’ярень часів Пілсудського через гітлерівський однострій з часів німецької окупації, службу, висловлюючись його власними словами із згаданої “пахучої” публіцистики, у “гебельсівському пропагандистському центрі “Вінета” в Берліні; (фото його в німецькій уніформі я сам тримав у руках і можу тримати його завтра знову).

Після війни він, Трохим Львівський, був співробітником бандерівської преси (“Українська Трибуна”, “Час” тощо), пізніш у “Гомоні України”, ще пізніш у “Нових Днях” (каюсь, маю м’яке серце і все вірю, що оскотинена істота інколи може знову прийняти людську подобу), після того видавав власний журнал у Нью-Йорку, у якому намірявся просвітити нашу еміграцію “світлом” західньо-європейського та америкагського космополітизму, але журнал його скоропостижно віддав Богові духа. Після того цей пропагатор “вищої культури” опинився у прокомуністичному “Громадському Голосі (Нью-Йорк), у якому найбільше накидався на Ів. Багряного та його твори, рецензував кожне чергове число “Нових Днів” і синів від люті, коли зустрічав на сторінках нашого журналу твердження, що українці в СРСР ведуть перед чи задають тон у літературі чи музиці: Волиняк, мовляв, шовініст і забуває, що ще є Шолохов у літературі та Прокоф’єв у музиці.

Ворогом “Нових Днів” і моїм він став після того, як я відкинув його статтю про Хвильового, у якій він виявив повне незнання предмета і повну безсилість грамотно висловитись (взагалі тій людині треба починати вчитись грамоти, починаючи з доброї п’ятої кляси семирічки), а замість того напустив “вченого туману”, нахватавши чужих думок і не маючи снаги логічно впорядкувати їх, що властиве всім оцім “геніяльним” космополітствующим “модерністам”. Поки я не висловлювався одверто про його “геніяльну” творчість, то він мене у листах і віч-на-віч називав “передовою людиною еміграції”, “сміливим борцем проти некультурного болота”, закликав до спільної боротьби з міщанством і т. д.

Після того він опинився в “Східняку”. Потім, як федералісти не дали грошей, “кався”, але безуспішно — еміграція не повірила в його щирість... І ось тепер він пише у львівському окупаційному місячнику “Жовтень”. Чи треба нагадувати, що більшовикам він так же прислужиться, як і українській еміграції?

Не будемо принижувати себе до рівня “публіцистики” океанського співробітника львівського “Жовтня” і признаємо, що в тій статті є чимало правди — є на еміграції багато сміття. Але Трохим Львівський, який прекрасно бачить, де сміття, а де й зерно, **свідомо** перемішує горох з капустою, щоб вислужитись перед окупантом. Ну, а якщо не вдасться, то щоб черговий раз “покаятись” і сказати еміграції:

— Невігласи! Чи ж ви не розумієте, що я в тій статті навмисне переплутав чисте з брудом, велике з малим, чесне з нечесним, щоб цим дискредитувати радянську українську пресу і прислужитись визвольній справі української нації?..

Еміграція вибалушить очі і... черговий раз простить “най-талановитішому” і “найпередовішому” українському письменникові усіх часів і всіх епох...

У статті згадано “гастролерів з Європи” — В. Кубійовича та М. Ливицького. Після того в розділі “Робітники пера” заокеанський автор “Жовтня” розправляється з українськими журналістами на американському континенті.

Далі йде розділ “Вільна українська кінематографія”, у якому є чимало правди, бо ті аматорські фільми, які в нас часто роблять, справді не варті навіть згадки, (за винятком хіба фільмових спроб Є. Деслава), і Трохим Львівський навмисне тут плутає чисте з нечистим. Тим більше, що утаює від радянського читача факт доступності для кожного громадянина Канади і США, який приїхав сюди без копійки грошей, робити справжні повнометражні фільми, що виключено в окупованій Україні. А громадянству вільно їх дивитись, чи обминати їх десятою дорогою, що, до речі, більшість нашої еміграції й робить.

Справді бо: якщо якась багата людина, яка ледве пише чи читає, вирішила “прославити” себе в ролі “фільмового продуцента”, то при чому ж тут еміграція, а тим більше пахучий вираз “Лицарі зради і шахрайства”? Адже люди “хворі на голову” в цілому світі були, є й будуть. І поки вони нікого не вбивають, не палять будинків і не доносять в НКВД на родини жертв російського терору, то ними ніхто не цікавиться. Тим більше не підносять їх на рівень, вартий уваги такої могутньої держави як СРСР. Виходить що наша еміграція сильніша від СРСР — вона спокійно проходить повз таких “діячів” мимо, роблячи свої інколи справді непромінальні речі.

За фільмами йде розділ “Історія мандрівного скелета”. Тут Трохим Львівський намагається дискредитувати архітекта О. Повстенка, автора найкращої монографії про собор св. Софії в Києві, приписуючи йому вивезення кістяка князя Ярослава Мудрого. Чому цей писака так бреше на Повстенка? Бо Повстенко виданням своєї монографії справді довів великі можливості еміграції, які перевищують можливості поневоленої Академії наук України, яка й досі на подібну монографію не спромоглась, бо на це їй не дає дозволу Мо-

сква. Тому Повстенка треба знищити. Про кістяк Ярослава Мудрого і чудотворний образ Миколи Мокрого писалося в "Нових Днях". Автор пашквіля в "Жовтні" те все читав, бо він згадує у своїй статті інформації "Нових Днів" про ці наші святині, але вдає, що він "забув", хто це все вивіз. Треба ж догодити замовникові, то можна дещо й забути!

У розділі "Гімалаї великого комбінатора" оповідається про відому шумно розпочату, але сумно закінчену "Експедицію навколо світу", яку очолював Нестор Ріпецький. Робиться з цього подію "всеемігрантського мошенства", хоч це була справа одної багатой людини в Канаді (В. Гультая), яка має право розпоряджатися своїми грішми, як вона захоче. Краще б Трохим Львівський пояснив читачам "Жовтня", що в Канаді воля, а не "радянська демократія".

У розділі "Борці"-шинкарі" ця справжня еміграційна пшторя "розправляється" з артистом Йосипом Гірняком. Причина? Тільки одна: він не виставляє його, Трохима Львівського, "архигеніяльних" п'єс, а обмежується такими "партацькими" драматургами, як Леся Українка та Микола Куліш... Справді каригідні вчинки отого Гірняка!

Закінчується стаття розділом "Кустарі-одинаки". Поскілки тут говориться головно про "Нові Дні" і про мене, а трохи ще і про поважні видавництва "Книгоспілка" та "Свобода", то я передруковую це місце.

Я ніколи не гніваюсь, як про мене пишуть щось погане — кожен має право на думку і право висловити її. Цього права нема тільки в окупованій Україні. Я протестую тільки у випадках, коли мене назвуть агентом якоїсь поліції, чи коли розкривають моє родиме прізвище, щоб цим знищити кілька родин моїх близьких, яких я залишив в Україні. Я таки агентом ніякої поліції ще не був і, дасть Бог, і не буду. За німців я у "Вінеті" не служив, а побувавши в німецькому концтаборі, працював скромним інженером у тому самому місті, у якому працював і до німецької окупації України. Тому я на всіх Трохимів Львівських смію дивитись справді зверху вниз, що й робитиму до кінця днів своїх. Але нагадаю цим службовцям "Вінети" і інформаторам (через львівський "Жовтень") радянської окупаційної поліції, що розкривання прізвища з єдиною метою знищити родину, бо мені ж це не пошкодить, таки не гідне людини. Попереджу, що Трохим Львівський, як і дуже християнсько-католицький журналіст А. Курдидик, який зробив це кілька років тому в гетьмансько-католицькому "Українському Робітнику", оби-

два помиляються і уводять у блуд НКВД, бо подають мое прізвище змінено, чим не допоможуть НКВД знайти мою родину, а тільки скерують його удар на інших, цілком невинних, людей. Нагадаю їм обом, що Бог таки є і такі злочини він завжди карає. Як не вас то хоч ваших нащадків. Ви ніколи не були в лапах окупантської поліції, ви тільки служили їй завжди, то й не знаєте, що то значить у ті лапи попасти. На жаль, ви й не знаєте, як думають ті, які випадково вирвались з тих лап, про тих, що видають окупантові їх родини. Поговоріть з нашими людьми, то ви справді жажнетесь своїх підлих вчинків.

1958

ВІД ЧОГО У КОМУНІСТІВ ЖИВОТИ БОЛЯТЬ

Протягом останніх місяців у комуністичній газеті, видаваній українською мовою, “Українське Життя” (Торонто), було три статті про “Нові Дні” та їх редактора.

Першу з них написав Олексій Полторацький, редактор журналу “Всесвіт” у Києві. Нічого там особливого не було; видно було, що писав він її з обов’язку, як і багато чого в Україні пишеться. До речі, я й не знаю, чи вона була друкована в якомусь часописі в Україні, чи написана спеціально на замовлення редакторів “Українського Життя”. Основна думка зводилась до того, що Волиняк — чоловік одержимий, і що якби на моєму місці був Олексій Полторацький, то став би на коліна і просив би дозволу повернутись в Україну, бо праця й життя на еміграції — непродуктивна витрата часу й енергії.

З п. Полторацьким не хочу полемізувати. Багато хто з нас знають, що він лишився українцем лише тому, що в двадцятих роках українська ідея перемогла остаточно й безповоротно. Знаємо, що в сталінські часи він мав величезні клопоти; його були викинули зі спілки письменників, матір звільнили з праці, викинули з помешкання, словом — “хоч вшайся”, як казав Яків Качура в одній повісті. Знаємо, що потім його “уласкаривили” й послали у Львів. Знаємо, що інформував своє начальство про настрої у Львові, про ролі митрополита Шептицького і т. д. Він і не підозріває, що деякі його інформації залишились випадково у Львові, як більшовики тікали перед наступом німців, і попали в руки “буржуазних націоналістів”. Словом, багато чого ми знаємо, але мовчимо, бо кому це потрібно тепер?

Так оцей самий Олексій Полторацький був у Канаді з групою туристів улітку 1962 р. і я з ним мав довгеньку розмову. І цікаву, бо хоч ми з ним не бачились в Україні, але маємо спільних знайомих, вчилися в одних професорів і т. д., то розмовляти мені з ним було легше, як з іншими подібними особами. Про ту розмову я ніде нічого не писав, бо вважав її приватною. А я чоловік словний, як кажуть. Розмова відбулася в ресторані готелю “Форд” у Торонто. Треба признати, що місцеві комуністи цього разу проявили витримку і таки справді не заважали нам: мовляв, знай, що ми теж позбулися “порочних сталінських методів праці”, ми демократи і зовсім тебе не боїмось — розмовляй собі, скільки хочеш...”

Розмова була гостра й точна, бо виходили ж ми з різних позицій: він — з позицій українця, репресії над яким кінчилися сталінськими орденами і щирою співпрацею з окупантом, я — з позицій українця, репресії над яким кінчилися тюрмами й каналами, а потім еміграцією і дальшою боротьбою з окупантом. Олексій Полторацький про цю розмову теж довго мовчав і аж через 10 чи й 11 місяців озвався про неї в “Українському Житті”. Можна думати, що хтось домагався цього від нього. Тому і я тепер вважаю своїм обов’язком поінформувати наших читачів, що така розмова справді відбулась.

* * *

Другу статтю написав “комуністичний туз”, відомий нашим читачам Петро Кравчук (“Українське Життя”, 31. 7. 63 р.). Стаття зветься “Не знаєш броду — не лізь у воду”. Порада, звичайно, дуже добра, якби вона мала підставу. Суть статті в тому, щоб довести читачам “У. Життя”, що редактор “Нових Днів” така нікчема, що навіть не читав ніколи творів Миколи Гоголя, зокрема його “Тараса Бульби”. Виходить так, що П. Кравчук хоче мене зробити геніальним, бо щоб ухитритись аж до того, щоб не читати “Тараса Бульби”, то треба справді бути геніальним. На жаль, я таким не є... У тих умовах, у яких я виріс і вчився, це просто неможливе. Причиною наміру “тотальної дискредитації” мене була моя нотатка у відділі огляду преси (“Нові Дні”, червень, 1963, стор. 26) “Господи, дякую Тобі, що Ти не сотворив мене комуністом!”

Мова про фільм голлівудської продукції “Тарас Бульба”. П. Кравчук написав непогану рецензію на нього. Але злякався, що деякі його вислови могли б потрактувати, як виступ проти “великого старшого брата”, тому він на початку своєї рецензії писав про Гоголевого “Тараса Бульбу”, як про твір про українців, а далі почав вживати терміну “руський”. Я це кваліфікував, як намір підлабузнитися до “великого старшого брата”. Інакше цього й не поясниш. Так, очевидно, зрозуміли це й читачі “У. Життя”. П. Кравчука це дуже стурбувало і він вирішив боронитися: не вірте Волинякові, бо він такий неук, що навіть “Тараса Бульби” не читав...

Стаття починається так:

“У Торонто вже 14-й рік виходить журнал “Нові Дні”. Видає і редагує цей журнал Петро Волиняк. Хто прочитав

П. Волиняк розмовляє з сенатором П. Юзником. Мова йде про третю силу в політичному житті Канади.

хоч один номер цього журналу, то міг легко вважати, що слова МОСКВА і РОСІЯНИ (підкреслення оригіналу. П. В.) так діють на П. Волиняка, як червоний колір на індика: він дметься і сичить. Дуже вже він ненавидить ці слова!

Ба, виявляється, що не тільки слова Москва і росіяни викликають таку патологічну реакцію у нього, але навіть слово РУСЬКИЙ виводить його з рівноваги, кидає в пасію”.

Далі ще й таке:

“Якщо б Волиняк читав “Тараса Бульбу” (в чому я сумніваюся), то не ставив би накого гупого запитання. Не треба бути навіть редактором “Нових Днів”, щоб, уважно (так — уважно!) прочитавши повість, побачити, що Микола Гоголь у “Тарасі Бульбі” пише про українців і руських, бо для нього ці терміни мали синонімне значення, бо ж в часи Запорізької Січі обидва вони вживались паралельно і з однаковим означенням. Зрештою, Михайло Грушевський, якого дуже обожає Петро Волиняк, навіть за Центральної Ради, якої він був головою, випустив книгу під заголовком “Історія України-Руси”.

Так. Русь, руський — давні наші назви. А оскільки акад. М. Грушевський написав (не книгу, а кільканадцять книг!) історію України з найдавніших часів і по сьогодні, то він і вжив дві назви. В часи Козаччини стара назва також часто вживалася. Міг її вжити й Гоголь, але ми вже не можемо вживати старої назви, бо нова назва так закорінилась, що витиснула стару цілком. Тим більше, що вона вже освячена кров’ю не сотень тисяч, а мільйонів жертв. Отже, коли п. Кравчук у першій половині своєї рецензії вживає **Україна, український**, а потім раптом переходить на **руський**, то значить він це робить “страха ради іудейського” перед окупантом, якому він вірно й послідовно служить. Це ясно, як Божий день. І нема чого так скакати, як на це йому вказано.

Є ще одне місце в статті П. Кравчука, на яке варто звернути увагу: Я трохи чи не русофоб якийсь, бо самі тільки слова “Москва і росіяни” так діють на П. Волиняка, як червоний колір на індика: він дметься і сичить”.

Помиляєтесь, п. Кравчук, я дуже люблю росіян. І ніякої ненависти до них не маю. Але люблю їх тільки в Росії. Росіяни ж в Україні (чи в будь-якій іншій країні, яку вони поневолили) для мене тільки окупанти. А окупант — те саме, що бандит, грабіжник, убивник, розбійник, хапуга, хам і

взагалі найбільший злочинець під сонцем. То хто ж таких типів любитиме? Хібащо сам такий, як вони.

Не так давно я був учасником такої розмови:

— Ви не знаєте чехів! Якби ви тільки знали, що вони по війні виробляли з німцями! Вони їх викидали з помешкань, всіляко знущались, навіть убивали їх...

— То ті чехи аж такі погані?

— А ви думали! Це нація бандитів!

— Ая-я-яй! А я й не знав! А де то вони таке з німцями виробляли: у Берліні, Мюнхені, Франкфурті?..

— Та ні — в Празі!

— Молодці чехи! Добре чистили свою столицю від окупантів!

А що на це скаже п. Кравчук? Чого в нього одна мірка для росіян, а зовсім інша для німців?

Щоб п. Кравчукові було легше дихати, то я скажу, що я так само, як росіян в Україні, розцінюю французів в Альжирі, бельгійців у Конго, португальців в Анголі, німців у Чехії і т. д.

* * *

Та коли п. Кравчук просто викручується, як в'юн, стиснутий між пальцями, і не дуже лається, то третя стаття в "Українському Житті" проти "Нових Днів" є класичним зразком сталінсько-ежовського стилю, яким сьогодні вже не послуговується навіть жодна газета в СРСР.

Ось докази:

"Коли приходитья йти туди, куди царі, королі, царенята і короленята пішки ходять, я беру з собою, замість пошленького, політично і культурно неграмотного, комерційного "Канадійського Фармера", претензійний на всі шлюзи журнал "Нові Дні".

"Винен не папір журналу, а його редактор пан Петро Кузьмич Волиняк. Журнал нікого і ніщо не представляє, він — наскрізь одноосібний і одноосібницький, і, на мою скромну думку, повинен мати іншу назву — "На самому дні". Нелогічні "ідеї" його редактора, позиція на мертвій точці, яка загинула з Петлюрою і Скоропадським, тупо-сліпа ненависть до всього, що є радянським, зміїно-ідіотична злоба до всього, що є російським (і навіть "руським"!), нестримна вулична лайка — все це черпається з самого дна.

Як папуга, яка не розуміє значення слів, Петро Волиняк постійно репетує: “Так званий “комунізм” не належить до нормальних явищ”... (Див. “І хочеться, і колеться...”, “Нові Дні”, ч. 162/163). Тільки він, Петро Волиняк, та купка його однодумців на чужих смітниках є “нормальними”. За таку “нормальність”, що по-французьки називається “іде фікс”, “ненормальні” психіатри тримають людей за ґратами домів для божевільних”.

Крім усього того, Петрові Кузьмичу хворобливо уявилося, що він “божий посланець” (А по-польськи як?). В передостанньому числі свого одноосібняцького журналу пише він, наприклад, таке: “Дякую тобі, Господи, що ти не сотворив мене комуністом”.

А чим — петлюрівським хамом?

Можна собі уявити, що снилося цьому хамові таке...”

Далі йде опис (за сталінським зразком) сну, мовляв, як то “визволитель” Волиняк в’їжджає на рябій кобилі в Київ, а потім захропів, пробудився від того й побачив, “що не в Києві він, а на торонтонському смітнику. Це був сон рябої кобили”.

Якщо взяти до уваги, що в цьому, вибачте за вираз, фейлетоні є таке речення: “Повернуться тепер наші покровителі, наші добродійники — капіталісти, поміщики і попи!” то можна догадуватись, що автором його є не хто інший, як редактор “Українського Життя” Степан Мацієвич. Тільки він здібний між ними всіма на таку дешеву агітку, знаючи, що жоден українець не прагне повороту капіталістів і поміщиків не лише тому, що всі ми не капіталісти, а робітники та селяни, а ще й тому, що всі ті поміщики чужі — російські чи польські.

Видрукувавши свого фейлетона в “У. Житті”, п. С. Мацієвич поспішно шле його в Київ. Та ще й не будь-куди, а в “Літературну Україну”, де він і видрукуваний у числі від 16 серпня ц. р. з додатком карикатури на “лицаря на рябій кобилі”. Але який той Д. Цмокаленко (гол. редактор “Літературної України”) не є, але й він таки посоромився все друкувати: він усі “пахощі” повикидав і таки солідно його відредагував.

Якщо без єдиного поганого слова, звичайною нотаткою, написаною в спокійному тоні, я аж отак вивів з норми редактора комуністичної газети, то значить, що я попав у ціль. Попадати в таку ціль не така вже й мудрість: я вже

не раз писав, що, борючись з комуністами, мусимо перш за все викривати їх російське вислужництво, їх рабську позицію. Це їх найвразливіше місце, бо саме це приводить до деморалізації їх членства. Комуністичні лідери найбільше бояться контакту їх членства з еміграцією. Мені вже кілька разів доводилось зустрічатися з їх людьми і це С. Мацієвича найбільше турбує (“...всюди, як безрога, пхається...”). Я добре знаю, що місцеві комуністи розкладаються, починають думати і часто говорять представникам “суверенної УРСР” і своїм лідерам більше, ніж ми.

Доказом розкладу українських комуністів є, наприклад, і факт, що на їх фармі в Палермо цього року було наполовину менше дітей, ніж попередніми роками. Знаю, що деякі комуністи, особливо з тих, що їздили в Україну, цілком “заламані”: дехто з них пише в “націоналістичних” часописах, дехто тихцем дає матеріяли “націоналістичним” редакторам. Нова еміграція не може не впливати на комуністів розкладово. Вони наочно переконуються, що Україна не держава, а безжально визискувана колонія Росії.

Це все й пояснює вразливість комуністичної верхівки на обвинувачення в окупантському запродавстві, у вислужництві перед Росією.

А тепер кілька слів до редактора “Українського Життя” п. С. Мацієвича, який дуже вміє голосно говорити, але не вміє тихо слухати: кожне слово, яке йому не сподобається, викликає в нього просто скажену лють, у той час як у мене це викликає тільки посмішку.

1. У фейлетоні чи “памфлеті” “Лицар на рябій кобилі”, крім лайки, написано ще й таке:

“Не бачити того, що Союз Радянських Соціалістичних Республік, до складу якого входить наша прекрасна Україна, ще ніколи не був таким могутнім, як є сьогодні, що Україна ще ніколи так не процвітала, як процвітає сьогодні, що українська культура живе і розвивається так бурхливо, як ніколи, — можуть тільки ненормальні люди. Петро Кузьмич і купка його однодумців на чужих смітниках сушних не хочуть усього цього бачити. Вони постійно квакають, як жаби в болоті, про якісь “слабкості” Радянського Союзу, про “розбрат” між радянськими народами, про якесь “визволення” України — від українського народу. Це також “іде фікс” або, кажучи по-нашому, — божевілля”.

Так, кажете, що СРСР “могутній”, а Україна “процвітає”? А чим поясните, що цей “могутній” СРСР закупив у Канаді пшениці й муки на 500 мільйонів доларів, в Австралії на половину цієї суми, а також у Франції і навіть Зах. Німеччині, і веде переговори із США і Голляндією на дальші закупи пшениці? Чи не для того, щоб виручити “буржуазно-капіталістичний” уряд Канади з біди, бо він не має де зсипати свою пшеницю? Скажете, що в СРСР була посуха? А чи ви уявляєте територію СРСР і припускаєте, що на всій його території одночасно може бути посуха? А як і була посуха, то такий “могутній” СРСР не має в запасі хліба навіть на один рік?

Звичайно, якби ви були передбачали такі закупи хліба, то ви б цього відступу не написали. Шкода мені, що ви такий непередбачливий, бо я, наприклад, це передбачав.

Мені тут справді важко стриматись від крутого слова, але я таки витримаю, щоб не бути подібним до вас. Дам тільки один факт: місяць тому в районі Томська в Сибіру кілограм картоплі коштував один карбованець, себто на старі гроші 10 карб. А перед війною в Україні кілограм масла чи сала коштував 10—11 карб. То бачите, який поступ? А минулого року кавун у районі Харкова коштував три карбованці...

Про **розквіт російської а не української**, культури в Україні в “Нових Днях” писано багато.

Я не належу до тих, що сліпо заперечують усе: є осяги в деяких ділянках, але ці осяги здобуто коштом інших ділянок господарства. Наприклад, є супутники й ракети, але нема трактора. А як є трактор, то нема гусениці до нього в запасі чи навіть якоїсь нікчемної гайки. А як буде трактор в повнім порядку, то не буде плуга до нього, чи сівалка несправна, бо до неї бракує гайки чи гвинта. Правда, зробив би її колгоспний коваль, але в нього нема вугілля до горна і т. д. і т. д. — аж до голки й нитки включно.

Якби ви були хоч трохи вихована людина, то ви б мені не розказували, як то є в СРСР, бо я ж там ціле своє життя прожив! І не тільки я, а усі ми наперед знаємо, чого там можна чекати.

2. Вам не подобається, що я інколи розмовляю з людьми з України чи з вашими членами? Кажете, що я “пхаюся всюди, як безрога”? Дякую за делікатний вираз, але я мушу так робити, бо я ж не Ух-Юхим Макогін-Совиця, а Волиняк: я щоб щось написати, то мушу мати факти. І за ними й шукаю. Нахабно не лізу, а питаю дозволу: хоче людина

розмовляти — добре, а ні, то я вибачаюсь і відходжу. І тут я вашого дозволу питати не буду.

3. Вам дуже не сподобалось, що я вам закинув мовне холуйство перед окупантом України, зокрема за слово “підпринять”. Ну, а нашо ж ви його вживаєте? Це, голубчику, не тільки мова, а й політика. І це не єдиний випадок у вас. От, наприклад, ви знаєте, що є в Україні місто Мукачів. В “Географії України” О. Діброви (“Радянська школа”, Київ, 1958) його змінено на Мукачеве. Гаразд, все таки воно ще звучить по-українському. А чого ви в своїй газеті (число від 4. 9. 63 р.) зробили з нього МукачевО? Чого, питаю? Мовчите? То я скажу за вас: бо ви російський окупантський лакуза, бо вам приємне все російське. Я не маю сумніву, що за рік-два ви вже писатимете просто Мукачовск, а не Мукачево, як тепер... Ви знаєте, скільки таких злочинних прикладів я можу навибирати з вашої газети? А чому в Україні протестують (комуністи ж!!!) за Рівне, з якого зробили Ровно. А чому не протестуєте ви?..

Ви ж знаєте, що найгіршим словником у світі був досі так званий “зелений словник” за редакцією акад. М. Я. Калиновича. Тепер в Україні його мають почистити й видати в двох томах. Історія цього словника — ціла епопея: він перероблявся найменше десять разів, аж поки став таким, яким він є сьогодні. Це я знаю, бо покійний Михайло Якович — мій професор, і це робилося на моїх очах, знаю я ті його “словникові муки” від нього самого. Чому тепер в Україні працюють, щоб очистити цей словник від “наслідків культу особи”, себто від обмосковлення, а ви вживаєте слово “підпринять”, хоч навіть у цій карикатурі на словник за відповідник до російського слова “предпринять” подано: “починати, братися, взятися, заходитися; робити, вживати”, а не “підпринімати”? То за те, що я вам звернув увагу (та ще й вислав як подарунок “Уваги...” Олени Курило, щоб допомогти вам розмосковити вашу мову), то ви мене злаяли не лише в Торонто, а й у Києві? Я в таких випадках тільки дякую.

4. Поясніть мені, чого ви викинули сполучник Й з української мови? Тільки тому, що цього сполучника нема в російській мові. А це ж гвалт над українською мовою! Але що вам до того? Аби догодити окупантові, то ви готові гвалтувати не тільки мову...

А чому ви не поставили й досі питання, щоб повернути літеру Г в українську абетку? Боїтесь, що втратите посаду

редактора? А дехто ж не боявся за це й життя втратити. А чи ви не розумієте того, що без літери Г не можна сказати такого простого речення, як “Степан Мацієвич бігав колись на гулі, а йому там садили на лобі гулі”? Чи ви, недостойний окупантський угоднику, не розумієте, що гніт і гніт різні слова? А чому б вам не підняти цього питання й не написати статті та й не послати її в “Літературну Україну”, замість того, щоб слати туди таку гидь, як “Лицар на рябій кобилі”? Була б вам честь і слава за те. А я видрукував би у “Нових Днях” ваше фото і написав би: “Дивіться, люди: Степан Мацієвич, хоч і комуніст, але порядна людина й українець!” Становище в СРСР складніше й трудніше, ніж ви його уявляєте, і з думкою українських комуністів у Канаді і США там би мусіли рахуватися. Це була б справді ваша велика допомога нашому народові.

Знаєте, чого ви цього не робите? Бо ви сталінець від тім’я аж до п’ят. Ви так ненавидите українську людину, у вас стільки злоби й ненависти до українців, що вам міг би позаздрити не тільки Сталін, а ще й Молотов та Каганович з Єжовим на додачу. З вашого писання й поведінки можна зробити висновок, що найбільшою трагедією для вас було розвінчання Сталіна. І якби завтра в СРСР перемогли сталінці, то ви б танцювали з радості. Ви маєте більше ненависти до українців, як сам Микита Хрущов. У цьому я не маю найменшого сумніву. Щастя наше лише в тому, що ви не в СРСР, а в Канаді, і що маєте малу посаду. Бо й сам малий.

Ви, наприклад, твердите, як папуга, “Волиняк і купка його однодумців”. Та хіба ж який мільйон утікачів з України це тільки “Волиняк і купка його однодумців”? А хто ж з нас прийшов до вас? Ви настільки засліплений партійний бюрократ “сталінського толка”, що ви навіть певні, що ваші читачі вам вірять. Турку ж ви македонський! Вони зовсім не такі дурники, як вам, з висоти вашого редакторського крісла, видаються. До речі, ви, мабуть, не знаєте, що то значить “турок македонський”, бо в російській мові цього вислову нема. Знаєте, я мав дуже делікатну бабусю, царство їй небесне! Так ото, як я зроблю якусь дурницю, то бабуня ніколи мене дурнем не величала, бо були, — повторюю, добре вихованою жінкою, а завжди мене делікатно повчали: “Турку ти македонський! І що ж бо ти ото робиш?” То я, як порядний онук порядної баби, мушу звертатися до вас так само дуже делікатно.

А на останку хочу вам зробити приємність і зацитую вашого доброго вчителя й виховника, Йосипа Вісаріоновича Сталіна (земля йому, крокодиліві, каменем!): “Наше дело правое — враг будет разбит!” І це станеться раніше, ніж ви сподіваєтесь. І дарма ви аж отак кудкудакаєте — нічого не допоможе. Краще було б і для вас, і для справи, якщо б ви про такі речі говорили спокійніше і не починали своїх “памфлетів” так, як почали цей. От бачите, ви аж зубами скрегочете, а я собі сміюсь, бо... “наше дело правое — враг будет разбит!”

На цьому слові — бувайте здорові! Живіть довго, довго та хоч потрохи розумнішайте. І поряднішайте!

1963

ЯК ВОНИ СВЯТКУВАЛИ...

Я був на “прогресивному” святкуванні століття смерти Т. Шевченка.

Признаюсь, що мені соромно, що я заглянув до наших “прогресистів” аж на 14-ому році мого перебування в Канаді. Соромно, бо не бачучи живих людей, не бачучи, як працює ворог, я не міг і ефективно боротися з тим ворогом. Це наш загальний великий недолік. Поборювати російську агентуру в Канаді тільки на підставі двох комуністичних газет, які просто немилосердно перебріхують факти, — неможливо. Мусимо признати, що провідна верства еміграції тільки таку “боротьбу” з комунізмом і веде. Нема чого дивуватись, що й наслідків належних ми не маємо: комуністичних осередків ми не тільки не розклали, а навіть і не надламали, чесних, але обдурених людей ми з-під їх впливу не вирвали. Якщо ж якась частина їх і відійшла вже, то наша заслуга в тому невелика: це не наслідок нашої праці серед комуністів, а тільки наслідок нашої (нової еміграції) присутності в Канаді і розкладу більшовизму взагалі. Особливо в післясталінській добі.

Друге, до чого я хочу признатися, я вважав, що я йду не до ворогів, а до своїх братів і сестер, які обдурені і затумені, бо ворогами я вважаю тільки “прогресивний” провід, який усе бачить і розуміє, але служить окупантові свого народу не за страх, а за совість. Отже я мав намір написати чесний і об’єктивний репортаж про їх святкування. Признаюся, що трохи й побоювався, бо серед еміграції (особливо в Торонто) панує думка, що в “прогресистів” багато людей, добре поставлені українські школи, добрі мистецькі сили. Якщо б так справді було, то написавши об’єктивний репортаж, неминуче викличеш напади від національно свідомої частини еміграції. Коли “вивчати” наших комуністів у Канаді лише за їх двома часописами, то думати добре про них мусиш. Але я вирішив перевірити сам. Про наслідки своєї перевірки я й хочу розповісти нашим читачам.

Комуністичне безлюддя в Канаді

В комуністичному “Українському Житті” (Торонто, 5. 7. 61 р.) у звіті Степана Мацієвича про Шевченківський комуністичний фестиваль у Торонто, який має пишний заголовок “1.000 мистців взяли участь”, написано таке:

“Провінційальні і окружні фестивалі мали подвійну мету — віддати пошану Великому Кобзареві і підготуватись до ще більшої події. З менших і більших фестивалів виростала культурна піраміда — Всекрайовий Шевченківський фестиваль української пісні, музики і танців, який відбувся в суботу, 1 липня, в м. Торонто.

Вже в четвер до Торонто почали приїжджати учасники фестивалю з Венкуверу, Едмонтону, Келгарі, Саскатуну, Ріджайни, Форт-Вільямського району, з Південного і Північного Онтеріо, з Монреалю — з усіх усюдів нашої проторої Канади. Основні мистецькі сили спеціальними поїздами прибули в п'ятницю.”

Далі в цьому ж звіті написано, що “арена Варситі заповнюється битком.” Не втерплю, щоб не пояснити московським прислужникам, що “битком” слово не українське, а російське. Навіть такий російський вислужник, як академік М. Калинович, у своєму “Русско-украинском словаре” (ОГИЗ, Москва, 1948) подає такі українські відповідники на російський вираз “битком набито”: “Повний-повнісінький, переповнений”. Як бачите, ви перескочили навіть через “самостраховщика” Калиновича! До речі, академік М. Калинович — мій колишній професор, то я можу сказати, чи він “самостраховщик” чи чесна людина.

А ще далі С. Мацієвич пише:

“На великий простір арени вийшли сотні хлопчиків і дівчаток...”

“Справжній фінал — усі митці, до яких приєднуються 5.000 глядачів, виконують канадський народний гімн “О Кенеді”.

Як бачимо, з'їхались “прогресисти” з цілої Канади і було їх аж п'ять тисяч глядачів... Ніби багато. Але я з найпевніших джерел знаю, що квитків видруковано тільки 4,500. Я входив у залю за 20 хвилин перед початком, квитки ще продавались по всіх касах. Випродати усіх не могли. А як і всі, то як можна продати 5,000, маючи в руках тільки 4,500? Ні, публіки більше 4,000 не було.

Це був “Всекрайовий Шевченківський фестиваль”, отже люди були з цілої Канади. Українців там було менше половини. Решта були білоруси, словаки, шотландці, німці, фіни, росіяни, жиди і всякі інші “брати-слов'яни”. Щоб п. Мацієвич не обвинуватив мене у необґрунтованому твердженні, то скажу, що в Роял-Йорк готелі летючки про фестиваль робітникам-українцям роздавала фінка, а в Кінг Едвард го-

телі — словак. А що в торонтському “прогресивному” хорі співають росіяни й жида, то С. Мацієвич це знає краще від мене.

Заля “битком набита” не була: були порожні не тільки окремі місця, а й цілі секції. І як С. Мацієвич осмілився писати таку неправду? Міг же він припустити, що я можу прийти на перевірку!

“...вийшли сотні хлопчиків і дівчаток”. Я сидів коло самої арени, посередині. Діти в хореографічній картині “Хвилі Дніпра” майже не міняли своїх позицій. Рахувати було легко. Я рахував двічі, і нарахував тільки 160 дітей. Хіба ж це “сотні”, п. Мацієвич? Бачу, що ви “фальшуєте статистичні дані”. Бережіться, бо як піймає вас на цьому Микита Сергієвич, то може й розстріляти! Він уже не одному голову скрутив за таку “прогресивно-кукурудзяну” статистику...

Трошки про програму й мистецьку вправність

У програмі було відкриття, промова (про це пізніше) були хорові точки, збірна чимала струнна оркестра, танцювальні групи (українська, шотландська, фінська, російська і т. д.), дитяча хореографічна група, фахові солісти; були картини та так звані “живі сцени” на шевченківські теми.

З виконавців треба відзначити балетну пару і кваліфікованого диригента. Відки С. Мацієвич узяв сміливість написати в заголовку, що “1000 мистців взяло участь”, важко сказати. Не інакше, як із російського більшовицького стилю праці: дешевої самореклями і брехливої пропаганди.

Не тільки мені, а й нікому з українських редакторів взагалі і в голову не прийшло писати, що в концертах з нагоди відкриття пам’ятника Шевченкові у Вінніпезі взяли участь дві чи три тисячі мистців, бо, за винятком кількох професійних мистців, там брали участь тільки любителі, сказати б так, — народ.

Але даймо слово самому С. Мацієвичеві (цитуємо далі з того самого звіту):

“Сотні митців і десятки тисяч глядачів взяли участь у цих фестивалях. Відгуки газет і людей, які не були прихильниками, були всюди хороші. Були вислови, що фестивалі, організовані ТОУК, унікальні — ніхто інший не може влаштувати щось подібного”.

“В суботу відбулась одна — і єдина — репетиція тисячі митців, а ввечері того ж дня в арені Варситі був даний фе-

стиваль, подібного якому навіть учасники минулих фестивалів, організованих ТОУК, ще не бачили”.

Як бачимо, хвалиться він аж занадто: “...ніхто інший не може влаштувати щось подібного”. Дуже шкода, що п. Мацієвич не був на наших концертах. Хочби в Месеї Гол, у березні. Всі наші концерти у Вінніпезі, про які я писав дуже мало й дуже скромно (в попередньому числі) були, порівняно з комуністичним фестивалем у Торонто, просто архимистецькими. Кажу це без усякого наміру принизити комуністів. Хоч який здібний і працьовитий їх диригент не є, але він, із своєю наспіх дібраною, з великим (знову — наспіх зібраним) аматорським хором, у якому я ніяк не міг налічити більше 400—450 осіб, хоч С. Мацієвич пише, що були 600, — не міг навіть і братись за такі твори як “Хустина” Л. Ревуцького (хор і фахова симфонічна оркестра), увертюра до опери “Тарас Бульба”, симфонічна поема К. Даньковича “Тарас Шевченко”, кантата Лисенка “Б’ють пороги” (хор і оркестра) та інші.

Про якусь дикцію чи інтерпретацію цього хору не може бути й мови. Взагалі, комуністи в Канаді від нас відстали на цілу свою “аматорську епоху”, з якої ми вже остаточно вийшли і невпинно йдемо далі.

Танцюристи їхні, як на аматорів, дуже добрі. Але танці з балету “Лілея” їм були непосильні: танцював хто що хотів і як хотів. Оркестру заглушували оті мужицькі (є таке і в нас!) оплески публіки, яка нічого в танцях не розуміє, і було просто шкода тих танцюристів.

Решта таанців були задумані, як поклін Шевченкові від етнічних груп Канади. Але нічого з того не вийшло, бо брак загальної культури і почуття національної окремішності з гарного задуму зробили безстильний і безформний танцювальний вінегрет, а не сьюту. Щоб догодити “прогресистам”, скажу за Пушкіном: у цій, вибачте за вираз, “сьюті”

“Смешались в кучу кони, люди”...

— танцювали всі і все разом, закінчуючи цю танцювальну саламаху канадським “сквер-данс”-ом.

Живі картини з “Кобзаря” також вражають своїм примітивізмом думання, старезною технікою. Але даймо раніш слово С. Мацієвичеві:

“Знову щось нове в фестивальных концертах. Темніє. Оркестр грає музику на слова Шевченка з різних творів. Читає М. СЕЙГО. Прожектор спрямовує своє світло на величезну

книгу з написом: КОБЗАР. Відкриваються перша сторінка Кобзаря, друга, третя, четверта — і з них виступають герої творів Тараса Шевченка — Катерина, Прометей, селяни, жертви феодального ладу і борці проти соціальної несправедливості. Герої Великого Кобзаря виступають в символічних картинах, але вони ясно змальовують соціальне життя народу в періоді, в якому він жив, творив і боровся. І не один глядач думав: — А скільки тієї соціальної несправедливості в світі ще є сьогодні? Хіба бойові слова геніяльного поета українського народу не мають значення й тепер? Мають! Тому його пам'ять і вшановують народи всього світу! Він став поетом людства!"

Для С. Мацієвича це "знову щось нове", але це "нове" могло захоплювати містечкових обивателів яких 40—50 літ назад. А як ті герої Шевченкових творів зображені! Кобзар, наприклад, виступає в чорних штанах і з сорочкою "навипуск". Уже досить цього, щоб уявити культурний рівень наших комуністів у Канаді.

Закінчується все свято не Шевченком, звичайно, а "Гранд Фінал"-ом А. Новікова, російського "клясового" композитора (народився 1896 р. в Скопині, Рязанської губернії). Під цією смирною і ніби аполітичною назвою заховано не що інше як "Гимн демократической молодежи мира" (виконаний вперше в Празі 1947 р., одержав першу нагороду за свою ідеологію). Оце те, чим (і для чого!) наші комуністи "вшановують" Кобзаря України.

Кілька слів про публіку

Гарно виходив хор двома боками арени. Оркестра грала марш, але публіка "вітала" хористів оплесками, про які вже згадувалось раніш, і псувала все враження. Тим більше, що й оркестру приглушувала.

Хористи й хористки — від молоді 15—16 років до згорблених бабусь-піонерок. Це було справді зворушливо. Часом хотілось підійти до такої бабусі і сказати:

— Пошли вам, Боже, довгих і щасливих літ! Дай Боже, щоб вас так любили наші внуки і правнуки, як ви любите Шевченка, якого від вас ховають оці комуністичні циніки, що використовують вашу темноту й простоту!

Всі хористи були у вишитих сорочках, блюзах. Вишивки здебільшого жажливі. Крій — часто-густо карикатура на український одяг. Ось іде чоловік у вишитій сорочці. Це не

вишивка, а якась груба кольорова ляпанина. Стоячий комір на цій “вишиванці” — високий на цілу долоню, карикатурно видовжує і без того довгу шию... А ось іде дівчина, рижувате волоссячко і риси обличчя якої не дають змоги установити її національного походження — це вже цілком вихолощений тип соціалістично-космополітичної “молодежи мира”. На ній блузка-“матроска” з величезним коміром, що спадає на худі плечі дівчини. Але цей комір “українізовано” “тоже-вишивкою”. Признаюсь, що мені було шкода дівчини, яку вже цілком інтернаціоналізували, вбили в ній навіть всякий натяк на індивідуальність, натягли на неї вишивану “матроску” і випхали на сцену вшановувати Кобзаря України “Гимном демократической молодежи мира”. Більш неестетичного в одязі я ще не зустрівач у житті.

В “Українській Книзі” було цього року багато розкішних вишивок. Але видно “прогресисти” їх не купують — розхватали їх “націоналісти”, бо в хорі я бачив лише дві-три порядних чоловічих сорочки. Здається, не було жодної порядної жіночої блузки.

Все це свідчить про безпросвітню темноту, яка й привела цих наших людей до комуністичного табору, хоч комуністами вони, звичайно, не є.

Ми не працюємо з людьми, не виховуємо їх. Недавно я одержав просто розпачливого листа від одного православного священика (новоприбулого), що сидить на заході Канади, “десь на краю світу чи й ще далі”, як він пише. Він описує мені темноту людей, їх затурканість, жахливе почуття меншевартості:

“...лихо з цими, що лишилися при нашому народі, але все українське прямо так таки ненавидять, утікають самі від себе, хоч це їм не вдається... Нічогісінько вже не мають — своерідні якісь гібриди. Шкода, що не в окремому резерваті живуть, як індійці. Мову майже забули...”

Ось такий стан, як бачимо. Люди з таким низьким інтелектуальним розвитком сьогодні і є кадрами різних поганих сект і “прогресивних” організацій з національними гібридами у вишитих матросках, на темноті яких жирують московські запроданці в Канаді, навмисне не підносять їх культурного рівня й національної свідомості.

Я спеціально ходив по коридорах, стежив у залах — української мови на комуністичному фестивалі я майже не чув: своя мова — “націоналістичний буржуазний пережиток”. Ї

чути було тільки серед пари десятків (інколи й добре відомих еміграції!) осіб з новоприбулих “націоналістів”, яких я — на своє здивування — побачив у залі.

Ідейна основа їх святкування

Та краще б у цьому підзаголовку вжити виразу “безідейна основа”. Пригадую, що я на цей фестиваль ішов без поганого наміру — я не шукаю спеціально чогось такого, щоб “ударити” по комуністах: хочу бути об’єктивним.

Але що зробиш, як промова П. Прокопчача на фестивалі була зразком беззубої балаканини про “соціяльні проблеми” й гуманізм Т. Шевченка. Більш нікудишню промову важко собі й уявити. Одна довжелезна цитата з Франка і більш нічого. Чужинці, які говорять про Шевченка, знають його більше від П. Прокопчача. У нього “Шевченко — не просто поет, він поет-борець, поет-гуманіст”, а тому “ми... вшановуємо його як співця вселюдської боротьби за свободу, як співця правди”.

Ось лежить ця промова в мене на столі, видрукувана в “Укр. Житті”. Читаю її втретє і нічого не бачу — “поет-гуманіст”, “людинолюбець”. Ну, а хіба Віктор Гюго не гуманіст? А Рабіндранат Тагор? А ваші ідейні й фізичні опікуни запевнюють, що й Пушкін гуманіст (та ще й більший від Шевченка!). Але чого ви боїтесь показати різницю між гуманізмом Шевченка й Пушкіна, скажемо? Чому не зробіте порівняння між “гуманним” ставленням Пушкіна до кавказьких народів, яке виявилось у словах:

“Смірись, Кавказ, ідьот Єрмолов!”

і справжнім гуманізмом Т. Шевченка:

“...А матерніх гарячих сльоз!
А батькових старих кривавих!
Не ріки — море розлилось,
Огненне море!

І вам слава, сині гори,
Кригою окуті!
І вам, лицарі великі,
Богом не забуті.
Борітеся — поборете!
Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая!”

Чого не зробите такого порівняння? Чого відриваєте Шевченка від його національного ґрунту, від історії? Чому вішаєте його в повітрі, окреслюючи виразом “гуманіст”, “людинолюбець”, що перетворює його на — за терміном ваших опікунів — “безродного космополіта”? Людина ж не абстракція — вона живе в своєму народі, в своєму часі, вона ж на чомусь “стоїть”, відкись же вона мусить брати сили для свого росту, діяльності!

Весь концерт було проведено англійською мовою. У залі сидів не представник уряду Канади, а посол СРСР “А. Арутюнан з дружиною та інші члени радянського посольства”, — як пише С. Мацієвич. Він аж захлинається від щастя, що посол поневолювача його народу прийшов перевірити, як окупантські поприхачі виконують свої завдання.

С. Мацієвич аж тане від захоплення і по-окупантсько-підлабузницькому слинить на папері рабські слова: “Глядачі стихійно вчинили овацію...”

Сидів я напроти посла і спостерігав ту “овацію”! Горенько моє з такими “правдивими” репортерами: навіть члени ТОУК не всі плескали (бодай навколо мене), а плескала лиш ота, без роду й племені, винародовлена вулиця, оте сміття, що вдало окреслено російським жартом:

“Папа турок, мама грек,
А я русский человек!”

Ця “овація” послові нашого окупанта і була політичною ідеєю свята.

З сумом треба визнати, що весь концерт пройшов холодно, якось по-чужому: жодного зворушливого моменту, жодного слова чи тону, які б запали в душу, вразили б її, бодай схвилювали. Якщо порівнювати комуністичний фестиваль з нашими концертами під час відкриття пам’ятника (я вже не кажу про саме відкриття!), то витворюється враження, що у Вінніпезі були українці, а у торонтській Варситі Арені — якась інша, чужа нація, яка Шевченка не розуміє, а тим більше не відчуває. А “любить” його тільки з обов’язку. Черствість і бездушність цих людей просто жахає.

Вислужництво перед окупантом знищує людину остаточно. Вирвати рештки наших людей з-під злочинного впливу російських вислужників у Канаді — наше чергове завдання. Я певен, що ніякими лютючками ми їх відти не вирвемо. Тільки братнє ставлення і особисті контакти з людьми можуть у цьому. Це проблема, яку пора поставити під всебічне обговорення.

Пам'ятник Т. Шевченкові у Вінніпезі дуже стурбував окупанта. Стурбував він і канадських комуністів. Вони, очевидно, звернулись за допомогою в Москву. Ми вже повідомляли наших читачів, яким способом добивався в Канаду міністер закордонних справ УРСР Лука Паламарчук. Посол СРСР А. Арутюнян, мабуть, таки розуміє, що його присутності в Палермо чи у Варситі Арена не вистачає, то й закликав у гості міністра УРСР.

Коли з того нічого не вийшло, то саме на час відкриття пам'ятника у Вінніпезі в Канаду мали приїхати українські письменники та культурні діячі. Вони мали бути вже на фестивалі у Варситі Арена, щоб піднести авторитет "прогресивного" свята. Але не встигли — пізно почали справу, і віза опізнилась. Та в Палермо вони таки були.

Як відомо, в складі делегації були визначні поети. На жаль, вони не мали контакту з українцями — довелось їм виступати лише перед пам'ятником у Палермо (фарма ТО-УК). Пам'ятник теж гарний, хоч кажуть, що його вже мусіли раз калічити: скульптори Олійник і Вронський, не знаючи наперед "політичної дислокації" в Канаді, зробили йому праву руку витягнутою вперед, ніби поет кличе до бунту. Через якийсь час проти комуністичної фарми створено фарму православної катедри св. Володимира в Торонто. Шевченко ніби показував пальцем на фарму "Київ", мовляв, ідіть, люди, туди, до своїх... Кажуть, що рука на пам'ятникові одного дня опустилася вниз. Не ручаюсь за правдивість цієї "метаморфози", але деякі наші читачі запевнюють, що це правда.

Крім того, що делегація поклала квіти на пам'ятник у Палермо, вона ж поклала квіти і на пам'ятник у Вінніпезі. Звичайно, що це було зроблено за вказівкою радянської амбасадки в Оттаві.

Маю певні відомості, що й хор Червоної Армії, концертуючи у Вінніпезі, також поклав квіти на пам'ятник у Вінніпезі. Дивно, що наша преса про це мовчить. А це ж тактика Москви: створити враження, що Москва шанує Шевченка **всюди і завжди**. Не пошанувати Шевченка — утратити симпатію українського народу. Москва цього боїться. Інша справа, що своїм лакеєм вона наказує "вшановувати" його "Гимном демократической молодежи мира".

Це ми мусимо врахувати. Кожен крок ворога мусимо бачити й належно розуміти.

1961

ДЖАН БОЙД У РОЛІ ЕНКАВЕДИСТА

Один з керівних українських комуністів у Канаді, Іван Бойчук, що перехрестився на Джана Бойда (фото його дивись у "Нових Днях" ч. 41 за червень 1953 р. на стор. 27) пройшов блискучу школу енкаведиста. Нема в цьому великої новини, щоправда, але я переконався в тому, як кажуть, на фактах.

У час концерту радянських артистів у Торонто, я вирішив побачити Єлисавету Чавдар, яка була єдиною україною в групі радянських артистів. З цією метою я й пішов на концерт у Месеї Гол. В антракті я пішов за куліси. Та на дверях стояв швейцар, який нікого не впускав. Коло нього крутилися "прогресивні вожді" й "вождихи", які час од часу брали когось за руку і вели за куліси. Робили цю ласку, звичайно, лише тим, кого знали й були певні, що вони артистів не зведуть з "прогресивного" шляху на "націоналістичні манівці". Я стояв у гурті й чекав. Раптом відкрились двері і "вийшов сам" Джан Бойд. Я підходжу до нього й заявляю: "Пане Бойчук, я хотів би розмовляти з пані Чавдар". Він кинув на мене пронизливий погляд і запитав: "А ви хто такий?" "Байдуже, хто я. Людина, українець, як ви чуєте з мови, хіба цього мало для такої простої речі?" "Ну, коли байдуже, то ні!" Я виймаю з кишені документи й кажу: "Колі на перешкоді стоїть тільки те, що ви не знаєте, хто я такий, то прошу: я редактор журналу "Нові Дні"... Прогресивний бос скривився. "Бачите, ми нікого не пускаємо, бо є така ухвала". Невже ви не довіряєте навіть народнім артистам СРСР?" Ще більше скривився Джан і, нічого не сказавши, зник за дверима, щоб уникнути неприємної для нього розмови.

По концерті я підійшов до виходу зі сцени. Стояло там пару десятків осіб. Вийшла якась комуністка і повела за руку відомого торонтонського балетмайстра Волкова, який скільки я знаю, комуністом не є. Отже до московської балерини пускають, а до української співачки ні, росіянци довіряють, а українці ні! Чекаю. Виходить Волков і заявляє: "Онi уже уехали!" Люди розходяться. Вийшов і я. Але побачив, що коло бокового виходу стоять п'ять поліцаїв і кілька авт. В тім числі одне велике. Отже, Волков сказав неправду, або йому сказали неправду, бо чого ж поліцаї вартують під Месеї Гол? Чекаю. Раптом відкриваються двері і майже бігом вискакують артисти й біжать до авта. Кажу без перебіль-

шення — просто біжать. Першою вискочила Чавдар і, оглядаючись, ускочила в авто. Для людини, яка знає підрадянські умови, ясно, що їм дана сувора інструкція, як саме виходити, як сідати. Нема сумніву, що Чавдар берегли особливо й тому їй було наказано скочити першою в авто, щоб не дати змоги комусь обізватися до неї. Але я спокійно обходжу авто, стукаю у вікно й обзиваюсь до неї, користаючи з того, що авто ще не рушило. Є. Чавдар зраділо відгукується і пробує відкрити вікно, але марні спроби: вікно не відкривається! І про цю деталь подбав Джан Бойд! Відбувається розмова крізь вікно...

Очевидно, що цю розмову завважили, бо, як мені розказували, на другому концерті в Торонто до Є. Чавдар підійшов один українець (не “прогресивний”, звичайно!) і коли сказав їй, що він захоплений її співом, то вона дуже хоробро... втікла від нього!

Росіяни почувають себе в Канаді, як дома: не можуть вислати належної охорони до артистів, то енкаведистську службу з успіхом виконують канадійські Джани Бойди. За свою вірну службу Москві Джан Бойд удостоївся великої честі: він полетів у Москву й Київ, де буде представляти на надійських “українців” на святі “воз’єднання”. Але служба окупантові ніколи безкарно не проходила. Джани Бойди ще заплатять по рахунку українського народу. В тому нема сумніву. Все має свій кінець, і прийде кінець і російській окупації України. А тоді доведеться платити. Ще й з відсотками.

Концерт був дуже добрий, але розрахований виключно на політичний “бизнес”. У залі сиділа винятково темна комуністична маса, яка не тільки не розуміла більшости творів, а просто не вміє поводитись у залі. Найслабшою точкою програми був балет (С. Головкина). Найбільший успіх мала Єлизавета Чавдар — справді велика артистка і піяніст П. Серебряков. Є. Чавдар виступала двічі: у першому відділі по-українському за Україну, а в другому — по-російському, за меншого московського “братіка”; російського вокаліста в групі не було.

На другому концерті я не був — шкода було часу. Запитаю лиш темну масу канадійських комуністів: коли в СРСР так добре і всі там такі віддані патріоти, то чому ваші вожді так оберігають артистів? Чому ви не подумаете над тим і вірите вашим Джанам Бойдам?..

УКРАЇНСЬКІ ДНІ НА ЕКСПО-67

Фатальна помилка окупантів

Підготовка до Всесвітньої виставки, яка популярно зветься ЕКСПО-67, почалась давно. Було створено комітет виставки, який розсилав запрошення всім державам. Пішли зголошення від різних країн світу, але в списку держав, які погодились взяти участь у виставці, не було України, хоч так звана УРСР формально іменується “суверенною державою українського народу”. Вона ж і член-основник Об’єднаних Націй.

Це схвилювало усіх українців взагалі, а канадських зокрема. КУК (Комітет Українців Канади) звернувся з офіційним запитом до підготовчого комітету ЕКСПО: чому нема України — відмовилась чи не запросили? Одержана офіційна відповідь: запросили, Україна відповіла, що їй цілком досить бути представленою у загальному павільйоні СРСР.

Усе це КУК подав до відома преси. Заговорила про це й англomовна канадська преса, а щодо української преси, то вона ще й досі не вгаває. Це було причиною просто таки завзятої пропаганди проти Росії, проти її імперської політики. Агітувати було легко, бо факти, як мур, були в руках еміграції. Сьогодні і найдурніші міщани від політики знають, що СРСР — фікція, а не добровільний союз держав, кожен розуміє, що політика й економіка всіх республік у Москві, що в СРСР панує російська мова й культура, а коли в руках однієї нації зосереджено всю політику, економіку, мову і всю культуру, то тоді говорити про якийсь союз рівного з рівним і вільного з вільним.

Особливо антиросійська кампанія українців загострилася по відкритті ЕКСПО. Просто треба дивуватись глупоті московських керівників, що вони цього не передбачили. Наприклад, робітники павільйону СРСР, атаковані українцями пояснювали відсутність українського павільйону відсутністю коштів. Коли їх почали питати, чого не пороблено бодай відділів у загальному павільйоні, то вони відповідали, що архітекам було б важко створити добру композицію і т. д.

Звичайно, такі й подібні викрутаси викликали лише сміх. Було очевидним кожному, що Україна сучасній російській імперії вилазить боком і що Москва робить просто трагічні заходи, щоб якось цю справу замняти, утаїти, притушити і т. д.

Наявність великої й сильної української еміграції поза кордонами так званого СРСР, хоч на перший погляд вида-

ється результатом бід, але фактично це благословення Боже на наш народ. Попри всі наші недоліки, ми робимо для України неоціненну роботу. Не було б української еміграції, то Україні сьогодні майже неможливо було б утриматись.

Коли ЕКСПО відкрилось, і українці та інші поневолені народи пішли в радянський павільйон, то переконались, що російська імперська політика тут перевершила межі пристойності і перетворилась у безмежну й безмірну глупоту. Нема змоги (і потреби навіть!) перелічувати факти — про них наша преса пише стало. Наведу лише один приклад: на стендах ви могли бачити фота чи макети, а під ними підпис: “Колгосп імені якогось там з’їзду партії”. Не то що республіки не названо, а навіть області й району не подано! Це вже звичайні кпини не лише з українців чи інших поневолених Росією народів, а навіть із кожного іншого відвідувача павільйону, який часто приходить туди навіть з доброю вірою. Мовляв, на тобі, пришелепо, назву колгоспу чи заводу і вір нам на слово, бо ти однак дурень, то не пробуй же перевіряти, чи це, що ми показуємо, справді існує в житті. Уявіть собі територію, яка тягнеться лише із заходу на схід на яких 12 тисяч кілометрів, і з тієї території виривається якийсь колгосп чи підприємство і подають лише його назву або, в кращому випадкові, назву району! Усе це тому, щоб не тільки не дати павільйону чи хоч відділу в ньому, а щоб навіть назву суверенної республіки стерти.

Аж не віриться, що таке розпорядження могли дати з Москви, бо це таки можна назвати свідомою агітацією проти СРСР. Цікаво, чи заступник прем’єра СРСР Д. Полянський звернув увагу на безліч таких і подібних фактів, чи йому “всьо равно” — однак його з посади ніхто не скине?

Українці, щоб рятувати справу України — був би справді гріх, щоб у час світової виставки ніде ні словечка не було чути про Україну, — zorganizували так званий український тиждень в “Павільйоні гостинности”. Зробили це жіночі організації. Ми вже писали про це. Це дуже схвилювало Москву і в павільйоні СРСР заметушилися. Почалась реклама так званих національних днів союзних республік. Вони, особливо український день, кілька разів пересувались, мінялася їх програма. До останнього тижня невідомо було, коли ж саме цей день відбудеться.

Спочатку день України був призначений відразу після дня СРСР. Наші читачі із США навіть поприїздили на цей день

і мусіли їхати ні з чим, бо день України перенесли на тиждень пізніше.

В нашій пресі журналісти просто ворожать, щоб установити причини цієї зміни. Причина ж проста: перенесено тільки тому, щоб день України “не втопився” в загальносоюзному дні, себто, щоб він був видніший. Це я знаю напевно. Тепер треба відгадувати лише хто про це подбав: Москва, Київ, чи керівники павільйону СРСР на ЕКСПО? Та незалежно від цього, результат вийшов добрий. І хто б це не заплянував, то для України це вигідно.

Хоч і воюємо, але про Україну дбаємо всі... .

Здається, що українську еміграцію від УРСР відділяє бездонна прірва, якої ані перейти, ані перескочити. Але треба було тільки бути хоч трошки спостережливим, щоб завважити, як хвилювались усі без винятку українці на ЕКСПО ранком 22 серпня, коли з самого ранку зіпсувалася погода, а день України відбувався ж на Площі Націй під відкритим небом. Хвилювались усі однаково. Коло десятої години ранку через гучномовці на Площі Націй повідомлено, що початок офіційної частини затримується через непевну погоду.

Почався концерт солістів. Накрапає дощик. Усі без винятку засмучені: зірветься нагода зробити українську пропаганду серед чисельної міжнародньої публіки. Такі нагоди трапляються рідко. А ця нагода, — через успіх ЕКСПО в світі, через столітній ювілей Канади, через дуже чисельну і впливову українську еміграцію в Канаді, через те, що через нашу активність тут Москва мусіла дозволити на виїзд з України дуже якісній і кількісній делегації та великим містецьким колективам з України, — була таки чи не єдиною в нашій історії.

Але погода, всупереч передбаченням метеорологів, усе ліпшала. Повідомлено, що за кілька хвилин починається офіційна частина. Усі повеселіли, байдуже, хто вони не були: націоналісти, комуністи, неутральні.

Площа Націй заповнюється людьми. Хоч це був і не національний, а спеціальний день, але людей було вдсятеро більше, як на деяких національних днях європейських чи інших країн, на яких були навіть монархи.

Наприклад, на пообідньому концерті хору ім. Верьовки на цій площі було яких 25-30 тисяч осіб! На офіційній церемонії вранці теж яких 20 тисяч. Концерти відбувались і в па-

Редактори українських періодичних видань з федеральним міністром іміграції і громадянства Р. А. Беллом. Зліва: І. Бойко, В. Біберович, С. Росоха, мін. Р. А. Белл, В. Солонника, В. Софронів-Левецький і П. Волиняк.

вільйоні, і під павільйоном і в інших частинах ЕКСПО. ЕКСПО 22 серпня від початку й до кінця було під знаком України. Це була винятково, думаю, що перша в історії, всесвітня пропаганда за Україну і її народ. Байдуже, що щось там говорилося про комунізм, “про єдину братню сім’ю вільних народів” і всяка інша пропаганда. Поперше, її там багато й не було, а крім того, вона просто тонула в українському мистецтві, культурі, в українській мові, яку ви чули на кожному кроці, в одягах тощо.

А українці таки перехитрили всіх...

Дирекція виставки дуже боялась українського нападу на павільйон СРСР, якогось політичного скандалу. Наприклад, коли був день української молоді на ЕКСПО (неділя 30 липну), до речі, дуже успішний, бо стягнув на острів св. Олени яких 3-4 тисячі української організованої молоді (Пласт, СУМ, ОДУМ, МУН), то дирекція павільйону СРСР закрила на той день ресторан і всі буфети. Коли я запитав одного з дуже відповідальних робітників павільйону про причини, які спонукали це зробити, то він посміхнувся і сказав: “Знаєте, маємо так званий санітарний день...”

Викликано спеціальні наряди поліції. Правда, того дня якийсь бешкет під павільйоном СРСР був, але він нічого нікому, крім клопоту для поліції й дирекції ЕКСПО (на ЕКСПО всякі політичні демонстрації чи пропаганда заборонені спеціальним законом) нічого не дав. Кількох молодиків арештовано. Один арешт відбувся навіть трагікомічно: коли поліція хотіла арештувати одного з цих демонстрантів, то він почав ховатись за жінку, яка розставила руки й боронила його перед поліцією. Коли ж поліція таки натиснула, то жінка зомліла, чи вдала, що зомліла. Поліція змушена була викликати ще й санітарне авто...

Коли був український день, то дирекція сподівалася більшого бешкету. Викликали збільшені наряди поліції і кілька авт для перевозу арештованих. Але на здивування дирекції, поліції, а тим більше дирекції павільйону СРСР, навіть натяку на якусь демонстрацію не було: мовляв, робите пропаганду українському народові, то чому маємо вам заважати? І це була правильна настанова. Мудра.

Та за пару днів перед цим українці зробили найдотепніший політичний жарт нашого століття. Але тут справа не тільки в дотепі, а й у користі.

У радянському павільйоні майже на всіх стендах лежали купи звернення голови Верх. Ради СРСР М. Підгорного до відвідувачів павільйону. Це лист гарного паперу, складений утроє так, що виходило 6 сторінок. На першій — заголовок: “До відвідувачів радянського павільйону”, двома мовами: англійською і французькою. На другій — фото М. Підгорного і його підпис. На третій і четвертій сторінках — його звернення до відвідувачів англійською і французькою мовами. На 5-ій угорі — якийсь малюнок, а внизу емблема і напис: ЕКСПО-67. 6-та сторінка — зовсім чиста.

Невідомі особи кілька днів забирали із стендів ці заклики: що їх заберуть, то робітники павільйону накладали нові купки їх. Їх теж поволі “розбирала публіка”, а робітники накладали нові купки. Так їх винесено з павільйону **кілька тисяч**. У друкарні фотодруком на 5-ій сторінці видруковано “додаткове” звернення М. Підгорного до відвідувачів радянського павільйону. Зроблено його англійською мовою.

Ось його текст:

Дорогі відвідувачі!

Як ви цього певно сподівалися, ми спочатку плянували збудувати кілька радянських павільйонів, між ними російський, балтійський, український і грузинський.

Я особисто, як українець, був спеціально зацікавлений у тому, щоб улаштувати павільйон Української РСР, суверенного члена Радянського Союзу і, зі своїми понад 40 мільйонами населення, другого щодо значення народу СРСР. Та, на жаль, під натиском моїх російських колег у Центральному Комітеті Комуністичної партії, цей плян був відкинений.

У своїх упертих шовіністичних заходах щодо асиміляції і русифікації всіх неросійських народів Радянського Союзу, російські товариші здушують навіть найменші вияви національних прагнень інших народів.

Я міг би також згадати, що зовсім недавно (1965-66) в Україні відбулися зрешти і процеси українських інтелектуалістів, єдиним злочиним яких були вимога реалізувати рівні права українській культурі і народові. Тож не треба дивуватися, чому немає павільйону українського чи іншого неросійського.

Усе ж надіюся, що вам сподобаються ваші відвідини в загальному радянському павільйоні, і мені приємно вас привітати.

М. Підгорний, Президент Верховної Ради СРСР.

Видрукуваши цей “додаток”, таким же способом, як раніш забирали, почали повертати ці відозви назад на стенди, з яких їх раніш забрали. А частину їх роздавали на виставці, зокрема тим людям, що стояли в черзі до павільйону СРСР. Звичайно, це попало в пресу. Французький щоденник у Монреалі “Ля Прес” видрукував її повністю (21 серпня) із своїми коментарями. Редакція додає, що їй не вдалося з’ясувати цю справу в павільйоні СРСР, але представник ЕКСПО сказав, що це, мабуть, українці видрукували в якійсь із монреальських друкарень “дивну для Підгорного декларацію”. Поки керівники радянського павільйону зорієнтувалися, — пише “Ля Прес”, — то багато тисяч примірників декларації Підгорного було роздано”.

“Ля Прес” має поверх 150 тисяч тиражу. Повідомили про це й інші канадські франкомовні та англкомовні щоденники. Пропаганда таки велика, а кошти малі, бо, як нам відомо, цю справу зробили лише кілька осіб.

Це значно ефектніша дія, ніж кричати на безвинну робітницю павільйону СРСР: “Тебе треба повісити!” А потім ще й ховатись за жінчину спідницю, щоб аж жінка зімліла.

“Визвольофронтовці” пізніш намагалися цю справу “скапіталізувати” для себе (через свою пресу й радіогодини), хоч осіб, які це зробили, і організацію, до якої вони належать, вважають за “советофілів” і зрадників народу.

Є різні організації й люди: одні хуліганять, а другі роблять політичну пропаганду. І то солідно. Та ще й дотепно.

До речі, деякі наші газети, очевидно, з метою антирадянської пропаганди, фальшують факти, пишуть: “Міністер “Пйотр” Тронько...” Не варто цього робити. У нас є достатня кількість правдивих даних для антирадянської пропаганди. На брехні далеко не заїдеш. На візитівці Петра Тронька написано: “Петро Тимофійович Тронько. Заступник Голови Ради Міністрів Української РСР, депутат Верховної Ради Української РСР”. На другому боці візитівки це саме по-французькому:

Pietro Tymofiyovitch Tronko і т. д.

Брехнею світ пройде, а назад не вернешся...

Зустріч із солістами, і як ці зустрічі відбуваються

Іду собі повз радянський павільйон на ЕКСПО-67, щоб пройти в нього, не стоявши дві години в черзі, через ресторан. Стоїть гурт людей, серед яких і моя “давня” знайома;

а ще давніша “співоча любов” Діяна Петриненко, яку всі зовуть Діною. Це винятково мила й культурна молода жінка з Полтавщини родом. Побачила мене і, звичайно, зупиняє.

— Ви не знайомі? — звертається до мене. — Це наші артисти, а це редактор “Нових Днів” Петро Волиняк, що вперто зве мене не Петриненко, а Петруненко... (Я справді часом “спотикався” на її прізвищі).

Артисти називають себе: Пепеску, Поливанова, Огневой, Дідик, а коли я почув від одної жінки: “Пірадова”, то глянув на неї й запитав: “Не жінка, звичайно, бо молода. Дочка?.. Внучка?.. “Дочка, дочка, де там внучка!” — відповіла з приємною посмішкою артистка.

Поки я собі розглядаюся і жартую з артистами, не біжить, а просто летить Олексій Іванович Повстенко:

— О, бачиш, Волиняк уже з гарними жінками крутиться! Ну й тип!

— Не кручусь, а смиренно стою собі і все. А що з гарними, то це правда. Та й хто ж би ото з негарними жінками “крутився”? Та й чи є негарні жінки під сонцем взагалі?.. Але знайомтесь: моя найбільша любов на цілий світ і околиці **Діна Петриненко...**

Олексій Іванович подає руку, але я протестую:

— Цілуй, богопротивний типе, ту гарну ручку, бо Діна ж — божественна співачка...

Олексій Іванович слухняно цілує їй руку, але я не здаюся: “І другу теж!” Олексій Іванович, із великою вдячністю, глянувши на мене, цілує Діні й другу руку, але бачу, що вже трохи вище... Далі цілує руки Тамарі Дідик, Лорі Пірадовій, Поливановій і, бачу, так захопився цим цілуваннячком, що вже готовий був нагнутись і над руками Агневого й Пепеску, але я вчасно пригадав йому, що це чоловіки...

Та Олексій Іванович мав якесь побачення і за хвилину таки десь побіг. “Хто це такий?” — питають мене артисти. “Це проф. Повстенко, визначний архітект, киянин, тепер працює в Конгресі США за фахом, автор великої монографії про Святу Софію, якої ви не бачили й не побачите, бо ви ще “малі” і вам “націоналістичних” творів читати ще не можна. Тепер пише монографію про Золотоверхий Михайлівський монастир, яка скоро вийде друком, і тоді в усіх ворогів України, які перетворили цю унікальну пам’ятку нашої культури в купу цегли, дуже животи заболять; визнач-

ний співробітник “Нових Днів”, дуже богопротивний тип, бо він мій ворог на цілий Вашингтон і околиці, тому я його дуже не люблю, але дуже люблю його дружину — Анастасію Матвіївну, бо вона моя землячка і варить найкращий борщ на всю Америку і околиці...

— О, то це аж такий великий чоловік? — і очі всіх артистів повернулись у його слід. — А чого ви його не любите?

— Бо він пише наклепницькі вірші, у яких запевняє, що “Волиняк, як богопротивний холостяк, борщу не вмів варить ніяк”. А це неправда, бо, поперше, я не холостяк, а вдовець, подруге, борщ варити вмю. А щоб ви в цьому переконались, то прошу зайти до мене, як будете в Торонто, і я вам це доведу, себто переконаю вас, що Олексій Іванович — наклепник, якого світ не бачив...

— Отаке! Це справжнє “письмо в деревню дедушке”! — обзивається одна з артисток. А друга додає:

— Це справді, як у нас кажуть: “Просили на дорозі, щоб не були й на порозі!” А адресу ж ми відки візьмемо?

— Запитаєте першого-ліпшого комуніста чи бандерівця і вони вам скажуть, як мене знайти.

— А що це за таке дивне сполучення: бандерівці й комуністи?

— І перші, і другі мене не люблять, бо вони мої вороги.

— У вас, як чуємо, самі вороги, аж страшно!

— Не бійтесь, бо я християнин і люблю всіх своїх ворогів. Навіть усяких тупорилих і туполобих та рогатих чортів, бо все це — Боже створіння... Та щоб ви не мали клопоту, то ось мій журнал, а оце тут адреса, а тут ось на обкладинці дописую телефон. Ви мене не знаєте ще, хіба що Діна трошки, то прогляньте собі оцих кілька чисел, щоб ви знали з ким маєте справу, і самі вирішили: можна вам зустрітись зі мною, чи не можна.

До речі, при зустрічі з людьми з України я поведжусь дуже чесно й щиро. Як довідаюсь, що хтось приїхав, то телефоную в готель і рекомендую: “Петро Волиняк, редактор дуже націоналістичного й дуже антиокупаційного журналу “Нові Дні”. Якщо ви хочете й можете розмовляти зі мною, то мені буде дуже цікаво й дуже приємно. Якщо не хочете чи не можете, то я не матиму до вас ані жалю, ані претензій”. На цьому я ніколи ще не прогадав: як правило, мені відповідали: “О, я чув про вас! Мені приємно буде з вами зустрітись!” А один такий собі партійний “всьоравно-

вєць” сказав: “Це справді чудово! Я тільки но закінчив читати ваш репортаж “Вони з України, але й ми не з Японії”. Я справді зворушений. Скажу щиро, що це чудовий репортаж. Ви його справді писали, як кажуть, кров’ю свого серця, уклали в нього всю свою душу. А ваші залякування, які ви висловили рекомендуючись, мене аж ніяк не лякають. Повірте, що ні”. Я відповів, що не мав найменшого наміру його лякати своїм націоналізмом, а просто хочу бути з ним чесним, тому й попереджую його, щоб він знав з ким розмовляє.

Отож, давши артистам журнал, я не мав найменшого наміру їх агітувати, направляти їх мислення з комуністичного на націоналістичне, а тільки тому, щоб бути чесним з людьми, з якими вперше бачусь.

У цей час по веранді павільйону, майже над нашими головами, швидко проходить група чоловіків. Один з них, гарний і приємний здоровань, так “чеше” російською мовою, що, як кажуть, аж іскри скачуть.

— Хто це такий, отой гарний здоровань? — питаю артистів.

— А ви його не знаєте? Та це ж заступник міністра культури, Володимир Кузьмович Легкодух!

— Заступник міністра культури України, а російською мовою розмовляє? — дивуюсь.

— То, мабуть, хтось до нього озвався по-російському, то він і відповів так.

Може й так. Але ж він таки заступник міністра культури, себто в тій групі був “найстарший чином”, то чи личило б йому поступатись якомусь, вибачте за вираз, імперсько-колонізаторському російському... підсвинкові? Скоріш мало б бути навпаки, бо все ж таки титул міністра мусить зобов’язувати його підлеглих бодай би до коректної поведінки. Признаюсь, що в мене відразу виникла думка: “Безхарактерний хахол”, “презренний малорос”, як висловився великий український комуніст Шумський...

Але цих своїх думок я не висловив наголос, бо розмовляв же я таки з підлеглими міністра, а не з його зверхниками. Я тільки гукнув на веранду:

— Пане міністре, я дуже хотів би порозмовляти з вами!

— Гарзд. Але не зараз, бо дуже квалплюсь.

— Добре, але я, як кажуть, “беру вас за слово”.

Про новоявленого Мазеніна, про мову і про національну гідність

Дозвольте пригадати п'єсу реабілітованого вже, розстріляного російськими окупантами українського великого драматурга, комуніста, що зберіг аж до розстрілу свою людську й національну гідність, Миколи Куліша — “Мина Мазайло”. Вибачте, що цитуватиму з пам'яті, тому можлива неточність вислову, але лишиться точна думка.

Здавалося, в родині харківського “обивателя” Мина Мазайла було все гаразд: відбувалася нормальна зміна поколінь, смаків і уподобань, але ніякого конфлікту не було. Та ось несподівано приїздить “тьотя Мотя з Курська” і раптом усе закипіло: починається боротьба за зміну родинного прізвища Мазайло на “панське”, на милозвучніше, “вищорасове”. Винайдено, врешті, й таке — Мазенін. І окупаційна “тьотя Мотя з Курська” аж очі на лоб вивертає: “Ах Мазенін! Ох Мазенін!”

Те, що їй кажуть: “Ішли чумаки на південь — я мазав, ішли чумаки на північ — я мазав. Тому я Мазайло! Та ще й Квач!” Але окупаційній “тьоті Моті з Курська” така “націоналістична” тирада — “ноль вніманія і фунт презренія”, вона й далі мліла: “Ах Мазенін! Ох Мазенін!” І врешті, перемогла: з українського безхарактерного міщуха Мина Мазайла став “благородний” вищорасовий Мазенін. Та на цьому не кінець: треба ще було знайти “учительницю правильних проізношеній” і навчити новоявленого Мазеніна вищорасової мови. І почалось, і почалось...

Сталін відчув силу, побачив, що “старший брат” його підтримає, тому прислав у Харків Постишева, тому звелів видушити українців голодом, Скрипника й Хвильового Постишев довів до самогубства (за те тепер йому в Харкові пам'ятник ставлять!); драматурга Куліша застрілили в потилицю, а тепер “реабілітували”; покійний уже Павло Тичина урочисто ствердив, що “не ті тепер люди, Хорол річка не та”, то здавалося б, що вже нема й “тьоті Моті з Курська” і повинні б зникнути й Мазеніни. Але ні: українців виморили голодом, вистріляли в потилицю, а російська “тьотя Мотя з Курська” жива-живісінька, хоч би їй що! Розгулюючи по Україні, потрапила вона і в одне гарне українське придніпровське село (вище Дніпродзержинська), знайшла там одну порядну українську родину Гноевих і вирішила облагородити їх сінка. Так з мужицького Гнойового став вищора-

совий “благородний Агневої”. Але цього “тьоті Моті з Курська” мало: повторилась історія з Мазенінім — треба було знайти і “учительницю правильних проізношень”. “Тьоті Моті з Курська” це було дуже легко: вона допустила новоявленого вже Гнойового в столицю “суверенної радянської держави українського народу”, а там, як відомо, на собаку кинь, а в “тьотю Мотю з Курська” вцілиш, і Агневої забув як не тільки звалися його предки, а навіть, як граблі зуться...

На жаль, історія повторюється. Але це повторення відбувається тільки стосовно “тьоті Моті з Курська”.

Та трошки про **Агневого**. Багато хто з наших читачів знають його із запису на плитах. Це чудовий тенор. Щоправда, він не може похвалитись силою свого голосу, але, як кажуть, і “тюрма сильна та чорт їй рад”: чар і сила голосу Агневого у його зафарбленні. І він завжди має величезний успіх у слухачів: його можна слухати і слухати, і ніколи він ані стомить, ані не надокучить: співає легко, приємно. Ал мова в нього чужа. І він якийсь чужий. Оце йдемо ми гуртом по ЕКСПО, розмовляємо своєю гарною українською мовою, як і личить нормальним людям. Але тільки но Агневої трошки відстав, як уже й чуєш, що він обзивається до сусідки на “общепонятном”. А російська мова в нього не дуже то й добра. Видно, “тьотя Мотя з Курська” доручила його виховання на вищорасову, панську істоту не дуже то якісній учительці “правильних проізношень”.

Доконав мене п. Агневої на концерті “зірок” України, що відбувся в Монреалі 17. 8. 1967 р. Він там мав успіх у слухачів, як і всі інші солісти, врешті. Його викликали на “біс”. Викликали вперто, а не отак собі ради пристойности. Він мусів щось співати, що не було зазначено в програмі. Треба було проголосити нову пісню. Агневої, забувши, що в залі не більше 30—40 відсотків українців, а росіян нема зовсім, або, може, кожен трисотий чи й чотирисотий був росіянин, заповів свою понадпрограмову арію сам по-російському. Коли я пізніше звернув йому на це увагу, то він здивовано заявив: “Невже? А я й не пригадую, якою мовою я її заповів!” “Тьотя Мотя з Курська”, як бачимо, так ударила його своєю вищорасовою російською шовіністичною довбнею по голові, що п. Агневої просто втратив пам’ять і не знає вже, що й робить...

З мовою в наших солістів справи дуже погані: лише декільком особам було легко й приємно розмовляти по-укра-

їнському. Решті, як я помітив, наша мова неприємна, і відразу відчуваєш, що вони, хоч і українці, але розмовляють українською мовою закордоном тільки тоді, коли мусять. І еміграція мусить це врахувати: ми мусимо знати, хто нам співає — українець чи “презрений малорос”. Щодо мене, то я готовий дати перевагу чистокровному росіянинові, який не знає жодного українського слова, перед “презреним малоросом”.

Механічні сталінці, або сталінці за звичкою

На дні СРСР на ЕКСПО-67 я переконався в силі преси. Преса може зробити з людини все, що хочеш. Навіть таку вперту істоту, як я, та й то може звести на манівці. Мушу признатися, що з усіх провідних діячів “нашої радянської держави” (вічна їй пам’ять наперед!) я найбільше симпатії мав до заступника прем’єра СРСР, члена політбюро і т. д. і т. д. Дмитра Полянського. І винна за це світова “буржуазна” преса, яка дуже тонко, але дуже послідовно видавала Д. Полянського за людину мислячу, солідну, культурну, делікатну. Мені дуже хотілося колись з ним зустрітись, але не вдалось, бо він — людина велика (“Цар і Бог і воїнській начальник”), а я що?..

То й не дивуйтеся, що я, вперше побачивши Д. Полянського (хоч здалеку!) й почувши його промову на ЕКСПО, ловив кожне його слово, кожен натяк, бо шукав же я людини мислячої, розумної, чесної, доброї, щирої і т. д. І уявіть собі моє розчарування і жаль до світової “буржуазної” преси, коли я нічого з цих якостей у Д. Полянського не побачив! Я побачив і почув звичайного сталінця, відірваного від життя, позбавленого не тільки уміння бачити й аналізувати факти, а людину, яка принципово не хоче бачити і мислити взагалі, мовляв, як був старий російський жарт: “Нащо вивчати географію, як є візники”, і перший-ліпший з них завезе мене туди, куди треба?

З нагоди століття Канади, Д. Полянський вітав “народ Канади” від імени “советского народа”. Якщо є один “советській народ”, то нащо ж ви виставили на Майдані Націй 15 прапорів союзних республік? Де ж логіка? І де ж доказ, що Д. Полянський людина мисляча, розумна? Ні, не вірю я запевненням “буржуазних журналістів”! Не вірю, і все. Через пару хвилин, закликаючи відвідати радянський павільйон, п. Полянський запевняє, що його відвідувачі матимуть

змогу “пізнати життя наших народів”. Якщо ти сказав на початку промови, що є один “советській народ”, то чого ж тепер говориш про багато “советських народів”? Вибачайте, але як у людини нема “порядку в термінології”, то в неї нема порядку і в мисленні. А як у когось нема “порядку” й логіки в мисленні, то як таку людину можна назвати розумною, мислячою? Ні, мої колеги, “буржуазні журналісти”, мабуть, самі не дуже то вміють мислити...

Гніватись на п. Полянського за брак логіки не можна — його треба пожаліти. Політично він формувався в найтяжчий час, у добі сталінського терору: заяву в комсомол він подав у 1931 році, с.-г. інститут у Харкові він закінчив у 1939 році, вступив у партію теж у цьому році. А це були роки “ежовщини”, коли партійні голови злітали частіш (відсотково), ніж голови безпартійних. Тоді від партійця мислити не тільки не вимагалось, а просто заборонялось. Леніна читати тоді було ризиковано, бо якби такий партієць осмілився знайти в його творах щось таке, що не подобалося б Сталінові, то вже не тільки кар’єра, ради якої він пішов у партію, а й життя його закінчилося б кулею в потилицю. Це була доба аналогічна добі розкладу панівної верхівки Російської імперії, коли вивчати географію не було потреби, бо існують візники. Тоді не тільки всесоюзним, а й всесвітнім візником комунізму, тобто російського імперіялізму, був “великий друг і учитель всіх трудящих, батько всіх народів і племен” — Йосип Сталін. І сотні тисяч, якщо не мільйони, партійних кар’єристів чіплялися за той його фаєтон руками, ногами і навіть зубами, щоб якимось то не зірватись і в’їхати в комунізм. За якусь там ниточку цього фаєтона вчепився й Д. Полянський і так допхався аж до вершини партійної драбинки. То де ж і коли йому було навчитись мислити?

Та не та доба тепер. Тепер личило б йому вже прочитати уважно твори Леніна (більшого вже й не вимагається!), знайти в них означення народу (нації) і не повторювати механічно сталінсько-хрущовських ідіотизмів про якийсь “советській народ”.

Та добив мене п. Полянський механічним повторенням сталінсько-горківських демагогічних висловів: “Всё во имя человека!” “Человек в нашей стране — это звучит гордо!” Справа не в змісті тільки: я демократ і вважаю, що п. Полянський може навіть вірити, що це правда. Але як людина, яка себе шанує, може повторювати слово в слово найцинічніші вислови з тієї чорної доби? Хоч би сказав: “як це ствер-

див великий штурман соціалізму Йосип Вісаріонович Сталін"... Невже п. Полянський певен, що в СРСР від кінця тридцятих років нічого не змінилося? Звичайно, він помиляється: сталися разючі зміни. Поперше, вимирають люди сталінського виховання і їм на зміну приходять нове покоління, якому зовсім чужі сталінські гасла, безоглядний терор, віра в обіцянки, що через сто літ буде дуже добре жити, і т. д. Ні, це покоління хоче вже жити тепер і дивиться на життя реально.

Якщо добре простежити це все, то виходить, що керівники СРСР не ведуть народ, а навпаки: самі плентаються в його хвості, хоч час од часу смикають за віршовку, за яку вони тримаються, вдаючи, що вони таки ведуть, а не самі ведені. Знаю, що знайдуться такі, які скажуть: Волиняк задалеко йде, він завеликий оптиміст. Що ж, дуже можливо, що я й помиляюсь, але варто вивчати цю справу, треба думати над проблемою. На жаль, ми не маємо не лише публіцистів, а навіть відважних журналістів, які б мислили самостійно, себто відірвались би цілком від давно віджилих норм, відкинули всі "відомі й незаперечні істини" і в своїх міркуваннях виходили із реального життя. Та навіть якби такі журналісти й публіцисти в нас були, то виринула б інша проблема: чи маємо ми на еміграції читачів, до яких би ці журналісти й публіцисти могли промовити? Над виробленням читача, над зрушенням його мислення, виробленого примітивним стандартом преси, треба працювати вже тепер.

Вертаючись до Д. Полянського, скажемо: "Добра не жди. Не жди сподіваної волі, цар Микола...", вибачте, Д. Полянський приспав її в Кремлі... Д. Полянський, українець, народився й виріс в Україні, вивчився в Харкові, але українці, як і всі інші поневолені Росією народи, його не цікавлять.

Промовляв довго, вся промова його — суцільна агітка, найменшого натяку на фактичність не було. Але вітали його, як "імператора всея Русі і окраїн": гарматними стрілами, гимном СРСР і Канади. Коли він закінчив свою промову, то знову був гимн СРСР (сталінський), у якому, як відомо, співається не про СРСР, а як різні народи "навекі сплотіла Великая Русь", себто як вона їх упокорила.

Російська мова в Д. Полянського така добра, що важко вірити, щоб він міг розмовляти по-українському.

У статті про хор ім. Г. Верьовки ("Нові Дні", ч. 212, стор. 4) я згадував про "янгольський конфлікт" між мною і **Надією Хоринко**. Обіцяв, що пишучи про український день на

ЕКСПО, я з'ясую й цю справу. Чув, що пані Хоринко вирішила, що я хочу про неї написати щось погане, тому відклав навмисне, щоб її в Канаді вже не було. Ні, не мав і не маю такого наміру — я не маю злоби ні до кого. Не маю її й до пані Хоринко.

Хоч тоді зібралися ми не в мене, але фактично вони були моїми гостями. То тільки добрі люди допомогли мені організувати те все, бо треба було кращої й більшої хати і жіночої допомоги. Я, звичайно, як завжди в таких випадках, уникав політики і всяких “гострих кутів”, бо наші гості були з України.

Коли А. Авдієвський і В. Суржа запитали мене, яке мое враження від концертів хору на ЕКСПО, де було поверх 25 тисяч осіб, то я сказав, що не тільки я, а й усі українці, як і всі інші слухачі, були не просто вдоволені, а захоплені: такого народнього хору ще не бачив світ. Підкреслив, що саме народнього, бо, скажемо, хор ДУМКА, яким керував Н. Городовенко, чи хор О. Кошиця мали інший “творчий профіль” і порівнювати їх не можна. Але я кожне своє твердження намагаюсь підперти фактами, доказами, то й у цьому випадкові вирішив підперти своє твердження оцінками інших слухачів концерту.

— Ішли ми, — сказав я, — з вашого концерту чималим гуртом. Було в нашому гурті кілька провідних інтелігентів: д-р Д. Кислиця, архітект В. Томашівський, Юрій Кодак і ще дехто, не пригадую, хто саме. Ми з Юрієм Кодаком ішли попереду і розмовляли вдвох. Юрій Кодак — один з дуже талановитих архітектів Канади, знавець нашого мистецтва взагалі, а в тім числі й народньої пісні. Але вам це прізвище нічого не говорить. Щоб було точніше, то скажу, що це син Степана Васильченка.

— Васильченка? — здивувались мої співрозмовники. — Письменника Васильченка?

— Так, так! — підтверджую. — Отого самого чудового письменника Васильченка, одного з найкращих стилістів, автора чудових оповідань.

— А чого ж він Кодак тепер? — якось нервово запитала пані Хоринко. — І чого він в Оттаві, а не в Києві, якщо він син Степана Васильченка?

Це було сказано так гостро, так неприємно, що мені таки зовсім не сподобалось. Але я, враховуючи, що я господар, пані Хоринко мій гість, здавалося, навіть дуже мила жінка

й добра людина, стримуюсь і делікатно, уникаючи гострої “політики”, відповідаю:

— Знаєте, були погані часи. Ще був живий Сталін, був терор, ми переживали теж дуже важкі часи, коли примусова репатріяція висіла, як петля над нашими головами, чоловік мав дома рідню, то й змінив собі прізвище... Та справа не в тім, а про враження від нашого концерту... Так ото йдемо ми з Кодаком попереду й розмовляємо про концерт, про ваш хор. Кодак був зворушений і дуже розчулений. Я його ніколи таким не бачив. Він говорить: “Це не хор, а мистецьке чудо! Яка стара й вічно молода наша культура! Їй багато тисяч років. Цілий світ черпає з неї сотнями чи й тисячами років, всі оті барокко, музика і т. д., все брало основу з нашої старої, як світ, культури, а вона, як бездонна криниця: поїть світ і сама завжди повна. А ми цього й не бачимо, і не знаємо. І не розуміємо своєї сили...”

Тут пані Хоринко перериває мою розповідь і тоном, повним виклику і зневаги до людини, заявляє:

— Байдуже, що там усякі про нас говорять, а ми співаємо добре!

Ці слова були сказані так, що в них було стільки зневаги до Ю. Кодака й до нас усіх, що мені аж в очах потемніло. Поперше, симпатична Надія Федорівна Хоринко, яку я назвав у вищезгаданій статті янголицею, не співає, а є тільки “державно-партійною шапкою над усім колективом”, як я писав у тій же статті. Подруге, вона Юрія Кодака ніколи не бачила і навіть не чула, що він існує на світі, то чого ж невідому людину відразу засуджувати, навіть не поспитавши, як вона тут опинилася. Я дивився на пані Хоринко, але бачив не її, а “найбільших друзів” українського народу: вусатого Сталіна у великих чоботиськах, сухорлявого дегенеративного Єжова, хитрого Кагановича і скам’яніле обличчя, наче вилите з цементу, Молотова.

І я собі подумав: і яка ж ти... — хай уже буде в Бога! — янголиця, як у тебе отак безпричинно раптом сталінські різки на лобі вискочили? Чи не було б нормальніше, почувши, що син великого українського письменника виявився в Канаді, підійти до нього й запитати: “Дорогий Юрію Степановичу! Ну і яка ж тебе біда занесла аж у Канаду? Чи то ти з доброї волі тут опинився, а чи ти боявся нашого “ясного сонечка”, що із Кремля московського всю Україну огрівало, що додому не поїхав? Або, може, тебе вища німецька раса

в кацеті тримала? А як же ти тут живеш? Чи тобі чого не бракує, брате мій по нації?”

І заболіло мені серце, як воно завжди болить, коли ставишся до когось гарно і широко, а він тебе раптом “копне” чоботом у живіт. Але я ж господар, а Надія Федорівна Хоринко — мій гість, то я ще раз стримався і пробував пояснити їй, що не можна отак заочно робити вирок, що треба людину пізнати, а тоді вже судити.

А день перед тим один наш читач із Детройту розповів мені долю одної людини чи точніше цілої родини. Такі долі трапляються лише у добі диктатур. І я вирішив розповісти нашим гостям (а було їх восьмеро) цю історію, з надією, що пані Хоринко зрозуміє свою помилку.

Недалеко від Житомира жила собі одна українська родина. І була в тій родині 16-літня дочка. “Нова Європа Адольфа Гітлера”, себто Німеччина, потребувала рабів для праці на “вищу расу”. І забрали ту дівчину-підлітка від батька-матері й повезли в Німеччину. Як жилось тій дівчині-рабині в “Новій Європі Адольфа Гітлера”, ми знаємо всі (Може, хіба пані Хоринко не знає, бо, очевидно, вважає її за “ворога народу!”). Та кінчилась війна. Дівчина до того часу не вмерла і в газовій камері її не задушили. І вона опинилась у м. Детройті, США. Як їй жилось у США, то ми знаємо всі. Це знає і пані Хоринко, бо вона ж сама бачила, як ми живемо в Канаді і США. І стала з тієї 16-літньої дівчини 40-літня жінка. Та хоч як їй добре тут не було, але додому кортіло, бо де мати родила, там земля мила... Та й батьків своїх стареньких побачити ще хоч раз хотіла.

Довго вона клопотала і, врешті, одержала візу на відвідини своїх батьків. Та в Житомирі їй сказали, що відвідати своє рідне село їй не дозволяють — як-не-як, а вона ж таки ворог народу ч. 1, бо будувала “Нову Європу Адольфа Гітлера”, а приїде до неї батько.

Батько приїхав, побачив дочку, кинувся до неї і так розхвилювався, що **впав мертвий** — не витримало в людини серце. Дочка ж, побачивши мертвого батька, знепритомніла і теж упала...

Врешті, дочці дозволили відвезти мертвого батька в рідне село. Повідомили матір, що дочка їде з батьком. Мати ж на радощах бере ікону і з ріднею та сусідами виходить за царину, щоб стріти чоловіка й дочку і благословити її. Зустріла мертвого чоловіка і живу дочку. Підняла образ, ойк-

нула і впала непритомною. Дочка поховала батька і вернулась у Детройт...

Оце і все. Як бачимо, така ж звичайна для наших “підлих і скупих часів” історія, як і трагічна. Та не вважаючи на те, що первопричиною лиха в даному випадкові були не росіяни, а німці, що я її розповів зовсім не з метою агітації проти росіян, і навіть не проти німців, а лише з метою навести пані Хоринко на думку, що “в нас”, як казав Д. Полянський, “всьо для человека”, що “человек в нашей стране — это звучит гордо”.

Та пані Хоринко до цього не подумалась: вона, замість думати, перелякалась, що я їй у присутності її підопічних артистів розповів отаку собі “націоналістичну контрреволюцію”, вирішила образитись, швиденько накинула собі на плечі светра, устала й заявила: “Якщо нас кличуть у гості з метою ображати, то нам тут нема чого робити!” Треба було одному нашому читачеві із Чикаго витратити чимало зусиль, щоб полагодити мирно цей політичний конфлікт між “янголом” і “янголицею”.

Розповідаю про цей випадок лише тому, що я вважаю пані Хоринко також за “механічну” сталінку. Вона так надихалась сталінськими методами підходу до всіх справ, а особливо до живих людей, що ніяк не припускає, що поза межами СРСР можуть бути чесні й порядні люди, не хоче прослідити історії їх життя, а відразу таврує їх виразом “всякі” (пройдохи, поганці, “гідра контрреволюції”, “петлюровская морда” тощо, тощо). Крім того, вона не може зрозуміти, що різницю й відмінності у смаках, уподобаннях чи в політичних поглядах ніхто ніколи не приймав за злочин, а тим більше за особисту образу. Таке буває лише в тоталітарних системах.

Якби вираз “усаїкі” стосувався не сина Васильченка, то може б мені це так не заболіло. Признаюсь, що Степан Васильченко — мій улюблений письменник ще з дитинства. **Був я на його похороні.** “Громадська панахида” відбувалась у місцевкомі письменників (вул. Леніна, недалеко від Хрещатика). Від друзів покійного промовляв відомий поет Микола Вороний, якого я тут бачив уперше і востаннє. До смерті не забуду його промови й вигляду. Від місцевого письменників промовляв **Дмитро Косарик**, який чогось тоді був у військовій уніформі. Усі його намагання “неутралізувати” промову М. Вороного не мали успіху. Людей було мало. Коли жалібний похід за труною вирушив по Хреща-

тику, то на моє здивування, за труною йшло не більше двох десятків людей, хоч хідники з обох боків були заповнені. Коли кінчався Хрещатик і похід виходив на Велику Васильківську, я помітив, що якась людина з хідника подає мені знаки рукою, але не піднімає її, а махає в себе перед животом. Підходжу — директор музичних вечірніх курсів з Білої Церкви, на яких я вчився років чотири тому. Привітались. Розпитую про курси, про Білу Церкву.

— Усе пропало. Арешти, розгром усього українського. Я оце тікаю. Учора приїхав до Києва, а сьогодні мушу десь їхати далі і не знаю куди, — говорить мій співбесідник. — До речі, покійний письменник ваш родич чи свояк?

— Ні перше, ні друге, — відповідаю. — Просто улюблений письменник і все.

— Тоді не будьте наївним і не йдіть за гробом, а збоку, як я і сотні інших людей — це небезпечно... Не раджу іти аж на цвинтар... А тепер ви йдіть собі, а я відстану трохи...

Признаюсь, що на середину вулиці я більше не вийшов, і до Байкового цвинтаря таки не дійшов.

Це був 1932 рік, здається, початок серпня. Починалась чорна сталінська доба, яка коштувала нашому народові 7-8 мільйонів жертв. Це був такий удар, що українська нація заніміла на цілі десятиліття. Ви ще, мабуть, не бачите, але тільки останніми роками (вперше після цього сталінського удару) наша нація почала відживати. Ви, вірніш ваше “начальство”, це відчуває і... жахається. Тому й смикається все більше й більше в бік сталінізму; його рецидиви спалахують все частіш і частіш.

Хочете знати мою історію? Вона коротка. Через яких два тижні по похороні Степана Васильченка двоє моїх товаришів, від яких я такого попередження не чекав ніяк, сказали:

— Петре, зникай з Києва. І то скоро, не пізніш завтра, бо сядеш. Ніяке маскування тобі не допоможе — вони тебе знають усього.

— Що ви верзете? Яке маскування? Відки ви знаєте, що мене посадять? Ви що, в ГПУ працюєте?

— Не будь дурний і не питай. Ми самі сьогодні вечером зникаємо.

І я втік на Кубань. У кінці грудня я тікав назад. Добрі люди попередили: на вулицях Києва не показуйся. Живу на Солом'янці, працюю у ФЗУ в Мишелівці. Утік з Києва, але 22 червня 1933 року я вже сидів у “тюрподі” (“Тюремний

подотдел”) ГПУ на Катерининській, у Липках. Потім Біломорсько-Балтійський канал ім. “батька народів”, “ясного сонечка з Кремля” Йосипа Сталіна. Потім “воля”. Праця в Баку. Арешт під Баку. Втеча. Праця в Дніпропетровському Облземвідділі. Арешт за Єжова. Сидів в НКВД рік без трьох днів. Сталін звалив усю вину на Єжова, пустив йому кулю в потилицю і всіх, хто ще був живий, випустили. Війна. Німці. У 1942 році я вже позбувся (коло Майкопу) опіки “старшого брата”. Та прийшов такий же “вищорасовий брат”, і я в німецькому концтаборі, вірніш у таборі військовополонених (станція Тенгінка). Страшна то річ! Утік і звідти. Пройшов коло тисячі кілометрів пішки (аж до Перекопу). Кров і оголене м’ясо на ногах. Місяць сидів під хатою, стаючи лише на п’яти. І кров закипає в серці. І так тікав аж до Канади. Живу собі в Канаді й посвистую. Свищу на всіх сталінців. І на всіх гітлерівців. Єдине, що вони можуть мені тепер зробити, то це хіба отруїти.

Історії одного з найталановитіших канадських архітектів Юрія Кодака я не знаю. Не питав його. Думаю, що вона подібна до моєї. І нас тут з подібними історіями сотні тисяч. А в Україні мільйони. Але вони мовчать, хоч і пам’ятають усе. Забути цього не можна. Тому ми такі чутливі на найменші прояви сталінізму. І ми зовсім не “всякі”, а ми добрі, чесні, працьовиті. Весь наш “злочин” у тому, що ми — українці і ніколи не відмовлялись від свого народу. І ми до вас жалю не маємо. Навіть вас любимо. Й-же Богу, я вас люблю, Надіє Федорівно! Тільки ж майте Бога в серці і не скочуйте на “сталінські рейки”, навіть не помічаючи того. І будьте певні, що якби ви мали таке “щастя”, як я, то ви б забігли не тільки в Канаду, а перша ваша зупинка була б щонайближче на острові Мадагаскарі — аж там би ви злякано вперше оглянулися б: чи не женуться за вами ті, що саме так дивляться (і ставляться!) до людей, як оце тепер ви...

Третім сталінцем за звичкою в хорі ім. Г. Верьовки був невтомний пропагатор сопілки й свирілі Євген Бобровников. Звичайно, я дав йому пару чисел того числа. Йому було приємно, що його ім’я вже дев’ять років тому було відоме на чужині. Розговорились. Він був приємно вражений, що українці в Канаді почувають себе добре, що нас тут багато, що ми тут маємо голос. Коли я йому сказав, що тут українська мова вивчається не тільки в університетах, а й у державних середніх школах, то він іще більше здивувався. Та коли я сказав, що в СРСР поза межами України українська

мова заборонена і її в школах не вивчають, то він спокійно заявив:

— Та й кому ж вона там, в РРФСР, потрібна? Нащо вона там?

Як бачимо, дуже лаконічно, дуже безапеляційно і дуже ясно.

Яке його національне походження — не знаю. Дуже можливо також, що його дід чи батько були Бобровники, а він “облагородився” і став Бобровниковим. Врешті, це справи не міняє — сьогодні він темний, політично неписьменний шкідливий хахол, хоч добрий музика.

Четвертим сталінцем за звичкою був п. Скляренко (мушу вдруге вибачатись, що забув його ім'я, а в записях своїх не знайду. Він тоді, як кажуть, був “не в формі”: виглядав стомлено, час од часу позіхав. Хтось звернув на це увагу. Та п. Скляренко знайшов виправдання:

— Це все через Волиняка — не дав мені цієї ночі виспатись.

— Як не дав? — здивувався я. — Я ж годину тому, як приїхав!

— Та це правда. Але я мусів цілу ніч читати “Нові Дні” — надавав моїм дівчатам, а ти не спи цілу ніч!

Сказано ясно й точно: усе, що ти дав моїм підлеглим, вони, як “чесні й віддані партії і урядові” радянські громадяни, **принесли й здали мені на перевірку...** А як і чого я ті журнали дав, читачі знають з попереднього числа. І це на 50-му році більшовицької, вибачте, контрреволюції. Бо хіба це революція створила систему, у якій найвизначніші артисти не можуть прочитати (навіть перебуваючи за кордоном!) якийсь журнал чи газету?

Що п. Скляренко забув, що Сталін помер і його методи пішли у безвість, видно із способу його керівництва групою артистів. Він, наприклад, одну артистку допитував: “Про що ти так довго розмовляла з Волиняком на Площі Націй?” А другу многозначно попередив: “Ти з тим Волиняком менше кумайся, то буде краще!” При цьому він забув, що це йому не Україна, а Канада, що він говорить це не в своєму кабінеті, а на ЕКСПО, де стільки людей, що курці ніде клінути. Він навіть і не подумав про те, що його слова чують сторонні люди. Він певен, що всі радянські робітники ЕКСПО думають точно так, як він. Гай-гай! Блаженні віруючі! А він навіть і не підозріває того, що на ЕКСПО були

працівники з російськими прізвищами, які говорять виключно російською мовою, кажуть, що вони з Москви, а вони чистокровні українці, чудово володіють українською мовою усно й на письмі і є цілком нормальними й розумними людьми... Він не підозріває й того, що спиною до нього стоїть хтось із читачів “Н. Днів”, який вдає із себе англійця чи якогось там німця, що жодного українського слова “не розуміє”, і все слухає й бачить...

Пан Скляренко робив усе, щоб ізолювати групу солістів від мене. Признаю, що він мав успіх у цьому. Але цей його “успіх” пішов на шкоду самим артистам і справі, ради якої їх сюди вислано. Відомо всім, що я не скидаю все “до однієї ями”, себто не вважаю все, що з України, поганим, і все, що на еміграції, добрим. Я шукаю істини, прагну правильно й чесно та повно інформувати читачів. До речі, дуже тішусь, якщо знайду щось в Україні добре. То чи доцільно ізолювати артистів від мене? Ану знайду щось добре? Я ж його від людей не ховатиму!

Що це так, наведу іще один приклад. **Один з визначних солістів** Київської опери після довгої й широкої розмови з одним нашим читачем, прощаючись з ним, одержав від нього доручення. Та перед тим, поки своє прохання висловити, артист узяв від нього справжню **клятву**, що він нікому не видасть його імені. Коли наш читач присягнув, що не видасть, артист сказав:

— Перекажи Волянському мій ширший привіт і велику подяку від **о д н о г о** артиста, але не кажи, що це сказав я.

Наш читач слова дотримав, і я й досі не знаю прізвища цього артиста. Наводжу цей приклад, щоб ще раз показати, яку сталінсько-ежовську атмосферу створив у групі солістів п. Скляренко.

Іще один приклад. Вертаємось із офіційної частини українського дня на Майдані Націй. Нас цілий гурт. Побачили солістку, яка несе чималу валізу з одягом. Зупиняю її, беру валізу, яку тут же перебирають від мене “охочі джентльмени”. Віддаль від Майдану Націй до павільйону СРСР таки чимала. Ми з Кодаком ідемо першими, між нами наша гостя. Говоримо собі про те про це, навіть нема й натяку на якусь політику — кому її, врешті, треба? Але я помічаю, що артистка хвилюється. Починаю ступати ширше, але мовчу. Коли наблизилась на яку чверть кілометра до моста через ріку, за яким височить павільйон СРСР, я зупиняю все наше товариство, кажу віддати артистці валізку і “нехай вона

собі йде сама”. Товариство протестує: “Як це виглядатиме, щоб жінка несла валізку, коли ми йдемо теж у павільйон?” Я ще раз з притиском говорю: “Віддайте валізку і нехай вона собі йде з Богом!” Артистка глянула на мене і тільки сказала: “Спасибі, Петре Кузьмовичу!” Схопила валізку і так побігла в напрямі моста, що ми думали, що в неї серце лопне.

Чоловік, який не хотів повертати валізки, тільки сказав:

— То оце аж так?

— То оце аж так, голубчику, — кажу я, — А ви думали як?

— Це здорово!

Щодо п. Скляренка, то мені його шкода: не спав і не їв чоловік, бо все охороняв артистів, щоб їх Волиняк “ідейно не розклав”. Тепер він, мабуть, почуває себе дуже погано, бо не довідався, що і як я говорив з аристами. Я вам допоможу, дорогий пане Скляренко. Признаюсь, що я справді мав диверсійні наміри, але нічого в мене не вийшло. На Площі Націй тій артистці, що “так довго розмовляла зі мною”, я запропонував узяти тонну динаміту і підкласти його під ту частину кремлівської стіни, у якій замуровано труп Сталіна, після його викинення із мавзолею Леніна. Домовлялись було важкувато, бо я мусів це робити в присутності найменш півтора десятка осіб, в тім числі **чотирьох комуністів** (редактори з Торонто). Та я мав справу з дуже розумною жінкою, і ми розмовляли з нею кінетичною мовою (мова жестів), щоб нас ніхто не зрозумів. Вона мені сказала: “Тонну не візьму, бо не зумію перевезти, а яких кілограмів 15-20 я могла б перевезти під спідницею. Та самі ж знаєте, що такою кількістю динаміту трупа “батька народів” у повітрі не розпилиш, то чи варто дарма трудитись і ризикувати?” Я їй признав рацію, і так з мого диверсійного пляну нічого й не вийшло...

Щодо тієї другої, яку ви попереджували, щоб вона “менше з Волиняком кумувалась”, то я їй пропонував перевезти сто галонів нового газу. Знаєте, націоналісти (ті, що без лапок, себто справжні українські патріоти) збудували в пралісах Канади санітарний завод, який виробляє спеціальний антисталінський газ. Якщо цей газ випустити в повітря, то він на віки вічні знищує “дух Сталіна”. Так ото я й мав намір перетранспортувати в Україну сто галонів того газу. Наші хеміки запевняють, що саме така кількість його потрібна,

щоб очистити Україну від сталінського запаху. Але й тут мене спіткала невдача — артистка сказала мені таке:

— Це чудова ідея! Отой “сталінський душок” мене й саму викінчує. Я радо б вам допомогла, але це неможливо. Іще чотири галони цього газу я б перевезла, якби мені дали його не в металевому, а в гумовому посуді: два галони запхала б за пазуху, а два під спідницю... Правда, я мала б тоді кавуниська спереду, а гарбузиська ззаду, але може якимось і обдурила б радянських прикордонників — сказала б, що то я в Канаді поправилась на чистому повітрі, позбавленому сталінського “душка”, та на добрих харчах... Але самі ж здорові кажете, що ваші хеміки запевняють, що треба найменше сто галонів! То як же я їх перевезу?

Як бачите, із моїх диверсійних плянів нічого й не вийшло. А ви, пане Скляренко, отак даремно хвилювались! І вам не соромно бути отаким панікером? Ай-я-я-яй! Не хвилюйтесь хоч тепер і спіть спокійно — ви свою місію виконали на всі сто!

Як бачите, диверсант з мене не дуже то завидний. Та якби вам іще колись довірили супроводжувати артистів у Канаду чи США, то врахуйте, що я аж такою бездарою не є: я могутній лідер найбільшої і найсильнішої української еміграційної політичної партії — Новоднівської. Не вірте моїм ворогам, які запевняють, що коли я зву своїх читачів найкращими в світі, то я тільки підлабузнююсь до них: ні, так воно і є. Будьте певні, що якби ви заборонили артистам навіть дивитися в мій бік, то мої читачі дізнаються не лише, які в якого артиста підшови на черевиках, а навіть якого кольору яка артистка штанці носить... Тому не раджу вам витратити час і силу на будову залізної заслони, між мною й артистами — у Канаді це не вдасться. Байдуже, що в цій ділянці ви працюєте на спілку з нашими екстремістами.

Потрібно нових учительок “правільних проізношеній”

Масові зустрічі з людьми з України на нашому континенті відбуваються давно. Першим великим колективом, що прибув у Канаду іще не самостійно, а в складі мішаної “всесоюзної бригади”, був балет Київської опери під керівництвом нар. артиста СРСР Вахтанга Вронського, що відвідав Канаду ще 8 р. тому. Я описав цей “Російський фестиваль музики й танцю” у статті “Зустріч з людьми з того світу” (“Нові Дні”, жовтень і листопад 1959 р.). Перший цілком

український колектив, був ансамбль під керуванням нар. артиста СРСР П. Вірського, прибув до Канади і США вперше в 1962 р. Імпресаріо усіх цих трьох виступів був відомий на весь світ Гурок, хоч останнім разом офіційно фігурував росіянин Кудрявцев (з Монтреалу), який, мабуть, є бодай частковим спільником Гурока.

Коли в цьому році на ЕКСПО приїхав нар. хор ім. Г. Верьовки і велика група вокалістів і танцюристів Київської, Харківської та Львівської опер, то їх концерти в Монреалі й Оттаві улаштував той же Кудрявцев, а в Торонто, Форт Вілліямі та Вінніпезі — диригент хору Українського Національного Об'єднання (УНО) п. Климків, себто тут справа концертів артистів з України перейшла в українські руки. Та ще й у руки націоналістів. За це п. Климкову належиться “пальма першенства”. Можемо тільки привітати його за відвагу. Одночасно можемо й докорити, що взявся він за це таки аж занадто пізно.

Я не то що зустрічався з усіма цими колективами, а буквально проводив з ними цілі дні й ночі. Коли проаналізувати програми цих концертів, поведінку артистів і їх керівників, можливості зустрічей з ними, то наочно бачиш, якими просто милевими кроками відбувається зворот у бік демократизації і зросту українства в мистецтві України, бодай у тій його частині, яка призначена на експорт.

Почавши від першого приїзду балету під керівництвом П. Вірського, було зроблено все можливе, щоб не дратувати емігрантів. Я досі мовчав, але думаю, що вже можна тепер оприлюднити факт, що Павло Вірський перед першим виїздом у США й Канаду понад три місяці вправлявся в розмові українською мовою. Я навіть знаю прізвище його вчительки. Наші “націоналісти” зараз же знімуть крик: “А бачиш! А ми не казали?” Нічого ви не казали й нічого ви не скажете, бо нічого ви не знаєте, бо вам і не треба нічого знати — у вас на все готова стереотипна відповідь. Думати й вивчати становище вам не треба, бо ви й так “усе знаєте”.

Я, наприклад, нічого поганого не бачу в тому, що великий мистець перед виїздом за кордон, де він неминуче мусів стикнутись з українською еміграцією, вивчає українську мову, щоб не викликати до себе і свого колективу антипатії публіки.

Та попри цей позитивний факт, треба відзначити, що в колективі П. Вірського було дуже багато російських шовіністів. І то дуже бруталних шовіністів. Перший раз був

такий собі соліст Чапкіс, який просто ставав фіялковим від того тільки, що хтось до нього обізвався по-українському. Він тут видавав себе за молдаванина. Як я установив трохи пізніше, то він звичайний київський жид, і з нього такий молдаванин, як з мене китаєць. Але ненависть його до України просто неймовірна. Особливо він лютував, повернувшись до Києва. Він у Києві на кожному кроці кричав: “Ви себе представіть не можете їх (себто українців на еміграції) нахальства! Оні даже требовалі, чтобы ми с німі разговаривалі по-українски!”

Таких “молдаван” та інших “японців” у колективі П. Вірського дуже багато. По першому приїзді колективу Вірського я мав солідні підстави сподіватись, що справи поліпшаться, що в студії, яка створена при колективі, буде введено в програму навчання української мови, що російських шовіністів, від яких аж кишить у колективі, за кордон не вупустять. Та при зустрічі в час другого приїзду цього колективу в Канаду ці мої надії розвіялись. Коли про перший приїзд цього ансамблю я звітував читачам у репортажі “Вони з України, але й ми не з Японії” (“Нові Дні”, червень, 1962), то про другий приїзд їх я не писав нічого. У “Н. Днях” на цю тему була стаття П. Голубенка. Але це зовсім не означало, що я з ними не зустрічався: я спеціально виїхав у Монреаль, де колектив П. Вірського виступав цілий тиждень, зупинився в готелі, поруч з артистами і провів з ними два дні й дві ночі. Я бував з ними часто до п'ятої ранку. Зустрічався також з ними і в Торонто, де вони цього разу були лише два дні.

Які ж причини, що я не вірю в “українізацію” балету П. Вірського? Великий успіх балету, його, сказати б, “все-союзний розмах”. Павло Вірський—визначний майстер балету. Він безперечно увійде в історію не тільки українського, а й світового балетного мистецтва, як великий реформатор: він творить нові форми балету на українській народній основі, він дав початок відмолодженню балету, клясичні форми якого досягли своєї вершини й застигли. Тому в його студію великий вплив заяв з цілого СРСР — на одне місце в студії він має 20-25 заяв! Заяви йдуть з усіх кінців СРСР, почавши з Ленінграду і кінчивши Уралом і Сибіром. Поскільки склад студії майже інтернаціональний, себто російський, то українцям там просто “тісно”, хоч їх є більшість у балеті. Щоб не ображати почувань “вищої раси” російських колонізаторів, у студії цілком скасовано українську мову. Коли пере-

вести це на політичну мову, то це означає: повна ігнорація засад ленінізму і практикування імперської російської політики Миколи Другого, Сталіна і Хрущова, себто адміністративне творення “єдиного советского народа”. Сьогодні є небезпека, що колектив П. Вірського може перестати бути українською балетною одиницею. Його український характер цілком залежить від міністерства культури УРСР. На жаль, ЦК партії призначив на цю посаду Бабійчука, з якого не дуже то багато візьмеш...

До речі, у колективі П. Вірського дуже помітні і так звані “споживацькі тенденції”, особливо в тій космополітичній частині. Часто можеш почути бажання не так виявити себе в мистецтві танцю, як виїхати за кордон, заробити гроші, “дотанцювати до пенсії” (пенсія танцюристам в СРСР призначається по досягненні 35-річного віку), підробляти лекціями і тоді вже й “пожить у своїй удовольствіє...” Це можете почути й від дуже молодих танцюристів.

Справа в операх не ліпша. Я не маю сумніву, що солісти, сівши в літак, полегшено зідхнули і негайно почали розмовляти на “общепонятном висшерасовом языке”. І то всі без винятку, включно із своїм “янголом-хоронителем” п. Скляренком. Інша справа, що в декого з них та “вишорасова мова” не дуже то добре звучала.

Ліпше стоїть справа українськості в хорі ім. Г. Верьовки. Поперше, цей колектив можна назвати суцільно українським. Подруге, колектив спеціально готували до виїзду яких 3-4 місяці. Ця підготовка полягала в інформаціях про Канаду, про українців у Канаді, в інструкціях про поведінку і т. д. Артистів інформовано, що частина еміграції може пікетувати концерти, тому давались вказівки як поводитись і в цьому випадкові. Було введено і курс української мови для тих, які її не знали. Більше того — тих, що мови не опанували, залишили в Києві і вони не поїхали...

Як бачимо, це значно більше, ніж у випадку з ансамблем Вірського: там мову вивчав тільки керівник, а всякі Чапкіси, мабуть, ще й на кпини його за це брали, а тут зобов'язано вивчати мову всіх тих, кому знань з мови бракувало.

Ніхто з керівництва хору мені цього не сказав, але наші читачі про це довідались від багатьох хористів, і тут можна бути певним, що це правда. Були в деяких осіб і “мовні зриви”. Наприклад, один з наших читачів сидів у кімнаті одної артистки. У кімнату влітає диригент оркестри Станіслав Павлюченко і знервовано питає: “А где Поля? Куда ана

пашла?” Та побачивши, що в кімнаті є українець з Канади, негайно переходить на українську мову: “Цікаво, де ж вона поділася. А коли вона вийшла з кімнати?” Він дуже добре розмовляє по-українському, родом він з півдня — з м. Вознесенського, але цей факт свідчить, що його сталою розмовною мовою є мова російська. Цей випадок також свідчить і про те, що було розпорядження розмовляти українською мовою. І нема найменшого сумніву, що це розпорядження вийшло не від мистецького керівника-директора, а від міністерства культури чи просто з ЦК партії. Можливо, це захід, щоб вирівняти серед громадськості Канади, зокрема серед українців Канади, які в Канаді відобрають дуже важливу ролью, негативне враження від російського імперського характеру павільйону СРСР, який фактично дискредитував навіть назву СРСР.

Як би там не було, а приїзд до Канади хору ім. Г. Верьовки і великої групи оперових артистів зробив винятково велику роботу в напрямі єднання УРСР з еміграцією. Підготовка хору до цього виїзду дала свої результати: мабуть, в історії еміграції ще не було такого єднання з народом, як цього разу. Екстремісти можуть і тут закинути, що, мовляв, окупаційна влада осягнула того, чого вона хотіла: обдурила еміграцію, викликала серед неї радянофільські тенденції. Це казка для дурників! Еміграція мусить контактуватися з народом, інакше вона загине, а подруге, якби вона й не загинула, а уникала зустрічей з представниками народу на національному материка, то як вона може допомогти тому народові стати повним господарем на своїй землі? І яке ж іще завдання може мати еміграція, крім допомогти власному народові у його боротьбі за своє збереження і за своє усамостійнення? Тут справа простіша: ти українець і хочеш волі своєму народові? То ти ж мій брат — борімося разом! Твій партійний квиток мене не цікавить.

Приїзд хору ім. Верьовки, групи оперових артистів, великої і дуже якісної делегації УРСР на ЕКСПО і ставлення еміграції до цього всього повністю підтвердили всі наші передбачення в цій ділянці. Сьогодні з певністю можна сказати, що центрові сили, як їх зве наш відомий журналіст Роман Рахманний, на еміграції, зокрема в Канаді, перемогли повністю. Екстремісти за дуже вдалим виразом Анатолія Гака, “сіли голою гепою на лід” і не можуть на ньому ані сидіти, бо холодно, ані відірватися, бо... “гепа” прикипіла до льоду просто безнадійно... Бо якже ж інакше можна ви-

значити той стан, коли тоталітарна партія дає наказ своїм членам ні в якому разі не зустрічатись із людьми з України, а вони масово зустрічаються?

У політичному житті еміграції і в її взаєминах з народом в Україні розпочато новий етап. Мені здається, що розпочато його добре. Та поскільки екстремісти у своїй масі пішли на контакти з народом, то це створює й загрозу. Якщо люди, які весь свій вік не мислили, а діяли за готовими схемами, які їм дав їх “непомильний провід”, то від таких людей можна сподіватися й засліпленого захоплення, себто вони не завжди зможуть критично ставитися до подій, до людей, словом, можуть опинитись і в ролі несвідомих помічників ворога. Це треба мати на увазі й відповідно виховувати їх, привчати їх до самостійного мислення. Тут винятково важлива роля нашої преси — тільки преса докладною й чесною інформацією може привчити людей до самостійного мислення. А це перша передумова оздоровлення суспільства.

Вірно ж, що це буде досягнуто і еміграція спільно піде назустріч народові у його змаганнях за фактичне усамостійнення.

1967

ЗУСТРІЧ З ЛЮДЬМИ З ТОГО СВІТУ

26, 27 і 28 серпня 1959 р. в Торонто відбувся “Російський фестиваль, музики й танцю”. Хоч у ньому взяли участь, крім росіян, українці, грузини, вірмени, казахи, узбеки, його названо “російський фестиваль”.

Для українців, особливо для канадських, цей концерт заслуговує особливої уваги, бо це вперше на нашому континенті виступала велика група українців: балет Київської державної опери ім. Т. Шевченка під керуванням Вахтанга Івановича Вронського. Тут була нагода зустрітися з більшою кількістю мистців з України і не використати її було б непростенною помилкою. Я, звичайно, постарався цієї нагоди не втратити: поробив усі можливі заходи, щоб не тільки бути на концерті, а й щоб мати змогу зустрітися з живими людьми з України. Це мені вдалося: я побачився з людьми й зібрав чимало матеріялу. Та поки перейдемо до політичної частини, розглянемо, як виглядав сам

концерт і його програма.

Коли мене запевняли, що концерт радянських солістів у Торонто (кілька років тому), у якому взяла участь і відома нашим читачам — Єлисавета Чавдар, чи виступи групи Мойсеєва і балету Великого театру в Москві були не мистецтвом, а політичною пропагандою, то я тільки посміхався. Та коли мені хтось скаже, що “Фестиваль російської музики й танцю” був мистецтвом, а не московською цинічною пропагандою, то я матиму право не то що посміхатись, а просто реготати.

Перш за все сама назва: назвати концерт, у якому, крім росіян, брали участь ще й мистці п'ятьох “самостійних” республік, “російським фестивалем”, то треба справді бути безприкладним.

Мені здається, що до такої безсоромності росіяни ще ніколи не доходили, а тим більше за кордоном “необ'ятной родини своєї”. За царату такий концерт назвали б “інородчеськім” чи “руско-інородчеськім”; за часів Леніна, який був не меншим імперіялістом від російських царів, але трохи розумнішим, його назвали б “руським концертом с участієм націоналов”; за дегенерата Сталіна його назвали б “концертом народів СССР”, ну, а за Микити Хрущова, навіть не моргнувши оком, цей концерт назвали “руським фестивалем музики і танца”. Промовистий факт, який свідчить, що Ми-

кита Хрущов у ширенні російського ідеологічного імперіалізму перескочив навіть російських царів, Леніна і Сталіна... З чим його, імперіялістичного московського безсоромника, й вітаємо! Чудова кар'єра “ортодоксального ленінця”: царсько-ленінського імперіялізму!

Концерт розпочато... чим би ви думали? Джазово-безголосю примітивною пісенькою “Широка страна моя родная” — текст придворного сталінського віршомаза В. Лебедева-Кумача, музика також сталінського придворного “тоже-композитора” Дунаєвського.

Ця відома пісенька появилася ще за Сталіна, на замовлення якого вона й створена. Для всіх поневолених Москвою народів це твориво стало об'єктом для кпинів над цинізмом московського окупаційного режиму. Наприклад: коли чоловік, з трудом купивши квиток, не міг знайти у вагоні місця, то він важко зідхав і “захоплено” деклямував чи співав: “Широка страна моя родная...” Коли людину вкидали сотою в тюремну камеру, яку царський уряд будував лише для чотирнадцяти осіб, то перші її, тієї людини, слова в камері були:

...Я другой такой страны не знаю,
Где так вольно дышет человек...

Створено цей політично-музичний “шедевр” у часи найбільшого сталінського винищення цілих народів. Пригадую собі 1933 рік, липень місяць. Групу в'язнів, в т. ч. й мене, везли “Чорним вороном” з допиту в Липках (Київ) у спецкорпус ГПУ на Лук'янівці. Перед відправкою “Чорного ворона” до нас укинули жінку з трьома малими дітьми. Усі вони були в напівбожевільному стані, чорні від крайнього виснаження, від них тхнуло трупами. Жінка розказала, що вона зарубала свого напівмертвого вже чоловіка, щоб його тілом годувати дітей і так спасти їх від певної голодової смерти.

Жінці цій був байдужий цілий світ. Єдине, чим вона цікавилась, було:

— Чи то правда, що в тюрмі дають хліб?

Потім, ніби сама до себе, додала:

— Хочби цю найменшеньку врятувати...

А тій найменшій було років чотири. Вона виглядала нормальніше від усієї цієї родини. В'язень ГПУ пригнічений завжди, бо він певен своєї смерті — раптової чи повільної. Але сьогодні наше пригнічення дійшло вершка.

Тільки ми зійшли на тюремне подвір'я, як з гучномовця тюремного радіовузла залунало:

Широка страна моя родная,
Много в ней полей, лесов і рек.
Я другой такой страны не знаю,
Где так вольно дышет человек...

Бувають різні обставини, різні люди, по-різному вони сприймають факти й події. Але цей збіг обставин — ця родина і ця цинічна пропаганда — могли вивести з рівноваги і найміцнішу людину. Коли я з моїм товаришем зайшли в камеру, то він стиснув кулаки, зблід і тихо, але страшно заклаяв:

— Хай буде проклята Москва!

Тоді упав на нари й ридав. Ми цілу добу не могли його заспокоїти. Я ж тоді дав собі слово, що як удасться вирватися поза мури московського “раю”, напишу на цю тему великий твір. Великий твір не вийшов, але оповідання “Мати” я написав. Чимало одержав я докорів за це оповідання: “Чи ж про такі речі можна писати?” і т. д. Я відповів: а чи ж про такі речі можна мовчати? І чи можна їх прощати?

Тепер я запитаю:

— То оце аж так в СРСР сьогодні “виправляють” Сталінові злочини? То оце сьогодні треба аж за океан везти цю сталінську цинічну пісеньку?

І коли я слухав на концерті цю пісню і дивився, як різні національні групи демонстрували на сцені свою відданість “старшому братові” (соліст був спереду, у синій розстібнутій косоворотці, у чорних штанях і в чорних чоботях), то я (та й чи тільки я?) пригадав собі отой тюремний епізод. Мені хотілось крикнути, щоб кожна група митців показала там свою емблему-плакат: українці — напис “Глушие хахли”, узбеки — напис “Сарти” (колоніальна російська назва цього народу, що походить від слів: тари — рижий, іт — собака), казахи — напис “Грязние кіргізи”, вірмени — напис “дураковатіе армяшки” і т. д.

Тільки такі написи над кожною національною групою зірвали б маску з гидкої московської імперіялістичної потвори і розкрили б тисячам глядачів (слухати в цій пісні не було чого!) справжню суть російського “братолюбія”.

Після цього цілий великий відділ було віддано хорові ім. Пятницького (народні пісні й танці). Чудовий хор і чудове виконання, але репертуар, на мою думку, дуже невдалий.

Другий відділ теж розпочато “імперським” нахабством: баритон Великого московського театру Євген Кібкало (ки-янин) проспівав (знову в косоворотці і в чорних чоботях) пісеньку, провідним мотивом якої були слова: “Давайте, парні, все дружить!” “Парні” з усіх поневолених Москвою народів, які брали участь у концерті, як муштровані песики, виявляли свою “відданість” і “любов” до московського “боса”... Ця пісенька і демонстрування рабської відданості свідчать, що в ССРСР і досі в силі сталінська теза й практика, що, мовляв, “усі радянські народи рівні, але росіяни “най-рівніші”...

Я ніяк не претендую, що “мистецький” твір “Давайте, парні, все дружить!” має виконувати лише українець: ні, це може бути білорус, грузин, вірменин чи навіть і росіянин. Але чому **конче** росіянин? Виходить так, що комуністична система без цього провалиться протягом тижня чи місяця!

Після цього слово дано “інородцям”: танцювали вірмени, молдавани, українці, цигани, узбеки, грузини. Все це були народні танці, інколи більше чи менше стилізовані, але в кожному з них було повністю виявлено і народне благородне джерело, і блискучу техніку танцю та неперевершену вмілість танцюристів.

Українці виступали в середині відділу із своєрідною танцювально-вокальною сюїтою, яку розпочав бас Київської опери піснею “Взяв би я бандуру”, а потім балет виконав кілька танців, об’єднаних в одній назві “Гопак”.

Український народний танок характерний ніжністю і м’якістю руху для жінки і захоплюючою віртуозністю та безмежним темпераментом для чоловіка. Танцюристки полонять глядача неповторним чаром жіночої ніжності, м’якості руху, навіть і у винятково швидкому і повному темпераменту танці. Кожен рух ноги і всього тіла танцюристки йде в повній гармонії з мімікою — якщо ви сидите близько, то у вас не лишається сумніву, що танцюристки танцюють не самими ногами, а й станом, губами, очима і навіть бровами.

Чоловіки полонять глядача не тільки своїм темпераментом і вражаючою силою руху, а й неперевершеною віртуозністю, своїми просто неймовірними стрибками з позиції присядки і, здається, просто нескінченими піруетами (пірует — коловий поворот усього тіла на носку).

Неприємно вражають у балеті “мужикуваті”, не завжди стильні вишивки в чоловіків. Інколи здається, що танцюристи дають занадто багато волі рукам. Українець, на відміну

від росіян і жидів, танцює всім, чим хочете, тільки не руками... Дуже ризиковано також заставляли дівчат забагато ухкати: якщо рухом тіла не полониш глядача, то язик тут уже не допоможе. Участь горла і язика в танці є також ознакою російського національного танцю, а ніколи українського.

У цій сюїті з сольовим номером виступив заслужений артист України Б. Степаненко, який чудово виконав “Бравого шевчика”. Заля прийняла його бурєю оплесків.

Третій відділ концерту відкрив балет Київської опери танцем “Гранд Па” із балету місцевого (самодіяльного?..) київського композитора Йоахіма Русінова “Апотеоза”.

Це український танок у класичному стилі. Чудові костюми, прекрасна техніка танцю в солістів і в цілому ансамблю, але... танцювати тут дуже багато не було чого. Мабуть, ота пропагандивна, а не мистецька мета “російського” фестивалю й обумовила вибір саме цього твору, а не якогось іншого нашого балету — “Лісова пісня”, “Маруся Богуславка”, “Лілея” чи щось подібне.

Українці, хоч вони й були другою по чисельності і мистецькій вартості групою в ансамблі, дуже упосліджені в рекламі: у друкованій програмі нічого не знайдете про визначних солістів, а навіть жодного слова про керівника балету Вронського.

Перейдемо до окремих мистців і політруків, які тримали весь колектив у справжніх “ежових” рукавицях, не зважаючи на хрущовську “відлигу”.

Я вже згадував, що я поробив усі можливі заходи (навіть подбав про відповідне товариство), щоб мати змогу зустрітися з живими людьми з України. Я, наприклад, три дні наперед знав, що артисти зупиняться в Принц Едвард готелі, де я й появився за 3—4 години перед першим концертом. Кого шукати й кого питати? Знав, що є в числі артистів молодий бас А. Кікоть. Коли я в чергового клерка попросив число його кімнати, то він мене запитав, чи це людина з “російських артистів”. Я відповів, що так. Він узяв список і почав шукати. Я осмілюся і попросив його дати мені весь список, щоб я міг відшукати всіх, кого мені треба. Він, як водиться в Канаді, не вагаючись, дав мені його. Та не встиг я виписати й півтора десятка імен, як уже вскочив у халепу — на мене стався

перший напад емведиста.

До конторки підійшла група артистів. Один з них (пізніше я здогадався, що він, мабуть, був представником міністерства культури РСФСР), побачивши в мене список, почервонів від люті, і, простягаючи руку за списком, визвірився:

— Что вы делаете? Как вам не стыдно!

Я, звичайно, список присунув ближче до себе, а він, не чекаючи на моє слово, накинувся на клерка. Клерк, виявляється, володіє російською мовою. Він його так лаяв, як свого підлеглого на якійсь соцбудові:

— Як ви йому сміли дати список? Чи ви знаєте, хто він такий?

У його соціалістично-комуністичній мізерній голівці ніяк не вкладається, що клеркові вистачить того, що людина потребує адреси людини, яка мешкає в готелі, і мені її дають. Це ніде, крім СРСР, “державною таємницею” не було.

І клерк, і я стримувались: я, щоб не втратити нагоди зустрітись з артистами, а клерк, щоб не втратити праці в готелі. Я тільки подумав: а що б то було, якби він мав тут стільки права, як у Москві має?

Нарешті він зник. Я підійшов до телефону і почав телефонувати в кімнати, де мешкали артисти з українськими прізвищами. Та тут мене чекало перше розчарування: з кімнати А. Кікота ніхто не відповів, а з двох інших мені відповіли “старшобратською” мовою з московським гострим акцентом, що вони не українці, але тут, мовляв українців є дуже багато — шукайте і знайдете...

Повів я оком по своєму спискові і бачу — “Мар’ян Коваль”. Ну, думаю, це вже мусить бути галичанин якийсь, бо не Коваленко, а Коваль, та ще й Мар’ян — справжнє католицьке ім’я.

Телефоную й чую:

— Мар’ян Коваль слухає!

— Вибачте, я редактор українського журналу, моє прізвище Волиняк, я дуже хотів би з вами побачитись.

— Я сейчас сойду вниз...

Ну, думаю, фокус: коли цей богопротивний “галичмон” устиг так окацапитись і набути такого акценту? От стахановець! Та в цей час з ліфту виходить людина, яка своїм обличчям ніяк не схожа на слов’янина взагалі, й рекомендується:

— Мар'ян Коваль, керівник хору ім. Пятницького...

Виявляється, що п. Коваль литовець, а не українець! Довелось мені вибачитись, мовляв, я був певен, що він українець. Почув ввічливе і стандартне, що тут українців багато, шукайте і знайдете...

Вирішую діяти обережніше. Телефоную ще раз до Кікота. Чую басовите "Галло!"

— Тут редактор українського журналу "Нові Дні". Скажіть, будьте ласкаві, чи міг би я розмовляти з паном Кікотем?

Маленька пауза і той же бас:

— Да, я Кікоть. А що ви хотіли?

— Пане Кікоть, я вас давно знаю з преси, мої читачки бачились з вами у Міннеаполісі, дуже гарно писали мені про вас. Чи не міг би я кілька хвилин порозмовляти з вами?

Знову пауза, а потім —

— Я зараз зйду вниз. Чекайте.

За кілька хвилин з ліфту виходить троє. Між ними кремезна, висока молода людина, яка злякано міряє мене очима.

Перші хвилини зустрічі з цим молодим, але вже визначним артистом, вдруге розчарували мене: я побачив, що він смертельно боїться розмовляти зі мною. Мене обгорнув жаль за цю справді талановиту людину, яка так опанована страхом, ще безсила зважитись відповісти на питання навіть про місце свого народження.

У готелі нестерпна спека. У Торонто влітку температура часто сягає до 90 ступнів, а відсоток вологости повітря наближається до ста. Тоді людина тратить бажання жити. Я пропоную перейти через коридор і сісти в першорядній таверні цього ж готелю, де є охолодження. Кікоть вагається. Нарешті, про щось шепочеться з двома хлопцями, з якими прийшов до мене, і зважується йти. Але тут, як ми були вже без свідків, його страх ще збільшується, і мені його стало так шкода, що я вже не рад був, що взагалі почав з ним розмову.

Андрій Кікоть народився в 1929 році, в родині колгоспника, в с. Кам'янці, Диканського району, Полтавської області. У своїй рідній Кам'янці він закінчив середню школу та співав з хлопцями на вулиці і в самодіяльних хорах. На нього звернули увагу при перегляді колгоспної самодіяльності. Так Кікоть попав у Київську консерваторію, у якій провчився 5 літ, у класі відомого співака Паторжинського. Консерва-

торію закінчив цього року і відразу пішов співати в Київську оперу. До речі, він у Київській опері вже два роки співав як стажор. Брав участь у змаганнях у трьох міжнародних конкурсах молодих співаків: у кожному конкурсі переміг своїх суперників і з кожного з них вернувся із золотою медаллю. Два конкурси були в Москві, а третій у Тулузі, Франція.

Співав такі партії: Карася (“Запорожець за Дунаєм”), Греміна (“Єврен Онегін”) та інші. Тепер готується до ролі Тараса Бульби в одноіменній опері М. Лисенка. Одружений. Дружина — студентка театрального інституту. Має піврічну дочку. Заробляє три тисячі карбованців на місяць, мешкає на Хрещатику в новому будинкові.

На моє питання, “як ви там живете?” відповів: “Дуже добре. Багато ліпше, як було колись. Ви не повірите, п. Волиняк: у нас тепер хліб на столах, як у вас сахар...” Я поважно слухав, нічого не заперечував. Дуже мені хотілося запитати: “А як у вас “сахар”? Мабуть, так, як у нас золото?” Але не хотів іще більше лякати й так на смерть залякану людину.

Українською мовою розмовляє вільно, але мова його отака собі — тхне колгоспною культурою, про що свідчить і оцей “старшобратній” “сахар”. Кікоть, мабуть, ще й досі вірить, що слово “цукор” є ознакою буржуазного націоналізму, то безпечніше буде уникати його. Російська вимова в нього поки що “не виходить”.

Кікоть — розкішний бас. Його голос дуже глибокий, соковитий, повний ніжної теплоти. Теплота його голосу — запорука успіху у слухачів: Кікоть із своїми слухачами ніколи не розминеться.

Але міністерство культури покпило собі з нашого талановитого артиста: замість порядної української пісні чи арії з української опери (виступав же п. Кікоть у “російському фестивалі”, то личило б проспівати щось українське!) дали йому співати “безвредний” для російського окупанта хахлацько-малоросійський солодкавий романсик “Взяв би я бандуру”, який за більшовицьких часів чогось назвали “народною піснею”. Знаю, що Кікоть скаже: “Та це ж хороша пісня! Навіть мій учитель, великий співак Паторжинський, цілий свій вік її співає!” Та співає... Але якщо вас цілий світ знатиме, як знає й Паторжинського, з трьох пісень (“Взяв би я бандуру”, “Гоп, мої гречаники”) і дует

Одарки та Карася), то шкода, що ви маєте такий хороший голос...

Я сподіваюсь, що А. Кікоть матиме змогу прочитати це число "Нових Днів", або хоч його начальники прочитають і щось йому скажуть про нього. Тому осмілююсь звернути його увагу на один твір Юрія Яновського. Знаю, що Кікоть, висловлюючись соціалістичною термінологією, ціле своє життя "ішачив" у колгоспі, потім горбом брав середню школу й консерваторію і у його знаннях не може не бути "дір" і "провалів". Тут нема нічого страшного — все це згодом виповниться. Але я певен, що п. Кікоть не читав уважно творів Ю. Яновського. Дозволю собі зацитувати кусочок з його роману "Чотири шаблі":

"Скільки пісень погублено тепер — старих і розрадних! Скільки мелодій увібрала в себе чужа гармошка — захрипла гістєричка, де ноти тьмаві, а пісні метушливі й неповажні, де знижується мистецька глибина мелодії, гармошка — демагог, багатоголоса перекупка! Ось співає скрипка чи розмовляє кобза: одна, ледве помітна нота простягається в повітрі, і її коливання таке ж, як і божевілля — звук. Коливаються віки, вузьке коло часу поширюється на все життя всього народу. Рівна, прозора, проста до геніяльності нота з'єднує віки. Завмирають люди, дрижать їхні плечі від розкритої таємниці, тремтять вії від набіглої щасливої сльози. Та скрипка грає далі. Нота міниться, пролітають дрібні сплески звуку, ніби в скрипці проривається сміх. Обличчя яснішають. Розчулена до краю душа жадібно сприймає веселі звуки. Ноги самі стукотять такт. Годі вже їх стримати, коли грає зворушлива скрипка."

Розумієте тепер, чоґо вас, вислали за кордон з піснею "Взяв би я бандуру"? Російський окупант тільки й дбає, щоб українці по всьому світі співали "Взяв би я бандуру" та "Гоп, мої грєчаники" — тоді комунізм, — вибачте — російський імперіялізм, — напевно переможе в цілому світі! Без бою переможе.

На щастя, так трагічно ще не є. Раджу звернути увагу на **найновіший** репертуар ваших колег, — зрозумієте, що є пісні, яких вам треба шукати, щоб хоч чудовий свій голос виявити у повній його красі й силі.

Несподівана зустріч

Як я повернувся в готель (Кікоть побіг перед мене, бо йому було "дуже ніколи"), то побачив чимало артистів.

Тепер уже не було жодних труднощів розшукати українця. Я почав розмову з двома танцюристами, коли чую, ще хтось мене торкає в плече. Повертаюся — А. Кікоть.

— Пане Волиняк, я хочу познайомити вас з нашими визначними провідниками.

— Дуже радо, — відповідаю я і йду за ним.

Він мене підводить до кремезного, добре збудованого і добре вгодованого чоловіка років під сорок, що стояв у великому гурті артистів. Я вирішив, що це хтось із мистецьких керівників. Чи не Вронський? — думаю собі.

— Дуже мені приємно, — кажу, — редактор журналу “Нові Дні” Волиняк.

— О! — сміється незнайомий. — То це ви? Дуже приємно, ваш читач Жабченко!

— Атташе радянської амбасаді в Оттаві!

Я не належу до боягузів, але трохі оторопів від несподіванки.

— А мені тут сказали, що наших артистів атакують якісь редактори й кореспонденти, то я вирішив виявити, що то за редактори.

— Я нікого не атакую, а просто знайомлюсь з артистами.

— Розумію, розумію! Шукаєте чогось, щоб потім проїхатись по нас. А як вам подобаються наші хлопці й дівчата?

— Хороші! Але вони мене дуже бояться. Скажіть їм, що я їх у тюрму не посаджу.

— Хто боїться?

— Андрій Кікоть.

— Що ви, що ви! Він просто соромливий, бо ще дуже молодий...

— Пане Жабченко, поскільки ви дипломат і живете постійно в Канаді, то може б ми розмовляли нормальною мовою, а не водили один одного за носа? Шкода часу.

— Добре. Прошу знайомитись... — і знайомить мене з однією жінкою і чоловіком, які, виявляється, також співробітники амбасаді. Я скривився, бо кожного разу, як я телефонував у якусь кімнату, то вони теж набирали номер телефону поруч зі мною...

— Чому не вертаєтесь додому? Тепер уже все змінилось — ви не пізнаєте України!

— Раз артисти бояться розмовляти з людьми, то нічого не змінилось. Це раз. А два — якби вам “рідна влада” допекла так, як мені, то ви б теж були зі мною разом.

Обличчя моїх співбесідників поважніють.

— Сиділи в тюрмі? Були заслані? Де й за що?

— У Києві й Дніпропетровську та на Біломорсько-Балтійському каналі. Питаєте за що? За те, що я українець і людина.

— Були помилки. Але тепер того вже нема. І не буде.

На моє запитання, хто він, Жабченко відповів:

— Я родом з Василькова. А як я вам скажу, що я закінчив історичний факультет Одеського університету, то ви однак напишете, що я закінчив вищу школу “кровожадних енкаведистів”, бо як інакше ви скажете про представника “поневоленої України”?

При цьому його обличчя скривилось. Я наочно побачив, який благородний вчинок зробили американський Конгрес і президент Айзенгавер, проголосивши тиждень поневолених націй, і на четвертому місці (серед 22 перелічених у декларації окупованих Росією народів) поставив саме Україну. Ні, це не був яловий постріл — він попав у ціль. Українцям, за стараннями яких цей тиждень і проголошено, лишилося тільки використати його.

— Так, пане Жабченко, Я — представник вільної України, але ви атташе навіть не української радянської амбасди, а таки московської...

На цьому ми розстались, бо треба було вже йти на концерт.

Політична перепалка

Про характер і якість концерту я вже писав. По концерті я приїхав знову до готелю. Але не сам — зі мною ще було троє наших читачів. Я шукав за В. Вронським (керівником балету Київської опери), за заслуженими артистами України.

Заслужений артист України Микола Олександрович Апухтін скоро прийшов. Коли я показав журнал з його фотом, то він дуже здивувався і запитав, чи є в журналі і якась стаття. Я пояснив, що статті нема, бо я не міг добути матеріялу, але я був захоплений виконанням його і Л. Герасимчук (бачив балет “Маруся Богуславка” на фільмі), то видрукував хоч фото. Виявляється, Л. Герасимчук — Апухтінова дружина і вона вмерла цього літа під час пологів. Ця вістка мене вкрай засмутила і я висловив Миколі Олександровичу своє щире співчуття.

Апухтін народився в Ташкенті. Мати українка, батько росіянин. Фахову освіту здобув у Ленінграді, у Києві осів уже по війні. Працював довший час викладачем у Київській хо-

реографічній школі. Кілька його учнів (наприклад, Ф. Баклан, що сидів поруч зі мною) вже танцюють провідні ролі. Розмовляє досить поправно українською мовою. Дуже йому не подобалось, що я говорив про винищення українського народу, зокрема інтелігенції.

— Були помилки, але тепер уже не те. Як було погано, то було всім погано, а як стало добре, то теж усім.. Я не розумію, чого така ненависть до росіян?

— Ненависть не до росіян, — поясню я, — а до окупантів. — Назвіть мені імена розстріляних російських письменників! А от я вам можу дати список 250 знищених українських письменників.

— Ну, це вже вибачте! — протестує Апухтін. — Раз розстріляли, то значить винен!

— Ні, не винен, — спокійно заперечую. — От, наприклад, Миколу Куліша, Івана Микитенка та інших розстріляли, а тепер реабілітували й навіть твори їх видали.

— Ну, от бачите, — тішиться Апухтін. — От і чесно! Помилилися і чесно сказали: “Ми помилились!” Чого ж ви ще хочете?

Ф. Баклан і собі активно підтримує свого колишнього вчителя:

— Ні, пане Волиняк, ви вже занадто перебільшуєте.

— Перебільшую? Ану я вас поставлю “под стенку” і “шльопну”, а потім скажу: вибачте, я помилився — М. Апухтін і Ф. Баклан були порядні люди, а я їх дарма “пошльопав”... А як я так перестріляю цілий колектив Київської опери, чи більше половини української інтелігенції взагалі, заморю голодом 7—8 мільйонів селян, а потім “покаюсь”, то ви вважатимете мене чесною людиною?

Мої співбесідники мовчать. Треба було міняти тему. Починаємо знову про мистецтво. Я приніс з собою пару десятків різних чисел “Нових Днів”, цілу пачку газет з останньої пошти, в т. числі “Свободу”, “Гомін України”, “Український Голос”, “Нашу Мету” та чимало інших.

— Якщо не боїтесь, то прогляньте.

— Хто вам сказав, що ми чогось боїмось? Давайте!

Справді розібрали й почали читати. Заслужений артист України Б. Степаненко узяв “Нові Дні” ч. 107 і відразу накинувся на статтю “Останній Довженків фільм”. Через пару хвилин уже заявив протест:

— Пане Волиняк, ви ж неправду пишете! Як же так можна писати?

— Що саме?

— А ось ви пишете таке: “Але наскільки вони зуміють (і головне, чи захочуть!) за наскрізь українським сценарієм О. Довженка зробити український фільм, сказати важко. Більше всього, що фільм буде “радянсько-космополітичним”, у якому Україна буде лише “тлом”. Ви не бачили фільму, а вже засуджуєте його. А я вам скажу, що “Поема про море” — чудовий і цілком український фільм. Моя жінка брала в ньому участь також. Фільм користується популярністю в українського глядача.

— Я зовсім не засуджую його, — відповідаю. — Вирази “важко сказати” і “більше всього” свідчать не про засуд, а про передбачення. Зрештою, мені буде найбільшою приємністю, проглянувши фільм, написати, що мої передбачення були помилкові, що Довженкового сценарія за наказом з Москви не спотворили і що “Поема про море” — наскрізь український фільм. Повірте, що написати так буде мені найбільшою радістю. Але досьогочасна практика показує, щ так мені написати не вдасться. Тепер в Україні це неможливо.

— Ви сучасної України не знаєте — вона зовсім не така, як ви її лишили.

— Знаю. Я стежу за радянською пресою більше від вас. А оця зустріч з вами просто розкрила мені, як кажуть, усі карти...

У цей час у готелі знову появився Жабченко з своєю співробітницею та співробітником.

Побачивши мене між артистами, п. Жабченко, не підходячи до нашого гурту, сказав:

— Та й меткий же ви, пане Волиняк! То ви раніш мене тут опинились?

— Як бачите, — відповідаю. — Але ви не бійтесь, пане Жабченко: я ніякої пропаганди не веду, ми говоримо собі про театр і мистецтво взагалі.

— Пане Волиняк, пропаганда на те і є, щоб її вести. Ведіть собі її, скільки хочете.

Треба віддати справедливість Жабченкові, що він до нас так і не підійшов і нашою розмовою не поцікавився. Можливо тому, що квапився на поїзд в Оттаву.

Один з артистів тихенько запитав мене:

— Хто це такий?

— Атташе радянського посольства в Оттаві.

— О! То ви так з ним розмовляєте?

— Я з ним можу розмовляти, як захочу — він дипломат і мусить усяку розмову провадити. А крім того, йому нема чого боятись, як вам...

Другий напад емведиста

Тільки що зник Жабченко, як артист Ф. Баклан звернувся до мене:

— Ну, пане Волиняк, нарешті, й наша Лена йде. Я піднявся з канапи й пішов назустріч, привітався й подякував за приємність, яку я мав, дивлячись на її повний темпераменту, а разом і сповнений ніжністю танок у “Гранд Па”.

Не встиг я посадити Потапову на канапу, як кілька голосів відрепортували, що “йде Вахтанг Іванович” — Вронський. Відчулося відразу, що Вронський — шанована й люблена людина в них. І це було приємно. Я, нарешті, осягнув мету: з одного боку сиділа Олена Потапова, а з другого Вронський.

Вронський — загадка для еміграції: його ніхто не знав. Коли його працю побачили у фільмах (“Маруся Богуславка” та “Гопак” у фільмі “Концерт українського мистецтва в Москві”, який демонструвався не тільки в канадських кіно-театрах, а на якому порядну суму заробив і наш Солук, та “Гопак” у “Запорожці за Дунаєм”), то пішли різні чутки: Вронський — одеський жид, Вронський — українізований поляк, Вронський — росіянин, Вронський — з порядної й національно свідомої родини і т. д. То не диво, що моє перше питання до нього було:

— Вибачте, Вахтанг Іванович, розкрийте загадку: хто ви по національності?

— Я — грузин, а Вронський — мій театральний псевдонім. У Києві, і взагалі в Україні, я опинився вже по війні.

Вахтанг Іванович — винятково культурна й приємна людина. Розмовляє російською мовою, хоч українську добре розуміє. Україну любить до безтями:

— Чудовий край, прекрасний народ! А Київ! Чи ви бували в Києві? — питає мене.

— Не бував, а кілька років учився, працював...

Тут у розмову вривається Потапова:

— Але ж ви не бачили нового Києва, пане Волиняк! Хочете, я зараз скочу нагору і принесу вам картки з Києва? Хочете? — І вже зривається бігти.

— Що ти, Лено, думаєш, що пан Волиняк не має фотокарток з Києва?

Я підтверджую, що маю, і розмова про Київ точиться далі. Вронський захоплено каже:

— Я просто не уявляю, як би я міг жити поза Києвом, поза Україною!

Розмова була щира, хороша. Навіть Андрій Кікоть настільки посмілішав, що стояв собі з нашим читачем М. Г і — уявіть собі, сам-на-сам! — розмовляв досить сміливо, вірніш — вихвалював життя під більшовиками; дві наші читачки напористо “атакували” Б. Степаненка; я ж домовлявся з Вронським про інтерв'ю для “Нових Днів”.

— А як вам подобався наш виступ? — питає Вронський.

— Дуже добрий, але... самі ж знаєте, що хор імені Пятницького сам забрав добру половину часу, то для всіх інших народів не було змоги виявити себе. Та й у реклямі українці дуже упосліджені...

Обличчя моїх співбесідників посумнішали, особливо Вронського, Потапової та Анухтіна.

— Так, але зрозумійте, що у росіян — найбільший колектив. Що не кажи, а хор ім. Пятницького — основа концерту. Але ми й так мали більше часу, як інші народи...—виправдовує Вронський.

У цей час до нас підійшов ще один чоловік. Розмова відразу притихла. Вронський рекомендує мені його:

— Знайомтесь, будьте ласкаві: це — керівник нашої групи, Грицько Максимович Баланін, з Міністерства культури.

— Дуже приємно, — кажу, — Волиняк, редактор журналу “Нові Дні”.

— Редактор журналу? А какой ваш журнал: прогресивний ілі реакційний?

Та здогадавшись, мабуть, що розмова в нас була українською мовою, відразу перейшов на українську.

— Ну, то який ваш журнал?

— Як коли і як кому: часом прогресивний, часом регресивний, — відповідаю.

— Що значить “часом”? То як — не маєте певної лінії?

— Маю, маю, не турбуйтеся. Я вважаю, що мій журнал — найпрогресивніший у цілому світі!

Дехто з артистів обережно і ледь-ледь помітно посміхнувся. Бачу, що мій новий “приятель” нервується.

— А де ви жили в Україні?

— У Дніпропетровському.

— Де ви там працювали?

— В облземвідділі.

— А де жили? Ну, бистро! Бистро! Де жили? На якій вулиці? Ну, ну! — і при цьому намагається впіймати мої очі.

Мені пригадалися допити в ГПУ і НКВД, коли допитував не старший слідчий, який фактично веде слідство, а така собі “підручна сила”, завданням якої є тільки стероризувати в'язня, щоб передати його “на викінчення” старшому слідчому. Ну, думаю, хряснути б оце тебе, товаришу Баланін, по тім'ї, щоб ти прийшов до пам'яті і зрозумів, що ти не в Дніпропетровську, а в Торонто і що тут “слово человек — звучить гордо”, тому так розмовляти ти не смієш. Але хрясну — поламається весь мій “бизнес”: не матиму змоги розмовляти з живими людьми з України, то хай я вже й цього разу лишусь “жертвою редакторської десятилітки”.

Я міг би йому назвати першу-ліпшу вулицю: вулиця Леніна ч. 10, чи проспект Карла Маркса 110, вул. Шевченка 25 — всі ці назви були в кожному місті, але я сказав з притиском, що зовсім не має значення, на якій вулиці і в якому будинкові я мешкав.

Баланін замовк. А по хвилі знову:

— А я вас у Дніпропетровському десь бачив.

— Не думаю, — відповідаю. — Хіба що на “Вилці”? Знаєте, що таке “Вилка”? — І тепер уже я намагаюсь піймати його очі.

— Ні, не знаю. — Але що таке “Вилка” мене не запитав... А пізніш запевняв мене, що не знає навіть, де в Дніпропетровському був будинок НКВД, у якому за німців був генералкомісаріят, хоч у кожному місті нема й дитини, яка б не знала, де міститься НКВД. Хоч би тому, щоб обминути ту вулицю...

Хоч мої найдорожчі в світі читачі й читачки будуть гніватись на мене, але я тут мушу зробити коротенький відступ від теми, зробити своєрідну інтермедію: я хочу мати розмову з атташе радянської амбасаді в Оттаві Жабченком.

Ви мені, пане Жабченко, розповідали, як одного разу в амбасаді прийшов літній уже чоловік, а 5 чи 6 його синів, як дуби, стояли під вікнами амбасаді, боячись, що їх батька можуть там замордувати. Ви сміялися з цього страху, бо, мовляв, тепер уже все змінилося і можна навіть сміливо додому їхати.

А я думаю, що той чоловік був колись на Дніпропетровській “Вилці” чи на якомусь іншому сталінсько-ежовсько-російсько-соціалістичному рожні. От і боявся та й лишив

своїх синів-соколів вартувати ваші вікна, поки не вийшов за двері амбасади.

Поясню вам, що таке та “Вилка”, то ви зрозумієте, чого я не вертаюсь в Україну, хоч вернутись хочу, аж пишу, бо “де мати родила — там земля мила”. Отже, тюрму у Дніпропетровському заклала цариця Катерина Велика (сука, як назвав її ваш порядний прадід). Тому основні її корпуси збудовані у формі літер “Е. В.”. Кінчали тюрму вже в “соціалістичній” добі Сталіна. Збудували там спецкорпус для політичних у формі вилки: три корпуси виходили з одної точки, як промені світла. Оце і є “Вилка”. Коли у Вінниці відкопали десять тисяч російсько-сталінських жертв, то в Дніпропетровському їх могли б відкопати найменше 150 тисяч. Я в часи Єжова на “Вилці” просидів рік без трьох днів, то знаю, що там творилось. Тільки там уже була застосована “соціалістична техніка” і українців з простріленими потилицями там примітивно не закопували на якомусь городі, щоб потім насадити парк “на угноєнні”. Розказували в’язні таке: засудженого на смерть (про це йому ніколи не казали) вели підземним коридором “Вилки”, ніби на допит. У певному місці конвоїр стріляв йому в потилицю. В’язень падав на ґрати, які від його ваги перевертались і труп падав у бетоновану яму. Коли трупів було повно, то їх поливали такими сильними хемікаліями, що навіть кості розпадались. Тоді пускали струм води і рештки порядного українця плили Дніпром у Чорне море...

У тюрмі була приказка : “Входящий не смутись, а виходящий не веселись: хто не був — той буде, а хто був — повік не забуде...” Я був, то повік не забуду...

У часи Єжова (коло трьох літ під ряд!) щоденно в Дніпропетровську тюрму приводили круглою цифрою 300 осіб (це ми знали від тих в’язнів, що працювали на кухні), щотижнево вивозили ешелон на заслання розміром 800—1200 осіб. Це ми теж знали від в’язнів, які працювали на кухні і в лазні. Решта мусіла впасти в бетоновану яму. Порахуйте, скільки за три роки їх залишилось у ямі?..

Я вірю, що ви закінчили історичний факультет, отже, вам, як істориківі, ці дані пригодяться: ану ж колись прийдеться писати історію поневоленої України?..

Та вернемось знову до мистців і мистецтва. Артисти, які мусіли спостерігати наш двобій з товаришем Баланіном, мовчали, а потім намагались зм’якшити наші взаємини. Коли

розмова знову “неутралізувалася”, то Вронський звернувся до Баланіна:

— Грицьку Максимовичу, редактор Волиняк хоче зробити з нами інтерв'ю, щоб мати матеріал для рецензії. Він цікавиться нашою працею взагалі. Я думаю, що ми могли б це зробити завтра. Що ти на це скажеш?

— Це неможливо. Треба було б скликати керівників усіх колективів, а на це ми не матимемо часу. Ти ж знаєш, що ми завтра о дев'ятій ранку їдемо на Ніягарський водоспад.

— Нікого не треба скликати, — заперечує Вронський. — Він цікавиться лише нашим колективом — українцями.

Баланін вагається, а потім каже:

— Ну, якщо тільки з українцями, то я думаю, що ми це зробимо.

Я вдоволений цілком. Домовляємось, що по приїзді з Ніягари, десь між 5 і 6 годинами вечора ми зустрінемося. Нарешті, я матиму купу матеріалу!..

Баланін трохи зм'як і вже веселіше питає:

— А все таки: який же ваш журнал — прогресивний чи націоналістичний?

— Та ось я маю ще з півтора десятка, то можете взяти і проглянути собі. Якщо, звичайно, не боїтесь його в руки брати, — додаю посміхаючись.

— А чого нам боятися? Давайте!

Я витягнув журнали і їх протягом одної хвилини не було жодного...

На цьому ми розійшлись, бо вже було пів на першу ночі. Але другого дня вітер змінився —

повіяло з півночі...

Перш за все мушу сказати, що обслуга готелю, серед якої є чимало українців, другого дня у сміттєвих баках виявила чимало “Нових Днів”, Мені, щоправда, й досі не вдалося установити, чи товариш Баланін наказав артистам викинути наш журнал, не заходячи в кімнати, чи проглянув уночі сам і, впевнившись, що “Нові Дні” справді прогресивний журнал, а не реакційно-російського комуністичного напрямку, наказав викинути його вранці. Хоч я в деяких артистів, які взяли його в мене ще перед приходом Баланіна, бачив його і другого, і третього дня.

Та вернемося до справи. Я дома виготовив для В. Вронського запитник на письмі. Поставив 24 питання, які торкалися його особи та його праці в Київській опері і стану

балетного мистецтва в Україні взагалі. Знаючи, що вони мають вернутись з Ніягари о четвертій годині, я за чверть п'ята був уже в готелі. Тоді була немилосердна спека, і я вважав, що хоч 45 хвилин треба, щоб людина умилась, щось з'їла і взагалі прийшла до нормального стану після втомлюючої подорожі.

Потелефонував до Вронського:

— Вахтангу Івановичу, тут Волиняк, чи ви вже можете розмовляти зі мною, чи може трохи ще відпочинете?

— О, то ви таки прийшли? А я вас чекав від четвертої! Думав, що ви передумали і ліг відпочити. Чи не були б ви такі ласкаві потелефонувати до Грицька Максимовича Баланіна. Він дуже хороша людина і він усі наші справи знає досконало... Я певен, що він на всі ваші запитання відповість краще й докладніше за мене!

Що було робити? Я відчував, що Вронський, говорячи це до мене, паленіє від сорому. Його “раді Бога, ізвініте мене, но я так утомльон”, і “єслі нужно будет, то ми с вами зустрімся позже” (себто, як Грицько Максимович мене покличе!) звучало так сумно і так щиро, що я не мав права настоювати...

Телефоную до Баланіна. Слухавка піднімається негайно, і я чую спокійну відповідь: “Я вже йду вниз”. За пару хвилин ми вже сиділи в таверні “Пірамід Рум”. Випили по чарці. Баланін починає розмову сам:

— Мене звати Грицько Максимович, а як тебе по-батькові? — не питаючи згоди, переходить відразу на “ти”, щоб, мовляв, розмова була щирішою.

— Петро Кузьмович.

— Слухай, Петре Кузьмовичу, читав я твій журнал. Ти мужик толковий, але я не розумію, чого ти сидиш на чужих задворках? Вертайся додому. Як приїдеш у Київ, заходь у міністерство культури, питай Баланіна, а я тобі поможу влаштуватися. Ну?

— Не можу.

— Чого? Людей за німців вішав?

— Ні. Ненавиджу німців. Працював за них на тій же праці і в тому самому місці, що й до війни.

— Ну, то що — не хочеш, чи що?

— Хочу, але не можу!

— Та чого ж? Не розумію!

— Бо в міністерстві культури України працюють такі, як ти! Що ти там робиш?

— Працюю у редакційному відділі.

— Редактором?

— Не головним...

— Чого крутиш? Цензором?

— Не чуди — ніякої цензури в нас нема. Слухай, ти не пізнаєш України! Україна росте, цвіте! Ти знаєш, що ми тепер “Українську Енциклопедію” видаємо?

— А ми вже видали!

— Ну, і що ж ви там пишете? — з їдким сарказмом питає.
— Про Петлюру?

— Так. І про Петлюру, і про Хрущова навіть. Кожному віддаємо належне. А ти що — віриш, що Петлюра був справді “бандит”, як ви пишете про нього? Ти не бачив, як поведилась Україна, як тільки прийшли німці, поки ще вони не встигли показати своєї ідіотичної глупоти й німецького пиячого варварства?

Тут Баланін позеленів від злості і... показав своє справжнє обличчя:

— Знаю, що всі українці співпрацювали з німцями!.. — Але тут же “вкусив себе за язика” і знову “лагідно”:

— Усі народи СРСР, включно з українцями, об’єдналися і знищили німецького гада!

Тут уже прийшла моя черга на сарказм:

— А що проговорився? А тепер розумієш, чого я сказав, що не можу вернутись в Україну, поки такі, як ти, сидітимуть у міністерстві культури?

— Ну, як хочеш! Діло твоє. А я тобі ще раз раджу: вертайся до свого народу! Поки не пізно, бо потім народ тебе не прийме! Проклене! Виплює!

— Побачимо, кого народ виплює!

— Ну мені нема часу. Знай, що ніяких відомостей ми тобі давати не будемо. Ми даємо інформації навіть буржуазній пресі, а тобі не дамо. Вронський з тобою розмовляти не хоче. І не буде...

— А вчора ж хотів? І ти дав згоду.

— Учора дав, а сьогодні не даю... А ти, як хочеш, то чекай на Вронського, але я тебе запевняю, що він з тобою розмовляти не захоче. Не думай, що хтось йому забороняє це: він — мистецький керівник і може робити все, що захоче!

З цим ми й вийшли з таверни в почекальню готелю.

У готелі ми зустрілися з “генеральним комісаром” — це був вірменин за національністю — Завен Вартаньян, пред-

ставник міністерства культури СРСР. Ми з ним бачились ще в перший день — він появився під кінець нашої розмови з Баланіном і Вронським. Не дуже це приємно, але мушу ствердити, що був це тип винятково неприємний, примітивний докраю агітатор, рівня агітатора доби воєнного комунізму. Просто не віриться, що така людина може сьогодні працювати в міністерстві культури СРСР та ще й очолювати величезний і якісний мистецький колектив у час його виїзду за кордон.

Наведу факти. У загальну нашу розмову він мало втручався, ні на чому не зосереджувався, а був усюди і ніде... Напав на нашу читачку Д. К.:

— Чого не вертаєтесь додому?

Дівчина, щоб якось відчепитись від нього, сказала, що не має грошей на дорогу, бо недавно закінчила середню школу і ще не встигла заробити. Та ці, здавалося б (для кожної нормальної людини!) логічні доводи наш комісарчик до уваги, звичайно, не бере. Він її “ловить на слові” і, перекосивши рота і опустивши кінчики уст аж до краю підборіддя, злорадіє:

— Ах, нет денег? Зато у вашей демократії полние кармани!

Словом — тип до краю неприємний. До кожного з нас він присікувався, кожному витинав, що він працює “на американських капіталістів” тощо, тощо.

Побачивши тепер мене з Баланіном, він сказав:

— Ну, то що — домовились? Вертається він в Україну?

— Та ще ламається поки що, — відповів Баланін. — Поговори з ним сам.

— Ну, що ж — хай почекає, поки капіталісти витягнуть з нього всі сили! Він думає, що ми його тоді приймемо! Чорта лисого!

Я мовчу й тільки посміхаюсь. Та З. Вартян'ян підходить до мене ближче і майже шепотом питає:

— А скажіть щиро: чи видавництво тут прибуткова справа, чи ні?

— Ні, — відповідаю. — Фабричний робітник забезпечений куди краще від мене.

— Ну, — хвилюється мій “приятель”, — то чого ж не підете на фабрику?

— “Не хлебом единым человек сит будет!” — відповідаю.

Тут Вартян'ян знову опускає кінчики уст і майже плює жовчю:

— Знаю, знаю! “Поневолена Україна”! “Поневолена Вірменія”! Треба ж визволити!..

— Авжеж треба, — відповідаю спокійно.

— Я вже бачив таких “визволителів”! Тут є й вірменські націоналісти. Вони теж приходили до мене і т. д. і т. д.

Досить! Шкода паперу...

Це був час перед обідом. Унизу почали скупчуватись артисти. Появився Кікоть. Баланін покликав його:

— Порозмовляй з ним ще ти — може опам’ятається. Скажи йому, що ми скоро в Канаду пришлемо Билинника: хай він йому заспіває “Рідна мати моя” на слова Малишка, аж тоді він знатиме, яка тепер Україна! Між іншим чи ти чув, як співає Билинник?

— Чув, — відповідаю, — але з пластинок.

— От почувеш живого! Ти читав Малишка?

Я мовчки витягаю з пачки “Нові Дні” й показую в кількох числах Малишкові поезії.

Баланін знову гнівається:

— От приїду в Київ і скажу Малишкові, що він пише вірші, якими захоплюються буржуазні націоналісти!

— Ну, й кажи! Малишко такий угодник окупантові, як і ти. То коли тебе ще не розстріляли, то не розстріляють і Малишка. Але Малишко — органічно український поет. І цього не заперечить ні комуніст, ні націоналіст. І, між іншим, він не зможе іншим бути: або органічно український, або ніякий...

— Та я жартую, — додає, викручуючись. — Але мене цікавить інше: чого ти на кожній сторінці свого журналу все повторяєш: “Росія, Росія, Росія”? Ну, сидиш у Канаді, то й писав би про Канаду та еміграцію!

— От чого гиря захотіла! Кісничок? Ну, Грицьку Максимовичу, це вже ні: не буде баба дівкою! Я тобі, як Кікоть, не співатиму “Взяв би я бандуру...” Ні! На те ми політична еміграція.

Між іншим, комуністичне “Українське Життя” (Торонто) також не раз так повчало нашу пресу: мовляв обов’язок доброї преси — писати про місцеві справи, а не про далеку Україну... Бажання, як бачимо, сходяться!

Артисти сьогодні мене обминали. Тільки здалека хтось із знайомих кивне мені головою й піде геть. Надходив таки останній час обіду. Я помітив, що Баланін і Вартаньян дуже не хочуть лишати мене самого в готелі. Я вирішив “пограти на їх нервах”.

— Ти коли обідаєш? — питає Баланін.

— Я вже пообідав, як ішов сюди.

— Так рано? Але ходім, бо нам треба йти обідати.

— Ну, то йдіть собі з Богом, а я посиджу...

— Чого ж ви тут ще сидітимете? — втручається Вартаньян.

— На Вронського чекає! — іронічно посміхається Баланін.

— От чудак! — дивується Вартаньян. — Та Вронський на нього й дивитися не хоче!

— Я на нього теж не хочу дивитися...

— То чого ж ти сидітимеш тут?

— А от подивлюсь собі на хороші ніжки симпатичних хористок хору імені Пятницького!

Не витерпіли й пішли. А коли вертались і застали мене на канапі, то Вартаньян на ходу вигукнув:

— От упряма людина: і досі сидить!

— Сиджу.

— Ну й сидіть! Хоч і заночуйте!

— Як захочу — ви ж мене тут не арештуєте!

Вронського я таки тоді бачив, але він нашвидку вибачився, сказав, що розмовлятиме зі мною пізніш і зник, щоб більше не вертатись... Я за ним більше й не полював.

Зустріч з Оленою Потаповою

Третього дня я вагався: піти ще раз у готель, чи не варто? Мені здавалося, що зустріти когось з артистів і обізнатися до нього не вдасться: мене вже знають "представники" міністерств культури, вони дали відповідні накази, і мене уникатимуть. Та мені було ніяково, що я ж обіцяв зустріч Потаповій, Апухтіну, Степаненкові та іншим. Вони, користаючи із згоди Баланіна та Вронського, охоче погодились на розмову зі мною. Ні, треба піти. Тим більше, що соліста Р. Візіренського-Клавіна я ще й у вічі не бачив.

Пішов. На порозі готелю мене хтось кличе. Оглядаюся — Ф. Баклан з двома хлопцями.

— Пане Волиняк, ви знову до нас? Що ви ще хочете?

— Та хочу бачитись з Потаповою — ми ж умовились, але вчора її не було.

— Вам з нею не вдасться бачитись.

— Чому?

— Бо вона хвора. Вона вчора навіть не танцювала.

— Шкода. Хотів щось написати про неї.

— Я вам можу дати про неї всі відомості.

Я не кваплюся брати відомості з другої руки, але Ф. Баклан настоює, запевняючи, що Потапової я таки не побачу. Записую дещо, головні біографічні дані, але роблю це нехотячи. Ф. Баклан, закінчивши, негайно піднімається з хлопцями нагору.

Лишаюсь знову сам. На моє здивування через кілька хвилин з ліфту виходить Потапова і когось шукає очима. Я підходжу:

— Добридень, пані Потапова! Чув, що ви хворі і вже втратив надію бачитись з вами.

— Та захворіла трошки, — відповідає Олена Михайлівна українською мовою.

— Тут Баклан дав мені деякі відомості про вас. Чи вони правдиві?

— Покажіть...

У цей час надходить оберкомісар — З. Вартаньян:

— Імейте Бога в серці! — звертається до мене. — За чим ви їй мучите? Она у нас больна севодня... Лена, іди сюди!

Потапова відходить. Вартаньян обіймає її за плечі й "промовляє":

— Ну нельзя ж так, Леночка! Раз больна, значить больна. Значит надо лежать.

Потапова запевняє його, що буде зі мною лиш "пару минут", а тоді піде й ляже і... вертається сама до мене: Вартаньян до нас не підійшов!

— Олено Михайлівно, — кажу я, — може, ви справді хворі чи може матимете неприємність через мене, то краще підіть.

— А чим я там хвора! Я вже сьогодні танцюватиму... Чого він так опікується мною?

Хто ж вона, ця невеличка, симпатична й рішуча жіночка? У розкішно видрукованій програмі "російського фестивалю" про неї нема жодного слова. Та це не завадило деяким американським критикам назвати примабалерину Київського академічного театру опери та балету ім. Т. Шевченка Олену Михайлівну Потапову найкращою танцюристкою СРСР!

Прізвище вона носить материне. Мати росіянка, вчителька німецької мови. Мати вже померла. Про батька Олена Михайлівна не хоче говорити. Одній з наших читачок хтось із танцюристів сказав, що з батьком вони давно не живуть, що

Виступ Й. Гірняка і О. Добровольської в залі катедрі св. Володимира (1960 р.). Зліва: Гірняк (небіж), Й. Гірняк, Л. Гірняк, О. Добровольська і П. Волиняк.

він нібито українець, агроном за фахом. Потапові появились в Україні по війні. Їх три сестри і всі три в балеті (одну із сестер я сам бачив і коротко розмовляв з нею).

Народилась Олена Михайлівна в Куйбишеві над Волгою, 1930 року. Одружена. Має чотирирічного сінка. Чоловік працює в міністерстві культури України. Як я поцікавився її чоловіком, то Олена Михайлівна посміхнулась і сказала:

— А нащо він вам? Цікавтєсь краще мною — не він же танцює, а я!

— Воно й правда, — відповідаю, посміхаючись. — Маєте рацію!

Фахову освіту О. Потапова здобула в Києві — училась у заслуженої артистки України Наталії Вікторівни Верикундової. Це ім'я Потапова вимовляє з якоюсь особливою пошаною:

— Наталія Вікторівна дала мені все: розуміння хореографічного мистецтва, культуру й техніку танцю...

Олена Михайлівна брала участь у міжнародних змаганнях мистців: у 1951 році на міжнародньому фестивалі в Берліні вона перемогла усіх учасниць змагання й зайняла перше місце...

— Ви були на нашому концерті раз чи двічі? — питає мене. — І чи йдете й сьогодні?

— Ні, я був тільки на першому концерті, хоч раніш мав намір іти на всі три...

— То я вам ніяк не спадобалась у "Гранд-Па"? — посміхається моя мила співрозмовниця.

— Ні, ви мені дуже подобались. Але... На деякі номери концерту мені було важко дивитись, а на деякі гидко.. Та я, голубонько, не хотів би з вами розмовляти про політику — на таку "приємність" мені вистачить Баланіна і Вартаньяна.

— Дуже добре, — погоджується Потапова. — Розмовляймо лише про танці. Добре, пане Волиняк?

— Тільки так! Отож і скажіть мені, коли ви сподіваєтесь залишити Київ і перейти в московський Великий театр? Ваші успіхи вже давно дають вам таку можливість.

— Я в Москву? — обурюється Потапова. — Я Києва ніколи не залишу, пане Волиняк! Ніколи! Я тут виросла, тут здобула освіту, тут я одержала найвище звання, — тут з мене зробили митця і я нікуди з України не поїду!

Я промовчав, що один з українців у розмові з нашими читачами виявив свої мрії — переїхати в Москву, бо, мов-

ляв, “Кібкало ж українець, а співає у Великому театрі, а я ж маю дані ніяк не гірші...” І скажіть мені, де шукати українського патріота? І як його розпізнати? Чи тільки по крові?..

Олена Михайлівна володіє блискучою технікою танцю. А силу її темпераменту нефахівець-критик може оцінити, порівнявши її з іншими танцюристками, хочби, для прикладу, з уславленою Людмилою Богомоловою (Великий московський театр), творчий діапазон якої обмежується ліричним жанром. Глядач, який кохається лише в чистій ліриці”, інколи прийме просто вражаючу силу руху в Потапової за “різкість”. Та це буде поверхове й неправильне враження: уважний глядач, навіть аматор, не зможе не побачити в Потапової поруч з її темпераментом і технікою просто чаруючу м’якість і ніжність. Це дає їй змогу танцювати Мавку й Катрю, творчий діапазон Олени Михайлівни ширший, ніж у багатьох інших.

— Я дуже хотів бачити, як ви виконуєте ролю Мавки, — сказав я, — з “Лісової Пісні” Скорульського. Чим пояснити, що ви вирішили показати нам лише “Гранд-Па”?

— Що нам скажуть, те ми й танцюємо... А моя Мавка — моя Мавка... Зрештою, це обов’язок кожного митця — дати щось своє власне, бути тільки самим собою. А хто зна: може ви ще колись побачите й мою Мавку, — натякає Олена Михайлівна. Між іншим, вона вже, крім США і Канади, танцювала в Німеччині, Ісландії, Данії.

Досі Олена Михайлівна мала звання заслуженої артистки України. Тепер, у час подорожі по Америці, їй надано звання Народньої артистки України.

Пора зробити й висновки. Яке моє загальне враження від артистів Київської опери? Як про митців — прекрасне! Це чудові митці, які можуть не тільки виходити у світ, а й завойовувати його. Українська нація за своїх митців не червоніла ніколи. Не має вона цієї нагоди й тепер.

Коли взяти, сказати б так, побутовий аспект сучасних наших митців в Україні, то вони емігранта просто вражають своєю скромністю. Це — зразкові джентельмени і джентельменки. Я за три дні не помітив найменшої риски заздрости чи зневаги до свого менш кваліфікованого чи менш талановитого товариша. Можливо, що десь там у глибині їх душі й була якась заздрість до “конкурента”, але вони настільки виховані, що ніколи нічим не виявили цього назверх. Я за цим стежив спеціально. Признаюся, що я пробував на-

віть провокувати декого, особливо О. Потапову, з якою мені вдалося побути якийсь час сам-на-сам. Метою моєї “провокації” було не “піймати когось з них — особливо Потапову! — на людській малізні”. Ні, я хотів тільки установити, чи це тільки страх їх тримає в “нормі людської поведінки”, чи вони справді скромні. Думаю, що це таки скромність, як риса характеру. Це мене дуже тішить. Це ознака морального здоров'я нації.

Одягнені наші артисти дуже скромно, навіть бідно. Їх завжди пізнаєш з одягу. Заробітки малі. Молодий співак-соліст Кікоть заробляє три тисячі карбованців на місяць, прима-балерина столичної опери Потапова — чотири тисячі карбованців. Є речі, які в Торонто коштують 15 доларів, а в Києві — чотири тисячі карбованців...

Побутові умови в СРСР, як я спостерігав на артистах, — нікудишні, порівняно до Канади. Наприклад, піднімаючись у перший день у ліфті разом з групою артистів, я чув, як оберкомісар Вартаньян читав “мораль” артистам, що йому “очень стыдно” слухати докори обслуги, що артисти не знають того, що, приймаючи душ над ванною, треба занавіску опустити у ванну, а не поза неї, щоб не залити підлоги. Це значить, що навіть артисти вдома не мають ванни, а купаються (раз на тиждень чи, може, й на місяць!) у громадській лазні. У той час, коли в Канаді навіть і в найбіднішій хаті є ванна.

Наука й техніка в СРСР пішли далеко вперед. Коли до війни там були першоякісні танки, літаки, трактори, комбайни та інші машини, то тепер СРСР веде перед у міжпланетних перельотах, але відкривачка для консервів чи ложка там і досі на вагу золота...

Загальна культура підрадянської людини ще й досі винятково низька. Я непомітно стежив за артистами (головно в перший день, поки ще мене ніхто з них не знав). З цією метою я довгий час ходив коридорами готелю “Прінц Джордж”. Була спека. Чимало дверей у кімнатах були відкриті чи піввідкриті. З багатьох кімнат я чув дуже вульгарні голоси і вислови. Хто говорив — не знаю, але мова була “родима” російська. Признаюсь, що в 1959 році я цього не сподівався. Все це залежить в и к л ю ч н о від умов життя і праці.

Підрадянський артист, порівняно з американським, — сто відсотковий бідняк. Тут ті так звані “кінозірки”, які здебільшого сягають ніяк не вище колін українському артистові з

Києва, роздають свої фота навіть на вулицях. В Україні, видно, фото для артиста — мрія. Цілий великий колектив приїхав без ж о д н о г о фота із своєї праці! Коли я звернув на це увагу В. Вронського, то він “пояснив” це так:

— Ми мали контракт на гастролі у Новій Зеландії. Раптово плян змінено на Америку і контракт із Новою Зеландією розірвано, а рекляма пішла туди...

Виходить, що в Київській опері було по одному фото чи що? Послали у Нову Зеландію і більш нема... Танки й літаки — є, супутники — є, а фото з праці столичної опери, яке в Канаді коштує десять центів з доставкою додому — на вагу золота! Чудова система!

* * *

Наших читачів найбільше цікавитиме питання: що змінилося в СРСР? І чи змінилося взагалі. На це питання я з повною відповідальністю відповідаю: нічого не змінилось. Якщо б хтось із наших читачів подумав, що я, кажучи ці слова, маю намір вести протибільшовицьку пропаганду, то він дуже помилиться. Кому? Для чого? Адже наші читачі й так цілком вороже наставлені до російського окупанта України. Вони були ворожі до нього ще й дома, тільки мусіли мовчати. Я шукаю правди. Сила нації в боротьбі з окупантом, як і сила армії у час війни у першу чергу лежить у правильній поінформованості про стан ворожих сил. Неправильна інформація, хоч якби вона політично вигідною не виглядала, неминуче приведе до поразки. Я цього ніколи не забуваю. Тому агітації не веду.

Років десять тому я в Торонто слухав доповідь одного професора (старого емігранта), у якій він запевняв, що збройно і науково-технічно більшовики ніколи не наздоженуть Америки. То була найпримітивніша агітка, не варта не то що професора, а навіть думаючого студента. Такі доповіді — найбільша шкода для визвольної боротьби поневоленої нації.

Чим я вмотивовую своє твердження, що в СРСР нічого не змінилося? Як я можу так говорити, як усі знають, що залізна заслона трошки піднялась, що із СРСР можна вже виїздити за кордон (хоч декому!), що туди можна слати пакунки, писати листи, що в СРСР нема масових арештів, розстрілів і т. д.?

Так, це величезна зміна. Але не системи, не засади, а лише тактики. Це зміна викликана зміною обставин, зміна не з доброї волі, а з примусу: без цього режим існувати не міг би. Війна, німецька окупація; мільйони громадян побували за кордоном; смерть диктатора, прихід до влади нового покоління і т. д. так змінили ситуацію, що зміна тактики у ставленні до населення мусіла бути, інакше — смерть. Окупаційний режим виявив свою життєздатність, своє уміння пристосовуватись до змінених обставин. У цьому сила режиму, у цьому — загроза визвольним рухам.

Але це не вичерпує всіх клопотів режиму, це не розв'язує основної проблеми: взаємин режиму з людиною. Режим і досі не довіряє своїм громадянам, боїться їх. Людина прекрасно розуміє, що режим зм'як тільки з метою зберегти своє існування, а завтра хтось там вирішить, що тепер для режиму вигідніші масові заслання й розстріли, і буде так, як було за Сталіна.

На еміграції часто чути нарікання, що в Україні нема ні Пастернака, ні Євтушенка, ні Дудінцева, що українські письменники дуже рідко й дуже обережно виявляють свою опозицію до окупаційного режиму. Це не що інше, як доказ того, що еміграція більше вірить у щирість російського окупанта, ніж українські письменники в Україні (члени компартії, орденоносці і сталінські лавреати). Це дуже погане свідощтво еміграції.

Зустріч з українськими артистами дає мені повне право робити такі висновки. Наприклад, артисти примушені ходити лише по двох-трьох, вони не сміють виходити на вулицю поодиноці. Крім того, що їм це заборонено, їх ще й лякають і дехто з них (простакуватіші трохи) навіть мені в цьому признались.

— Чого це ви ходите табунами? Я ще не бачив нікого з вас самого.

— Знаєте, пане Волиняк, все може бути...

— Що, наприклад?

— Та знаєте... Ми вже бачили й плакати, і протестні вигуки...

— Ну, то що? Адже з плакату не вибухне атомово бомба і не рознесе вас на порох. А якщо й вибухне, то однак вас знищить, хочби вийшли не втрьох, а навіть цілим колективом.

— Та... знаєте...

За три дні мені вдалося побувати наодинці (на очах інших, але так, що вони не чули розмови) лише з трьома артистами. І то найкоротший час. Чи не це саме кожен з нас пригадує ще з часів Сталіна? Ми ж знаємо, що там могли арештувати людину тільки за те, що вона тримається осторонь інших, і ніхто не знає, як вона живе, а “два костюми має”! Це вже напевно заробив на шпигунській праці!

Оскільки артист розмовляє з емігрантом тільки при свідках, то він з м у ш е н и й брехати: він просто із шкіри вилазить, вихвалюючи умови життя в СРСР, на кожному кроці переконуючись, що ніхто йому не вірить. Чого вартий вислів: “У нас тепер хліб на столах, як у вас “сахар”! Скільки “соціалістичної” гордості в цьому виразі, але яка ж це трагічна гордість! Чи треба ще сильнішої протибільшовицької пропаганди?..

Я кілька разів вжив виразів “комісар”, “оберкомісар”, “емведист”. Це виглядає на банальну емігрантську агітку. Але я ці вирази вжив свідомо, з повною відповідальністю за їх зміст. Кожну національну групу очолював представник міністерства культури республіки. Здавалося б, що це цілком нормально. Та коли я визначного мистця запитав, хто такий Баланін і що він робить у міністерстві культури, то він знизав плечима і відповів:

— А Бог його знає! Я його там ніколи не бачив. От прислали нам його за керівника та й їздить з нами...

Поведінка і культурний рівень цих “культурних” представників свідчать, що вони не що інше, як “глаза і уші государеві”. Найповніше я представив нашим читачам товариша Баланіна. Скажу, що Баланін, порівняно з іншими комісарами, — просто золото, а не комісар! Інші незрівняно примітивніші від нього. Це свідчить про те, що влада не довіряє своїм митцям, хоч вона їх виховала, дала їм усе: і високі платні, і гарні побутові умови, і нагородила їх найвищими званнями та відзнаками. Але опертися на них, довіряти їм настільки, щоб пустити самих за кордон — ні. Влада довіряє й опирається тільки на своїх опричників.

Здається, найпримітивнішим комісарчиком був представник міністерства культури Казахстану. На офіційному обіді в честь радянських артистів у Міннеяполісі, США, він, девідавшись, що перекладачка Н. Т. — українка і що вона виїхала з України вже по війні, назвав її “ізменницею родіни” і домагався, щоб вона його “атестацію” конче переклала парі американців, з якими він розмовляв. Дівчина перекла-

ла. Американці сказали, що вони вважають, що виїзд із своєї країни ще не означає зради тій країні, і що та дівчина, як їм здається, не має ніяких ознак зрадниці народу. Попросили її перекласти це йому. Він не повірив, що вона правильно переклала, і дівчина мусіла кликати іншу перекладачку, щоб він таки упевнився...

Яка ж культура в цього московського запродавця, якими засобами він намагається переконати американців, що російська комуністична система, яка поневолює його власний народ, є найкращою в світі? Американці, як американці — вони не заглядають у глибину, а цікавляться екзотикою: запитали, що казахи їдять. Він їм, не надумуючись довго, заявив, що улюбленою стравою казахів є найтлустіша грудина з молочного лошати. От, мовляв, казахи тільки те й роблять, що смакують хрящиками та сальцем з грудини молочних лошаток...

Отаких агітаторів Москва висилає за кордон, на таких людей спирається ще й сьогодні імперська російська політика. Чи є причини для нашого песимізму? Ні, поки взаємини між народом і окупаційним режимом ґрунтуються на нещирості, поки лишаються в силі Шевченкові слова

“Од молдаванина до фіна

На всіх язиках все мовчить

Бо благоденствує! —

доти небезпеки нема: справу вирішують не гармати, не літаки, не супутники Землі чи Місяця, не долари, як думають американці, нарешті, й не політична доктрина, а таки жива маленька людина. Остання війна довела це на практиці. Микита Хрущов і його штаб це прекрасно розуміють, тому вони так бояться війни і тому вони так галасують за мир: певні, що чергова війна приведе їх режим до загибелі.

У наших часописах тепер все частіш і частіш трапляються репортажі про зустрічі з артистами, спортсменами та туристами з України. У всіх тих репортажах є одна спільна риса: нарікання на наших людей в Україні, що вони стандартно вихваляють режим, що вони мало цікавляться вивченням, що вони мало патріотичні. Автори репортажів, за рідкими винятками, не беруть під увагу умов не тільки життя в Україні, а навіть і умов, у яких відбуваються ці зустрічі.

В Україні вже віддавна був поширений вислів: “Якщо вас двоє, то ви порядні люди, а якщо троє, то один з вас обов’язково агент ГПУ”. Себто: у двох можна ще розмовляти, бо нема третього, що зможе підтвердити донос другого...

Що ж може сказати артист людині, яку вперше в житті бачить, не маючи жодної певності, що це не провокатор? Та ще й за умов, коли він не сам, а конче з двома-трьома своїми товаришами?..

Яке моє враження про артистів з України? Вони українці, українськими справами, зокрема культурою, цікавляться. Здебільша розмовляють російською мовою, але тільки обізвався до них по-українському, то вони зараз же переходять на українську. Російської мови вживають не тому, що їм “всё равно”, а в наслідок політики окупаційного режиму. Ось найновіші вісті про практику цієї політики. Англійська преса повідомляє, що московське радіо передає заклики до народів СРСР, щоб вони були друзями між собою (“Давайте, парні, все дружить!”), щоб усі народи вивчали “старшобратню” мову, бо вона, мовляв, є мовою міжреспубліканською, мовою, за допомогою якої “націонали-дикуни” опанують світову культуру. “Казахстанська Правда” (офіціоз російського окупаційного режиму в Казахстані) ударила по казахських “націоналістах”. У чому ж виявився їх націоналізм? У стараннях удосконалювати казахську мову і краще її вивчати! Розвинена національна мова і добре знання її обмежать потребу користуватись російською мовою. Окупант це зрозумів і затривожився. Та щоб не були порожні заклики, то на посаду міністра внутрішніх справ “самостійного” Казахстану призначили виконуючого обов'язки голови МВД СРСР Луньова... Коли Луньов справився з Берією, то вже з казахськими націоналістами він дасть собі раду легко...

Те саме відбувається і в Україні. Тільки натиск на Україну значно більший, пропорційно до сили українського націоналізму і ваги України в самому СРСР і в цілому світі. Наші брати і сестри це “підкування рідної партії” відчувають щоденно, тому не вимагаймо від них більше, ніж вони можуть дати.

Артисти дуже цікавляться українцями на еміграції. Як вони побачили багато наших газет з Канади, як я їм сказав, що в Канаді навіть міністер праці українець, як почули, що українська мова тут вивчається в державних школах, то, звичайно, що на питання, чого нема жодної української школи в Казахстані чи РСФСР, де є мільйони українців, вони відповісти не могли.

Але не все можна і не все треба розповідати. Скажу тільки, що моя зустріч з українськими артистами не викликала

в мене песимізму, а навпаки — підсилила мою віру в наш народ.

Хочу докорити еміграції. На жаль, тільки я був з радянськими артистами, а більше із 40 тисяч українців Торонто ніхто на те не зважився. Ніхто з нас не покликав їх у гості, ніхто не поставився до них, як до братів. А я маю цілий ряд фактів, що саме такого ставлення наші артисти дуже хотіли. Не перелічуватиму цих фактів, але вони незаперечні. У мене з артистами були найгостріші політичні суперечки, але вони відбувалися у дружньому й дуже витриманому, спокійному тоні. Я запевняю наших читачів, що ми розмовляли, як друзі, як брати. Ніхто з артистів не пробував навіть мене зневажити. Я ж виявляв до них тільки любов. Ми розуміли один одного завжди.

Митрополит української католицької церкви в Канаді, Високопреосвященніший Максим, свою промову на Шостому конгресі українців Канади почав словами: “Я тільки що вернувся з радянської виставки в Нью-Йорку...” Яким же примітивним політичним сектанством тхнуть заклики частини нашої преси: “Не підходь до підрадянської людини, бо заразишся комунізмом!” “Не дивись на радянський український фільм чи на балет, бо зрадиш свій народ!” Це не політики, а політичні сектанти, своєрідні політичні “свідки Єгови”.

Ми галасуємо проти політики співіснування “капіталізму” (читай — вільних народів) з “комунізмом” (читай — російським імперіялізмом). Це — вибачайте на слові — дурна дитяча забавка: співіснування сьогодні доконаний факт, якого ми ніколи не змінимо. Ми мусимо тепер дбати про використання для нашої боротьби з окупантом. Я — всупереч твердженням “архиреволюціонерів” — певен, що співіснування не безпечніше для СРСР, ніж для Заходу. Тільки треба правильно діяти. Політичні еміграції поневолені Росією народів тут повинні відіграти першорядну роль. Українська політична еміграція сьогодні найчисленніша, найорганізованіша і найактивніша між усіма еміграціями. Це факт. Ми повинні в цій ділянці — використання можливостей для боротьби з окупантом у добі співіснування — зайняти перше місце. Цього вимагає від нас сьогоднішнє міжнародне становище у світі. Політичному сектанству пора покласти край. Це політична вимога сьогоднішнього етапу нашої боротьби з окупантом.

ВОНИ З УКРАЇНИ, АЛЕ Й МИ НЕ З ЯПОНІЇ...

(Скорочено)

Мені іноді кажуть: “Волиняче, то ти за культурний обмін, щоб дати змогу Хрущову ширити свою пропаганду на Заході?..”.

Признаюсь, я цим питанням зовсім не цікавлюсь. Я не належу до тих, що марнують свою чи національну силу й час. Виступати ж сьогодні проти культурного обміну — те саме, що протестувати, що сонце сходить ранком, а не в обід. Це від нас ніяк **не залежить**. Нам лишається хіба протестувати проти культурного обміну з Україною, і цим допомогти, щоб із СРСР приїздили тільки російські мистецькі колективи — або змінити тактику і намагатись використати культурний обмін у своїх інтересах.

Я уважно стежу за українською еміграційною пресою, розмовляю з людьми, взагалі вивчаю це питання всебічно. Наша преса й думаюче культурне громадянство одностайно прийшли до висновку, що культурний обмін не тільки доко-наний факт, а й корисна для нас справа.

Першою користю для нас є факт, що наші мистці і вчені, які приїждять з України, так чи інакше, а роблять пропаганду нашому українському імені.

Ансамбль зробив українській нації таку пропаганду, на яку всі політичні сили еміграції ніколи не спроможуться. Чи маємо цим легковажити?

Другою корисною нагодою, яку дає еміграції культурний обмін, є зустріч з поневоленою українською людиною. Останніми часами взаємопроникання нації й еміграції стало зростає. Це виняткової ваги справа. На цю тему я не збираюсь багато говорити, бо для розумного цього цілком досить, а іншій категорії людей ніяке розшифрування не pomoже.

Нема сумніву, що наші брати з України дуже цікавляться нами. Це ми знаємо з власного досвіду, бо й ми там колись були. Вони того не можуть сказати, ми це мусимо розуміти самі. Щоб взаємопроникання відбувалося нормально, то ми мусимо підходити до наших людей з України із зрозумінням, з увагою, щоб викликати в них довіру й симпатію. На жаль, далеко не завжди ми так робимо. Хочу подати два яскраві приклади відмінного ставлення до людини з України і реакцію на них.

Дві жінки, але тільки одна людина

У тижневику “Українські Вісті” (Едмонтон, 21 травня 1962 р.) у статті Л. Ш. “Київські танцюристи в Нью-Йорку” подано такий факт:

“Молода танцівниця підписувала програмки для своїх еміграційних глядачів. До неї підійшла старша жінка і, даючи їй свою програмку до підпису, сказала: “Дитино, ти сьогодні прекрасно танцювала... Ти прекрасно танцювала, бо ти вклала в цей танець свою чисту душу. Ти справді великий мистець. Хай за те Бог благословить тебе, моя дитино, і твоїх батьків, що тебе такою привели на світ”, і при цьому поблагословила її знаком св. хреста. Старшій жінці потекли сльози з очей, але й молода киянка була зворушена до краю. Вона швидко схопила жінку за руку, поцілувала її та й утекла”.

26 травня коло Мейпел Ліф Гарден у Торонто до дівчини-танцюристки, яка вже сидить в автобусі, підходить жінка, і, звертаючись до дівчини-танцюристки, говорить:

— Ти, як прийдеш додому, то скажи Хрущову, щоб він там людей не мучив.

Дівчина одвернулась в інший бік і мовчить. Зате танцюрист, що сидів ззаду дівчини, повернувся до вікна і спокійно сказав:

— І стара вже, а така дурна...

На цьому “патріотична акція” закінчилась.

Сподіваюсь, що ці два факти коментарів не потребують. Але треба таки підкреслити: одна підійшла з Богом (я вже не раз пригадував слова митрополита Іларіона: “Бог — це любов!”) і перемогла; друга підійшла з дияволом і відійшла переможена.

Мені не раз доводилось вживати слів “націоналісти” і націоналісти. Основа націоналізму — любов до свого народу. Це явище цілком позитивне, творче. Найбільшими нашими націоналістами були Т. Шевченко, Симон Петлюра. У них ненависть до ворога ніколи не перевищувала любови до свого народу. Наші ж сучасні “формальні націоналісти” палають ненавистю навіть до своїх братів. Такий націоналізм є явищем шкідливим, це ознака дегенерації.

Дехто мені закине, що я узагальнюю негарний вчинок однієї особи, щоб кинути обвинувачення на цілий рух. Поперше, такого “масового” обвинувачення я не роблю. Подруге, це не єдиний випадок такої злісної провокації нещасних на-

ших людей. Я вважаю, що ті, хто виховав “націоналістів” типу згаданої вище “патріотки”, мусять їм пояснити, що члени ансамблю не мають права не тільки дискутувати, а багато чого не можуть навіть слухати. Можливо, це тепер їм і не загрожує смертю, але протягом однієї години такий артист може втратити змогу виступати на кращих сценах світу і опиниться на цілині. У нормальній громаді подібні вчинки мали б бути розцінені як найбрутальніша провокація. Провокаторів завжди карають. Тільки не на еміграції.

В Україні давно вже відомий трагічний дотеп: якщо вас двоє, то ви порядні люди, якщо вас троє, то один з вас конче агент НКВД, себто: один донесе, а відмовитись не можна буде, бо є свідок. Тільки цим треба пояснювати факт, що радянські громадяни закордоном мусять ходити табунами, а ніколи одинцем. Але кому такі речі поясниш, коли у нас “політику” творять іноді найпримітивніші істоти?

Дещо про людей “відти” і “відси”

Заклик двох часописів до бойкоту танцюристів, а, крім того, заборона членам однієї партії йти на концерти ансамблю, для мене були несподіванкою. Спочатку я навіть не вірив у правдивість цього наказу, хоч скоро переконався, що він таки є.

Одного вечора їхали ми з одної передвиборчої пресової конференції. Один з моїх сусідів в авті звертається до мене:

— На концерт танцюристів з Києва йдете?

— Іду, — відповідаю. — А ви?..

— Так, уже й квитки купив.

— А ви вже маєте квитки? — питаю другого сусіда по авті, що слухає розмову й мовчить.

— Я? Ні. А що я там не бачив? Етнографія наша мені вже в печінках сидить. Не подумайте, що не йду тому, що танцюристи з Києва. Я на всі Гурокові імпрези ходжу. От був на “Большому” балеті, бо то мистецтво, а це що?..

Мені заболіло, бо знаю цю людину давно. Не хочу нічого казати більше, бо не смію образити чоловіка, але повторюю: це мене дуже, дуже здивувало.

— Ви помиляєтесь, — кажу. — Це справжній високоякісний балет на українській основі, а не “етнографія”. Хочби дітей пустили, це може допомогти вам забезпечити їх від хвороби національної меншевартости.

— Мої діти не хочуть на таке дивитись. На “Большой” балет я ходив з дітьми...

— Авжеж не хочуть, якщо вони читали статтю Д-го.

— Ви помиляєтесь! Навіть я статті Д-го не читав, а не то що діти...

Я пробував був вияснити історію клясичного балету, його “клясичних” одягів, згадав Верховинця з його “Теорією українського народного танку”, перший український самобутній балет “Пан Каньовський” М. Вериківського, “Лілею” К. Данькевича, фільм з якої протягом двох років висвітлювали в Торонто, “Марусю Богуславку” А. Свечнікова, “Чорне золото” В. Гомоляки, “Хустку Довбуша” та “Сойчине крило” А. Кос-Анатольського і т. д., але побачив, що все це чоловікові неприємно слухати, то замовк...

Знаю дві родини. Люди ніби й непогані. Жили вони подружньому: часто разом бували в гостях, на прогулянках, разом ходили на концерти, вистави, до кіна. Тепер посварились на віки вічні, бо одна йде на концерт ансамблю, а друга дуже її від того відмовляла. І розійшлися, “як у морі кораблі”...

Чоловік і жінка. Він — галичанин, вона — “східнячка”. Одна дитина. Живуть ніби й непогано. У всякому разі “революційної акції” в хаті не було, аж поки не прийшов час купувати квитки на концерт ансамблю.

Чоловік, який не забороняв своїй дружині йти на виступи ансамблю Мойсеева й на балет Великого московського театру, раптом заявляє:

— Ти на концерт київських танцюристів не підеш. А як підеш, то я замкну двері й не пущу тебе в хату!

Жінка йому спокійно відповіла:

— На концерт я піду. А тобі раджу не тільки не замикати хати, а зустріти мене на хіднику, бо інакше я в хату не вернусь...

П'ятниця. Вечір. Підходжу до Мейсел Ліф Гарден. Пікетують. Один з пікетувальників зупиняється коло мене й тихо питає:

— Пане Волиняк, чи ви знаєте, яке сьогодні число?

— 25-ге. А що хіба? — не розумію я.

— Це день смерти Петлюри! — шепнув. І пішов далі. Мовляв, день національної жалоби, а ти йдеш на “окупантське видовище”...

Я дуже раджу всім тим, що так думають прочитати хоч одну порядну книгу про Петлюру. Дуже раджу працю проф.

В. Іваниса. Це хороша книга. Ви її, напевно, не читали, і про Симона Петлюру ви знаєте рівно стільки, скільки про нього знають і члени ансамблю. Різниця тільки та, що вони чули про нього дешево газетну лайку, а ви знаєте таку ж дешеву газетну похвалу. А Симон Петлюра був націоналістом без лапок — він завжди бачив межу між окупантом і окупованим.

Але ці приклади (а їх же було безліч!) я навів, щоб показати, що подекуди в нас процвітає зухвала глупота. Всі ці факти яскраво свідчать про це. Виникає питання: чи варто було людині розгублювати свою родину, тікати з рідної землі, щоб вирватись з одного терору і потрапити в другий?..

Цікавий деталь: частина пікетувальників перед початком концерту поспішно здають свої гасла і бігом біжать у залу, щоб бува не пропустити початку виступу. У залі ж плещуть до безтями тим, кого тільки що пікетували, і плачуть, коли дівчата зі сцени вітають їх хлібом-сіллю, як своїх братів...

І ще один деталь: на одному з плакатів написано: "Краще згинуть в боротьбі, ніж жити під окупантом" (чи в неволі, точно не пригадую, але зміст такий). Очевидно, це гасло було виписане не для канадців, а для тих, що живуть під окупантом. Порада недвозначна: не жий під окупантом, а борись, знаючи напевно, що згинеш у цій боротьбі. Між іншим, гасло, на мою скромну думку, цілком правильне. Але... є одне "але": для артистів ансамблю є одна можливість — згинуть в боротьбі, іншого виходу нема. Але той, що це гасло носить, вибрав собі інший варіант: безпечний і навіть прийнятний — врятувався в Канаду, одпас собі черевце, став "патріотом" і повчає заляканих, зголоджених і струджених (так, так, струджених, бож сім концертів на тиждень плюс переїзди!), як треба вмирати. А може б так ви, ласкавий пане, повернулись в Україну, виписали такий плакат і пройшлися з ним по Хрещатику? Тоді я вас звав би не циніком, а революціонером. Хто зна, може б тоді хтось із цього ансамблю й пристав би до вас...

Таку раду я давати можу, бо в свій час я вже щось подібне робив. І за те відсидів у тюрмі і копав Біломорсько-Балтійський канал. Я не вчив інших, як умирати, а йшов на смерть сам. І був певен, що умру. А коли я сьогодні ще живий, то це випадок, бо не всі 100% гинуть, а тільки 80-90%. Мені просто випадково пощастило.

Пікетувальники можуть образитись на мене і навіть запевняти, що я тільки хвалюсь, а на певну смерть у боротьбі

з окупантом ніколи не йшов. Легше на поворотах, хлопці! Запитайте творця вашої організації — Олексу Михайловича Калининника — він вам підтвердить, що я разом з ним і з іншими вибрав був не “кусочок білого хліба і кілограм масла”, і не шлях до сталінських орденів, а смерть. І з нашої організації тільки нас двоє і лишилось між живими. Йому ви вірити зобов'язані, бо він же ваш творець і вождь, а мені — супротивник, бо я кажу, що суть націоналізму в любові до свого народу, а він запевняє, що в ненависті.

Зрештою, у США є ще двоє людей, що це знають. Тому я ще раз прошу не нагадувати мені про дату смерті Симона Петлюри — я її знаю. І не вчіть інших, як треба вмирати в Україні, якщо самі благоденствуете в Канаді.

Кілька цікавих несподіванок

Хочу подати кілька цікавіших випадків, які яскраво свідчать про взаємини еміграції й поневоленого народу. Вони ж свідчать і про взаємопроникання еміграції й поневоленого народу — явище порівняно нове й дуже важливе. На еміграції діють дві сили: політично-бюрократична і сам народ, його сказати б, низи, маса. Перша сила — дуже настирлива, яка діє за певним шаблоном: у неї все наперед вирішене, все наперед зрозуміле, жодного сумніву нема, а в деяких політичних середовищах просто навіть відкидається й саму думку про можливість дискусії.

Правда, треба признати, що більша частина нашої преси, всупереч настановам і “дозволам” деяких політичних середовищ, цю дискусію таки розпочала.

Дуже прикро, що наші найвищі надрядні установи (КУК у Канаді і УККА у США) не домовились наперед і не дали відповідної настанови, як ми маємо ставитися до таких подій, як приїзд мистецьких колективів з України. Це питання давно вирішене в поляків чи мадярів, і вони були дуже здивовані пікетуванням ансамблю поруч з масовим відвідуванням концертів того ж ансамблю. Це свідчить про брак відваги у деяких наших політично-громадських керівників і намагання уникнути відповідальності. В результаті маємо факт, що керівники не ведуть народ, а плентаються за ним у хвості. Це питання, над яким варто б задуматись і поставити його на обговорення в пресі і на відповідних нарадах.

Широкі кола еміграції, “еміграційний народ”, діють на власну руку, часто здобуваючи навіть певні успіхи. Цікава

пригода відбулася на обіді в честь артистів ансамблю, який давав ТОУК (українська канадська організація, яка стовідсотково стоїть під контролею комуністів і займає проокупантські позиції) у Монреалі. Як видно, монреальський ТОУК не є дуже сильний організаційно, тому чималу кількість квитків на той обід, — між іншим, дорогих — по 5 дол., зуміли закупити українці з національного табору. По обіді студентська молодь почала співати. Почали з “Ой там за Дунаєм”, але ця пісня їм “не пішла”. Затягнули “Розпрягайте, хлопці, коні”. “Пішла”. Тоді цей же гурт нашої молоді вирішив скористати зі свого становища рівноправних учасників обіду (квитки ж купили!) і “потішити” господарів зали українським національним гимном: “Ще не вмерла Україна” пролунало в комуністичній залі на комуністичному обіді!

На моє запитання до учасників цієї події, як же реагували місцеві комуністи, представники амбасаді СРСР і артисти на наш гимн, я почув: “Ніяк. Всі вдавали, що нічого не трапилось...”.

Тут до речі буде пригадати, що дехто з артистів проговорився нашим читачам, що їх ще в Москві попереджували, щоб вони в Канаді і в США “сторонились петлюрівців та інших націоналістів”, але місцеві комуністи таки не спромоглись ізолювати артистів від емігрантів.

Цей факт викликав обережність комуністів у Торонто. 27 травня на фермі ТОУК у Палермо (під Торонто) артистів ансамблю вгощали обідом. Перед тим був мітинг перед пам’ятником Т. Шевченка, на обіді роздавали якісь нагороди, прислані з Москви чи з Києва, були промови. На фермі було чимало наших людей (кажуть, коло ста осіб), які поставили свої авта на фермі “Київ” (поруч з Палермо) і пішли на комуністичну ферму. Та жодному з них не вдалося потрапити на обід! Відмову мотивували тим, що “в нас тут дуже мала зала й нема місця. Мусимо збудувати більшу залю, тоді продаватимемо квитки всім”...

По концерті “націоналістична” молодь (переважно студенти), коли артисти сідали в автобус, проспівали їм “Многая літа”. Спів не вдався, але цікавий сам факт. Зате краще вийшло іншого дня. Добра сотня молоді й старшого громадянства заповнила приймальний pokій готелю “Принц Джордж” ще до того, поки до нього підійшли автобуси з артистами. Я й колишній хормайстер Київської опери, диригент Юрій Головка, з дружиною, що знає П. Вірського ще з праці в опері, “перечепили” його й почали розмову. В цей

час нас оточив чималий гурт молоді (переважно студенти й одумівці), який раптом почав співати П. Вірському “Многії літа”. Хоч це не був київський напів, але проспівали їх дуже добре. П. Вірський був справді зворушений увагою, вдячністю й любов’ю своїх глядачів. Та тут трапився непередбачений випадок. Готельний детектив, помітивши хвилювання П. Вірського, розлючений підскочив до мене (я стояв поруч з ним) і розгнівано запитав, чи я мешкаю в готелі. Я, звичайно, відповів, що ні. Тоді він запропонував мені з усім “моїм товариством” негайно залишити готель, бо “я зараз же викличу поліцію і поскаржусь, що ви порушуєте громадський спокій у готелі і робите неприємності нашим мешканцям”. Бачачи, що я не дуже то реагую, від мене підбіг до п. Головка та його дружини, які стояли з другого боку П. Вірського, і почав кричати на них. Довелось йому вияснювати, що “Многії літа” — вияв доброї волі й пошани, а не зневаги, і що ми організаторами цього співу не були, а це вийшло стихійно. Тоді детектив вибачився й відійшов. Так закінчився цей конфлікт, що загрожував навіть клопотами в поліції...

Цікавий випадок, що свідчить про людяне ставлення емігрантів до артистів з Києва, відбувся в п’ятницю увечері. Одумівець П. Родак пропонує підвезти мене, В. Ревуцького й д-ра Б. Запутовича з дружиною до готелю, щоб зустрітись з артистами. В авті наречена п. Родака, Валя Літвінова, каже:

— Пане Волиняк, маю неприємність. Якась жінка прийняла мене за танцюристку, кинула мені в руки пару панчіх, і поки я оглянулась, то вона вже втекла. Де ж я ці панчохи тепер діну?

— Не журись, Валю, ми їх десь там “пристроїмо”.

В готелі мені пощастило бути кілька хвилин самому з однією артисткою. Бачачи, що нікого нема, я звертаюсь до Валі, що стоїть за кілька кроків:

— Валюсю, ще маєш ті панчохи? То давай їх сюди.

Дівчина підходить до нас і кладе панчохи артистці на коліна. Та злякано замахала руками:

— Що ви, що ви! Ні, вони мені не треба, я їх не беру! Я маю все, мені нічого не треба.

— Та не гарячіться так! Поперше, не смієте ображати Валю, бо вона моя колишня учениця; подруге, не смієте її ображати, бо вона за місяць виходить заміж; потрете, це панчохи не її, а отак і отак сталося...

— О, то це її час тепер, — прояснюється злякана артистка. — Якщо така справа, то я вже цей подарунок мушу взяти...

Цей факт свідчить про “демократію” й “волю людини” в СРСР. Одночасно це й попередження емігрантам: поведіться з нашими людьми з України дуже обережно й делікатно, бо можете їм дуже пошкодити. Дехто дуже вірить у “зміни” в СРСР. Не будьмо легковажними. Коли декому з керівників і дозволяється більша воля, то це робиться планоно, обдуманно. Думаю, що їм навіть наказується поводитись вільно, щоб переконати декого, що в СРСР уже справжня воля. Але багато чого з того, що дозволено керівникам, рішуче заборонено звичайним артистам. Цього не сміємо забувати.

Між іншим, між артистами було кілька наглядачів, які вдавали то артистів, то музик. Вони **навіть провокували** розмови, були в декого в хатах, приймали наших людей у себе в кімнатах, сиділи з ними до ранку. На жаль, наші люди приймали їх за артистів і тишилися, що “вони вільно розмовляють і відважно поведуться”. Директор і мистецький керівник ансамблю — Павло Вірський, — член партії з 1946 р., але політичний керівник ансамблю — Затяган, який відповідав за все і накази якого, очевидно, вирішували все. Я на розмови з ними цього разу часу не витрачав — вони мені допекли ще пару років тому, як приїздив балет Київської опери. Я був щасливий, що вони за мною цього разу не ганялись по всьому готелі.

Не раз було шкода наших людей, як вони розмовляли саме з ними, вірячи, що бачать звичайних людей з України, а не тих, що виконують спеціальне завдання. В п'ятницю по концерті така одна “артистка” зібрала в готелі цілий гурт наївних політиків і “політикувала” з ними на всю свою “розвідувальну потужність”. Маючи намір попередити наших людей, я підійшов до неї, дав їй “Нові Дні” за травень і не дуже то приязно обізвався. Вона зупинила свій погляд на фоті п. Діфенбекера, під яким нема підпису. “Це наш прем'єр”, — кажу я. А один з учасників розмови з нею “помагає” мені: “Той самий, що хоче визволити нам Україну”. “Ні, — думаю, — не розуміють люди”. І пішов. Та не встиг я відійти, як вона, щоб викликати довіру своїх наївних співрозмовників, “дуже захвилювалась”: “Заберіть цей журнал! Як там про таке пишуть, то я його не хочу і в руках тримати!” Ця “чарівна балерина” вистоювала з нашими людьми

цілими годинами в готелі й під Мейпел Ліф Гарден, мотивуючи тим, що вона “сьогодні не занята на сцені”, і, як мені розповідали, водила наївних за носа й на фармі в Палермо.

Їх завдання не так оберігати артистів чи вчених, які виїждять за кордон, від “погубного” впливу націоналістів, як зібрати відомості про еміграцію, вивчати її та її силу й розум. Хочу навести приклад завдань усяких гідів, перекладачок тощо. Одна моя товаришка по інституту в Києві, в 1932 році підробляла собі працею в Інтуристі. Вона знала польську мову, і одного разу їй було доручено супроводити польського дипломата, який оглядав Київ. На Бесарабці вона побачила жінку-селянку, зморену і виголоджену, босу й обдерту, яка сіла під якимсь лотком і годувала грудьми таку ж зголоджену, як і вона, дитину. Виконуючи інструкції Інтуриста, тобто ДПУ, моя товаришка почала щебетати до поляка, швидко взяла його під руку й намагалась показати йому “щось цікаве” в іншому місці, одночасно тягнувши його далі від жінки.

Він посміхнувся й промовив до неї:

— Панно Гіто, ви даремно хвилюєтесь — запевняю вас, що я цю жінку побачив багато раніше, ніж ви, і навмисне підійшов сюди, щоб переконатись, чи ви вправна й чесна провідниця. Отже: я тієї жінки не бачив. Я не маю наміру забирати кусок хліба, який ви заробляєте в Інтуристі.

Я не вірю, що наші люди могли щось їм розказати таке, що могло б нам дуже пошкодити. Мабуть, ні. Але подаю ці приклади, щоб дехто зрозумів, що часом уважним слуханням можна більше прислужитись визвольній справі, як не дуже то обдуману “агітацією”. Не треба ніколи видавати, що ви розумієте кого бачите перед собою, але ляпання язиком ніколи до добра не приводить. Було дуже боляче дивитись на прихильне ставлення до людей зі спеціальними завданнями і чути вигуки на залякану артистку:

— Ти служиш Хрущову! Ти не українка, а московська наймичка!

А таке я чув своїми вухами.

І в цій ділянці відчувався брак єдиного керівництва, брак вказівок проводів наших політичних партій і громадсько-політичних надрядних установ. Культурний обмін — dokonаний факт. Хто ж підготує еміграцію до належної зустрічі і розмов з людьми з України? У Канаді вже перебували десятки різних груп з України: інженери, господарники, лікарі,

артисти і т. д. Наші люди з ними зустрічаються масово. Чи була користь від цих зустрічей, сказати важко. Але шкода була напевно. Бо навіть невикористання нагоди в наших інтересах я вважаю великою шкодою.

Які ж загальні висновки можна зробити з написаного? Може й ніяких. Я подав цілий ряд фактів і свої погляди. Я далекий від думки, що мої погляди єдино правильні. Ні, я можу помилятися, як може помилятися кожен. Та я вважаю, що над цим ми мусимо подумати всі, підходити до справи спокійно, не квапитись з висновками, але й не відкладати думання й обговорення. Життя нас знову випередило: київські артисти застали нас, у Торонто бодай, цілком не підготованими до контакту з живою Україною. Ми поводитись часто нетактовно, часто грубо, часом перелякано. Подам іще один обурливий факт. Артисти вже в автобусах. Підходить один еміграційний “патріот” зі своєю “мисиз” до вікна автобуса, пильно дивиться на дівчину і з сарказмом говорить:

— Ей ти, чоґо це ти так постаріла? Від щасливого життя? А подивися но в дзеркало!

Дівчина червоніє, відвертається. Люди, що стояли поруч з “патріотом”, звертаються до нього з докорами, що він і невихований, і злобний, і провокує безневинних людей. На дівчину, яка докоряє “патріотові”, накидається “мисиз” за те, що вона не дає її чоловікові “вільно висловити” свої погляди...

Від цього всього треба не плакати, а вити. Це переходить межі людської уяви. Хтось же то винен у тому, чи отак собі люди безпричинно показались? Ні, я вважаю, що хтось винен. Безпричинно нічого не буває. Цих винних треба шукати, треба якось на них вплинути, щоб вони не скеровували людей на ненависть.

Можна ствердити, що й артисти не завжди поводитись ідеально. Коли про артистів балету Київської опери я був написав, що вони “зразкові джентельмени і джентельменки”, то цього разу я мусів би сказати, що так завжди не було: були й негарні винятки. Та я роблю знижку артистам, бо їх же таки провокували.

Який склад ансамблю? Більше половини українців, а решта різні люди, головню росіяни, які народилися й вирости в Україні. Мову знають, як правило, погано. Є підстави сподіватись, що це поступово направиться, бо при ансамблі має бути створена студія, отже буде звернено увагу на культурний рівень взагалі, в тім числі й на мову. Я в це вірю.

Загальна культура частини артистів теж не є на високому рівні. Артист не має права рівнятися до особи, яка підійшла до нього з вулиці. Від нього треба вимагати більше. Найкраще, що він може зробити в таких випадках, то це відвернутись до такого свого "почитальника" спиною. Величезна більшість еміграції завжди стане по його боці. Навіть ті, які проти анасамблю, то й ті стануть по його боці, бо хамство нікому не подобається. Та дуже неприємно чути, якщо солістка (це, звичайно, не про Валерію Котляр!) розмовляє ось такою мовою: "Подивіться на нас: якби ми не були щасливіє, то ми не були б такі життєрадісні... Ми з українцями їли галушки в Монреалі" і т. д. (Іла вона, звичайно, не "галушки", а вареники!). Мені скажуть: та вона ж росіянка! Байдуже, але вона артистка Державного Українського Ансамблю, народилась і виросла на українській землі і їй українську мову знати обов'язково. Але відкиньмо мову, звернімо увагу на зміст. Хіба це не те саме, що було й з нашого боку? Хіба це не найнижчого гатунку агітка "про щасливе й радісне життя", яку ми пригадуємо ще зі сталінських часів? І хіба це її діло агітувати нас ще й у Канаді? Все таки вона приїхала танцювати, а не агітувати.

Найбільшою помилкою еміграції я вважаю пікетування. Ніякі вимовки ("Ми ж пікетували не артистів!") тут не допоможуть. Непогано складені летючки до артистів ще як-так можна толерувати. Але їх треба було давати їм у руки і **просити** їх узяти й прочитати. Так робиться в Канаді. Це норма доброї поведінки. Запихати ж їм їх у валізи, в кишені, в кімнати і т. д. не личить.

Щодо мене, то я вважаю, що гарне, людяне живе слово, найменший подаруночок, який треба вміти дати, щоб і не образити, і не наразити людину на небезпеку, — зроблять в тисячі разів більше, ніж найідеальніші летючки. Летючки і всяке інше подібне роблять не так користь справі, як розгосол організації, яка це робить. Українська ж загальна справа мусить бути важливіша від реклами для організації. Між іншим, деякі артисти висловились дуже точно:

— Через оте пікетування та всякі провокації нам не можна поговорити й з порядними людьми.

Над цими словами варто задуматись. Розмовляти з людьми їм справді хотілось.

ПРО ВЕЛИКУ ПОЛІТИКУ І МАЛИЙ РОЗУМ

Гості з України

До США, а потім і до Канади, приїхала велика група діячів української культури з окупованої України. Група чимала — коло 20 осіб. Між ними є добре відомі не лише в Україні, а й на еміграції діячі культури.

Очолювала цю групу Колосова, яка тепер головує в Товаристві культурних зв'язків із закордоном, а недавно була призначена ще й на члена редакції журналу "Всесвіт".

Нове було не лише в тому, що до США й Канади приїхала велика кількісно і значима якістю група діячів літератури, науки, музики, малярства тощо, чого досі не бувало, а ще й у тому що цього разу ці діячі не лише не уникали контактів з українською національною еміграцією, а йшли їм назустріч. Новиною майже революційного значення був факт, що еміграція у величезній більшості пішла на зустріч цьому бажанню діячів української культури з поневоленої України.

Усе це викликало в одних велику радість, в інших — переляк і сум, а в деякого й жаль. Що зробиш? Буває всяко на життєвому шляху. Можуть бути зачарування, можуть бути й розчарування, можуть бути й різні погляди на певні справи, особливо на політичні. І в цьому нічого страшного нема. Є небезпека лише в тому, що певна частина громадянства, не вагаючись і не сумніваючись, називає другу частину цього ж громадянства трохи чи не зрадниками й відступниками народу тільки за сміливість виявити іншу думку **не** на мету, **а на тактику** в досягненні цієї мети. Це вже і погано, і небезпечно. І саме це гарантує повну поразку цій "безапеляційно правильній" частині громадянства: поразка неминуча, справа лише в часі, коли вона прийде. І час цей буде скорочуватись прямо пропорційно до її безглуздої агресивності, до безпардонності, з якою ця частина громадянства нав'язуватиме іншій частині своєї "єдино правильні" і "єдино спасенні" погляди.

Три способи визволення

Якщо говорити лише про культобмін, то це значить звужувати проблему. Справа ж бо не в одному культобміні, який по суті від нас не залежить і на який ми не можемо мати впливу, бо це сьогодні вже явище міжнародне, а в

І. Багрянний у гостині в українців Торонто 1959 р. Зліва: М. Голинський, І. Багрянний, П. Волиняк.

ставленні української еміграції до українського народу в Україні. Треба виразно з'ясувати питання: про що ми сперечаємось? Якщо читаєш у частині нашої преси оцінки тих, що висловлюються за контакти з українським народом, то можна прийти до висновку, що прихильники контактів зрадили свій народ і стали наймитами російського окупанта. Принаймні так ті статті розцінюють люди, які не мають сили і достатніх знань, щоб зрозуміти це досить складне питання. Тому нашим обов'язком є цим людям вияснити, що справа не в меті (звільнення України), а в шляхах, якими легше до цієї мети дійти. Справді, ніхто ж ніде не висловив думки, що Україна сьогодні вільна, що треба припинити боротьбу з російським окупантом. А такі обвинувачення кидаються направо й наліво. Саме тому й неможлива нормальна дискус-

сія про тактику боротьби, яка сьогодні аж ніяк не може бути такою, як вона була яких 30 чи й більше років тому, бо змінилася ситуація не тільки в Україні і в усьому СРСР, а й у всьому світі.

Є три можливості визволення поневоленої нації:

1. Війна і поразка в ній окупаційної імперської сили, або інші засоби тиску зовнішніх сил на поневолювача, себто звільнення за допомогою чужої сили;

2. Внутрішня революція й перемога поневоленого народу (чи народів) у ній, що приведе до розпаду імперії;

3. Політична й культурна імпотенція і моральний розклад поневолювача, а одночасно зріст молодшої сили поневоленої нації (чи націй) і поступове — раніше духове, а потім і державно-політичне — звільнення поневоленого народу.

Інших способів звільнення, мабуть, таки нема. А якщо так, то треба поставити своєрідний політичний діагноз: на що ми, велика й сильна еміграція великої й сильної нації, можемо сьогодні розраховувати? На війну? Ні. Це могло бути виправдане лише 30—40 літ тому. І ніде правди діти: ми на неї розраховували, дуже довго чекали, нарешті дочекались і трагічно програли.

Поставмо інше питання: чи є надія на негайну революцію в СРСР? Мабуть, не знайдеться жодної думаючої людини, щоб у це вірила — сьогодні для цього нема даних. Навіть скоріше можна розраховувати на якийсь “путч”, якого, звичайно, ніхто ніколи не передбачить, але не на всенародну революцію. Тоді лишається третій варіант визволення: поступове духове визволення, наше самоутвердження, опанування всіх позицій у державі національно-свідомими силами (культура, політика, економіка), запалити всю націю бажанням визволення, що врешті може привести й до революційного вибуху.

Для багатьох такий підхід до справи може видасться новим, а тому й несприйнятним. Але великої новизни тут нема: це питання, яке мислячу верхівку еміграції турбує вже давно. До речі, на минулорічному з'їзді ОУРДП в Нью-Йорку В. І. Гришко у своїй програмовій доповіді піддав думку, що ми, мовляв, у силу зміненого становища у світі, а зокрема в Україні, мусимо перетворити нашу партію з партії революційної дії на партію революційного мислення і опрацювати **методи експорту** нашого революційного мислення в Україну.

Якщо відкинути визволення за допомогою війни чи під іншим тиском зовнішніх чинників, якщо ми не можемо сьогодні розраховувати на всенародню революцію, то тоді цілком нормально, що всякі контакти з нашим поневоленим народом є найкращим і найефективнішим методом експортувати наше революційне мислення в Україну. Цілком нормально, що при цьому виступати проти таких контактів — значить шкодити справі визволення нації.

Що ж нам пропонують наші “стоп’ятивідсоткові патріоти”, “непомильні” і “єдиноправильні націоналісти”? Нічого іншого, як тактику 30—40-річної давности, розраховану колись на визволення України через війну. Усіх тих, що шукають іншої тактики, об’являється зрадниками, ренегатами, що помагають окупантові, радянофілами. Звичайно, що за таких умов дискусія неможлива, а раз неможлива дискусія, то чимала частина еміграції, яка сама безсила розібратися в цій складній політичній проблемі, не знає на яку ногу стати і здебільшого тупцюється на місці, чекаючи на прояснення становища.

Чотири активні групи еміграції

Я б поділив еміграцію, залежно від її ставлення до поневоленої нації нашої, на чотири групи.

1. Комуністи, які все своє життя чули й читали, що в СРСР — рай земний, що там культура, багатство, воля людині й народів і т. д. При першому, бодай поверховому, ознайомленні з Україною вони майже всі розчаровуються і залишаються при так званих “робітничих домах” чи компартії тільки тому, що не мають де дітися.

2. Націоналісти і люди, які виховані в їх середовищах і на їх пресі, які з малих літ чули, що в Україні не люди, а якісь дегенерати, що там примітиви й дикуни, що там нема взагалі нічого (ще в час війни ми чули, що в СРСР не можуть зробити танка, а мають танки з дикту, якими тільки лякають німців!) і т. д. Ці люди, поїхавши в Україну, протилежно комуністам, зачаровуються і стають таки справжніми симпатиками “фактичного стану” в Україні. Цих людей важко скерувати на боротьбу за повне державно-політичне визволення — їм вистачить лише невеличких реформ у ділянці мови, культурного розвитку України тощо.

На цих двох групах ми наочно переконаємось, як калічить людей тоталітарна система виховання. Я, мабуть, цього

разу ще обійдусь без прикладів, без імен. Бодай не подаватиму списку діячів деяких партій, які не витримали проби при зустрічі з окупантом, або й пішли до нього навіть з еміграції.

3. Група людей з мертвонародженими чи передчасно засохлими мозками, яка позбавлена найменшої змоги мислити. Це не дуже численна група, але дуже нахрапна, і тому ці люди, скориставши з ненормальних умов еміграційного життя, опинились у проводі деяких організацій (чи взагалі "ходять зверху"), оперують гаслами "стоп"ятивідсоткових патріотів", ловлять на цей гачок найпримітивнішу частину еміграції і розв'язують найскладнішу і найвідповідальнішу сьогодні проблему тактики боротьби з окупантом на... "всенародних вічах", на яких промовляють у стилі відомого "Бей жидов, спасай Россію!" або "Грабь награбленное!".

Ці люди, не мавши змоги самостійно мислити, пропонують нам завчену ще з дитинства тактику сороклітньої давности, розраховану не на сили власного народу, а на зовнішні сили (війна чи якась інша "манна небесна"). Ці "патріотичні" дії ("всенародні віча" і резолюції на них) дають змогу цим людям інколи мати гарний кусок білого хліба з маслом, а в гіршому випадкові бодай змогу почувати себе в ролі "великого діяча". Кінчається віча й резолюції, і вони вже на смітнику. Біда в тому, що вони це прекрасно розуміють, тому й видумують усякі "страхи на ляхи", щоб мати змогу перманентно "вчувати". У цій же групі мають осідок і всякі агенти та провокатори, завданням яких є скерувати еміграцію на самопожирання.

4. Група людей мислячих, переважно творча інтелігенція, люди, які вивчають справу, достосовують свою тактику до змінених умов, шукають кращих методів боротьби. Сила цієї групи не так у її чисельності чи активності, а тим більше не в матеріяльних засобах, як у підтримці маси еміграції, яка в своїй основі здорова, морально наснажена.

Ці люди довгі роки були так стероризовані (навіть фізично!), особливо в таборах, що довший час вони мовчали; дехто, зневірившись цілком, замовк і на завжди. Та змінені умови життя, уже в нормальних державних умовах, викликали активність цієї групи. Вона все більше активізується і набуває впливу в масах еміграції.

Ось такий приблизно поділ еміграції, якщо говорити про наше ставлення до таких подій, як приїзд діячів культури з України. Якщо ми бачитимемо цей поділ і відмінності, то

нам стане зрозумілішим і весь цей еміграційний “шурум-бурум”, що виник у зв’язку з приїздом такої чисельної і значимої групи культурних діячів з України.

Щоб була повна картина, а особливо щоб були вдоволені любителі й ревнителі еміграційної “соборности”, можна додати, що в кожній цій групі представлені всі прошарки еміграції, заступлені всі частини України і навіть усі наші партії. Отож і нема чого хвилюватись — нікому тут кривди нема...

Хто ж кого боїться?

Зверніть увагу на “найповажніший аргумент” проти зустрічей з людьми з поневоленої України, який висувують наші “стоп’ятивідсоткові патріоти”. Він один: еміграція поділиться, розкладеться. Щось примітивніше важко й придумати! Добрі мені націоналісти, якщо від одної зустрічі з “окупантськими висланцями”, як загалом звуть вони всіх людей, що приїждять з України, вони негайно розкладуться і перейдуть у ворожий табір! Якщо так, то вже нема чого й клопотатись: спускаймося на дно!

Про безглуздість цього “аргументу” я вже пишу щонайменше десять літ. Цілком слушно говорить редакційна стаття “Українського Голосу” (Вінніпег, 20 січня 1965 р.), що така підозра мала б смертельно образити кожного порядного українця. Ні, нам нема чого боїтись, бо ми воємомо правдою і за правду, чого аж ніяк не можна сказати про нашого ворога. То й не дивно, що ворог боїться більше, ніж ми. І йому боїтись цих зустрічей таки є чого.

Знаю, що частина наших читачів у питанні зустрічей вагається: воно вирікатися, мовляв, наших людей не слід, але й зустрічатися також, може, не дуже то безпечно. Щоб показати хто справді боїться зустрічей, мушу розповісти, як я зустрічався цього разу.

Приїхали кияни в неділю. У понеділок пішов я в готель, де вони зупинилися. У конторі мені без найменших вагань дали числа кімнат осіб, яких я просив. Підходжу до телефонів, щоб телефонувати. Тільки но зняв слухавку, як чую голос позад себе:

— Що, пане Волиняк, до моїх хлопців думаєте телефонувати?

Повертаюсь і бачу — Хоменко, один із співробітників амбасад, з яким я познайомився на буковинській вечері на честь Д. Гнатюка.

— То ви й досі тут? — питаю.

— Я тут буду весь час, поки будуть наші гості в Торонто.

— Я маю на увазі не Торонто, а Канаду, бо був певен, що вас тут уже років два-три нема — не бачив вас давно.

— Не було нікого з України, то де ми могли бачитись?

— Та й правда, — кажу я, — але ми ж з вами канадці, то думаю, що ви не лише не будете заважати, а таки можете мені зустрітись з ними.

— Аякже! Чому ж би й ні? Кого хочете бачити?

— Усіх...

— А все ж таки?..

— Бодай Баша, Козака, Крижанівського, Зарудного, Майборода, Хмелька, Добровольського, Левчука...

— Ходім, я вас познайомлю з деким. Вони отам стоять усі, розмовляють з нашим послом.

Пішли. Серед “лабі” стоїть гурт. У центрі посол Шпедько з дружиною. Щось говорить, усі уважно слухають, особливо К. Колосова. Пан Хоменко відкликає з гурту Сергія Козака. Знайомимось. Розмова починається відразу щира, одверта — ніби ми вже знаємо один одного давно. Приємно. Особливо приємно чути оцінку твоєї праці від фахівця, коли справа йде про статті з ділянки музики. До нас долучається Георгій Майборода — мій улюблений композитор. Як я слухаю в грамзаписі його “Мілану” чи музику до “Короля Ліра”, то наповнююсь гордістю, а від його “Гуцульської рапсодії” не можу не посміхнутись і тоді кажу в душі: “Господи, дякую Тобі, що ти сотворив мене українцем, бо до мене може промовити Майборода!” Це, приблизно, так я вперше обзивався до цього “окупантського висланця”, як кажуть наші “непомильні”.

Я поглядаю на посла. Дуже мені кортить підійти ближче до гурту, щоб почути бодай якою мовою він говорить з ними — він же українець, закінчив Харківський педінститут. Але стримуюсь від спокуси — незручно. Ніхто мене з ним не знайомить, і він відходить. Хоменко знайомить з Колосовою, Зарудним і ще з кимсь. Все це на ходу, бо пані Колосова дає наказ: “Товариші, пішли, пішли, бо ж нас авта чекають”. Усі йдуть до виходу. Я затримуюсь з пп. Хоменком та Козаком. Хоменко пропонує Козакові: “Може б ми якось зустрілися з п. Волиняком сьогодні по концерті? Десь так пів на 12-ту?” “Спробуємо”, — відповідає Козак. Я даю їм обом свій телефон і прошу дати знати навіть серед ночі, що вони вільні, і я за півгодини буду в готелі.

Ніхто мені не телефонує, але я за 10 одинадцята вже сиджу з головою “Козуба” п. Боднарчуком у почекальні готелю. За півгодини починають іти по дві-три особи. Чую російську мову. Пізніше мені пояснили, що в групі є лікарі: білорус і росіянин, а ми всі, мовляв, російської мови не живимо. Може й так. Пройшли всі і ніхто не повернув до нас. Доганяти ж не будеш! Мій партнер пропонує йти додому — чого ж ще сидіти тут? “Не квапмося!” — кажу я.

Десь о 12-ій іде до нас один з мистців, з яким я познайомився вдень. Уже без пальта й капелюха. З ним гарна молода жінка. Вітаємось. Я знайомлю його з п. Боднарчуком. Усе гаразд, але мене не знайомлять з жінкою! Я тоді кажу: “Чи можна знати, що це за така гарна панна чи пані з вами?” Замість мистця відповідає вона сама:

— Я працюю перекладачкою в групі...

— Дуже мені приємно, — кажу я. — Я називаюсь Волиняк, редактор “Нових Днів”.

— Мені також, — відповідає, але прізвища свого не називає й далі.

Я знову до мистця:

— Чи ви дуже потомлені і чи маєте час? Може б ми могли порозмовляти з вами сьогодні?

— І потомлені, і часу нема, бо ми ще маємо сьогодні збори, на яких нам скажуть плян на завтра.

Звичайно, думаю собі, це цілком нормально: так завжди буває, що розпорядок мають дати звечора.

— А що ви робите завтра? — питаю його... Та замість нього відповідає перекладачка:

— Ми зранку всі їдемо на завод Форда.

Ну, думаю, дівчино чи молодичко ти хороша: або ти перекладачка, то мовчи, як тебе не просять “перекладати”, або якщо ти щось інше, то скажи прямо. Тому демонстративно не звертаю на неї уваги і знову до мистця:

— І на болячку той Форд вам здався? Ще, може, письменникові чи якомусь адміністраторові було б цікаво, а вам?..

Замість нього знову відповідає жінка:

— Ні, то нам усім буде **дуже цікаво!**

Я знову до мистця:

— Усі їдете, чи дехто лишається?

Відповідає знову “перекладачка”:

— Усі. Лишається лише пара осіб, що мають свої фахові зустрічі.

— Шкода, — кажу знову до мистця. — Бачу, що нам з вами не вдасться побачитись взагалі.

— О, ні! Побачимось якось. Але ви потелефонуйте завтра між п'ятою й шостою до Катерини Колосової. Запишіть собі число її кімнати...

Його знову перебиває жінка: “До Катерини **Антонівни** Колосової. Її кімната така...”

На тому прощаємось. У мене стоїть три питання: 1. Або мистець сам боявся вийти до мене і попросив її бути свідком розмови, 2. Або вона мала доручення піти самій і “понюхати” чим пахне той богопротивний Волиняк, і мистець був у ролі провідника, 3. Просто випадково пішла з ним?

Відповіді на ці питання не маю й досі. Та жінка — секретарка чи якась інша співробітниця пані Колосової, але справді виконує роль перекладачки. Вся штука лише в тому, що ми ніякої перекладачки не потребували...

До речі, ця сама жінка так же невдало повелась і в Монреалі. Один з наших читачів був випадково зі своїм товаришем у ресторані готелю, де наші гості мешкали. Побачили здалека групу киян, пізнали їх з одягів і поведінки й вирішили підійти. Підійшли до цієї ж пані, бо вона скраю сиділа, й запитали по-англійському:

— Чи це не група туристів з України?

— Так, — відповіла вона по-українському. — Ми туристи з України, а що ви хотіли. Але раніш скажіть, яку ви партію представляєте?

Наш читач не розгубився й відповів:

— Поперше, я нікого не представляю, крім себе самого, а називаюсь я так і так. Чи можу знати з ким я говорю?

— Якщо ви хочете з нами розмовляти, то підіть до пані Колосової. Ото вона за тим ось столом сидить.

Тут утрутився той же представник амбасад, Хоменко, з яким я мав розмову в Торонто, і вже зовсім іншим тоном почав розмову, щоб якось злагіднити неприємну й безпричинну гостроту. Подаю ці факти, щоб показати, що є велика різниця в тоні й поведінці діячів культури і їх супровідників. Треба ствердити, що навіть і дуже молодим людям в СРСР, які мають владу над творчою інтелігенцією, властиве сталінське ще почуття вищости над звичайними людьми, згїрдливе ставлення до людини взагалі. Сталін то вмер. І кості його з мавзолею викинули, але його вислів, що став сатирою з першого дня його проголошення — “Слово ЧЕЛОВЕК в нашей стране звучит гордо”, — ще й сьогодні дає

нам підставу задумуватись і багато чого прощати нашим людям з поневоленої України. Поки буде така “норма поведінки” у “перекладачок”, то будьте певні, що мистці з України, виїхавши за “рубежі нашої Батьківщини”, себто Російської імперії, бути собою не зможуть. А тому робити їм “смертні вироки” може лише людина, яка й на волосок не стоїть вище від тих симпатичних “перекладачів” і “перекладачок”.

Але лишимо Монреаль і вернемося до Торонто. Пригадую, що мені виразно сказано, що моя розмова може бути лише за дозволом Катерини Колосової. Симпатична перекладачка ще й “припечатала”: “Подзвоніть між п'ятою й шостою до Катерини Антонівни Колосової”. Двічі такі речі говорити не треба.

Вівторок. Я хвилююсь: може вже повернулись із заводу Форда? Але ні, мені ж сказано: “між п'ятою й шостою”. О 4-ій іду в готель. За десять п'ята починаю телефонувати: або телефон дзвонить і ніхто не відповідає, або занятий, себто знята слухавка. І так до восьмої вечора! Втрачаю надію. Пориваюсь уже йти до кімнати і постукати у двері, але не наважуюсь, бо ж не тільки сталінські, а й хрущовські часи вже минули, то не личить же мені без попередження вриватись у кімнату до людини, та ще й до жінки. Шукати допомоги в мистця, який мені виразно сказав “потелефонуйте до пані Колосової”, теж не личить. То нічого, що він партійна, заслужена людина у влади, а “перекладачку” таки має! Так я й пішов додому ні з чим.

Почував себе погано: читачі, які безконечно телефонують до мене вже з тиждень, дорікатимуть, як я нічого не напишу. Вороги ж мої візьмуть мене на кпини, що я не зумів зустрітись сам, хоч обстоюю такі зустрічі роками. Тому я вирішив зробити “прийдіть і поклоніться” до місцевих “тузів”. У середу телефоную до одного з них:

— Хоч ми й ворогуємо, але я таки хочу з ними бачитись.
— То ви ще й досі не бачились? Аж не віриться!
— Бачився 8—10 хвилин у почекальні готелю. Думаєте, цього мені вистачить?

— Тут у мене мають бути такі й такі з них, то я переговорю. Не обіцяю, але буду старатись щось зробити. Чи ви маєте час десь отак між п'ятою й сьомою вечора? Може ми десь підемо з ними на вечерю.

— Я матиму час тоді, коли вони матимуть.

По полудні телефонує: “Будьте о пів на п'яту в готелі. Зайдемо в кімнату до Козака й Баша, там ще буде Майборода і ще дехто, а тоді підемо вечеряти.

Дозвіл від Колосової чи когось іншого є. Семафор, здається, відкривають... Я підбираю цікавіші числа журналу, беру пляшку коньяку і вже о четвертій смиренно сиджу собі на канапі в передпокої готелю. За кілька хвилин у дверях показався мій “відкривач семафорів” у товаристві Сергія Козака й Миколи Зарудного. Побачив мене й вигукнув:

— Бачите, а він уже тут! Цей не спізниться!

Не встигли ми привітатись, як появляється Георгій Майборода з дружиною, яка просить його піти з нею щось купити. Він відмовляється, бо “я ж іду з людьми”. Підтримую дружину і вже сам прошу його піти з нею. Пані Тамара користує з моєї підтримки, натискає ще більше і Майбороди йдуть до Ітона чи Сімпсона, але за 25—30 хвилин композитор був уже в кімнаті Козака, де ми, зайшовши раніше, застали й прозаїка Якова Баша.

Розмова, як кажуть, не пішла, а полилась рікою. Поперше, Козак запропонував не йти на вечерю, щоб “не витрачати часу”. Його підтримали інші. Я переглянувся з моїм “відкривачем семафорів”, і кінчили тим, що замовили в готелі ж якийсь там “сендвічі”, воду й лід і таки нікуди не пішли. Розібрали гості журнали. Яків Баш відкриває число 170-те, показує мені заголовок статті митрополита Іларіона “Релігійність Тараса Шевченка” і, посміхаючись, каже: “А це для нас новина!” “Не дуже то й новина, — кажу я, — бо хіба не писав академік Білецький, що нема підстави робити з Шевченка атеїста?” “Та писав, Петре Кузьмовичу, писав, — каже Баш, швидко проглядаючи редакційний вступ до статті. — Але чи можна твердити, що “в світовій літературі ніхто зі світських письменників не перевищив Шевченкового релігійного стилю”, як оце написали ви?” “То не мої слова, а Іларіонові!” — заперечую я. “Але ви ж погоджуєтесь з ним!” “Авжеж погоджуюсь! — кажу я. — Якщо ви прочитаєте статтю, а потім власними очима прочитаєте Шевченкові твори, то й ви погодитесь. Доба Сталіна закінчена і ви тепер маєте право на це”.

Дуже їм подобалась моя стаття про Дмитра Гнатюка. Кажуть, що читали її ще в Києві. Може. Але читали у США, в Канаді дехто. “Ви її написали з великим знанням справи, вона дає багато свіжих думок, хоч, звичайно, ми мусіли б багато чого продискутувати — не все там добре й правиль-

не. Звичайно, Гнатюк не повинен був тут співати російською мовою”, — каже один. “А ви таки, Петре Кузьмовичу, дуже безжальний, — каже другий. — Ви ж добре знаєте ті умови, то не повинні б були вже аж так бити Малишка”. Я кажу, що Малишка не суджу за сталінську добу, а за посталінську. От, наприклад, він не мав права так товкти Сосюру, як він це зробив... “Він ніколи на Сосюру не нападав!” “Не хвилюйтесь: я одну його промову майже повністю передрукував у “Нових Днях”, щоб була для історії...” Хотів додати: “Як спалять бібліотеку Академії в Києві, то лишиться в нас”, але стримався. Не сказав і того, як на одному з’їзді письменників Малишко так нападав на Андрія Головка, що аж присутній на з’їзді Микита Хрущов мусів його боронити...

— Якби там не було, а ви, Петре Кузьмовичу, добрий критик. Хочби в нас був один такий!

— Дякую, але у вас таких, як я, сотні!

— Але ж не пишуть так!

— Бо бояться. Дайте-но їм таку волю, як маю я...

Тут знову пролягає тінь. Треба міняти тему — говорити “про погоду й гарних жінок”...”

Озивається Сергій Козак:

— А чого ви тут сидите? Руки маєте чисті?

— Абсолютно чисті! Не то що людини, а навіть курки не зарізав у своєму житті. Ні в ГПУ, ні в НКВД, ні в Гестапо, ні в якусь іншу поліцію теж ні на кого ніколи не доносив...

— Кажете, ніколи не вбили, — втручається Баш. — А перо хіба не найстрашніша зброя? А ви ж пером орудуєте добре!

— Так. Але я ніколи не використав свого пера, щоб спричинити комусь смерть!

— А чому ви не вертаєтесь додому? — питає Козак.

— Боюся, щоб не закатрупили!

— Ви відстали від життя. Було колись, та загуло! Як руки чисті, то нема чого боятись.

— Руки чисті, але я утік з армії!

— Чого ж ви втікли? — нахмурюється Козак. — А якби ми всі так зробили, то перемогли б німці і що було б тоді?

— Була б тотальна смерть нашій нації. Але це неможливо — німці за любих умов перемогти не могли, бо німці — найдурніша нація в світі. Вони думали опанувати цілий світ. Це доказ ідіотизму. А втік, бо не хотів класти голови за вашого Сталіна.

— Що-о-о? — чую кілька голосів одразу. — За нашого?..

— Вибачте: й за мого теж...

— А що ж ви від нас хочете? — питають.

— Дуже мало, — кажу сміючись. — Щоб ви були ленінцями!

— Ха-ха-ха! — регочуть усі. — Бачите, чого чоловік від нас домагається! А хто ж ми всі по-вашому?

— Думаю, що ви ще погані сталінці!

— Ну, це вже забагато!

— Ні, не забагато. Поперше, якщо я сказав неправду, то чого гніватись? Ви можете мені говорити все — я гніватись не буду. Та дозвольте й мені висловитись. Поперше, пам'ятайте оте "...вплоть до отделенія". Подруге, уявіть собі, що Ленін устав би з мавзолею і прочитав би, що його послідовники видали декрета про створення "советского народа". Чи не вмер би він заново?

— Що ви так боїтесь того "советского народа"? Таж це треба розуміти не в расовому, а в психологічному аспекті. Національне ж злиття, може, буде за 5 чи й 10 тисяч літ, а, може, й зовсім не буде! Та й яким декретом це зроблено? Де ви той "декрет" читали?

— Вибачайте, я думаю, що "психологічна інтерпретація" цього терміну належить **лише вам**. І появилась вона у вас **тільки тут**, коли вам почали колоти очі цим. Що ж до декрету, то прочитайте уважніше ухвали останніх двох партійних з'їздів. Побачите, що партія має на увазі не психологічне злиття націй, а імперіялістичне зни... — Та тут я мусів зупинитись, "бо розмова могла б не відбутись". Я навіть не сказав, що Ленін уторував шлях Сталінові, хоч так воно є.

Та ми не сварились. Один одного не ображали, розмовляли, як рівний з рівним, чесний з чесним. Запевняю, що я не відчув того, що розмовляв з "висланниками окупанта" — я розмовляв з порядними й розумними людьми, які мають **інший політичний** погляд, ніж я.

На жаль, о 8-й треба було розставатись. Вони йшли в кілька місць. Я теж ішов на зустріч з киянами (в хаті одної нашої малярки), але нікого з моїх співрозмовників не мало там бути — ішли вони в інші місця.

Другого дня увечері я йду до готелю знову. Думаю, може, вдасться ще з кимсь зустрітись. Телефоную в кімнату Баша й Козака. Відповідає якийсь не так уже знайомий голос. Я перепитую:

- Сергій Давидович (Козак)?..
— Ні, не Сергій Давидович.
— Яків Васильович (Баш)?
— І не Яків Васильович...
— Вибачте, тут Волиняк, редактор “Нових Днів”. Чи можу знати з ким розмовляю?
— Тут Хоменко, з амбасади.
— Добривечір, пане Хоменко. А де ж господарі?
— Та знаєте, ми ось усі виходимо й замикаємо кімнату. У них усіх повні руки пакунків, вони вже йдуть, я виходжу останнім і маю замкнути двері...
— Дякую, то я почекаю в “лабі”...

Завтра рано вони мають їхати. Думаю, вже відносять речі на авта чи що. Але ніби рано ще. Видалось це мені підозрілим. Чекаю. Нікого ніде не видно. Прошу одного з наших людей, що приїхав із США, потелефонувати ще раз у кімнату й перевірити, чи справді вони вийшли, бо вважаю, що мені телефонувати незручно. Виявилось, в кімнаті цілий гурт людей, бо чути багато голосів. Потім він же пішов під двері і ще раз ствердив, що всі сидять у кімнаті. Не дуже то це мені подобалось. Думаю: “Сталін умер, но дело его живйот!” Хоч би цей раз прекрасний Хоменко замаскував трохи свою тактику: сказав би їм, що, мовляв, отой богопротивний Волиняк знову набивається до вас, але ви скажіть, що заняті, або якось відчепіться від нього — вистачить його нам уже... Але він вважає, що може отак собі просто відповідати за них і все. І це ж ще дипломат за “рубежами родіни”, а що було б дома?

Як циганові колись запропонували купити облігації державної позики, то він з обуренням відповів:

— Що це за чортячої матері держава, як вона в бідного цигана мусить гроші позичати?!!

Я ж можу сказати:

— Що то за така держава, яка намагається потрясати світом, а малого Волиняка боїться?

І пішов собі додому. То що скажуть на це наші “стоп’ятивідсоткові”: хто кого боїться і хто мав би забороняти нам зустрічі з нашим народом?

Хто ж нас розбиває?

Наші “стоп’ятьвідсоткові” раз-у-раз повторюють, що зустрічі з людьми з поневоленої України нас “роз’єднають”,

“розіб’ють”, “знівечать”. Осторога дуже поважна. Нехтувати нею не можна, бо багатьох наших людей це лякає.

Зустрічі відбуваються давно. Мої, наприклад, зустрічі почалися з приїзду балету Київської опери до Канади в 1959 р.

Тоді я “зустрічався” (майже виключно з енкаведистами, які буквально не їли й не спали, оберігаючи артистів від розмов зі мною!) майже один. Після того пішли масові зустрічі: зустрічаються вже й організації та установи, багато визначних людей з ділянки політики, літератури, науки, громадського життя. Це тягнеться вже 6-ий рік, але досі ще ніхто з цих людей не виступив з пляном розбиття якоїсь нашої організації, ніхто з них не погрожує нікому, ніхто не сіє ненависти серед еміграції. Протилежне можна чути й бачити зі сторони “стоп’ятивідсоткових”. Уже сам факт намагання розв’язати цю складну проблему, — проблему найефективнішої допомоги еміграції поневоленому народові, — на вічах, себто кинути цю проблему під ноги політичній вулиці, свідчить про намір розбиття еміграції на “чистих” і “нечистих”, на “правильних” і “неправильних”. Демагогія й обдурювання темних мас на цих вічах переходить усякі межі пристойности: тут дозволено все, аби тільки скерувати учасників віча на провідний прошарок еміграції.

Ось переді мною щоденник “Америка” (орган католицького митрополита А. Сенишина) від 12 січня ц. р. На першій сторінці цього числа видрукувано репортаж про таке віче в Ньюарку, США. Промовляли представники УККА: В. Мудрий, д-р В. Галан, І. Вовчук і один з редакторів “Свободи” — Л. Полтава.

Усі промови зводяться до одного: збудуймо мур між поневоленим народом і еміграцією! Сталін умер, залізна заслона зникла, тому еміграція zagrożена. Щоб урятувати еміграцію, треба негайно відновити сталінську заслону!

Промовці знають, до кого промовляють, тому не соромляться залякувати своїх слухачів: мовляв, ви знаєте, що з цього можуть бути величезні клопоти, але я вам не скажу, які саме. Д-р В. Галан так і зробив, заявивши на вічі (усі цитати з “Америки” від 12 січня ц. р.):

“Американський уряд може проводити коекзистенційну лінію, але якщо й ми це будемо робити, влада наші виступи в цьому напрямку буде інтерпретувати цілком інакше”.

А “професор” Ів. Вовчук вирішив “ліквідувати”, як клясу “письменницьке об’єднання “Слово”:

“Цитуючи різні приклади малоросійства з нашої історії, промовець виявив невдоволення, що на з’їзді письменників об’єднаних у “Слові”, поставлено поруч Шевченка і... Винниченка та радив звернути увагу “на головних аранжерів зустрічей із висланниками Кремлю”, бо ці аранжери напевно спочивати не будуть”.

Поперше, дуже несолідно п. Вовчукові присвоювати собі титул професора. Тим більше, що багато людей його знають з України і знають, що він ніколи професором не був. Для чого це? Щоб мати більший вплив на “темні маси”? Подруге, на якій це підставі ви так плюгавите письменницьку організацію “Слово”? На якій підставі ви вирішили давати “політичні вказівки” письменникам? Думаєте бути політруком “Слова”? Але ж вас на цю посаду ще ніхто не запрошував! Тим більше, що ті письменники, особливо, як ви зволили згідливо висловитись, оті “аранжери зустрічей”, усі чи майже всі активно боролись з окупантом в Україні, були за це найгостріше переслідувані, лише випадково лишилися живими.

А Леонід Полтава просто закликає до розбиття. Ось як про це написано в “Америці”:

“Згадуючи про з’їзд “Слова”, він вияснив, чому діячі дитячої літератури від нього відмежувалися, і сказав, що йдуть заходи створити нове літературне об’єднання, яке було б вільне від “коекзистенційного напрямку”.

Гай-гай, дорогий пане-колего! То аж так? І ви вірите, що щось з цього вийде? І ви кажете, що туристи з України нас розбивають? Ні, розбиваєте ви. Тільки весь секрет у тому, що це вам не вдасться. Та й дуже цікавить мене питання: відколи це ви стали таким противником зустрічей з представниками поневоленого народу? Ще, наприклад, я й не думав зустрічатися (не було змоги в Канаді!), як ви в Парижі зустрічалися і вважали це дуже правильним і корисним!

Звичайно, що після таких промов у дискусіях домагалися карі для інакомислячих. Ось як про це сказано в “Америці”:

“Деякі домагалися відповідного покарання організаторів зустрічей”.

На жаль, здавалось би й розумні люди, люди з великим політичним досвідом, безсилі провести грань між окупантом і окупованим народом. Усі промовці на вічах і статті в

частині преси усіх без винятку членів цієї групи звать “ворожими висланниками”. Часто це говорять особи, які самі користали з усіх благ окупаційної влади, а потім (за німців) “замурзались” і мусіли опинитися на еміграції.

Читачі мають право запитати мене, яке моє загальне враження з цих зустрічей. На жаль, було так улаштовано, що я сам-на-сам ні з ким з них не був. Розмова в гурті не може бути щирою. Та я маю відомості від наших читачів з усіх міст, де гості з України були. Багато наших читачів з ними розмовляли відвертіше, ніж я. Не маємо найменшої підстави на песимізм, бо наш народ живий. Умови тяжкі. Смертельно загрозливі. Але боротьба точиться на всіх ділянках національного життя. Боротьба ця часто невидима, але вперта й послідовна. Кажуть, що проф. Микола Чубатий, який не міг бути на засіданні Політичної Ради УККА, прислав листа (у справі контактів з представниками нашого поневоленого народу), який кінчається такими словами:

“Хто сьогодні виступає проти цих контактів, — той ідіот”.

1965

ШОСТИЙ КОНГРЕС УКРАЇНЦІВ КАНАДИ

1. Завдання Шостого Конгресу

Шостий Конгрес українців Канади відбувся 9—12 липня 1959 року у найбільшому готелі Вінніпегу “Александра”. Цей конгрес відзначався великою участю делегатів — коло 550, які були делегатами від провінційних і місцевих відділів КУК (Комітет Українців Канади) і від складових організацій КУК. Крім делегатів, на конгресі було чимало гостей і в залі засідань Конгресу було понад 600 осіб.

Велика кількість учасників конгресу і майже стовідсоткове заступлення українців Канади і всіх їх організацій від Атлантику по Пацифік — є одним з основних позитивів конгресу. Треба ще додати, що перед Шостим Конгресом до КУК-у вступила ЛВУ (Ліга Визволення України), яка від дня свого народження була не тільки в опозиції до КУК-у, а інколи його просто поборювала. Цей факт треба вважати одним з найбільших досягнень українців Канади, бо тепер у нашій єдиній репрезентативній установі об'єднані всі українські організації. Виняток сьогодні роблять лиш московські підлабузники, які звать себе комуністами. Між іншим, їх “комунізм” полягає саме в намаганні роз'єднувати канадських українців, нацьковувати їх одного на другого, щоб зменшити спротив української нації російському окупаційному режимові. Нема нічого дивного, що, маючи таке “почесне завдання”, комуністичні організації до КУК-у не підуть, а якби й пішли, то їх ніхто туди не пустить.

Шостий Конгрес мав перед собою кілька дуже важливих завдань:

1. Маніфестація української сили і єдності в Канаді;
2. Відзначення 250-ліття смерти великого гетьмана України Івана Мазепи і підкреслення тяглости боротьби українського народу з російським окупантом;
3. Будова пам'ятника Тарасові Шевченкові в Канаді (перед парламентом Манітоби у Вінніпезі) в 1961 році (до сторіччя смерти поета) і створення мільйонного фонду ім. Тараса Шевченка, який став би матеріальною базою для дальшого розвитку української культури в Канаді;
4. Поліпшення праці українських шкіл, справи української культури в Канаді взагалі, тощо.

Усі ці питання були розглянені на конгресі і були успішно вирішені. Сприяла цьому винятково солідна підготовка до конгресу: ще за кілька місяців перед конгресом були створені комісії, які опрацювали кожне питання, яке мало стояти на конгресі, підготували проекти резолюцій і за пару місяців перед конгресом розіслали їх усім складовим організаціям КУК-у, а також і всім делегатам. Усі вони мали змогу своєчасно вивчити питання і поробити свої завваги, вислати побажання. Ці завваги складові організації КУК-у і їх делегати, які також були визначені наперед, надсилали до відповідних комісій. Словом підготовка була, якщо не ідеальна, то у всякому разі добра, що у великій мірі забезпечило успіх праці конгресу. Виконавчому директорові КУК-у В. Коханові і його співробітникам за солідну підготовку конгресу справді варто подякувати.

2. Відкриття Конгресу і бандеро-магістерська революційка...

Молитва і перша промова витворили в залі справді лагідний і спокійний настрій, відчувалось, що в залі зібрались люди, хоч і з різних церков та різних партій, але сьогодні вони перестають бути парафіянами і партійцями, щоб вирішити загальні справи. Я з приємністю спостерігав людські прояснені обличчя, і мені вже здавалось, що жодна хмарка не ляже на всю працю конгресу.

Та, як тепер кажуть, де чорт не може напаскудити, то пошле не бабу, як раніш, а бандерівця чи якогось іншого “магістра”. Так сталося й тут. Негайно по відкриттю конгресу, як тільки зачитали делегатам проект правильника конгресу, почалась “революційна акція”. Генеральний бій дано не в час вирішення якоїсь загальноукраїнської проблеми, а... над обговоренням правильника! Саме цей факт свідчить про виняткову обмеженість цієї категорії людей, про їх злочинну просто звичку робити “революцію” заради самої “революції”. Ця категорія нашої еміграції, яку я іронічно зву “магістерською нацією” (здебільша їх “вчені” титули куповані чи отак собі присвоєні, бо вони, як правило, університетської лавки й не бачили), — це справжня язва єгипетська на тілі еміграції!

У залі конгресу відбулася брудна “акція” вимотування решток нервів у порядних людей і намагання накинати свій смак більшості. Ці люди (бандерівці і якась частина мель-

никівців) просто зневажали делегатів. Наприклад, кілька з них одну й ту саму фразу повторювали по 5—6 разів, ніби мали перед собою не людей, а туполобих потвор, які не розуміють людської мови.

Хай вибачать мої дорогі друзі з бандерівців і мельниківців (а частково і з БУК-у, бо почав цю “акцію” делегат БУК-у, чим обурив більшість делегатів-католиків), але я чесний із своїми читачами і мушу їм пояснити, як це все виглядало.

Уявіть собі, що ви готуєтесь до гарного і приємного обіду в доброму товаристві. Хочете вибрати страви, які відповідали б більшості смаків. І от несподівано зривається з місця “пан інженер” чи якийсь інший “магістер” і з апломбом заявляє:

— Найкраща печеня із собачого хвоста! **Мусите** — всі її їсти!

Всі делікатно мовчать. Устає другий:

— Мій шановний передбесідник, пан інженер... сказав, що найкраща печеня із собачого хвоста. Щоб прислужитись вільній справі нашого народу, ви **всі мусите** її замовити...

І так далі, і так далі! Говорять 7—8 осіб те саме. Якщо хтось хоче заперечити, то йому не дають сказати, бо “пан такий то просив слова раніш”. Коли виступили всі 7—8, то починають виступати вдруге, втретє, вчетверте, свідомо розраховуючи на те, що всі вчадіють і хором вигукнуть:

— Давайте по три-чотири порції хвостособачої печені кожному!

Якщо ж хтось не втерпить і скаже, що агітації за хвостособачу печеню більше не хоче слухати, то його обвинуватять у тім, що він фальшивий демократ і не дає висловитись людині з іншими поглядами...

Ці люди справді впадали в якийсь дивний екстаз і заражали ним навіть і найкультурніших і витриманіших з них, від яких ніколи не можна було сподіватись висловів на адресу президії КУК-у і всього конгресу: “Чіпляєте на губи каганці!” “Це не конгрес, а сесія Верховної Ради СРСР!” і т. д.

Конгрес спочатку загудів, а потім заревів. “Бій продовжувався понад дві години. Врешті, — що було інакше робити? — проголошено перерву. У час перерви в залі висидіти не було змоги: люди стояли гуртками і про щось сперечались. Нервові напруження дійшло вершка. Врешті, порадившись з керівниками організацій, президія КУК-у відно-

вила наради. Над внеском “опозиції” відбулось голосування. За “революційні” зміни подано 64 голоси, а решта проголосувала за правильник, запропонований президією КУК-у. Щоб читачі уявили ту “невеличку решту”, то скажу, що в залі тоді було понад 500 делегатів!

Всупереч своїй звичці, цього разу не називаю імен, бо хочу вірити, що це більше не повториться. Додам, що розпочав цю “акцію” не бандерівець, а один “пан інженер” з дирекції тижневика “Вільне Слово” в Торонто — людина, яка виступає проти бандерівців, але яка, на жаль, не помічає того, що метою його життя є настирливо нав’язувати свої погляди будь-кому і будь-де, себто не помічає того, що він більший бандерівець від самого Степана Андрійовича...

Але добре те, що добре кінчається, як сказав, здається, Вольтерів Кандід. А кінчилось добре: “революціонери” — “посрамльонние і поражонние” — побачили свою поразку і, перепросившись (дехто навіть письмово), безсило здались на ласку більшості...

Конгрес полегшено зідхнув і аж тоді розпочав свою нормальну працю.

3. Праця комісій

Як і завжди, на конгресах, у яких беруть участь сотні делегатів, справжня праця немислима на пленарних засіданнях, а виконується лише у відповідних комісіях. Це було передбачено й тут — створено цілий ряд комісій, які мали все опрацювати, узгіднити і вийти на пленум конгресу з проєктами резолюцій. Кожен делегат мав право йти в ту комісію, яка його більше цікавила.

На конгресі працювали такі комісії: організаційна, статутова, фінансова, політична, культурно-освітня, фермерська, робітничка, рідношкільна, Шевченківська (у справі будови пам’ятника), у справі Шевченківської фундації, комісія у справі допомоги.

У більшості комісій були однозгідні думки. “Небезпечними” комісіями вважались статутова та політична. Тому саме цими комісіями й цікавилась більшість делегатів. Наприклад, у політичній комісії зареєстровано аж 70 членів. Голови і актив усіх складових організацій взяли активну участь у праці цієї комісії.

На цій комісії було дві групи: прихильники УНРади і її противники. Узгіднити ці два погляди, знайти компроміс —

було основним завданням комісії. Треба сказати, що такий компроміс уже було знайдено перед конгресом, і в комісію, яка вже була оформлена на конгресі, передано проект резолюції, яку комісія могла апробувати повністю, поробити в ній зміни, чи навіть відкинути цілком і запропонувати конгресові новий проект резолюції.

Перший проект був апробований всіма складовими організаціями, в т. ч. і ЛВУ, УНО й гетьманцями. На конгресі представники цих трьох організацій відмовились від попереднього проекту і висунули новий, у якому була тенденція замінити УНРаду якимось “всесвітнім комітетом”, який буде колись вибрано на світовому конгресі українських організацій. Концепція, як бачите, прекрасна: перекреслити не тільки УНРаду, а й Державний Центр взагалі, фактично відмовитись від здобутків Національної Революції, фактично заперечити українську державність 1917—1921 рр. (ніби вона розвіялась, як дим у повітрі!) і передати українську визвольну політику в руки культосвітніх та асекураційних товариств, парафій, жіночих та молодечих організацій, які на майбутньому світовому конгресі створять комітет, який і буде керувати... визвольною справою проти російського окупанта!

Таку, вибачте за вираз, “революційну концепцію” висунули мельниківці на спілку з бандерівцями на політичній комісії конгресу. Аж до цього доводить партійна засліпленість і самозакоханість...

Як розподілялись сили на конгресі, зокрема в політичній комісії? За моїм підрахунком — на випадок якби комісія прийшла на конгрес з двома проектами резолюції — за парафіяльно-асекураційний проект націоналістичного бльоку голосували б: делегати ЛВУ (повністю), делегати УНО — більш-менш половина, делегати БУК-у (католики — також половина, лише члени націоналістичних організацій, які є в БУК-у), гетьманці — всі. Всі інші організації були б проти. Числово це виглядало б так: коло 200 делегатів за асекураційно-парафіяльний комітет, а понад 350 стали б за Державний Центр і УНРаду. Тому я сидів спокійно і лише вивчав психологію наших “націоналістів”...

Але очевидно, що й самі націоналісти уміли так само рахувати, як і я, бо вони будь-що домагались вийти на конгрес з одною резолюцією. Бої продовжувались від 7.30 вечора до 1-ої ночі. Уночі націоналісти виробили “компромісовий” проект резолюції, у якому уже згадувався Виконний

Керівники канадської ліберальної партії приймають редакторів етнічної преси в Оттаві весною 1958 р. Зліва: пані Ширяк, майбутній прем'єр Канади Лестер Лестер Б. Пірсон і П. Волиняк.

Орган (але чий це “орган”, не говорилося!), але він був не тільки знеосіблений, але й прирівняний до всіх інших організацій, себто **роля Державного Центру була заперечена цілком**. На цей іржавенький гаччок трохи не полапалися делегати УНДС, які готові вже були прийняти цей компроміс, бо, мовляв, “вони вже й так поступились багато”. Рішуче відкинули цей “компромис” делегати СУС, СУЖЕРО, ветерани, УРО, а за ними вже пішли й кілька делегатів УНДС. Націоналісти пішли на наради і за годину прийшли з фактично попереднім загальним проектом, тільки попереставляли слова в реченнях... Ну, на такий “компромис” погодились, звичайно, всі, і політична комісія вийшла на конгрес з одним проектом політичної резолюції, що викликало бурю оплесків у залі.

Це був найбільший політичний здобуток конгресу: політична резолюція прийнята одногосно! Треба пригадати, що всі спірні питання були погоджені в комісіях і **всі** ухвали конгресу прийнято **одногосно**. Цим українці Канади виявили і свою політичну зрілість, і свій розум, і такт. Нема сумніву, що люди стало ростуть і стало розумнішають. І поряднішають.

Дай Боже, й далі так!

4. Політичні групи на конгресі

Що було погане на конгресі? Схвалення пункту статуту, що президентом має бути конче делегат БУК-у (католик), і розподіл інших “ключових посад” між організаціями-основниками, головно між БУК-ом (католики) і СУС-ом (православні).

На моє запитання, чого СУС погоджується на цю фактичну дискримінацію, сусівські провідники мені відповіли, що інакше БУК вийде з КУК-у. І я гордий, що моя організація такого “привілею” ніколи не домагалась, не домагається і не буде домагатися. Я ще більше гордий з того, що якби хтось із керівників СУЖЕРО посмів домагатись такої дешевої переваги для своєї організації, то його негайно виключили б з неї. І це робить честь моїй організації. Якщо ж хтось хоче здобути честь іншим способом, то це його справа...

Вірю, що рано чи пізно це зрозуміють і БУК і СУС. Почекаємо — ми маємо час і терпеливість — “революційки”

за посади ми робити не збираємось. На щастя, на конгресі жодна організація за посади не воювала.

Поза тим СУС відіграв на Шостому конгресі дуже благородну роль. СУС — фактично культурно-освітнє т-во, але в політичних питаннях виявив стільки тверезого розуму і державно-творчого підходу до справ, що лишив далеко позаду “націоналістів”, які, як я вже згадував раніш, виступили з проектом заміни Державного Центру парафіяльно-аскураційним комітетом. Якби не рішуча постава делегатів СУС-у, то хто зна як виглядали б політичні резолюції конгресу. Інша справа, що делегати СУЖЕРО, а може ще й інших менших організацій на цей проект не пішли б, але тоді на конгресі було б подано два проекти резолюцій і парафіяльно-аскураційний проект міг би бути схвалений більшістю. Це був би скандал не тільки всеканадського, а й загальноукраїнського розміру.

Щодо БУК-у, то мені здається, що він загально найменше цікавився політичними справами. Там не відчувалося єдності, що й зрозуміло, бо делегатами БУК-у були безпартійні, сказати б так, чисті, стовідсоткові католики, які, крім католицизму, нічим іншим ніколи не цікавилися і не цікавляться; були між ними й бандерівці та мельниківці, які заступали позиції своїх партій, було чимало й таких, які, не належачи до жодної партії, активно підтримували УНРаду.

Цілком нейтрально поводитись “двійкарі”, чи середовище УГВР. Малочисельність цієї політичної групи не дала їй змоги виступати самостійно, а пристати до “блюку” мельниківців і бандерівців їм таки не випадало. Приєднатись до демократичного табору і підтримувати УНРаду теж не лишило...

Коли я сам-на-сам запитав одного з лідерів цієї групи (не хочу без його дозволу називати його прізвища): “Скажіть, врешті, яка ваша позиція в цій суперечці?”, то почув:

— Нам однаково, хоч, щиро сказавши, ми признаємо рацію за вами.

— То заявіть же це!

— Ми в цьому не зацікавлені...

Я вже згадував УНО, яке завжди стояло на мельниківських позиціях. Це поважна організація, яка має в Канаді багато філій, багато великих власних будинків, велику власну друкарню, великий півтижневик (єдиний у Канаді), цілу низку багатих людей, якщо не мільйонерів, та півмільйонерів, які не шкодують доляра на свою організацію. Поруч

з цим, УНО має численне добре вироблене членство, яке також уміє жертвувати для своєї організації і час і гроші. Словом, це одна з найповажніших українських організацій у Канаді.

Але УНО вже від довшого часу перебуває в затяжній кризі. Членство виявляє непослух своєму проводові, виникають конфлікти, часто відбуваються невидні стороннім особам внутрішні вибухи, які назовні позначаються змінами в проводі, у видавництві, у редакції тощо. Членство стало зменшується. Так, свого часу відійшли від активної праці в УНО православні волиняки й буковинці, які вже далі не змогли терпіти безоглядність прокатолицької тактики проводу. Тепер, через нічим не викликаний і нічим невинуватий вихід ОУН із УНР-ади, в УНО відбувається чергова криза. Кольсь я писав, що вихід мельниківців з УНРади в першу чергу шкодить їм самим. Мені тоді закидали голословність. Прошу, докази: провід УНО і його центральний орган “Новий Шлях” грубо і некультурно поборював УНРаду та її голову, Ів. Багряного, а філія УНО у Вінніпезі дає безкоштовно свої зали на виступи і бенкети для цього самого голови УНРади! Кому ж від цього шкода: чи УНРаді, чи ОУН полковника Мельника?..

Або придивімось, як просто катастрофально зменшується роль УНО в КУК-у. Для прикладу, на 4-му конгресі українців Канади, учасником якого я був також, УНО ще виступало як самостійний і досить поважний чинник. На 6-му ж конгресі УНО мусіло піти на спілку з ЛВУ. І навіть разом з ЛВУ не осмілилось виступити на конгресі із своїми концепціями. Чому? Тільки із страху перед непослухом свого власного членства, яке в більшості обурене примітивним партійництвом свого проводу. Кому від цього шкода: УНРаді, чи ОУН?

Також дуже підкопує авторитет УНО якась просто звіряча ненависть до всього “східняцького”, “схизматицького”, яка оволоділа чималою частиною проводу цієї організації. Особливо це дається взнаки в Монреалі й Торонто. Прикладом можуть бути Т-во сприяння УНРаді в Монреалі і “Нові Дні”. У перші роки існування нашого журналу УНО не тільки не поборювало його, а навіть підтримувало: кожне число журналу нотувалось у “Новому Шляху”, були нормальні рецензії й на всі інші наші видання. На якусь “війну” між нами навіть не було й натяку. Щодо мене, то я її ніяк не сподівався. І раптом, — після зміни в проводі і в редакції,

— торох, торох голоблею по голові! Я спочатку відповідав, потім почав кпити, а тепер уже й не кплю навіть...

Коли ще до цього додати, що ідейні побороувачі “східняцької крамоли” використовують винятково некультурних і навіть підозрілих “східняків”, які йдуть до УНО на цю брудну службу, бо не мають де дітись, то стане ясным становище, у якому опинилося УНО, і чому воно сьогодні може бльокуватись тільки з ЛВУ.

Ось чому факт, що делегати УНО фактично здались на політичній комісії конгресу, мене втішив подвійно: раз тому, що перемогла державницька ідея, а друге, що цим була врятована честь такої поважної і потрібної в Канаді організації, як УНО. Кажу “врятована честь”, бо намагання замінити Державницький Центр отим самим “світовим парафіяльно-асекураційним комітетом” не тільки була б розцінена як політичний примітивізм, а напевно в частині нашої преси її розглядали б, як намагання політично обеззбоїти українську еміграцію.

Щоб, — крий Боже! — хтось з читачів не подумав, що я проти світового конгресу українців і світового об’єднання їх. Жоден український справжній націоналіст, себто демократ, а тим більше жодна демократична організація не виступали проти світового конгресу українців — навпаки: підтримували цю ідею. Врешті, дуже активно пропагували цю ідею голова ВОргану УНРади М. Лівіцький та голова УНРади І. Багрянний у час своїх виступів у Канаді і США. Ми тільки проти не то що заміни світовим комітетом українців Державного Центру в екзилі, а навіть проти утотоження їх завдань—це було б справжнє політичне роззброєння еміграції, це була б наша непоправима політична помилка.

Тому, виходячи з політичної комісії, я цілком широко сказав одному з найбільших провідників УНО:

— Дуже тішусь, що ви пішли на компроміс. Це чудово!

— Пане Волиняк, — відповів він жартома, — завжди співпрацюйте з “фашистами”, то все буде якнайкраще!

— З такими “фашистами” я готовий не тільки співпрацювати, а навіть і в члені впишусь, тільки верніться в УНРаду.

— Побачимо...

Ну, що ж — побачимо. А поки що ствердимо факт, що ОУН полк. А. Мельника по виході з УНРади перестала відогравати будь-яку роль в політичному житті еміграції.

ЛВУ — делікатно висловлюючись, “легко-бандерівської орієнтації”. Це новий набуток КУК — ЛВУ тільки що всту-

пила перед конгресом. Після невдалої революційки на початку конгресу, делегати ЛВУ сиділи спокійно, поводитись пристойно, хоч і намагались усякими способами звернути на себе увагу. Нової ери в історії українців Канади поки що не почали. Такий намір був, але “реакційно-опортуністична” більшість революційку здушила в її початку, так що совість лідерів ЛВУ — чиста, мовляв, ми зробили все, що могли...

Архиреволюційність і блискучий політичний розум лідери ЛВУ виявили в намаганні, на спілку з УНО, “ліквідувати, як класу” Державний Центр УНР, замінивши його парафіяльно-асекураційним “світовим комітетом”, але й ця “революційна акція” не вдалась.

Загальна думка про ЛВУ людей, які керують КУК-ом: з Лігою буде важко співпрацювати, бо в ній сьогодні нема людей ані з великими характерами, ані з блискучими розумами. Я так чорно не дивлюсь: провід ЛВУ виявив розум, що хоч по 11 роках вступив до КУК-у, себто відмовився від своєї “богами” призначеної місії спасати наш народ тільки силами ЛВУ. Це справжнє просвітлення. Вдруге ЛВУ виявила розум, пішовши на компроміс на політичній комісії: розуміють, що як рожен занадто гострий і твердий, то на нього не варто пертися. Це теж ознака розуму.

Я певен, що з ЛВУ співпрацювати можна і треба, але не носитися з нею, як курка з яйцем, нічого не втаювати і не замазувати: зробили добре — хай усе громадянство знає, зробили погано — теж нехай усі знають. Громадянська контроля — найкращий лікар.

А що ж я скажу про своїх найкращих у світі центровиків? Нічого доброго! Не подобаються вони мені ніяк. У першу чергу не подобаються мені СУЖЕРО й ОДУМ. Але раніш мушу пояснити, що хоч на конгресі я був як голова СУЖЕРО, то репортаж я пишу як незалежний редактор. І від цього свого редакторського привілею я ніколи не відмовлюсь: говорити те, що є.

А що ж є? СУЖЕРО мало право вислати 50 делегатів, а вислало тільки 10. ЛВУ мала право на 50 і вислала всі 50. ОДУМ мав право вислати 25 делегатів, а не вислав жодного. Оце і все. Скажете, що відділи ЛВУ численніші і багатші від відділів СУЖЕРО? Ні. Скажете, що наші люди бідніші? Ні. Скажете, що вони менш жертвенні і менші патріоти? Ні, наші люди вміють жертвувати гроші і працю для загального добра. Узяти б хоч УНРаду та т-ва сприяння їй — це ви-

ключно ідея і праця наших людей, хоч вони часто стають у тінь і висувають на провід людей з інших політичних груп. На нас тяжить організаційна невиробленість і оте прокляте “якось то буде”, “обійдуться там і без мене”. Це й привело до того, що такі численні і добре зорганізовані, а до того ще й багаті відділи СУЖЕРО, як у Лондоні, Лашін, Монтреалі та інші, не вислали навіть по одному делегатові!

Наш центровик добрий тоді, як є війна, загроза репатріації чи якась інша поважна небезпека. Як цього нема, то він воліє жити своїм особистим життям. Особливо визначається в цьому інтелігенція з центру України. І нічому наша інтелігенція на Заході не навчилась. Західноєвропейський інтелігент не боїться ані партій, ані організацій. Уявити собі канадського інтелігента, який би не належав ні до якої організації, також важко. Але знайти “східняцького” інтелігента в якійсь організації чи партії ще важче... Галицький інтелігент не вважає безчестям бути в якомусь відламі ОУН, чи в УНДО; старі емігранти-петлюрівці не вважають безчестям бути в УНДС, а наш інтелігент, як той равлик — загорнеться у власну шкаралупу і сидить собі. Але коли йому прийде біда, хвороба, старість чи якась інша неприємність, то він тоді нарікає на цілу націю, вимагаючи собі того, чого він фактично не заслужив: організованої допомоги, хоч сам ніколи організований не був...

Невже наш інтелігент вважає, що Конгрес українців Канади — це тільки “брудна” політика? То мазепинська демонстрація — це принижуюча “політика”? То будова пам’ятника Шевченка перед парламентом Манітоби з нагоди сторіччя поетової смерті — це тільки “мужицька” справа, не варта його “вищокастової” уваги? А найвищі канадські державні й політичні достойники мають промовляти на конгресі до кого: тільки до робітників і селян, а наш інтелігент вважає себе й тут “вищою расою”?

Характерний приклад: невеличкий, але, зрештою, добрий відділ СУЖЕРО у Вінніпезі вислав на конгрес звичайних працюючих людей, які більше працюють, ніж на щось претендують. А ті, що вважають себе вищими інтелігентами, благополучно поїхали собі на озера купатись, мовляв, на конгресі вирішуватимуть справу пам’ятника Шевченкові, будуть вшановувати “якогось” Мазепу, промовлятиме “якийсь” голова уряду Канади, то чи це мене цікавить? А як і цікавить трошки, то може приїде з Торонто (за три тисячі миль!) якась “нижча мужицька раса”, сидітиме три дні й три

ночі на конгресі, а потім прийде мене відвідати (мусить прийти, бо це ж я!) і... розкаже мені, як проходив конгрес...

От за це я й не люблю центровиків. І шаную галичан, що вони рухливіші, ліпше організовані, вироблені політично й організаційно. Це не значить, що я даруватиму окремим галичанам їх примітивізм і намагання творити з нас дві нації — ні, цього ніколи не подарую.

Висновок? Дуже простий: у сучасному світі не тільки якась особа, а навіть і ціла організація існувати сама для себе не може. Якщо ж якась особа чи організація хоче власної смерті, то хай негайно самоізолюється і вариться у власному соку — тоді смерть не забариться.

А нашій інтелігенції нагадаю: переберіть усіх наших творців вищих духових вартостей — ніхто з них не був безпартійним, а тим більше аполітичним: ні Котляревський, ні Квітка, ні Шевченко, ні Костомаров, ні Коцюбинський, ні Леся Українка, ні Франко, ні Лисенко, ні Драгоманов, ні Нарбут, ні Винниченко, ні Петлюра, ні Хвильовий, ні Єфремов! Не завадила приналежність до партії есерів і Грушевському стати істориком світової слави. Я думаю, що це справді повчальний приклад.

5. От і кінець...

Бракує навіть місця, щоб щось написати про виступи державних канадських діячів. Та й чи варто? Однак промови прем'єра Канади Джана Діфенбейкера і лідера опозиції в парламенті Лестера Пірсона наші читачі вже читали в тижневиках.

Відзначу тільки, що на бенкеті промовляли посол М. Мандзюк, голова уряду Манітоби Д. Роблін, голова міста Вінніпегу, наш земляк С. Дзюба, а головну промову сказав голова уряду Канади Дж. Діфенбейкер.

Звичайно, коли промовляє голова міста, у якому відбувається конгрес, і всі знають, що він українець, коли промовляє голова уряду Манітоби і жартома запевняє, говорячи кілька фраз українською мовою, що його українська вимова краща від вимови голови міста-українця; і що як приїде королева, то їй скажуть, що коли Вінніпег і вся провінція Манітоби багаті й гарні, то це у великій мірі наслідок праці українських поселенців, коли голова уряду Канади починає свою промову також українською мовою і виявляє добру обізнаність не тільки з новою нашою історією і нашими зма-

ганнями, а ще й цитує вислови давньогрецьких істориків про Україну, то це дуже добре. Ну, а коли голова уряду на нашому конгресі вияснює найважливіші аспекти канадської зовнішньої політики, і на другий день світова преса пише, що в тільки що закінчених переговорах із міністром закордонних справ США прем'єр Канади висловився отак і отак, а через день, на Шостому конгресі українців Канади, він свої погляди розвинув і уточнив, а тому політику Канади у справі Берліну і Женевської конференції треба розуміти отак і отак, — то це винятковий успіх усіх українців, а нашого конгресу зокрема. Навіть і найбільші “нарікайли” і з високо-розвиненим почуттям національної меншевартості “стогначі” не посміють нарікати.

Лідер опозиції, лауреат нагороди Нобля, Л. Пірсон промовляв у неділю на Мазепинському концерті. Він також відзначив вклад українців у розбудову Канади, підкреслив, що Мазепу й Шевченка вшановують не лише українці, а всі канадці, бо ці імена символізують “незнищимий дух свободи в чині”, підкреслив зацікавлення українців міжнародними справами, висловив свої погляди на міжнародню політику і т. д.

Обидві імпрези були дуже успішні: на бенкеті було по-верх 800 осіб, на Мазепинському концерті — по-верх 4000. На жаль, я на концерті не був, бо виїхав з Вінніпегу у неділю рано, то нічого про нього не напишу, хоч маю відомості, що він був на високому мистецькому рівні.

* * *

Знаю, що дехто з читачів докорятиме: пропаша справа! Розполитикувався Волиняк, що навіть ніякої “прекрасної мереф'янки” не побачив... Бачив, бачив! Ще й хорошу-прехорошу, але... нема місця в “Нових Днях” цього разу.

Мушу вияснити, що на Четвертий конгрес я їхав у поїзді між чужими і мав змогу думати і мріяти. Цього разу доля судила мені їхати з бандерівцями, мельниківцями, уердепівцями, католиками, гетьманцями і т. д., то я не міг не то що думати, а навіть спати.

Конгрес же був дуже “гострий” і я вже був певен, що справа цілком безнадійна, і що я вже не матиму на кого “почепити своє ясне око”, але якось Бог милував...

Коли перед початком бенкету до мене підійшло подружжя Фініковських та скульптор Б. Мухин і забрали мене з переднього стола в кутик, коли скоро коло нашого столу

появилась ще й прехороша адміністраторка “Українського Голосу” Ольга Войценко, а трошки пізніше сів проф. Я. Рудницький з своєю божественно симпатичною дружиною, а ще пізніш коло нас осів один з провідників ЛВУ — Я. Спольський з не менш симпатичною своєю “провідничкою”, то я полегшено зідхнув і сказав :

— Слава Тобі, Господи! Кінчилась політика, почалось буденне життя!

1959

ЗУСТРІЧ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ І США

30 червня 1957 року в Торонто, на виставовій площі, відбулася зустріч українців Канади і США, організована “організаціями революційної дії”, чи “революційної єдності”, як говорили офіційні промовці — я не дуже то розібрав цю нову для мене назву. Але як би вони там хитро не звались, я уточню цю назву — бандерівці.

Зустріч призначена 40-літтю Української Національної Революції.

Програма почалась від 3-ої години дня. Розпочато її підняттям прапорів, гимнами, потім пішли вільноручні вправи юних сумівців. І взагалі весь перший довжелезний відділ був відданий сумівцям. Закінчився він парадом сумівців.

Треба віддати належне бандерівцям, не в зневагу іншим партіям кажучи, вони ще не зовсім ледачі. На зустрічі можна було бачити коло 200 дітей в одностроях, які або “парадували”, або співали, танцювали, деклямували, грали, — взагалі якось показували своє уміння і свою організованість. А це все таки здобуток. І за це я кажу: бандерівці — хороші хлопці й дівчата! Справді, намаганням працювати з дітьми бандерівці опередили всі інші наші партії. І за це їм — честь і слава.

Я тільки маю деякі застереження щодо якості їх виховної роботи з дітьми. Перш за все я засуджую муштру та однострій для дітей шести-семи років. Що можна чекати від майбутньої людини, якщо вона від шести років ходить в однострої і салютує вождям і вождихам, які стоять на трибуні?

Та й однострій той незугарно пошитий, не має в собі й натяку на якусь витонченість форми чи бодай кольору: рижувате “хакі” і сині штани чи спідничка. І йдуть оті бідні діти, як гусенятка ніжками перебирають, а тут якийсь капрал дає їм різку команду: “Наліво на трибуну ГЛЯНЬ!”. На трибуні ж, як я сказав раніш, — сиві й лисі “сумівці” та “сумівки”, а фактично партійні “вожді” та “вождихи”...

А дітки ж хороші та милі, як янголятка — ще не встигли їх обличчя “водностроїти”...

Трошки краще це все виглядає, як діти виходять на сцену і виконують танки, пісні, деклямації. Але й тут однострій з гарної дитини робить пісного й старого карлика. Навіть у танках, де, ніби, були театральні костюми (веснянки, хореографія О. Гердан), не виявлено жодної винахідності й витонченості смаку — якісь сіро-рябенькі невиразні спіднички

у дівчаток. Такої спіднички не надіне доросла дівчина: вона запротестує негайно, бо яка ж дівчина хоче виглядати “пісною”?

Добре, що бандерівці працюють з дітьми, але я б починав цю працю не з муштри і однострою: я б учив дітей уміти любити батька й матір, любити сонце і квіти, одягав би їх не в пісний однострій, обмежений до двох “національних” кольорів — рижого “хакі” і “гранатового”. Ні, я б шукав справді гарних кольорів, справді національного поєднання їх. Я б виховував у дитини радість, я б їй розказував, які квітки ростуть в Україні, як там світить сонце й місяць, якого кольору там море й гори, виховував би в дитини почуття радості, краси, фантазії... Десь з 9 років починав би її знайомити з історією України, а вже від 14-15 років одягав би на неї (та й то інколи тільки!) однострій і починав би їй тоді говорити про визвольну боротьбу. Тільки за цієї умови можна сподіватись, що з майбутнього “юного сумівця” буде повновартісна людина. А раз нема повновартісної людини, то годі там шукати українського патріота. І тут бандерівці таки дуже помиляються, коли роблять патріота, забуваючи про людину.

На жаль, на зустрічі протягом чотирьох годин було продемонстровано саме це: тільки муштра, піснота смаку й чимала порція демагогії, хоч і дуже патріотичної. І в цьому ми з бандерівцями маємо різні смаки і різні стилі праці.

Друга частина почалась майже з одногодинним спізненням. Але уникнути спізнення тут таки було важко — програма зустрічі перевантажена абсолютно.

Відкрив цю частину д-р Р. Малащук, виголосивши довгу доповідь, у якій як учитель історії, який не знає свого предмету, за 20-30 хвилин переказав усю історію України від княжих до... бандерівських часів включно. Якщо ви думаете, що він закінчив 30-им червня 1941 р., то ви дуже помиляєтесь. Слухаю я цю доповідь і думаю: а що ж буде говорити Ів. Вовчук, який має виголосити основну доповідь? Але Ів. Вовчук вийшов із трудної ситуації дуже просто й легко: він ще раз повторив (скорочено, щоправда) майже всю історію України, додавши “аргумент історичної ваги”, що російський письменник Брежньов свідчить, що всі українські селяни в 1917 р. були українськими націоналістами бандерівського хову, а тому — висновок Ів. Вовчука: Україна програла бій з Росією тільки через відсутність належного проводу... Точніш це мало б означати: не було тоді

ОУНр на чолі з Степаном Бандерою та Ів. Вовчуком! Тепер це не повториться, бо, мовляв, такий провід ми вже маємо і “наш поїзд стоїт на запасном путі...”

Я від Ів. Вовчука сподівався чогось мудрішого і вмотивованішого. Його доповідь не мала ані блискітки оригінальності, свіжости думки, новизни підходу до теми.

Все ж таки пора розуміти, що бій у 1917-1921 рр. ми програли, але й виграли. Навіть бандерівцям відомо, що після 1917 р. ми стали справжньою великою нацією. Це факт, який ще не всі наші “націоналісти” знають. А з нагоди 40-літнього ювілею варто б це усвідомити всім. На це є безліч фактів і доказів. Ів. Вовчук їх, звичайно, міг би при бажанні вишукати. Але готуючи свою доповідь, він думав про інше: переконати слухачів, що вина не в історичних умовах, не в міжнародній ситуації і не в підтримці цілим світом Росії, а виключно у відсутності бандерівського проводу в часи Національної Революції 1917-21 рр. А тому, як не хочете ще одної “катастрофи”, то шануйте ваш провід — мене та С. Бандеру...

Доповідь Ів. Вовчука не була винятком: усі виступи на зустрічі були сльозоточиво-оплакувально-лайливо-погрожувальні: у жодному виступі не показано нашої сили, не відзначено наших досягнень, яких повно на кожному кроці, не зроблено й натяку на намагання щось передбачити, щось умотивувати.

У такому ж стилі оформлено і сцену: на задній стіні великими літерами виписано гасло: “40 років боротьби” і намальовано портрети 3-ох осіб, які керували Національною Революцією 1917-21 рр. На першому місці — (що з тими східняками зробиш?..) Петлюра, а далі йдуть — на превелике здивування думаючого глядача — Коновалець та Шухевич... Так, так! А ви й досі не знали, що Коновалець і Шухевич керували нацією в 1917 році?..

Я вже мовчу про В. Винниченка, на місці якого, очевидно, намальовано Р. Шухевича, але чому ж на місці академіка М. Грушевського намальовано Є. Коновальця? Бо бандерівці Грушевського не люблять, скаже читач. Гаразд — можуть і не любити, все в порядку. Але мусять знати, що хоч сова сонця й не любить, а воно таки, кляте, існує... Не лишається нічого іншого, як закрити його... парасолькою! Що політичні сови й роблять...

Мене цікавить лиш одне: коли наші “націоналісти” з усіх ОУН зрозуміють, що не можна ж так вільно поводитись з

такими світлими іменами, як ім'я Євгена Коновальця та Романа Шухевича-Чупринки. Не можна ж давати привід більшості українців ненавидіти імена людей, які віддали своє життя на вівтар визволення України! Зрозумійте ж, нарешті, що таке пересмикування історичних фактів (на догоду вашим вождям) неминуче викличе антипатію до тих історичних постатей, за допомогою яких ви це пересмикування робите. Кожна історична постать має своє місце і свій час.

За пару тижнів відбудеться зустріч, яку організують СУЖЕРО, Добрус та ОДУМ. І я молю Бога, щоб там не повторилось те, що я бачив і чув на бандерівській зустрічі. Дуже б мені не хотілося передруковувати цей репортаж ще раз, позмінювавши тільки назви та імена... Та, може, Бог допоможе!

По промовах відбувся концерт. Концерт розпочала духовна оркестра осередку СУМА з Чикаго. Оркестра дуже добре виглядає і гарно звучить. Виконано цілий ряд українських і чужих якісних творів. За оркестру сумівців треба тільки похвалити — бандерівці справді гарні хлопці й дівчата! Вони часто-густо зроблять щось таке, на що інші ніяк не спроможуться. А диригент І. Барабаш, видно, таки працює і знаюча людина.

1957

ПРО ОДНУ ДОПОВІДЬ І ЩЕ ПРО ДЕЩО

Доповідь д-ра Б. Стебельського на святі державности в Торонто викликає цілий ряд думок. Справа не в доповіді, а в стилі нашої політичної діяльності на еміграції. Отож, якщо я говорю тут про доповідь Б. Стебельського, то вона для мене є тільки прикладом, бо загально його доповідь була, порівняно з іншими, досить доброю.

Перш за все я хочу докладно поінформувати громадянство, як сталося, що д-р Стебельський став доповідачем на святі. Знаю, що це декому не сподобається, але я певен, що неправильна чи недостатня інформація часто викручує мозки навіть і розумним людям, тому не вважаю за потрібне щось утаювати.

Отже у відділі КУК довший час були суперечки, хто має зробити доповідь на святі. Демократичний блок виставляв д-ра М. Шлемкевича з Нью-Йорку, УНО п. Плав'юка, а ЛВУ — ред. Матлу. Боже мій, що ж тут поганого? КУК же — коаліція, то це цілком нормально. Вирішили голосувати. Щоб було все чесно, відбулось таємне голосування. Висліди такі: Шлемкевич — 7 голосів, Плав'юк — 4, Матла — 4. Такі висліди не сподобались “соборним націоналістам”, і представник ЛВУ, насупившись, буркнув:

— Ну, що ж! То й святкуйте собі...

Створилось враження, що націоналісти обох відламоків участі в святі не візьмуть. Врешті демократичний блок поступився: вирішили дати волю УНО і ЛВУ — кого вони поставлять на доповідача, то хай уже той і буде, бо свято ж дорожче від партійних принципів. Так на афішах і програмках появилсь ред. В. Стебельський.

Коментарів ніяких не даю — кожен читач сам уміє думати; моя справа подати факти, які я здобув із першого джерела. Я певен, що читачі самі зроблять висновок, яка з наших політичних і громадських організацій ходить у довгих штаннях, а які наші політики, хоч і мають сивий волос і лисину більшу, ніж я, але підстрибують у трусиках...

Щодо самої доповіді. Мушу признатись, що я дуже доброї думки про д-ра Стебельського — він належить до тих, що мають знання і вміють думати, хоч не завжди ці свої якості виявляє. Тому я й не був проти того, щоб він виступив з доповіддю. Зустрівшись з ним у залі, я сказав:

— Колего, вітаю з успіхом!

— З яким? Ще ж невідомо, як моя доповідь вийде!

П. Волиняк і д-р Б. Стебельський. 1969 р.

— Якщо ви говоритимете 15—20 хвилин, то вийде дуже добре, ну, а як годину чи й більше, то буде погано.

— Я її був так і зробив, але мені сказали її значно поширити, що я й мусів зробити...

Вибачте, шановний колего, що я переказую зміст нашої розмови, бо однак її чули найменше 5—6 осіб, які були навколо нас. А переказую я її тому, щоб показати, що хтось то давав Вам вказівки, як будувати доповідь. Хто саме — я не знаю, але факт, що вказівки були. Може вони були

навіть і добрими, хоч я в тому сумніваюсь, бо вже сам факт збільшення доповіді до 44 хвилин свідчить про погану пораду.

Поскільки доповідь на святі державности не є приватною справою, то я дозволю собі висловитись, які, на мою скромну думку, були її недоліки, щоб у майбутньому можна було їх урахувати.

Я вже сказав, що доповідь була дуже довга. Уявіть собі кілька промов англійською та українською мовами, два величезних хори, оркестру, художнє читання, чужі визначні гості в залі і доповідь, яка забирає 45 хвилин часу! Пора вже з такою практикою кінчити.

Мені здається, що якби в даному випадкові, замість доповіді-лекції і замість довгих міжпартійних суперечок про доповідача, дати якомусь доброму артистові прочитати текст 4-го Універсалу Центральної Ради і текст ухвали Трудового Конгресу про Соборність, то це була б дуже щаслива розв'язка справи, бо цих текстів майже ніхто не знає, а крім того, вони зробили б відповідний настрій у публіки, що і є завданням такого свята.

Я з тривогою чекаю Шевченківського свята, передбачаючи такі ж самі бої за доповідача і доповідь уже не на 45 хвилин, а щонайменшо на годину-півтори.

Другою хибою доповіді я вважаю “крутянське стогнання” і двічі вжитий плаксивий вираз “встоятись не було сили” (раз голова КУК М. Романюк, а другий раз доповідач). І коли забудеться ця солоденька плаксива пісенька, щоб її не задували хоч на великих урочистостях?

З прикрістю треба відзначити, що д-р Б. Стебельський, хоч і дуже делікатно, але повторив безпідставний закид “соціалістичному урядові” УНР, що під Крути вислано лише студентський курінь. Це обвинувачення настільки безпідставне, настільки шкідливе, особливо, коли воно говорить перед чужинцями (а це часто робиться!), що оминати цей факт було б злочином.

Пару років тому я, щоб припинити це стогнання, замовив був майорові Битинському спеціальну статтю на цю тему, просив його зробити схему розташування наших і російських окупантських частин і все це був видрукував у “Нових Днях”, сподіваючись, що ці безглузді обвинувачення уряду УНР припиняться раз і назавжди. Ні, не допомгло, хоч на тій схемі були показані всі інші частини, крім студентського куреня, який був не “погано озброєною групою підлітків”,

а добре вишколеною бойовою одиницею. На схемі показано було основні частини того фронту, навіть де стояли гармати й кулемети і скільки їх було.

На війні, як на війні — бувають перемоги, бувають і поразки. Під Крутами була поразка воєнна, але перемога політична. За кілька днів уряд підтягнув резерви, відкинув окупантські частини, забрали тіла побитих героїв і врочисто поховали їх на Аскольдовій могилі. Це була виняткової ваги політична демонстрація, яка зробила цілу революцію в мисленні широких мас, у їх ставленні до окупанта. А все таки націоналістичні критики Центральної Ради ніколи не висують цього світлого моменту (хоч би відкинення окупанта від Києва і звільнення Крут), а тільки стогнуть про “поразку й жертви” під Крутами, виробляючи в громадянства, особливо в молоді, думку, що наш уряд був нездалий, армії ми не мали і “затикали” такі важливі фронти “групками підлітків”, що абсолютно суперечить історичній правді.

Я вважаю це політичною помилкою, яка тепер певними колами часто повторюється просто механічно.

Третім, що мені не подобалося у доповіді д-ра Б. Стебельського, це замаскована полеміка з доктором М. Шлемкевичем. Хоч його ім'я названо й не було, але твердження доповідача, що священник, який не вірить у св. Євхаристію, мусить відійти від Престолу, а українець, який не вірить у нашу самостійність, мусить відійти від політики, у більшості слухачів не залишило сумніву, про кого йде мова.

Можливо, що не всі наші читачі знають, у чім справа, тому пригадаю, що пару місяців тому в “Листах до приятелів”, які видає й редагує відомий наш публіцист М. Шлемкевич, було видрукувано дискусійну статтю А. Білинського “Державний чи народний центр”. За браком місця не переказую статті, але зачитую, як її оцінив Д. Донцов (“Гомін України” від 7 січня ц. р.):

“...повільна гангрена “прогресивної” частини української еміграції — через “тітовщину”, через ставку на яничарство (“кадри” партійні), через “нашу державу УССР”, через демократичну — а подекуди й “націоналістичну” “реабілітацію” зміновіховщини (В. Винниченка, М. Грушевського, тичинівсько-скрипниківського “відродження”), через непередрішенство і співпрацю з “єдїнонеделїмцями” московськими, — через всі ці етапи та гангрена виявилася явно в цинїчнїм, відкинувшїм всі маски, — закликु “Лїстїв до прїятелїв”...

“У “Листах до приятелів”, під редакцією був. “творчого націоналіста” з-під стягу Д. Палієва у Львові, розвивається ціла теорія капітулянтства перед червоним царатом”.

“...радіять “визнати дійсність”, витворену на Україні Леніном, Сталіном, Троцьким та Хрущовим, — і думати не про максимальні програми”, а про “позитивну працю”, не про українську владу в Україні, а про “корисну для нас розв’язку поодиноких питань”...

“...Особливо обминати “революційну акцію”, тому й “приятелі”, симпатики УНРади, в своїх листах віддають належну пошану “націоналістові” Д. Андрієвському за те, що той фантаст, якому треба набиратися розуму у “приятелів” змінювців, і повчитися, що політика — це “бізнес”, лише бізнес”.

“...Одне лиш незрозуміле, нащо для писань “приятелів” видавати тут окремі журнали? Таж таке саме пише й “рідномовна” московська преса в “нашій державі” УСССР, або й “за синім океаном”... Хіба щоб посилити розклад еміграції?”

Сподіваюсь, що читачам уже ясно, хто “найбільший ворог” України. Але це ще не все. У “Гомоні України” від 14 січня ц. р. відбувається чергова розправа над “радянофілом” М. Шлемкевичем...

Характерно в данім випадку, що лають не автора дискусійної статті, а М. Шлемкевича. Це свідчить, що залежить не так на самій справі, як на певній особі, яку конче треба знищити, припечатавши її страшним терміном “радянофіл”.

Між іншим, я аж ніяк не захоплений статтею А. Білинського, хоч у ній і нема того всього, що понаписував тут Д. Донцов, але вважаю, що поява таких статей не тільки не шкідлива, а й корисна, бо міжнародне становище взагалі, а України зокрема, порівняно з довоєнним часом, сьогодні так кардинально змінилося, наша сила в Україні, а особливо на еміграції настільки зросла, що застосування старих, довоєнних методів боротьби з окупантом було б сектанством, голим доктринерством і неминуче привело б нас до поразки. Тому треба тішитись, що є люди, які вміють думати, які шукають нових способів боротьби з окупантом України. Ці методи давно вже “намацуються” в таборах УРДП і УГВР, а останнім часом і в таборі ОУН полк. А. Мельника (Андрієвський, Жданович). Шукає їх і Шлемкевич із своїми однодумцями. Важко сказати, хто й коли ці нові методи винайде,

але хто шукає, той знайде, а під лежачий камінь вода, як відомо, не тече...

З приємністю можна відзначити факт, що сьогодні поза цими шукачами нових, ефективніших методів боротьби з російським окупантом, такими своєрідними політичними “незайманцями” лишаються лише Д. Донцов та бандерівці. До них ще інколи підпрягаються окремі особи з інших груп, які просто не розуміють, що у змінених обставинах треба змінювати й тактику, а також і політичні спекулянти, які на патріотизмі еміграції привикли робити свій маленький поганий “бізнес”. Звичайно, якби Д. Донцов і всі, що разом з ним, гатять довбнею по кожній мислячій голові, включились у чесну і якісну дискусію, то цим тільки помогли б швидше пережити “кризу шукання”, у якій еміграція перебуває вже довгий час (і перебуватиме ще довго!), і, може, помогли б декому, в т. ч. й А. Білинському, уникнути помилок, які неминучі при кожному шуканні чогось нового.

Шкода, що дехто не збагне того, що сьогодні уникнути “кризи шукання” неможливо: вона породжена не мертвою доктриною, а живим життям. Тому порівняння М. Шлемкевича (чи будь-кого іншого) з Ю. Косачем і обдарування порядних патріотів “орденом радянофільства” проблеми не розв’яже, а тільки ускладнить. Будемо сподіватись, що загал еміграції на цю провокацію внутрішньонаціональної боротьби не піддасться.

От чому я вважаю, що такі питання не сміють ставитися на врочистих святкуваннях: на все є свій час і місце. Свято державности вже минуло і доповіді нової на ньому вже не зробити, але ми сьогодні стоїмо напередодні великих Шевченківських святкувань. Уже й сьогодні в окремих містах відбуваються суперечки про доповідачів, про партійні впливи і т. д. Якщо цих моїх кілька завваг, які я роблю з найкращим наміром, прислужаться до того, що замість партійно-дискусійної доповіді-лекції ми матимемо натхненне вступне слово на всіх загальнонаціональних святкуваннях, то я не пошкодую часу й паперу, які я витратив на ці завваги.

ПРОЦЕС СВУ й СУМ-у

Видиме й невидиме

Ми віддаємо найбільшу пошану й честь усім тим, які збройно боролися з найбільшим і найлютішим нашим ворогом, — комуністичної Росією. Але поруч з тим ми хочемо звернути увагу нашого громадянства на один дуже важучий факт: ми бачимо й до нестями захоплюємось лише зовнішніми виявами нашої боротьби. Ми бачимо й цінімо лише те, що вийшло наверх у формі збройного чину, чи бодай ізольованого терористичного акту, а часто не бачимо (і навіть не хочемо бачити) інших форм боротьби, які невидимі звичайним людським оком і незбагнені звичайним посереднім розумом.

В наслідок цього ми одержали декілька запитань від наших читачів, які зводяться до такого: “Як ви посміли в ч. 5 “Н. Д.” дати вислів С. Петлюри поруч з висловом М. Хвильового?” На це можна дати лише одну відповідь: чин С. Петлюри, організатора української революції, творця української держави й війська, ми бачимо, а чину цілком того самого порядку вояка української армії, а потім комуніста, М. Хвильового ми не бачимо й не цінімо. А між тим вони робили одно і однакова доля їх спіткала: головного отамана С. Петлюру московський агент вбиває на вулиці Парижу, а український письменник М. Хвильовий пускає собі кулю в лоб в українському місті Харкові, залишаючи записку: “Умираю разом зі своїм народом!..”

Ось про ці **видимі й невидимі** форми нашої боротьби й треба знати, коли ми хочемо правильно зрозуміти вагу і значення двадцятиліття процесу СВУ й СУМ-у.

Наша збройна поразка й нові завдання

Сила української зброї, яка в 1917-1921 роках була вперше жита після довгого періоду спокійного, лише культурного, а не збройного, розвитку відродження нашого народу, була зламана. Ми програли, але ми й виграли. Виграли тим, що вибороли собі право зватись українцями і що Росія (бодай червона, а іншої тоді не існувало) змушена була признати самостійність України в союзі з Росією. Знаємо, що то не було зроблено щиро, знаємо, що то була фіктивна самостійність, але навіть така самостійність давала великі можливо-

сті дальшої боротьби з Росією, чи хоч продовжувати атаки на російські позиції в Україні. І Україна цю боротьбу продовжувала. Хоч ще аж до 1926-27 років спалахували повстання, хоч ще й не вгавали терористичні акти проти окупаційної влади, але було ясно, що немислимо окремими повстаннями перемогти Росію, яка вже зуміла налагодити військовий і державний апарат. Треба було шукати нових форм боротьби, відповідних новим умовам. Тоді майже підсвідомо в свідомості кожного більш-менш активно думаючого українця появилася думка: не розтринькати здобутків 1917-1921 років, не припинити зросту українства, а продовжувати наступ на російські позиції, якщо не в самій Росії, то хоч у межах України.

Це й привело до створення Української Автокефальної Православної Церкви, це й змусило багатьох українців, свідомих і активних борців проти Росії, стати "льоальними" до влади, щоб мати змогу працювати. Почато здійснення, поки що стихійне, великого завдання: обсадити всі місця в державному й партійному апараті українцями й поширити українську ідею від верхів аж до найглибших низів. Треба признати, що вже в перших роках російської окупації успіхи в цьому напрямку були великі. Українство росло не роками, а просто годинами. Всі зусилля нації, всіх її політичних відламків (аж до українських комуністів включно) працювали в цьому напрямку.

Ці успіхи і включення в цю боротьбу широких кіл народу викликали потребу створення єдиного українського центру, який би взявся за плянування українського наступу і став єдиним керівним штабом цього наступу. Так прийшло до створення в переломових 1927-1928 роках СВУ (Союз Визволення України) на чолі з академіком Сергієм Єфремовим і його юнацького відділу СУМ-у (Союз Української Молоді) на чолі з племінником академіка Єфремова студентом Павлушковим. З того часу керівниками нашої боротьби за місце під сонцем стають не сотники й полковники та генерали, а вчені, письменники, культурні, політичні й церковні діячі. Було вироблено грандіозний план опанування всіх ділянок українського життя від державного апарату почавши й на релігійній ділянці кінчивши. Одним словом, в Україні мало бути все українське і в українських руках. В цей час відкладалося всяку політичну внутрішньо-українську боротьбу: ніхто не питав вас про політичні погляди, а питав, чи ви українець і чи хочете служити українській визвольній

ідеї. Це й був всенародній плян української боротьби проти Росії, плян тотального українського наступу, який здійснювався кожноденно й кожночасно. Це було не що інше, як фактичне продовження українських визвольних змагань, закріплення й поширення здобутків української революції.

Російський тотальний плян знищення воюючого українства

Це викликало тривогу окупантського режиму. Уже в 1928-1929 роках Росія побачила, що “переможена” Україна зовсім не має наміру капітулювати, а навіть навпаки, вона не відступає, а йде всенародною лавою в наступ на рештки російських баз в Україні. Росія відчула смертельну загрозу українства, бо стало очевидним, що відродження України йде таким швидким темпом, що скоро Україна випередить Росію культурно й політично. Коли це станеться, то ніяке ГПУ й ніяка армія не втримає Україну в неволі. Гасло групи Єфремова “Україна для українців”, заклик Хвильового “Геть від Москви!”, українізація й поширення української культури й національної свідомости не лише в Україні, а в усіх закутинах ССРСР, де жили українці (аж до Паміру й далекого Сходу включно) — це були основні лінії тотального українського наступу на Росію. Діяли вони одночасно і фактично скоординовано.

Перед Росією стало єдине завдання: стримати цей наступ, який вів ні до чого іншого, як до створення Української держави, яка ізолювала б Росію від цілого світу і припинила б існування її як першорядної світової держави. Це тим більше важило в ті роки, бо Україна тоді була (російська промисловість і сільське господарство ще були мало розвинені) “всесоюзною кочегаркою” (постачальницею вугілля й залізної руди) і “всесоюзною житницею”, і відрив України від Росії узалежнив би економіку останньої від зовнішнього світу.

Таке співвідношення сил примусило Росію витворити такий само грандіозний плян розгрому воюючого з нею українства, плян другого завоювання України. Так прийшло до першого російського удару на українські позиції, який виявився в процесі СВУ й СУМ-у і в наказі УАПЦ “самоліквідуватися”. Офіційно на лаву підсудних було посаджено 45 осіб, але фактично арештовано десятки, а може й сотки тисяч найактивніших і найсвідоміших українців; офіційно

Виховна рада Юного ОДУМ-у (осінь 1965 р.). Сидять зліва: П. Волиняк, П. Родак, М. Битинський; стоять зліва: І. Дубилко, М. Валер, Т. Хохітва, В. Літвінов і М. Гава.

не було винесено жодного смертного вироку, але фактично було розстріляно тисячі тих, що не хотіли скоритися Росії. Процес ліквідації СВУ практично тривав аж до 1933 р., коли почалася ліквідація “скрипниківщини”. За цей час винищено ціле покоління української інтелігенції й думаючого селянства та робітництва і за цей час було знищено декілька десятків українських єпископів і тисячі українських священиків. Коротко — це було поголовне винищення всього, що мало змогу й силу думати, говорити, організувати.

Це речі для нашої еміграції невідомі, часто забувані, а часто й цілком свідомо відсунені на задній плян, щоб видніше було щось інше, що на думку деяких наших діячів “є більш важливе”. Щоб не бути голослівним, скажемо лише, що поразка галицької дивізії під Бродами більше цікавить наших “політиків” і пресу, як двадцятиріччя СВУ... Чи треба давати ще приклади?..

Сумівська демонстрація в Торонто

Місцева організація СУМ-у одержала вказівку зі свого центру відзначити двадцятиліття процесу СВУ й СУМ-у в Україні. Почали здійснювати. Створено спеціальний комітет, запрошено інші поневолені народи (литовців і білорусів). В пляні було: богослужби в парку Александра (досі недоторкана комуністична територія), похід містом до міської управи і складення вінків на пам’ятник Невідомого Вояка та відповідні промови. Демонстрація вдалася цілком — англійські газети оцінили кількість демонстрантів одна на 15 тисяч, а друга на 10 тисяч. Справді, в демонстрації взяли участь великі маси українців Торонто. Були тут люди різні віком, релігійною приналежністю й політичними поглядами. Не знаємо, чи ще колись українці Торонто так численно сходились на демонстрацію, як зійшлися на демонстрацію з нагоди 20-ліття процесу СВУ.

Але це зовнішня сторона. Насправді, в загалом прекрасній проповіді о. Їжика в час богослуження в парку (крім одного речення) про це не було й слова, як не було й промови на вічі коло міської управи. Правда, сотник С. Фроляк у своїй змістовій і переконливій промові дещо направив, але того було цілком мало. Ані написи на транспарантах, ані промови не висвітлили значення й мети свята.

Цим самим шляхом пішла й українська преса. Кожна газета намагалася затуманити основну мету свята й капіталі-

зувати успіх демонстрації для своєї групи. Так напр., “Гомін України” запевняв своїх читачів, що до успіху демонстрації спричинився не тільки СУМ, а ще й Ліга Визволення України (трохи не СВУ!) і в майже сторінковому звіті-статті Р. Рахманного в цій газеті про СВУ згадано лише в **двох реченнях**. Що, мовляв, гаяти час на якусь СВУ, коли історія України почалась значно пізніше...

“Український Робітник” пішов ще далі і в своєму звіті про демонстрацію СВУ й СУМ-у зовсім не згадує, але, не довго думаючи, написав, що “кульмінаційною точкою маніфестації... була бойова промова Організатора (не думайте, читачу, що то ми помилились чи іронізуємо. Ні, так і написано з великої літери: Організатора!) СГДК. Про цю промову газета й говорить, а про інші згадує між іншим.

Цим шляхом пішла й інша преса, а деякі газети, очевидно, щоб уникнути обвинувачень в симпатіях до комунізму чи півкомунізму, поки що про демонстрацію мовчать. Наслідки? Запитайте багатьох учасників демонстрації про мету і її організаторів. Відповіді будуть різні, але не почуєте відповіді, що вона влаштована силами краевого комітету СУМ-у в Канаді на відзнаку двадцятиліття процесу СВУ й СУМ-у, себто початку тотального російського наступу в Україні після збройної перемоги над Україною в 1917-1921 роках... Крім того, попробуйте зробити опит старшого громадянства й молоді, зокрема сумівців, чи багато з них бодай назвуть імена провідників СВУ — Єфремова, Павлушкова, Старицької-Черняхівської, Чехівського, Ніковського, Дурдуківського, Гермайзе, не кажучи вже про сам зміст і вагу цієї організації в нашій боротьбі з Росією.

Це і є ота внутрішня від’ємна сторона свята: загальноукраїнське виставлено як принаду для загалу, а коли люди масово зійшлись, то почався звичайний партійно-груповий бизнес. Навіть СУМ, який це свято влаштував, лишився в тіні, бо його здобуток мусів піти на рахунок “бідного дяді”. Сприяла цьому торгові властивість мас легко сприймати зовнішні, матеріяльні, або як ми на початку сказали, **видимі** форми боротьби, і нездібність тих мас бачити глибокі загальнонаціональні зрушення, або як ми їх назвали раніш, **невидимі** звичайним оком прояви і незбагненні посереднім розумом процеси, які єдині, визрівши, дають змогу організувати військовий виступ. Нема сумніву, що лише такий військовий виступ, який буде наслідком загальнонаціонального дозріння й підготовки, буде успішний.

І це є відповідь на численні запитання сумівців, чого значна частина українців ставиться до СУМ-у холодно взагалі, а до наслідків цього свята зокрема.

Разом з тим поставимо два питання й ми: коли наш СУМ стане справді самостійною організацією молоді й не дозволить капіталізувати свої здобутки іншим, і коли наші організації й преса перестануть із загальноукраїнського робити групове?..

1950

ДЕЩО З ПІДСУМКІВ ШЕВЧЕНКІВСЬКИХ СВЯТКУВАНЬ

Пам'ятника Шевченкові ми поставили, святкування відбули дуже пишно. Тепер виникає питання: а що ж далі? Ніщо ж на місці не стоїть, не стоятимемо, очевидно, і ми, українці Канади.

Ми здобули в Канаді величезних успіхів. Ще яких 13 років тому, як тільки я приїхав у Канаду, ми стояли багато нижче. Українці в Канаді почали з нічого, тепер ми маємо цілий ряд здобутків. З нами рахується уряд. Доказом цього є факт побудови пам'ятника на урядовій площі центральної провінції; доказом цього є відзначення століття смерті Т. Шевченка у Федеральному парламенті Канади і майже по всіх провінційних; доказом цього є факт, що нашого пам'ятника відкриває голова уряду і вважає за можливе й потрібне на нашому бенкеті з'ясувати погляди уряду нашої держави на міжнародні справи. Які б ми скромні не були, але треба таки це все бачити, відповідно оцінити і зробити належні висновки. Безперечний факт, що в цілому світі навряд чи знайдеться якась національна меншина, імігрована, яка б мала такі пільги і привілеї, як ми в Канаді.

Наша нація в основі своїй здорова, творча, але все ж і між нами є багато скептиків і навіть циніків. Знаю, що навіть дехто з наших читачів скаже: "Е, розкис Волиняк від гарної й солодкої промови прем'єра Д. Роблина чи прем'єра федерального уряду Дж. Діфенбейкера — купили його соловками словами! А хіба ж вони говорять щиро?"

Я певен, що щиро. Знаю, наприклад, що Д. Роблин вивчає українську мову зовсім не для того, щоб похизуватися українською цитатою з Шевченка на якомусь бенкеті і цим "купити" симпатії виборців. Факт: він має в себе в хаті всі підручники з української мови, які були на ринку. Я певен також, що прем'єр Канади вивчає історію України і її визвольні змагання теж не для того, щоб показати себе на якомусь вічі "знавцем" української справи. Ні, він це робить тому, що це йому потрібно, як визначному політичному діячеві, голові держави.

А крім того, в даному випадкові мене ніяк не обходить чиясь ширість чи нещирість — мене цікавлять самі факти. А факти для нас у Канаді винятково добрі. Я певен, що крім людяности, у ставленні уряду до нас важить і наша сила — нас у Канаді багато. Повага до нас у Канаді росте з кожним роком не тому, що нас більшає (останніми роками ми в "ши-

рину” майже не ростемо), а тому, що кількість інтелігенції нашої збільшується з кожним роком. Чимало її приїхало, але ще більше її виходить щорічно з канадських університетів. Крім того, ми дуже швидко ростемо економічно. За останнє десятиліття ми культурно й економічно так зросли, що не помітити цього не можна. Отже, збільшилась наша п и т о м а в а г а і не рахуватися з нами просто неможливо: це було б нерозумно.

Дуже примітивною людиною виявиться той з нас, хто вважатиме, що державні й політичні діячі Канади рахуються з нами тільки тому, що наші голоси важать у виборах. Правда, нехтувати симпатією чи голосом кожного шостого мешканця Вінніпегу чи кожного 10—11 мешканця в степових провінціях Канади (так приблизно виглядає відсоток українців у цих провінціях) не можна. І ніхто цього не робить. Але не переоцінюймо себе і будьмо свідомі, що перемогу консерватам у Манітобі чи в цілій Канаді принесли не ми. Не ми провалили й ліберальні уряди. Не ми принесли перемогу і соціалістичній партії Сі-Сі-еФ у Саскачевані.

Не будьмо надто скромними і признаймося хоч самі собі, що поважати й шанувати нас таки є за що й без наших голосів: українці — нація, яка вміє творити. Погані з нас політики, вірніш ледачі ми до політики, але колонізувати “цілину”, будувати села, міста, фабрики, творити науку, мистецтво і взагалі творити культуру там, де ще недавно не можна було ані проїхати, ані пройти, ми таки вміємо. Порівняймо нашу етнографічну територію часів Гетьманщини з сучасною нашою етнографічною територією, межі якої пересунулись не тільки від Запоріжжя до Чорного моря, а й від Полтави до Дону й Волги і від Дніпра аж до Каспія. Сьогодні це — високорозвинений край, який успішно конкурує із Зах. Європою. Інша справа, що все там штучно гальмується, калічить, але ж це явище тимчасове, залежне від політики окупанта, а не від нас.

Я не кажу про Сибір, Казахстан, Далекий Схід, де ми розсіяні і винародовлені майже, але й з цих нетрів наш народ зробив культурні краї.

Так ми себе виявили і в Канаді. І наші провідники це знають чи не краще за нас. До того, ми нація і скромна і, як сказав, не дуже то нахабна: ми по головах інших на верхи не ліземо, тому з нами можна легко співпрацювати і співжити. Я певен, що ці наші якості, яких ми часто не усвідом-

люємо, теж спричиняються до поваги від урядових чинників Канади: чесних і працюючих шанують усюди й завжди.

А все таки, не зважаючи ані на нашу кількість, ані на нашу поважну питому вагу в Канаді, ані, врешті, на наш творчий потенціал, толерантність і лагідні риси характеру, з нами навряд чи аж так рахувались би, якби ми за плечима не мали 50-мільйонової нації і тієї жалюгідної державної фікції, якою є “самостійна” УРСР. Становище й роля України у змагові Сходу й Заходу дуже важливі й відповідальні, тому не бачити нас не можна. Що саме це важить, а не виборчі голоси, як запевняють наші скептики і психологічні старички, які втратили здібність мислити, видно з такого прикладу: коли ми в Канаді щось важимо, то наша питома вага на 170 мільйонів американців дорівнює справді математичному “безконечного малому”. А все таки українці вибороли тиждень поневолених націй; Конгрес США ухвалив дозвіл на будову пам'ятника Т. Шевченкові у Вашингтоні, президент Айзенгавер підписав відповідний закон, а сучасний президент США вважає за потрібне вшанувати століття з дня смерті Т. Шевченка і привітати з ним українців США, хоч вони ніяк не заважили і не заважать на його виборі. А відзначення Дня державности в Конгресі США і по багатьох штатах?

Пригадую нашим читачім ще раз слова нашого великого англійського приятеля, голови англо-українського т-ва у Вел. Британії п. Оберона Герберта на пресовій конференції у Торонто: “Ваша воля неминуча, таку велику й культурну націю ані не винародовиш, ані не видушиш”.

І правда. І це всі, хто вміє думати, бачать.

На здивування багатьох, я признаюсь, що мене найменше сьогодні турбує питання, на скільки поколінь ми збережемо в Канаді свою етнічну групу. Мене більше турбує питання, скільки ми допоможемо нашому народові у його визволенні. Сьогодні ми помагаємо йому дуже багато, але я вважаю, що ми маємо змогу допомогти йому в стократ більше. Не час і не місце говорити тут, чим і скільки ми йому помагаємо сьогодні, але ця поміч більша, ніж ми її бачимо самі.

А щоб наша допомога нашій нації була ще більша, на мою думку треба:

1. Кинути внутріукраїнське політикування, а поважно взятися за велику політику. Великою ж політикою в Канаді є політика канадська. Це зовсім не значить, що ми маємо розпустити наші партії, організації і т. д. Це тільки значить, що

ми повинні наповнити нашими людьми всі без винятку канадські партії (крім комуністичної, звичайно), бо тільки через них ми доб'ємося до великої канадської політики. А без цього ми Україні не поможемо. Ми маємо лікарів, інженерів, адвокатів, але ми не маємо в Канаді жодного дипломата, ми не маємо високих старшин в армії і т. д. Число наших послів у федеральному парламенті дуже мале, і не завжди вони є настільки якісними одиницями, щоб з них можна було вибрати міністрів.

2. Збільшуймо свою питому вагу в Канаді. Для цього треба наповняти українцями канадські університети і багатіти. Так, треба вчитись і працювати. Без цього нас ніхто не побачить і не пошанує. Ми багато вклали в розбудову Канади, але ми мусимо вкласти в неї в стократ більше. Ніколи не забуваймо, що Канада — наша країна і що більшість з нас ніколи її не лишить, тому “сидіння на валізах” і споживацьке життя (скільки заробив, стільки і з'їв) нічого доброго ні Канаді, ні тим більше Україні не дасть.

3. Використаймо величезні можливості, які дає нам Канада. От, на відкритті пам'ятника Т. Шевченкові прем'єр Манітоби заявив, що через рік українська мова буде введена в школах Манітоби. Але вона може бути і не введена, бо треба ж буде дати охочих її вчити. Маємо досвід, що в Альберті і в Саскачевані, де українська мова в середніх школах введена вже раніш, бракує учнів. Цей брак можна пояснити тільки одним: брак знань про Україну, а відси й величезне почуття меншевартості, яке вироблялось у наших поселенців у Канаді протягом усіх 70 літ нашого поселення. З цим треба боротися рішуче і негайно. Кадри учнів на українську мову в середніх державних школах готуються в українських школах при парафіях та організаціях. Стан навчання в них просто жахливий. Якщо б ми мали якісних учителів у цих школах, то діти були б настільки ознайомлені з українською культурою, що охоче вивчали б українську мову в середніх школах, бо побачили б, що наша наука і культура взагалі стоять так високо, що українську мову знати просто корисно.

Це проблема, якої не вдасться розв'язати створенням якоїсь “шкільної централі”. Хай мене назвуть скептиком і невірою, але я певен, що в тих центральних опиняться люди, які в цьому питанні нічого не розуміють і самі в слові “пшениця” зроблять якщо не дві помилки, то одну напевне. Це треба розв'язувати поки що на місцях: шукати кошти і

ентузіястів справи. Справа вивчення української мови в наших школах сьогодні має винятково важливе значення — від цього залежить наше майбутнє в Канаді. Поки що на цю тему повним голосом говорить тільки одна високопоставлена особа — митрополит Іларіон, голова Української Церкви в Канаді. Але він обмежується закликами, не даючи наказів. З приємністю треба відзначити, що хоч і дуже делікатно, але про це говориться також і в католицьких “Українських Вістях” (Едмонтон). Якщо ми в початкових українських школах не навчимо наших дітей мови настільки, щоб вони могли читати клясики і часописи, то така школа взагалі зайва, бо це буде витрата часу та коштів, і ми ніколи не матимемо достатніх кадрів на вивчення української мови в державних середніх школах. Моя ж власна практика переконує мене, що до такого ступня навчання довести цілком можливо.

4. Виконаймо ухвалу президії КУК і до 150-ліття з дня народження Т. Шевченка зберімо мільйоновий фонд, щоб з його відсотків можна було підтримувати розвиток нашої культури в Канаді. Мусимо покласти край аматорству в школах, у мистецтві, в науці. Треба намагатись поставити хоч дещо на фахові рейки. Для цього потрібні гроші. Вони можуть бути зібрані. Професійність у театрі і школах зменшить почуття меншевартості у слабших елементів, наповнить їх гордістю за свою націю, і наша питома вага в Канаді значно зросте. Цим самим ми піднесемо загальну канадську культуру, одним із важливих складників якої є й наша культура.

5. На політично-громадському відтинкові нашої праці мусимо раз на завжди відмовитись від дешевої вуличної агітки і перейти до солідної, науково обгрунтованої пропаганди. Агітка нас принижує, користи не дає, а величезні кошти і енергію з’їдає.

Ось такі думки насуваються, коли робиш підсумки Шевченківських святкувань у Канаді.

Українська етнічна група в Канаді найкраще зорганізована. Ми маємо тут величезні можливості. Державні і політичні провідники в Канаді ставляться до нас якнайкраще. Ніде в світі українці більше не мають таких можливостей. Канада сьогодні — без усякого перебільшення — може бути зразком для всіх держав світу. Свобода одиниці і групи тут гарантована не тільки на папері, а й у практичному житті. Кожен з нас може бути сьогодні гордий за Канаду і почувати-

ся щасливим, що він є її громадянином. Тільки в тому разі, як ми, спільними силами з нашими співгромадянами, ще більше зміцнимо і піднесемо Канаду, можна сподіватись, що ми прислужимось визволенню нашої Батьківщини. Російську імперію можна розвалити тільки міжнародними силами. І не так збройними (не будьмо такими тупими, як німці!), як ідеологічними. Переможе не той, що матиме більше ракет чи першим сяде на місяці, а той, хто здобуде довіру й любов поневоленої людини. А поневолених сьогодні в світі дуже багато. І вони, як і завжди, вирішать долю світу.

Пам'ятник Шевченкові в Канаді нас дуже підніс. Це накладає на нас великі обов'язки. Мені здається, що частогусто не ми викликаємо події, а події виникають незалежно від нашого плянування і ми інколи мусимо добре захекатись, щоб їх наздогнати. Біка треба брати за роги — тільки дурень тримає його за хвоста. І, звичайно, гірко плаче потім.

Виконання Шевченкових заповітів мусить стати програмою дій українців Канади. Це — програма для цілих поколінь.

1961

КОМУ ЗАХОТИЛОСЬ БУТИ МАЛИМ?..

Я обіцяв, що дам свої критичні завваги до Шевченківських святкувань. Дотримую слова. Знаю, що багатьом не подобаються мої завваги, дехто просто обурюється: той Волиняк, мовляв “вважає себе за наймудрішого і завжди всіх повчає”. Преса на те і є, щоб повчати; редактор мусить знати й бачити трошки більше бодай від більшої половини своїх читачів, інакше його видання ніхто не читатиме, і воно завалиться. Редактор, що втаює недоліки, а завжди все хвалить, стримує наш розвиток і виховує почуття меншеварто-сти у своїх читачів, що робить його національним злочинцем. А я ним бути не маю наміру.

Наші святкування мали величезний успіх: вони були масові, я б сказав, всенародні, добре зорганізовані, виявили наші величезні можливості, виявили глибинний український патріотизм навіть у тієї частини наших людей, які народились тут, України ніколи не бачили, про неї мало знають, бо й читати та розмовляти українською мовою майже не вміють.

Наші святкування возвеличили канадські державні провідники. Саме вони, а зокрема прем'єр Канади, Джон Діфенбейкер, зробили так, що наше свято стало всеканадським, всенациональним. Коли наш прем'єр їде на чолі нашої автоколонии в авті, прикрашеному канадським прапором і невеличкими українськими прапорцями, вулицями міста, а тисячні маси народу різного національного походження його вітають помахами рук і вигуками, а він їм відповідає, і всі вони знають, що він їде відкривати пам'ятника Великому Українському Поетові, то можемо сказати, що тільки цей факт робить наші святкування величними. А коли цей же наш прем'єр на нашому бенкеті в присутності багатьох кореспондентів і визначних гостей прилюдно рішуче засуджує російський колоніалізм і домагається самостійності України, то це нечуваний і небачений досі політичний здобуток не тільки українських канадців, а українців взагалі.

Наслідки з цього всього не забаряться. Це не значить, що ми за рік-два вже будемо вільними, але це матиме свій вплив на дальший розвиток нашої боротьби за визволення. Не тільки матиме, а вже має. Наші читачі пригадують, очевидно, що ще рік тому ми в Канаді мали величезні неприємності з жидами, які демонстрували французький фільм через державну канадську сітку телебачення (на торговельній про-

грамі жидівської фабрики мила) у якому зневажено бл. пам'яти Симона Петлюру і всі наші визвольні змагання. Треба було величезних зусиль, щоб цю програму припинити. І ми цього досягли — фірма навіть вибачилась перед українцями.

Наші читачі пригадують, очевидно, і наші інформації про національне “самобичування”, яке переходило в самопаплювання, на яке був пішов орган УГВР “Сучасна Україна” у статтях на українсько-жидівські теми д-ра Б. Кордюка. Цей автор перейшов усі межі доброї національної поведінки, аби тільки викликати в жидів симпатію до нас, аби їх “навернути на путь істинний”. Не допомогло! Але тільки що відбулось відкриття пам'ятника Т. Шевченкові у Вінніпезі, як у вінніпезькому “Ізраеліт Пресс” (видається від 1910 р., жидівською та англійською мовами) вміщено передову під дуже вимовним заголовком: “Братні поздоровлення”, яка присвячена нашим святкуванням і проблеми жидівсько-українських взаємин. Ну, що ж, ніде правди діти, жиди народ розумний і практичний — побачили силу і успіх, то вони й не проти розмовляти з нами. Дякуємо — ми також... Але наша спеціальна пригадка п. Б. Кордюкові і всім тим, що думають так, як він: шанують не слабість, а силу, не самопониження, а людську гідність.

Фінальна точка наших Шевченківських святкувань — це суцільний осяг, це величезне досягнення українців Канади. Та вже ж було стільки недоліків, стільки чорних плям, що просто дивуєшся, як це могло статись. Виникає враження, що комусь просто хотілося бути малим, а не великим. Але чого ж себе робити малим, як за ті ж, як кажуть, гроші можна бути великим?

Ось цю малізну я й хочу показати.

Весілля без молодого...

У вступній промові президент КУК о. д-р В. Кушнір згадав, що автором пам'ятника є Андрій Дараган. Ну, думаю, кінчиться офіційна частина, А. Дарагана покличуть до пам'ятника і скажуть:

— Люди, подивіться: це той, що збудував цього пам'ятника!

Але так не сталося — “забули” це зробити. Або керувалися засадою: мурин зробив свою справу і може йти...

Бенкет. Місця нема. Я вже згадував, що спромігся сісти тільки завдяки передбачливості пані Костюк з Міннеаполісу. Бачу, входять у залю А. Дараган та Л. Молодожанин з дружиною. Зупиняються коло нас і розгублено водять очима по столах.

— Маєте резервовані місця? — питаю в них.

— Та де! — відповідає Л. Молодожанин. — Треба десь якось примоститись.

Входять почесні гості, сідають за почесний стіл. Гимн, чи молитва, не пригадую точно, але мені незручно не вертатись назад, то я вирішую: як тільки кінчиться, то я встану і віддам своє місце А. Дараганові, а сам десь постою вже, бо він таки має більше право на місце, ніж я.

Всі сіли, оглядаюсь — нема моїх мистців! Кажу до пані Костюк і д-ра Міщенко:

— Бачите, в передпокої залі ставлять додаткові столи. Мабуть, там сидять скульптори А. Дараган та Л. Молодожанин. Піду і приведу на своє місце А. Дарагана, а сам сяду з Молодожанином.

Пішов, але там їх не було також — пішли додому. Коли в понеділок увечері я зустрівся з ними у хаті Молодожанина, то А. Дараган пояснив мені свою втечу так:

— Ми пішли, бо боялися, що почнуть ставити столи ще й у коридорі. А в коридорі, та ще й за закритими дверима, я сидіти таки не хотів...

Між іншим, Л. Молодожанин теж заслуговував би на якусь увагу, бо він — один з найвизначніших скульпторів у Канаді (див. "Н. Дні", ч. 128); одержав другу нагороду на конкурсі на пам'ятник Шевченкові у Вінніпезі, автор пропам'ятної медалі і відзнаки (бронзова), яку одержав кожен присутній на святі, автор портретів, якими в ці дні був прикрашений весь Вінніпег і всі наші часописи і т. д.

Та вернімось до бенкету. Під кінець господар його "ощасливив" гостей повідомленням, що пам'ятника збудував А. Дараган, і що, мовляв, добре було б, якби він показався народові...

— Якщо п. Дараган є в залі (!!!), то прошу його встати...

Всі люди напружено водять очима по залі, але дарма: ніхто не встає. Загальна розгубленість. Заклик устатися повторюється ще і ще...

Я сиджу, як на гарячому стільці. Хочеться встати і сказати щось таке, щоб ясно і недвозначно окреслювало подію, але... не личить!

Тоді викликається помічника А. Дарагана — скульптора Коваля. Десь у кутку залі піднялася людина, але в залі почався гамір і шум. Люди відчули, що вони п'ють і гуляють на весіллі, а молодий тим часом, зневажений і забутий, утік, щоб не бути зневажений ще більше.

Господарі на покуті — гості коло дверей

Уся президія КУК сиділа за почесним столом. Та й правильно — керівники всеканадські, чому ж їм не бути на виду? Цілком нормально. Але ненормально, що забуто тих, кого забути не личило.

Шукаю очима за головним столом голову міста Вінніпегу, Степана Дзюбу. Нема. Під кінець вечора згадується, що представник голови міста, алдермен пані Теннер, сидить десь між людьми. Я думаю: а чи не примусили ще її і квитка за п'ять доларів купити? До слова її не покликали, хоч вона мала вітати від імені голови міста, отже: забути її — забути голову міста. Це просто недопустимий нетакт. Хоч д-р Я. Рудницький знову на мене гніватиметься і знову скаже, що Волиняк “курзе-верзе якусь новоднівську водичку”, але я таки повторю: Вінніпег уже на столицю українців Канади не надається, бо подібні нетакти, висловлюючись найделікатніше, в Торонто неможливі.

Наших позаканадських читачів, яких є більшість, мушу познайомити з п. С. Дзюбою. Це син українських канадських піонерів. Чоловік простого, але роботящого роду. Вивчився, вибився в люди, як кажуть. Виставив свою кандидатуру на голову міста і переміг усіх своїх суперників. Урядує з повним успіхом кількарічний термін; приходять нові вибори і ніхто не осмілюється навіть конкурувати з ним — наш Степан Дзюба обирається на другу каденцію. Міська рада ухвалила збільшити на кілька тисяч його річну платню, Але Степан Дзюба подякував і від підвишки відмовився, заявивши, що він вважає дотеперішню платню цілком достатньою і що він кандидував на голову не з метою зробити гроші, а послужити людям. Популярність його величезна. І цікаво, що наша преса якось не завважає голови міста Вінніпегу, бо він, здається, не належить до жодної з наших організацій.

Не був він на святі тому, що десь упав з коня, покалічився, і лежить у шпиталі. Але він видав прекрасну проклямацію з нагоди свята, вислав спеціальний привіт, на міській раді

вивішено українського прапора і великий Шевченківський транспарант, ціле місто уквітчане нашими прапорами, Вінніпег усіх гостей прийняв на ніч, нагодував, напоїв, належно привітав і т. д. І за це все на бенкеті навіть не згадано, що наш улюблений голова міста хворий, ми всі йому бажаємо скоро одужати, а ось його заступниця, пані Теннер, сидить з нами за почесним столом...

Це не тільки нетакт, а це великий політичний промах, бо С. Дзюба — великий чинник протибільшовицької пропаганди. Наведу факт: приїхала з Москви в Канаду наукова делегація (фаху не подаю, щоб не видавати людей). У її складі кілька українців, які в делегації на дуже видних місцях. Відбувається розмова:

— Чув, що тут дуже багато українців. Нас ще в Москві про це попереджали. Казали, що навіть міністер українець є у вас.

— Так, міністер праці, М. Старчевський, багато послів, два голови міст, зокрема великого міста Вінніпегу.

— Голова Вінніпегу теж українець? Не может бить! — втручається запально в розмову молодий член делегації, росіянин. — А как его фамілія? — недовіжливо запитує.

— Степан Дзюба.

— Степан Дзюба? — і записує в нотатник, щоб перевірити, очевидно. — Молодци українці! Так і надо!

— Що українці молодці, то це стара істина, але й Канада ж молодець!

Росіянин відчуває натяк, зиркає з-під лоба й замовкає. Українці сміються і визнають:

— Так. Канада таки хороша країна... Ну, що ж, тримайтеся в Канаді міцно!

І сказано це так, що відчувається, доказаний одним поглядом, кінець речення: "А ми в Москві теж спробуємо втриматись".

Ще для позаканадських читачів: Манітоба — вісь Канади. Її серце. Її столиця, Вінніпег — одне з найбільших міст Канади, великий торговельний і промисловий центр, стоїть на перехресті великих шляхів. Тільки одне українське ім'я голови цього міста є найкращою атестацією українцям і Канаді взагалі. Пошанування голови місти Вінніпегу нікому чести не зменшило б, а навпаки. Хто ж винен у цьому нетакті? Вся президія КУК, чи хтось зокрема?

Роздаємо медалі, але в першу чергу самі собі...

Про медалі я сказав кілька слів у репортажі. Не повторюю тут імен, кому вони видані. Пригадую тільки, що їх видавали особам, які найбільше спричинились у справі будови пам'ятника і українській справі в загалі. Так було сказано на бенкеті. Я вважаю, що всі особи, які їх одержали, цілком варті цієї великої відзнаки. Та все ж президія КУК не мала морального права призначити медаль своєму президентові, бо це негарно. Якщо так, то цю відзнаку президент (чи будь-хто із президії) мусів би одержати від чергового конгресу українців Канади.

Але уявіть собі ситуацію: два колишні члени президії КУК одержують медалі, а прем'єр Канади, який сидить поруч, ні. Ну, де таке видано? То прем'єр Канади “до будови пам'ятника і для української справи в загалі” нічим не прислужився? А хто призначив першого українця в історії Канади (і в історії українців на чужині взагалі!) на посаду міністра? А хто призначив першого українця на члена Канадської Ради (див. “Н. Дні”, 137, стор. 31)? А хто промовляв на всю Канаду і на весь світ на останньому конгресі українців Канади? А хто виявив радість спеціальною телеграмою, коли тільки було заплановано пам'ятник Шевченкові у Вінніпезі? А хто промовляв в ООН на весь світ, що російські окупанти України мусіли аж ревти і стогнати, а Микита Хрущов аж синіти від злості? А чи ви знаєте, що один з моїх читачів одержав листа від батька, у якому було дослівно написано: “І що той Діфенбейкер таке робить, що ми мусимо цілий день кукурудзу ламати, а вночі на збори бігати, щоб його лаяти?” А хто відкрив пам'ятника врешті? А ви дали квіти пані Діфенбейкер (слава вам хоч за це!) і не зробили ніякої довготривалої пам'ятки прем'єрові про подію, якою він так щиро захоплений? Ні, тільки повага до установи і до осіб стримує мене...

Знаю, що вся президія КУК думає про це так, як і я. І скажуть (один із заступників президента КУК так і сказав мені): “Та якось не подумали...” Певен, що не подумали. То обов'язок преси нагадати, що думати треба завжди і всюди. Особливо, коли хтось очолює велику установу і керує великою справою. А “не подумали” — ніякий “ексюз”, вибачайте за вираз.

“Попис” керівників — загальна еміграційна хвороба

На всіх імпрезах були промови президента чи членів президії КУК. Без них не можна було, але бодай дві з них, п. І. Іванчука на фестивалі молоді і п. І. Сирника на концерті, можна було опустити. З успіхом без них можна було обійтись.

Щодо промови голови ділового комітету по будові пам'ятника п. П. Башука на бенкеті, то вона була зайва цілком. Кожен керівник — слуга народу, а не його хазяїн. Треба вчитись у “забутого” мера С. Дзюби. Я, наприклад, ніколи не голосую за людину, яка, доп'явшись влади, сама “керує”, сама промовляє, сама відкриває й закриває, сама себе сядовить на перше місце і яка взагалі керується засадою: “Бо я — соцький, маю чин, а десяцький — ні почім!”

Що можна було додавати до блискучої промови прем'єра? Кого і в чому треба було ще переконувати? Кого ще треба було агітувати? Ні, тут теж “не подумали”, бо вийшло так, що вгощали, вгощали найкращою печенюю, дали на закуску солодкого, а потім подали картоплю й цибулину...

По промові прем'єра треба було дати слово представникові УКК Й. Лисогорові, відчитати молитву і... йдіть, люди, з Богом додому, несучи у своєму серці хороші слова прем'єра Канади!

Не бійсь, п. Башук не забув себе посадити за головний стіл, а подбати, щоб автор пам'ятника мав місце хоч коло порога, то “забув”. А хто ж мав про це подбати (бодай нагадати комусь!), як не голова ділового комітету? Це треба не Дараганові, а нам усім, щоб ми були не малі, а хоч трошки більші...

Хто такий Тарас Шевченко? Поет? Композитор? Артист? Танцюрист?

Дуже гарно вшановувати танцями, музикою і співом усіх великих людей, в т. ч. й Шевченка. Але не можна ж забувати, що Шевченко — перш за все поет. Поет великий, полум'яний. А Шевченкове слово на цих урочистостях майже не звучало. Лише з уст Й. Гірняка, що прочитав безсмертний і не перевершений досі в усіх літературах світу “Кавказ”. (Між іншим, на “Кавказі” будував свою промову на відкритті і прем'єр Канади). А на фестивалі молоді було аж чотири промови, але не прочитано жодного твору

Шевченка чи про Шевченка! Скажете, що молодь не вміє читати, а тільки танцювати та співати? Неправда! Хтось знову не подумав. І знову я не знаю хто саме, бо, напевне, назвав би його.

Якби так, Йосип Гірняк — не дай Боже! — був захворів чи опізнився на поїзд, то як би це все виглядало?

Уявіть собі картину: відбувається фестиваль молоді на пошану Тараса Шевченка з нагоди століття його смерті, у фестивалі бере участь від тисячі до півтора тисячі дітей і молоді, але жоден з учасників не читає жодного Шевченкового твору! Дійшло до того, що Шевченка вшановують... “пластовими вузлами”! Тими (до безмежності тупими!) “вузлами” зв’язують вежу, а до неї прикріплюють гасла з Шевченкових творів. На все це витрачається 10—15 хвилин часу для яких 12 тисяч глядачів. Уявіть собі, скільки це часу витрачено!

А хлопці (добрих пару десятків) здорові. Ану ж прийшло б кому в голову, щоб замість “вузлів” з тими самими хлопцями підготувати колективну деклямацію якогось Шевченкового твору. Таж від тієї деклямації дрижала б уся та величезна зала! Але ні, бо “пластові вузли” — для декого осново національного виховання молоді.

А чому ще, для прикладу, не вивести було на арену залі 500—600 юнаків і юначок, щоб вони якось вигукнули чи показали написане гасло: “Кобзаря” — в кожну родину, в руки кожної дитини!”

Я не виню за це керівників юнацьких організацій, а тим більше самих юнаків і дітей. За це винна централь КУК, зокрема діловий комітет на чолі з п. Башуком — треба ж було взяти це все в свої руки, треба було керувати, треба було знати наперед, що яка юнацька організація дає на фестиваль, треба було навіть щось комусь і замовити.

Було багато менших недоліків, яких не перелічиш. Наприклад, господар бенкету не мав списку почесних гостей за головним столом і представляв їх довго й нудно, плутаючи, пропускаючи осіб, заглядаючи через спини й поперед носами сусідів... Аж дивно. Кажуть, що були “бої за те, хто мав бути господарем бенкету: д-р П. Юзик чи суддя І. Соломон? Обоє я їх знаю, обоє дуже шаную, обидва народились і вивчилися у Канаді, обидва добре володіють двома мовами, обидва вміють головувати в таких випадках (д-р П. Юзик дуже добре справився з цим завданням на бенкеті під час останнього конгресу українців Канади), але цього разу я

пожалів, що не перемогли прихильники судді І. Соломона: д-р П. Юзик був цього разу “не в формі”. Можливо, його в чомусь обмежили, може не дали волі, але в такому разі треба було відмовитись від цієї честі.

Ці плями хоч і применшують блиск, але ніяк не затемнюють і не принижують нашого свята, його великого успіху. Шевченківські святкування в Канаді і їх кінцева точка у Вінніпезі — світла подія в історії українців не тільки Канади, а й в усьому світі. Якщо я нотую тут недоліки, то тільки з єдиною метою: не повторити їх у майбутньому, бо, як я вже згадував на початку, чого бути малим, як за ті ж гроші можна бути великим?

Признаюсь, що я дуже втішився, побачивши відверту критику на сторінках нашої преси. Приємно, що цього разу я не самотній. Критичні статті появились в органі Української Прав. Церкви в Канаді “Вісник” (1. 8. 61) — стаття “Мухи в помаді” (на жаль, за підписом “Учасник здвигу”), і в “Свободі” (29. 7. 61) — стаття М. Логуш: “Недогляди, що не повинні повторюватись”. З обома авторами треба погодитись цілком, але прикро, що пані Логуш починає статтю докорами “всім українцям”. Тут уже я протестую! “Всі українці” — дуже порядні люди. Є тільки в нас одна хиба: ми мало відпорні на зло. Ми бачимо дурня і мовчимо, бо де ж ти його дінеш? Бачимо злодія — терпимо, бо люди ж різні... Бачимо навіть морального чи й фізичного вбивника і... теж терпимо — аби лихо тихо, нехай уже добуде якомсь каденцію, щоб уникнути скандалу... Це нам дуже шкодило і шкодитиме ще довго.

Але тут я рішуче застерігаюсь: це навіть і в найменшій мірі не стосується президії КУК і наших світлих святкувань. “Полемізую” я тут з пані Логуш тому, що її докори “всім українцям”, — що є нашою поганющою традицією, — так чи інакше, а зміцнюють почуття меншевартості в народі. Значить — шкодять.

1961

КАТОЛИКИ ПОПЕРЕДУ ПРАВОСЛАВНИХ

Прочитавши цей заголовок, дехто здивується, дехто розгнівається. Але гніватись за правду — від Бога гріх, від людей сміх.

Справа у якійсь дивній прилюбності до чужих слів та імен у назвах організацій, а особливо в церковних. Про це вже не раз писалося не тільки в “Нових Днях”, а і в інших періодичних виданнях. А наслідків нема й досі. Що, здавалося б, може бути простіше, якби націоналістичне студентське т-во “Зарево” на черговому своєму з’їзді ухвалило змінити свою російську назву “Зарево” на українську — “Заграва”? Чому б, скажемо, ветеранам армії УНР не змінити у своїй назві поганой української кальки з російського слова “бывший” на українське “колишній”? Справді, чому люди, які все своє життя віддали на боротьбу з російським окупантом, так цупко тримаються цього російського слова у назві своєї організації? Тільки тому, що хтось, засновуєчи цю організацію, не знав української мови, а тепер мусли б признати це?..

Та це кляте “бывший” улізло і в деякі назви наших організацій, створених уже новими емігрантами з центру України, які мову знають, бо вчилися виключно в українських школах. Так воно пробралось навіть у назву ДОБРУС! Комічно, якщо не трагічно виглядає, коли в статті про обмозковлення України кілька разів вживається слово “бывший”...

Та ще гірша справа з подібними словами й цілими виразами в церковній ділянці. От, наприклад, на 1-ій стор. різдвяного числа “Гомону України” через усю сторінку великими літерами виписано: “Слава на висоті Богові”. Гарзд, а що ж тоді даємо Богові “на низу”?.. Безчестя чи що? І такий, з дозволу сказати, “поетичний переклад” богослужбових текстів подається в націоналістичній газеті не будь-коли, а в часі 45-літнього ювілею УАПЦ, у якій уже 45 років тому був досконалий переклад цієї пісні янголів з нагоди народження Христа: “Слава на небі Богові, а на землі спокій, над людьми Боже змилювання...” (Цими словами починається так зване “мале славословіє” на початку утрєнні і “велике славословіє” — на кінці її). Та що нам 45-річна практика і здобутки УАПЦ! Історія починається від... мене, а культура в церкві — з часу появи в друку мого перекладу “янгольської пісні”...

Або візьмім Молитву Господню, яку склав сам Ісус Христос. Я вже мовчу про наші католицькі церкви, у яких вона читається й співається якимсь жахливим “язичієм”. Але й у більшості православних церков ви почуєте: “...хліб наш щоденний дай нам сьогодні”. Просто жаж бере, коли бачиш, що священник безсилий відчуті різницю у виразі “хліб наш щоденний дай нам сьогодні” і “хліба нашого щоденного (як поживи, потрібної для життя людини) дай нам сьогодні”. Люди, що не мають елементарних знань, стоять на найнижчому щаблі мовної культури, перекладають слова, замість того, щоб перекладати думки, себто висловлювати ці думки іншою мовою. Такі переклади ці люди звать “точними”. А один з найвизначніших наших теоретиків і практиків перекладу Микола Зеров звав такі переклади “рабськими”, а точним перекладом він звав переклад, який найповніше передав іншою мовою думки й мовостиль оригіналу.

Ще в 30-х роках проф. Іван Огієнко (теперішній митрополит Іларіон), що видавав журнал “Рідна Мова” і взагалі був провідною особою в боротьбі за досконалість літературної мови в Галичині й на Волині, писав, що священники, вчителі та громадсько-політичні діячі мусять мати поправну мову, бо інакше вони погано впливатимуть на все громадянство. І це правда. І ці слова мусять пам’ятати всі.

Прилюбність до чужих слів і виразів і брак мовної культури та, я сказав би, чиновницько-бюрократичний підхід до справи в наших церквах особливо позначився на власних іменах церковної верхівки. Наприклад, українці колишньої (не бувшої!!!) Галичини легше погодяться відсидіти у в’язниці, ніж назвати митрополита Шептицького Андрієм — ні, тільки Андрей! Ніби щоб бути великим і праведним, то треба виректись власного імені і прийняти чужу форму його.

Як не дивно, але і в православній церкві маємо те саме. От і православна Колегія у Вінніпезі носить ім’я не Андрія, а “Андрея”. І це “андреяння”, яке так разить ухо, іде аж до низу. Є в Торонто українська парафія, яка завжди була парафією св. Андрія. Цього року, як і раніш, прийшли до мене колядники з цієї парафії. Звичайно, дав тих кілька доларів, налив їм по чарці, запросив прийти й за рік, але як вийшли вони з хати, то я глянув на календаря, якого мені лишили, і бачу: “...православна церква св. АндрЕя”. Хтось то вже “попрацював” у цій парафії, щоб бодай назвою повернути її на яких 45-50 років назад. Доганяти людей вже не личило, але другого року, як Бог дасть дожити, то вже раніш по-

дивлюсь на календаря, а тоді буду розмовляти з колядниками.

Про це вже не раз писано й говорено. І то різними людьми і в різних часописах. Та справжньою причиною написання цієї статейки був факт, що останнім часом у наших католиків-асиміляторів, поруч з шаленим натиском асиміляторів, який загрожує самому існуванню української католицької церкви, появились ознаки наближення до України. У різдвяному числі газети “Християнський Голос” (Мюнхен, Німеччина) є два документи за підписами всіх католицьких єпископів і під обома ними є підпис: “Андрій, єпископ Севастопільський, візитатор в Аргентині”. Хтось скаже: це випадок або примха редактора! Ні, бо і в деяких інших католицьких газетах (зокрема в “Нашій Меті”) це ім’я так само написане. Інколи трапляється навіть “Андрій Первозваний”. Православні ж, за винятком хіба Блаженнішого Митрополита Іларіона, пишуть і говорять “Андрей”.

Можуть бути голоси, що всі ці факти малі й не мають значення: яка різниця, чи скажемо “Слава Богові на висоті” чи “на небі”, “хліб наш щоденний” чи “хліба нашого щоденного”, “Андрей” чи “Андрій” і т. д. А дехто навіть вважає, що краще взяти чужу форму імені єпископа, бо цим він буде “відмінний від звичайних мирян, чимсь вищим від них”. Стати на цю точку зору, значить плекати в церкві чиновників із **штучно створеним авторитетом**. А чиновник — найбільше зло в громадському, політичному, мистецькому, а тим більше церковному житті. Психологічного чиновника — де б він не був, — треба боятись, як вогню. Чиновники (а в якій ділянці нашого життя їх нема?) убивають усе живе, вони гальмують наш поступ у всіх ділянках національного життя. Викривати чиновників — святий обов’язок усіх чесних, мислячих людей. Серед православних (особливо серед духовенства) можна часто чути нарікання, що інтелігенція бокує від церкви; як то було добре колись, коли не було так “багато вчених” і т. д. Тоді здається, що ось-ось пролунає заклик: “Закриймо школи і каменуймо інтелігенцію!” Дехто навіть був би готовий застосувати адміністративні заходи проти тих “дуже вчених”. На щастя, живемо в демократичних країнах...

З приємністю відзначу, що Блаженніший Іларіон пару років тому був видав навіть спеціальне посланіє про ролю інтелігенції і про потребу залучення її до праці в церкві. Це посланіє було видрукуване в журналі “Віра і Культура”. Та,

на жаль, воно не мало найменшого впливу на церковних чиновників — воно нічим і ніяк лихові не зарядило — ніби його ніхто й не читав...

Пригадуємо це, бо справа дуже важлива. Уявімо собі, що прийшла нагода повертатись в Україну. З чим же ми вернемося? Хіба що з пропозицією “перехрестити” Андрія Первозваного на “Андрея” і Андріївський собор на “Андрейський” чи “Андреєвській”?.. Чи з пропозицією славити Бога лише “на висоті”, а “на низу” ні?.. Чи уявляєте собі, як там нас з таким “націоналізмом” привітають?..

1966

ВІРЮ, ЩО НЕ ДУЖЕ ДОВГО, ДОКТОРЕ С.С.САССЕ!..

У “Новому Шляху” ч. 69 (3. 9. ц. р.) д-р С. С. Сасс написав чималу статтю під заголовком “Quousque tandem, громадянине Волиняк?” Тема статті стара: сякий-такий Волиняк, “хutorянин-землячок”, ображає галичан. Відмінність цієї статті від інших подібних у тому, що д-р Сасс не обвинувачує мене в безбожництві, в московському запродавстві і в більшовизмі. Він пише: “...один критик (Ох, коли б то один! П. В.) був схильний прирівнювати Вас, громадянине Волиняк, до советофілів. Це згори виключаю...” Тішусь, пане докторе, і “знизу” дякую... Справді, це робить Вам честь і дозволяє мені відповідати Вам, бо це означає, що Ви не переходите крайньої межі.

Але до справи. Я поминаю першу половину Вашої статті, у якій Ви перелічуєте Ваші добродійства “східнякам”: вважаю за більше щастя помагати іншим, як бути спомаганим. І мені здається, що витинати своєю допомогою не зовсім гарно. Це мені нагадує відому казку про милосердну пані: “Я ж вам дала, діду, яєчко?” “Дали, дали, панечко, бодай вам дихати не дало!” — та й кинув тим яєчком-зносочком пані межі очі... Так говорить народня казка. Вірю, що Ви, пригадуючи свої добродійства, не мали метою возвеличити себе, а лише зробити своє писання переконливішими. Але все таки хтось з читачів, нехотячи, цю казку собі пригадає.

Не переказую Вашої статті цілком, бо то забере місце. Вона зводиться до такого: Волиняк стало принижує галичан, отже, він не соборник, а “хutorянин-землячок”. Причиною цього є мій вислів у “Нових Днях” ч. 55: “Характерно, що на 18 вокальних творів було виконано 6 (третина!) так званих стрілецьких пісень, у яких військової (стрілецької) відваги, патріотизму й українського характеру рівно стільки, як у Сталіна й Маленкова совісті та любови до України”.

Другою поважною причиною, яка розпалює стало пристрасті багатьох українців з західних областей, — друк “Щоденника” А. Любченка, який навіть на думку дуже культурних людей (не виключаю з них і д-ра Сасса) треба було солідно редагувати, себто цензурувати.

В додаток ще й кілька моїх висловів з цього приводу.

Вони остаточно виповнили “чашу терпіння” д-ра Сасса і багатьох інших. Зокрема мені відомо, що на цю тему йдуть жваві й гострі суперечки в Едмонтоні, де невеличкий гурток

читачів “Нових Днів” складається майже виключно з галичан (українців з центральних земель там майже нема).

Мені трохи ніяково повторювати раніш сказане: я галичан дуже люблю, ціную й шаную, але... боротимусь проти двох Україн: “великої” й “малої”, східної й західної. Тих, хто признається до “вужчої батьківщини” (Галичини) й до “ширшої” (України), я викриватиму далі. Друге: я поборюватиму примітивізм і нечесність — таке завдання кожного часопису й кожного редактора. Третє: я говоритиму й далі цілком одверто те, що думаю, і обстоюватиму право на це до самої своєї смерті. Вважаю, що редактор, який не говорить одверто того, що думає, не має права редагувати часопис, а читачі не сміють його читати.

Отже, я не тільки думаю, а й певен, що “стрілецькі пісні” є примітивом не вартим уваги, що вони не належать до української музики своєю тональністю навіть. З властивої отим “богопротивним східнякам” скромності, я підкреслюю завжди, що я не музикознавець. Так. Але сьогодні мушу таки порушити засаду скромності і сказати, що дещо в цьому я таки розумію, чимало читав, ще більше слухав, бував і в музичній школі і музику вмію чути, а свою ще й пізнавати. І д-р Сасс мусів би трохи визнаватись на тій “східняцькій” манері вислову: ми часто оминаємо слово “я”...

Але послухаймо, що говорить про ті самі пісні Олександр Кошиць, якому і я і д-р Сасс мусимо в питанні української пісні коритись:

“Недавно розглядав я “Великий співанник Червоної Калини”. Ну й набрався ж я біди! Не хочеться вірити очам, коли бачиш, що очолюють його оті “знамениті стрілецькі пісні” з їх кухонною мелодикою й отим опрацьованням. Отже ми дожили до часів, коли “жовнярські жарти” реклямуються, як музичні шедеври та патріотичні художні цінності, і то в зв’язку з нашою визвольною боротьбою! Змішування найвищого патосу з найдешевшим ерзацом!..

Для вшанування пам’яті стрілецтва та його патріотичного чину не треба вивішувати їх брудної білизни, а досить було взяти дві-три гарні мелодії (які там є!) й ними схарактеризувати і добу, і її тонус, і світлу пам’ять стрілецтва, а не викладати дешевенькі жидівські вальчики та напівросійські солдатські пісні, від яких стає соромно. Не знаєш чому дивуватись: чи глупоті, чи наївності авторів. Вони, правда, вибачаються пієтизмом до стрілецтва, але такий пієтизм

тільки псує легенду, яка стає вже героїчною історією. Про гармонізацію вже й не кажу, там є що подивляти... Певний, що коли пройде чад минулого, а голова просвітлішає, то критика скаже те саме..." ("Відгуки минулого", О. Кошиць в листах до П. Маценка, видавництво "Культура й освіта", Вінніпег, 1954, стор. 38-39, лист з датою 6. VI. 1940 р. Пратовис джерела. П. В.).

Що маю додати? Судить мене, пане докторе, але... разом з Кошицем! Кошиць сподівався (в 1940 р.), що "пройде чад минулого, а голова просвітлішає, то критика скаже своє слово". Пройшло 14 років, я сказав своє слово і... маю!

Не можу не висловити своєї подяки пп. П. Маценкові і Ів. Ільчишину, що вони видали ці листи і ще й вислали їх мені саме в пору, бо якби це все спізнилось, то я справді мав би клопіт.

Отже, не український характер і стрілецька відвага, а "жидівські вальчики та напівросійські солдатські пісні" — це стрілецька "епопея в музиці", а більшовицькі пісні — упівська "епопея в музиці". (Див. мою статтю "Коломия є гарне місто..." в "Н. Днях" ч. 40, травень, 1953 р., яка наробила не менше ярмарку, як і мій репортаж про зустріч діячів української культури в Торонто). Ну, а де ж наша творчість?.. Чи дозволите, пане Докторе, поборювати мені засмічення нашої музики поступовим винищенням українського духу в ній солодкавими жидівськими вальчиками та російсько-більшовицьким примітивізмом? Але незалежно від Вашого дозволу, я певен, що мої читачі цього вимагають від мене, бо вони утримують мені журнал не за мої неповторно-казкові очі і не за мою золоту лисину, а за те, що він (журнал) служить українській культурі й визвольній боротьбі нашого народу.

А коли б навіть ті пісні були й добрі, то я категорично буду проти заповнення ними програми концерту на зустрічі мистців, бо їх уже відспівав кожен когутик, а не тільки півень — на такому концерті треба співати щось нове, бо той концерт мусів стати віхою в культурному житті еміграції бодай на пару років. А коли це не сталося, то тільки тому, що керували тією імпрезою люди, які свою "вужчу батьківщину" (земля йому каменем цьому "соборному" вислову!) ставили вище від "ширшої". Я це з свого редакторського й українського обов'язку сказав виразно й одверто. На Вашу думку я "хуторянин-землячок"?.. Хай судять читачі про це. А я помовчу.

Я робив закид і улюбленій своїй співачці, одній з кращих наших виконавців — Н. Носенко, але вона на мене не образилась і не посудила мене в якомусь провінціалізмі і в ненависті до... її дніпропетровської “вужчої” батьківщини.

Не маю місця на цитати, тому рекомендую читачам перечитати Любченків “Щоденник” (харківський і київський період). Зокрема звертаю увагу на стор. 45 того мого видання. Побачите, чи Любченко “лаяв” тільки галичан! І ніхто з харків'ян навіть і не подумав ні мене, ні Любченка посуджувати в зраді народу. Бо в них нема двох батьківщин (вужчої й ширшої), а є тільки одна — Україна.

Не хочу відповідати на деталі Вашого листа, пане Докторе — нема місця. Це все те саме. Скажу хіба, що листа інж. С. Процюка, якого Ви цитуєте за “Н. Днями”, я значно зм'якшив, а, крім того, з написання деяких літер і з мови його бачу, що інж. С. Процюк галичанин. Як бачите, стверджується моє запевнення, що тільки дуже мізерна кількість галичан мають дві батьківщини (вужчу й ширшу).

Доки я буду “продовжати”? Ось доки: 1. Поки не виб'ю з свідомости частини нашої еміграції поняття про дві батьківщини і поки вони не стануть тільки українцями; 2. Поки не доб'юся права вільно висловлювати свої думки без загрози бути обвинуваченим у зраді народу чи бути вбитим; 3. Поки мене не вб'ють, що може статися, хоч і як я остерігаюсь (навіть на футбольні змагання не ходжу!). Не посміхайтесь, пане докторе, бо я знаю, що говорю: я бачу більш, ніж Ви сподіваєтесь. Знаю, що Ви того не хочете, але може колись будете каятись, що й Ви обвинувачували мене в якихось “злочинах”. Справа поважніша, як декому вона здається. Ми легковажимо обвинуваченнями, не враховуючи морального спустошення частини нашої еміграції — отих “молдчиків”, як ми їх зємо. Зверніть увагу на статтю Б. Богдановича “Покласти край нездоровим явищам” (“Гомін України” від 11. 9. ц. р. Я посуджую його тільки в одному: у затраті моралі й людської гідности (відкидаю всяку політику тут!). Він не називає жадливого злочину, що стався на матчі: напівсмертельне побиття відомого змагуна О. Скоценя — ні, про те не говориться. Говориться про те, що він мусів грати так, щоб його дружина програла бо “ходить” (навіть бігає!) “про першенство одної української дружини”. От і все. Це такий “чесний спорт” — програй, а коли ні, то вб'ємо, бо ти в такому випадкові... зрадник нації...

Не бороню О. Скоцень. Не знаю тієї справи, бо на матчі не ходжу свідомо. Але факт, що людину були б убили, коли б не поліція. А в пресі ніхто ані чичирк, що когось били! Вірю, що Скоцень, читаючи "Слово до вільних духом", яке було видруковане в провідній пресі, думав, як і Ви, що то до нього не стосується: били письменникові Багрянному вікна, били проф. Зайцева, а я тут при чому?

Зло стає тотальним. Ось чому я, пане докторе Сасс, розцінюю неперемінливу кампанію проти мене (сьогодні говорю тільки про себе, хоч я в цій ролі, на жаль, не один) як психологічне (інколи несвідоме) виправдання фізичної ліквідації мене при першій нагоді. Справді, якщо Ви читаєте нашу пресу, то скажіть: у чому я ще не був обвинувачений? Хіба що в краді... Дякую й за це...

1954

ЩЕ ОДНА БАНДЕРІВСЬКА “ПОСЛІДОВНІСТЬ”

У двомісячнику “Київ” (Філадельфія, США) у ч. 2 за 1959 р., його редактор — Б. Романенчук — вирішив черговий раз “прогулятися” по Волинякові. Я, як правило, такими “прогулянками” ніколи не цікавлюсь, хіба що автори їх перейдуть межу людської пристойності. В такому випадкові я передруковую напад, щоб показати читачам людську підлоту.

Межа людської поведінки, на мою думку, переходиться лише тоді, як когось обвинувачують у зраді свого народу, у вбивствах, в агентурній діяльності тощо. Все інше, на мою думку, можна писати всім і завжди. Принаймні на мене. Я наприклад, ніколи не протестуватиму, як хтось скаже чи напише, що я поганий, дурний, що в мене препоганий ніс, чи що я взагалі ні до чого не здібний і т. д. — кожен має свій смак і погляди і має право висловлюватись про когось так, як він думає.

Б. Романенчук перейшов межу людської пристойності тим, що він свідомо пришиває (іменно по-більшовицькому “пришиває”) мені й Багрянному щось російське, більшовицьке, вживши в своїй не дуже то мудрій шпильці зовсім без потреби російської мови і більшовицьких виразів, навіть не беручи їх у лапки:

“Любимий вождь, Іван Павлович! Можеш спати спокійно... Про це вже старається твій вірний і відданий слуга Петька Петух”, себто Петро Волиняк...

Як бачимо, дуже оригінально й дотепно! Як і личить магістрові. Виходить з цього “дотепу”, що мені й Багрянному властиве все російське, більшовицьке, що навіть наші імена помилково звучать по-українському.

Так значить Ви, Вельмишановний і Дуже Поважний Пане Магістре, Докторе, Редакторе і прочая і прочая, аж отакий “бдітельний” “націоналіст-соборник”? Так оце Ви так про нас думаєте? Ні, неправда — ви так не думаєте, це ви тільки так по-галичмоно-магістерському соборно-політично упідлюєтесь.

Я не знаю, що пан магістер думають про Ів. Багрянного, але певен, що про мене вони думають зовсім не так, як тепер пишуть у коломийському “Кієві”. І це я зараз доведу.

Перш за все повністю передруковую цю братоненависницьку нотатку, щоб читачі могли самі робити висновки:

“Нечувана любов. Найбільший “соборник” між східняками і найбільший східняк між соборниками (як бачите тепер без лапок, бо між східняками соборника бути не може. П. Вол.), майже геніяльний і абсолютно всезнаючий Петро Волиняк пише в своєму журналі (“Нові Дні”, 1959, ч. 3) таке:

“Виступи Ів. Багряного в Торонті виявили просто нечувану на еміграції любов до цього нашого визначного письменника і політичного діяча від усіх прошарків еміграції, незалежно від її територіяльного походження, політичної орієнтації та віровизнання (підкр. наші — “Київ”).

Любимий вождь, Іван Павлович! Можеш спати спокійно. Тебе нечувано і соборно любить український народ, як не любив ще досі нікого. Про це вже старається твій вірний і відданий слуга Петька Петух. Тільки ти вже не забудь йому якого ордена почепити — він же так старається, мало із шкіри не вискочить”.

Боронити Ів. Багряного я не маю найменшого наміру, але від свого твердження не відмовляюсь і в разі потреби можу його цілком певно обґрунтувати. Ну, а щодо епітету “вірний і відданий слуга”, то вже хто-хто, а Б. Романенчук, який знає мене з Австрії (від 1955 року), напевно не сумнівається (я певен у цім!), що хочби він мене перейменував не тільки на “Петька Петуха”, а навіть і на соборного “когута”, то я на посаду “вірного і відданого слуги” чи якогось іншого, за виразом Ю. Шереха “єсмена”, таки не вродився. Це Б. Романенчук мусить знати хочби із власної практики.

Та вернімось до Романенчукової нотатки. Отже, читачі “Киева” мусіли б зробити висновок, що П. Волиняк: 1. Дуже дурний (Р-к пише: “майже геніяльний”), 2. Нічого ні в чому не розуміє (Р-к пише “абсолютно всезнаючий”), 3. Людина без характеру і хребта, яка сліпо поклоняється перед сильними “вождями” (Р-к пише: “вірний і відданий слуга”), 4. Не український патріот, а людина, яка думає по-російському та ще й російською мовою (Р-к пише: “Любимий вождь” і т. д.), людина, яка навіть не може носити порядне українське ім’я — Петро, а мусить зватись московським “Петькою”...

Чудового редактора мають читачі “Нових Днів”! Та “горі імієм серця!” (І носи також!), бо був час, що Б. Романенчук був певен, що Волиняк буде “соборником” і до самої смерти віритиме, що бандерівців варто перевиховувати, що, мовляв, то “своя кров” і з них можуть бути люди (я справді ві-

рив у це!) і писав про мене все “совсем наоборот”, як кажуть одесити.

У “Гомоні України” (ч. 5(40), від 4. 2. 1950 р.) у статті “Літературне життя української еміграції в Австрії”, у розділі “Петро Волиняк” — сім великих підвальних шпальт!) Б. Романенчук писав таке:

“...відновив свою літературну діяльність по кількарічній перерві. Волиняк почав писати ще на рідних землях і друкувався від 1931 року в різних літературних журналах, а між іншим і в “Житті й Революції”...

“...Збірка оповідань на ці теми мала друкуватися ще в 1932 р. в Державному Видавництві України п. н. “На гірських кряжах і полонинах”, але світу не побачила, бо (підкреслення всі мої. П. В.) автор відмовився показати “організуючу й керівну роль партії в соціалістичному будівництві”. Це, напевно, і було причиною арешту і заслання на Біломорсько-Балтійський канал” і т. д.

Отаке, п. Романенчуку! Сталінові відмовився догоджати і пішов у тюрюгу й заслання, а Багрянному, який не має не тільки що ГПУ чи НКВД, а навіть паскудного бандерівського СБ, яке може хоч не заслати на ББК, та путем і цуркою задушити, — став “вірний і відданий слуга”... Вибачте, Вельмишановний і дуже Поважний та ще Правдомовний Пане Магістре, але смію запитати Вас: Коли Ви брешете — У 1950 чи в 1959 році?.. І де саме: У “Гомоні України”, чи в коломийському “Киеві”?..

Та цитуємо Б. Романенчука з “Гомону України” ще раз:

“Хоч давніша Волинякова творчість не відома ширшому читачеві, однак з останніх творів не важко зміркувати, що маємо справу з письменником, у якого є і літературний хист і літературний досвід... Збірка... “Земля Кличе” (1946) показує добру технічну культуру і виразний літературний талант Волиняка, який володіє досить багатим засобом фарб і вміє ними покористуватися у змальовуванні гарних, пластичних, чітких і небанальних образів. Його мовостиль поетичний і образний... персонажі вільні від схематизму: Автор, напр., не має звички описувати персонажу від себе, він користується радше безпосередніми засобами, які дають можливість персонажам виявлятися у дії... на загал, це письменник самобутній, і, можна сказати, з власним літературним обличчям”.

“Із кількох оповідань названої збірки “Земля кличе” п. Волиняка найвартіснішим видається нам “На хуторі”, в якому автор сміливо змальовує духовий образ Гр. Сковороди в останні роки його життя. Це оповідання було нагороджене на літературному конкурсі “Нових Днів” 1946 року, і з цього приводу один із членів журі (ред. “Укр. Літ. Газети” у Мюнхені Ів. Кошелівець. П. Вол.) писав: “Творча фантазія письменника, щоправда, не виходить за межі устійнених Ковалинським і пізнішими дослідниками уявлень про філософа, одначе твір, написаний в теплих ліричних тонах, читається з інтересом, особливо в тих місцях, які змальовують Сковороду далеко від людей, серед чудесної української степової природи. Прозоро ясний, величний пейзаж вдало вплітається в розповідь і створює гармонійне тло, на якому яскравіше вимальовується образ мислителя. Весь нарис витриманий в урочисто піднесеному тоні, який досягається головню своєрідно-інверсійною будовою фрази”.

Думаю, що цитувати досить, хоч я міг би цитувати ще багато. Ну, а через 9 літ, як я накивав п'ятами на темну і бридку бандерівщину, Б. Романенчук запевняє своїх нещасних читачів, що Волиняк — трохи чи не останній неук і дурень... То чи буде це непристойністю, як я скажу: Б. Романенчук — безконкурентний брехун, який, щоб догодити своїй партії, зневажає сам себе і просто цинічно кпить із своїх читачів?..

Та зачитуймо Б. Романенчука з “Гомону України” іще раз (усі підкреслення мої. П. В.):

“... варто відзначити “Лист з Волині”, у якому автор змальовує трагізм українського народу, що ще не зазнав був советського раю, а саме на західноукраїнських землях... Нова московсько-большевицька влада зруйнувала до основ старий лад і завела новий, забрала від дітей батьків, рідний дім і все, все, що вони мали... Дуже зворушливо змальовує автор почуття дитячої психіки, завдяки чому оповідання набирає особливого інтересу”.

“Окремою книжечкою вийшло оповідання “Під Кизгуртом” (1947). Це добре побудоване сюжетне оповідання, в якому автор вернувся до давнішої тематики... Тільки ж темою цього оповідання є епізод з життя давніх українських поселенців в Сер. Азії, серед отих киргизів чи узбеків, які так само ненавидять московсько-більшовицького наїзника, як і українці...” Котре з цих явищ є протиприродне — те, що

змалював автор в оповіданні, чи те, що ми помічаємо тут (у Канаді і США — П. Вол.)? Відповідь читач, напевне, знайде у “Під Кизгуртом”.

“А ще треба згадати літературний репортаж Волиняка “Кубань — земля українська, козача” (1948). Що це: репортаж, чи повість? Автор назвав це репортажем, але воно читається, як добра повість про Кубань та про те, як Москва намагалася з корінням винищити український народ та приборкати непокірного українського духа... Жоден, мабуть, нарід не виявив супроти нищівних заходів Москви стільки невгнутости й твердості, що український, але й до жодного мабуть, народу Москва не стосувала таких диких, жорстких засобів, як до українського. І не знищила Москва українського духа. Це прекрасно показує Волиняк у своєму репортажі... Це дуже жахлива картина, як її показав автор, але не менше правдива. Проте вона не викликає в читача песимізму своєю трагічністю і жахливістю. Навпаки, вона повна оптимізму, не тільки у фразах, але й у всіх деталях, образах. І це дуже позитивний бік репортажу, бо оптимізм — одна із основ нашої сили на еміграції, сили, якої нам так багато треба, щоб бути корисними батьківщині”.

Як бачимо з цитат, Б. Романенчук переконував читачів “Гомону України”, що Волиняк таки соборник, бо дуже яскраво змальовує знищення української родини на західніх українських землях, блискуче довів, що вся Волинякова творчість скерована на боротьбу з російським більшовицьким окупантом, що вона (творчість) оптимістична, себто Волиняк вірить у неминучу перемогу нашого народу в боротьбі з окупантом.

А що ж тепер? Волиняк — людина, яка думає по-російському, російською мовою, словом, не український Петро, а московський “Петька” та ще й “Петух”!..

Ні, треба бути не людиною, а бридким слимаком, щоб отак знущатися самому з себе, як це робить Б. Романенчук.

Щодо мене, то Романенчукові читачі мають змогу вибирати: або вірити Романенчукові з “Гомону України”, або вірити йому з “Киева”. Щодо самого Романенчука, то їм вибору нема: або він з них кпив у “Гомоні України”, або кпить тепер у “Киеві” — однак він буде в їх очах брехуном і людиною, яка не шанує ні свого імени, ні свого слова.

Що спричинює такі явища? Тенденція під плащиком соборности затримати поділ нашої нації на дві частини: на

галичан і на українців. Саме те, проти чого я боровся й боротимусь: мусимо мати тільки українців! А спекулювати на соборності нема чого — це вже давно перейдений етап нашої історії. Сьогодні про потребу соборності можуть говорити тільки примітивні політичні спекулянти типу Б. Романенчука та його партії. І я їх ніколи не шанував і не шануватиму. Б. Романенчук може завтра написати найкращу статтю про Ів. Багряного в своєму “Києві”, а Ів. Багрянний може також віддати данину “соборності” і написати те саме про Б. Романенчука в “Українських Вістях”, але й тоді Б. Романенчук лишиться для мене не людиною, а слимаком.

Для мене в першу чергу — людина, а вже потім українець, а ще потім — член партії якоїсь. Якщо двонога істота втратила людські ознаки (чи й не мала їх ніколи!), то вона зайва і шкідлива нації, не дасть вона користі й партії.

Ось саме тому я й загострю боротьбу з політичною аморальністю. Саме тому “підняв на щит” і підлий виступ Б. Романенчука, з яким роками співпрацював і який не має найменшої підстави сумніватися ні в моїх людських, ні в національних якостях.

Аматорам обвинувачувати мене в галичаножерстві нагадаю, що свого товариша по протиросійському підпіллію і по російській тюрмі О. Калинника (східняка з крові й кости!) я так само “похвалив”, як і закукуріченого галичмона Б. Романенчука.

1959

А ТЕРОР ТАКИ ПРОДОВЖУЄТЬСЯ

“Нові Дні” частині нашої еміграції не подобаються від дня свого народження. Починаючи з 28 жовтня 1945 р., з дня виходу першого мого маленького щоденника в Зальцбурзі, Австрія, я стало перебуваю під терором. Те, що я пережив за три роки в Австрії, просто не вкладається в жодну норму людської уяви. Хто не був на еміграції, той того ніколи не зрозуміє й не повірить, що це взагалі можливо. Перших два роки в Канаді, поки я відробляв контракт на фермі і “виводив у люди” “Гомін України”, були цілком нормальними: певна частина еміграції мене дуже любила, низько кланялась, величала мене “паном директором”, “редактором”, “професором” і навіть “магістром”, бо “не можна ж отак просто сказати на вас Волиняк, ви ж таки вчена людина...”

Появилось перше число журналу — почалось усе знову: “вчені” пишуть про мене в журналах і газетах так, щоб “невчені” робили висновки і нищили “ворога народу”. Яких погроз я тільки не мав! Наприклад, одержую анонімного листа, у якому мене кваліфіковано “більшовицьким агентом” за те, що я в “Нових Днях” ставлю апострофи, які ті “вчені” зовуть “клинцями”. І висновок: “Прийде ще час, що ми ті твої московські клинці позабиваємо між твої свинячі ребра!”

Як бачимо, має відбутись справжній “революційний чин”!

Пару років (періодично, щоправда) мене тероризовано анонімними телефонами і то з таким розрахунком, щоб я не міг виспатись: від 12-ої ночі до 5-ої години ранку!

Останнім часом посипались анонімні листи. Ось один найновіший, який я оприлюднюю, бо він написаний на замовлення редактора двомісячника “Київ” (Філадельфія) Пана Доктора Богдана Романенчука. Як відомо нашим читачам, Пан Доктор Б. Романенчук просто “списали” мене й Багряного з української нації. Ів. Багряного за те, що він талановитий письменник і голова УНРади, а мене за маленьке і цілком звичайне речення, у якому я сказав, що Ів. Багряного люди люблять. Оце і вся моя “національна зрада”... За це я удостоївся російської назви “Петька Петух”, цитат із пісеньок сталінського придворного поета Лебедева-Кумача і взагалі виразних натяків, що той Волиняк людина дуже й дуже непевна... Звичайно, чекати довго не довелось: 15 жовтня ц. р. я одержав листа, у якому мені дозволено жити

менше місяця, бо вже “10 ноября... я прийду і запитаю, то ти маєш дати звіт, бо інакше пуля в твій зарозумілий лобчоло”.

Лист починається словами Пана Доктора Б. Романенчука: “До всезнаючого і геніяльного Петька Петуха...”

У чому ж мої “національні злочини”?

1. “Я згубив сім'ю через таких як ти... (нецензурна лінійка) і Багряних...”

2. “А Тарас Шевченко писав у своїх віршах, що за миску сочевиці наші Волиняки і Багряні підуть на послуги для старшого брата Хрущова і для молодшого Гомулки...”

3. “Ніхто так не пише, так не думає і так не робить, як Іван Багряний і його заступник Петька Петух Волиняк...”

А тому “ти... будеш щасливий, як умреш своєю смертю...”, то краще “не веди в пропасть цілої нації, а себе на загибель”. Лист кінчиться словами “Нічого собі не бажаю, тільки погратись з тобою. А ти можеш іздогадатись, як ця забавка закінчила б ся. А ми пограємось. Запам'ятай собі це”.

Лист пересипаний брудною лайкою, писаний на обох боках великого канцелярського листа, а потім ще на двох сторінках листика з блокноту. На одній з них нема брудної лайки, то я тут друкую фото з цієї частини.

Лист писаний лівою рукою, навмисне малограмотно, навмисне не поставлено ком і крапок, навмисне невдало вжито московської брудної лайки, але літери “я” і “є” написані так, що жоден “східняк” їх до смерти так не напише! Та це маловажне, бо деякі вирази цілком видають походження автора листа: наприклад, “клянусь на Господа, що ти будеш моєю жертвою” — “східняк” обов'язково скаже “Клянусь Господом”, — “по цьому світі”, “буду поспотрїть” і т. д.

Мені було б дуже неприємно, якби хтось із українців із західніх областей шукав у цьому моєї “ненависти до галичан” — у мене її справді ніколи не було. Але мушу ж я викривати злочинність і аморальність, мушу ж показати, з якої партії чи “середовища” вийшла отака людська потвора і наскільки він “віруючий і практикуючий християнин”, коли клянеться “на Господа”, що вб'є свого брата!

Мені здається, що було б дуже благородно, коли б самі ці наші чесні й порядні люди із західніх областей звернули увагу редакторів, що не можна так писати, щоб у наслідок їх писання ми одержували отакі листи. А хіба ж тільки я їх одержую?..

Хто може осмикнути тих редакторів, як не ви, порядні й розумні люди із західніх областей? Зрозумійте, нарешті, що це знак гниття еміграції, яка має дуже важливі завдання: допомогти нашому народові визволитись. Як же ми поможемо народові, як ми самі гниємо на пні! Бо хіба ж це не страшна гниль, як чесна людина подає руку тому, хто “клянеться Господом”, що вбиватиме своїх братів по нації?

Може хтось подумає, що я боюсь цих погроз. Ні, мені тільки до смерти бридко... Скільки ж є галичан, які захоплені творами Івана Багряного і які найкращої думки про нього, а чого ж вони дозволяють невеличкій частинці оцих брутальників псувати кров цій до краю хворій людині?

Мені прикро згадувати, але ось недавно у “Нашій Меті” (орган Східньої дієцезії) видрукувано “відкритого листа” до мене, якого підписав наш же передплатник, педагог (з католицького об’єднання педагогів) п. Я. Козловський. У ньому обвинувачує мене в тих же “злочинах”, що їх закинув мені й Пан Доктор Б. Романенчук. Наприклад: слово “райдуга” — русизм і я ним калічу наших дітей... Мало того, він обвинувачує мене ще й у тім, що кілька років тому він мене анонімно обвинуватив за це саме в тій же газеті, а я й досі “не виправдався”... Так ніби прокурор обвинувачує, а не виправдуєшся, то “под стенку” і все. А це ж погана провокація, бо я хоч і не відповідав анонімові з “Нашої Меті”, але відповідав іншим таким “грамотіям”: я їм радив заглянути у словник Уманця і Спілки і почервоніти. Не тому радив цей словник, що він найкращий, а тому, що він виданий не в Києві, Харкові чи Одесі, а у Львові і ще й у 1897 році, якщо мені не зраджує пам’ять, бо я його під руками зараз не маю. Нарешті, подивіться в усі буквально словники, а тоді обвинувачуйте мене в “зраді народу”.

Не могу ж я пояснювати також п. Козловському, що слово “універсальний” не російське, а латинське: “універсаліс”. Не могу йому відповідати взагалі, бо лист має провокативну мету. Напр., він пише, що я намагаюсь образити католиків, додаючи завжди до імені єпископа слово “католицький”. Перш за все, відколи слово “католик” для католика стало образою? І мушу ж я сказати, про якого єпископа йде мова: православного, католицького, протестантського, чи, може, про свідка Єгови навіть... Я це роблю завжди. Ось приклад із “Нових Днів” ч. 107 (вересень ц. р.), стор. 18, яке вийшло раніш від числа “Нашої Меті” з листом п.

Козловського, і я не написав так спеціально, щоб “виправдатись”:

“У конгресі узяли участь найвищі достойники українських церков: митрополит Української Православної Церкви д-р Іларіон, який був поза Вінніпегом, прислав спеціального листа й благословення конгресові, а митрополит Української Католицької Церкви, Максим, вітав конгрес особисто”.

Скажіть же, будьте ласкаві, чим я тут образив католицького митрополита і католиків взагалі? Чим я їх принизив? А чого ж мій митрополит не гнівається, що я його назвав православним? Я певен, що він гордий з того. І я також. Чого ж п. Козловський вважає собі за образу, як його назвуть католиком? Хіба образа в тім, що я митрополита Іларіона згадав першого, а митрополита Максима після нього? То знайте, що митрополит Іларіон: 1. Старший віком, 2. Старший хіротонією, ну, а 3. Він митрополит моєї церкви, то хіба ж я не маю права його більше шанувати і згадати його першим?

Хіба, пане Козловський, ми не знаємо, чого Ви листа послали не в “Нові Дні”, а в “Нашу Мету”? Ви ж прекрасно знаєте, що я його був би видрукував у журналі, бо я завжди ті листи, у яких мене “б’ють”, друкую. Хіба ж Косач не може бути доказом цього? А послали Ви свого поганого провокативного листа в “Нашу Мету” тільки тому, щоб налякати батьків, щоб вони не купували дітям моїх підручників.

Голубчику! Та Бог з Вами! Та вчіть наших дітей і далі за підручниками, у яких нещасних дітей питається “Чого сніг білий?” (Поясніть же мені темному й непросвіченому, чого він білий? Хіба тому, що не чорний...), учіть їх і далі, що “чужоземне слово “отара” по-українському перекладається словом “банда”, а “чужоземне” слово “горище” по-українському буде “чердак”, а також “чужоземне” слово “цуратися” українською мовою означає “стидатися” і т. д.

Учіть, але не провокуйте редакторів, не провокуйте поважного католицького органу, бо це... нечесно. І не порядно. І небезпечно, бо я завтра можу одержати такого листа, як оце одержав у наслідок Романенчукового під’юджування чорних сил, ну, і як тоді це все виглядатиме, як я буду змушений друкувати фото того листа? Хто на тому потерпить: Ви чи хтось більший за Вас? Чого Ви про це не подумаете?..

Кілька років тому, як “Нові Дні” друкувались у друкарні оо. Василян, такі листи писались у Рим. У наслідок тих листів оо. Василяни змушені були вповісти мені друк. Чорні

сили були певні, що Волиняк уже не видрукує ні журналу, ні шкільного підручника. Прорахувались — читачі помогли, я купив лінотипа і почав друкувати в поляків... І нічого ви мені, панове не робите. Знайте, що я пережив Леніна й Сталіна, переживу й Вас, — ви мене не знищете, а самі впадете, бо від отаких листів, як оце бачите на фоті, ви не станете ані розумнішими, ані поряднішими.

Зверніть увагу, що автор листа по-англійському грамотніший, як по-українському, а тому не шукайте його між “мужвою”, як такі панки привикли звати простих порядних людей, — шукайте його між “панамі”.

Не думайте, що то тільки мене скубуть: при першій нагоді скубнуть кожного з вас. Це справа загальна, бо як щось погане лежить серед вулиці, то його треба гуртом скинути в яму й загребти землею, щоб не пахло...

1959

НОВА КНИЖКА НА СТАРУ ТЕМУ...

Д. Донцов, МОСКОВСЬКА ОТРУТА, стор. 292, обкладинка Н. Геркен-Русової, наклад — 3.000, видання Спілки Визволення України (“відновленої”), Торонто-Монтреаль, 1955 рік.

Щоб щось сказати про цю книгу, мушу перш за все відрекомендуватись. Отже, я — один з націоналістів-донцовців, з тих “советів”, з тих богопротивних “збільшовичених східняків”, що вивчали Д. Донцова з лайливих цитат у радянській пресі, виписували їх, намагалися створити цілість, щоб уявити собі творчість теоретика й ідейного основника ОУН; один з тих, що організували підпільну студентську групу в Києві ще в 1932 р., що організували перехід радянсько-польського кордону, щоб пов’язатись з ОУН, щоб принести відтвори Д. Донцова.

На еміграції є ще учасники тієї нашої “закордонної прогулянки” і вони це можуть ствердити.

За це мене засуджено, заслано на Біломорсько-Балтійський Канал ім. Сталіна. Цитати з Донцова і Маланюка, знайдені в мене в час арешту, були одним з поважних пунктів обвинувачення.

Отже, я, можна сказати, старий “спадковий” донцовець, тому прошу не посуджувати мене в спеціальній антипатії до Д. Донцова.

Перше моє знайомство з творчістю Донцова (з цілими творами) сталось у 1944 р. в Скольому (Галичина), де мені попало в руки кілька чисел “Вісника” з статтями Д. Донцова. Там я прочитав його статті про Гітлера, Муссоліні та інших “світочів” людства, на яких мали орієнтуватися українські патріоти. Признаюсь, що в мене від того читання витворилося дуже сумне почуття: я соромився. З того часу я все більше читав Д. Донцова і все більше й більше переконувався, що творчість цієї надзвичайно цікавої, талановитої й послідовної людини нічого, крім шкоди, нам не дасть.

Переді мною нова його праця, “Московська отрута”, яка також нічого нового не дає: в ній бачимо д-ра Д. Донцова — блискучого публіциста, сміливого й талановитого письменника, але... людину шкідливу і — в цитуванні принаймні — нечесну.

Ідея цієї книги дуже проста: українці, не об’єднайтеся, боронь, Боже, не припиніть внутрінаціональної боротьби, бо тоді кінець нації!

Між іншим, Д. Донцов твердо переконаний, що українці вже об'єдналися, що між ними настав мир і злагода і це його найбільше турбує. Цією турботою і сповнена вся його нова книга.

Назверх виглядає, що Д. Донцов — шалений патріот, що він нестямно любить Україну та її народ. Та це так лише для недосвідченого читача. Коли вчитаетесь у його книгу, коли не будете захоплюватися тільки його блискучим полемічним стилем, його способом цитування, а продумаете його настановлення, то переконаєтесь, що ніхто так не гидує українською нацією, як Д. Донцов.

Колись була потрапила в мої руки стара, царська ще, географія. Там я вичитав характеристику українця, яка зводилась до такого: Хахол — ленив, неповоротлив, упрям і себе на уме... Читав я це в кінці 20 років і, звичайно посміхнувся: дякувати Богові, що стара російська аристократія, з якої і складалася охлократична російська верхівка, була настільки тупа й бездарна, що так думала — ми тим часом колонізували т. зв. Новоросію, Кубань, Надволжжя та величезні терени Азії, ми, — несподівано для Росії, — створили державу в 1917 р., ми, після поразки тієї держави, — знову несподівано для росіян, — вирости так, що їм довелось аж винищувати нас фізично на початку 30-х років. Та хоч ми “ліниві та неповоротні”, а сьогодні ми фактично знову задаємо тон в СРСР в культурній і економічній ділянках. І Росія мусить з нами рахуватись, інакше вона скидатиметься на того “мудреця”, що намагався весною закрити шапкою траву, щоб не дати їй змоги вибитись з землі.

На жаль, Д. Донцов саме на такого мудреця й скидається — він, за прикладом “славетних” російських “географів” повторює ту саму “мудрість”: “Коли майбутні історики” дошукуюватимуться “летаргії” (!!! П. В.) **України**”, то за причину її вони побачать не що інше, як “**ідилічну вдачу українця; його незнищимий нахил до миру, до розкошів, до лінивства, до спокою, розпруги фізичної, умові й моральної, до гоголівського Миргороду.**” (Стор. 198, підкр. моє. П. В.)

Характеристика, як бачимо, знаменита. Царські географи могли б справді повчитись. Не зашкодило б, щоправда, і самому вчителеві врахувати їх “перемогу”...

Якщо вірити Донцову, то українська нація складається з самих тільки смердів, плебеїв, голоти, Санців Пансів і її всю щонайменше треба негайно видушити в газовій камері, залишивши на цьому світі хіба тільки самого Донцова та ще

Н. Геркен-Русову (щоб йому обкладинки з гадючими головами малювала!), ну, і може ще хіба Є. Маланюка, щоб такі мати якусь “масу”.

Найбільшим ворогом народу за Донцовим є Ю. Шерех, а тоді Ю. Дивнич, І. Багряний, У. Самчук і т. д., включаючи й мене грішного. Доводити це все Донцову дуже легко: він вириває цитату з якогось вашого твору і робить з неї цілком протилежний висновок, ніж зробили ви у вашому творі.

Напр., “громлячи” мене за мій репортаж “Від Торонто до Вінніпегу (“Н. Д.” чч. 43, 44) Донцов вириває вираз “тільки те, що “годиться”, що “принесе користь визвольним змаганням”, закидаючи, звичайно, мені **ворожість** до визвольних змагань, хоч я цілий свій вік тільки те й роблю, що змагаюсь, або відсиджую в тюрмах за те ж змагання. Донцова зовсім не цікавить те, що я вживаю ті слова в лапках, що я виступаю **не проти змагань, а проти** міщанської обмежености, **проти** літератури **на замовлення**, як це є в більшовиків і як то пропагує Донцов з своїми учнями на еміграції. Він рясно цитує мене, а ще рясніше мою цитату з Ів. Сенченка про “прекрасну мереф’янку” і патетично вигукує: “Оце їх краса й література!” “Отак колись на Шевченка (як тепер на Донцова. П. В.) обурювались тогочасні Шерехи й Волиняки...” (стор. 201). І висновок з цього приходиться у формі не менш патетичного запиту: “Що спільного мають їх стокільові пикаті красуні з “монументальними колінами”, — з постатями приятельки Шевченка княжни В. Репніної, М. Башкірцевої чи О. Теліги?” (стор. 205).

Справді нічого. Але як можна додуматись, щоб поставити таке... дивне питання? Що має це все спільного з визвольною боротьбою і взагалі з майбутнім української нації? Як можна додуматись узалежнювати майбутнє нації від мого репортажу чи від Сенченкового нариса? Виходить, що коли Сенченкові й Волинякові подобається (хай навіть і “стокільова”) “прекрасна мереф’янка” (а не харків’янка, як її зве Донцов) з “монументальними колінами”, то вони — смерди, а коли Донцову подобається якась тридцятифунтова гостроколінна й гостроноса “міс” чи “фрайлян”, то він, Донцов, уже не смерд, а виконувач “заповіту Святослава”! Тема справді варта пера великого публіциста й уваги читачів...

Багато місця Д. Донцов приділяє в своїй книзі марксистам, соціялістам та всяким іншим безклясовикам. Гостро (і правдиво!) засуджує прихильників безклясовости і збереження “фактичного стану в Україні”. Але при цьому звалює

всю вину на... П. Куліша, Чикаленка, Марголіна, О. Назарука, Драгоманова, Винниченка і... редактора "Нових Днів" (стор. 251), хоч на безклясовість і космополітизм хворіють виключно особи і групи, яких він сам виховав і сотворив — тільки його вихованці з ОУН стоять на цій засаді і за це відповідальність несе не хто інший, як сам автор книги "Московська отрута". І безпотрібно цю відповідальність перекладати на інших. Принаймні, не зовсім чесно.

У книзі сотні імен, тисячі цитат. У цих іменах і цитатах, з яких складається вся книга, — як і всі твори Д. Донцова, між іншим, — заплутається й досвідчений читач, а недосвідчений просто вчадіє від них і або відкине книгу від себе, або... повірить, що всі ті цитати вжиті правильно і всіх українців, за винятком літерально кількох осіб (і то здебільша мертвих уже), треба нещадно винищити, бо вони — смерди, гелоти, раби, Санчі Панси, "дурні Швейки", "люди татарські", плебси, отара, "скажені вовки", "вихолощені марксистки", "хитрі Паньки", "політичні тетерваки", "безідейні суєслови", "московська почвара" і т. д. — хіба перелічиш ці всі "почесні" назви?..

Хто ще вірить у Донцова (як колись вірив я), тому я раджу цю книгу читати. Хто ж не вірить, то навряд чи варто гаяти час — нового автор нічого не сказав: навіть стара лайка в ній сьогодні вже стала банальністю і не варта такого талановитого пера, яке має д-р Д. Донцов.

1955

ДВАДЦЯТИЛІТТЯ “ГОМОНУ УКРАЇНИ”

“Гомін України”, перша газета новоприбулих на цьому континенті, 21 грудня 1968 р. відзначала своє двадцятиліття. У залі католицької церкви св. Покрови в Торонто відбувся ювілейний бенкет.

Вечір був непоганий. Відмінним від ювілейних вечорів було те, що не було привітів: головуючий тільки перелічив представників організацій і письмові привіти. Це було добре, бо ті привіти замучили б публіку остаточно. Та організатори вечора замучили її іншим: улаштували живу газету молодих співробітників “Гомону України”. Не можна сказати, що це погана ідея, але для цього треба було зробити спеціальний вечір, бо вийшло це все дуже довго і публіка таки змудилась.

Що найбільше вражає у всіх виступах? Брак знань про Україну і в наслідок цього почуття національної меншевартости. Наприклад, у виступі Олени Головатой повне роздвоєння: “неуспіх нашої визвольної боротьби”, бо не мали у проводі якісних людей (“неуспіху” фактично не було, а був успіх, який врятував націю, але було програно війну, бо виграти її в тих умовах було просто неможливо), а через кілька речень твердження: “Справжній християнський дух у родині, що властивий українцям, виховує героїв”.

Ганна Романишин, яку чогось звать “общепонятним” іменем “Анна” і “Романишин”, ніби вона чоловік і має невідмінне прізвище, славила не тільки померлого В. Симоненка, а й живого Івана Драча. Присутні редактори “Г. У.” дозволили їй це робити (усі матеріяли до живої газети підготував до виступу гол. редактор “Г. У.” В. Солонинка, він же й керував виступами молодих), забувши, що коли коло двох років тому той самий Іван Драч мав авторський вечір у Торонто (в “Козубі”), то той же “Г. У.” (мабуть, той же В. Солонинка!) писав, що він висланець окупанта і агент КГБ...

З цих усіх промов виходило, що “Гомін України” належав бандерівцям від дня свого народження! Ну й чому б було не сказати правди? Кому вона пошкодить? Ніхто ж “Гомону України” від вас не відбере тепер! Та й навряд чи знайдеться якась людина, яка цього хотіла б. Та й перебрали ж бандерівці “Гомін України” не розбоем і не хуліганством чи шахрайством якимсь, а цілком нормально й законно: подали заяви про членство у видавничій спілці, їх туди прийняли,

вони заплатили уділи, а потім прийшли на збори й вибрали таку дирекцію, яка їм подобалась. Я, наприклад, належу до тих, що чимало спричинились до організації й розбудови видавництва, але я не маю найменшого жалю за це: це правильний демократичний шлях і за це не можна нікого обвинувачувати. Інша справа, чи це з національного боку було доцільно. Та тут можна мати різні погляди. Але якщо й погодитись у недоцільності цієї “акції”, то й тоді треба обвинувачувати тих, що дозволили це робити (хтось хотів цього!), а не тих, що це зробили.

Директор видавництва О. Кушнір промовляв 26 хвилин, хоч я знаю, що комітет дозволив йому промовляти лише 4 хвилини. Я його вперше бачив, бо це нова людина в “Г. України”. Та я з першого разу переконався, що це людина геніяльна. Уявіть собі тільки: 26 хвилин промовляти й нічого не сказати! Це справді треба бути майстром.

На початку він ствердив, що 20 літ тому “ми відчували потребу в такій газеті”. Я посміхнувся: хто це ви і скільки вас? А коли ви самі стали передплатником “Г. України”, пане Кушнір? Невже 20 літ тому?

Правда, що хтось відчував, що така газета потрібна і зробив її. А ви, всі ті, що тепер царюєте в ній, її поборювали. Чому відчувалася потреба в новій газеті? Дуже просто: приїхала маса нових людей, а редактори старих газет (нехай і добрих навіть!) просто не могла достосувати свого писання й редагування до нових людей — занадто велика різниця була в мисленні, у звичках, у мові і всьому тому, що становить газету. Тепер того всього не видно, а тоді була величезна різниця. Ураховуючи це, угаверівці вирішили створити таку газету. Навіть дали на початок якусь суму грошей. Газету розпочали видавати: С. Фроляк, А. Івахнюк, І. Еліяшевський і М. Сосновський як редактор. Вони видали два числа, а третє ми з М. Сосновським уже готували удвох. “Завербував” мене туди пок. магістер Я. Спольський, який теж був у тій компанії. Газета друкувалася у друкарні “Українського Робітника” (гетьманці), а редагувалася і адмініструвалася у хаті А. Івахнюка. Тільки пізніше ми найняли кімнату в приватному будинку, який ми купили трохи пізніше.

Десь улітку 1949 р. приїхав ще Роман Рахманний з Голляндії. Так ми вже стало працювали утрьох. Було важко. Наприклад, платня тижнева кожного з нас трьох була 18

долярів на тиждень. І то бувало так, що я випишу Сосновському й Рахманному чеки в п'ятницю, а собі аж у вівторок, бо не було грошей.

Одного гарного дня С. Фроляк сказав, що грошей більше нема й не буде ніякої дотації. Ми зажурились. Власне ми втрьох працювали стало в газеті, ми ж були й редакторами, то ніби від нас залежало найбільше.

Зібралися втрьох. Рахманний питає мене:

— Як ви думаєте, можна врятувати газету?

— Можна.

— Як саме?

— Відпартійнити. Перевести на тижневик. Створити “компані лімітед” і видавати газету для всіх.

Мої колеги посміхнулися: як перевести на тижневик, коли ми безсилі видавати півмісячник? Поговорили. Врешті подали навхрест руки й присягнули: буде так, даємо один одному слово честі, що газета ніколи не стане власністю ніякої партії, будемо стояти на націоналістичних позиціях.

Узялися за роботу. Поперше, я пішов у друкарню і виторгував майже на половину меншу ціну, бо п. С. Фроляк дав їм те, що з нього вимагали. Я ж порахував їм вартість паперу, фарби й часу і сказав, що на тижневику при цій ціні вони фактично зароблять те саме, а як розбудуємо газету, то дамо більше. Так “Гомін України” став тижневиком.

Крім новоприбулих, до нас пристали деякі староکانадці, наприклад п. Степа, п. Дирда, С. Бігун, та інші, які відійшли від УНО. Допомогаєв Лев Допта та інші.

Справи пішли краще. Тираж зростає, появились нові автори. Рахманний відповідав у нас за зовнішньо-політичний відділ, Сосновський — за відділ українського життя, я — за відділ літератури, мистецтва й науки. Першим головою “компані лімітед” був пок. Я. Спольський. Я і Сосновський були членами дирекції, а Рахманний тільки редактором. **Крім того, я ще був управителем.**

Справи пішли так добре, що ми вже мали кращу платню. Тираж зріс. Наприклад, останнє число я друкував 3.600 прим. Це за яких 14 місяців існування газети. Це було дуже добре.

Та скоро я помітив нещирість. Наприклад, один з друкарів раз мені сказав:

— Не вірте так усім. Вони вас ненавидять, хоч солодко щебечуть. Як ви підете в банк або десь інде, то вони гово-

рять, але визирають у вікно. Як побачать, що ви вертаєтесь, то зараз міняється тема розмови: “Ша, вже йде той східняк!”

Я чоловік крутий і “невгнутий”, але признаюся, що, почувши це, таки завагався: працюю так широко й так багато, як тільки можна, ставлюсь до всіх, фактично галичанин, так добре, як тільки можна, а тут отаке!

Пізніше я побачив, що дехто завагався: повернутись до УГВР спиною, а до бандерівців обличчям чи ні? Причиною цього був отой “дух колективізму”, про який Р. Рахманний говорив на ювілеї 15-річчя “Нових Днів” у Монтреалі (та доповідь його була пізніше видрукувана в “Н. Днях”). Полягав він у тому, що ніхто з них не вірив у те, що можна буде втримати газету (хоч тираж її свідчив, що вона стоїть міцно), якщо вона буде незалежна від партії чи якоїсь організації. І я вирішив, що треба буде витратити багато часу на переконування, на партійну боротьбу. Я вирішив відійти. Сказав своїм колегам про це вирішення. Вони його поважно не брали, бо, мовляв, “куди він піде”?

До речі, я був посередником між лебедівцями й бандерівцями. Переговорював я найбільше з моїм добрим приятелем Іваном Лукичем Бойком. Я його переконував, що лебедівці не мають рішального голосу в газеті. Правда, мій добрий приятель не так хотів переговорювати поважно, як тільки намагався довідатись від мене дещо про лебедівців. Я вдавав, що цього не бачу...

Я ж вирішив таки відійти й почати видавати власний журнал. Забрав кращі матеріали з редакції — дещо з них іще було в мене в хаті, бо фактично їх і здобував від авторів-східняків і, нікому нічого не сказавши, пішов до друкарні оо. Василіяни, домовився про видання “Нових Днів” і здав ті матеріали в склад. Вернувся додому й написав листа на ім'я голови дирекції Я. Спольського, щоб до тижня від мене перебрали касу, банківський рахунок і всі інші документи, бо я відходжу. Послав цього листа рекомендованим.

На другий день він приїхав і почались умовляння. Не могло. Я сьогодні кажу: “Хай буде благословенний той день, коли я це зробив. Бо я здобув волю слова й дії, якої цілий вік не мав. А в тому товаристві й не мав би”.

Як я пішов, то Р. Рахманний теж не міг утриматись — мусів відійти. Бандерівці масово записувались у члени “компанії лімітед”, бо на семафорі їм заблистало зелене світло... М. Сосновський теж почував себе “кисло” і теж пішов. Що

Р. Рахманний благословляє, як і я, той день, коли він відійшов, то я певен. Не думаю, що плаче за редакторською посадою й М. Сосновський — хоч ще якось тримається там “у почестях”.

Було б помилкою думати, що я пишу це все тому, що не люблю “Гомону України”. Ні, я його навіть люблю — нехай собі буде... Пишу це лише тому, щоб “не ширилось баламутство”, себто, щоб правильно інформувати своїх читачів.

Та я обурений, що справжніх фундаторів “Гомону України” не пошановано й не названо навіть. Я не справжній фундатор, бо прийшов пізніше, а от І. Еліяшевський (співредактор “Вільного Слова” тепер) і Антін Івахнюк, то такі засновники. То чому ж їх не назвати хоч на 20-річному ювілеї? Признаюсь, що я запропонував І. Еліяшевському квиток на бенкет від “Нових Днів”, бо я йшов сам, а мав два квитки. Він відмовився.

Негарна ця звичка, себто починати історію від себе. Подам іще один приклад. Іван Бойко. Як-не-як, а він весь час був директором усього видавництва. Цього року він відійшов (чи його “відійшли?”), але він же фактично розбудував “Гомін України” в поважне видавництво, розбудував друкарню і т. д., то хіба ж не личило б його посадити за президіальний стіл, чи хоч виразно назвати його? Або В. Кушмелин, який довгі роки був адміністратором, і теж багато спричинився до розвитку “Гомону України”, але я навіть його імені не почув на ювілеї! Обидва вони мені ані куми, ані свати, як кажуть, ані не колеги по партії, але що правда, то не гріх, казала моя баба.

Що можна сказати про політичне значення ювілею “Г. України”? Коротко: сумно. До болю сумно. В Україні тепер відбуваються епохальні події. А на ювілеї політичної газети про це ані словечка! Не було й натяку про те, що провідні люди цієї газети (фактично провідні люди голосної партії) хоч на волосок розуміють це. В Україні йде велетенський змаг, а наші “політики” сидять за “почесними столами” й деклямують до краю знуджені фрази про “воюючу Україну”, бо “наш незламний дух” і т. д. А життя йде, як могутня ріка, обминаючи цей острівець — не з граніту, а з намулу...

І ці люди називають свою газету “оргАном (не органом, а оргАном!!!) не партії, а української нації...” А бодай би ви здорові були!

Мова майже всіх виступів — найпримітивніша. Не кажу вже про цілком чужу й до краю примітивну будову речень.

Мовчу також про найубогішу лексику. Наведу лише приклади з наголосами: згадуваний уже “орґАн”, “мОя”, “двадцятилітТЯ”, “ТарасА”, “моєї зЕмлі”, “поЯвилась” і т. д. За якою “ультрамоделною методою” їх учили? За якими підручниками? Які вчителі? Це просто неймовірно сьогодні, але так є. А це ще один доказ, що життя собі котиться, як ріка, яка от-от змиє цей нанесений каламутною водою острівець.

Чому так багато уваги цьому ювілеєві? Адже вони промовчують усе, що торкається “Нових Днів”, про що можна було б сказати щось добре! Справа в тім, що “Гомін України” — перший новий часопис на цьому континенті США й Канади сьогодні вирішують всю українську політику на еміграції. Новоприбулі українці влили цілу ріку свіжої крові в українську громаду цих країн, тому цей ювілей мав би стати теж загальним здобутком. На жаль, за такої політичної культури, за такої загальної культури (хочби й звичайної грамотности!), за такого ставлення до людей про це не може бути й мови.

Я не ворог “Гомону України” — мені під сонцем ніколи тісно не було. Найбільшою приємністю мені було б написати своїм читачам про цей ювілей усе навпаки. Може з нагоди 25-ліття “Гомону України” я матиму цю приємність?..

1969

СТРАХ ПЕРЕД ПЕТЛЮРОЮ

Симон Петлюра, люблений і шанований нашим народом, на еміграції перемиг буквально на наших очах — тільки останнє десятиріччя остаточно утвердило його ім'я, тільки за ці останні роки сталося так, що ніхто й ніде не посміє прилюдно зневажати його.

Ще кілька років тому, здаючи в книгарню травневе число “Нових Днів”, я витримав гостру атаку від власників книгарні. Справа в тім, що в тім числі були матеріяли про Симона Петлюру, але не було їх про Є. Коновальця.

— Ну, — сказав один з власників книгарні, — це вже справжній кінець на еміграції! То ви, п. редакторе, згадали Петлюру, а не згадали Коновальця?

— Так, я згадав Петлюру, а не згадав Коновальця.

— То ви думаєте, що Коновалець ніщо? Не шануєте його?

— Навпаки — Коновалець дуже “що”, і я його дуже шаную.

— ??? — здивовано дивиться на мене мій співрозмовник.

— Нічого. Петлюра нам треба, як Петлюра, а Коновалець, як Коновалець, а робити з них близнюків — значить не мати ані одного, ані другого.

Це було кілька років тому. Сьогодні таке питання вже не виникає. Сьогодні, того, хто осмілиться згадати Симона В. Петлюру без Євгена Коновальця, вже в зрадники нашої нації не запишуть. І в цьому величезний осяг всієї еміграції. Це здобуток і цілої нації, бо сьогодні нам ім'я Петлюри треба як ніколи. І диво дивне: ніхто про це не пише, ніхто не говорить про цю потребу, а всі розуміють це і всі в цьому напрямку працюють. Відзначення 25-ти і 30-ліття смерті Симона Петлюри були справді всенародніми, і, — що ще важливіше, — в цих святкуваннях взяли участь визначні культурно-політичні і державні мужі та преса багатьох держав Європи та Америки.

Здавалось би все гаразд, але... маємо ще й бандерівців. Особливо в Торонто. А поскільки Торонто сьогодні задає тон цілій Канаді, а може інколи і США, то про одну таку лекцію, яку одержали тут бандерівці, варто поінформувати українців усього світу.

У Торонто по довгих клопотах створено комітет для відзначення 30-ліття смерті Симона Петлюри. Створив його і очолював Іван Гуменюк, “старий канадієць”, голова Т-ва

Сприяння УНРаді. Не переповідаю історії — справа не в тому, що цей комітет створено всупереч бажанню деяких керівників КУК-у, хоч КУК пізніш доручив йому (комітетові) діяти від імені КУК-у.

Справа в тім, що бандерівці (ЛВУ і СУМ) оголосили йому бойкот, підняли проти нього кампанію в своїй пресі, залякували, що ніхто на жалібні сходи не піде і т. д. Спирались вони, як і завжди, на “факт”, що “за нами, мовляв, майже 100% українців на еміграції”. Формальною причиною бойкоту було те, що комітет запросив на ці жалібні урочистості президента УНР д-ра С. Витвицького, а це, — на думку бандерівців, — була найбільша зневага Симонові Петлюрі. Треба, мовляв, було запросити хоч Я. Стецька або, в крайньому разі, хоч Ів. Вовчука.

Справа, звичайно, не в С. Витвицькому, не в УНРаді, а саме в імені Симона Петлюри — бояться його бандерівці, бо їх вожді поруч з цим іменем бліднуть: не буде їх помітно і все.

Не зважаючи на бойкот організації, що заступає “майже 100 відсотків еміграції” все відбулося дуже добре. Президента УНР зустрічало на станції понад 250 українців (в тім числі два православні священники), Український відділ Канадійського Легіону виставив почесну варту, були присутні кілька журналістів від найвизначніших англосовітських часописів, було зроблено інтерв'ю з ними, президент поклав вінок на могилу Невідомого Вояка перед міською управою, відбувся великий жалібний концерт у найбільшій концертній залі міста, залю виповнили українці різного походження, стану, освіти, віку і партійної приналежності... Словом, практично розвіявся міт про “майже 100 відсотків” бандерівців на еміграції!

Все це закінчилось вечерею (на третій день) на честь президента УНР, фактичного і юридичного наступника Симона Петлюри сьогодні на еміграції, у Кінг Едвард готелі, на якій було поверх 225 осіб українців і неукраїнців. На вечері були люди різних партій, крім бандерівців, звичайно, та моїх ідейних (не формальних!) однопартійців — гетьманців, для яких — на мій жаль і сором — закони взагалі рідко писані...

Цікаво буде читачам знати, які партії брали участь у всіх тих імпрезах, бо відси можна буде зробити висновок, яка партія і як ставиться до Симона Петлюри і до УНРади. Я не міг, звичайно, порахувати партійців у залі Месей Гол, але

зробив це на вечері. Отже: з табору УГВР було 2 особи, з мельниківців — 6 осіб, соціалісти, які в Торонто дуже нечисленні, прийшли, здається, стовідсотково. Мушу це признати, хоч ніколи не поділяв їх поглядів: вони дали зразок усім партіям, як треба ставитись до імпрез, які визначають престиж УНРади. З більших і діяльніших партій найчисленніше були представлені УРДП та УНДС. З молодечих організацій на вечорі був досить добре представлений тільки ОДУМ — решта молодечих організацій участі не брала жодної.

Звичайно, найбільше було безпартійних, бо — мені здається — саме вони найщиріше шанують Симона Петлюру і підтримують УНРаду. Не хочу цим сказати, що всі повинні бути безпартійні — ні! Нам потрібні партії, треба їх багато, і треба, щоб вони були сильні й чисельні. Без партій ми будемо отарою тільки. Та я все ж таки хочу, щоб партії бачили й шанували безпартійних, які почувають свій національний обов'язок.

Сталось так, що бандерівці у відзначенні в Торонто 30-річчя смерті Симона Петлюри зазнали поразки, якої вони не сподівались і якої ніколи ще в Канаді не мали: всі побачили, що за ними пішло не “майже 100 відсотків”, а найбільше 5 відсотків. Це дуже було добре видно з того, як вони демонстративно виходили з православної катедри св. Володимира, коли почалася панахида по бл. пам'яті Симонові Петлюрі: вийшло лише три особи, в т. ч. і один з редакторів “Гомону України”. В ці дні всі, особливо безпартійні, переконались, що бандерівці в громадському житті нічого не важать — без них відбувається все і численніше і культурніше, ніж з ними.

І бандерівці переполошились. Як рятувати престиж? Треба звалити на когось вину, треба запевнити маси, що цей “хтось” діяв “за вказівками ворога”. І цей “хтось” відразу знайшовся: це **провідна українська інтелігенція**, якої смертельно боїться ця партія, з якою веде безнастанну боротьбу, яку стало обвинувачує у зраді народу, у діях на замовлення ворога, з якою вона, нарешті, цілі роки бореться фізично навіть.

“Гомін України” в числі від 9 червня ц. р. в передовій статті “Круті дороги” переконує своїх читачів, що українська інтелігенція бльокувалась і бльокується з Москвою, що вона, укладаючи договори з ворогами, перекреслювала “ідею нашої соборности і самостійности”, що вона не давала змоги працювати Симонові Петлюрі і т. д., і т. д. Все це

врешті зрозумів був і Симон Петлюра (перейшов на бандерівські позиції!) і... але зачитуємо “Гомін України”:

“В дальшому сл. п. С. Петлюра зрозумів теж (виходить, що “в ближчому” він і сам був інтелігент, себто “ворог народу”! П. В.) конечність покінчити з впливами згубних ідей, **защеплених ворогом нашої провідній інтелігенції** (підкр. мое. П. П.) і тому залишив ряди партії...”

Можна було б промовчати ці гидкі слова, але це ж подається, як думка Симона Петлюри! Чи можна мовчати в такому випадкові? І що варта наша преса, коли такі факти пропускає безкарно?

І нарешті, що варта нація без провідної інтелігенції? І що варта еміграція, коли вона дозволяє свою провідну інтелігенцію на кожному кроці безчестити, ганьбити, знищувати морально й фізично, не давати їй робити те, що може зробити **тільки вона**, себто провідна інтелігенція?..

Воля праці інтелігенції нашої гальмується всіма способами і всіма силами. І це робиться роками. Я не піду за прикладом бандерівців і не твердитиму, що це “ворожа робота”. Ні — це не ворожа робота, а це безмежна глупота і безприкладне хамство, якому пора покласти край. Бо ворог з бездіяльності нашої інтелігенції користав, користає і користатиме. А в таких умовах, в умовах постійного цькування, інтелігенція працювати не зможе.

І московські блохи тієї ж...

Цієї ж підлої ноти — вбити клина між інтелігенцію і народ — тягнуть з приводу 30-річчя смерті Симона Петлюри і канадійські комуністи, які тепер виступають у Канаді під назвою “прогресистів”. Часопис “Українське Життя” (Торонто) від 14 червня ц. р. друкує статтю “Петлюрівська табака”, яка починається цитатою з народної пісні, у якій оповідається, як

Тепер пани ходять, просять,
За хлопами гроші носять...

Словом — прийшло пекло “панам” і рай “хлопам”, себто всі проблеми не тільки нації, а й усього людства розв’язані... Пласкість і примітивізм думання канадійських комуністичних бліх справді перевершує пласкість і примітивізм думання їх московських господарів.

Використавши не дуже вдалу стилістично передову “Сучасної України” про 30-річчя смерти Симона Петлюри, поставивши відзначення роковин смерти Симона Петлюри “контра” відзначенню 100-річчя з дня народження Івана Франка, “проти” якого виступає українська націоналістична інтелігенція (уявіть собі, що так і написано!), “прогресивна газета” самовдоволено приходиться до висновку: “Щоб з’єднати собі довірливого і легковірного “хлопа” з чесним патріотичним почуттям, встане підсунути під ніс ось таку “табаку” з Петлюрою: мовляв, очманіє і пана послухає...”

Як бачимо, все дуже легко і просто: ім’я Симона Петлюри “ліквідовано” остаточно і безповоротно... Аж завидьки беруть на такий сприт!

Не врахували канадійські комуністи тільки одного: поділ нації на “панів” і “хлопів” є саме допотопна “буржуазна” методологія: сьогодні не тільки в Україні, а і в усій Європі та Америці (бодай північній) нема вже ні панів, ні хлопів. Отже комуністи й досі ухитряються наливати нове вино в старі міхи.

Друге, чого не можуть зрозуміти канадійські комуністи, це те, що українська інтелігенція, якої вони смертельно бояться, найменше на 99 відсотків походить саме з “хлопів”, що вся вона виросла і виховалась “на науці Маркса-Енгельса-Леніна-Сталіна” в єдиній “країні будованого соціалізму” і, не зважаючи на це, вся вона поклоняється світлій пам’яті Симона Петлюри і беззастережно і стовідсотково відкидає теорію і практику марксизму-ленінізму. Чи ви, канадійські комуністи, маєте силу і розум, щоб побачити в цьому всю ганебність вашого становища? Чи ви тепер зрозуміли, чому ми з вами не полемізуємо, а сміємося з вас?

Третє, в чому канадійські комуністи виступають в ролі допотопних іхтіозаврів, є те, що вони й досі (ніби це не 1956, а 1917 рік!) повчають нас “революційному марксизмові-ленінізмові”. От коміки! Та чи ви знаєте, що якби не тільки редактори “Українського Життя”, а й сам ваш головний канадійський “бос” Тим Бак прийшов до мене складати іспити з марксизму-ленінізму, то більше двійки він ніяк не одержав би, бо він, як і ви всі, зразкова туполоба нездара.

Доведу це, щоб ви не гнівались, що я вас і вашого “боса” ображаю безпідставно. Недавно ваш Тим Бак (і ви всі за ним) говорив: **“Вулицями канадійських міст сльози потекли б ріками, коли б канадійці знали, що вони втратили в померлому Сталінові”**. Чи ви думаєте, що я ці слова забув чи

забуду коли? Тепер, коли вірний соратник Сталіна, щоб урятувати хоч на короткий час від розкладу гнилий труп, що зветься у вас країною будованого соціалізму, мусів зайвити (і довести!), що Сталін — бандит, садист, шахрай, розпутник, дурень і психопат, ваш Тим Бак (і ви разом з ним!) змушені, не червоніючи навіть, повторювати слова Хрущова: Ая, ая! Шахрай, розпутник, дурень і психопат... Отже, або ви самі шахраї, або зразкові дурні, що мусіли чекати аж поки Хрущов вас просвітив. Нехай ваші комуністичні “хлопи” виберуть собі, що краще надається на їх вождя: шахрай чи дурень? Розумію, що важко вибрати, то поможу вам: хай уже буде дурень краще, бо треба ж бути делікатним і не обзивати чоловіка, хоч і комуніста, поганим словом...

А тепер, коли ви не маєте сумніву, що “революційний” марксизм-ленінізм я знаю куди краще від вас і вашого Тима Бака, — бо я ж його вивчав буквально з дитинства та й ще у дуже добрих школах, — то зрозумієте, що я (і всі такі, як я) — петлюрівець не тільки з тіла й духа, а ще й з розуму, бо саме знаючи марксизм-ленінізм-сталінізм у теорії і практиці, людина спроможеться всебічно зрозуміти, що дали Україні і всьому людству Ленін і Сталін, а що дав Україні і всьому людству Симон Петлюра — борець за волю нашої нації і держави, борець проти російських комуністичних поневолювачів України і всього світу.

Радив би редакторам “Українського Життя” добре вивчити еміграцію. Нема сумніву, що серед еміграції нашої є і якийсь відсоток колишніх комуністів і комсомольців, але в ся еміграція шанує пам’ять Симона Петлюри і проклинає пам’ять Леніна і Сталіна. Отже нормальна людина (не комуніст) мусіла б зробити висновок, що весь український народ думає саме так, як еміграція. Це не слова отак собі — так є, бо Ленін і Сталін із своїми “соратниками” активніших українців видушили (мусите вірити тепер, бо Хрущов признався!), або примусили їх кінчати самогубством, а решту їх забрали в армію чи завчасно евакуювали в Росію, то з активніших національно на еміграцію вийшли буквально одиниці, які залишились і врятувались цілком випадково.

Нехай редактори “Українського Життя” знають, що разом з Аркадієм Любченком утікали на захід ще кілька письменників — лавреатів Сталінської премії і з орденами Леніна на грудях. Тільки їм, як і тисячам інших українців, не пощастило втікти. А. Любченко називає їх імена в своєму що-

денникові, а ви ж пам'ятаєте, що і як ви писали про А. Любченка і про мене, коли я його щоденник друкував на сторінках "Нових Днів". Коли їм пощастить вирватись на волю, то вони з вами говоритимуть точно так, як я. А тепер ви їх майже щоденно вихвалюєте на сторінках "У. Життя", ставлячи їх нам у приклад... Ні, ваші голови справді, як чопи від порожньої бочки від мазуту! Ви навіть найпростіших речей не розумієте.

Оце і все. Не зачіпайте Симона Петлюри, бо ви занадто брудні для цього. Поїдьте собі в Москву, поцілуйте набальзамований ніс Леніна й сидіть собі тихо — ніхто вас не зачіпатиме: ми прекрасно розуміємо, що прийде осінь і погибель блохам неминуча...

Аміль, аміль, аміль!

Але ви в церкву не ходите, то, мабуть, і не знаєте, що значить "аміль"? Це значить: Буде так!

Тепер вірите? Очевидно, бо перші осінні заморозки ви вже й сьогодні відчуваєте, хоч вдаєте, що вам дуже тепло, аж жарко...

Ну, а що ж ти, дорогий читачу і ти пречудова читачко, скажеш, побачивши, що "Гомін України" і "Українське життя" б'ють в одну точку: ізолювати українську провідну інтелігенцію від маси, себто обезголовити народ, забрати в нього розум?..

Чи не гніватимешся на мене за те, що я мусів назвати це безмежною глупотою і безприкладним хамством?

Коли ні, то все гаразд: є надія, що з бандерівців люди будуть. Коли ж так — бути їм бандерівцями аж до другого пришествя, а потім ще й у пеклі смажитись.

Пожалій же їх і не гнівайся на мене за вимушене круте правдиве слово.

1956

З ПРИВОДУ АТАКИ ЩОДЕННИКА “АМЕРИКА”

Орган Провидіння “Америка” (Філадельфія, США), в ч. 233 за 1953 р. вмістила велику передову статтю, якою намагається дискваліфікувати мою читанку для V-ї класи “Дніпро”.

Основні закиди такі: Т. Шевченка показано кріпаком, а треба було його показати елегантним кавалером, що “шармантно цілує ручки щораз новій дамі”, як деякі націоналістичні часописи вміють тепер писати про єпископів на релігійних нарадах... Дослівно сказано так: “...Шевченка рахували тоді найбільшим елегантном по зовнішній формі...” 2. Пісня про Кармелюка, вміщена в читанці, “є виразно ілюстрованою пропагандою большевицького гасла “грабуй — награбоване”. (Цитати переписую буквально. П. В.).

Не випадає мені боронити свій твір, але коли б була мова про когось іншого, то я таки озвався б солідно. Тут лише скажу: біографія письменника завжди вважалась ключем до його творчості. Отже, коли б я з Шевченка зробив “шармантного кавалера”, то не тільки дітям, а й дорослим його творчість не була б зрозуміла. Крім того, хоч я й дуже правих поглядів, але переконаний, що й з Назарету може бути щось добре, і що наша новітня література й культура взагалі творилась таки не в сальонах, а в народі. І від того вона ніяк не мала, а, дякуючи цьому, наша нація така молода й сильна, що зуміла витримати жахливий російський і німецький терор.

Щодо пісні про Кармелюка, то мені справді прикра така непоінформованість редакторів “Америки”. Кармелюк — не розбійник, а тим більше не більшовик, а керівник останнього перед революцією нашого збройного виступу за національне й соціальне визволення. Російська царська поліція лише зареєструвала понад 20 тисяч осіб у цьому рухові, як це свідчать дослідники архівів. (Див. хочби розвідку проф. історії Харківського університету С. Килимника у журналі “Овид”, Буенос Айрес). Нагадаю ще, що саме більшовики боялись Кармелюка, як вогню. Для доказу цього наведу факт, що фільм “Устим Кармелюк”, вироблений Київською кінофабрикою, кілька разів перероблявся і все таки знятий з екрану. П’єса “Кармелюк” була заборонена до вистави ще перед 30-ми роками. Повість М. Старицького “Кармелюк” вилучена з бібліотек. Тепер більшовики намагаються “освоїти” та запрягти й Кармелюка: В. Кучер недавно написав

роман “Кармелюк”, у якому показує Кармелюка як... “борця за воз’єднання українців з “великим російським народом...” Коли редактори “Америки” хочуть піти на зустріч росіянам і подарувати світлу постать борця за наше національне й соціальне визволення, Устима Кармелюка, “старшому братові”, то я того робити не збираюсь. То людина вищої культури, яка справді володіла кількома мовами, людина зразкових християнських засад, яка не тільки не зробила жодного розбою чи вбивства, а й не допустила його. У тій пісні співається:

“Ще нікого не убив я,
Бо сам душу маю...”

І це мої критики мусіли б знати. Мусіли б знати також, що тоді соціальне й національне визволення було те саме.

Цього всього редакторам “Америки” видалось мало, тому в ч. 242 за підписом уже не редакції, а якогось криптоніма В. П. міститься друга стаття “Ще раз про читанку “Дніпро”, у якій мені знову закидається симпатії до “старшого брата”. Не відповідаю на ті закиди, бо вони справді мізерні. Для прикладу наведу факт, що моя “симпатія” до Росії стверджується тим, що я вжив слово **клоп** замість українського **блощиця**. Це мені завдало труднощів, бо я переглянув усю читанку і ніяк не міг зрозуміти, у якому творі той богопротивний “клоп” міг утелючитись... Ніби жодного “блощичного” твору я в читанку не вставляв... Врешті, знайшов аж на останній сторінці, але не клопа, а **клопа-черепашку**. Шановний критику! Я не смію міняти назов комах: нема, голубе, блощиці-черепашки, а є таки **клоп-черепашка**. І хоч ви того й не любите, але коли б я написав блощиця-черепашка, то з того не тільки кури ся сміяли б, а ще й ніхто не зрозумів би, про що говориться. Таке й з іншими закидами.

Нехай цю справу вирішують вчителі. Я тільки певен (вибачте за нескромність), що укладаючи “правильну” читанку, ви таки взоруватиметесь на мою. І це я вам доведу, порівнявши попередні ваші читанки з тими, які ви зробите після моєї.

Шкода, що в поважному органі та ще християнського товариства роблять таку кривду людині, яка все своє життя (та й ціла родина) віддала на боротьбу з російським окупантом. Думаю, що це не зовсім по-християнськи. Тим більше, що в тій же “Америці”, поки там були інші редактори, про мене і про мої твори писали цілком по-іншому. І прикро

також, що все це пишеться під криптонімами, старанно обминаючи моє прізвище, щоб хіба не зробити мені “прикристи”. Прошу — познайомимось, якщо ви мене не знаєте: Петро Кузьмович Волиняк, народився 28. 9. 1907 р. в місці Корець на Волині, син петлюрівського діяча, вчився в Житомирі, в Ташкенті і в Києві, судимий за український буржуазний націоналізм, в’язень тюрем Києва, Дніпропетровська, Баку та Біломорсько-Балтійського каналу ім. Сталіна, один з творців СУЖЕРО (Союз українців-жертв російського комуністичного терору), безпартійний (покищо, бо мабуть піду за прикладом критиків), живу на 14 Монтроз у Торонто, великий прихильник Шевченка-кріпака і Устима Кармелюка — борця проти російської окупаційної влади і польського панства, автор читанки “Дніпро”. За це авторство не червонію, а гордий з нього і ладен боронити свою правоту нині, повсякчас і на віки вічні. Амінь.

І прошу в наступних статтях не робити мені ласки і називати моє прізвище цілком сміло — гніватись не буду.

1954

“СВЯТИЙ ТОДОСЬ” І “СВЯТА ФЕСЬКА”

Під таким заголовком у тижневику “Новий Шлях” (Вінніпег, 28 травня 1966 р.) видрукувано фейлетона за підписом **“Вадим Інший”**, у якому автор полемізує зі мною на тему мовної практики в нашій церкві (“Католики попереду православних”, “Нові Дні”, березень, 1966).

Попереджу читачів, що Вадим Інший — католик. Він, що правда, йде трохи далі від редактора “Вісника” (орган Української Православної Церкви в Канаді) й признає, що “Зарево” треба змінити на “Заграва”, що треба викинути погану російську кальку “бувший” і т. д. Він також погоджується, що треба казати Петро, Павло, Андрій, Тома (але не Хома, хоч уже сотні років у нас існує вираз “Хома невірний”), погоджується навіть на “Микиту” (дякувати Богові, що Хрущов зветься Нікіта, а то напевно обстоював би “Никиту”!), ба погоджується й на “св. Миколай (замість Николая), а не св. Микола...”

Справді поступ! Напередодні святкувань 50-річчя Великої Національної Революції ми вже дійшли до Миколая! Іще треба буде 50 років чекати, щоб з нагоди 100-ліття Революції Вадим Інший (і редакція “Нового Шляху”, орган УНО, що стоїть на позиціях ОУН полк. А. Мельника) зважились вимовити “св. Микола”, хоч у народі сотні років вживається св. Микола.

Далі “Новий Шлях” кпить: “Чи ред. Волиняк висловлюється за те, щоб називати їх (святих. П. В.): св. Гаврило, св. Танас, св. Тодось, св. Остап, св. Параска, св. Гапка, св. Феська, св. Фрузя і т. д.?”

Звіть їх собі, як вам подобається! Я належу до тих редакторів, що не мають звички втручатися в справи іншої церкви — вважаю це не дуже то пристойним. Щодо Української Православної Церкви, то я обстоюватиму повну її українізацію, бо всі імена добрі, тут справа виключно звички. Як звикнете, то буде добре ім’я “Гапка”, хоч у нас здавна був жарт: “Вона так називається, що аж губи злипаються: Гап-ка!”

Я собі пригадую, як у часи українізації російських міщан брав жах, що опера “Євгеній Онегін” буде співатись у Києві в українському перекладі. Тоді вони кпили з українців “Самопером попер до мордописні”. Були й інші шовіністичні “жарти”, які, на жаль, на друк не надаються. Це те саме, що кпити “св. Тодосем” і “св. Феською”...

Розумію вас, дорогі й шановні мої опоненти, але що я зроблю, як ви не були в державних умовах і не пережили того, що ми? Був у Києві колись такий інститут, що звався скорочено УІЛО (Український Інститут Лінгвістичної Освіти). Містився він спочатку в будинку університету, а потім йому вдалося відвоювати власний будинок на вул. 25 жовтня (кол. Інститутська) ч. 5. У 1931 році приїхала делегація з подібного інституту в Москві, щоб укласти умову на соцзмагання. Директором УІЛО був Іван Михайлович Сіяк, кол. командир Першої Галицької червоної дивізії. Цей Сіяк був членом ЦК КП(б)У і мав велику протекцію у Миколи Скрипника. За день перед нарадами з нашими московськими гостями викликав він мене до себе й питає: “Чи знайдеться в нас хоч один студент чи студентка, що добре володіли б російською мовою?” “Не один, а багато таких є”, — відповідаю. “Ет, говорите казна-що! Я питаю про таких, щоб розмовляли російською мовою не лише так, як наші московські гості, а навіть ліпше від них”. Я задумався. Перебрав у думці цілу низку студентів і вирішив, що є така: “Шура Александрова”, — кажу йому. “А чи вона українську мову знає теж добре?” “Розмовляє цілком вільно”. “Гаразд. Запросіть її на завтра на перекладачку на наради”. Я й очі вибалушив: “А нащо вона нам на тих нарадах? Що це значить?” “А те, що ми запропонуєм нашим гостям до вибору: або переговори про соцзмагання вести одною з чужих мов, які ми вивчаємо (в УІЛО вивчались мови: англійська, німецька, французька, румунська, чеська й польська), або українською. Я вже перевірів, що делегати з Москви жодної з цих мов іще не знають, крім однієї викладачки, яка розмовляє німецькою мовою, тому мусіли б розмовляти українською. Адже приїхали в нашу державу, то мусять шанувати її. А української мови вони, звичайно, теж не знають”.

Признаюсь, що це мені таки дуже сподобалось — це була боротьба за нашу національну суверенність. І я, як кажуть, з вибриком побіг розшукувати Александрову. Це була тиха і скромна дівчина, боязка, бо належала до так званих “обмосковлених панночок”. Відкликав її набік і кажу: “Так і так, Шура, будеш, голубонько, перекладачкою завтра на переговорах”. Вона зблідла і просто благала звільнити її від цього, бо “ти ж розумієш, що може бути політичний скандал, а я ж з моїм характером не витримаю й зомлію. Це ж украй небезпечна гра! Що ви із тим своїм Сіяком затіваєте?” “Нічого! — відповідаю я і цитую Тичину: “Бій

буде, плач буде перламутровий...” “Якщо я свою голову підставляю, то чому ти не можеш підставити свою? Хіба тільки тому, що твоя трохи краща? А подруге, це наказ директора і я тут безсилий”.

Переговори почались тим, що наш директор представив москвичам нашу делегацію, а голова делегації з Москви представив свою. Шура, червоніючи аж по вуха від хвилювання, старанно перекладала цю церемонію. Тоді наш директор поставив вимогу: “Розмовляти одною з мов, які вивчаємо, або кожна делегація своєю мовою: москвичі російською, а ми українською, а товаришка Александрова буде перекладати, бо ми російської мови не знаємо, а ви не знаєте української. Якщо наша перекладачка шановним товаришам з Москви не подобається, то можемо запросити іншу...”

Отут то воно й почалось! Гості прийняли це за образу, ми ж прийняли їх протест теж за образу, і пішло, і пішло... Гості загрозили, що підуть в облпартком зі скаргою на вияв “буржуазного націоналізму”, а наш директор загрозив, що зараз же телеграфує у ЦК (тоді столиця була в Харкові), що “шановні товариші з Москви практикують великодержавний російський шовінізм у Києві”, зацитував конституцію, Леніна і т. д.

Нараду перервано. Гості таки пішли в облпартком, але не зорієнтувалися в чужому місті і потрапили в міськраду. Почали розпитувати шлях до облпарткому, але черговий, що сидів за столиком у передпокої, не відповідав їм, а мовчки показав на велике, коло п'яти метрів, червоне полотнище над своєю головою. Гості глянули, а там білою крейдою величезними літерами було виписано: “Ми тут говоримо тільки по-українському!” Тоді вони показали документи, що вони з Москви, і черговий їм розказав, як потрапити в облпартком. Зайшли вони туди цілком сконфужені. Прийняла їх якась “мала шишка” й пояснила, що гніватись нема чого, бо ніхто їх не образив, що тут Україна і “ми запроваджуємо українізацію”. А директором в УІЛО є член ЦК партії і він ніякий буржуазний націоналіст. Гості з Москви вирішили, що тут проти них ціла змова, вийшли з облпарткому і пішли собі на станцію, щоб купити квитки в Москву. Умова на соцзмагання так і не була підписана...

Скажете, що це була комедія? Ні, це була боротьба за свою національну суверенність. Чим це все кінчилось? Через два роки мене і ще кількох арештували, і я опинився на

Біломорсько-Балтійському каналі імені Сталіна. І. Сіяка присудили до розстрілу, але ніби замінили на 10 літ і він пропав на віки вічні. М. Рильського і М. Драй-Хмару, які були професорами на польсько-чеському відділі, посадили ще раніш. Миколу Зерова, який читав курс теорії перекладу і стилістику, посадили також. Відомий германіст проф. І. Шаровольський, що ще перед Першою світовою війною читав курс історії германських мов у Берлінському університеті, будучи “невиразним українцем”, якось перекутився. “Заробив” тоді один проф. М. Калинович, що читав курс загального мовознавства. Цей добрий фахівець і чудовий лектор пережив арешти й розстріли майже всіх своїх співробітників. Картотека його російсько-українського словника кілька разів знищувалась. Але тут він відчув “дух часу” і виступив проти “буржуазних націоналістів”. Зате став академіком. Це була чесна, але слабодуха людина. Інститут ліквідували, а рештки його перевели в Харків. Сталін прислав у Харків Постишева, і Микола Скрипник мусів застрілитись. Те ж саме зробив на знак протесту і Микола Хвильовий. Сталінські гіцлі хватили українців, де і коли тільки кого піймали. Сталін наказав забрати хліб і виморити голодом 7—8 мільйонів селян.

Оце таке, панє Вадиме Інший. Ви таки інший ніж я. Я міг собі, звичайно, тоді “ніколять” і “андреять”, або й просто по-російському “бляють”, вибачте за сердитий вираз, і бути живим і здоровим, як це дехто зробив з моїх товаришів, які й сьогодні “ходять між великими”. Та часом треба вміти і вмерти. І я сьогодні кажу: Слава тим, що вмерли, а не скорились!

І як мені сьогодні (через 35 років!!!) на еміграції треба дискутувати про “Андрея”, “Ніколяя” (у Вашій вимові — “Николяя”) і чути кпини за “святу Феську”, (“самопером попер до мордописні”), то, може, краще було б тоді вмерти і не мати сьогодні справи з отакими, вибачте за вираз, “націоналістами”, як ви.

Ви думаєте, що це тільки українці так тоді тримались? Ні, росіяни теж позицій без бою не здавали. Було в УІЛО бюро перекладів. Перекладали все: документи, статті, книжки. Очолював те бюро я. Домовився я з Держтехвидавком про переклади книжок українською мовою. Якщо були книги німецькі, англійські, французькі чи інші, то клопоту не було. Але отій, згаданій уже, Александровій я дістав працю

Поет О. Гай-Головко, Г. Мухина і П. Волиняк у Вінніпезі під час 13-го Собору УГПЦ. 1965 р.

проф. КПІ (Київський Політехнічний Інститут) Царьова (не пригадую вже його імені) “Деревянные конструкции”.

Проф. Царьов переглянув переклад і на обкладинці відразу виправив своє прізвище з з “Царьов” на “Царев”. Ви знаєте, що редактор Держтехвидаву понад місяць переконував його, що ми правильно передали українськими літерами його прізвище, що ми не сміємо калічити його й написати “Царев”, коли воно по-російському вимовляється таки “Царьов”, і це нічого не допомгло: він заборонив видавати книжку, якщо буде написано на ній “Царьов”. І Держтехвидав мусів поступитися, бо ця книжка була потрібна для українізації КПІ. Тоді навіть тиха й делікатна Александра обурено заявила: “Він таки великодержавний іхтіозавр!”. І подібне було на усіх ділянках життя. То що я можу (через 35 літ!!!) сказати про тих, що “консервують” російську мову сьогодні в наших церквах?

Питає Вадим Інший, чому я написав “українці колишньої Галичини”. “Чому колишньої?” — питає він. Невже не знаєте? А тому, що я вважаю, що сьогодні нема Галичини й України, а є тільки Україна. Я не реклямую себе “соборником”, але Україну на дві нації не ділю.

Та це мій погляд. Я вважаю, що я мушу лише поставити перед читачами цю проблему, а вони вже самі мають вирішити, що і як має бути — я не вимагаю, щоб вони зі мною погодились: це справа їхнього розуму й національної гідності. Але мушу попередити читачів “Нового Шляху”, що Вадим Інший починає свій фейлетон такими словами: **“При досить неустійненій лексиці української літературної мови і такому ж неустійненому правописі — забирати в часописі слово про мову це досить ризиковний крок”**.

Не вірте, дорогі читачі “Нового Шляху”, Вадимові Іншому: він говорить неправду. Правопис устійнений. Правописний словник Голоскевича видала “Книгоспілка” у Нью-Йорку ще в 1952 році. На тому словнику написано:

“Секція мовознавства Української Вільної Академії Наук рекомендує до вжитку.

**Секретар Секції
проф. В. Чапленко (—)**

29. 2. 1952.

м. Нью-Йорк, США.”

Це написано двома мовами: українською й англійською. Лексика теж усталена, але Вадим Інший її не знає. Вибачте, але нагадаю, що кріт, який сидить завжди в землі, не знає, що є сонце. Та кротові й очей не треба навіть, то він має лише “натяк на очі”. Важко сказати, чи є у Вадима Іншого очі, коли він за 14 літ цього словника не побачив. А на цих словниках наша кров позапікалась...

Мовні справи в Україні погані. Але сьогодні еміграція в царині мови відстала від поневоленої України на дві епохи, а не на одну.

Кінчається фейлетон Вадима Іншого такими словами: **“Ну й попаде ж тепер нашій редакції від редактора Волиняка за мову в “Новому Шляху”! Ні, не попаде. Навіть після того, як ви й мої коректорські помилки для своєї аргументації використали. Я пригадаю лише вам “грузинський” анекдот: “Не хочеш, душа любезний, у баню? Ну, й Бог з тобою — ході грязний!”**

1966

ПІДЛАБУЗНИЦТВО, ПРОТИ ЯКОГО ПОРА РІШУЧЕ ЗАПРОТЕСТУВАТИ

Б. Кордюк у “Сучасній Україні”, (Мюнхен, 10. 5. 59 р.) у статті “Протоколи мудреців Сіону” не тільки викладає історію виникнення цієї застарілої вже на сьогодні протижидівської публікації, перекладеної багатьма європейськими мовами, в т. ч. і українською, а ще й висловлює цілий ряд думок про українсько-жидівські взаємини.

Все це дуже похвально, бо мир, а не війна між народами, народолюбство, а не народожерство мусять керувати кожною одиницею і цілими народами. Порушення цієї засади завжди мститися на тому, хто її порушив.

Непохвальним є тільки те, що Б. Кордюк, який претендує на “найбільшого знавця” жидівських справ у середовищі УГВР, дуже часто у своїх намірах “помирити” жидів з українцями односторонньо обвинувачує українців у якихось прищитих нам ворогами, а в першу чергу самими жидами, протижидівських злочинах. Характерно, що жодного разу Б. Кордюк не згадує про жидівські злочини проти українців: ніби жидівський народ складається із самих янголів!

У згаданій статті Б. Кордюк дуже виразно (і не вперше вже!) протягує думку, що за погроми, які були в Україні в часи Визвольної Революції, відповідає Директорія, а зокрема одна із найбільших і найневинніших жертв жидівства, а разом і один із великих оборонців жидів — Симон Петлюра.

Щоб не бути голословним, зацитуємо самого Б. Кордюка: (підкреслення мої):

“Після прочитання доповіді Роберта Ноймана в Баварському радіо дивує чуттєва реакція тих українців, що або самі її слухали, або тільки почули про неї з інших уст. Правда, доповідач згадує, що “козацький гетьман Петлюра був застрілений одним із тих, що пережили його єврейські масакри” (що є очевидна неправда, **бо Шварцбарт під час погромів 1919 р. в Україні зовсім не перебував**), і що “вагони з новим виданням (“Протоколів” — примітка наша) відходили до різних білих армій, передусім до Петлюри”, що є явним помішанням справ. Але кінець-кінцем ці два “прохвзнення” про Петлюру є цілком бічні. Натомість весь зміст доповіді дуже яскраво унаявнює, що джерелом “жидожерства” в ХХ сторіччі була імперіяльна Росія, звідки міязми розходилися по всьому світі. Доповідь Ноймана з’ясує,

що інспіратором і справжнім реалізатором погромництва євреїв були і потенційно залишаються далі російські імперіальні кола. Не дасться заперечити, що в Україні російські антиєврейські інспірації знайшли пригожий ґрунт і що їх внаслідок були жажливі погроми.

В намаганні викоринювати все негативне, що приходило до нас з російського центру та російських імперських кіл ми повинні позбутися всяких проявів антисемітизму і негуманної настанови, що вироджувалася в злочинному поступуванні. Антисемітизм не відповідає ані нашим морально-етичним засадам, ані нашій визвольній політиці. Ми його мусимо викоринити для себе самих, незалежно від того, як ставляться до нас євреї і світова громадська думка, бо це є не справа торгу, а справа нашої духової структури і нашого політичного профілю.

Серед української діаспори знайшлися якісь люди, що вважали доцільним видати “Протоколи” в українській мові але не знайшлося якихось більших скупчень, що виявили б свої протилежні почуття у формі, напр., протесту проти нищення єврейської культури і єврейства взагалі в УРСР уже в післявоєнні 1948—1949 роки і проти дискримінації та дифамації євреїв у хрущовський період. А йдеться все ж про громадян нашої батьківщини, які в суверенній нашій державі мусять мати повну законну і фактичну рівноправність. Її було схвалено на початках нашої відродженої держави за Центральної Ради, але пізніше, **в період хаосу її на практиці не додержувались**. Ми будемо нав'язувати до гуманних традицій періоду Центральної Ради”.

Звертаємо увагу читачів на такі місця в статті Б. Кордюка:

1. “...козацький гетьман Петлюра був застрілений одним із тих, що пережили його єврейські масакри” (що є очевидна неправда, бо Шварцбарт під час погромів 1919 р. в Україні зовсім не перебував)”.

Запитуємо Б. Кордюка: Неправда, що Шварцбарт, сам не переживав “єврейської масакри” в Україні, а — виходить так! — правда, що ті масакри організував “козацький гетьман Петлюра”?..

2. “Серед української діаспори знайшлися якісь люди”, що видали “Протоколи”, але, мовляв, не знайшлося нікого серед українців, “що виявили б свої протилежні почуття”, себто боронили б жидів...

Б. Кордюк признається, що “Протоколів” українською мовою він не бачив, а лиш чув про їх видання. Все таки він бере на себе сміливість обвинувачувати за нього всю українську націю...

Скажу п. Кордюкові, що це гидотне видання бачив і читав. Перш за все, воно зроблене не українською мовою, а якимсь бридким польсько-галицьким примітивним жаргоном. **Видання анонімне** і нема жодної підстави запевняти, що його зробили українці — хтось “прислужився” нам цим виданням з метою особистої наживи і все! Я певен, що жоден український видавець і жодна українська організація такої гиди не видавала і не видасть ніколи. Отже Б. Кордюк, щоб підлабузнитись до жидів, кидає пляму на власний народ, не маючи для цього жодних даних (сам пише, що “Протоколів” тих він не бачив навіть).

Далі Б. Кордюк уболіває, що серед українців не знайшлось нікого, “що виявили б свої протилетні почуття”. Неправда, п. Кордюк: такі українці знайшлись. Одним з перших серед них уже давно був “козацький гетьман Петлюра”, як ви пишете, який був людиною великого характеру, великим оборонцем жидівства, але ні він, ні Директорія в цілому не могли відповідати за погроми “в період хаосу”, себто революції і громадянської війни, коли ні влади, ні порядку не було і бути не могло.

Треба б Б. Кордюкові знати ще й те, що Симон Петлюра головою Директорії не був, а був ним В. Винниченко, який сам був одружений із жидівкою, і обвинувачувати якого в антисемітизмі було б примітивною провокацією. Отже, за той “хаос”, за висловом Б. Кордюка, мав би відповідати в першу чергу В. Винниченко, а не Симон Петлюра. Невже Б. Кордюк і редакція “Сучасної України” таких речей не знають?..

Погану прислугу робить Б. Кордюк і його середовище українцям взагалі, українсько-жидівським взаєминам зокрема, а тим більше самим жидам, висловлюючи такі думки. Жиди й далі бачитимуть себе жертвами “українського антисемітизму”, якого таки нема, і далі будуть виступати проти українців, як це вони роблять хочби, для прикладу, в “Новом Русском Слове”, видавцем і редактором якого є жиди (Шинкін і І. Вайнбавм), що ніяк не може причинитись до направи українсько-жидівських взаємин.

Сьогодні ми лише з гордістю можемо сказати, що жодна українська політична організація і жоден більш-менш по-

важний українець на позиціях антисемітизму не стоїть; жодне українське видання антисемітизму не ширить, а вважати Івана Франка ("Бориславські оповідання") чи Тараса Шевченка ("Гайдамаки" тощо) антисемітами можуть лише дуже некультурні і злобні особи, які, на жаль, серед жидів сьогодні ще є. Це шкодить не так українцям, як самим жидам.

Ці справи і треба належно висвітлювати, бо однобоке "признання" якоїсь "вини" за погроми в час справжнього революційного "хаосу", як висловився сам Б. Кордюк, справи не тільки не направить, а значно погіршить

Дивуємось, що "Українські Вісті" (Німеччина) передрукували статтю Б. Кордюка без жодних своїх коментарів.

1959

ПОЧАТОК ШКІЛЬНОГО РОКУ І АСИМІЛЯТОРИ

На початку вересня починається шкільний рік. Почнуть навчання й українські вечірні та суботні школи. Як і кожного року, пропонуємо школам книжки нашого видання.

Не шукаю заробітку, а навпаки — піддаю думку, готовий допомогати, шукатиму ще й консультантів, щоб підручник був якісний.

Дехто з учителів і батьків питають мене: чому я не оновлюю своїх підручників, себто чому не застосовую нових метод і не міняю творів у читанках? Поперше, не думайте, що можна кожного року застосовувати нові методи навчання. Подруге, усі оті “нові методи”, якими вихвалюються деякі автори підручників, старі, як світ. Не вірте, що можна створити такого підручника, який сам буде вчити дітей мови. Не вірте також, що в школі мусить бути лише те й таке, щоб учні “його любили”. Школа й навчання в ній — праця, а не розвага. А дитину треба привчати до праці ще з малку.

У наших умовах може бути дві методи навчання: або вчимо дітей рідної мови, або чужої мови. Від того залежить і методика. Я стою на засаді, що вчимо дітей рідної мови, бо всі діти, які приходять у нашу школу, українську мову у якійсь мірі знають. А як і є якась невеличка частина учнів, які української мови до приходу в школу не знають зовсім, то не можна ж ради малого відсотка дітей переводити величезну більшість учнів на методу навчання чужої мови: це затримає навчання, себто ради кількох загальмує більшість. Ви думаєте, що я не можу скласти підручника для навчання української мови для чужинців? Чи думаєте, що я не міг би сказати Д. Кислиці: склади мені підручника з граматики, розрахованого для чужинців? Це ж саме його фах і є: він же завідує навчальною частиною у військовій школі, у якій вчать людей ч у ж о ї мови. Такі підручники я можу скласти й видати, але я цього робити не хочу, бо вважаю, що навчання від цього тільки загальмується.

Не вірте також, що можна навчити дітей мови за підручником, якого написав сам автор “л е г к о ю” мовою: це буде не мова, а убожество, каліцтво. Сьогодні навіть в Україні, в умовах звірячої окупації й обмосковлення, вчителі протестують проти того, що яких 80—85 відсотків матеріялу в читанках для молодших клас є перекладом з російських читанок. У фахових педагогічних журналах протестують

проти цього дуже гостро. Якщо ж один автор напише всю читанку, то буде ще гірше. Звичайно, я можу скласти всю читанку сам, може навіть діти її “любитимуть”, але я вважаю, що цим би я зробив педагогічний злочин. Таку книжку, написала її від початку й до кінця сама пані Дейко. При своїй повазі до пані М. Дейко, як до фахового методиста навчання ЧУЖОЇ мови, я з повною відповідальністю кажу, що така книжка нам сьогодні шкідлива. Її можна вживати, може, лише в тих клясах, у яких усі діти не знали б своєї рідної мови зовсім. Я такої книжки ані складати, ані видавати не буду, бо це означало б не то що прискорити асиміляцію, а визнати її доконаним фактом і навіть НЕ ПРОБУВАТИ боротись з нею. На це можуть піти тільки “націоналісти”.

Щодо матеріялу в читанці, то він залежить, як і метода, від мети навчання: 1. чи ставимо завданням навчання зробити з наших дітей українців (це цілком можливе в наших умовах!), 2. чи ставимо завданням навчання зробити з наших дітей чужинців, які б якось “спікали” по-українському, щоб у випадку подорожі в Україну, могли розпитати дорогу до готелю, в якому вони зупинились. Я приймаю перше, тому так і укладаю свої читанки, бо я, дякувати Богові, таки ще нормальна людина, а не “націоналіст”. Тому вважаю, що мусимо виховати українську молоду людину, яка не лише “спікала” б щось по-українському, але й знала нашу літературу, нашу історію, Україну. Нам треба культурної людини, яка, пішовши в університет, могла б вільно зводити дискусії зі своїми англійськими співгромадянами на всі теми, зв’язані з Україною. Така людина мусить уміти читати наших класиків, вона мусить уміти читати сучасних поетів і прозаїків. Мусить, інакше вона нам не потрібна. Чи можливо цього досягти? З повною відповідальністю кажу: так, можливо. Моя власна практика цілком підтверджує це: мої колишні учні читають вільно не лише “Молоду Україну”, а й “Нові Дні”, вони з успіхом читають поезії В. Коротича.

Хай наша школа не цілоденна, а лише по чотири години тижнево. Дитина, разом з курсами українознавства, перебуває в такій школі найменше 10 літ, себто 90 місяців. По 4 години на тиждень (деякі школи мають 6 годин) це дає 1440 академічних годин. Якщо за півтори тисячі годин ми не можемо навчити дітей мови настільки, щоб вони ставши дорослими, могли читати художню літературу, то признаймося, дорогі колеги-вчителі й батьки, що ми або не хочемо

їх учити, або не вміємо вчити. А діти вчитись нашої мови ХОЧУТЬ. І можуть.

Перед еміграцією стоять величезні завдання. Якби наші "націоналісти" порозмовляли з людьми з України, то вони тоді збагнули б, які вимоги ставить до нас "край", які надії на нас покладає наш народ. Якби ці всі тайні і явні асимілятори в нашій школі почули, як говорять про Україну і нашу роль в Канаді наші послы й сенатори українського роду в Канаді, якби вони зрозуміли нашу роль в Канаді, себто, щоб хоч уторопали, що так звана "третя сила" в Канаді є, якби вони знали, що навіть жиди у розмовах з нашими визначними політиками й державними діячами в Канаді домагаються від українців проведу цією "третьою силою", то вони б не асимілювали наших дітей у нашій же школі.

Ось, наприклад, у жіночому журналі "Промінь" (Вінніпег, липень, 1966) у "всехвальній" рецензії на читанку "Волошки" якогось І. Сточанського написано таке: **"Читанку "Волошки" упорядковано за найновішою (А як же!) методою навчання української мови, ЯК МОВИ ДРУГОЇ, бо наші діти приходять до нашої школи з далеко ліпшими знаннями чужої мови, ніж рідної"**. Далі додаток: Головна Управа Об'єднання українських педагогів Канади (католицьких. Ред.) рекомендує цю книжку, ціна їй 2.00 дол., купуйте там і там...

Це свідомо неправда, або разюче незнання справи. А що як я влаштую змагання: поставлю дітей, які народились у Канаді від батьків, що приїхали в Канаду, мавши 10—15 літ, на змагання з деякими асиміляторами-педагогами, і авторитетна комісія визнає, що діти розмовляють поправнішою мовою, ніж деякі вчителі-асимілятори? Де маємо тих дітей діти: дати їм книжку для навчання української мови, як чужої, щоб відбити в них охоту до навчання, щоб затримати їх поступ?

Асиміляція забрала майже всіх наших людей в усяких сектах. Асимілятори на всю губу розпаношились у католицькій церкві. Не тільки мова чужа вводиться, а своя вживається, як мова ДРУГА, себто ЧУЖА, і навіть у будовах церков свідомо випалюється все українське.

1966

ВИСЛОВЛЮВАТИСЬ ТРЕБА ТОЧНО

У “Листах до приятелів”, книжка 5-6, 1963 (Неварк, США), вміщено редакційну нотатку “ЕКСПЕРИМЕНТ” і “РЕАКЦІЯ”, у якій борониться Емму Андієвську перед “нападами”.

Що ж, боронити когось від нападу завжди було богоугодним ділом; мати свій погляд на справу, висловити його й не погодитись з кимсь — теж право кожної людини. І за це не можу мати жодної претенсії до редактора “Листів до приятелів” д-ра М. Шлемкевича, хоч можу не погодитись ні з його способом оборони “покривдженої”, ані навіть і з самою суттю оборони.

Автор нотатки запевняє що Емма Андієвська стала найпопулярнішою поеткою завдяки “парі віршів із виданої в зовсім малому накладі збірки “Риба і розмір”. А цю рекляму Е. Андієвській зробили: “поширений щоденник” і один журнал, назов яких не подано. Звичайно, кожен може писати, як він хоче, але я все таки думаю, що краще було сказати просто: “Свобода” (статті Риндика й Ласовського) і “Нові Дні” (статті Волиняка). Чому б то читачам не знати, де шукати тих статей на випадок, що хтось з них захотів би перевірити твердження п. Шлемкевича, а не бути примушеним вірити йому на слово?

Далі автор нотатки піддає читачеві думку, що Е. Андієвська “хотіла зробити експеримент і провирити, ЧИ ще щось може і ЩО САМЕ може перервати байдужність суспільства до поезії...” І якщо так, то її експеримент удався.

У “Нових Днях” поезії друкуються стало, починаючи від першого числа. Осмілююсь запевнити, що “байдужости” до поезій у більшості наших читачів нема. Часто читачі телефонують: “Одержав (чи одержала) “Нові Дні”. Поезії вже “проковтнув”, а на інше ще не мав часу”. Або: “Прочитала все, а поезії ще ні — лишила їх “на закуску”. Багато пишуть. Деякі газети (напр. “Свобода” й “Новий Шлях”) стало друкують поезії. Скільки я за цим стежу, то їх також читають, бо як я часом візьму якогось віршика, друкованого в цих часописах, то зараз же одержую кілька листів: “Чого друкуєте вже відомі вірші, не можете дати ще не друкованих в газетах?”

Що ж тоді перевіряла Е. Андієвська своїм “експериментом”? Байдужість до поезії взагалі, чи тільки до її поезії? Варто б це уточнити.

Далі автор нотатки розглядає питання, чому саме Андіївська стала “знаменитою”. І стверджує: “Ні, розголос завдячує поетка — можна сказати — парі віршів... із збірки “Риба і розмір”. Я тих “любовних” віршів налічив 29. Якщо 29 значить те саме, що й 2, тоді все гаразд... Але для чого подавати таку... “неточну статистику”? Чи неправдою можна щось чи когось оборонити?

Автор нотатки займає, сказати б так, нейтральне становище: “Нас не захоплює ані той “експеримент” поетки, ані та “жива реакція”. Словом, “серединка наполовинку”. Гаразд, це право кожної людини, де їй стати — праворуч, ліворуч чи й ніде, а повиснути в повітрі... Але далі пише так: “Вірші називають порнографічними. У поезії це ще не найбільший гріх”.

Отут уже й кінчилась “серединка наполовинку”, а почалась неправда. І то дві неправди разом. Поперше, і в “Свободі” і в “Нових Днях” вірші Е. Андіївської названо не порнографічними, а гомосексуалістичними. Очевидно, знайдуться й такі “критики”, які скажуть, що різниці тут нема. Доведеться подати дефініції. Порнографія (від грецьких слів порно — розпусниця і графо — пишу) — непристойні твори, у яких смакують ся розпусні сцени; непристойні малюнки, фотографії тощо. М. Шлемкевич думає, що порнографія “у поезії ще не найбільший гріх”. Ми ж певні в протилежному: порнографія й поезія, як і всяке інше мистецтво — явища, які себе взаємно виключають. Поезія кінчається там, де починається порнографія. Гомосексуалізм (від грецького слова гомос — однаковий і латинського сексуаліс — статевий) — протиприродній статевий потяг, поваба до особи тієї ж статі. Церква це вважає гріхом, а держава — дуже небезпечною соціальною хворобою, загрозливою для суспільства дегенерацією, а тому гомосексуалізм карається судом.

Редактор “Листів до приятелів” скаже: “Чого ти мені це пояснюєш, хіба я цього не знаю?” Напевно, знаєте, але поясніть тепер мені, чого ви свідомо плутаєте терміни? Чи “поезія” Е. Андіївської варта аж такої жертви з Вашого боку?..

Далі в “Л. до пр.” написано таке:

“Коли б так з Овідієвого “Мистецтва кохання” вибрати й зачитувати окремі фрагменти, чи люди мали б уявлення про цього творця “Метаморфоз” (обов’язкової лектури в кля-

сичних гімназіях) і творця “Скарг”? Коли б із Гете взяти тільки уривок з розмов Мефіста з жіночими з’явами Вальпургієвої ночі, або з Гайне тільки “Пісню пісень”, коли б... таких прикладів можна наводити сотні. Очевидно, всі ті речі не є лектурою для підлітків, але чи й далі в нашій Абдері критерієм мистецтва мала б бути пригожість для дітей?”

Обвинувачення, як читачі бачать самі, дуже тяжке: критики Е. Андієвської (в т. ч., очевидно, і я) **стримують розвиток літератури, бо стягають її до дитячого рівня.** Тут уже хоч-не-хоч, а боронитись мусиш.

На жаль, як і всі оборонці “модерністів”, наш шановний колега не утруднює себе доказами: VIP мені, читачу, на слово! У мене ж протилежна засада: читачу, НЕ вір жодному моему слову, але задумайся над моїми доказами. Якщо після того ти погодишся зі мною — добре, якщо ні, то я тебе однак шануватиму й любитиму, і мушу признати, що я бездарний журналіст і тільки тому я тебе не переконав.

Я не можу тут цитувати Овідія й Гайне, бо цих творів не маю, а розшукати їх на чужині важко. Тому зацитую тільки “порнографіста” Гете. Та перед тим мушу сказати, що д-р Шлемкевич також уживає неправильної термінології, бо з нотатки виходить, що Е. Андієвська написала такі собі невинні “порнографічні” вірші, а Овідій, Гайне й Гете робили те саме, і ніхто їх за те не карав... Щоб читач не був обманутий то мушу пригадати ще один термін — еротика, еротичний (від грецького бога кохання — Ероса). Еротичне забарвлення в поезії, як і в кожному іншому мистецтві, справді ще не найбільше зло, а часто-густо навіть і konieczність, щоб повніше й яскравіше змалювати героїв і ситуації твору.

Мої опоненти можуть сказати, що важко встановити межу між порнографією й еротикою. Ні, дуже легко. Якщо в “творі” смакуються розпусні сцени чи дії, як такі, то це порнографія. Якщо описи сцен кохання і взагалі кохання допомагають читачеві (чи глядачеві) краще, повніше уявити героя твору, його стан, почуття і т. д., то це еротичне забарвлення мистецького твору. Д-р Шлемкевич це також добре знає, але якось сталося так, що еротика й гомосексуалізм у нього дістали одне визначення — порнографія. Крім того, ще й співставлення імен (Овідій, Гайне, Гете і... Андієвська!) також трохи дивне.

Але вернемось до Гете й зацитуємо “найсолоніше” місце із “Вальпургієвої ночі”, яким д-р Шлемкевич пробує боронити Е. Андієвську.

ФАУСТ.

То хто стоїть?

МЕФІСТОФЕЛЬ.

Пригляньсь — Леліт.

ФАУСТ.

Яка Леліт?

МЕФІСТОФЕЛЬ.

Адама перша жінка.

Пустила коси вітру на розпліт —

Ото її єдина одежинка.

Як в них вона заплута юнака,

То вже не скоро бідного пуска.

ФАУСТ.

Он дві сидять — стара і молода.

Мабуть, натанцювались досить.

МЕФІСТОФЕЛЬ.

Сьогодні так сидить не випада.

Ходім до них! Мене до танцю зносить.

ФАУСТ (танцюючи з молодю).

Колись приснилося мені

Два яблука на яблуні;

Два яблука висять-блищать.

І я поліз, щоб їх дістать.

КРАСУНЯ.

То яблuchок кортить бо вам,

Усім Адамовим синам,

І радо я в своїм саду

Тих яблuchок для вас найду.

МЕФІСТОФЕЛЬ (танцюючи з бабою).

Колись приснилося мені

Старе дупло в осичині;

Хоч те дупло й гниле було,

Воно мене чогось тягло.

ЯГА.

Я б'ю низенько вам чолом,

Лицарю з кінським копитом!

Держить готового сучка,

Коли дупло вас не ляка.

(Гете. Фауст. Переклад з німецької Миколи Лукаша, Київ. 1955 р. Стор. 169-170).

Урахуйте, що Гете тут описує чортячо-відьомський баль, і що Гете взагалі властиві повнота життя, життєрадісність,

а часом і насмішкуватість. А тепер візьміть “Нові Дні” за травень і червень ц. р. і порівняйте (там багато цитат з “творів” Е. Андіївської) цей уривок з “Фауста” з... “фаллосами” Е. Андіївської, які “не варті старої підосви”, чи нагадують “м’ясо, засиджене мухами”, і скажіть: оборонив д-р Шлемкевич Е. Андіївську чи ні?

У “Пісні пісень” Гайне теж ніякої порнографії, а тим більше гомосексуалізму нема. Це високоякісна лірика з яскравим еротичним зафарбленням і вона на оборону Е. Андіївської також не надається. Правда, д-р Шлемкевич так хоче оборонити Е. Андіївську, що притяг ще й таку “важку гармату”, як Сократ. Та я таки не хочу згадувати Сократа поруч Андіївської... Навіть ніяково таке робити.

Оборонці “модернізму” закидають “Новим Дням”, що вони “пісні”, що вони “розволікають просвітянську мораль”, що зводять літературу до придатності лише для підлітків і т. д. Все це, звичайно, неправда. Візьміть, наприклад, “Нові Дні” чч. 10 і 11 (листопад і грудень 1950 року) і прогляньте собі оповідання Кліма Поліщука “Горобине болото”. В ньому еротики, може, вже аж забагато. Є вона і в повісті В. Чапленка “У нетрях Копет-Дагу” та в деяких інших його творах, які були друковані в нашому журналі.

Та еротичним від початку й до кінця є вірш Олекси Деревлянського “Лісун”, видрукований ще в 26-му числі (березень, 1952 р.). Передруковую його тут, щоб раз і назавжди відбити закиди, що “Нові Дні” обстоюють літературу тільки для малолітніх чи для вихованок інституту благородних дівиць.

ЛІСУН

Не вір, вродливко, Лісуніві:
Не вирій носить він, а вир...
Нехай сурмить у млі сосновій,
Нехай гукає, людозвір, —
Не йди на клик його, не вір
Цьому до юнок ласуніві!

І Водяник до вас — охочий,
Що напада біля річок:
Замружить бризками вам очі,
Підкине тріпот спідничок —
І потерпає квітничок
Ще не поливаний, дівочий...

Та він не змучить ані трохи,
А тільки змочить вас, пустун, —
Пригода лиш серед дороги,
Веселий сміх тому, хто юн...
...Зовсім інакший — Полісун,
Оброслий обр копиторогий!

II.

Заманить поночі в гущави,
В найглибшу глушу лісову,
Не зоглядишся, коли счавить,
Зімне і кине на траву...

Пручатимешся ще у лапах,
Ще борсатимешся під ним,
Та, п'ючи твій дівочий запах,
Докраю стане він п'яним...

І закричиш в обіймах шорстких,
Заб'єшся тріпотами птиць,
Приймаючи жорстокі впорски
Його розтоплених живиць...

Звиватимешся в лапах в'юнко,
Мов од розлючених стожал,
Та це ще більше буде, юнко,
Його розпалювати шал!

Проситимешся в козлолюда,
Благатимеш його — досить!..”
Та, як ліси, глухою буде
Його любашна ненасить.

Цілуючи, лише над ранок
Тебе лишить людокозел.
“Приходь. Та пий, — рикне, — рум'янок”,
Всі тайни відаючи зел.

Де сталось, крикне хтось, ідучи:
“Ой, і суніць же у траві!
Які солодкі та пахучі,
Які червоні та живі!”

Як бачимо, вірш добрий. Усе в ньому здорове, природне, усе чисте, яскраво зображена, так би мовити, “потужність кохання”. Він має національний ґрунт — у ньому все україн-

ське, аж до пахучих червоних суниць у траві включно. Тут нема й натяку на слиняве смакування голим жіночим тілом: нема тут імпотентної порнографії, якою часто захоплюються молоді літами старички. Тим більше нема статевої дегенерації, яка стала “стимулом творчости” “модерністів”, що втратили національний ґрунт, а з ним і все, що робить людину людиною, а мистця, якщо не геніяльним, то бодай талановитим.

Автор цього вірша, — до речі, талановитий, але більше відомий під іншим прізвиськом поет, — писав мені, що як я не видрукую цього вірша, то його взагалі ніхто не видрукує. Признаюсь, що я побоювався, бо читачів тоді ще було мало і вони не були ще “вивірені”, а ворогів “Нові Дні” тоді мали, як піску в морі... Тому й мусів дати “єзуїтську” примітку від редакції.

Порівняйте ж цього вірша з “любовним віршем” Е. Андіївської:

ПОМСТА

Я зовсім не захоплений твоєю обережністю,
Якщо ти хочеш, я тебе можу зовсім не бачити.
Але якщо ти думаєш,
Що твоєму фаллосові
Варто поставити пам'ятник,
То повідомляю тебе:
Я не той будівничий.
Я ліпше волію самотній вечір,
Ніж уславлений камінь,
На який підіймають ноги
Усі міські собаки.

Чи візьміть її опис “кохання” з купленим для цієї мети п'ятирічним хлопчиком, який “ніжний, як гусеня” і т. д.

Людоньки, схаменіться! Що ви бороните? Кого ви порівнюєте не лише з Ліною Костенко, а й з Овідієм, Гете, Гаїне і навіть із Сократом?! Оборонці “модернізму”, наче змовившись, підкреслюють, що “Риба і розмір” — виняток, що це лиш “експеримент”. Неправда. Я маю найпевніші відомості, що деякі “модерністи” мають готові такі “твори”, порівняно з якими гомосексуальні випари Е. Андіївської “скидатимуться на євангельську проповідь”, а їх авторка “виглядатиме, як “непорочна дівця”, що йде по шляху до святости, як запевняє п. Райс. Вони лиш чекають на реакцію, яка буде на цю першу спробу...

Д-р Шлемкевич закінчує свою нотатку так:

“І в нашому випадку вважаємо несправедливістю ідентифікувати творчість Емми Андієвської з цим її непотрібним вибриком. Тож, щоб читачі нашого журналу не судили поетки тільки на основі розрекламованого вірша (Зверніть увагу: одного, вірша, а їх є 29 отаких “любовних віршів”! П.В.), даємо передрук іншого вірша цієї поетки, з останнього 4-го числа “Нових поезій”, збірника Нью-Йоркської групи; вірша, який і з погляду мистецтва (насиченої настроєм образности) і з погляду відчутішої життєвої проблематики вважаємо одним з кращих (!) створених українською поезією останніх років”.

Що ж, передрукуємо й ми цього “шедевра”, щоб читачі й нашого журналу правильно уявляли “поетичну потужність” таланту Андієвської:

ЛІГУРИЙСЬКЕ ПОБЕРЕЖЖЯ

Горе Згорнено — і на вуЗол.
Нема дороги для тих, що ниЗом.
Покійника горою веЗуть,
Ще поворот, ще карниЗом,
Море вниЗу.
Море вниЗу — ниЗане, ниЗове,
Покійника на ім'я наЗива:
ОбіЗвись, о беЗ вісти пропавший!
Море не ївши, море не пивши.
Де ти, душе?
Де ти, бувши?
Покійника горою везуть,
Ще поворот — і ніколи назад.
О тільки б знати, о тільки б знать...
Море.

Мені цей вірш нагадав такі російські “гумористичні” частушки, які виконувались під акомпаньямент балалайки (“Давай, давай, наяривай!”):

Шол я верхом, шол я нізом,
У Матані дом с карнізом!
Шол я верхом, камишом.
У Матані дом шишом...*)

*) Шиш — дуля.

Боюсь, що мені закинуть: Волиняк не любить “модерністів”, тому просто кпить, не маючи чого закинути поважно. Гаразд, розглянемо його поважно. У вірші нема нічого “лігурійського” і його з успіхом можна б назвати “Чорноморське побережжя”, “Тихоокеанське узбережжя” і т. д. Перше слово “горе” можна замінити словом “щастя”: “Щастя згорнемо — і на вузол”. Чим погано? Жодного глузду не було, нема його й тепер...

Взагалі, в цьому вірші нема нічого. Це наугад виписані слова, а потім перемішані “у вірш”. Візьмемо хоч би середню строфу — “море внизу — низане, низове...” Якщо воно внизу, то вже разом з тим і низове, себто тут “поетичне” “масло масляне”. А це для поезії — смерть. Чому воно (І як, та на що?) низане? Можна низати на низку суниці, гриби, намисто і навіть рибу, (тільки не розмір!), але спробуйте нанизати море!

Це нагадує вірменську загадку: “Отгадай, душа мой, что будет: зельоний, в трактіре вісіт і піщіт?” Ніхто, звичайно, не відгадав, аж поки сам загадувач не відповів: “Сельодка!” Всі вибалушили очі: хіба ж вона зелена? “Покрась ёю в зельоний краска і будет зельоний!” А чому “в трактіре вісіт?” “Повесь і будет вісеть!” “Ну, а чого піщіт” — оселедець же “німий, як риба”, а тим більше, як він уже солоний? “А ето я додал, чтоб ти не догадался!”

Дуже просто, як бачимо. Те саме і в цьому вірші. Знаєте, чого в Андіївській море “внизу” та ще й “низане, низове”? Бо вона хотіла спромогтись на алітерацію. Алітерація — це такий поетичний засіб, “коли літеРа об літеРу тРеться”. Верніться до вірша і зверніть увагу на всі З, — які вискладані вел. буквою. Що ж, алітерація є одним з поетичних засобів. Візьміть, наприклад, Шевченкового “Кобзаря”, розкрийте його на першій сторінці і прочитайте два перші рядки: “Реве та стогне ДніР шиРокий, сеРдитий вітеР завива...” Тут за допомогою алітерації Т. Шевченко передає ревіння бурі, вітру, хвилю. Те саме у рядках “Хто Се, хто Се по Сім боці чеше коСу? Хто Се?..”, де алітерація (звук С) чудово передає легкий вітерець і ніжне шелестіння осоки. У цих прикладах алітерація стала потужним поетичним засобом.

Що ж осягла Е. Андіївська своєю алітерацією? Що “тертя” звука З додало до зображення моря? Чи воно допомогло поетці яскравіше зобразити його ревіння? чи безмежність? чи бездонність? Нічого, бо це ж не муха, а море, і воно потребує іншої алітерації. Це алітерація ради алітера-

ції. Навіть більше: вона примусила Андіївську з логічного речення зробити “вірменську загадку”. А це вже вибачайте, шановний колего, свідчить про поетичну імпотентність, про повну творчу неспроможність і безсилля. То хай же не гнівається мій шановний опонент, що я цього вірша не тільки не вважаю “одним з кращих (!) створених українською поезією”, а навпаки — повною безрадністю. До речі, цей вірш створила не поезія, а таки Е. Андіївська...

З легкої руки “модерністських покровителів” на еміграції поширюється думка, що твір тільки тоді якісний, як у ньому нічого не зрозумієш, щоб було так, як в одній гарній українській пісні співається:

Ой у полі туман-димно,
За туманом нічого не видно...

Та ця засада свідчить лише про творче безсилля цих письменників і намагання їх опікунів приховати це від читача. Ось як оцінює славний французький письменник Анатоль Франс Гі де Мопассана (може хтось скаже, що й він “порнографіст?..”): “Мова у нього соковита, проста, безпосередня, справді народня, за що ми й любимо його від широкого серця. Він має три найбільші властивості французького письменника — ясність, ясність і ще раз ясність” (А. Франс: Гі де Мопассан і французькі оповідачі”).

А Лев Толстой колись сказав, що коли хтось запевняє, що твір гарний, але не зрозумілий, то це те саме, що сказати про харч, що він чудовий, тільки зовсім не стравний.

Хочу ще звернути увагу своїх шановних опонентів на ще один важливий момент. Відомо всім, що речення є відображенням думки. Якщо речення збудовані “міцно” то значить, що людина, яка їх висловлює, уміє логічно мислити. Якщо ж речення нагадують не стрункість і витонченість серни, а холодець, чи в ліпшому випадкові моллюска, то це свідoctво, що людина позбавлена спроможности мислити взагалі. Зверніть увагу, що як тільки “поетичним” об’єктом Е. Андіївської є “фаллоси” чи “п’ятирічні хлопчики”, як об’єкт “кохання”, то її речення нормальні. Якщо ж тільки об’єктом стає море, смерть, життя чи взагалі щось нормальне, а тим більше абстрактне поняття, то читача вражає авторчина недорікуватість, яка приводить до абсурду. З цього логічний висновок: мислення Е. Андіївської кінчається лінією пояса.

Оце, мабуть, і все. Дехто скаже: чи конче бути аж таким безжальним? Чи не можна б це саме сказати... ніжніше? Ні, не можна. Бо культурна людина мусить висловлюватись точно, а крім того, є люди, які не чують, якщо до них промовляти "страшно академічно".

Повторюю: не полемізую з Е. Андіївською, а з її оборонцями і возвеличниками. Вона має право писати все. Читачі можуть читати також все. Але критики мусять знайти в творі ідею, майстерність, красу, свіжість і силу поетичних засобів і викрити все примітивне, бридке, потворне, дегенеративне. Тоді й найгірший твір не буде шкідливий для суспільства. Тоді піднесеться рівень літератури, піднесеться рівень нашого читача, вироблятиметься його літературний смак, себто буде виправдане існування самих критиків.

1963

МОВНІ ВИБРИКИ ПІДРИВАЮТЬ ПОВАГУ ДО НАЦІЇ

У науковому кварталнику Торонтонського університету (Канада) проф. Ватсон Кірконеелл зробив огляд українських книжкових видань у Канаді за 1957 рік.

Це не критичний розгляд, а інформативна стаття, тому ми не будемо зупинятись на ній. Зазначимо лиш, що проф. В. Кірконеелл досить обізнаний (як на чужинця) з українськими справами, але йому ще важко сьогодні оцінювати українські літературні й наукові твори. Можливо, що в цьому завинили самі українці, які не завжди вміють і хочуть подати чужим вченим відповідні об'єктивні інформації.

Та це не наша тема сьогодні. Нас цікавить, як чужий вчений розцінює наш еміграційний мовний розгардіяш і сваволю, якої допускаються часто-густо й визначні наші письменники, як наприклад, Тодось Осьмачка та Іван Багряний, а інші визначні письменники (дозвольте не називати їх імен сьогодні!) взагалі мови не знають і принципово знати не хочуть (мовляв, на те є редактори!). Це неймовірно, але факт — такі письменники на еміграції є. Говорю тут, звичайно, не про такі дрібниці, як правопис якогось чужого слова, а про цілий мовний комплекс: лексика, синтаксично-стилістична побудова тощо.

До цього ще долучується регіональна боротьба, що роз'їдає еміграцію вже остаточно. Нічого прикидатись: у нас таки ще сьогодні є дві мови, два правописи, дві церкви, дві столиці, словом два народи. І це вже бачать вдумливі чужі вчені, у тім числі і проф. Ватсон Кірконеелл: він бачить два центри (Київ і Львів), він бачить регіоналізм у мові еміграції і, звичайно, приходить до висновку, що українська літературна мова сьогодні ще не існує. А раз не існує літературна мова, то — висновок напрашується сам — не може бути не тільки літератури, а й окремого якісного літературного твору... Як бачимо, враження у чужого вченого про нас, як і про націю, може витворитись дуже симптоматичне...

Але даймо слово проф. Кірконееллові. Він пише:

“У довгій розвідці **Константина Біди** на “Повний українсько-англійський словник” К. Г. Андрусишина головна цікавість для не-українця є той запал, з яким українські вчені б'ють один одного в їх шуканнях за нормами для “української літературної мови”. Перед двадцятим століттям було признано, що одностайний стандарт не існує, і що дві тра-

диції прямують до того, щоб скристалізуватися навколо **Києва і Львова**, все ж ще з певними відмінами в **окремих провінціях**. Навіть напружені зусилля Української Академії наук (Київ) півтори декади років після большевицької революції були пізніше, в останніх двадцятьох роках баламучені програмою умисної русифікації. Критика Біди на Костя Андрусишина в цілях ідеальної “української літературної мови” відзивалася луною у дрібних виступах інших учених проти способів вислову Тодося Осьмачки в його останній повісті. Дивлячись на такі суперечки, стороння особа не має іншого до роботи, як лише мовчки обсервувати та берегтися, щоб **літаючі каміння не попали в неї.**”

Чи треба доводити, що в нас літературна мова є вже давно, що норми її вироблені, хоч вони, як і в кожному живому організмі, змінюються і удосконалюються, що сумнів у цьому може бути лиш на еміграції, де кожен “сам собі велісопед”. Справді, на еміграції робляться речі, які просто не вкладаються в нормальну людську голову. У нас, як правило, редактор одержує якийсь твір від автора і супровідного листа, у якому вимагається “жодних змін не робити”. Це “жодних змін не робити” привело до того, що на еміграції майже нема виробленого письменника: на кожному з них лежить печать початківства: у літературній формі твору, у мовно-стилістичному і навіть лексичному складі твору. Отже маємо — і ще довший час матимемо! — цілу серію борода-тих початківців.

Я не маю тут на увазі лиш, так би мовити, “випадкових” письменників. Я сьогодні хочу сказати про письменників великих не лиш у межах еміграції, а значних у нашій літературі взагалі. Для прикладу можна взяти двох справді великих письменників—Теодосія Осьмачку та Івана Багряного. Кожному не то що критикові, а навіть вдумливого і грамотного школяреві ясно, що “Плян до двору” чи “Ротонда душогубців”, порівняно із “Старшим боярином” того ж Осьмачки, є не кроком уперед, а величезним регресом у ділянці форми та мовостилю. Те саме можна сказати і про “Огненне коло” та “Марусю Богуславку”, порівнюючи їх з “Тигроловами” того ж Багряного: регрес у композиції й мові очевидний. Очевидно, це пояснюється відсутністю руки доброго літературного редактора.

Але спробуйте сказати, що Осьмаччина “Ротонда душогубців” не є ідеальний твір, то політики від літератури вас

заклюють, як кури жабу... Щодо Багряного, то на нього можна "їхати" сміліш, бо на таке "їхання" є вже традиційне благословення "націоналістів" і деяких церков...

У нас нема критиків, які б осмілились з повною відповідальністю і сміливістю висловити свою думку про твір визначного письменника. А коли з них хтось зважиться на такий крок, то з нього зроблять трохи не ворога народу. Для прикладу можуть бути проф. Ю. Шерех і Галина Журба. Наші читачі пригадують собі, очевидно, Шерехів розгляд твору Галини Журби "Далекий світ" (див. "Нові Дні", ч. 77, червень 1956 р.). А чи треба доводити, що той твір Галини Журби потребував справді солідного розгляду і суворої критики? Я, наприклад, вважаю ту статтю проф. Ю. Шереха за найкращу його статтю. Я просто гордий, що вона була видрукувана в "Нових Днях".

А що ж з Шерехом? Понад два роки "валкували" його ім'я всякі автори від "політики", "націоналізму" й соборности". Врешті, Шерех "породив" ще дві статті і на тому замовк. Важко сказати сьогодні, чи він замовк остаточно, але два роки вже мовчить у ділянці критики, ніби закликався.

Підемо далі. Візьмімо справді рекордно сирий твір Уласа Самчука "Темнота" і Чапленкову критику його в "Нових Днях" (чч. 102/103, липень/серпень, 1958). Те саме, що й на Шереха: і зловний, і не розуміє твору, і... взагалі ворог народу. Словом, критики в умовах України сьогодні мають більше волі, ніж критики на еміграції.

Між іншим, доводжу до відома всіх отих "всезнайків" і сміливців, що сторінки "Нових Днів" до їх послуг: замість чіплення нашим критикам усяких ярличків, виступіть проти них так обгрунтовано, як вони написали свої статті, і зітріть Шереха, Чапленка і Сварога (за його критику "Ротонди душолюбів" Т. Осьмачки) на табаку... Тільки при цьому виявіть стільки ерудиції і напишіть свою "контра-критику" так обгрунтовано і грамотно та культурно, як це зробили самі критики.

Дехто закидає (навіть така культурна людина, як Мартин Задека) В. Чапленкові, що письменник не сміє критикувати твори інших письменників. Але при цьому забувають, що В. Чапленко не тільки письменник, а він ще й поважний критик і професор. Не магістерський "професор" з початкової школи, а таки керівник катедри ще в Україні.

Забувають і те, що проф. Шерех не тільки один з найвизначніших мовознавців світу (так, так, не крути носом, не

шановний всезнайку!), а ще й один з найцікавіших літературних українських критиків нашого століття. Отож, зати-кати їм роти, примушувати їх замовкнути в ділянці критики — дорівнює таки національному злочиніві.

Щоб не вводити в оману українського читача і не виглядати не тільки комічно, а навіть трагічно в очах чужих вчених (напр., в очах проф. Ватсона Кіркконелла), мусимо зняти “табу” з творів визначних письменників. А визначні письменники мусять зрозуміти, що право критики їх творів мусить існувати; вони мусять уважно ставитись да завваг критиків і не робити, користаючись із своєї “великості”, бодай мовних вибриків, які б вражали вухо й око навіть чужинців.

Розвиток літератури зумовлюють два чинники: абсолютна свобода письменника і така ж воля критики. Без доброї критики ми літератури не матимемо.

1958

ДЕЩО ПРО ПОЛІТИКУ Й КУЛЬТУРУ

У нашій пресі, зокрема в “Н. Д.”, щораз частіше чути голоси, що розвиток культури й виховання у нас не відповідає зростаючим потребам української еміграції. Щоб упевнитись, що це саме так, а не інакше, вистачить лише заглянути на полиці наших книгарень, щоб цілком переконатись у цьому. Огляд книгарських полиць переконає нас, що за останні два роки українська еміграція майже нічого не видала. Кажемо майже, бо тих кілька назов, які вийшли за останній час, це — ніщо в порівнянні з тим, що видалося в Німеччині й Австрії в 1946-1948 рр. Порівнюючи попередні роки до останнього, ми зможемо назвати той період добою своєрідного розквіту, добою емігрантського ренесансу. За той період було написано й видано багато цінних нових творів з художньої літератури, було видано багато шкільних підручників, творів з різних ділянок науки й публіцистики, перевидано також багато старих творів. Для прикладу назовемо хоч дещо: “Ост” і “Юність Василя Шеремети” У. Самчука, “Поет” та “Старший боярин” Г. Осьмачки, “Тигролови” та “Морітурі” І. Багряного, твори В. Чапленка та багатьох інших авторів. За ці роки в нашій літературі появився цілий ряд імен нових письменників і поетів, навіть перші твори яких свідчать про те, що ці імена не скоро зійдуть зі сторінок історії нашої літератури.

Сам перелік цих добре відомих усім творів свідчить про їх значення в літературі і про спроможність авторів великі й якісні твори написати, а видавців їх видати. А скільки видалося газет і журналів різних типів і напрямків, розмірові, змістові й навіть технічному оформленню яких міг би позавидувати навіть Київ, Харків чи Львів...

І все те писалось, видавалось, продавалось і (можемо запевнити!) читалось в умовах найбільшої емігрантської бідності і безправ'я та терору від усяких репатріяційних місій і комісій. Для прикладу наведемо факт, що на протязі лише 1947 і 1948 років наше видавництво в Австрії чотири рази одержувало наказ від американської влади (очевидно, під тиском советських місій) не випустити жодного друку з табору, в якому було видавництво. Ми не мали права легально поширити книжку й газету не то що по всій Австрії, а навіть перенести її до сусіднього українського табору за яких півтора кілометри від нашого. Авторів цих рядків довелося понад сім місяців домагатися від УНРРА дозволу на видання

“Вальдшнепів” М. Хвильового. Не зважаючи на всі інформації, на всі переклади змісту роману на німецьку й англійську мови, дозволу ми таки не одержали і пізніш, скориставши зі зміни місцевої влади, ми видали цю книжку напівлегально.

Таких прикладів можна навести безліч. Подібний стан був не тільки в Австрії, а й у Німеччині. Все таки ми там будували, видавали, творили і мали такі досягнення, про які не могли навіть і мріяти еміграції російська й польська, хоч вони мали великі зв'язки серед чужинного світу, велику кількість культурних сил і значний емігрантський досвід, який створив навіть свою традицію.

Про економічне “процвітання” нашої еміграції в ті часи навіть і говорити не варто. Кожен бо пам'ятає, що якась пляшка молока чи додатковий кілограм хліба робили подію в цілій родині.

На американському континенті, куди переїхала основна маса нашої нової еміграції, ми маємо умови цілком протилежні європейським. Коли ми в 1945 році в повоєнній Європі не мали і натяку на друкарні чи видавництва й культурні осередки взагалі, але протягом найкоротшого часу ми створили їх, то на американському континенті ми застали старі видавництва, які належать досить міцним організаціям (часом навіть з мільйоновим майном); коли в Європі ми були безправні і стало загрожені примусовим вивозом до ССРСР, то тут ми користуємося з усіх вигод справжньої демократії; коли ми там були напівголодні й напівголі, то тут ми забезпечені всім, а дехто з нас уже встиг і сякого-такого майна здобути.

Все ж таки в цих, здавалося б, сприятливих умовах, ми не тільки ще не створили нових культурних центрів і видавництв, які є основним засобом поширення культури, а ми навіть не спромоглися вплинути на зріст і поліпшення старих видавництв. Канадійські українські часописи, які були пісні й часто-густо малокультурні, з приїздом нової еміграції майже не змінили свого обличчя і змісту. Створені ж нові видавництва ніяк не можуть похвалитись своїми успіхами: вони не живуть, а животіють і жодне з них не розвинулось до того ступня, щоб видати якусь книжечку.

Які ж причини цього загрозливого стану? Що сталося з нашими працівниками й здібними людьми, які на попелищах повоєнної Європи з нічого збудували культурні осередки, а тут сидять і не можуть рушитись з місця? Відповідь

на ці питання одна: українство в Канаді і США не становить цілоти, а розпорошене на безліч дрібних партій, груп і напрямків, які фактично ізолюються одна від другої, перетворюючись у звичайні українські секти. В Канаді і США немає нічого загальноукраїнського, а все, що існує, то воно є не українське, а соціалістичне, монархічне, мельниківське, бандерівське чи лебедівське, католицьке чи православне... І люди, які дивляться на цей поділ, не знають куди пристати. Коли ж хтось зважиться пристати до якоїсь організації, то там він ніякого впливу не має, бо йому не довіряють (принаймні до певного часу). Окремі ж особи, а то й групи, новоприбулих, вмовивши в себе, що вони є справжня "сіль землі української", і не бажаючи бути під "чийсь проводом", почали й собі творити організації, які в таких умовах і таким способом творені, стануть не кращими, якщо й не гіршими гетто.

Кожна така організація має свою пресу й видавництво і видає лише "своїх" авторів. Справжній же письменник, який хоче належати всім українцям, а не лише якійсь її частині, не має надії на видання свого твору. Коли ж поспробуєте закликати таку організацію до підтримки культури, то одержите відповідь: "Ми організація політична і на культурно-просвітянські рейки ви нас не стягнете!"

А чи справді культура й політика можуть бути в наші часи розділені якоюсь стіною? Наша культура й наша політика зводяться до одного: служити визвольній ідеї, підготувати ґрунт для звільнення України з-під влади Росії. Це — основне завдання еміграції, бо справжня культура, як і справжня політика, творяться не на еміграції, а всім народом на його власній матірній території. Що такий еміграційний, штучний поділ на культурну й політичну діяльність шкідливий, свідчить хоч би факт з УПА. Деякі організації збирали, збирають і, мабуть, ще й будуть збирати пожертви на УПА. За останні п'ять років таких пожертв зібрано досить значні суми. Про УПА ж у нас видано лише одну книжку М. Лебеда, яка викликала цілий ряд застережень, а крім того ми майже певні, що вона себе окупила цілком, бо попит на ту книжку й висока ціна на неї мусіли б не тільки вернути витрачені на неї кошти, а ще й принести прибуток. Отже, фактично на неї нічого з коштів, зібраних з громадянства, не витрачено. А що видано, крім того, про УПА? Хіба якісь листівки, які врешті також принесли прибуток, а не збиток, можна вважати за пропаганду нашої збройної сили? Думаємо, що

таке пропагування УПА не багатьох вдовольнить. А поруч з тим, громадянство, яке так щедро давало й дає на цю благородну мету, цілком виключене від контролі витрати тих коштів. Ми не маємо сумніву, що у випадку, коли б громадянство могло мати вплив на витрати тих збірок (бодай через свої організації), то, очевидно, було б поставлено питання про непотрібність видавання за ті кошти одних “метеликів”, листівок та полемічних “творів”, а висловило б думку про організацію конкурсу на повість чи роман з життя й боротьби УПА, в якому очевидно взяли б участь щонайменше 20-30 найкращих письменників і поетів. Це була б і політика і культура разом. А поки деякі наші організації робили з УПА лише “політику”, то ми згаляли вісім років і про УПА не маємо не тільки великого роману чи повісті, а навіть путящого оповідання. Хіба це не рівнозначне зі злочином?

За другий приклад подібної “політики” може бути місцевий конфлікт між Торонтонським Народним Домом з одного боку й СУЖ-м та Пластом — з другого. Цьому дрібному конфліктові надано “всеукраїнського” розмаху, і майже вся українська канадійська преса витратила (й витрачає й досі!) на його цілі шпальти, а то й сторінки. В той самий час на видрукування якогось оповідання чи довшої статті ця преса “не має місця”. Не цікавись, хто винен у цьому й не беремось ані судити, ані мирити цих запеклих “ворогів”. Але не можемо проминути мовчанкою факт, що в наслідок цього конфлікту в одній з місцевостей Онтаріо майже зірвано концерт Торонтонського осередку СУМ-у, а через якийсь місяць у тій самій місцевості майже зірвано виступ С. Підгайного, який виступав від імені КУК-у. Все це носить назву “політична” робота політичної еміграції...

Користають з цього комуністи, які, замість об’єднаного фронту українських національних організацій, мають перед собою безліч ворогуючих групок. Вони зуміли довести наклад своїх газет до досить загрозливих розмірів: “Українське Життя” в Торонто до 18 тисяч, а “Українське Слово” у Вінніпезі до 10 тисяч. Разом 28,000! Чи ми сміємо мовчати про це? Ні, не мовчати, а кричати, кликати до негайної зміни такого ганебного й небезпечного для української справи стану.

При цій нагоді запитаємо наших видавництв всіх партій і груп: котре з них може похвалитись таким накладом? Це запитання стосується в першу чергу до тих, які вперто запевняють, що мають за собою не менше 70% української

еміграції. В такому випадку преса того напрямку в одній лише Канаді мусіла б мати наклад 200-300 тисяч, але поки що це число треба поділити на 100.

Нам було б дуже неприємно, а для справи, про яку пишемо цілком некорисно, якби хтось зробив з факту, що ми привели, декілька може декому й неприємних прикладів, висновок, що ми маємо намір зводити з кимсь порахунки, чи висловлювати свою симпатію чи антипатію. Ні того, ні другого не маємо на думці. Єдиним нашим бажанням є ще раз звернути увагу тверезодумаючих людей, а до них ми зараховуємо величезну більшість нашої еміграції, на той загрозливий стан, в якому ми опинилися завдяки роздрібленню й розмежуванню справ культури й політики. Не сміємо витрачати українські гроші й українські сили на боротьбу груп між собою, а скерувати всі зусилля нашої еміграції на створення великих культурних цінностей, які разом з тим будуть творенням і великої української політики. Політика — найвищий вияв людської культури і її мусять робити найбільш культурні наші сили. Тільки тоді вона буде політикою, а не самопожиранням наших організацій, які Україну бачать лише в стінах своєї “домівки” (збудованої 40-50 років тому, чи будованої сьогодні — однаково).

Не нові ці істини, але про них мусимо говорити доти, доки наші політичні організації не зрозуміють, що більшою політикою є видати якийсь твір Т. Осьмачки чи І. Багряного, які живцем виривають кусок найболючішого періоду нашої історії і дають його читачеві, формуючи цим його світогляд, як видавати “політичні твори” про “ворожу” домівку її керівника.

Доки ми цього не зрозуміємо, доти наша поразка, а успіх наших ворогів забезпечені.

1950.

ПРО КІЛЬКІСТЬ І ЯКІСТЬ НАШОГО ЧИТАЧА

1. Про одне пророцтво

Два факти примусили мене взятись за цю тему: 1. Повідомлення видавця журналу “Всесвіт” про припинення того видання і 2. Передова стаття тижневика “Новий Шлях” від 21. 10. 1950 року під заголовком: “У зв’язку з одною ефемеридою”.

Коли такий цілком пристойний журнал, яким був “Всесвіт”, падає фактично після першого числа, хоч ми маємо дуже обмежену кількість журналів “для всіх” (“Пороги” й “Овид” в Аргентині, “Нові Дні” в Торонті, “Київ” у Філадельфії, “Ми і Світ” у Європі — про “Лиса” ми не говоримо, бо він своїм характером стоїть поза цими виданнями), то кожна нашу культурну людину, яка вміє думати й аналізувати, стисне жаль і візьме страх. Але все таки не зважаючи на очевидність такого висновку з цієї події, “Н. Ш.” — одна з найповажніших газет у Канаді — в редакційній статті запевняє, що “нічого не сталося”, так було, так є і так, мовляв, і буде, аж поки “новоприбулі не з’ясують собі, що вони не відкривають Америки, а що **повинні** (підкреслення моє. — П. В.) співпрацювати” з тими, які “цю Америку відкрили десятки років тому”.

Отже, в цій статті маємо пророцтво, попередження і погрозу. Нехай ніхто не візьме мені того за зле, бо я не полемізую тут тому, що “Н. Ш.” мені не подобається, бо навіть навпаки — він мені подобається. Я пробую знайти істину, бо вважаю, що “Н. Ш.” її не знайшов. Тепер саме місяць книги і преси і говорити про це сам Бог велів.

2. Хто читає, що читає і скільки того читача маємо?

Ми не маємо статистики, ми не знаємо, що думає наш читач про наші видання, бо опитів не робимо і, мабуть, якби й робили, то об’єктивних даних не одержали б, бо кожне наше видання має своїх гарячих прихильників і ворогів, і навряд чи буде читач об’єктивним в оцінках. Але ми хочемо навести деякі дані з недавнього минулого.

Коли наше видавництво було ще в Австрії, то на 20—22 тисячі українців ми там видавали коло 9 тисяч примірників періодичних видань. Коли кожен читач мав у середньому два видання, то кожен п’ятий українець в Австрії був сталим читачем нашої преси. Якщо при цьому зважити на таборове

життя, коли газета легко передавалась “з рук до рук” та зважити на значну кількість преси, довезеної з-за океану та з Німеччини, то вийде ніяк не сумна картина. Навіть такий наш місячник, яким були “Літаври”, мав лише в Австрії понад 600 передплатників.

За нашим же підрахунком накладу часописів та кількості українців у Канаді, ми приходимо до висновку, що лише один з 30-35 українців читає нашу пресу. Але не буду говорити про всю Канаду, а візьму лише Торонто. Я не маю права оголошувати чужі дані, але скажу, що моя дворічна праця у видавництвах, мій зв'язок з друкарнями та книгарнями та зв'язки з організаціями дали мені змогу обрахувати, що лише один з 20-25 українців Торонто постійно читає українську періодику (місцеву й позамісцеву). А в Торонто ми маємо найактивнішого українського читача в Канаді. Що це так, приведу факт, що, наприклад “Нові Дні” поширені в Торонто у вісім разів більше, ніж у Вінніпезі (врахуймо те, що у Вінніпезі є 40 тисяч українців, а в Торонто лише 20-25!). А коли взяти відношення Торонто до цілої Канади, то вийде просто вбивче число.

Мені скажуть: “Е, що то за приклад! Місцевий журнал, місцеві зв'язки і т. і.”. Ні, не так. Ось Вам приклад з “Киевом”, який видається не в Торонто, а в Філадельфії: на кожних 20 примірників поширених у Канаді, 19 лишається на Торонто, а один на решту Канади. Такий самий стан і з іншими виданнями (в т. ч. й з книжками). Здається, що Торонто “дуже добре стоїть”, але все таки українську пресу в Торонто читає кожен 20-25 українець, а в Австрії читав кожен п'ятий. Коли ж поцікавитись причинами переваги Торонто над іншими містами Канади, то ніяк не вдається заперечити факту, що великий відсоток новоприбулих очевидно мав тут свій великий вплив. Що це так, можна легко перевірити з відвідувань бібліотек. Наприклад в одній з Торонтонських бібліотек, яка є під моїм наглядом, на 100 читачів є 97 новоприбулих і лише три старих канадійця. А коли ще й порівняти кількість прочитаних книжок, то перевага новоприбулих буде ще більша (один до ста, якщо не 1/2 до ста). Це моє твердження оперте на найакуратнішому бібліотечному реєстрі і заперечити його неможливо.

Тепер виникає питання: що наші люди читають? Коли я поцікавився збутом окремих видань, то виявилось, що брошури типу “Годі мовчати”, “Бунт Бандери” і “В ім'я правди” розходяться приблизно у 70-80 разів більше як твори Т.

Осьмачки, У. Самчука і І. Багряного. А це доказ, що наш читач не цікавиться літературою й культурою взагалі, а лише партійною сварнею. Коли ж зважити, що твори тих самих Т. Осьмачки, У. Самчука, І. Багряного та й Ю. Клена й Мосендза, багато з яких могли б стати окрасою найбагатшої літератури світу, видані декілька років тому накладом 2-6 тисяч примірників, ще й досі вгинають полиці всіх книгарень Канади і США, то ніяк не повіримо “Н.Ш.”, що “нічого нового не сталося” і що все в порядку. Нехай автор поділить бодай один мільйон українців (не кажемо, що їх є значно більше) на 5 тисяч накладу нашої кращої книжки і візьме до уваги 5-6 років її продажу, то він прийде до логічного висновку, що наша еміграція (стара й нова) підписала собі смертний вирок. Тепер стоїть питання: чи той смертний вирок негайно виконати, чи передати справу на перегляд? “Н. Ш.” радить виконати, бо “нічого нового не сталося”. Я ж маю інший погляд: справу нашого смертного вирок негайно передати на перегляд вищої інстанції.

3. Читає, але “в мові, що загально прийнята”...

Себто в англійській. Так запевняє “Н. Ш.”. Сумніваємось. Мої спостереження в Торонто дають мені право зробити висновок, що найменше три чверті старшого покоління старої еміграції не можуть прочитати англійської книжки й газети, бо не знають настільки мови. Молодь тих газет і журналів не читає, а лише переглядає. Про новоприбулих нема чого й говорити, бо вони лише опановують мову, і в англійській мові читає з них лише мала частина.

При зустрічі з одним досить інтелігентним українцем (власником ресторану на передмісті Торонто) я запитав його думку про новостворені газети “Гомін України” та “Наш Вік”. Ось його відповідь: “Успіху не матимуть, бо вони занадто політичні й занадто вчені. Більше половини наших людей нічого не читає, бо нові часописи для них важкі, старі нудні, а англійських не вчитають, бо не знають мови. Зробіть легкий щоденник типу англійських і ви матимете вісім тисяч передплатників лише в Торонто”. Може хтось і посміхнеться, але я до слів цього “бизнесмена” ставлюся з великою повагою й довірою, бо його твердження лише підтвердили мої власні спостереження. Присутній при цій розмові священник, який понад дванадцять літ працює у Торонто, також погодився з його висновком.

Такий стан у Торонто. Як читають наші фермери — не знаю. Але якщо вони читають те і стільки, що і скільки читають англійські фермери в Онтаріо, яких я вивчав протягом відбування річного контракту на фермі, то ми не сміємо на те орієнтуватись, бо відстанемо від краю найменше на 40-50 років.

4. Чи багато в нас журналів?

Не тільки не багато, а їх нема зовсім, бо “Лис”, “Нові Дні” й “Київ” — цих три мізерних загальних журнальчики на весь величезний континент (партійних і спеціальних в рахунок не беремо, бо вони мають лише свого, спеціального, чітко окресленого читача) — це просто ніщо. А коли візьмемо до уваги ще й їх наклад, то переконаємося, що це справжній нуль.

Лише за умови, що кожен десятий українець Торонто переплатить “Нові Дні”, то журнал зможе збільшити свій об’єм і поліпшити якість та ще й виходити двічі на місяць. А що ж говорити про такий Вінніпег з його 40 тисячами українців, чи про Чікаго з 100 тисячами українців, в якому розходиться коло ста примірників всіх журналів?.. А книжок хіба більше?

Ось чого падіння ніби мого “конкурента”, журналу “Все-світ”, не тільки мене не тішить, а просто жахає.

5. Що ж робити?

Нема сумніву, що всі наші видавництва, національні установи, наші церкви і школи тримаються на одному-двох відсотках тих самих людей. Ці люди надзвичайно жертвенні, палкі патріоти, люди культурні, одним словом, люди зразкові. Що мій висновок про відсоток участі наших людей у національному житті правдивий, зовсім недавно підтвердила католицька “Америка” в фейлетоні “Розмова з чудаким”.

Отже стан рішуче загрозливий, але, на мій погляд, ніяк не безнадійний. Але, щоб це направити, то треба не “офіційно промовляти”, а діяти. І діяти треба спільно, стало і всім фронтом, всією силою, яка є в нашому розпорядженні. Справа преси і книжки ніяк не локальна справа. Це справа існування і наших церков і наших організацій і взагалі справа існування нашої національної групи, як частки нашого народу. В наш вік немислиме існування народу без друкованого слова, або з малим, нікчемним поширенням його. Тому

мусимо дбати про поширення того друкованого слова не принагідно, не час від часу (окремими сполохами), а кожноденно й кожночасно. І треба зробити так, щоб той, хто прислужився поширенню нашої преси чи книжки, був у наших очах справжнім героєм, справжнім будівничим нашої культури, справжнім патріотом, а не пустомелом, яких ми маємо може й забагато вже. Ми певні, що коли якесь видавництво робить заклик: “Приєднайте нам одного передплатника і цим ви вкладете цілий камінь у нашу національну будову”, то цього гасла не розуміють і не цінять не тільки наші прості люди (може ще ці прості люди навіть і найбільш розуміють його!), а й наші т. зв. інтелігенти, які практично менше читають, а ще менше передплачують і купують за просту людину, хоч заробляють ніяк не менше за звичайного селянина чи робітника. Про це я вже не раз писав у нашій пресі і навив собі ворогів за те.

Придбати нового передплатника чи покупця книжки — тепер важка й чорна робота. Але разом з тим вона приемна й почесна, бо цим ми зберігаємо нашу еміграцію від винародовлення і збільшуємо число культурних людей у цілому світі. Зробити з того байдужого до нашої справи й фактично нещасного матеріяліста-міщуха культурного й чесного українця — це справді робота варта признання героїства. Щоб цього добитися, то треба говорити з ним особисто, говорити може й не раз і не два, говорити з ним не тільки в “галі” чи в ресторані, а й у нього дома. І та розмова мусить бути не загальна а конкретна: “Не викручуйся, а візьми газету, журнал, купи книжку. І то зроби це негайно, сьогодні. Візьми яку хочеш! Візьми партійну, візьми безпартійну, візьми православну, католицьку... Візьми, що тобі подобається, але візьми!”

Треба зробити цю справу загальнонаціональним завданням і обов'язком. Треба в кожному місті потворити спеціальні бригади, щоб їх послати по хатах на розмови з тими “байдужими” до всього світу, який є поза рахунком у банку, картами й пивом. За цю почесну роботу мусіли б взятися в першу чергу наші молодечі організації, під проводом не партій чи домівок, а під загальним якимсь проводом, яким у Канаді міг би бути КУК.

З уст і преси старої еміграції можна часто чути вирази: “Новоприбулі не знають наших умов, вони висять у повітрі, вони непрактичні...” Я ніяк не згоден з цим твердженням. Я боюсь іншого: новоприбулі аж занадто практичні, бо коли

новоприбулий за 6-7 місяців побуту в Канаді на вашу пропозицію передплатити часопис чи прийти на якісь збори заявляє, що він не має грошей чи часу, бо “я купив хату”, і обіцяє зробити те, аж коли її остаточно виплатить, то він є практичніший за першого-ліпшого старого канадійця. А таких є багато. Не сумнівайтесь у тому, що коли ви прийдете до нього з такою самою пропозицією через рік, то він вам скаже, що він купує уже крамницю, або майстерню і свій прихід на збори чи передплату відкладе ще на рік. Мене дивує, що старі канадійці того не бачать.

Коли ми за справу нашої преси і справу нашої культури не візьмемося негайно, і то всі разом, то нема сумніву, що “ефемерид” подібних “Всесвітові” (повторюємо на “Н. Ш.” це неправильно вжите слово, бо автор згаданої статті, кажучи ефемериди, мабуть, мав на думці ефемери, себто істоти, які живуть один день, а не щоденні видання) буде ще багато. І не тільки “новоприбулих”, а й “давноприбулих”.

Справа не в тому хто й коли “відкрив Америку”, як цю проблему ставить “Новий Шлях”, а хто і як її освоїть. А це освоєння мусимо робити всі спільно. Місця ж під американським сонцем є досить для всіх...

1950

У СПРАВІ ЛИСТОПАДОВОГО ЧИСЛА ЖУРНАЛУ

Листопадове числа нашого журналу (ч. 34) викликало цілий ряд дискусій і нападів не так на журнал, як на мою особу. Напади йдуть у двох напрямках.

Перший: Частина наших читачів невдоволена спогадами інж. К. Туркала про процес СВУ в Харкові. Мене запитують чи я згоден з оцінками інж. К. Туркала. Відповідаю, що я не згоден, бо він, як учасник тих подій, не зміг правильно оцінити себе й своїх товаришів. Саме тому остаточні оцінки встановлюють нащадки, як кажуть, історія. Тоді мені закидають: то нащо ж ви вмістили матеріал, з яким незгодні самі? Я б, мовляв, такий матеріал або виправив би, або й до коша не кидав би, а просто спалив би!

Отут я вже й не згоден. Саме тому, що таким принципом керуються не тільки читачі, а й редактори, ми не маємо доброї преси. Я часто міщу матеріяли, з якими я не згоден не тільки в думках, а й стиль їх мені не до вподоби. Уявіть собі, що я починаю “редагувати” за цими вказівками, себто виправляю чужі думки, утотожнюю їх з своїми, переробляю цілком стиль твору і тоді міщу в журналі. Чи буде то журнал? Ні, то будуть лише твори й утвори П. Волиняка. То чи захочете платити гроші за твори одного автора? Ні, бо тоді простіше прийти до мене до хати, сісти на пару годин, добре поговорити і все... І нащо ж тоді журнал?

Врешті, в Канаді вже був один журнал, який писав, редагував і видавав один чоловік. Чого ж Ви його не читали і заставили його скоропостижно Богові душу віддати?

Так часописи не редагуються. І не лякайте мене тим, що перестанете передплачувати: журнал для мене не майно, а каторга. І роблю я його не на “бизнес”, а тому, що вважаю це корисною для нас справою. Отже, хай він краще вмре, як я маю в ньому підстригати всіх під один гребінець.

Щодо тих спогадів. Вони цікаві й потрібні хоч би своїм фактичним матеріалом, якого ніхто не може дати, бо, здається, сьогодні вже нема жодного живого члена СВУ. Інж. К. Туркало є людина і має свої людські хиби, як і кожен з нас. Основна його хиба (на мій погляд) є в тому, що він не політик, а лише культурний діяч, як зрештою була й більшість членів СВУ. Але писати йому довелось таки про дуже політичну організацію, якою стала СВУ, може, навіть несподівано для самих її творців і організаторів. Найслабіше наше

місце — політика. Якщо ми тільки виробимось політично, то ми станемо непоборні. На жаль, часто навіть дуже освічені й чесні люди намагаються затримати наш політичний розвиток. Але це даремні справи: ростуть і розвиваються наші партії і таки поступово творять політично-вироблений прошарок нашого народу. Я, наприклад, ніяк не плачу, що в нас багато партій. Я навіть вважаю, що ще одна партія нам ніяк не зашкодила б, тим більше, що дві-три партії й так кінчають своє існування. Другою нашою хобою є, що наші партії малочисленні. А ця їх малочисленність пояснюється лише політичною слабкістю їх провідів, а ніяк не пасивністю громадянства. Коли це є тепер, то в час СВУ воно давало себе взнаки в кількакрат більше.

Отже, прошу бути терпеливим, дочекати до кінця тих сподів, а тоді критикувати. Я не маю сумніву, що знайдуться люди, які візьмуть слово з приводу деяких оцінок інж. К. Туркала. Зокрема я сам на ту тему висловлюсь. Але “підчищати” його твір я не тільки не маю охоти, але й права. Не містити його я також не мав права — це поки що єдиний у нас більший твір про СВУ. А перший млинець все до сковорідки прилипне...

Другий: Коли перша група атакуючих мала на меті промовити до мого патріотизму і примусити мене “належно зрєдагувати” твір інж. К. Туркала, то друга група закинула мені брак соборности і загрозила матеріальними й політичними репресіями. Інакше кажучи, мене обвинувачено трохи не в національній зраді.

Справа в тім, що мені офіційно закинуто свідомий бойкот роковин 1-го листопада в Галичині, бо я не вмістив в 34 числі т. з. “листопадових матеріалів”. Закид зробила партія націоналістів (мельниківців).

Розмовляло зі мною кілька осіб і всі повторили одну й ту саму фразу, що переконає мене в тому, що то робилося пляново. Один з них (знаю напевне, що він є член всеканадського проводу мельниківців) заявив так: “Говорю з вами офіційно як націоналіст-соборник. Ви це зробили свідомо, бо ви не соборник, і то потягне відповідні наслідки”.

Потішу вас, панове “націоналісти-соборники”, що наслідки вже є: вже маю чотири відмови від передплати, а на загальнономіському листопадовому святі, що відбулося у залі УНО в Торонто, заборонили продавати “Нові Дні”. Якщо завтра у дворі УНО розведуть багаття і врочисто спалять один при-

мірник “Н. Д.” (на більшу кількість пошкодують “соборних” грошей, а дарма я не дам) і моє опудало, то я не здивуюсь також... Все можливе під сонцем!

Пригадую читачам, що в 1950 році в листопадовому числі я вмістив портрет митр. Шептицького з відповідним теплим підписом і два “листопадові” вірші. Вірші поганенькі, але я їх вмістив, бо “так годиться”.

У листопадовому числі за 1951 рік я на обкладинці вмістив фото-етюд Львова (прекрасної мистецької роботи) з написом: “Старокняжий Львів — столиця Галицької провінції України”. Далі йшло кілька слів про листопадові події.

На мене тоді накинулись націоналісти-революціонери (бандерівці). По моїй голові походили в “соборному і незалежному” філадельфійському “Києві”, в офіціозі ОУН(р) “Сурма” і в лондонській “Українській Думці” (ця остання зробила справді “по-соборному”, бо там (на замовлення, звичайно) писав східняк — В. Державін).

Націоналісти-“соборники”, як вони тепер себе звать, мене в захист тоді не взяли, що дає мені підставу думати, що вони тоді солідаризувались з бандерівцями і вважали, що я мусів був написати під тим фотом: “Львів — столиця України”, або хоч “друга столиця України” чи, в крайньому випадку, “столиця малої України” (запевняють же вони, що є велика Україна, то значить і мала мусить бути!).

А понеже я — “не-націоналіст” і “не-соборник”, — так написати не можу, то я в цьому році вирішив не писати про ті справи нічого, щоб бува знову не стати “притчею во язицех” всієї націоналістично-“соборницької” преси.

Але дозвольте й мені поставити запитання моїм критикам. Чому ви, звучи себе соборниками, не обвинуватили мене в тому, що я не відзначив у журналі (ніколи й жодним словом!) роковини лютневої революції в Росії, коли український Волинський полк почав революцію, скинув царя і фактично з того часу почалось відновлення української держави, українського війська і всього того, що спричинилося до перетворення нас в державну націю? Адже ясно, що якби не лютнева революція в Росії, — ще раз підкреслюю — зроблена українськими вояками в царській армії — то Німеччина й Австрія були б окуповані військами Антанти і навряд чи прийшли б листопадові події у Львові 1918 р. Коли ви соборники, то мусіли б закинути мені це і, признаюся, що боронитись мені було б важко. Тим більше, що ці

роковини у вас не в моді, хоч я й не закидав ще вам несоборності.

Я дуже шаную кожен виступ за нашу державу. Я схилив і схилию голову перед борцями за українську державність у Галичині 1-го листопада 1918 р. Я шаную також борців за волю України в усіх інших українських областях, в усіх районах, врешті, в усіх хуторах і селах. Але прошу націоналістів-“соборників” врахувати, що наша держава відновлена не 1-го листопада 1918 р., а таки в лютому 1917 р. І коли та держава, в особі гетьмана П. Скоропадського, вислала була в Галичину спеціальний загін на допомогу, той загін брав участь у боях за Львів у листопадові дні. Коли цього не знають націоналісти-“соборники”, то це знають звичайні українці, які проливали свою кров у листопаді 1918 р. А коли б ви мені ще закинули, що я за три роки існування журналу жодним словом не згадав про Крути й Базар, то я вірив би, що ви хоч вдаєте з себе соборників. Але такого закиду я не мав і не маю...

Справа в тім, що частина тих “соборників” думає так, як автор одного листа до мене, який писав: **“А що галичани дали себе засимілювати тим же українцям, то не мають чим гордитися”**. Він теж відмовився від передплати. Він теж назвав мене антисоборником, советом, східняком... **Але він є “націоналіст-соборник”, він навіть не звичайна людина і не магістер, а доктор (здається філософії), і ви, мої критики, його знаєте і з ним вітаєтесь навіть...**

Мені здається, що лише страх перед цією “асиміляцією” є причиною всіх тих нападів, фактично “соборницького” терору, на мене і на таких, як я. А на доказ тих нападів я, панове “соборники”, готов служити вам паками листів, купами газетних вирізок і десятками свідків.

А тим, що завалите “Нові Дні”, мене не лякайте: це, може, буде найбільша мені прислуга і заплата за каторжну даремну працю та за зневагу, лайки й погрози, які я маю за це все протягом трьох років. Тоді я теж куплю хату, або крамницю і стану скрізь шанованим націоналістом-“соборником”. Не думаю, щоб я втратив щось від того.

Це була відповідь партійним “соборникам”. А тепер звичайним нашим читачам, які хочуть і вміють читати в журналі те, що там написано, а не лаяти мене за те, **чого там зовсім нема**. Врахуйте, що журнал не щоденник і не тижневик. Поверте, що коли я почну писати про всі ювілеї й роковини, то ви відмовитесь від журналу не з політичних мотивів, а тому,

що він буде нецікавим, бо стане звичайною нашою емігрантською газетою. Ось чому я не відзначаю ані 1917 р., ані 1918 р., ані Крутів чи Базару, ані роковин УПА, ані роковин різних діячів наших, хоч дуже їх усіх шаную. Місячник не може фізично вмістити цього всього і до нього не можна ставити вимог, які ставляться до звичайної газети. На жаль, я й так час од часу мішу в журналі звичайний газетний матеріал, за що на мене нарікає (цілком заслужено) частина читачів.

А тих, що може трохи сумніваються (під впливом партійних і групових нападів на мене), я прошу ще раз уважно переглянути річники журналу й переконатись, що мені таки гріх закидати несоборність, бо я Україну на частини ніколи не ділив, не ділю і ділити не буду — не тільки за умов ліквідації журналу, а навіть і за умов ліквідації мене самого.

1952.

ЧОМУ ПОДВІЙНЕ І СПІЗНЕНЕ ЧИСЛО?

1. Як бачите, “Нові Дні” зашкандибали: ні сіло, ні впало подвійне число... Каюсь. Согрешив. Винен на всі сто — захворів. Отак, як бачите: узяв та й захворів. На радість моїм друзям і всім читачам “Нових Днів”, а на жаль і сум моїх недругів (і такі ж є, дякувати нечистому!) не пістряк і не серце, а поганюще запалення легенів. Майже смертельне.

Історія хвороби досить довга, бо майже ціле літо я прихворюю потрохи. Місяць перед катастрофою — хворий цілком. Але до лікаря не йду, бо нема часу, та й не дуже то вірю в серйозність хвороби. Я вирішив, що в мене звичайний “гей фівер” (європейцям поясню, що це так звана сінна гарячка). Але трохи й турбуюсь: “гей фівер” у мене бував раніше, а крім того, цього року він якийсь дивний. Кожного року я мав його у формі безконечного чхання (по 20-30 разів, аж до крові) й червоних очей, а цього року задихаюсь. Вирішив, що маю вже астму, і злякався: треба йти до лікаря!

Признаюся, що я вирішив скинути трохи ваги. Скинув за місяць-півтора 12 фунтів. Ніби добре. Та коли вийду на город і нагнусь над квіткою, то задихаюсь. От думаю, мабуть, і серце хворе вже, бо скинув 12 фунтів, а перегнутись не можу. І вирішив: дожив Волиняк до ручки: астма — раз, серце — два. Треба йти до лікаря, а часу нема. Стало зовсім погано. Іду до лікаря, хай і вогонь з неба!

Виникає питання: до якого, бо ніби не хворів ніколи і по лікарях не швендявся. Був у лікарні років 17 чи 18 тому і то все. Мав кілька разів клопоти: болів поперек як у стох старих баб і в п'ятдесятюх старих дідів. Мене запевняли, що то хребет, “будуть тебе різати” (а нишком дехто й тишився: і врешті, заріжуть!), але я знав, що то виходить ревматизмами сталінсько-єжовсько-гітлерівські добродійства і все. Хворів важко, але до лікарів не ходив — вигрію тиждень-два і знову підстрибую. Оце і всі мої хвороби, то й не мав свого “фемілі доктора”. Та оце недавно трапився клопіт з вухами: заткало і ще й поболують трохи. Мусів йти до лікаря. Знову питання: до якого? Років 11-12 тому було таке ж і був у якогось лікаря, але вже забув у якого. Не йти ж мені в клініку братів Волощуків і опитувати всіх лікарів: чи не в вас я був років 12 тому з вухом, себто, чи не ви мій “фемілі доктор”?

Іду, ото міркуючи, по Бетирст, а в вухах шумить і свище, все це мене дратує, але дивлюсь на одні дверях: табличка: “Д-р Андрій Федина”. Я аж зрадів: чому б же мені не піти до мого гарного католицького приятеля? Як кажуть, на ловця і звір біжить! Повертаю і стукаю в двері. Відкриває мій добрий католицький приятель. Просить заходити. Та коли я сказав, що я прийшов у ролі хворого, то мій давній католицький приятель не виявив найменшого захоплення моїм вчинком і почав мене бештати:

— То не добре отак собі міняти лікарів!
— Себто, як міняти? — не розумію я.
— А так, чого прийшли до мене, а не до свого лікаря?
— О, — врешті второпав я. — Дуже просто, бо я його не маю.

— Хоч ви й жиливий дубок, але колись же хворіли і в лікаря були?

— Та був з вухом років 11-12 тому в когось із ваших сусідів, але забув у кого саме. А втім, маю з одним лікарем і вмерти, якби він у мене й був, чи як по-вашому?

— Та ні... Але давайте ваше ухо! Знаєте, трохи сірки в обох, а в одному ще й запалення. Поки є запалення, то я промивати не хочу. Випишу вам каплі, закапуйте, запалення пройде, а може й сірка розпуститься... І взагалі, не заливайте вух водою. У вас великий отвір і завжди матимете клопіт.

І я справді мав тричі клопіт з вухами (перший раз у Ташкенті ще!), але я, його, звичайно, не послухав, бо купаючись в озері, люблю стати у воді на голову і виставити п'яти на сонечко, бо, мовляв, качки ж так роблять, то чим я гірший?..

Ніяке закапування, звичайно, не допомогло і через три дні д-р А. Федина мені вуха промив і я став знову нормальним. Так ото, коли мені остаточно припекло, то я вирішив: “Піду до Федина, бо все ж таки вуха він мені відремонтував, то ліквідує й астму та відремонтує серце (я вже твердо вирішив, що ці хвороби в мене є, бо задихаюсь і не можу перенутись!), тому телефоную:

— Добридень, докторе!
— Доброго здоров'я, редакторе! Як почуваетесь?
— Дуже дохло — захворів остаточно й безповоротно!
— То їхати мені до вас, чи приїдете до мене?
— Та ще ж не вмираю, то приїду.
Приїхав. Зайшов. Доктор А. Федина питає:
— То що, звалився дубок?
— Та ще не звалився, але дуже вже хилиться...

Почались оглядини, обслукування, обстукування і, врешті, висновок:

— Не журіться, буде все гаразд. У вас трохи не в порядку бронхи, але температура вже на спаді. Я вам випишу пеніциліну. Правда, вона дуже дорога, але й дуже помічна. Це нова пеніциліна. А в понеділок чи вівторок зайдете до мене. Це обов'язково: мушу я вас ще раз оглянути, щоб знати чим воно кінчиться.

Я вже мовчу про астму і серце, бо врешті, хто кого лікує: я його чи він мене? І думаю: може й бронхи, бо в мене в грудях справжня російська імперіялістична п'яна гармошка...

Зайшов в аптеку, купив ту “дуже помічну” пеніциліну і їду додому. У трамваї зустрів нашого читача Н. Н.

— Відки, редакторе? Щось ви кисло виглядаєте.

— Від лікаря. А ви?

— А я в лікарню. Чули, яка прибишка мені трапилась? Я мав пістряка!

— Де? — Та він сказав таке, що я писати не можу, і хвалиться, що йому вирізали трохи не півметра кишки. А лікар його лікував... від геморою, аж поки жінка не взяла за ручку й не потягла в пістряковий інститут. Тут за 20 хвилин установили діагнозу — пістряк, а за 45 хвилин уже він лежав на операційному столі. Тепер він ішов на першу перевірку по виході з лікарні.

Ми поспівчували один одному і розсталися. Це було в четвер. У суботу було погано. Таки дуже погано. Не їм від четверга. Навіть курити не можу. Телефоную до лікаря:

— Докторе, щось мені таки й далі погано...

— Ну, що ви хотіли, щоб за яких два-три дні вже й здоровим бути? Але як буде гірше, то телефонуйте, — я зараз приїду до вас...

Терплю. Вже й голосу нема майже. У неділю по дорозі до церкви заїздить до мене Іван Євгенович Олексюк з дружиною (є такі люди, що пам'ятають про хворих!). Напоїла його дружина мене супом, і каже: “Будемо їхати з церкви, то конче заїдемо”. Заїхали з термометром. За кілька хвилин заїхав ще Микола Валер з дружиною. Обидві жінки, хоч які вони делікатні, ляляли мене останніми словами: “Ви дуже хворі і вам негайно треба їхати в лікарню”. Як І. Олексюк витягнув мені з рота термометра, то не втерпів і дуже “ніжно” звернувся до мене:

— Лупніть своїми баньками на термометра! Бачите чи ні? А ви ще і в лікарню не хочете їхати?

Я вже не “лупав” на термометра, бо Іван Євгенович побіг до телефону, щоб викликати лікаря, хоч я протестував, бо він сказав прийти в понеділок, а сьогодні ще неділя, за ніч не вмиру, а в понеділок буду і в лікарні. Він ж поїхав по д-ра Федину. Докторові А. Федині я, мабуть, теж не сподобався, бо він якось скривився і зараз же потелефонував у “Вестерн Госпіталь”, що везе важко хворого.

Розпрощались ми з Валерами, а Олексюки повезли своїм автом мене й доктора в лікарню. В авті я таки дуже сапав: вдихав і видихав, мабуть, яких 160 разів на хвилину.

Та пішов власними ногами на “емердженси”. Роздягли. Прийшов лікар, почав слухати й стукати, але раптом покинув і сказав медсестрі дати негайно кисень. Накинули мені на обличчя ту маску, але я однак дихав аж занадто часто. Підвезли ліжко до рентгену, зробили знімки, потім забрали гроші, одяг, наділи на руку кільце з моїм прізвищем і якимсь великим номером і повезли в кімнату, де я мав лежати. Прийшов новий лікар, зірвав мені маску з киснем і вставив у ніс рурку, почепив її мені до носа й лоба, а тоді до апарату з киснем. Аж тоді я почув якусь свіжість і мені ніби полегшало. Лікар почав опитувати й оглядати. Та як я тільки ліг, то зірвався, як опечений — душусь, хоч і з руркою в носі. Лікар підсунув столика, сестра поклала на нього подушку, підкрутила так, що він був майже на рівні з головою і так я ніби “лежав”, звівши ноги. Почали мене напихати ліками, кололи голками (пеніциліна і стриптоміцина), цідили з мене кілька разів кров (і взагалі все, що тільки можна було цідити), веліли плювати в якісь три слоїчки...

Лікар сидів коло мене від сьомої вечора до 5-ої ранку, сестри вганяли теж, словом, вийшло так, як привітав мене в четвер д-р А. Федина: “Звалився дубок” під три чорти остаточно... І був це вже не Волиняк, а якась злобна карикатура на нього...

Коли я заснув на тій подушці, сидячи коло столу, не знаю. Прокинувся я, коли хтось почав торгати мене за плече, і я почув щебетання найніжнішої сестри на весь “Вестерн Госпіталь”:

— Гуд морнінг, містер Волиняк! Найс нідел фор ю”.

Я, майже сонний, зняв голову з подушки на столі, сестра підняла мої ноги й теж закинула на ліжко. Устромила ту голку в стегно. Я не протестував, вона сказала, що я “гуд бой”,

і веліла повернутись на другий бік, бо має для мене іще одну, приємнішу голку. Я зробив і те. Вона мене вкрила і пішла. Аж тоді я збагнув, що я вже здоровий: лежу й не душусь! Слава героям! Дубок, як каже мій католицький приятель, д-р А. Федина, звалився, але не остаточно! Я тоді так радісно посміхнувся, що, мабуть, так посміхався лише в дитинстві. Якби лікар чи сестра мене клали, то я звичайно не ліг би, бо був певен, що в ту ж хвилину задушусь, а отак сонний не зогледівся, коли я ліг на ліжко. Мабуть, я перед тим був таки справді хворий.

Заснув. Розбудили знову. Почали цідити з мене кров. Принесли сніданок. Я заснув знову. Розбудив мій лікар (мабуть, теж пару годин уже поспав).

— Ну, то як ви себе почуваєте?

— Чудово, — відповідаю я. — Бачите, що лежу й не душусь! Навіть руку під голову підкладаю! — і продемонстрував йому свою вмільсть...

Лікар посміхнувся теж радісно.

Удень прийшов мій лікар з другим лікарем і рекомендує його мені:

— Д-р Роман Бладек.

Мені казав д-р А. Федина, що постарається віддати мене під опіку д-ра Бладека, який є “найкращим у цій лікарні фахівцем від легенів і серця”.

Підходить іще один лікар, мій лікар знайомить і цього:

— Д-р Липсон...

Бладек мене питає:

— Як ти себе почуваєш?

— Чудово!

Д-р Липтон з іронією:

— Він уже певен, що цілком здоровий і, мабуть, завтра вже захоче йти додому...

Усі лікарі сміються. Д-р Бладек, до речі, поляк з походження, каже:

— Знай, що ти маєш винятково важку хворобу. Не подумай справді, що ти вже здоровий. Дякуй Богові за три речі: поперше, за те, що ти потрапив до нас учора, а не сьогодні, подруге, за те, що ти потрапив до д-ра Редпаса, який винятково правильно поставив діагнозу і винятково добре застосував лікування минулої ночі, а потрете, дякуй Богові за те, що ти такий міцний, що перенесиш те, від чого

звичайні люди вмирають. Ти дуже добрий пацієнт, ми з тебе всі вдоволені, будеш лежати в нас щонайменше три тижні...

Я аж підскочив: “Три тижні?”

— Не скажи отак, бо лежатимеш чотири... Телефонем користуйся, але небагато, бо ми його легесенько можемо винести в коридор. Гості хай ходять, але довго не засиджуються...

З цим і пішли, а я зажурився: 3—4 тижні! А що буде з “Новими Днями”? А як буде з книжками, на які майже кожен день приходять замовлення з усіх кінців світу? Я ж ними торгую раз у році — у вересні й жовтні!

Опустив я руки і ліг безнадійно на ліжко.

Лікування ніби йде добре. Лікарів у мене багато, бо мають цікавий і складний випадок.

Лежу я тиждень. Та крім видавничих клопотів, “муляє” мені ще одна справа — чисто особиста, родинна. Близькі мені люди можуть почути від мене, що я живу на світі ради своєї дочки і своєї нації. Якби не це, то моє життя перетворилося б у тваринне споживання харчів.

Багато близьких мені людей знають, що я маю в Україні дочку. З’ясую цю справу, бо, дуже імовірно, що на цьому дехто пробуватиме спекулювати. Дочка народилась в кінці серпня 1941 р. Війна. Не яка-небудь, а “ідьот война народная, священная война”, себто, всі ми воювали не отак собі за якусь Україну, за свій народ, чи щось подібне, а “за Сталіна й родную партію”. Як я воював — мовчу. У всякому разі я свою дочку тримав у руках останній раз на початку березня 1942 р., себто коли їй було лише 7—7.5 місяців. Як я довідався вже в Канаді, коли перевернувся “наймудріший і найпрекрасніший вождь і учитель, спеціальний покровитель українського народу”, Йосип Сталін, то моя дружина вмерла тоді, коли моя дочка мала щось три роки чи щось подібне. Як я її питаю тепер:

— Наталю, чи ти пам’ятаєш маму? — то вона відповідає:

— Що я там пам’ятаю! Пам’ятаю, як вона вмирала. Вона дуже стогнала, а я собі бігала по хаті. Оце і все, що я пригадую про маму...

Так моя дочка виросла круглою сиротою, з тестями. Та й тесть, на якого я ще міг би розраховувати, помер давно, давно. Ще в ранньому дитинстві вона мала важку хворобу. Пару років тому вона опинилась у туберкульозній санаторії. Словом, моя дочка мала “щастливе дитство і радостную юність”. І я сьогодні кажу: Господи, зроби так, щоб діти

П. Волиняк (другий справа в першому ряду), по закінченні землевпорядної середньої школи в м. Житомирі. 1927 р.

і внуки гепеушників, які мене катували в підвалах ДПУ на Катерининській у Києві і “ніжно опікувались” мною на Біломорсько-Балтійському каналі ім. Сталіна, як і діти та внуки енкаведистів (і взагалі всіх старшобратніх окупантів!), що катували мене в підвалах Дніпропетровської “Вилки”, мали хоч трошки щасливіше дитинство й молодість, як моя Наталка. Бо діти ж не винні, що їх батьки так ніжно опікувались українським народом, а мною й моєю родиною зокрема...

Час іде. “Сонцедайні вожді” здихають. Часи ліпшають. Я маю листовний контакт з дочкою. Пишу їй: Наталю, ти вже фармацевт, працюєш. Такі, як ти, їдуть у Канаду до своїх батьків. Чи не зважилась би ти приїхати до мене в гості?” Довга мовчанка і, врешті, радісний лист: “Хочу приїхати. Я тут розвідувала і мені, сказали: як ти хочеш і батько хоче, то їдь собі — ми пустимо”.

Я аж підскачив. Біжу в еміграційний відділ у Торонто, вивожу анкету, плачу п’ять долярів і за яких 7 чи 8 днів одержую листа: “Ваша дочка має гостинну візу на місяці червень, липень, серпень. Нехай звернеться до нашої амбасадки в Москві Староконюшенний провулок, число таке й таке, і їй там візу видадуть негайно”. Наталці ж не відмовляють, але й візи не дають. І так тягнулось це все 3 роки й 8 місяців. Врешті, видали. Я заплатив гроші за квиток. Мала б приїхати, а я в лікарні. Погано.

У понеділок, на дев’ятий день мого лежання, приходять до мене цілий табун лікарів — четверо разом, а не по одинці. “Як почуваетесь?” “Чудово”. Головний лікар демонструє їм усім мене і заявляє: “Цей чоловік міцний, як коняка”.

Оглянули, обслухали, обстукали і вже ладилися відходити. Та я зупинив їх і сказав, що хочу висповідатись перед ними. Лікарі здивовано зупинились. Я сказав приблизно таке: “Хоч я й канадійський підданий, але я політичний емігрант з України. Ви знаєте, що це значить. Моя родина лишилась в Україні. Маю там дочку, яку тримав на руках останій раз на початку березня 1942 р. Тоді їй було 7 місяців. Жінка моя вмерла, коли дочці було три роки. Тепер змінилась ситуація, і я роблю заходи, щоб хоч раз у житті її побачити. Робив ці заходи, не вірячи в успіх, бо я таки справжній політичний емігрант, та ще й редактор-видавець. Проїшло 3 роки й 8 місяців, вигасло щось три канадських візи, але ніби вона тепер мала б приїхати. Я нічого не вимагаю від вас: якщо ви вважаєте, що мені конечно лежати в

лікарні, то **лежатиму**, і дочка, якщо приїде, прийде сюди. Та якщо можна лежати, а можна й не лежати, то мені було б дуже приємно зустріти свою дочку в себе в хаті.

Лікарі переглянулись, задумались. Старший лікар сказав:

— Гаразд. Умовимся так: лежиш спокійно цей тиждень, а там побачимо.

— Добре. Дякую.

У четвер приходять цей же головний лікар до мене з моїм сталим лікарем і каже:

— Д-р Резпас пустить тебе за день перед приїздом дочки, **якщо можна буде**. Але з умовою: ліки він тобі випише ці ж самі, що ми даємо тут, вони легкі і ти їх можеш уживати сам — не бійся. Знай, що ти переніс винятково важку хворобу, яка вимагає ліжкового режиму щонайменше на три тижні. Отже, запиши собі: протягом двох тижнів спати вдень по годині, а вночі по 10 годин. Інакше можеш повернутися назад до нас. Ти чудовий пацієнт, але ми тебе тут вдруге бачити не хочемо: маємо тут і без тебе досить.

Я зрадив і подякував. Дивувався лише, що він говорить це в четвер, коли мова йде про неділю. Виявилось пізніше, що він виїздив того ж дня в Нью-Йорк на якусь наукову конвенцію у справі лікування легенів, тому й зробив відповідні розпорядження моєму лікареві, який підлягає йому.

Д-р Дж. Редпас прийшов до мене в суботу й заявив: “Завтра зробимо тобі рентген. Якщо легені будуть чисті, то йдеш додому. Якщо ні, то вибачай — лежатимеш у нас”. У неділю виявилось, що легені чистісінькі, і мене пустили з цілою аптекою ліків і повторенням умови: спати годину вдень, 10 годин уночі, що я й намагався виконати.

Скинув я сам перед лікарнею 12 фунтів ваги, у лікарні за 15 днів “спустили” ще 21 фунт — разом 33 фунтики! І це ще більше моєї норми, бо пригадую, що дома в армії мені треба було мати 72 кілограми... А все таки я тепер дуже тонкий і гарний (а ви думали!), хоч дома вже встиг підвищити вагу на 6 фунтів...

Усі меню на папері з лікарськими підписами за всі 15 днів я зберіг і приніс додому. Як оце тільки обкидаюся трохи з цією клятою роботою, то відкриваю дієтну лікарню: прийматиму всіх череванів (особливо з лікарськими дипломами!) на харчування. Запевняю, що за два-три тижні у них не буде й натяку на якість там черевце. Звичайно, подвою ту норму харчів, яку давали мені в лікарні, щоб мої

пацієнти скоропостижно не дали дуба. На цьому ділі розбагатію напевно, і “Нові Дні” тоді процвітатимуть!

Але до дочки. Звичайно, мої політичні вороги спекулюватимуть: “А що! А ми не казали? Бачите, дочку ж йому пустили не дарма!”

Дорогі, найкращі в світі мої воріженьки! Не робіть цього, бо це було б дуже неморально і вас покарає за це Бог. Та Бог добрий, то може його кара прийде на вас не так і скоро (але прийде!), а я ж тільки грішний Волиняк і я вас негайно таки зітру на порох, а потім тільки хухну і розлетиться той порох аж у космос! Не думайте, що я такий уже поганій: дай, Боже, щоб ви всі, мої найдорожчі в світі вороги, були щасливіші за мене й мою дочку.

Вийшов з лікарні в неділю о 5-ій вечора. За всіма моїми розрахунками (листи від дочки, розклад руху літаків тощо), дочка мала б прилетіти в понеділок (літак “Аерофльоти”) або у вівторок (літак “Еїр Кенада”). “Глоб Турс” повідомив мене, що “Аерофльота” повідомляє їх про склад пасажирів за дві-три години перед прилетом (не можна раніш, бо це “секрет — военная тайна”, сто болячок під ребра отим усім “бдїтельним!”), а “Еїр Кенада” повідомляє за два дні наперед. Хвилююсь по саму зав’язку: прилетить?.. не прилетить?.. Десь о першій дня телефоную в “Глоб Турс” (я через них оплатив дорогу), бо вони сказали, що гроші вони заплатили через “Еїр Кенада”, а летіти вона може й літаком “Аерофльоти” — який літак того дня летить, і кажу: “Що моя дочка сьогодні, не прилетіла, то вже ясно. А чи не могли б ви сказати, чи не прилетить завтра?” Зараз питаємо “Еїр Кенада”. За кілька хвилин телефонують: “На жаль, “Еїр Кенада” каже, що вашої дочки на списку на завтрішній літак нема”. “Значить знову обдурили, гади”, кажу я. “Доведеться вам повертати мені гроші”. Та жінка, видно, таки співчувала мені, але нічим потішити мене не могла. Зате в четвер потелефонувала сама: “Пане Волиняк, дуже радісна вістка для вас. Тільки не хвилюйтесь, бо ви ж недавно з лікарні: “Еїр Кенада” повідомила нас, що ваша дочка є на списку на літак на вівторок 15-го жовтня, лет ч. 877”.

Я настільки зрадів, що очі зволожились. Аж потім подумав, що той “Глоб Турс” запевнив мене, що “Еїр Кенада” повідомляє лише два дні наперед, а це шість днів! Це були довгі дні. У вівторок рано я не витримав і таки знову потелефонував у “Глоб Турс”: чи нема яких змін? За 6 днів можна Чехо-Словаччину окупувати, і оскандалитись на весь

світ, а не то що списки на літака змінити! Сказали, що змін нема. А десь коло четвертої повідомили: “Ваша дочка вже на літаку. Літак прилітає своєчасно”.

Я мав зустріти дочку в Монреалі, побути там з нею пару днів і приїхати до Торонто. Через хворобу не поїхав, зустрічають її мої куми і ще “кум моїх кумів”. Умовились телефоном, що тільки приїдуть з летовища, то зараз же мені по-телефонують. Літак 10.35 вечора. Лікарі казали, що я сильний. Це неправда — я так хвилювався цих кілька годин, що таки й дихати було важко. Врешті, 11.20 телефон: кум вітає й передає слухавку дочці. Її голос видався мені янгольським...

Хвилювання кінчилось: прилетіла щасливо, ніхто її від кумів у цю ж хвилину не вкраде, я її таки побачу завтра. Я тієї ночі вже спав, як новонароджене дитинча. Приїзд і зустріч у Торонто пройшли без особливих хвилювань, хоч деякі наші читачки запевняли мене, що я не витримаю. Хіба, що я того вечора викурив дві цигарки. Курець з мене жакливий, але коли довідався, що ті капосні мікроби зробили з моїх легень “невиразну пляму”, то кинув курити. Покищо тримаюсь і досі, хоч не дуже то ручусь за свій характер. Вимоги лікарі мені такої не ставили. Та коли вони це спостерегли, то я їм сподобався ще більше.

Вибачайте за довгу сповідь. Причина досить поважна: “Нові Дні” за 19 літ вперше зашкандибали і мусіли вийти подвійним числом без видимої для наших читачів причини. Мені здається, що причини поважні.

Сподіваюсь, що надалі “Нові Дні” виходитимуть вчасно й регулярно.

1968

II

ХУДОЖНІ ТВОРИ

КУБАНЬ — ЗЕМЛЯ УКРАЇНЬСЬКА, КОЗАЧА...

(Репортаж)

I.

Минули гомінкий Ростов, перетяли блакитну стрічку Дону, що її хтось недбало кинув на зелений килим степу, і наш поїзд бадьоро мчав далі на схід. Уже втік на захід Батайськ, і назустріч поїздові пливла ніжна блакить південного неба і жовті з сіруватими відтінками стерні степів, що здавалися безкраїми, як всесвіт, — це й є Кубань, земля українська, козача, що слізьми й потом та кров'ю українськими полита.

М'яко стукає, майже шумить, поїзд по рейках. Стою коло вікна й очима вбираю в себе кубанські краєвиди. Підходить старий козак, що їде з Єйська, й несміливо питає:

— Дозвольте, товариш, запитати: чи ви з України?

— Так, — відповідаю. — А чого питаєте? — питаю й я.

— Та так, — ніяковіє трохи. — Бо тепер багато вас з України їде на Кубань.

— Багато? А то добре, чи погано? — цікавлюсь.

— Добре! — відповідає поспішно і вже трохи сміливіш. — Чого ж погано? Хіба ми проти українців? Я й сам полтавець.

— Отуди, — розчаровуюсь я. — А я думав, що ви козак...

— Тепер нема козаків. Всі ми — “граждане”, — відповідає мій співбесідник, з огидою натискаючи на “граждане”.

Хвилева мовчанка. Стоїмо коло вікна й мовчки дивимось у степ, що втікає повз вікно вагону на захід. Кидаю погляд на свого співбесідника. Ніби сірий і невиразний він, цей чоловік, на перший погляд, а вдивився, то відразу бачиш, що не є це звичайний “советський стандарт”, а людина, яка цілком відмінна від інших, яка має характер і власний погляд на життя і світ. З такими людьми можна розмовляти.

Тишу перериває знову він:

— Що там робиться в тій Україні, що так люди відти тікають? — питає, заглядаючи своїми синіми очима в моє обличчя.

З очей його звичайна селянська, трохи наївна, цікавість разом з хитрим чортиком виглядала.

— І все вчений народ їде, — додає спокійно. — От ви, наприклад, хто будете?

— Вчитель, — відповідаю трохи злякано, пам'ятаючи, що тепер “людина людині вовк є”.

— Думаєте працювати тут? Є й у нас у станиці вчителі з України. Аж четверо. Гарні хлопці. Шанують їх наші козаки.

— То ви таки козак? — питаю.

— А як же! Ще прадід забрів сюди, — відповідає.

Я прошу розказати, як то відбувалося те переселення.

— Повинні ж бо внуки від дідів своїх чути щось про цю подію! — думаю.

Бачу, що мій новий знайомий не вперше чує таке запитання і, не вагачись, починає розповідати. Але марно я сподівався почути про переселення запорожців на Кубань. Це було щось інше, трохи нове для мене. Я почув, як ще за цариці Катерини треба було Москві заселити кубанські степи не для того, щоб боронитись від Кавказу, як скорше для того, щоб завоювати його. Тож приходило військо на Полтавшину, оточувало село, забирало старого й малого й під конвоем гнало на Кубань.

Голосили жінки, плакали перелякані діти, а чоловіки нікали по селу, не маючи змоги ані вийти з нього, ані боронитись, бо настали чорні часи, коли

“наші шаблі поржавіли,
пістолі без курків”...

А підступна Москва скористалася з того і

“край веселий,
степ широкий
та й занастила”...

Довго йшов такий етап. Понад місяць часу проходило, поки перебиралися через Дін і на кубанські степи ступали. Багато умирало по дорозі, а коли приходили на місце, то отаборювались серед дикого степу й починали землянки копати та курені ставити, щоб дітей та стариків від негоди заховати.

Багато вмирало від води недоброї, а хто живий лишався, то пізніш уже й добре жилося йому...

Слухаю цю немудру розповідь і мимоволі порівнюю часи цариці Катерини, яку наш народ прозвав сукою, з часами “найгеніяльнішого” Леніна і “сонцеподібного” Сталіна. Тільки одна різниця: тоді лише вивозили, а тепер ще й самі тікаємо! Тікаємо, бо нема місця українцеві в Києві, чи в

Харкові: як за зайцями сталінські песиголовці полюють за ними. Тож і тікають українські патріоти з України, щоб життя своє врятувати. А навздогін їм з мільйонів гучномовців летить цинічне:

“Я другой такой страны не знаю,
где так вольно дышет человек”.

Мабуть, дуже сумний вигляд був у мене після цих порівнянь, бо мій новопридбаний приятель вирішив потішити мене:

— Не журіться! Яюсь то буде. У нас поки що ще жити можна, а потім, дасть Бог, і на нашій вулиці сонечко блисне.

Тільки надія рятує людину від загибелі. Тож і віримо всі, що прийде кінець нашим мукам, бо нічого ж вічного нема під сонцем. Тому й я кажу впевнено:

— Блисне! Мусить блиснути, бо кінець світу буде.

Прощаюсь. Беру свою валізу й виходжу до тамбуру, бо під'їжджаємо до станції Тихоріцької, де я маю висісти, а мій випадковий супутник їде далі.

II.

Хтось назвав ст. Тихоріцьку кубанською брамою. І це правда. Величезний вузол, де сходяться залізничні колії з України (через Ростов), із Закавказзя (через Баку), з Надволжжя (через Сталінград) і з берегів Чорного моря (Новоросійськ)!

Замкнути Тихоріцьку — відрізати Кубань від світу. Величезні вантажі хліба, нафти, риби, вугілля, лісу, заліза та інших матеріалів цілими потоками плывуть через цю станцію.

Зважаючи на важливу економіку станції й містечка, чи, краще сказати, величезної станиці Тихоріцької, органи безпеки просто шаліють від “бдітєльності”, щоб не допустити самовільного, поза контролю Г.П.У., допливу населення. Кожен, хто приїжджає на працю, старанно перевіряється.

Завідувач районного відділу народньої освіти, до якого я з'явився, дуже мало цікавився моїми фаховими знаннями й документами, але всі інші документи старанно розглядав, зробив мені справжній допит, але й того було мало. Він заглядає мені в очі й допитується:

— Хто вам порадив їхати на Кубань? І чого саме на Кубань, а не на Волгу, скажемо? Адже й там є українські школи, де ви могли б працювати?

Нарешті, всі допити закінчено. Заповняю анкету, й мене призначають на посаду викладача української мови й літератури у семирічній школі станиці Ново-Малоросійської.

Ці декілька годин, які я перебув у стінах райвиконкому, переконали мене в тім, що тут ніхто щиро не цікавиться українізацією. Виконують неприємний, згори даний наказ і все. Виконують його так, щоб тільки караним не бути. По-українськи в установах ніхто не розмовляв. Хіба що два-три вчителі, які випадково зайшли до відділу народньої освіти й розмовляли якимсь кубансько-українським язичієм.

Поїзд на Краснодар, яким я мав їхати, відходив увечері. Маючи час, я пішов оглянути станицю. Сподівався хоч там знайти якісь назверхні ознаки українізації на кубанських землях. Про успіхи скрипниківського пляну дуже багато говорилося в Україні, і кожен з нас, хто їхав сюди на працю, сподівався побачити тут великі осяги.

Але й тут чекало мене розчарування, бо, крім української мови, якою говорила більшість населення, і крім українського характеру будівель і цілих дворів, себто українського, що лишилося ще з діда-прадіда, я більше нічого не побачив. Не було сумніву, що в Тихоріцькому районі вперто саботують українізацію, маючи на це мовчазний дозвіл когось з “сильних світу цього”.

Розчарований повертаюсь на вокзал, купую квиток до станції Бурсак і чекаю на поїзда. На станції кипить, як у вулику. Здається, що це не станція, а якесь збіговисько народів. Кого тут тільки нема! З Сталінграду масово їдуть рижі “Ванюшки” в конопляних лаптях і полотняних сорочках “навипуск” до колін, ще й шнурочком підперезаних; з Ростова їдуть різноплеменні й різномаїті “європейці”; з Баку прибувають смугляві, завжди насуплені й мовчазно-горді кавказці; з Краснодару йде потік козаків, чеченців та інших горян.

Взагалі, козаків багато, але почувається, що ходять вони по кубанській землі не як господарі, а швидше як приймаки. А все ж, не зважаючи на пригніченість, яка чорною хмарою лягла на обличчя козачі, козаки вигідно виділяються на тлі цього “збіговиська народів”. Поважно виступають серед цього зборища. Ходять наче пави між курми: гордо і впевнено, зі зневажливою іронією поглядаючи на всю ту “іно-

городню голоту**), яка, як сарана на ниву, лізе на Кубань. Почуття вищости видно в кожному погляді, в кожному кроці. Здається, що кожен з них хоче сказати:

— Гидую тобою, як жабою, але не давлю, бо чобіт бруднити не хочу.

Особливо зневажливо дивиться козак на кудлатого Ваньку-лапотніка, що або хвилюється й метушиться без толку, або стане десь у проході, роззявить рота і в носі колупає. Спостеріг я раз, як козак зустрів у дверях такого роззяву і “ненароком” так зачепив його ліктем, що він звалився на своїх земляків, які саме чаювали. Бідака так був вражений несподіванкою, що ніяк не міг зрозуміти, за що така напасть на нього. Аж тоді, коли й від своїх стусана дістав, то опам’ятався й зареготав. А козак стояв і оком не моргнув.

Дивишся на це все і острах бере: куди ідеш? З ким і як працюватимеш тут на кордоні дикої й невідомої, але разом з тим гордої, свідомої своєї сили та переваги, мудрої Азії?

III.

Уявіть собі село десять кілометрів завдовжки і два-три кілометри завширшки, що з відлогих схилів скочується до берегів широкої степової річки Тихої. Води в тій річці не видно, бо поросла вона вся очеретами, куширом та ситнягами. Поміж тими водяними бур’янами є чисті протоки, якими й біжить вода в річці Тихій. Через ту річку—стара, стара, ще прадідівська, довга (метрів із двісті!) кладка на високих дубових палях. І коли ви йдете по тій кладці й сядете собі спочити посередині, донизу ноги спустивши, то переконаєтесь, що в річці аж густо від карасів, пліток, сазанів і щук. Крім того, повно раків, а з очеретів ще й болотяні курочки на чисту воду випливають. Одним словом, річка, про яку ви колись у повістях Чайковського читали.

Так отож, село над такою благословенною річкою козакою. А в тім селі є: декілька величезних колгоспів, у яких працюють чотири початкові і одна семирічна школи, 57 членів і кандидатів партії (в тім числі одна жінка), три сотні комсомольців (в тім числі семеро дівчат) і широкі вулиці та майдани. Але сказати широкі, то значить сказати так, щоб ви не мали уяви про ті вулиці та майдани. Треба сказа-

*) Іногородній — некозак, що живе на козаких землях.

ти: широчезні! Перше-ліпше європейське містечко середнього розміру позавидує на такі вулиці.

А ті вулиці поросли лободою й полином. А полин і лобода такі густі й високі, що ви ще ніколи не бачили таких. А в тому полиновому чатиннику протоптано стежки-кривульки, якими ходять, і проторовано сліди-доріжки, якими їздять.

Якщо ви невеличкого росту, то йдете собі такою “вулицею”, і ніхто не бачить вас, а ви бачите лише синє небо над землею кубанською. Якщо обдарував вас Бог високим ростом, то ваш картуз плаває над сизим морем оцих полинево-лободяних хащів, а вам інколи пощастить, крім синього неба, ще й верх хати якоїсь побачити.

Дуже рідко люди по тіх вулицях ходять, а ще рідше їздять: нема часу — трудодні заробляти треба! Не дурень бо прислів'я видумав: сюди тень, туди тень та й пропав трудодень!

Серед головного майдану стоїть церква станична (“опіум” для народу козацького, кубанського), а трохи вище великий двоповерховий цегляний будинок, де колись урядував станичний отаман, а тепер урядує станична рада на чолі з надісланим десь з далекого району (щоб не свій був і не пожалів кого, боронь Боже!) комуністом.

Навколо цього будинку великий двір, шалівками обгороджений, а в дворі довгий, з червоної цегли, під бляхою, будинок стоїть. За чорних часів “звіроподібного всея Русі самодержця” Миколи II станичний отаман в тому будинку коней тримав. А в наші “найщасливіші часи епохи сонцеподібного вождя” Йосипа I голова станичної ради тут козаків замикав, щоб себе шанувати, а свою владу і вождя “геніяльного” над усе в світі любити їх привчити.

Отож, якщо ви це все уявили, то вже й знаєте станицю Ново-Малоросійську (яку ще в народі Бірючою дражнять) саме такою, якою вона була в серпні року Божого 1932-го!

Населення станиці майже на сто відсотків українське, за винятком декількох зайд, які прибули пізніше. Це були переважно гендлярі й ремісники, що тепер перекваліфікувалися на активістів і урядовців. Мова в станиці теж українська з виразними ознаками полтавської говірки. Дуже характерні прізвища, які цілком зраджують походження їх власників: Кірячок, Тарасенко, Рябичко, Демиденко, Величко, Шаповал, Полтавець, Ганджула та інші подібні.

Невдовзі після мене прибула (теж з Києва) викладачка історії. Була це велика втіха для всієї вчительської громади,

яка вся без винятку щиро переймалася українізацією, і кожен учитель тішився, що школа нарешті укомплектована педагогами. Крім того, місцеві вчителі мали змогу мати вечірній курс українізації, в якому почували велику потребу.

Ознайомившись з учителями і трохи з населенням, я заспокоївся. Гнітючий настрій, який був у мене з моменту, коли я побачив вороже ставлення до України співробітників райвиконкому, зник. Я відчував, що не буду тут білою вороною серед граків, бо переконався, що всі вчителі були такі самі українці, як і я. Ставлення до нас, прибулих з України, було шире й товариське. Спільна недоля єднала нас. Найбільше нас тішило, що на нас не дивились, як на представників “братнього народу”. Хоч мене обрали за голову спілки вчителів станиці, і я став “профбюрократом”, все таки мене кликали до вікна, щоб я послухав, як учні, ставши в коло серед двору, співали кубанський гімн, якого я ніколи не чув. За співання кубанського гімну, та ще в державній установі, грозила така сама кара, як і за “Ще не вмерла Україна”. А все ж його співали всі, навіть діти в школі.

Станової зневаги до українців не було, хоч взагалі почуття стану на Кубані надзвичайно велике. А все таки моїй товаришці учні п'ятої класи, перервавши лекцію, поставили питання цілком одверто і недвозначно:

— А скажіть, Ірино Павлівно, чи ви козачка, чи мужичка?

Даремно Ірина Павлівна намагалася довести їм, що між нами нема різниці, що ми всі українці і всі колись були вільними козаками, але то не допомогло. Ніяк не вкладалася ця “рівність” у задурманені дитячі голови, і вони твердили своєї:

— Е, ні! Що мужик, то не козак!

Чи можна було гніватись за це? Бо чи не є краще міцно триматися свого, як легко поступатися ним і брати чуже?

Мабуть, саме в тому і є відпорна сила нашого народу.

IV.

Надокучило мені тягати одним гачком щоразу по одній (лише деколи по дві!) рибині. Тож роблю винахід: поруч з останнім колінцем вудки чіпляю ще два і до кожного гачок! І став з моєї вудки “триголовий змії”, як назвав цей винахід мій новий приятель, теж рибалка, Павло Діброва.

Посідаємо ото ми з Дібровою на “головній магістралі”, себто на кладці, яка з'єднує центр станиці з Заріччям, саме

над головною протокою, спиною один до другого, і закидаємо: я свого “триголового змія” проти води, а Павло свою “одноосібницю” за водою спускає.

Я собі на рибу відро на кладку вішаю, а Діброва, за старою традицією, рибку в торбу скидає.

Поza тим жодної різниці не було між нами. Обидва ми не випускали з зубів цигарок, обидва з приємністю вдихали вогкі запахи Тихої, обидва однаково замріяно вдивлялися в густу синяву південного кубанського неба та (і це було найголовніше!) до одного висновку приходили:

— І який то світ гарний та любий! І як небагато треба людині, щоб бути щасливою!..

Як посиділи годину, так моє відро, а Павлова торба — повні. Поскладаємо своє причандалля рибальське на кладку, повернемось один до другого обличчям та й говоримо.

Павло Діброва — старий козак, давній ще. Якто кажуть, “ще діди його з запорізького казана саламахи заживали”. Сьогодні він у доброму гуморі. Повільним рухом обпаленої сонцем руки кидає недокурок у Тиху; зазирнув у воду, плюнув через губу вслід за недокурком і розлігся на кладці. Потягнувшись, закладає руки під голову й дивиться в небо, мружачись, як кіт, від сонця, що вже котиться на захід.

Виймаю з кишені пачку “Волгодону” і, теж простягаючись на дошках, пропоную:

— Закуримо, товаришу Діброво!

— Та воно, хоч гусак свині й не товариш, але давайте одну спортю, — з трохи не королівською поблажливістю відповідає Павло.

— А добра цигарка, — додає, затагнувшись. — За таку цигарку варто буде й скинути щось, як платитимете мені.

— Як платити? — дивуюсь я. — За що ж я маю вам платити?

— А за те, що в моїй хаті живе.

— Я? У вашій хаті?

Це була цілковита несподіванка для мене. Якесь неприємне почуття пронизало мене, ударило в мозок і соромом пекло свідомість. На мить здалося, що я справді зробив найганебніший вчинок: привласнив чужу працю-кривавицю, злочин, на якому побудована вся ця “райська” держава. Та то на мить одну, бо я певен, що Діброва не обвинувачуватиме мене в грабунку. Відповідаю жартома:

— А я думав, що то мені влада хату дала, а то ви! Он як то є в світі: і не знає чоловік, хто йому добро зробив.

Аж сплюнув мій Павло з пересердя:

— Еге, влада!.. Була в собаки хата, так і в вашої влади. Влада.. — і загнув так, що аж очерет під берегом зашелестів від страху. Ніколи я ще не бачив Павла таким сердитим.

— І ви не боїтесь отак при чужій людині говорити? — питаю, посміхаючись. — А що, як я візьму та й заявлю?

— Е, чорт зна, що говорите! — сердиться Діброва. — Заявлю... — перекирвляє мене. — Ніби він не такий, як я! А якби й хотіли заявити, то хто чув, що я так казав?

— Та й то правда, — згоджуюсь.

Мовчимо. Тихо над річкою. Ніби вмерло все. Тільки сонце припікає. Здається, що чуєш, як брентить сонячне проміння, пробиваючись крізь повітря до землі.

Тишу перериває дзвін. Сумний і поважний, як думки наші. По душі дзвонять. Надокучили комусь земля й сонце, і пішов синьої радості у далечінях безкраїх шукати.

— Знову похорон, — мелянхолійно стверджує Діброва. — Зголоднів народ, то й мре. Щодня п'ять-шість похоронів. Не було ще такого, щоб так від пропасниці мерли.

— Е, та ще не так і голодно у вас, — заперечую я. — На базарі все, що хочеш, є.

— Та на базарі є, але півстаниці на гарбузовій каші, навіть без пшона, а не то що без масла, жиє, — відповідає Діброва.

Знову мовчимо, і знову тиша. Тільки дзвін тужить по життю втраченому та десь чапля над водою крикнула тривожно. Тоскно. Жаль, як дим пекучий, росте з грудей і за горло душить.

— І давно вже ви не в своїй хаті живете? — питаю Павла.

— Е, — махнув рукою. — Ще з двадцять дев'ятого року... — відповів і замовк.

Мовчав. Тільки жалем з очей стрілив. Кинув ним під західній беріг, і тоді чорна тінь, (як сум стоптаної душі людської), від верб, що на березі красувалися, на воду впала.

Затих дзвін. Стомився, мабуть. Та й чи варто тужити за тим, що втрачено навіки? І ми мовчали. Сідало сонце за обрій, злотистою імлою закурений, і золотило плавні за Тихою. Раптом піднявся Діброва. Випростався дужо, бризнув силою з очей і промовив:

— Ну й чого журитись, як на похороні? Ще будемо жити! На злість їм не піддамся пропасниці.

— А скажіть чесно: з чого ви живете? — питаю.

Зніяковів Діброва. Трохи замнявся, а тоді пошепки, хоч не було нікого поблизу:

— А не скажете нікому? Ну дивіться ж мені! Ви чули про “дикі пасіки”? Так ото й я таку пасіку маю. Дякувати Богові, рік добрий, дощовий, а степи комуна забур’янила, то меду є так багато, що ще за запорізьких часів хіба було стільки.

І справді, дивний вигляд кубанські степи мали. Замість пшениці золотої — буркун та лобода узріст людини вирости; замість проса — мишій, як тирса в степу козацькому, хвилюється; замість кукурудзи — кугай та перекотиполе сизими вівцями степи вкривають. Ідеш степом і не бачиш, чи росте там щось, що людина сіяла, чи лише, як кажуть козаки, “чорте та те, що сіреньким цвіте”? А воно росте й буяє і цвіте все, справді, сіреньким та синеньким. І не видно того цвіту, а меду стільки, що з одного солом’яника по вісім пудів набирали.

І було це в країні, яка кинула бундючне гасло: “Далой коня — дайош трактор!” Смерть голодна йшла степами забур’яненими й на ходу косу мантачила. Почорніли люди від страху й голоду, а вмирати не хочуть. Ночами вулики солом’яні плетуть і таємні пасіки в степу ставлять. Сподіваються, що може смерть голодна, степами йдучи, на їх спотикатиметься і не так скоро до станиці прийде.

А вона йде та косить. Держава їй шляхи широкі торує — пасіки степові, таємні, “дикими” називає і знищує. І все мовчить, і все терпить. Не запротестує, не обізветься навіть, бо чи знайдеться сміливість протестувати, коли вся безмежна країна, “від молдаванина до фіна” і від литовця до японця, день і ніч виспівує:

“Человек проходіт, как хозяїн,
необ’ятной родіни маєй”?

Не знаю, чи є такі герої, але Павло Діброва не пробує протестувати. Він тільки вмирати не хоче. Він і досі вірить. Вірить і сподівається. Через віру цю так вперто свою пасіку ховає, що ніхто не знайде.

V.

Несподівано підїхали дрожки; присадкуватий чоловік середніх літ прив’язав віжки до штахети й пішов до хати.

— До мене, чи до Рябичка? — питаю я себе, трохи хвилюючись.

Постукали.

— Прошу! — відповідаю на стук.

Заходить. Досвідченим оком співробітника розвідки оглядає кімнату; гострим поглядом невеличких, залізного кольору, очей розрізає мене від тім'я аж до п'ят і, подаючи руку, рекомендується:

— Філонов, культпроп парт'ячейки.

— Дуже приємно, — відповідаю й називаю себе. — Я вас знаю, — додаю.

— Я вас також знаю. А коли ми один другого знаємо, — говорить, посміхаючись, — то не будемо час гаяти, а говоритимемо одверто. Я прийшов до вас по допомогу. Ви знаєте, що реакційне козацтво саботує політику партії й уряду, і в наслідок саботажу хліб стоїть у степу, й ніхто його збирати не хоче. Ви мусите організувати вчителів і учнів на збирання пшениці.

— Як збирати? — питаю.

— Руками, — одержую ляконічну відповідь. — Є ділянки, на яких більше бур'яну, як пшениці. Вашим завданням є організувати школи на збір пшениці з таких ділянок руками по одному колоску. Вважаю зайвим говорити, що тут учительський колектив станиці, а ви зокрема, складаєте іспит політичної свідомости.

Що можна було сказати на таку промову? Пробирав переконати, що школи дуже погано поставлені, що довгий час не було кваліфікованих вчителів, що не було й нема підручників, отже відірвати учнів від школи, то значить зірвати учбовий рік і т. д. і т. д. Але де там! Мій культпроп навіть і слухати не хоче.

— Перша заповідь — хліб державі! Не будемо торгуватись, а завтра ви поїдете в степ, оглянете місце праці, а увечері зберете загальні збори вчителів і проведете ухвалу, що сто відсотків вчителів і учнів працюватимуть на збиранні хліба. А тепер — до побачення, товариш голова профкому! Бажаю вам успіху. Вірю, що ми будемо друзями, а не ворогами, — додав, виходячи з хати.

Офіційно це зветься культурно-масова робота, а народ зве просто: добровільно-примусово! Партія так певна в тім, що всі 100 відс. населення підтримують її політику, що навіть найнижчий партійний чиновник виключає будь-яке заперечення, як непотрібні теревені й витрату часу.

На другий день, коли я вийшов з першої лекції, то в учительській застав голову одного з зарічанських колгоспів, який цілком безцеремонно і, теж “не гаючи марно часу”, заявив:

— Товариш Філонов казали, що ви мусите поїхати зі мною в степ, бо ви всі будете робити у моєму колгоспі.

Ми переглянулись з завідувачем школи, але ні я, ні він нічого не сказали. Завідувач бачить, що я вагаюсь, підходить до мене і тихо, щоб не чув голова, каже:

— Нічого не зробіте. Треба їхати, бо буде погано. Ваші години я чимсь заповню.

— Їдемо! — сказав я до голови колгоспу і мовчки пішов з кімнати.

Їхали довгою, покрученою вулицею до греблі. В станиці порожньо й тихо. Наче принишкла вона, чекаючи біди. Людей не видно. На праці чи поховались? Часом якась жінка вигляне з-за рогу хати і злякано зиркне на нас, ніби вгадуючи:

— Куди й чого вони їдуть?

Як колись жахався народ царського опричника часів Івана Грозного, з мітлою й собачою головою за плечима, так жахається й появи советського активіста чорної доби Йосипа Сталіна. Це почувалося завжди, а тепер, коли оте глухе слово “саботаж”, як петля над головою, місяцями вже висить над Кубанню, то й найхоробріші люди чорніли від страху перед активістом.

Вийхали в степ. Над степом — північно-західний, холодний вітер і сірі, замурані хмари. З хмар сіялась дрібна й густа, як курява, мжичка. Осінь остаточно запанувала в степу. В цьому році степ не був золотий, як завжди в цю пору, коли, як казав Рильський, на землі лиш “жовті стерні й сине небо” і більш нічого. Тепер він не жовтий від стерні, а сіро-зелений від бур'янів. Однаманітність краєвиду порушували лише степові токи, що скиртами, як горами, підносились в сірому тумані. Кожен тік складався з трьох величезних скирт, які розташовувались у формі літери “П”. В середину такого “току” мали колись завезти молотарку й двигуна, змолотити, і тоді жнива закінчені.

Під'їжджаємо до першої групи колгоспниць, що, мов гуси, розбрелись по бур'янах і жали пшеницю. В кожній був серп або ніж, і вони зрізали ними рідке колосся, що вже почорніло і вклякло до бур'яну. Зрізані колоски скидали в пелену, а тоді зносили на купки.

Такий вигляд мали жнива на Кубані! На тій Кубані, яка має найбагатші чорноземи в світі! Це наслідки бундючного гасла: “Далой коня — дайош трактор!”

— Здрастуйте! — сказав голова, зупиняючи коні.

— Здрастуйте, як не жартуєте, — відповіла неохоче одна з колгоспниць.

— Ну, — думаю собі, — мабуть, не дуже тут шанують начальство, коли так вітаються.

До нас підійшла кремезна дівчина і, пильно вдивляючись в обличчя голови, іронічно вигукує:

— Дивіть, дівчата! Та це ж наш Півень приїхав!.. Мое вшануваннячко, товариш голова! Дай поцілуємся з тобою! — І, граючи очима й виблискуючи зубами, витирає губи засмальцьованим рукавом і підходить до голови.

Голова, передбачаючи неприємність, ніяковіє й блідне. Простягає руку й стримує атакуючу дівчину.

— Галько, не казись! — півжартом, півповажно звертається до неї. — Іди краще жати.

— Що-о? — з притиском відповідає Галька. — Жати-и-и? А за печінки б тебе жало, паразит отакий! — аж зеленіє від люті.

Тоді раптом повертається до дівчат і на весь степ:

— Дівчата! . . . вашу матір! Начальник приїхав, а ви мовчите?! А може б ви заспівали щось?

Взялася в боки й міцним та соковитим голосом, рахманним, як чорнозем кубанський, почала:

“Кукурудзо, кукурудзо,
в тебе листя косяком!..
Голова наш у чоботях,
а ми ходим босяком!..

Бачу, голова мій зблід. А на лану зробилося щось страшне. Всі жінки, мов за командою, кинули працю, взялися в боки, і ще не затихла луна від Гальчиного заспіву, як гримнув могутній приспів:

“Гей, гей, гей!
. . . вашу матір,
Нащо було нам брехать,
як нема в що узувать?!!

Голова пробував перевернути це в жарт і, намагаючись посміхнутись, наскільки вистачило сили, “весело” крикнув:

— Тю на вас! Показилися, чи що?

Та занадто була гостра ситуація, щоб жартом скінчитися. Якесь літня вже жінка рвучким рухом руки схватила серп і рішуче пішла в наш бік. Гурт раптом затих. А молодиця йде. Почуваю, що наступає критичний момент. Голова кол-госпу нервово блідне, стромляє руку до кишені й тримає її там, не виймаючи.

— Стрілятиме чи ні?

Мабуть, це питання повстало й у голові войовничої молодиці, бо вона затримала ходу, а тоді кинула серпом об землю, сплюнула люто й прошипіла:

— На матір свою, суку, тюкни, що вилупила тебе падлюку, а не на мене!

Несамовитим реготом і тюканням гурт одногосно схвалив її пропозицію. Невеличка чорнявка, що стояла збоку й ніби зовсім не брала участі в цьому голосному карнавалі, гострим, трохи металевим відтінку голосом, піддає охоти:

— Чого злякалися, тітко Оришко! Серпом по . . . х його і все!

Знову несамовитий регіт розлігся по степу. Здавалося, що чорнозем піднявся й правічною огидою плює на цього представника чужої влади.

— Ідімо відси, товариш учитель! — звертається голова до мене. — Хоч би чужого чоловіка посоромились, — кидає докір розбурканим, як кубло степових ос, жінкам.

— А й справді, безстидниці отакі! — ствердила й Галька. — Правда, що краще, коли ми співаємо, товариш Півень? Та й вам, — звернулась до мене, лукаво підморгнувши одним оком, — буде цікаво кубанських пісень послухати...

Мені було таки дуже цікаво, але голова, що вже тримав віжки в руках, наглив мене їхати. Сідаю, й коні рушили. Голова сопить та мовчить, тільки коней безневинно батогом перецітять. А жінки не вгавають. Слідом за нами срібний Гальчин дзвіночок видзвонював:

“Наварили нам кандьору,
нема й соли — лиш вода!
Обіцяли рай і щастя,
а тут — горе та біда!

А слідом за нею дужий хор кидав потоком лютого осуду:

“Гей, гей, гей!
. . . вашу мать,
нащо було нам брехать,
як нема чим годувать?”

— Що, чули? — питає мене голова, коли ми трохи від'їхали. — От і роби з таким народом! Попробуй плян хлібоздачі виконати.

— Чогось розсердились, а на вас злість зігнали, — потішаю його.

— Чогось розсердились! — передражняю. — Вони вже “чогось” із 1929 року сердяться, як почалась колективізація. Але тепер з цієї злости, мабуть, щось погане вийде. Бачу, що так не кінчиться.

А тим часом, поки голова нарікає на “несознательний народ”, коні весело біжать у невеличку балочку, а я сиджу й тішусь, що мав нагоду спостерігати “радісну” зустріч колгоспників з своїм головою. Але бачу, що мій голова здивився кудись у бік, а тоді раптом смикнув за віжку, й коні побігли вздовж балки.

— Куди це ми їдемо? — питаю здивовано.

— Ось зараз побачите, — відповідає.

Проїхали ще пару сот метрів і зупинились коло двох довгих і широких, але низьких стіжків.

— Бачите? — питає голова, показуючи пужалном на стіжки.

— Та бачу, — кажу, хоч не знаю в чому справа.

— Що це таке? — питає люто, ніби то я поставив їх.

— Та скирти ж, не корови! — відповідаю.

— Скирти!.. Не скирти, а секретний тік!

Бачучи, що я нічого не розумію, голова пояснює мені:

— Не хочуть хліб державі здавати, то крадуть і ховають по балках і бур'янах. Маємо ми клопоту з розшукуванням цих токів. Недавно знайшли одного активіста, що з пробитою головою в Хрестовій балці лежав. Він за два тижні дев'ять таких токів знайшов.

— Та воно, — продовжував, питально вдивляючись в мої очі, — трохи й страшно весь хліб віддавати...

— А хіба весь забирають? — питаю.

— Ще й не вистачить... — сказав і посміхнувся гірко.

— То й не диво, що козаки хліб ховають, — кажу.

Здавалось, що ось-ось найде просвітлення, і товариш Півень заспіває іншої пісні, ніж співає щоденно. Бачу, що мучить його совість, що почуває вину свою перед народом, але покаятись не може. Дуже далеко пішов у запроданстві своєму товариш Півень.

— Не нам з вами стогнати та саботажників оплакувати, — рішуче заявляє Півень. — Бо я колгоспників, а ви вчителів

пожалієте, то пшеницю в степу білий кожух накриє, а тоді партія запитає нас: а де то ви, хлопці, милосердя своє поділи? Чом то ви до влади своєї не були милосердні, а тільки до куркулів та саботажників?

Перечити неможливо, бо я й так не знаю, як дивляться на мене: чи я надійний в їх очах, чи ненадійний?

— Ну, — сказав Півень, коли ми виїхали з балки, — оце і є та ділянка, яка призначена для шкіл.

Сумний вигляд мала ця ділянка. Понад п'ятсот гектарів укриті буркуном і лободою понад метр заввишки. Темно-брунатні, ніби підпалені, колоски пшениці, як для прикраси, були розкидані в цьому зеленому морі.

— Скажіть чесно, товаришу Півень, — звертаюсь з останньою надією до голови, — чи можна пускати дітей у ці хащі? Чи вони щось зроблять тут?

— Мусять зробити! Для побудови комунізму в одній країні — найбільша жертва не повинна зупиняти. Хіба чесний радянський учитель не мусить знати це? — запитав він, виразно дивлячись на мене.

Я більше не перечив і не запитував. Вважав своїм обов'язком потакувати і захоплюватись "успіхами" в боротьбі з саботажем.

VI.

Була середина жовтня. Стояли теплі й сухі дні. Здавалося, що знову літо настало. Тільки густе повітря та бабине літо, що з синього неба на степи спадало, та ще ключі журавлині, що попід небесами землю свою оплакували. В ці дні перестали існувати всі п'ять шкіл у станиці Ново-Малоросійській. За наказом партії й уряду на прорив пішли. Всі, як один: від першої класи до останньої, від сторожа до завідувача.

Як різномасті гуси, розповзлись діти по бур'янах. Як за сон-трави квітом ганялися за пшеничними колосочками, що золотом порозхлюпувалися між бур'янами. Спочатку було весело, а підвечір, коли потомилися, а подряпані руки й ноги щеміли, наче посолені, то почались нарікання й невдоволення. Уповноважений райкому партії, що мисливським псом никав по степу, до всього придивляючись і прислухуючись (здавалось, що думку кожного вгадати хотів), на кожду таку скаргу заявляв:

— Покиньте ваше інтелігентське скигління!

Ця "ввічлива пропозиція" уповноваженого райкому йшла впарі з таким поглядом його маленьких, глибоко під лоб

загнаних, очей, що той, хто скаржився, зничувався й негайно відходив. Одійшовши геть-геть, оглядався злякано, ніби почував, що товариш уповноважений своїм партійним, ленинсько-сталінським поглядом прибив йому до спини таблицю з страшним і до смертного знаку подібним написом:

— Це — саботажник!

Страшне це глухе, досі чуже й незрозуміле слово: с а б о т а ж. Як кара Божа, якої ніяка сила людська не відверне, несподівано впало воно на кубанську землю, ніби смертним покривалом накрило її і, здавалося, от-от задушить все, що лишилося живе на ній.

Холера прийшла відкись і задушила три тисячі курей в колгоспі — саботаж!

Гнилець забрався на пасіку, і всі п'ятсот вуликів знищено в другому — саботаж!

Понад три тисячі кролів з кролефарми розбіглися в третьому — саботаж!

Бур'яни в степу замість пшениці поросли — саботаж!

Не хочуть козаки робити, з голоду пухнучи, щоб Москву годувати — саботаж!

Я, як і кожен учитель, цілий день думав, як кінчиться цей день. Чи не припечатають нас увечері отим гадючим словом — саботаж? Але, дякувати Богові, обійшлося все досить добре. Уповноважений райкому був дуже вдоволений, що вчителі й учні зібрали за день 72 кілограми пшениці. Я пробував пояснити, що це є недопустиме марнотратство, а не “жнива”, коли людина збирає за робочий день 128 грамів зерна.

— Та ж людина не може жити, коли їстиме в день по 128 грамів хліба, — пояснював я уповноваженому райкому й голові колгоспу, сподіваючись, що вони відмовляться від дальшого використання шкіл на “жнивях”.

— Киньте свої непотрібні жарти, — відповів, поблажливо посміхаючись, уповноважений. — Партія б'ється за кожен грам зерна, а ви назбирали іж 72 кілограми!

— А я певен, — додав голова, — що завтра ви візьмете в руки своїх учителів і буде не 72, а 100 кілограмів.

— Але погодьтеся, — відповів я, — що це злочин! Це — найбезглуздіша розтрата національного багатства!..

Аж поторопіли від несподіванки мої співбесідники. Хвилину дивились на мене, як на божевільного, а тоді уповноважений, підійшовши щільно до мене, сказав, майже прошепотів:

— Ви ще занадто молодий, щоб партію вчити! Ми поради не потребуємо, а саботажників завжди пізнаємо, хоч би вони й профкомом вчителів керували.

Жахом обдало мене від цих слів. Мені здалося, що петля вже була на моїй шиї і мене вже волокли в льохи ГПУ. Я проклинав себе за свій довгий язик і почав на всі лади викручуватись, що я зовсім не проти того, щоб школи допомагали, а навіть навпаки, що мене неправильно зрозуміли і т. д. і т. д. Ледве втихомирив начальство й побіг доганяти учнів і вчителів, що вже більше як на кілометр розтяглись, ідучи додому.

На другий день ми зібрали 54 кілограми зерна, а на третій — дітей з'явилося ще менше, і ми спромоглися лише на 37 кілограм. Я порадився з директором семирічки, і він адміністративно заборонив “жнива”, мотивуючи тим, що немає офіційного дозволу на ці роботи від відділу народної освіти, якому підлягає школа. Початкові школи пішли за нашим прикладом. Так і закінчилися наші “жнива”.

Праця в школах входила в нормальне річище. Нам, приїжджим з метрополії, часто здавалося, що лише ми принесли українську культуру на Кубань. Ми тішилися, що українська книжка, яка фактично після нашого приїзду почала завойовувати станицю, робила свою велику освідомлюючу роботу. Було приємно спостерігати, як щоденно збільшувалось число свідомих українців у станиці. Декому часом здавалося, що ми робимо не розмосковлення, як казав Скрипник, а справді українізацію неукраїнських земель і людей, як то старалися переконати партія й уряд. Та не так воно було справді, як нам здавалося. Переконали мене в цьому мої учні.

Маючи намір привчати дітей до самостійної праці і разом з тим одержати етнографічний матеріал, я дав завдання учням сьомої класи записати кожному по п'ять народних пісень. Яке ж було моє здивування, коли через тиждень я одержав майже цілий “Кобзар”, напрочуд неписьменно переписаний. Накинувся я на цілу клясу, а особливо на ліпших учнів, докоряючи, за намір ошукати мене і за лінивство пошукати й записати справжні народні пісні. Майже вся кляса розплакалась і заявила, що то не є Шевченкові твори, а такі справжні народні пісні. Це так зацікавило мене, що я мусів переконатися й таки переконався згодом, що ціла станиця співає майже всі твори Шевченка, не підозріваючи навіть,

що то твори українського поета. Більшість тих, які співали твори Шевченка, про автора їх ніколи й не чули й нічого не знали.

Так ішла вперта і важка робота в школах, яка мала дати нове покоління кубанців, майбутніх українських патріотів. На це була звернена вся увага, на це віддавалися всі наші сили й час. Ми вирішили, що партія у своїй боротьбі за Кубань вже не помічає шкіл, не цікавиться ними, і ми, нарешті, матимемо змогу стати осторонь від боротьби з саботажем і спокійно працювати. Та це була помилка. Події найближчих днів втягнули школу у двобій “Кубань—Москва”, який мав вирішити — чи мають козаки місце під кубанським сонцем, чи ні?

VII.

Події розвивалися дуже швидко. Черговим пострілом Москви була постанова ЦК ВКП(б) за підписом самого Сталіна “про позачергову, надзвичайну чистку партії й комсомолу в районах Кубані”.

Дійшли до краю кремлівські можновладці: навіть своїм опрічникам Сталін не вірить! Найсуворішу чистку вирішив зробити, щоб у партії не лишився жоден непевний, жоден, хто не здібен рідного батька й матір голодом заморити, щоб показати себе вірним Сталінові й партії.

За два тижні після оголошення постанови про чистку, появилася комісія по чистці і в нашій станиці. Зустріли її похмуро й з страхом, наче суд, що має намір на кару смертну засудити всіх своїх підсудних. Неслухняні колгоспники не проминули й цієї нагоди, щоб “виявити свою безмежну відданість партії”. В перший день приїзду комісії голови більшости колгоспів змушені були рапортувати, що “саботажники” шнурами й цурками поскручували коням морди й понаганяли їх у степ. Вимагали від зляканого голови станичної ради цілої бригади на ловіння коней, бо колгоспники не слухали голів. А тим часом коні, як божевільні, никали по степу, не маючи змоги ані їсти, ані пити.

Станична рада виділила комсомольську бригаду рятувати коней. Комсомольці виявили цілковитий непослух, і голова комісії по чистці, насупивши брови, спокійно заявив голові станичної ради:

— Ну, що ж, підеш сам коней ловити, як не вмієш заставити слухати себе. Це — наслідки “умілого керівництва”.

Голова станичної ради відчув, що земля під ним остаточно захиталася. Він зблід і благально дивився на голову комісії. Але “Москва сльозам не вірить”. Голова був безжальний.

— Чого дивишся на мене, як баран недорізаний? Чи не я тобі коней ловитиму?

Чистити почали з комсомолу. За шість днів вичистили 98,5 відс. комсомольців! Закінчили з комсомолом і почали комуністів. Тут справа пішла ще краще. На дверях залі, де була чистка, стояло два вартових з ГПУ і, як тільки комісія робила постанову: “За побутовий розклад і за втрату класової чуйности з партії виключити”, то один вартовий лишався на дверях, а другий брав свою жертву і вів до колишньої отаманської стайні.

— Ще ніколи отаманська стайня таких расових жеребців не мала, як тепер, — тішились козаки.

За тиждень роботи комісії з 57 членів і кандидатів партії 40 опинилося в стайні, а 17 на волі. Голова комісії скликав загальні збори партійців, які ще лишилися у партії, й заявив їм:

— Чистка у вашій станиці закінчена, але це не значить, що вона закінчена взагалі. Ми не виїдемо з Кубані доти, доки не буде зламано саботаж. В разі потреби я можу повернутись до вас і зробити повторну перевірку. Врахуйте, що партія лишає вас в своїх лавах умовно, даючи вам змогу виправдати себе. Основне завдання, яке стоїть перед вами: зламати куркульсько-петлюрівський саботаж на Кубані і виконати плян хлібоздачі. Ваше повсякденне гасло: смерть куркулю, хліб державі! Партія взагалі, а тов. Сталін зокрема, будуть стежити, як ви виконуватимете цю першу заповідь комуніста. Від вас тепер залежить, чи бути в лавах партії, чи на лаві підсудних...

Була глупа ніч, коли голова виголошував цю промову. Всі були стомлені й виснажені від безсонних ночей і нервового напруження. Посоловілими очима дивились партійці на голову комісії й намагалися запам'ятати кожне його слово. Кожен з них почував себе так, як в'язень, зосуджений на смертну кару, яку з “височайшого повелення” несподівано замінили на досмертну каторгу. Хоч і страшна кара, але все таки життя не відібране!

Складна то історія бути членом керівної в ССРСР комуністичної партії! Переваги, які мали комуністи, це монополія

на керівну, чи “блатну”*) посаду і безмежне право на дух і тіло безпартійної, сірої маси. Але не догодив раз, і ГПУ закачує закрівавлені рукави, й летять партійні голови нарівні з безпартійними. Навіть легше, бо з партійця більше питають (недарма ж авангардом революції звався!). В такі критичні моменти більшість партійців була б щаслива почувати себе безпартійними, але то неможливо. Вийти з партії за власним бажанням, було все одно що прилюдно заявити, що не погоджуєшся з політикою партії; за це — смерть. Не вийдеш сам, то викинуть як побутово-розкладеного, чи буржуазного націоналіста, чи саботажника, чи ще за щось подібне, і тоді також смерть!

На другий день рано (як закінчилась чистка) великий загін ГПУ, що прибув уночі, оточив всіх вичищених і арештованих комуністів і погнав їх на ст. Бурсак, де вже чекали вагони, спеціально приготовані для “авангарду революції”. Увечері поїзд відійшов у напрямку Ростова. Більше про наших комуністів ніхто нічого не чув. Були та загули, як і все під сталінським сонцем, яке гріє, гріє, а тоді раптом припече і... тільки попіл лишається, та й той до першого вітру.

Виряджав їх в останню дорогу новий уповноважений райкому товариш Шор. Шор прибув разом з загоном ГПУ. Невеличкий на зріст, середніх літ, з трьома зморшками на лобі й невеличкими олив'яними очима, ходить товариш Шор по станиці гордо і впевнено. Довгою кавалерійською шинелею по землі волочить, сталевими шпорами на чобітках англійського крою побрязкує — про свою силу людям нагадує. А силу велику мав. Тепер ні голова станичної ради, ні голова колгоспу не мали права без згоди товариша Шора не то що видати щось комусь, а навіть звичайного розпорядження про розміщення робочої сили дати. На все товариш Шор мав свій високий дозвіл дати.

На другий день з'явився він і в школі. Мовчки оглядав портрети українських письменників по стінах, а тоді поцікавився книгозбірнею. Заглядав у кожну книжку, немов хотів побачити: а чи нема тут петлюрівщини, чи якоїсь іншої української “крамоли”? Треба признатися щиро, що в нашій книгозбірні були книжки, що в Україні вже були вилучені, бо на наше щастя тут майже ніхто не розумівся в україн-

*) “Блатна” посада — посада, на якій можна було заробляти більше, ніж законом установлену платню.

ських книжках, тому книжки вилучались на Кубані за рік, чи два після постанови. Як правило, на працю на Кубань їхали націоналісти, які не могли далі зберігати своє життя в Києві, чи в Харкові, то ніхто й не помагав органам народньої освіти, чи паркомам вишукувати заборонені книжки, а навіть навпаки. Отже й не дивно, що товариш Шор не знайшов у нас ніякої “контрреволюції”. З тим і пішов.

Підвечір мене й директора школи покликали до станичної ради. Повели до Шора. Сидів за письмовим столом, застеленим червоною шматою. Коли ми зайшли, то він без жодного вступу, властивого в таких випадках всім “сововетработникам”, з неприхованою їддю привітав нас:

— Ну, что ж, “пани українські патріоти”? Чем похвастаетесь?

Ми остовпіли від такого несподіваного привітання. Директор школи аж зупинився від несподіванки. Справді, так говорить лише слідчий ГПУ, та й то тільки тоді, коли його жертва вже сидить в льохах катівні. На волі, та ще з радянським учителем, така розмова не була зовсім нормальною.

— Що ви зупинились, Павле Дем'яновичу, — звертаюсь я до директора. — Хіба не бачите, що товариш Шор жартує?

Але товариш Шор зеленіє від люті, вискакує з-за столу й кричить:

— Я вам покажу “жартує”! Я пожартую зараз!

Підбігає до мене і, бризкаючи слиною з посинілих губів, кричить:

— До каких пор тебя ноги по советской земле насить будут?!!

Я відступив. Почуваю, що блідну. Мені здавалось, що Шор зараз подзвонить і я за дві-три хвилини буду в отаманській стайні, а відти вже не вийдеш на світ Божий. Оглядаюсь назад. Павло Дем'янович стоїть серед кімнати, не знаючи що робити: чи йти до мене, чи шукати спасіння в дверях. А Шор то кричить, то сичить, як гадюка: тихо, але виразно:

— То ви саботажникам, куркулям, контрреволюції кубанській петлюрівську Україну зробити хочете? То ви, замість того, щоб партії допомогти хліб зібрати, в школах українських “культурних” діячів понавішували, а бібліотеку замість радянських книжок контрреволюційною гнилизною напхали? Думаєте, що партія не бачить ваших штучок?

— Ну, товариш Шор, це вже занадто, — заперечую я.

— Що? То ти ще й ногами дригаєш? Незайману панну з себе вдаєш? А Єфремов і Яворський у шкільній бібліотеці, то це що таке? Це по вашому лише “українізація”? — вивірився й замовк, чекаючи на відповідь.

Ми почали виправдовуватись, що “Історія українського письменства” академ. Єфремова й “Економічна історія України” марксиста Яворського — приватні книжки, які випадково лежали в бібліотечній шахві. Але де там! І слухати не хоче.

— Ми вас уже розкусили, — сичить аж свище Шор, — але не хочемо тепер на вас час гаяти. Потім ви нам про все розкажете, а тепер — одне завдання: зламати саботаж і здати хліб державі! Здати все! До снопа! До колоска! До зерна! До... — товариш Шор запнувся на хвилинку, а тоді закінчив, протягаючи кожен склад:

— До пи-лин-ки! Розумієте?

І замовк. Бачу, що криза минула. Його обличчя з синього стало знову червоним.

— Ну, — моргаю одним оком до Павла Дем’яновича. — Сьогодні ще живем!

А Шор з ката ГПУ знову перетворився на всесильного уповноваженого райкому, якому й сонце коритись мусить, і наказує:

— Завтра школи йдуть копати цукрові буряки. Зрозуміли? Торгуватися тепер не будемо, “пани” українці?

Бажання “торгуватися” ми таки більше не мали...

VIII.

Почався грабунок. Грабунок серед білого дня: прилюдний і узаконений. Наказ, як гостре лезо ножа над горлом кожного комуніста, кожного безпартійного активіста, як петля над головою кожного сільського інтелігента, — безвідклично й невблаганно велів:

— Хліб державі! Тільки державі й нікому більше!

О, вікову традицію має Москва в продукції рабів! В цьому внутрішня сила московської ідеології: раб — підстава багатства й величі держави! Це знав Юрій Долгорукий, в цьому не сумнівався Іван Грозний, це було програмою Петра й Катерини Великих, це стало практикою “геніяльного” Леніна й “богорівного” Сталіна. Відняти землю й засоби виробництва, а потім позбавити останнього куска хліба, і процес

фабрикації рабів закінчено. Тоді запрягай їх до воза, а на кінці довгого дишля повісь кусок цвілої шкоринки, хлясни бичем, і всі тягнутимуть отого московського воза й від “щастя” співатимуть на всю країну, на весь світ:

“Масква мая, страна мая,
Ти самая любімая”...

Страхітлива московська потвора, що богопротивним павуком розчепірилась на шостій частині земної кулі, з лише Москві властивим цинізмом назвала свого воза “батьківщиною всіх трудящих”; хляскає бичем, клацає страховисько, сипливим голосом реве:

— Хліба! Дайош хліба!

І від крику того осипалося листя з дерев по садах станичних...

І від ревіння того чорніли лани сонцезлоті кубанські...

І тоді:

плакала осінь холодна над степами безкраїми й станицями розлогими.

І тоді:

почорніли станиці квітучі, й сірий сум передсмертний на обличчя людські свою тінь кинув.

А смерть голодна, з волі “любимого вождя” московського, страхітливим маревом повзла з північної столиці, одержавши сталінську путьовку:

— На Кубань!

Бачили козаки, що повільно, але впевнено йде на них цей найщедріший подарунок Матушки-Росії. Іде і, йдучи, зубами клацає, багатих жнив сподіваючись.

Ніхто не говорить нічого, не думає ні про що, тільки про хліб:

— Як його взяти? Де його сховати?

І добували козаки ту пшеницю золоту тяжко. Ой, тяжко, бо треба вміти взяти її з свого, але в московський кулак затиснутого, степу родючого. А “старший брат” добре за “молодшим” стежить — і в кишені пошукає: не бери, бо то моє! Тож ховають козаки золотаве зерно “Кубанки”, “Українки” й “Кооператорки” за халяви, за підшивки, за латки на спинах, у картузах, у холошах, коло черевиків підв’язаних. Ховають і несуть оту пшеничку свою, потом-кривавицею запрацьовану, до дворищ своїх сумних, бур’янами порослих. Як бджоли нектар, дарунок Божий, зносять її: по зернятку, по жменці...

Де ж тебе, пшеничко-годувальнице наша, заховати, щоб око всевидящее з Кремля московського не запримітило? І нечувані ще, скільки світ стоїть, схованки на зерно перелякані люди вишукують: під фундаменти печей замурують, у пляшки насипають і в гній кладуть, у полову й солому розсилають, у свіжі могили на цвинтарях закопують...

А в Москви союзник вірний знайшовся: мишва, як сарана, степи вкриває, найтемніші схованки вишукує і що москаль не забрав, то мишва поїсть!

Ні, таки смерть неблаганна, невідклична на Кубань прийшла. Як кара Божа за гріхи батьків, на край упала...

* * *

Ціла бригада шукачів “зернових ям” створена в станиці. В кузнях для них спеціальні сталеві списи виготовлено, і йдуть вони, оті бездушні сталінсько-московські посіпаки, з тими списками, як гицлі, по дворах, по городах. Полотніе обличчя в цілої родини, коли такі гості в двір заходять. А їм байдуже: Москва сльозам не вірить і жалю не має. Не тільки землю довбуть, а й підлоги по хатах зривають, печі розбивають. Знайдуть — вони тішаться, не знайдуть — козак щасливий, що голодна смерть завтра ще не прийде.

Ніколай Хвостіков надзвичайний нюх на ями має. Не дарма його “королем шукачів ям” назвали. Це він знайшов понад триста схованок, у яких було кілька тонн збіжжя. Його вже преміювали, його прізвище в Кремль самому Сталінові телеграфом переказали.

Але все свій кінець має — спорожніли й ями вже. І товариш Шор, райкому партії відпоручник щирий, новий наказ дає: забирати пшоно, муку, крупи, соняшники й печений хліб. Люди вже не плакали, а тужили, як по мертвому. Хвостіков забирав останній півлітр пшоно, який жінка до скрині з одягом заховала, “націоналізував” останній кусок хліба з столу, забирав насіння гарбузове, щоб роздати його своїй бригаді, як “трофеї”.

Комсомолец Юдин, що з бригади Хвостікова, десь коло півночі зайшов з своїми підручними до одної хати. Саме тоді нещаслива господиня хліб, наполовину з просяною лускою замішаний, до печі саджала. Активісти розсілися на лаві й чекали, поки випечеться той, не в добрий час замішаний, хліб, бо тісто забирати заборонив Хвостіков. Хто зна що, чи то вдовині сльози, чи то злякано-благальні очі дрібних діток, що, як загнані зайченята, на псів дивляться, ди-

вились на комсомольців, вплинули на Юдина і збудили в ньому людські почуття, але факт, що він, дочекавшись хліба, взяв одну хлібину, а три залишив.

Довідався про це Хвостіков і трохи не збожеволів від люті. Як несамовитий прибіг до вдови, перешпортав усю хату, але хліба не знайшов. Ще більше розлючений невдачею — бо був певен, що вдова не дала дітям весь хліб відразу з'їсти — написав рапорт Шорові, що Юдин “втратив клясову чуйність, злигався з куркулями й саботажниками й родини розкуркулених хлібом постачає”. Юдина замкнули до отаманської стайні, а на другий день разом з кількома “саботажниками” погнали до Тихоріцька. Після того ніякий активіст жалю не мав.

Так кінчався листопад 1932 року. Ішли дні за днями, однакові своєю безнадією й горем. В кінці листопада до станиці з'явився загін ГПУ. Це була остання стадія перед ліквідацією станиці. Такі загани вже були в станицях Полтавській та Уманській. Начальник загону мав повноважність в разі потреби прийти до станичної ради й заявити:

— З цієї хвили радянська влада в станиці не існує. Я — військовий комендант станиці.

Все, що було на той час в станиці, тратить свої права. Навіть і партійці механічно з партії вибувають і йдуть на висилку поруч з безпартійними “саботажниками”.

Якийсь час загін сидів тихо. До всього придивлявся, до всього прислухався, але навіть поради нікому не давав. Місцева влада скаженіла, щоб направити ситуацію. Особливо заворушились активісти, коли прибула ціла валка колгоспників з Сталінградського краю на “прорив”. Гості їхали на своїх возах, везли свої серпи й коси. На передньому возі якась жінка, що сиділа, звисивши свої червоні, порепані ноги, тримала на граблях червоний прапор. Це мало символізувати творчу співпрацю народів ССРСР.

Мрячив дощик, густий і надокучливий. Виходили статечні козаки, ставали на воротях і мовчки дивилися на цей невиданий ще карнавал. Не розуміли мети цієї комедії: кінчається листопад, а розумні, дорослі люди зганяють з далеких країв людей на жнива. Стою й я під школою й теж думаю: безмежна глупота, чи провокація? Задумався й не зчувся, як хтось підійшов і, поклавши руку на плече, привітався:

— Добри вечір! Любуєтесь ударниками?

Оглядаюсь — Павло Діброва. Давно не бачив його: не до риби тепер.

— Як живете? — питаю. — Як ваша пасіка? Чи вдалося заховати?

— Ще не знайшли, — відповідає Павло. — Але щось тепер думати треба, бо хліба і в мене обмаль. Доведеться десь до колгоспу причепитись, бо я то ще сяк-так, але двоє внучків у мене. Я... — Діброва запнувся, але то на мить одну, — Я не казав вам ще... Боявся трохи, а тепер скажу: сина й невістку заслали, а двоє внучків на мене лишилося. Треба їм якусь раду давати.

На цьому й кінчилася наша розмова, бо небезпечно осторонь від людей удвох стояти. Розійшлися. Дивлюся вслід Діброві, що, зігнувся більше, як літом, але ступає твердо й упевнено.

— Цей ще перезимує, — думаю. — Дав би Бог ще й іншим такої сили й живучости, бо йде справді нечувана своїми страхіттями сталінська зима...

Тиша важкою ковдрою впала на землю. На станицю надходила темна, осіння ніч. Вона йшла навально, з усіх боків. Світла по хатах невидно. Тільки в будинках станичної ради та загону ГПУ світилось. Ліше там були живі люди, а в решті хат — раби, приречені на голодну смерть.

Густий осінній дощик імжив цілу ніч і наганяв ще більшої нудьги. Було страшно лягати спати, бо не знала людина, що станеться до ранку.

Десь на Заріччі озвалась собака. Не люто, а зляканотривожно. Розрізала своїм голосом мертву темряву ночі й замовкла. Пізніше собаки заговорили по всій станиці: то брехали, то вили злякано.

І так — до ранку...

ІХ.

До ранку паморозь упала на землю. Сіро-жовті бур'яни прикрасились льодовими сережками, а сірі сумани стояли над станицю, як символ горя й безнадії. Приходжу до школи трохи раніше, ніж звичайно. Не сидиться тепер на самоті — до гурту людину тягне. Бачу, що майже всі вчителі вже поприходили. На обличчі кожного — переляк.

— Чи чули? — до мене всі разом.

— Ні. А що? — питаю, а тривога груди здушує.

— П'ятсот господарств розкуркулено за ніч. П'ятсот чоловіків і п'ятсот жінок арештовано. Отаманська стайня поділена тепер на дві частини: чоловічу й жіночу.

— Ну, — звертаюсь я до нашого історика. — Докозакувались ми з вами, Ірино Павлівно. З Києва повтікали, щоб тут попастись.

Але виявилось, що це ще не є стовідсоткове виселення. Загін ГПУ цієї ночі був “невтральний”. Це була звичайна плянова акція, якою керував уповноважений райкому Шор.

Боялися, що школа припинить своє існування, ба де візьметься сила вчитись, коли батька-матір забрали, а хату розграбили? Ми ніяк не могли зрозуміти, що саме сьогодні погнало дітей до школи. Звичка? Страх бути на самоті? Чи нестримний потяг до науки? Так чи інакше, а ми мусіли починати працю.

Проти вікна моєї класи — майдан. Поруч з майданом — двір станичної ради, де стоїть довжезна отаманська стайня, з червоної цегли мурована, білою цинковою бляхою вкрита. Трохи вище стояв великий двоповерховий будинок станичної ради. Бачу, як ГПУ оточує двір. На кожному розі дощатої загороди ставлять вартового. Декілька гепоушників їздять верхи. З стайні виводять в'язнів на “прогулку”. Спочатку йде чоловічий відділ. Шикують їх у “взводи” по військовому, а один з місцевих опрічників стає серед двору й голосно кричить:

— Колонна, вніманіє! Ша-а-гом арш!

Так само, як за часів Павла на військовому пляцу в Гатчині.

Чи не чудо це, щоб горді козаки, які на своїй землі навіть грізному цареві московському не дозволяли себе ображати, тепер як діти слухались звичайного московського посіпаки? Неймовірно, але факт: колона в кілька сот людей, як військо слухняне, марширує.

— В ногу! . . . вашу матір! — вигукує наглядач. — Тут сабатіровать не удасться!

І козаки йдуть “в ногу”; не саботуючи, а так, як Москва велить. Дивлячись на це все, я аж тепер зрозумів, чого ССРСР і пса гірчицю їсти навчать, ще й вилизувати примусять.

І тоді — питання струмом у мозок:

Де вони, оті відважні й рішучі, безкомпромісові Косинчині герої, які “з вилами боронитимуть степ”?

Нема... Пропали разом зі степом, що душу йому Москва знеособила, а тіло його комуна, як іржа залізо, покалічила. Нема що боронити, то й герої перевелися.

І тоді — бажання тугою в кров:

Де ж вони, оті сонцем обціловані, борці Юрія Липи, у яких — лиш один вірний приятель: “кулемет”, що “як злий пес не давав обкратати Націю”?

Нема... Бо Націю Москва доїдає, а замість неї, як гидке опудало у брудном у тумані, стирчить потворний, інтернаціональний божок — соціалізм.

І це я бачу сьогодні на майдані станиці Ново-Малоросійської. І це щоденно відбувається по всіх широких просторах, де жирує Москва, але ми не розуміємо цього складного процесу творення “нової людини нашого часу” й наївно ламаємо голови:

— Чим пояснити таке терпіння народів цілих, а не лише одиниць?

Ми хочемо неможливого: з раба — героя!

А тим часом на майдані пересувають людьми, як ляльками.

— Колонна, стой!

Стали. Голови до землі схилили, ніби чекають, що московська сокира ось-ось по в'язах стукне.

— Направо! Десять шагів вперьод, марш! Можна аправіться!

І декілька сот колишніх людей, а тепер соціалістичних роботів, спускають штани і з дозволу “наймудрішого” й “найгеніяльнішого” володаря московського...

— Дозвольте й мені подивитись, бо там десь мої тато...

Це — Оксанка сіроока, моя найкраща учениця. Стоїть і не плаче, але нелюдський жаль і образа нечувана в її великих очах притулок знайшли. Я розгубився від несподіванки. Не знаю, що сказати, чим потішити цю нещасну дитину. Хотів сказати, щоб пішла на двір, може до тину допустять її, але в цей час в'язнів уже заганяли до стайні.

Продзвенів дзвінок і я пішов з кляси. Назустріч мені з усіх кімнат вибігали діти і, не звертаючи ні на що уваги, бігли з дверей школи на майдан, бо туди вже вивели жінок. Як вода в нестримному потоці, бігли вони з дверей школи на майдан. Підбігали до огорожі, припадали до неї й вигуки щастя й горя, радості й трагізму лунали на майдані. Вчителі повиходили з школи й схвильовано дивились на цю нелюдську сцену.

Варта збентежилась. Розпачливо вибухнув постріл. Вдарився луною в затуманені береги ріки й заглух, як скарга на кривду, що Кубані зроблена. Майдан завмер. Чекало все, що далі буде. Було почуття, що висиш на тонкій нитці, яка

щохвилі урватись може і тоді життя людське полетить у безодню. Але ГПУ бачило, що постріли тут не допоможуть. Негайно покликали на допомогу активістів і почали відривати дітей від матерів. Та то не було так легко. Прошло з півгодини часу, поки жінок руками, ногами й прикладами загнали до стайні...

Так закінчилась “прогулка” арештованих. На цьому закінчилася й праця в школі й почалися довготермінові вакації, кінець яких ніхто не міг передбачити...

Х.

Глуха чутка про скору ліквідацію українізації ходила по Кубані, затруювала свідомість і гнітила душу. Деякі слабодухи вже повільно повертали в бік “єдиної неделимой”. В деяких станицях позривали українські вивіски й замінили їх російськими. В інших школи, не чекаючи ніякого наказу, самовільно русифікувалися. Але почувалася слабкість і нерішучість з обох боків. Треба було натиску, якогось шаленого вітру, що розірвав би оцю завісу непевности, яка розділяє тепер Україну й Кубань. Хоч роз’яснення якогось треба було, а його нема. Мовчить район, не озивається й “край”, що міститься тепер в Ростові.

А натиск Москви росте й росте. Невідомо чого перестали приходити українські часописи з Ростова, Харкова й Києва. Офіційної заборони нема, але й часописів нема. Скарги на пошту не помогли — пошта каже, що то вина виключно адміністрацій.

— Але чому всіх разом? — питаємо. — Хіба змовились? Знизують плечима й потішають:

— Будете російські читати — ці приходять добре.

Разом з тим станична пекарня одержала наказ випікати хліб лише для вчителів і то не для всіх, а тільки для приїжджих, які не мали зовсім з чого жити. Хліб пекли з просяної муки, навіть не відсіявши луски. Вкусиш кусочок такого хліба, жуєш його, жуєш, а він усе прибавляється в роті. Хоч як їсти хочеш, а не ковтнеш без води.

Прийшов кінець. Плян виконано: голод на Кубані — донаний факт. Всі поїзди переповнені втікачами. Тихоріцький вокзал не вміщає людей. Щоб сісти на поїзд, треба чекати тижнями, або вийти пішки за межі Кубані. Горда й могутня Кубань, цей найбільш відпорний український край, — переможена й знищена. Лежачого не б’ють! — говорить

загальнолюдська мораль, але для Росії “закони не писані”. Було тільки дати півкіла хліба на день, і всі козаки працювали б, як воли, бо хто вмирати голодною смертю хоче? Але Росію це не цікавить. Завдання не в тім, щоб зробити з козака “чесного колгоспника”, а треба було втяти лінію української оборони, яка перейшла в наступ. Обезкровити українську націю не духово, бо тут Москва безсила вже, а просто фізично. Зменшити на 20—30 відсотків фізичну потугу України, чим збільшити оборонний потенціал Росії. Саме в цьому полягала “генеральна лінія” партії.

Шор, всевидящее партійне око в станиці Ново-Малоросійській, чудово виконував наказ партії. За два місяці перебування в станиці він міг сміло рапортувати:

— Наказ виконано: хліб забрав, люди мруть...

Але Москва не сурмить перемир'я. Навпаки, велить добивати вмираючих. В станицю приїхала виїзна сесія народного суду з Тихоріцька, щоб за законом від 7. 8. 1932 року судити на місці всіх, хто вмираючи взяв якогось качана в степу.

Першою жертвою суду став Павло Діброва. Він працював конюхом в одному з колгоспів. Повіртаючись з роботи, щоразу брав у кишені кукурудзу з жолобів і годував нею своїх онуків. Хвостіков на доручення Шора контролював конюхів і, перестрівши Діброву, знайшов у його кишенях зерно, отже, піймав на гарячому.

Суд був “скорий і правий”. Кваліфікували Діброву, як “злісного ворога держави, запеклого куркуля, що мав намір заморити голодом кінське поголів'я колгоспу, щоб підірвати воєнну й господарську міць єдиної в світі пролетарської держави”.

За цей “злочин” — розстріл.

За Дібровою протягом двох днів пішло ще кілька колгоспників. Але на це вже ніхто не звертав уваги. Навіть не хвилювало це нікого, бо кожен був певен, що смерть — неминуча тепер. Яка різниця, коли й від чого: чи сьогодні від кулі, чи завтра від голоду, чи післязавтра на каторзі?

Учителі, навіть місцеві, шукали способу виїхати з станиці, щоб зберегти життя. Така думка була й у мене, але соромно було дезертирувати. Вирішую поїхати перед тим до Краснодару, щоб там з'ясувати становище. Український педагогічний інститут ім. Миколи Скрипника в Краснодарі був основним сіячем українства на Кубані. Тон і напрям розмосковлення краю задавали професор Іван Шаля і доцент Петро

Гребінник. Хто ж, як не вони, мали порадити, що робити: втікати, чи лишатись?

Недовго думаючи, виходжу крадькома з станиці, степами обходжу заставу ГПУ, що стоїть на головному шляху, і пробиваюсь до станції Бурсак. Купую квиток і знову никаю поза станцією, бо самовільний виїзд із станиці заборонено, і я боюсь арешту. Нарешті — їду. В поїзді, що йде з Ростова, купую краєву газету “Молот” і, розкривши, жажнувся. На першій сторінці величезними літерами стояло:

— Нет больше станицы Полтавской — націоналістическо-го кулацко-петлюровского гнезда на Кубани! Есть станица Красноармейская — верная опора советской власти і колхозного строя!

Далі йшов репортаж про стовідсоткове виселення мешканців станиці, повідомлення про переіменування її і відомості, що перший транспорт нових мешканців уже прибув у станицю. Нові мешканці походили з Західної області, себто з районів Пскова й Новгорода. Як насмішка над голодною Кубанню, повідомлялося скільки муки, крупи та інших продуктів завезено до станиці Полтавської, чи то пак, Красноармейської. Смакувалося, який гарний хліб випікає пекарня станиці...

Поруч з цим — передова на тему: Кубань мусить урахувати сумний кінець станиці Полтавської і негайно виконати плян хлібоздачі. Нехай знають українські націоналісти, що на черзі за Полтавською мають бути станиці Уманська, Старо-Минська, Ново-Дерев'янківська, Ново-Малоросійська, Ново-Минська...

Ще ніколи Кубанський Інститут ім. Скрипника не був такий гомінкий, як сьогодні. В коридорах повно студентів і кожний з них щось говорить, сперечається, переконує. Чути вигуки:

— Це — суперечить Леніновому вченню про націю... Так не може бути!

— А ви думали, ховаючись за Леніна, з Росії Україну робити? Не вдасться!

Не прислухаюсь, а йду, майже біжу, до проф. Шалі. Застав його в мовному кабінеті. Стояв коло столу, задумано дивився перед себе, і пальцями нервово по столі стукав. Бачу, що не помічає, що робить.

— То що доброго? — питаю.

— Хіба не бачите? Москва грає, як по нотах. Але чого ви й досі тут? Чи життя надокучило?

— А де маю бути?

— Де хочете, але не тут. Негайно тікати. Ще сьогодні.

— А чого ж ви не втікаєте? — питаю.

— Я? — здивувався. — Мені пізно вже. За мною по п'ятах ходять. Сьогодні мене заберуть. І Гребінника також...

Посміхнувся спокійно й ніяково трохи. Сум приреченої людини в тій посмішці був. Не за життям, а за працею недовершеною той жаль у нього.

Виймаю газету й кладу перед ним:

— Бачили? — питаю.

— І бачив, і чув. Уночі був у мене вчитель з Полтавської. Розказував. То — жах: з 30 тисяч населення тільки 95 родин залишено...

— А це бачили? — питає й дає мені невеличку транспортну газетку, в якій на першій сторінці було вміщено "Постановлення" про скасування українізації. — Інститут сьогодні вже русифікується. Вже прибули нові навчальні пляни.

— А чому ж у "Молоті" нема про це? — дивуюсь.

— Не знаєте злодійської тактики? Бояться круто повертати, то не всім разом говорять. Як у "Молоті" об'являть, то всі в один день знатимуть. Вони не є такі сильні, як ми часто думаємо: заворушення тепер могли б мати трагічні наслідки для "Матушки-Росії".

Говорили недовго, бо майже виганяє мене професор:

— Ідьте, ідьте, бо може за годину вже пізно буде. Ви забуваєте, що бути зі мною не зовсім безпечно...

Прощаємось, бо такі небезпечно затримуватись. Та й чи варто улегшувати роботу для ГПУ, самому до їх рук лізучи?

— То де зустрінємось: у Києві, чи на каналі десь? — жартую.

— Не смієте попадатись туди, — говорить твердо професор, — Найбільше геройство бути на волі й працювати, а вмерти, чи до в'язниці потрасти — кожен зуміє. А за Кубань не забувайте, бо це земля наша, українська. Не з катерининських часів, бо ще Святослав з касогами й ясами за землю Тмутороканську бився...

Виходжу від проф. Шалі і йду до станції. Вечоріє. Зривається вітер зі сходу. Сердито рве дим над дахами і перекидає сміттям по вулицях. У місті тихо й порожньо. Часом на розі стоять двоє-троє, що чекають приїжджого, і просять:

— Продай хліба, браток. Добре заплачу, ти не бійся.

А коли куплять, то ніяк поділити тієї хлібини не можуть: все комусь “менше” припадає. Тоді лаються по-соціалістичному: гостро й погано. Часто чути ім'я “любимого” й “дорогого” штурмана соціалізму:

— . . . твою Сталіна мати...

- Тоскно. Сірий сум разом з вечором на голодне місто спадає. Морозить. Пролітає сніжок. Важко ступає люта московська зима — 1933-тя, сталінська...

До станиці не доїхав. На Бурсаку мене чекала Ірина Павлівна, викладачка історії:

— Не йдіть туди, бо по вас приходили вже... Я просила, щоб ваші речі вивезли сюди.

Сиділи на темній, холодній станції і чекали. Коло півночі м'яко залопотіла шкільна “лінейка”. То наш візник, старий козак Р-ко, мої валізи вивіз.

— Щосліві ви, що вже вирвались, а як то ми перебудемо? — до нас говорить.

— Та й вам треба десь виїхати. Чого ж смерти чекати?

— Ні, нам не можна, бо на кого ж свою землю лишимо, як усі поїдемо? Та й чи пристало козакові свого хліба в москаля жєбрати?

І справді: чи пристало і чи дасть він його? Не дасть, бо москаль смерти нашої хоче...

Підходить поїзд. Прощаємось.

— Не забувайте нас! Приїжджайте, як живі будете...

Ні, не забудемо. І не помremo всі, бо земля наша нам силу дає. А приїдемо напевно, бо це не втеча, а відступ. Тільки короткий, тимчасовий відступ. Ми вернемось до тебе, земле сонячна! Вернемось і не лишимо більше, бо Кубань — земля українська, козака...

1948

НА ХУТОРІ *)

“Світ ловив мене, але не впіймав”.

Гр. Сковорода

Коли увійшов він до світлиці — затихли всі. Ніби якась вища істота увійшла до хати і полонила всіх. Високий і стрункий, хоч з сивим волоссям, зупинився він у дверях і великими ясними очима оглядав їх. Ніби питав без слів:

— Хто ви? Чи всі ви тут сковородинці?..

— Всі! — відповідали вони без слів, схиляючи голови перед великим учителем.

За стола вийшов господар. Підійшов до гостя, привітав його, цілючи в руку, і обнявши за стан, повів до столу.

Сів поруч з господарем і почував себе ніяково, ніби злочин зробив, що перервав цей бенкет своєю появою.

Великою силою духа свого умів полонити людей. Слухали його, як месію, і йшли за ним.

Відчував свою силу в народі, а серед друзів своїх не панував над собою: блід і червонів, як дитина, хоч світи про-йшов.

Але з ворогами був не той: вогнем палали очі, а голова гордо стояла на тонкій і довгій шиї, мов червона квітка пишна на лапатову і незграбному будяку.

Піднявся і заговорив несміло:

— Прошу, друзі мої, веселитись і не зважати на мене.

І потім, звертаючись до господаря, сказав:

— Весели своїх гостей, друже Ковалинський! На мене не зважай, бо мені і так весело, коли я з вами.

— Учителю мій! Тішить мене твоя поява тут. Велика честь нам бути з тобою. Велику ти владу маєш над людьми та не хочеш скористати з того: тікаєш від них, уникаєш слави, належної тобі...

Нахмурич чоло Григорій. Не сподобались йому слова найближчого учня свого.

Замислився. Вирішив, що пропала праця цілого життя. Навіть Ковалинський не збагнув основ науки його. То для чого ж було жити так багато років? Для чого було сходити світи, коли не навчив нічому нікого?

*) Відзначено третьою премією в конкурсі в-ва “Нові Дні”, Зальцбург, 1946. Уривки друковані в “Нових Днях” ч. 41, 13. X. 1946.

Гнівом спалахнули очі. Мов струмом ударило в тіло. Хотів устати і піти. Піти геть з цього затишного хутора, де не люди жили, а тварини, що вмiли пити та їсти і слави бажали.

Піти до тих, які слухались і корилися мудрості його. Правда, що сонна та громада, але не лякало те Григорія:

— Простий нарід спить — думав він. — Нехай спить, бо хто спить, то ще не є трупом: виспитьсья і прокинеться.

Знову згадав слова Ковалинського, на якого всі надії покладав. Вірив, що він продовжуватиме його справу. Вірив, що він, цей Ковалинський, скаже за ним:

— Про мене кажуть, що я ношу свічку перед сліпими; нехай кажуть. Про мене говорять, що я дзвонар для глухих; нехай говорять. Вони знають своє, а я своє і роблю своє.

Глянув на Ковалинського з докором і зустрівся з ясними, чесними і розумними очима. Зникло гостре відчуття самотності і зневаги. Опустив очі і засоромився. Засоромився, що образив друга свого найближчого.

А Ковалинський поклав руку на плече Григорієві і промовив:

— Вір нам, що носитимем свічку перед сліпими, аж вони побачать її, дзвонитимем народові нашому, аж він прокинеться і встане. Вір нам, учителю, що не понесемо свої знання на північ, не підемо по славу до чужого царя.

Легко стало на душі від цих слів. Хотілося щось зробити приємне за це. Хотів щось промовити, але Ковалинський не дав. Він високо підняв келих з вином і, звертаючись до гостей, промовив:

— Друзі мої! Вип'ємо за нашого великого учителя. За того, хто пізнав себе, за того незвичайного громадянина, який зумів поєднати особистий обов'язок із загальним.

— Хай живе наш великий учитель! — закінчив він і спорожнив келих.

— Слава! — гукали гості і пили.

А він, великий і неповторний, як саме життя, сидів засоромлений, наче яснооке дівча з степів, і думав.

Про них думав.

Чи не пізнали вони себе? Чи не знайшли вони того, що шукали?

Глянув знову у вічі Ковалинському і прочитав у них ясне і горде:

— Т а к !

* * *

Коли гості розбилися на гуртки і гомоніли веселіше, вишов він з хати і пішов у сад.

Знайомий цей сад Григорієві здавна. Знав він кожен кущик бузку і ясіну; знав, коли саме має розцвітися троянда над стежкою; бачив кожну нову гілочку на цих старих липах, що стояли в куті саду і шепотіли з сонцем.

Дивної, чаруючої сили надавали вони садові: робили його чулим і затишним — характер творили йому.

Любив Григорій ці липи. Любив тоді, коли влітку життєдайне слобожанське сонце палко обгортало землю, а вона, як дозріла самиця, мліла від його поцілунків і жагою плодючости дихала.

В такі хвилини сидіти любив він під цими липами. Сидіти і думати. А думалось тоді легко і вільно. Яструбом-легкокрилом літала думка в височині. З ясно-зеленого картатого килима степів піднімалася вона до блакитних висот, залитих сонячним золотом.

Так і сьогодні. Сів під липою, глянув у степ, де земля гаряче до блакитного, як мрія, неба дихала, і думав (в який то раз!):

— Нема важнішого і величнішого, як пізнати, що Всесвіт — єдність, первопричиною якої є Вічний Дух.

Колихнув вітрець від степу, і зашепотіли вікові, прадідівські ще, липи. З сонцем говорили вони про вічність життя.

— Ніщо не пропадає безслідно — думав Григорій. — Життя людське — лиш частка Всесвіту. І коли кінчається воно, то це не є смерть. Тоді невидимі частки людини переходять у нову, вічну якість...

Раптом якийсь гомін зчинився в саду. Це перервало думки Григорієві.

Він почув схвильований голос Ковалинського, який говорив:

— Де він подівся? Хто смів образити мого учителя, що він мусить тікати з моєї хати?

Шум зростав і наближався до Григорія. Почув, що гості з господарем мають намір обшукати весь сад і знайти його.

Не хотів бачити людей. Хотів бути на самоті, лише з своїми думками та ще слухати ніжний шепіт листя на липах і дивитись, як мліє земля, віддаючи силу свою (невичерпне джерело життя!) рослинам, що корінцями-павутинками вплилися в її груди і пили її кров сонячну...

Лякали люди Григорія. Боявся, що прийдуть вони і роз'єднають його з природою. Шезне отой зв'язок його відчувань з землею.

— Тікати від них! — вирішив Григорій. — Тікати в поле, пшениці та жита, що вже половіють, і там спостерігати Велику красу. Там знайти змогу говорити з Творцем прекрасної симфонії, що має назву Вічне Життя.

Вирішив так Григорій, узяв свій бриль і сопілку, пружно піднявся і скочив через тин.

За хвилину-другу шез у житі. Лише бриль солом'яний плавав над колоссям і вказував напрямом, куди пішов той, хто пізнав себе і знайшов своє місце у Всесвіті...

* * *

Сів на обміжку, чебрець-зілля рукою брав, і п'яніла душа від пахощів Землі своєї.

Тихо в степу було. Лиш коники сюрчали та (десь у житах!) лунко дзвонила перепілка. Як спів радості всесвітньої стукав її дзвін у серце Григорієве.

Щось тепле і радісне обгорнуло його душу. Здавалося, що він не має тіла. Відчув себе часткою великого Духа, що створив Життя і надав йому сили і змісту.

Ніби літав над цею прекрасною квіткою і травинкою і еднався з ними.

Звівся на ноги, підніс погляд свій над жита і пшениці і втопив його в обрії степовому, далекому, сонцем сідаючим позолоченому.

Довго стояв так, а тоді простяг руки над колосом дорідним і промовив (майже прошепотів):

— Дякую тобі, Боже, що дав мені силу пізнати в собі справжню людину і її оком у всьому бачити велику Істину.

Вечоріло вже. Сідало сонце за чітку лінію обрію. Проходою війнуло зі сходу. Запах травами і медом степ.

Знову в житах перепілка озвалася. Озвалася і замовкла. Як згадка про дитинство, щастям напоєне, її голос пролунав. Пролунав і до Бога полинув.

Смуток прийшов до Григорія — не хотілося розлучатися з тою згадкою. Сопілку калинову зза пояса витяг і заграв. Невідомої, але величної простотою своєю пісні заграв. Все було в тій музиці: і туга за Людиною, і неземна радість пізнання Бога в кожній тварі і речі, і ніжний, як оце небо над

степом, смуток за втраченою колись дівчиною — русалкою степовою.

Не дівчина то була, а дух долину в степу, що п'янить мозок і наснажує м'язи. Сонце її коси золотило, а земля дві волошки під брови подарувала.

Згадалося, як манила вона його до життя, як кликала до себе.

— Будемо йти степами і сонце пити... — казала вона.

Згадалося, і застогнала сопілка калинова — сльоза в пісні почувалася. Лиш на мент один, бо знову нап'ялися пальці Григорієві, і знову неповторна радість заспівала в степах. Була то радість людини, яка знайшла Дух одвічний у плоті земній...

...Притихли трави в степах. Схилилося колосся на нивах. Мовчала перепілка в житі. Земля слухала, як грав Григорій. Слухала, бо не людська то пісня була. То була врочиста музика перемоги Духа над плоттю.

Замовкла сопілка. Опустилися руки Григорієві, а на ясне високе чоло його лягла глибока зморшка.

Стояв і думав. Завжди так бувало, що звуки сопілки ви-кликали в його серці найглибші почування. Розум, музикою окрилений, творив великі мислі про всесвіт і життя. В такі хвилини любив робити підсумки і перегляд минулого.

Про первопричину світу думав сьогодні Григорій. Гостріш, ніж будь-коли, відчув велич і силу свого давнього висновку, який ясно і впевнено твердив:

— Весь мир складається з двох натур: одна видима, друга невидима — Бог. Ця невидима натура всю плоть пронизує і содержить. Бо плоть ніщо є — Дух животворить!

Велика істина буття: Дух животворить!

І відчуває Григорій силу і велич Духа в своєму серці. Відчув, що сьогодні Дух переміг плоть його — неміч фізична прийшла. Зрозумів, що тіло має кволе, але Дух його сильний і могутній, що може гори рухати і моря в ріки виливати.

Почув сьогодні Григорій голос Творця всемогутнього. Чує, як кличе він його у вічні простори. Прийшов до висновку, що пора назавжди з'єднатись з непоборною силою Божою.

Не лякала його смерть, бо вона плоть вбивала, а Духа знищити безсила.

Лиш хотів, щоб і смерть його спричинилася до ствердження сили і правдивости науки своєї. Не хотів умирати в степу

— між людьми волів умерти. Щоб люди знали, що є лише смерть тіла, а не Духа.

Вирішив так і пішов на хутір. Ішов впевнено і твердо ступаючи.

Тихо було в степу. Лише коники сюрчали та бреніли ниви колосом достигаючим. Місяць, що піднявся над обрієм, сріблив довгу тінь Григорієву на травах росяних.

Зупинився в дворі і боявся до хати заходити. Знову весело було там. Заспокоїлись гості вже. Вирішили, що втік Григорій і пішов у мандри. Бо був він не звичайною людиною, а зіркою мандрівною, що світами блукала.

Блукала і не зупинялася ніде на довший час, бо все бачити хотіла. Відчувати Бога в речах земних прагнула.

Дивився на ясно освітлені вікна хати і думав:

— Дивне сотворіння — людина! Все бачить, усе розуміє, а себе не бачить. Бачить в собі одну землю. Інше діло бачити тінь дубову, а інше — саме дерево узріти. Бачити тінь свою, просто сказати, — пустош і ніщо. Хвіст свій бачить, а голови не знає. Не зовнішня плоть наша, але наша мисль — головна наша Людина.

Небагато з тих, що були тепер у цій господі, розуміли світ так, як Григорій. Згадав про це, і знову тоскно стало.

Намагався відігнати думки від себе. Підійшов до дровитні, взяв заступ, що стояв під стіною, і пішов у сад. До лип своїх улюблених пішов.

Став під липами, очі до неба звів і прошепотів:

— Боже Великий! Усе Ти знаєш і можеш усе. Коли пора мені йти до Тебе, то зроби так, щоб тіло моє з оцім цвітом, медом напоєним, сонце едало.

Промовив отак, плюнув на руки і почав копати довгу і вузьку яму під липами віковими.

Тихо на хуторі. Тільки в хаті гомін чути було. Тішився Григорій, що ніхто не заважає йому, і копав.

Раптом щось мокре і тепле торкнулося його руки. Оглянувся і випустив заступа з рук. Пес прийшов з двору. Лизнув язиком по руці і сів. Дивився на цю тварину і дивувався: де розум бере вона?

А пес сидів і очима, вогкими від любови, сумно дивився на Григорія. Мовби кликав:

— Кинь, чоловіче, копати! Хіба не бачиш, який цей світ прекрасний?

Задумався Григорій. Дійсно, світ був гарний. Все цвіло і буяло. Місяць поклав глибокі тіні від дерев, і земля подвоєною здавалася.

Бачить це Григорій, і сум знову виник десь глибоко в серці.

...“Ах, ти, тоска проклята!
Ох, докучлива печаль!”...

Згадав давнє, і захотілося ласки. Ніжності душа бажала. Підійшов до собаки, що знічена сиділа і м'якими очима дивилася на нього, погладив її по шії, міцно стис за голову, а тоді махнув рукою і знову взявся до роботи.

Заскавулив пес. Вийшов з тіні лип, сів проти місяця і завив. Ніби плакав з жалю за життям втраченим.

Почули в хаті. Рипнули двері в сінях, і скоро до Григорія наблизились господар і гурт гостей.

Зупинилися і здивовано оглядали його дивну працю.

— Що це ви робите, мій друже! — злякано спитав Ковалинський.

Сперся на заступ обома руками, глянув на нього і відповів:

— Пора мені закінчити мандрівку і заспокоїтись.

— Що за кумедія! — відповів господар. — Годі жартувати, ходімо до господи.

Гості підтримали його і почали просити, щоб Григорій не слухав їх, а йшов до хати і веселився з ними.

Не хотів іти. Не хотів бачити людей, бо серед них не міг думати. Не міг спочити душею і розмовляти з Богом, що наповняв собою все: і лани пшениці в степах, і світ місяця, і цвіт липовий медом-сонцем напоєний.

Довго не згоджувався, але нарешті поступився.

— Піду — сказав, —але прошу, щоб тут була моя могила.

Подумав трохи і додав:

— Іще напис на хресті зробіть: світ ловив мене, але не впіймав.

Все обіцяв засмучений Ковалинський.

Прийшов до хати. Невесело було тепер у цій затишній господі. Повечеряли сяк-так, і Ковалинський повів свого учителя до окремої світлиці.

Помолився Богові Григорій і попросився з найближчим своїм учнем. Заповідав йому знайти собі і вказати іншим шлях до Істини.

— Пам'ятай, друже, мій — говорив до нього, — що філософія або любов до мудрости спрямовує все коло діл своїх до того, щоб дати дух нашому життю, серцеві — шляхетність, думкам світлість. Коли дух людини ясний, думка спокійна, серце мирне, тоді й усе світле, щасливе і блаженне. Оце і є філософія життя, мій друже.

Переодягся в білизну чисту, що льоном синьооким пахла, і ліг спати. Під голову замість подушки поклав великий жмут своїх рукописів.

Ковалинський вийшов, і скоро хутір завмер: тиха, як нижній погляд невідомої степової дівчини, ніч спустилася на степи...

* * *

Коли зоря ранішня в обрії оксамитному, легким туманом, мов наміткою, закутаному, невинно всміхнулася, зайшов Ковалинський до учителя свого.

Тихо лежав Григорій, руки на грудях склавши. В його очах печаль відбилася, а на вустах тиха радість бренила. Ніби пісня недоспівана зривалася в них.

Не людина це вмерла. То сліпуча зірка мандрівна, що серед ночі густої світами блукала, до сонця долетіла і погасла. Погасла, бо сонце своє знайшла і з'єдналася з ним.

ЛИСТ ІЗ ВОЛИНИ *)

Люба тіточко! Ми тепер з Галею зовсім сироти. Нема вже нікого в нас. Ви не знаєте, як нашого тата забрали? Це було навесні. У нас під хатою цвіла вишня. Сиділи ми з татом і вечеряли надворі, коли приходять трое військових і двоє сільських.

— Ти, — кажуть, — німецький шпiон і ми тебе заберемо в тюрму.

Тато не хотіли йти. Вони дуже плакали, і я з Галею плавав. Та не помогли наші сльози:

— Ворога ждав, а тепер плачеш? — сказав один із військових.

— Не плач — Москва сльозам не вірить.

І всі вони сміялись. Тоді тато перестали плакати і пішли. Повели тата, а ми з мамою цілу ніч не спали. Лише Галя заснула сидячи. Перед ранком, коли із-за пасіки місяць виїшов, сказали мама мені:

— Лягай, синку, спатки вже.

Я ліг біля Галі, а мама все стояли і дивились перед себе. І очі в них були великі, а сльози не текли, а стояли на віях, немов би роса на траві.

— Мамо, куди ви дивитесь? Чи тата виглядаєтє!

— Ні, синку. То я дивлюся, як тумани йдуть з болота на поля...

Коли я встав, то вже сонечко піднялося вище хліва, а мама все стояли під вишнею. Стояли, але не плакали вже (мабуть, висохли сльози на сонечку). А очі в них були наче скляні, а під очима чорно, і лице все було таке чорне, що я злякався і заплавав. Та мама не чули того. Вони ніби скам'яніли. І не було нікого, хто прийшов би до нас, бо всі боялись.

— Мамо! — крикнув я: — Чи ви ще й не спали?

Аж тоді вони почули. Схватились:

— То це й день уже? А ще й корова не доєна.

А корова ревла в хліві...

...Прожили ми так з тиждень. Уже й не плакали, але в хаті в нас було журно, як по похороні. Надворі були більше як у хаті.

Мама потішали нас:

*) Друковано: "Свобода" чч. 11, 12, 13, Нью-Йорк, січень 1946, "Дзвін". місячник, ч. 1, липень 1946, Зальцбург.

— Не один наш тато пропав. Тепереньки півсвіта в тюрмах. Живуть же люди.

А раз приходять мама з роботи і сумні-сумні. Полягали ми спати. Галя заснула, а я питаю маму:

— Чи не чули там, може, будуть випускати людей з тюрми? Кажуть, що там уже й місця нема. Мо' й нашого тата випустять?

— Е, синку! Уже нашого тата повезли на північ, а відти не вертаються.

Помовчали трохи, а тоді:

— Уже й жінок беруть. Що то ви, дітки, тоді, робитимете, як і мене заберуть? Ти, Васильку, тепер великий. Не кидай Галі саменкої, будьте разом уже.

І вас, тіточко, з дядьом споминали. Кажали, що якби вас не заслали були, то й нам лучче було б.

...А рано, рано, ще сонечко не сходило, чую: щось гаряче капає мені на голову. Розплющив очі, а то мама сидять наді мною, будять мене, а сльози в них течуть, течуть...

— Уставай, Васильку. Беруть мене од вас.

Я схопився та як крикну:

— Мамочко моя рідна! А як же ми тепер будемо?

І так мені враз холодно стало, а тіло все стерпло, ноги наче важкі стали. Сів я і заплакав.

А мати мені:

— Не плач, не кричи, а то Галю розбудиш, і вона плакатиме. Ти ж тепер їй і братік, і тато, і мама.

Сказали отак, упали на мене, обняли мене за голову і довго плакали.

А ще хотіли мені мама все розказати, як нам жити, що їсти, що робити, але не встигли — забрали їх. Тільки встигли сказати:

— Ну, дітки, самі ви тепер. Немає у вас ні родичів, ні близьких. Загнала нас війна в чужу сторону і захватила революція. Нема й людей добрих тепер. Надійтеся, дітки, на Бога — Він один тепер може допомогти вам.

Зняли маленький дерев'яний хрестик із себе, зав'язали його Галі на шию, поцілували її сонну, перехрестили й поцілували мене, і повели їх двоє військових.

Стояв я і дивився їм услід, а потім згадав, що мама й хліба не взяли. Схопив паляничку й побіг. Догнав, але мене вже не пустили до мами.

А мама плакали ще дужче і крикнули:

— Спасибі, синку. Галю доглядай!..

П. Волиняк з братом Степаном у м. Звягелі. 1928 р.

Отак і стали ми самі — справжні сироти теперечки.

Іду я до хати та й думаю:

— Попрошу тітку Ганну корову доїти. Отож, молоко в нас буде, а муки пудів два є, і жита та гречки є трохи — перезимуємо з Галею якось. А там знову весна прийде. Я

підросту трохи, а мо' й мама чи тато вернуться до того. Вони ж не винні ні в чім.

Приходжу... Еге, тепер усе. І наїмося, і нап'ємося! У дворі голова і декілька активістів. Один корову тягне, другий муку та хатні речі виносить, а ті курей ловлять — хазяйнують, як ті круки над трупом.

Галя взяла різку і б'є нею голову, приказуючи:

— Не бели насої колови, а то я мамі скажу...

А він сопе, тягне корову і відгризається:

— Ач, яке насіння. Мале, а кусається вже.

Узяв я Галю на руки та й кажу до нього.

— Що ж це ви все забираєте, а як же ми будемо без батька та матері та ще й у голій хаті?

— У голій хаті! А хто тобі хату дасть, кодло ти погане? У яслах вас перевиховують, а майно все в колгосп піде, по закону.

Забрали все, а ми zostались з Галею, як на згарищі. Тільки кицька чорна й біленька курочка залишилися у нас: кицьку покинули, а курочки не впіймали.

* * *

Підвечір сиділи ми з Галею на порозі порожньої хати, коли це приходять одна сусідка, а потім друга, третя. Принесли нам їсти, поплакали з нами, але сказали, що взяти нас на ніч бояться, бо можуть і їх через нас забрати.

Коли зірочка вечірня зійшла над лісом, що за цариною, — полягали ми спати з Галею. Та не в хаті, а в дворі, під сіном — боялися самі в хаті спати.

Темніло. Ви, мабуть, пам'ятаєте, тіточко, наші весняні вечорі над Случею? Отож, був такий вечір у нас. Затихли перепілки в полі, защебетали солов'ї в садах, а з сіножатей, що були за полями, віяло весняними пахощами, в яких були: і болотяний запах латаття, і ніжність пролісків, і міцний дух полину. Галя ніяк не хоче спати. Сидить біля мене і розпитує (вона дуже цікава була).

— Василечку, а що то таке?

— Зірочка.

— Яка зірочка?

— Вечірня.

Замовкла і думає. Подумала хвилику і знову:

— Василечку, а що це?

— Сіно, — кажу.

— А для чого сіно?

— Корівку годувати, — відповів я. А сльози потекли в мене — немає в нас нічого тепер, не треба й сіна нам. А мати ж було стараються: вечорами та світанками серпом по шляхах та обміжках жали його.

А Галя все питає. Показує хрестик мені і знову:

— А що це?

— Бозя.

— А яка Бозя?

— Добра.

— А відки добра Бозя?

— То мама тобі дали, щоб ти берегла та молилась.

— А як молилась?

А що я їй скажу, коли й сам не вмю?

— Отакечки ставай на коліна, піднімай руки вгору і кажи: “Боже Великий і Добрий! Покарай злих ворогів наших і визволи наших тата і маму з тюрми додому!”

Довго ми молились отак. Галя дивиться на вулицю й питає:

— Ще не йдуть мама?

— Ні.

— А чому не йдуть? Я ж молюся...

— Завтра, може, прийдуть, а зараз спатки треба.

— А де в Бозі хатка?

— Всюди: в полі, в лісі, в квітках...

— То я однесу Бозю в квіткову хатку, — нехай спить уже.

— Не можна. То мама тобі дали, щоб ти нікому не оддавала її. А як хто візьме твою Бозю, то мама ніколи не вернеться. Чуеш? Ніколи!

І Галя взяла мамин хрестик у кулачок, стиснула його і сказала:

— Не дам... Нікому не дам доброї Бозі... — зітхнула солодко і заснула.

* * *

А потім забрали нас: Галю в ясла, а мене до патронату. Мене голова колгоспу на роботу послав.

— Нічого дарма хліб державний їсти, — сказав. — Іди на свинарник, робитимеш там.

Пішов я. Цілий день тягав воду з криниці. Увечері пішов Галю відвідати.

Іду селом і плачу: в який двір не гляну — всюди батьки та матері дома. У дворах чисто та гарно. Квітки під хатами. Часом стоїть стіл під яблунею, — за столом уся сім'я вече-

ряє. Тоді я чую, як пахне смачна юшка з укропом. А мені так хочеться юшки з молоденькою картоплею та укропом. Забрали маму, і не попробували ми її цього літа. І не попробуємо, бо нам варять лише кандьор з пшона. А їсти хочеться — набобився за день; руки й ноги наче перебиті в мене.

Доходжу до ясел і чую — там якийсь галас. Прискорюю ходу і вже виразно чую, як плаче наша Галя.

Біжу. Добігаю і бачу, як Галя лежить гола на землі, а над нею завідувачка ясел Роза Литвак нахилилась і кричить:

— Віддай! Віддай, кажу тобі, бо гірше буде.

Я підскочив та як шарпону її за плече:

— Що ти робиш з бідною дитиною?

Галя почула мій голос і зраділа дуже. Схватицись та до мене:

— Василечку, вона мою Бозю хоче забрати, а тоді мама не придуть.

Припала до мене і труситься вся та плаче, а хрестик тримає в кулачку так міцно, що й я не можу розтулити його.

Роза мовчала, поки отямилась від несподіванки, а тоді як закричить на мене:

— То ти мені прийшов сюди релігію проповідувать? Дітей будеш мені настроювать? Ну, підожди ж! Я тобі покажу! Ти здоровий уже, не то, що Галя.

Написала щось і послала сторожа до сільради.

А Галя плаче ревно і просить мене:

— Васильку, не хочу я тут. Ходім додому, будемо в сніні спати.

Ой, тіточко! Якби ви бачили тоді Галю, то ви пожаліли б нас і забрали б її до себе. Коли б ви побачили, які великі й злякані очі були в неї, і які сльози бігли з тих очей, то й ви плакали б. Ні, не плакали б, а кричали б на все село, на весь світ:

— Звірі люті! Нащо ви відняли в дитини батька та матір, а її катуєте?

Та хіба ж вони почують? Глухі вони, тіточко, бо душі в них немає.

Не плаче вже Галя. Притулилась голенька до мене, дивиться кудись у небо і тільки схлипує та здригається вся. Нічого не говорить, ніби й не бачить нічого.

Стою я так з нею серед двору і не знаю, що робити. Так і застали мене голова сільради з парторгом.

Увійшли в двір і зразу голова до мене:

— Ти чого сюди прийшов?

Я мовчу. Що я казатиму йому? Він і так знає.

— Я тебе питаю, чого ти сюди прийшов?

— До Галі, — сказав я.

— До Галі!.. Батьків здихались, а тепер з дітками справу май, — процідив крізь зуби парторг. — Віддай дитину і ходи з нами.

Мусів я віддати Галю до рук Розі Литвак. Схватила вона її та зразу за ручки. Вирвала хрестик і в бур'ян його закинула. А Галя кинулась та як закричить:

— Васильку, забери мене до себе, бо я боюсь з нею!

Пручається бідне та рветься з Розиних рук.

Не витерпів я — хотів скочити до неї, але парторг схватив мене за руку, а голова за другу і заявили:

— Ну, досить. Ходім до сільради.

І потягли мене. Ішов я мовчки. Не плакав навіть. Тільки слухав, зуби сціпивши, як Галя кричала:

— Бозю мою віддайте, щоб мама вернулись!..

...Ночував я в сільраді. Не спав, а сидів цілу ніч, бо не міг спати. Сидів на долівці, схиливши голову на коліна. Здається, й не думав нічого, а незчувся, коли й сонце зійшло. Тоді пустили мене.

— Іди на роботу, — сказали. — А будеш у ясла бігати — в тюрму відвеземо.

Боявся я ходити до Галі. Лише коли-не-коли бачився з нею. Та й то крадькома.

* * *

Одного разу, після полудня було це, підходить до мене старша свинарка, подивилась на мене жалібно та й каже:

— Василю, мати ваша прийшла. Піди по Галю та підіть до вашої хати. Може хоч вас пізнає.

Ох, і зрадів я! Навіть не дослухав до кінця її слів та й побіг у ясла. Влітаю в двір, не дивлюсь ні на Розу, ні на кого, схватив Галю на руки і бігом додому.

Добігаємо до двору нашого, а Галя кричить:

— Пусти мене! Я сама хочу йти до мами.

Пустив її саму, іду ззаду та дивлюсь, як вона ніжками своїми швиденько перебирає: от-от упаде, але ні! Біжить та кричить:

— Маму випустили! Тепер дома буду, не піду в ясла.

Доходимо до двору. Глянув я і охолов увесь: ходять мама по двору, щось говорять до себе, дивляться кудись далеко, а очі в них великі-великі, але наче туманом затягнені; оджа

брудна та пошматована, а чорні коси звисають (простоволосі вони були) і, наче одвічна скорбота, вкривають голову і плечі.

Злякався я. Хотів Галю зупинити, але вона вже вскочила в ворота і як закричить:

— Мамо! Мамочко моя!..

Наче прочунялись мати. Здригнулись і круто повернулись до Галі. Ідуть до неї, а вона стала і простягає руки лише — боїться йти.

— Мамо, — каже, а сама сміється і сльози на очах стоять. Ідуть мама до неї, дивляться пристально і тихо, тихо промовили:

“Галю, дитино моя”... Але Галя не йде. Стоїть, рученята піднявши, а потім скривилась та як заплаче...

Знову здригнулись мати. Підходять і нахилились до Галі, взяли її руками за плечі і дивляться їй у вічі. Зрозумів я, що збожеволіли мама в тюрмі і не пізнають нас. Страшно і холодно стало, ніби снігом хто обсипав мене. Щось підкотилось під горло, не дає дихати. Схилився я на ворота, стиснув зуби, а сльози течуть і гарячими краплинами падають мені на ноги.

— Мамо, — промовив я і глянув на них.

Повернулись і підійшли до мене:

— Ні, не він. Бач, і в цього очі червоні, а сам жовтий увесь.

Кинувся я до Галі, взяв її на руки і підбіг знову до матері.

— Невже ви нас не пізнали? Це ж Галя. Подивіться на нас!

Дивляться, але не пізнають. Потім підійшли ближче, рвучко розірвали сорочечку на Галі і знову:

“Ні, не вона. І хрестика нема. Я ж своїй доні хрестик давала”.

І пішли по двору, говорячи:

“Де ж мої діти? Віддайте їх мені, бо їм же погано без матері”.

Стоїмо ми з Галею і не кричимо, але сльози в нас течуть. На вулиці стоять люди, ніби скам'яніли всі, і також тихо плачуть. А мати ходять по двору і шукають нас. Раптом побігли і кричать:

— Ось вони, ось! Не ховайте їх — все одно я знайду своїх дітей.

Підбігли до криниці, схилились на цямбрини і пронизливо вигукнули:

— А-а-а! Заховали їх у яму? Найду й тут.

Перехилились і... Я почув лише, як зойкнула якась жінка на вулиці:

— Ой, держіть її!..

...Поховали нашу маму. Зовсім самі ми з Галею — справжні сироти теперечки. А жити нам важко. Ой, важко, тіточко, без батька-матері. Коли б ви взяли Галю, бо їй дуже погано в яслах. А я проживу якось — підросту трохи і заберу її від вас.

МАТИ

“Єслі враг не сдайотся — єго унічтожают”.
М. Горькій

...а дворище тільки споришем поросло. Навіть лободи немає. І кропива не росте цього року. Тільки жижкуха по колишньому обійсті поспиналася зрідка. А з жижкухи, самі знаєте, — малий наїдок. Лиш живіт дметься та млосьть у тілі від неї.

На дворищі — гола хата чорними вікнами на світ дивиться. Гола зовні і в середині порожня. Така пустка, що й мухи в ній не тримаються — десь повилітали вже. Чи подохли може, бо що їсти у цій пустці мали?

Чоловік лежав на долівці, мов падло на дорозі. Навіть діти, що як черви повзали ще по хаті, боялися його. Лежав і скляними очима в стелю дивився, ніби смерті своєї виглядав відти.

— Ганно, — як з того світу, й очима не ворухнувши, озвався. — Піди но в бригаду, мо' там здохло що, бо ж кінець приходить. Хіба не бачиш?

Марійка (найменшенька), що найкраще трималася ще, ішла до дверей і, спіткнувшись на батькову спухлу, як намочена колода, ногу, з личка кислую зробила й заскавчала:

— Ма-а-а-мо, хоцу мняса-а-а...

Мати встала. Не дивилася на їх навіть. Ніби в простір лаялась:

— А черви б вас поїли вже...

Взяла торбу з припічка, що нею вже з місяць здохлятину носить, і пішла з хати.

Іде. А надворі травень, холодний та непривітний, майже осіннім дощем над людьми й над землею навіть збиткується. Чи пошле Бог літо змученим людям в цьому чорному проклятому році?

А Ганна йде. Іде, голову вниз опустивши. Ні дощу, ні холоду не відчуває, хоч промочла до нитки, поки до бригадного двору дійшла.

Підходила до двору, останню надію в пошматованому серці несучи.

— Чи дістану щось, чи сьогодні вже кінець? — думала.

Глянула у двір й ожила ніби. Іскорка радості в її очах спалахнула й пелену смертельної туги відсунула. Навіть губи ворухнулися: посміхнутися хотіли.

Зраділа Ганна, бо на вигоні, що за будівлями, гурт людей побачила. Як вовки над здобиччю, сиділи люди навколо коняки, що впала, до стайні не дійшовши.

Сиділи й чекали, коли востаннє дригне ногою загнана й виснажена тварина. Тоді псами мали накинутись на неї, розірвати на куски, щоб ще на день, чи два відсунути неминучу смерть.

Ганна підійшла до першого й нервово запитала:

— Чи скоро вже?

— Коли захоче, тоді й здохне, — відповів той, навіть не глянувши. — Не здихати ж їй за твоїм наказом!..

— Хоч чекай, хоч сама здихай, — додав хтось байдуже.

Ганна поклала свою торбу, сіла на неї й не говорила більше. Та й ніхто не говорив. Сиділи всі мовчки, божевільними очима вдивляючись в останні рухи голодної, як і вони, тварини.

Тихо на вигоні. Тільки дощ лопотить по зігнутих спинах людських та по сухих ребрах кобилинних. Сиділи на вигоні, як недопалки на згарищі. Навіть чоловічки в їх очах не рухались. Дивилися пристально й не помічали, що не бачать нічого.

Сиділа й Ганна так. Сидить, а думки метеликами снують: одна другу доганяє і зникають разом. Тоді важкою головою ставала. Немов чорним і крихким чавуном насипалася вона. В такі хвилини не знала Ганна, чи жие ще, чи у вічне забуття відходить.

Довго сиділа так, а тоді знову просвітлення надходило. Голова ставала легкою й свіжою. Важкий туман, що на очі впав і світ закрит, сховався і Ганна починала знову бачити все. Вона бачить прозорість кожної краплини дощу, яка спадає на землю; бачить як сіра пелена хмар, що досі нерухомою брудною ковдрою окутувала землю, рухається, створюючи то дивовижні гори, то палаци казкові. І все це не мертве, як досі, а живе і все мчить на південь до незнаного, але ясного й прозорого, як блакить небесна, моря.

І тоді — їсти хотіла. Їсти, щоб жити. Тоді Марійка ніби стояла перед нею, і Ганні здавалося, що вона чує:

— Ма-а-а-мо, хоцу їсти-и-и.

Здригалася від того, закривала очі і знову впадала в голодне небуття.

Прокинулась Ганна від пострілу. Такий глухий і притишений постріл. Наче ломаку хтось переломив і тріснула від того. Відкрила очі й побачила, як худобина рвучко дригнула й простяглася на вічний спокій.

Над конякою стояв секретар осередку. Пристально дивився на неї, ніби хотів переконатися: жиє ще, чи мертва вже?

Люди насторожились, але ніхто не підійшов до пристріленої тварини. Лиш очима хижими, як вовки голодні, дивилися на секретаря з наганом у руці.

І спокій був на вигоні. Такий спокій, що навіть димок з пострілу не розійшовся. Лиш пасма білі попускав з себе по вогкому повітрі.

Під'їхало авто з гуртом комсомольців і порушило сонний спокій на вигоні. Комсомольці позлазили з авта, відкрили облавок і чекали.

— Прибрать і на миловарню!-Зараз же! — наказував секретар.

Комсомольці почали рихтувати дошки й канати.

Люди заворушилися.

— Товариш Жемчужников! — хтось несміло з гурту. — Невже й здохлятини жалко? Хіба не бачите, що люди дохнуть, як мухи восени?

— Що? — аж засичав Жемчужников. — Люди дохнуть? Не люди, а ледарі й симулянти дохнуть. Знайшов людей!..

Натовп загув, але стояв на місці. Не було тої сили, щоб кинути їх на секретаря, втоптати його в землю разом з наганом і вирвати з його рук оте падло, що ось-ось на авті буде і зникне назавжди. Зникне, як остання надія на життя їхнє.

Не було тої сили. Лиш зітхання важке й безнадійне, як життя колгоспне, вирвалось з чийхсь уст:

— Е-е-ех, собаки ж ви, собаки!..

Вирвалось і, мети не маючи, листком пожовклим на землю впало.

Але Ганна не чула й не бачила того. Вона божевільним поглядом прикипіла до конячого трупа, що лежав уже на авті. Аж зігнулася і руки з кістлявими пальцями тримала перед собою: от-от кинеться до авта, ухватиться почорнілими руками за брудний копит і гризтиме його зубами, руками шматуватиме його і скидатиме ті кусники до торби, щоб дітей нагодувати.

Почула, як грюкнув піднятий облавок. А тоді хтось клячнув холодним залізом завісів, і Ганніні очі вже не бачили коняки.

Очам своїм не вірила. Протерла їх і ще раз глянула. Та нічого не побачила перед собою. Тільки він, отой чужий і безжальний комуніст, що смерті її дітей хоче, стояв перед нею.

Аж очі закрила від несподіванки: ніби сумнів ще якийсь мала. Тоді зрозуміла. Затрусилася вся, стиснула пальці, що аж в очах потемніло, і звірем лютим кинулась до його. Пальцями, як кігтями, за руку схватила й несамовито благала:

— Дай!.. Дай хоч кусочок, бо діти помруть сьогодні... — Чуєш? — питала тихо, але страшно, як мати, що про смерть дітей своїх питає. — Помруть сьогодні ще, кажу тобі!..

Але він не чув. Люто бив наганом по руках, силкуючись вирвати свою ліву руку, що побіліла вже, стиснута Ганнініми задубілими від нестями пальцями.

Вона не чула болю. Не пам'ятаючи себе, вп'ялася зубами в його руку і прокусила її до кістки. Жемчужників скрикнув і, піднявши праву руку, вдарив її цівкою нагана по голові. Ганні здалося, що їй хтось сипнув приском межі очі. Навіть весь світ спалахнув червоними й зеленими іскрами, але то на мить одну: раптом все потемніло й десь зникло...

Зомліла. На ту землю, що від неї забрали, впала.

Лежала сама. Тільки хмари дощем холодним плакали над нею.

Вечоріло, як піднялася. Голова важка. Як кадовб з водою: перешилиш — підняти важко вже.

На вигоні — нікого. Тільки слід широкий від авта на траві мокрій лишився.

Пригадала. Страшно. І безнадія жахом смертельним серце скувала.

— Чи живі ще? — подумала.

І тоді забулася про себе. Поспішала до хати своєї. До дітей і до чоловіка квапилась. Обов'язок голод заглушив і жах безнадії розвіяв.

Ішла цариною. Мокро. Чернозем заплаканий, зажурений. За її чорні ноги ловить:

— Вернись до мене! — просить.

Пригадувала...

Лани широкі, панські. Він — на волах, вона — на буряках.

“Темна нічка, петрівочка...”

Ой, темна!.. Сумно, але не безнадійно. Чекала й вірила. У сили свої молоді й долю крашу вірила.

“Темна нічка, петрівочка,
Не виспалася дівочка...”

Ой, темна нічка, непроглядна нічка...

Коли сонце сходило — побралися. А в день ясний уже й землю свою мали. Отак вийшли на степ, коли сонце в чорноземі купалося, одміряли три десятини й дали.

— Бери — це твоє, — кажуть. — Панам робив, роби й собі.

І тоді Ганна (очима, як зорями, світила):

— Карпе! І ми тепер землю матимем?

І тоді Карпо гордо:

— Не матимем, а маємо!..

Будувалися...

Любилися...

Плодилися...

Бо землю свою мали. І не було вже нічки темної: сонячна радість на шляху їхньому стояла.

Згадувала Ганна. І тоді за горе своє забувала. Зникла безнадія, бо в минулому була тепер. А тоді була віра в неї.

І хто зна відки й чого прийшли вони, оті чужі й погані люди. Прийшли і життя забрали. По-чужому й чужі слова говорили: до комуни кликали.

— Громадою, — казали, — й батька бити сили стане...

Не йшли люди. Не вірили. Бо сказано: гуртове — чортове! А то — чужі слова, від людей чужих.

І тоді землю нашу забрали. І землю й те, що вродила вона, відняли. Замість того смерть на села наслали. Тоді вмирали люди. Вмирали, бо землю свою любили і волі хотіли.

Згадала Ганна про смерть і знову думка, як голка в мозку.

— Чи живуть іще?

Йшла. Силу втратила — на ріллі спотикалася, але йшла. Бо там її діти сьогодні вмерти мали.

Прийшла і впала на лаву. Ніхто не озивався. Пахло трупами в хаті.

— Поснули, чи померли?..

Думала, але піднятися сили не мала.

Карпо озвався перший:

— Чи є щось?

— Нема. На миловарню забрали...

І знову тихо. Як у могилі, в хаті цій. Мовчали обоє, бо думки не було — голодний туман голови окутував.

Раптом думка, як блискавка у чорних хмарах, у голові Ганниній. До Карпа озвалася:

— Карпе, умреш уже... І діти помруть...

— Ну? — не розуміючи ще Карпо.

— Може б я тобою дітей до жнив догодувала? Все одно помреш. І всі тоді помремо.

Говорила й не жахалася навіть, бо про дітей думала, а він однак помре.

— І трупа хоч кусок ніде не дістанеш? — питав у неї, ніби хотів ще якийсь надію мати.

— Тож усі своїх рідних їдять тепер, то хто ж тобі трупа лишить?

Мовчали. Знову німа могила в хаті. І знову трупами пахло в ній.

Карпо безсило:

— То... зарубай. Може справді дітей... врятуєш, а я таки не виживу.

Відкрила очі, ніби згадала щось.

— Ага... — сказала і замовкла знову.

Посиділа трохи, а тоді нагнулася і взяла сокиру. Підійшла до його й хотіла головою вниз перевернути, але не мала сили: ледве сама на ноги піднялася. Підняла сокиру над головою, закрила очі й...

— Гу-уп!.. — як у гарбуз достиглий вдарила.

Стояла. Дихала важко. Набиралася сили, щоб підняти сокиру й ще раз ударити.

Раптом крик нелюдський полоснув по вухах:

— Ма-а-мо!.. Мамусю, не вбивай мене!..

То Марійка вискочила з-під мисника і дивилася на матір. Передсмертний жах стояв у її великих, карих очах.

Як ножем по серці полоснуло Ганну. Вона похитнулася. Ніби вогнем у голову вдарило. Здавалося, що голова палає.

Ганнині очі налилися кров'ю. Звіряча лють палала в них.

— А-а-а-а!.. — стогнала Ганна. — То це ти його вбила? Батька їсти хочеш?!..

Нагнулася за сокирою. Силкувалася витягти її з Карпової голови, а Марійка, завваживши материн рух, кинулась крізь

розкриті двері. Не кричала більше, тільки втікала. Біжить, біжить, перечепиться за щось, упаде, а тоді схвачується і тоді знову втікає.

Десь сила взялася. Рвонула сокиру з Карпової голови і слідом за Марійкою. Боялася, що не дожене її.

Вибігла з хати і раптом похитнулася і впала, перевернулася навзнік, корчилася вся і стогнала люто:

— А-а-а-а... Мало вам голоду, ще й вогнем печете? Не допоможе! Ні...

Напружила м'язи, стиснула пальці в кулаки, аж витяглася вся, а тоді наче ослабла й не ворухнулася більше. Тільки голова трохи набік схилилася.

Тихо стало під Ганниною хатою. І з хати ніхто не озивався. Лиш вітрець легенький з тополею шепотів.

Розірвалися хмари на півдні і з-поміж них виглянув місяць. Злякано заглянув у божевільні Ганнині очі, кинув жмут променів на село і знову заховався.

А село колгоспне було чорне й німе.

Навіть собаки не вили в ньому.

Торонто, 1948

ЗЕМЛЯ КЛИЧЕ *)

Коли сонце схилилось на захід — відчув свою смерть старий Демид. Ніби щось зламалося в душі. Зламалось, але не боліло. Тільки млосно стало. Одерев'яніли руки й ноги, по темніло в очах, і світ став якийсь дивний, незвичайний.

— Смерть надходить, — подумав Демид.

Ні хвилювання, ні болю не відчув.

— Умру сьогодні! — сказав уголос.

Сів під старою, ще прадідівською, липою і замислився. Дивився в далечінь. Туди, де Случ, мов недбало кинута блакитна стрічка, з обрієм едналася.

Дивився і думав. Робив підсумок.

Ніби заново міряв шлях життєвий, що ось сьогодні мав кінчитися. Так, кінчитися. Як кінчається отой пишно-барвний килим лук, що стремить на захід і раптом впирається у блакитну з сріблястим відливом стрічку Случі.

Пригадує, як ще малим хлоп'ям біг слідом за дідом далеко, далеко від села. Рвав квіти польові і за метеликами ганявся.

Ще тоді полюбив він оці лани пишні і луги завітчані. Ще тоді заграла його душа першу пісню любови до своєї землі.

Згадав, як пізніше, коли вже парубком був, приходила осінь на ці лани. Ніби чує, як її невидимі струни дзвонять чистим і пругким повітрям. Якийсь радісний і життєдайний смуток оповиває його. Йому здається, що він стоїть на високому городищі над Случею. Його зір плаває соковитими краєвидами, а вуха ловлять правічну, як оцей лан його, величну пісню.

“Ой, великий двір,
Та маленький збір,
Ще не вся родина”...

Бульби копають дівчата. Копають і співають. Ні, не співають, а творять прадавню симфонію волинської осені.

І тоді вдруге могутньо озвалася душа Демидова до землі своєї.

Озвалась і... вмерла. Умерла, але трагічно зойкнула перед смертю.

*) Друковано: “Наш Шлях” ч. 2, 21. 4. 1946, Зальцбург.

Мов вогнем пекло її, бо згадалось, як чорно-сиза хмара, принесена вітром-сніговієм, насунула на залляті сонцем краєвиди. Розметало бурею межі його лану. Густим чорним димом покрилося все, і він опинився далеко, далеко на сході. Все втратив: правічний лан свій, родину і гніздо прадідівське.

А коли вітром західним розвіявся чад від того шаленого вибуху, то старий тілом, але молодий любов'ю до землі своєї, повернувся він до рідного села. Нічого не застав. Лише оця липа стояла, як живий свідок трагедії життя людського.

Не скаржився і не мстився. Лише благав:

— Верніть мені мою землю...

Не вернули. Але зглянулись над старістю і дали йому отой маленький шматочок. Ніби кинули закривавлений кусник його власного пошматованого серця.

Ні коняки, ні родини — нічого нема. Було тільки старе, як світ, бажання відчувати, що він є господарем своєї ниви. Це бажання заставило його взяти заступ і копати.

І він копав. Ще вдосвіта виходив на ниву і копав. До пізньої ночі був у полі. Гній мішком носив з громадського двору, і нарешті, діждався тої хвилини, коли взяв коробку на плече, зняв шапку, перехрестився і сів.

Вперше — за багато, багато років — сів.

І знову, як колись, заспівала душа Демидова. Які прекрасні, світлі тони видавала вона з себе! Літала високо, високо. Птахом-легкокрилом плавала в сонячних просторах; поглядом пестливим голубила лани, луги і переліски; купалася в прозорих случевих водах і знову піднімалася в п'янке повітря, — гралася з білими пасмами бабиного літа...

Прийшла весна. Золотом сипалось сонячне проміння на землю і запліднило її. Як у тій веснянці, що срібно-чистий голос дівочий виводить її в оксамитній імлі весняного вечора:

“Ти, сонечко-батеньку,
Все світи, все світи,
А ти, земле-матінко,
Все роди, все роди”...

Добре вродила всеплодюща земля-мати. Послухала широко дівочого співу-молитви. Велика винагорода мала бути й Демидові за його любов до свого лану: не жито, а сиза стіна стояла на його полі.

Згадав Демид жито, і защеміло його серце. Душа заплакала. Хотів скочити і благати смерть:

— Зажди, не квапся. Дай жито зжати. Я ж роками плекав надію жати своє жито, а ти...

Але смерть невмолима. Закони її тверді і нерушимі.

Добре це знав Демид. Тому і протесту — жодного.

Щоправда, не боявся він смерті, бо знав, що ніщо не зсезає безслідно. Знав, ша народження і смерть — лиш ланки в прекрасному ланцюгу вічного буття.

Певен був, що це не абсолютна смерть — лише перехід з одної ланки до другої. Може й вищої й ліпшої. Але тут його поле, його жито, а там...

— Що буде там?.. — питав себе Демид.

Не знайшов відповіді. Не міг збагнути чогось кращого і величнішого, як своє поле, а на полі своє жито шепочеться: колосочок з колосочком, стеблинка з стеблинкою...

Зібрав останні сили і піднявся.

— Піду умирати на своє поле — вирішив.

І пішов.

Ішов полями. Пишні ті поля на початку літа. Красувалися жита на них, високі та густі.

Іде Демид між ними, і невидно його. Лише голова його підноситься над дорідним колосом. Ніби пливе вона. Кругла і сива. Як голівка кульбаби після цвіту.

Іде Демид.

Котиться сонце за видноколо і густі тіні падають на землю. На трави спускаються свіжі роси. Десь густо і липко запахла квітуча гречка, а з обміжка почувся соковито-лункий дзвінок перепілки. Ніби радість озвалася і замовкла.

Вітри, стрибожі внуки, награвшись за день з житами, поскладали крила і спочивали.

Тихо на полях. Зовсім тихо. Так тихо, що Демид почув, як росте трава. Він чує, як наливає колос на його ниві. Ніколи не чув цього. Лише бачити вмів. А сьогодні почув.

Життедайні соки бренять у кожному колосочку, у кожній травинці. Була це велична і неповторна музика буття. Поля виповнялись тим чарівним звучанням.

Знову правічним смутком і радістю заграла душа Демидова. Всі струни разом заграли. Співало все. Навіть сиве волосся на голові Демидовій ловило ці звуки.

Музика душі зливається в один акорд з музикою буття. І ці могутні життетворчі акорди творять невмирущу симфонію правічного лану.

П'янить ця музика Демидове серце. Часто б'ється воно від великої, незнанної досі, радості. Відчув Демид себе неподільною часткою землі своєї, всесвіту прекрасного.

Підніс очі до неба і сказав тихо:

— Боже, чи знаєш Ти красу світу Твого?

Упав на землю і цілував її. Жагуче й пристрасно цілував.

Хотів піднятися і цілувати колосок свого жита, але не встиг. Лиш піднявся на коліна, здригнувся, махнув руками і впав навznak. Голова вперлася у свіжо висипаний обміжок його власного лану.

Упав і не ворухнувся більше. Так і лежав під обміжком. Лиш правічна симфонія буття могутньо бренила над ланами.

1945

ДЕ ПРЕДКИ СПОЧИЛИ...

(Фрагмент)

Була весна. Пізня весна в степу. Пора, коли все аж лізло з городів, коли лани не вмщали рослин: росло все вгору і в ширину. Бачила це все Марійка. Дуже бачила.

Коли дивилася з могили на лани, то чаділа від того. Тужно ставало. Щось щеміло коло серця.

Приходили на думку давні часи, коли ще дівчам-підлітком доріжками степовими росяними ходила увечері і співала:

“Ой, летіла галка
Через круту балку,
Та й сіла на сосну,
На гілку розкошну...”

Гарна пісня. Настрій творила вона. Сум радісний викликала.

Стояла коло воріт і дивилася в степ. Дивилася у виразну лінію обр'ю.

— Чого це ти, доню, сумуєш? Чи за містом журно тобі?— Це мати, підійшовши, запитала з тривогою.

— Чи за містом журно мені? Ні, мамцю. Я не журюся. Я... радію.

Дивувалася мати:

— Чи то ж так радіють людські дочки? — подумала і пішла, нічого не сказавши.

А Марійка стояла. Стояла і дивилася на степ. Тихо на селі.

Повернулася на південь і побачила, як сиза пелена туманів піднімалася над пишними плавнями.

— На Січ поїду — сказала собі Марійка і пішла через город на леваду.

Ішла левадою і всміхалася до себе. Вогкі трави ноги голубили, ніжні смілки під коліно лоскотали.

Зупинилася над річкою. Замислилась. Тоді рвучко відчепила ланцюг від пакола, одною ногою в човен стала, а другою відштовхнулась від берега і попливла.

Пливе човен давньою рікою козацькою, а Марійка стоїть з-заду і лиш кермує ним.

Стоїть, ліву ногу трохи вперед відставила. Гордо дивиться на плавні, що зазирають у Підпільну. Володарка відчуваєть-ся в поставі її. Завмерла вся в сназі своїй. Лиш ніздрі її з

П. Волиняк з братом Степаном і братовою дружиною в м. П'ятихатках.
Осінь 1940 р.

м'якими лініями носа, що дрижали, та світлий погляд великих сірих очей зраджували в ній живу людину, що монументом здавалася.

Співати почала. Власне кажучи, не почала, бо весь час її тіло співало. Лиш назовні тепер той спів вийшов.

“Добре тобі, галко,
На сосні сидіти”...

Гналася пісня рікою, вдарялася в плавні і верталася до Марійки. Тішило це Марійку. Гралася вона своїм голосом. То підніме його високо і штучно, то кине ним униз, до матері-землі його опустить.

Тішилася, що ніхто не чує її, лиш оці верби та явори плавневі, та ще бистрі води Підпільної...

Вже з імлі за Дніпром повний місяць вийшов, коли човен Марійчин раптом повернув на південь і пристав до крутого січового валу (там, де полохливий Павлюк припав до широкого лона сестри своєї — Підпільної).

Скочила на берег, піднялася на кручу січову і зупинилася. Стояла так хвилику — другу, а тоді заклала руки за голову і пішла. Ніби шукала чогось, а не знала чого.

Вітер зі степу чебрецем і полином дихнув. Ворухнулися ніздрі Марійчині. Очі, сірі і м'які, розширились, і п'янка туга влиснула в них.

Ніби струм чебрецевий пройшов тілом.

Млосно стало. Хотілося жити.

Жити!

Всі частини тіла бреніли тугою невловимою за життям. Отой дух степовий, що вітром кинутий сюди, заграв її кров'ю, збудив щось давнє, правічне.

Сіла на траву. Не пам'ятаючи, що робить, косу розплітала. Русий волос вітровому подихові підставляла, кажучи:

— Пийте пахощі степові! Ловіть запахи чебрецеві, що степ правічний, козацький дихає ними.

Вітрець зі степу водами прозорими грався — сріблив плесо ріки проти місяця.

Місяць пірнав у Підпільну, а після зривав свої промені і кидав ними в плавні. Тоді тіні казкові простягалися від дерев на піски. Полохливий Павлюк сизо-срібною стрічкою тікав від них: то вдариться в один берег і під кущі сховається, то раптом скочить на широке річище, блисне срібно-золотою струєю, і знову подається під другу кручу. Під корчами старого, як січ козацька, явора ховається.

Дивиться Марійка на цю химерну річечку і смішно їй. Погратися з ним хоче. Зривається на рівні ноги і мавкою степовою на золотий пісок річища павлюкового стрибає. Русе волосся її коси розпущеної купається в промінні місячному. Вітер степовий ворушить його, а вона, пахощами міцними, степовими збуджена, бреде по воді прозорій і п'янку дивиться у степ, що чебрецем і полином дихає.

Тихо в плавнях. Лише Павлюк хлюпоче, та листя яворове до його озивається. Про славу козацьку розмовляють.

Тиха і радісна розмова їх. Тішається, що не зникла ще сила козацька січова: ще живе вона в крові Марійчиній. Живе і житиме. Аж поки степ чебрецем та полином дихатиме, а місяць у Підпільній проміння купатиме.

Капулівська Січ,

1943

ПІД КИЗГУРТОМ

(Оповідання)

I.

Розважав Павла цей поїзд: дуже він йому кволим здавався. Особливо, коли паротяг зупинявся і сердито чмихав, не маючи сили тягнути поїзд. Тоді злавив він з вагона, йшов за колію й дихав вогкою прохолодою казахстанського степу, що тисячами ірисів і тюльпанів вдивлявся в цю тиху й лагідну квітневу ніч.

Молочно-сивою примарою стояли тумани над степами, а поверх їх, на темно-синьому обрії сходу, привидами манячили сильвети Кизгурту*).

Все це було таке свіже й нове, що Павло почував себе наче п'яний. Він не міг спати — втоми не було: кожна жилка і нерв пружилися й дзвеніли, ніби струни величезного і могутнього інструменту. Озивалися в душі й силою сонячною в мозок дзвонили.

Відчував це і тішився. Тішився, що жив разом з цією незайманою ще природою. Вона збуджувала в ньому правічні відчуття, очищувала його душу й розум від бруду цивілізації.

Ще тишило його те, що цей чужий і ворожий йому степ при першій зустрічі з ним став близьким і рідним. Здавалося, що був у своїх степах сьогодні.

Це так захопило його, що він почав співати.

“Ой, гук, мати, гук,
Де козаки йдуть.
І веселая та доріженька,
Куди вони йдуть”...

Не співав, а піснею з степами розмовляв, до землі озивався.

Захопився так, що не помітив, як поїзд рушив. Швидко підбіг до колії, але паротяг набирив темпу, і поруч нього був уже задній вагон. Мусів пробігти, щоб учепитися за поруччя і скочити на східці.

Коли, захеканий, підвівся й вступив до освітленого відкритого тамбуру, то раптом став, вражений несподіванкою:

*) Кизгурт — (досл. дівочі груди). Назва двох стрімких гір у південному Казахстані.

гарна, червоношока дівчина, з відкритою русою косою стояла перед ним і грайливо посміхалася до нього.

По хвилевій павзі, перша, озвалася:

— Що, молодче, нагулялися?

Легка, але виразна іронія чулася в її словах.

Павло хотів розсердитись, але кинув очима на дівчину й зустрівся з щирими й веселими синіми очима, які дивилися на нього з такою радістю і невимушеністю, що знімав від свого наміру, який ще хвилину тому виник у нього.

Ніяково посміхнувся і сказав:

— Цей поїзд дає змогу ходити на прогулянку...

— Так, — відповіла дівчина, — то правда. Є такі місця в горах, що подорожні злазять та йдуть полонинами поруч поїзду, але на цьому перегоні небезпечно так робити.

— Та не буду вас переконувати, бо ще декілька секунд і ви самі переконалися б у тому, бо мусіли б лишитися і доганяти мене.

— Вас? Чому ж саме вас? — запитав, трохи нервуючись, трохи дивуючись, Павло.

Його дивувала і, якимсь непомітно для нього самого, драгувала її невимушена жвавість і впевненість.

— Що це за тон? — дивувався в душі.

Але дівчина ніби помітила його роздвоєний настрій. Вона глянула на нього своїми грайливо-іронічними очима, посміхнулася й запитала:

— Чи ви гніваєтесь, що так говорю з вами? О, не треба мене запевняти, що ні. Я бачу це з вашого войовничого погляду. Я переконана, що ви готові знищити мене за мою розв'язність. Всі українці так думають, коли вперше стрічаються з сибірчачками.

— Звідки ви бачите, що я українець? — майже злісно запитав Павло.

— З вашого симпатичного обурення.

— Ну, це вже справжнє кацапське нахабство! — подумав він.

Подумав, але не сказав нічого. Лише витяг цигарку, нервово, але повільно покрутив між пальцями й закурив. Навіть відвернувся від неї.

А дівчина невгавала. Підійшла до нього і вже іншим тоном, широко і глибоко якимось, заговорила:

— Хвилюєтесь? Обурюєтесь? Не треба! Я не маю наміру вас образити. Я теж хахлушка.

Ніби приском сипнула на Павла.

— Якийсь непотріб, а сміє ставити себе поруч нього та ще й хахлушкою величає себе!

Повернувся круто до неї і хотів рішуче урвати це непрошене знайомство. Але глянув і замовк на півслові. Замовк, бо перед ним уже не була ота задерикувата русявка, Ні, не вона стояла перед ним, а зовсім інша: тиха і ніжно-задумана.

Стояли отак, дивлячись одно на другого, і дивом дивувалися з настроїв своїх, ніби самі себе питали:

Вона: Чого я кпила з нього?

Він: Як я міг гніватись на неї?

А тим часом паротяг аж захлинався, але все швидше й швидше тягнув декілька вагонів цього невеликого поїзду. Залізниця кривуляла вгору понад течією невеличкої, але прудкої річечки Бадам.

Виглянув Павло з вагону, подивився за рухом поїзду і промовив, ніби сам до себе:

— Скоро й приїдемо, мабуть.

— А куди їдете, як що можна знати те? — запитала незнайомка.

— До Чимкенту.

— Звідки?

— З України. Ви ж самі казали, що пізнали це з мого обурення тим, що ви мене хахлом, а себе хахлушкою назвали.

— Так. Знаю, але ж Україна велика.

— З Києва, — пояснив і замовк.

Стояли і думали. Кожен своє і по-своєму.

Він:

Мовчки вслухався в гомін води Бадамової, що виразно шуміла праворуч поїзду.

А вона? Тиха й лагідна, дитинно дивилася на нього і дивувалася, радіючи:

— З самого Києва? Це дуже цікаво. Хотіла б бачити це місто! Старе воно. Мабуть, старіше за ці степи прадавні.

Сказала й замовкла. Дивилася в простір.

Ніби там у степах, передранковою імлою посріблених, давню мрію побачила. Ту, що ще з материних грудей несвідомо висмоктала.

Її очі, тим видом дивним затуманені, відчували смуток і радість одночасно. Як ніжні пелюстки ірисові в степу були вони.

Павлові здавалося, що він уже знає цю дівчину. Ніби зустрів її десь давно-давно, ще в дитинстві. Розмовляв з нею, любив її...

Коли?

Давно. Не пам'ятає коли, але знає: давно... Давно...

Не зчувся, як вона полонила його, як він уже зумів усе розказати їй: хто він, звідки, куди й чого їде.

Розказав, що підсвідомий голос душі кликав його в ці невідомі азійські простори. Розповів, як двоїлася душа його: Азія і Європа. А вона, — ясна і чиста, з очима затуманеними, як сон-трави квіт, — слухала його розповідь і мовчала.

Мовчала. Лише груди її розмірено здіймались, та на напіврозкритих, вогких від уваги, губах цікавість стояла. Гостра і виразна: як у дитини, що першу казку слухає...

Не помітили, як зупинився поїзд. Зупинився, як думка, що до мети прийшла і стала.

Тоді сказала вона:

— От ви й приїхали. А де ж ваші речі?

— У вантажному вагоні, — відповів він.

— То підіть і заберіть їх.

— А ви?

— А я поїду далі.

— Далі? — з тривогою й жахом запитав — Куди ж далі?!!

Десь ділася ота ніжна і щира дитина. Перед ним виросла знову задерикувата русявка. Знову блиснули іронією й хитрощами її сині очі.

А він ніби прокинувся від сну і пізнав її такою, яка вона є справді.

Хотів крикнути люто:

— Як смів я так легковажно довіритись їй?!!

Відчула свою силу. Впивалася перемогою. Підійшла до нього, взяла, як дитину, за руку й повела з вагону.

Ішов і не опирався.

Ішов, бо то вона його кликала. Вона, що вміла змінити себе, як зміняється степ від пори року: то пишній і соковитий, квітами — сльози і кров предків у степу! — укритий, то пустеля сіра і невиразна, як життя без любови всесильної...

Стояли коло вагону обоє. Він — засмучений, як квітчастий килим, соковитий, на який хмарка чорну тінь поклала; вона — весела і грайлива, як калинова китиця в саду, що до сонця всміхається.

Стояли й говорили:

Вона:

— Бувай здоров, Павле! Хай щастить тобі на новому місці й новій праці.

Він:

— Але хто ти? Скажи, як зовуть тебе, дівчино хороша! Хочу ще бачити тебе колись.

Вона: (знову очі глузом глузували!)

— На всяке хотіння хай буде терпіння.

Він:

— Не муч, не лякай. Прагну тебе, як земля сонця весною.

Вона:

— Прийду до тебе, бо знаю, де ти будеш, а тепер — прощай!

Поїзд:

Мов вирок суду несправедливий і невблаганний свиснув.

Вона:

Підійшла до нього, руку стиснула й гарячими губами припала до його холодних вуст. Як сонце весняне пробуджену землю цілує, поцілувала його.

А тоді? Пружно скочила до вагону, що проходив повз їх.

За поруччя вхопилася й щезла. Навіть не глянула на нього. Не показала більше.

Як привид прийшла до нього, опанувала його, підкорила і зникла.

Заховався поїзд за горою. Лиш димок прослався над степом хвилястим, квітами й росами укритому. А Павло стояв і дивився услід.

Пильно дивився, але не бачив нічого. Не помітив навіть, що світало вже, що білі тумани колихалися, сонце відчуваючи.

Але раптом ожив. Віра в очах спалахнула. Ні, не віра! То багринь з-за гір прорвалася і надією в очі бризнула. Бризнула і радістю та верхів'ях гір розсипалась.

Загорілися схили Кизгурту. То сонце дівочі груди цілує. На добридень вітається...

II.

З'явився до головного інженера, пред'явив свій виклик на працю і сидів мовчки. Не знав, що сказати, чого вимагати, хоч довгий час думав про це. Знав, що ним цікавляться; що тут, у далекій Азії, кожна нова кваліфікована сила може поставити свої вимоги й домагання, бодай під час оформ-

лення на праці. Але сьогодні не міг нічого згадати. Дивився на чорнобородого спеца*), а в очах стояла вона: чиста і ясноока дівчина з довгими русими косами.

Дивився і ніби бачив її. Посміхнувся й подумав (ледве не проспівав):

“Руса коса до пояса,
В косі стрічка голуба”...

Інженер здивовано глянув на нього і сказав:

— Маєте дивний вигляд, товаришу Найдо.

Ніби прокинувся від цих слів: знад хмар на землю спустився. Зніжковів трохи.

Головний інженер помітив це й намагався усунути ніяковість.

— То нічого! — промовив. — Розумію вас, товаришу Найдо. Така довга дорога, така безліч нових вражень. Адже ви вперше в Казахстані?

— Так, — відповів Павло. — Уперше...

Хотів сказати, що вперше побачив її, але стямився, опустив очі й замовк.

Головний інженер, побачивши його розгубленість і переконавшись, що він на серйозну розмову не надається, порадив йому піти до готелю, замовити собі ліжко на ніч, подбати про постійне приміщення, а тоді прийти на розмову про працю.

Розмовляв з ним лагідно, давав десятки всяких практичних порад, бо звук до того, що всі ці європейці в перші дні свого перебування в Азії почували себе так, наче вони раптово перенеслися з двадцятого сторіччя в часи доісторичні.

Подякував і вийшов. Ішов вулицями Чимкенту**), втішався весною, теплим сонячним днем, але все це — і місто, і нові люди в оригінальних строях, і оця пишна зелень карагачів***), і південне сонце, що щедро цілувало землю, і і оті засніжені гори, що сріблом грали від його променів, — здавалися йому нереальними. Ніби в казці, чи в кінофільмі бачив це все.

*) Спец — скорочене: спеціаліст, фахівець. Так за часів непу звали кваліфікованих фахівців. Іронія і клясова зневага була в цьому слові.

**) Чимкент — досл. зелене місто. Губерніяльний центр у південному Казахстані.

***) Кара-агач — досл. чорне дерево. Дерево з густим гіллям. Нагадує нашого в'яза.

Так пройшов перший тиждень. Почав звикати до нових умов. Сяк-так улаштувався з мешканням, ходив на працю. Намагався вгадати район, куди краще було б їхати на літо працювати.

Помітив нову рису в своїй поведінці. Гостро відчував, що він українець і, хоч змушений був вживати російської мови в розмовах, помічав, що всі ставляться до нього якось особливо, як до чужинця.

Багато з його колег дивувалося, що він має якісь особливі риси, властиві його народові. Більшість з них була певна, що Україна — це лише край Росії, що нема жодної різниці в людях. Близькі стосунки з Павлом переконали їх у хибності такого погляду. Це дивувало і вражало їх.

Павла дратувало це, а до того ще й підсилювало і так сильне почуття національної самобутності й окремішності.

Непомітно для себе почав ставитись обережно до росіян і все більше й більше схилявся в бік корінних мешканців: казахів і узбеків. Якусь симпатію відчував до них. Хотів вивчити їх побут, мову, пізнати душу цього народу.

Намагаючись пізнати край і народ, у вільні години виходив з хати і блукав по місту. Ось і сьогодні, іде вулицями і слухає, як весняне сонце бренить невидимими струнами своїми.

Іде і впирається запахами весняними. Слухає, як весна неповторний гимн сонцеві співає.

— Як добре тут! — думає.

І справді гарно. Таке високе небо, та синє, синє, а тополі на вулицях аж дріжать і пнуться до нього.

— Яке прекрасне дерево, оця тополя, — думав собі Павло. — Куди б не заїхав, а тополю побачив — і все, що зовсім чужим здавалося, стає рідним і близьким.

Так і оце місто. Дивиться на нього і щось спільне з Києвом бачить. Ніби дивиться з Шевченківського бульвару вниз, на захід (туди, звідки Богдан славою до Києва кинув), і стає йому затишно й радісно в цьому чужому азійському місті.

Іде вузькими й кривими вуличками й не думає нічого. Не думає, але думок повна голова. Лиш неясні вони, бо рветься нитка думки, не тягнеться вона рівно й послідовно, а, отак, петлями якимись: то в один бік, то в другий смикнеться. Лише стрижень, мов кілок у воді, в затуманеній голові стоїть:

“Там тополі у полі на волі”...

А між тими тополями іде вона. В неї коси, як пшениця, а замість очей — озерця степові. Гарні й чисті. Здається, що дивляться вони і в повітрі сонце ловлять...

Зупинився. Рукою по чолю провів: до пам'яті себе приводив.

— Мана, а не дівчина! — подумав. — Ще справді закохаюсь.

Повернув назад. Йшов твердо і впевнено: почував, що по землі вже йде.

— Знайшов з кого богиню робити... — Якась сибірська хахлушка, а не мадонна, — подумав, що аж губами ворухнув, особливо пом'якшуючи склад "лу", на полтавський штиб іронічно вимовляючи.

Вирішив кинути думки про неї. Сам себе соромився за свою м'якотілість. Шукав пояснень такій ненормальності й знаходив їх. Знаходив на втіху і вдоволення собі. Вирішив, що це подорож і нові умови знесилюють його. Лише тому він став такий чутливий, і ця випадкова зустріч з дівчиною, яка мала декілька рис, що викликали симпатію, стала йому дорогою й милою.

Лише тому. Але чи варта вона тої уваги? Очевидно, ні. Звичайнісінька подорожня зустріч у поїзді. Чи мало їх трапляється!

— Тримайся, Павле! — говорив сам до себе. — Оговтаєшся в нових умовах і будеш почувати себе впевнено, не розкисатимеш від першої зустрічі.

Коротко кажучи, повертався з цієї чергової прогулянки містом цілком тверезий: зовсім не думав про тополі й дівчат.

Ладнався завтрашнього дня почати нове життя: стати твердо на реальний ґрунт, почати працю, щоб заробити гроші й мати змогу в разі потреби переїхати до великого міста, хочби до Ташкенту.

* * *

Уже сонце спускалось у золотаву куряву обрій, коли підходив до свого готелю. Зупинився біля входу, повернувся на схід і дивився на гори засніжені. Червоно-гарячою наміткою кинуло сонце на них, а тут (на місто й степи) падала темно-синя густа ніч. Не надходила, а справді падала, бо впало сонце за обрій, і раптом зникла золота курява над містом. Пірнуло воно у сизо-синє море хвилястого казахстанського степу.

— “Сонце заходить — гори чорніють”, а тут навпаки: сонце заходить, гори палають, — жартує про себе Павло.

Постояв ще хвилюку й повернувся, щоб іти до своєї кімнати. Повернувся і.. став, мов вибухом оглушений. Став, бо перед ним стояла вона. Аж очима кліпнув від несподіванки.

— Чи не мариво це? — подумав.

Але ні, не мариво, а вона, ота дивна степова дівчина, образ якої женеться за ним. І тепер, коли здавалося, що втік від цього впертого переслідування, раптом знову — зустріч.

Вона:

Всміхається дитинно. З її очей теплий весняний вечір виглядає.

Він:

Дивиться на неї, ловить тепло очей її і знову в стан видіння повертається.

Сонце:

Тікає швидко. Лиш останній промінь на верхів'ях засніжених лишило.

— Ви думаєте, що я випадково тут! — озвалася першою. Ні, я ще вдень у губзу*) заходила, щоб з вами побачитись, але мені сказали, що ви пішли додому й дали цю адресу...

Прокинувся від цих слів. Підійшов і привітався.

Так просто й звичайно подала свою руку. Ніби давньому приятелеві своєму.

Знову перша заговорила.

— Правда, що часом люди, не зустрічаючись і не бачучись, дружать? Чи ви чули про таке? Чи думали про це?

Мовчав, бо не знав, що казати.

— Ні? — допитувалась вона. — А я після нашої зустрічі помітила це. Мені здавалося, що ми давні, давні й щирі приятелі з вами...

Так просто й щиро говорила, що не можна було ані дивуватись, ані гніватись, і тому він так само щиро й просто відповів:

— Чи ми давні, чи ні, але щирі. Є щось таке, що єднає нас...

— Але прошу до мене, — спохватився раптом, відчуваючи незручність, що не запросив її раніш.

*) Губзу — губерніяльне земельне управління.

— Ні, дякую. Я не піду до хати, бо не маю часу. Я лише так, на хвильку... Маю справу до вас.

— Яку? — здивувався.

— Хочу вас запросити до себе на свята. Я не знаю, хто ви: партійний, чи безпартійний, віруючий, чи безбожник, але маєте два дні першотравневих свят. Ви в чужому краю, без рідні, без товаришів, і навіть без добрих знайомих. Нудитись будете. Приїздіть до Ташкенту. Я вам покажу місто, подивитесь на узбеків. То буде корисно й приємно.

Чи міг він відмовитись? Ні, бо здавалось, що сам Бог послав цю дівчину сьогодні до нього, бо справді сумно було йому серед чужих людей.

— Добре. Приїду... Але де я вас знайду? Прошу дати адресу.

— Непотрібно. Виїдете о другій тридцятого квітня, о пів на десяту будете в Ташкенті, а я чекатиму вас на пероні.

Сказала і руку подала — прощатися хотіла. Тепла усмішка на гостру змінилася. Павлові здалося, що знову кпить вона з нього: навіть ніс її, кирпатий трохи, глузує з нього.

Якийсь сумнів здавив серце. А вона сміється:

— Тільки прошу з поїзду не злазити по квіти, бо то не на гору, а вниз їхати, і поїзда вже не доженете...

Кинула ці слова й пішла швидко, швидко.

Він:

Стояв і дивився услід, відчував, що вечірня прохолода з засніжених гір у тіло вдарила.

Місяць:

Викотився зза схилів Тянь-Шаню і сміявся з розгубленості його.

А листя на тополях сріблилося і з місяцем про весну розмовляло.

III.

Ще з початком двадцятого століття лишило молоде подружжя Василя й Ганни Таланів рідне село над Оріллю. Проміняли вони ясну й зелену Полтавщину на таке ж ясне, але здебільшого сіре Семиріччя*).

* Семиріччя — країна семи рік, по казахськи Джети-Су (сім вод). Південно-східня частина Казахстану, яку активно колонізували українці з кінця XIX і на початку XX сторіччя. Головне місто області Чимкент, що значить Зелене місто.

Василь Талан працював на залізниці, а Ганна господарювала дома й доглядала єдиної доньки, яка родилася в другому році їх побуту в новому краю.

Виростала Оксанка в Казахстані й не бачила навіть Полтавщини. Але від батька-матері говорити вчилася, то й зберегла собі оте м'яке полтавське “л”, з материних грудей виссала мабуть співуче українське “і”. Хоч добре розмовляла по-російськи, але щось чуже було у тій російській мові її.

Не бачила Оксанка України, але цікавість до неї велику мала. Невидимі нитки в'язали її з нею.

Хоч непогано жилося в Семиріччі, хоч звикли вже до людей і умов, але сют-тут та й згадається вона, ота ясна й світла Полтавщина, в родині Талановій. І так хотілося Оксанці бачити її! Особливо тоді, коли підросла вже, коли переїхали до Ташкенту, де вона дістала змогу, хоч два-три місяці, поки ще не закрили її, повчитися в українській школі ім. Шевченка.

Шкода їй було тієї школи, але що зробиш? Довелося кінчити російську дев'ятилітку*). Закінчила і вступила до САГУ**) на сходознавчий факультет.

Коли стрілася з Павлом, то була вже на другому курсі й їхала на практику в Киргизію.

Побачила його, пізнала, що він з України й зацікавилася. Бо так рідко стрічаються тут справжні українці. Лише раз один гурт студентів з Умані на екскурсію приїхав. З боку дивилася на них і заздріла. Такі гарні й ширі хлопці та дівчата! А співали як! Ще ніколи не чула пісень таких.

Особливо подобалась їй ота козацька. От і Павло її співав. Згадала Павлів голос і аж очі закрила. Ніби слухала його тенор м'який і чистий:

“Та перед себе,
Та вражих ляхів
Облавою пруть”...

Щось самобутне й велике відчувала в цій пісні. Відчувала, що лише людина, яка має велику душу, цієї пісні співатиме. Тому й заговорила до нього.

*) Дев'ятилітка — дев'ятикласова школа, що за російською системою освіти (до реформи), була по всьому ССРСР, крім України, де була “скрипниківська”, або українська система.

**) САГУ — Середньо-Азійський Государственный (державний) Університет (в Ташкенті).

Згадала свої розмови з Павлом і смішно їй стало з розгубленості його. Все сказав їй про себе, але навіть не встиг ні імені її, ні прізвища запитати. А вже й згоду дав до неї в гості приїхати. Вперше помітила в собі такі великі жіночі здібності. Помітила й пишалася з них.

Згадка про те, що він так легко пішов за нею, надавала гордощів Оксані. Вона старанно готувала плян зустрічі, обмірковувала, що йому показати в місті, про що говорити з ним.

Довго думала, де примістити його: чи до себе закликати, чи в готелі кімнату замовити? Певна була, що батьки не суперечитимуть, бо цікавляться самі людьми, які тільки но з України приїхали. Одне лише турбувало: як Володя на те подивиться? Адже й він на свята повинен би приїхати.

Розуміла, що нема тут нічого поганого, що нема в нього причини гніватись, але все таки турбувалася трохи.

— Е, — махнула рукою. — Чи я чимсь зобов'язана Володі? Чи я щось обіцяла йому?

Заспокоїлась і пішла хідником полтавським, картатим. Ніби зважилася на щось. Пішла, але зупинилася раптом. Згадала дружбу свою з Корольковим, ще з дитинства розпочату.

— Ой, чи ж щирі ми з тобою? — в простір дивлячись, прошепотіла.

Думала. Пригадувала. Щось чуже і вороже душі своїй бачила часто в ньому: одне говорить — інше робить він.

Довго думала отак, але не могла сама зважитись на щось, тому й вирішила з матір'ю порадитись. Підійшла до неї, та якось ніяково було починати розмову. Відчула це мати й перша озвалася.

— Що, Оксанко, хочеш? Чого ти така несмілива сьогодні? Щось сталося?

— Нічого надзвичайного. Але... хотіла сказати вам, що я гостя матиму на свята...

Промовила й на матір питально глянула. Щось особливе побачила мати в тому погляді. Відчула, що гість цей відрізняється від інших, що він для Оксани є щось таке, що змушує її думати й хвилюватись. Не було ще таких гостей у неї.

Та не виявила цього мати. Рівним голосом сказала:

— То добре. Казали колись старі люди: гість у хату — Бог у хату.

— Так, мамцю, але справа не в тім. Гість той здалека. В Ташкенті не має нікого, і я думаю, що зробити: чи примістити його в нас, чи замовити місце в готелі?

— Як вважаєш. І так добре, і так не зле, — відповіла мати. — Як хочеш, так і зроби.

Відійшла від матері, стала коло вікна й задивилась на могутній кара-агач, що розкинув своє рясне гілля майже на все подвір'я. Дивилась і думала: яке мудре й могутнє дерево! Використовує кожен промінчик сонячний. Не допускає його, щоб на землі змарнувався — всю силу сонячну своїм листям випиває...

Постояла хвилину, а тоді наче прокинулась. Підійшла до матері і сказала твердо:

— Піду до "Регіни" й замовлю кімнату. Там він себе вільніше почуватиме.

— І я так думаю, — відказала мати. — Але цілий день у нас буде.

— Хай і ми з батьком твого гостя побачимо, — додала посміхаючись.

— Побачите, побачите! — відповіла весело Оксана. — Але не смійтесь, бо він дивний трохи, — кинула, беручи течку і вирушаючи з хати.

...Ішла бадьоро, голову гордо тримаючи. Ніяковість і сумніви розвіялись. В душі були ніжність і світлий спокій. Ніби Хорс прадавній з берегів Дніпра-Славути своєю життєдайною силою на неї бризнув.

Ішла Оксана вулицями Кам'яного Міста*), а воно всміхалося до неї, відкривало свої груди, мовби кликало:

— Ходи до мене й життям упийся...

Стала на трамвайній зупинці. Заходило сонце. Життя завмирало в старому місті. Східній спокій спускався на нього. Ось він синім серпанком сповиває місто. Оксана бачить його і стає тоскно їй: душа світла й радості хоче.

Раптом з сусідньої вежі, що над мечеттю знімалася, високим тенором заголосив мулла:

— Алла-а-а, ій-е-е-е!

— Ніби за сонцем плаче, — подумала Оксана.

*) Кам'яне Місто — по-узбецьки Ташкент. Головне місто Середньої Азії.

Пішла, трамваю не дочекавшись. Ішла, зосередженість і рішучість на обличчі ясному несучи. Ніби по сонце своє йшла вулицями широкими.

— По сонце йду. І дістану його. Напевне дістану.

То очі говорили Оксанині, в синій простір вдивляючись.

IV.

Велика радість поняла Павла. Радість спочинку після праці. Почував, що зробив усе, що мусів зробити, знав, що сповнив свій людський обов'язок. Вийшов з кімнати, глянув на світ і дивувався: який він радісний і квітучий! Ні думати, ні журитись, ні турбуватися про щось, а лиш жити!..

— Жити! — говорило все ество Павлове, коли він вийшов з готелю й глянув на місто, заляте сонцем і блакиттю.

Ішов до станції. Але де там ішов! Плив, а не йшов! Мов лебідь синіми водами якогось казкового озера, плив Павло просторими вулицями. Було так легко й весело, що інколи йому хотілося відірватися від землі, махнути руками, як крилами, і, трохи пролетівши, плавно спуститися на якомусь перехресті вулиць, щоб ще більше бачити й відчувати радість життя.

Чи думав він про Оксану тоді? Хто зна... Не думав і думав. Світ бо увесь для нього — Оксана, а Оксана — весь світ: і сонце (життедайне джерело невичерпне!), і синє небо (безодня життєва!), і зелень та квіти (радість і сльози людські на землі!..).

Весняно-радісний настрій підсилювався ще тим, що коло квиткової каси нікого не було, і Павло зовсім вільно (без нудного стояння в черзі) взяв квиток і вийшов на перон. Здавалося, що все йде назустріч: ніщо не порушувало того святково-спочинкового настрою, який ще зрання був у нього.

А ось ї поїзд! Весело чмихаючи, зупинився коло вокзалу й байдуже викинув з себе два-три десятки різноманих мандрівників і так же байдуже втягував до себе знову ж два-три десятки так само різноманітних і різноплемянних подорожніх.

Павло заходив останнім. Зайшов і зупинився на східцях. Двічі вдарив дзвін, а тоді (абсолютно традиційний!) свисток головного кондуктора, знову (ще традиційніший і ще миліший для подорожуючих!) гудок паротяговий і... поплив поїзд по рейках, сонцем зм'якшених.

Радісно чмихав паротяг, ніби з часом навипередки біжучи, а біленькі хатки (і тополі з ними) тікали на схід, довгі тіні вперед простягаючи.

— Чудово! — майже вголос подумав Павло й пішов до вагону.

Зайшов до першого переділу й зупинився. Враз шез його благодатний настрій: бруд людський очі заплямив.

Якийсь молодик — в синьому вбранні і сірім “кепі”, у штанях “в дудочку з кантиком”, з якоюсь яскравою краваткою на шиї — розсівся на цій лаві, поклавши ліворуч і праворуч себе по валізі, і нізачо не хотів пустити на цю лаву старого кочовика-казаха, що з усієї сили намагався втелющити свої куржуми*) на одну з валіз.

Павло бачить, як пташино-гостре пещене обличчя молодикове то синіє, то червоніє від люті. В очах, що невеличкими вугликами блищать зпід маленького лобика, горить люта ненависть до жовтого раба, що повстає на білого пана.

— Фу, який півник великодержавний, — думає Павло. — А ще й “КІМ”**) на грудях носить...

В цей час власник Кім-у, сірого “кепі” і сорокатої краватки не витримає “тубільного нахабства” і, мов розлючене щеня, кидається до кремезного і спокійно впертого казаха.

Павло миттю робить крок, ловить в повітря занесену руку розлюченого молодика і, скрутивши її, садить його на лаву.

— А ви хто такий? — вигукує сторопілий від несподіванки молодик.

— Павло Найда! — спокійно відповідає Павло.

Той дивиться і хвилину-другу не знає, що відповісти. А тоді, спохватившись, кинув люто:

— А мені наплювать, що ви Найда. Я теж можу назвати себе: Владімір Корольков...

— Дуже мені приємно познайомитись, — іронічно вклоняючись, говорить Павло.

— Не в прізвищах справа, а чого ви тичете свого носа до чужого проса? — уже трохи спокійніше, але все таки люто, кричить молодик.

*) Куржуми — дві торби на одному шматку тканини (часто-густо з килима), що в Казахстані є звичайно вживаним посудом для транспортування дрібних речей. Вони перевішуються через коня спереду, чи ззаду сідла.

**) КІМ — комсомольська відзнака (комуністичний інтернаціонал молоді).

Врешті Павло не витримує і з сарказмом відповідає:

“Потому, что у нас,
Каждый молод сейчас,
В нашей юной,
Прекрасной стране”,

а ви, друже, “кім” носите, а казаха за людину не вважаєте. А я — “шпана безпартейная” — червоніти мушу за вас..

— Подумаеш... — почав молодик, але замовк. Очевидно вирішив, що суперечка не буде вигідна. Мовчки взяв свої валізи, поставив упоперек лави й сів у куті.

Павло оглянувся назад і побачив веселі обличчя казахів, що сиділи на протилежній лаві. Вони посхвачувались і запобігливо звільняли йому місце. Очі їх сяяли радістю, а язики говорили захоплено:

— Джакси адам! Чок Джакси!*)

Сів коло вікна й дивився у степ. Не хотів бруду людського бачити. Святкового настою як не було. Не міг заспокоїтись. Цигарки з кишені витяг і закурив.

Коли поїзд, виїхавши з поливних районів, докотився до сухого богарного степу**) і зупинився на великій вузловій станції — вийшов Павло з вагону. Ходив по перону й не мав наміру повертатися до того вагону, де був: дуже вже сприкрилось йому дивитися на насупленого Королькова і якимсь неприємно було почувати на собі захоплено-улесливу, хвальну увагу казахів. Дуже вони запобігали перед ним. Не любив він сам бути нижчим, але не любив і тих, які принижувались перед ним. Щось рабське, не гідне людини, бачив у тому.

А тимчасом ударив дзвінок, і Павло скочив на східці першого-ліпшого вагона, який був перед ним. Поїзд рушив. На схід пішов тепер. Тікав від зорею вечірньою зашареного заходу, щоб сховатися в горах, синьо-залізною пеленою вечірньою закритих.

Почував, що скоро зупиниться поїзд на кінцевій станції. А там чекає вона. Подумав і злякався: як же зовуть її, хто вона? Аж тепер опам'ятався, що не знає нічого, хоч сам цілком довірився їй. Соромно стало за себе. Ще не відчував себе ніколи таким слабим і неуважливим. Знову питання свердлило мозок:

*) Добрий чоловік! Дуже добрий!

**) Богаря — неполивні землі, напівпустеля (узбецьке).

— А що, як то все жарт? А що, як вона сміється з нього?

Вирішив, що як тільки зустріне її ще раз (якщо справді чекає його на станції), то вже не пустить її так: все розпитає, все з'ясує.

Але знову сумнів: а як вона така, як отой Корольков, що з ним “милу та любу розмову” мав у вагоні? Але ні, не буде так. Не може бути такого, бо щось велике й гарне буває часом в очах її.

Снуються думки в голові Павлові, а поїзд мчить назустріч ночі, що зі сходу на степи сунеться. Ніби злість якусь має цей поїзд, так біжить швидко. Раптом крутий поворот і Павло знову побачив буйну рослинність, якусь річечку і станцію між високими тополями.

— Келес, — подумав. — Вирвалися з пустелі, знову життя починається...

Хвилевий спочинок для паротяга і знову божевільні перегони з часом.

Виглянув у вікно й побачив, що небо вкрите світляною курявою вогнів великого міста.

— Врешті! — зідхнув Павло.

Коли паротяг, відсапуючи важко, зупинився перед вокзалом, вийшов на світлом залитий перон і зупинився, гірко посміхнувшись.

— Оце так умовились! Попробуй знайти її в цьому морі людей. Хоч би й була тут, то де ж то видно побачити її.

А на станції клекотіло, як у вулику. Все квапилось, бігло, кричало. Заплутався в натовпі й не знав, що робити. Дивився на всі боки, але не було й натяку на її присутність.

Хотів виходити вже в місто, але раптом почув, що хтось узяв його за рамено. Оглянувся: незнайомий чоловік років сорока, кремезно збудований, з круглою головою й невеличкими (під лобом) очима, виразно глянув на нього й спокійно промовив:

— Ваші документи? На кого чекаєте?

Обурився, не розуміючи:

— А вам яке діло до того?

— А ви спокійніше. Я — агент ГПУ. Прошу зі мною, — відповів і став набік, пропускаючи його вперед.

Хотів іти, коли несподівано з'явилося вона. Взяла його за руку й потягла до себе. Агент, що йшов поруч, захвилювався і, підійшовши до неї, промовив:

— Гражданка, вам чого потрібно?

— Не “чого”, а “кого”! Ось його: Павла Найду, що я його вже чверть години шукаю на пероні.

— От воно як? А я думав, кого це він ловить очима! — сказав агент.

— А ви його добре знаєте, цього громадянина? — запитав він, пристально дивлячись на Оксану.

— Добре, добре! Колись учились разом, — відповідає Оксана.

Але це не зовсім переконає агента, і він перевіряє документи обох і аж тоді відходить набік.

Удвох на спорожнілому пероні лишилися.

Вона:

У вічі заглядає йому. Тепло з очей своїх випромінює.

Він:

Не вірять їй — роздвоєність і сумнів печать на обличчя його поклали.

Стояли так хвилину, другу, а тоді Оксана (перша):

— Сумнів маєте? Не вірите?

— Так.

— Завтра розкажу все, а тепер ходімо.

Під руку взяла й повела. Підвела до чоловіка, що стояв, розклад поїздів розглядаючи, і промовила:

— Знайомтесь. Це — Володя, мій гість, якого я чекала, а це (до Павла говорила) факультетський товариш мій...

Переглянулись:

— ? ? !

— ? ? !

Кров у голову вдарила, коли пізнав цю краватку сорокату. Глянув зневажливо, голову догори піднявши, і мовчки пішов.

Вона:

Не розуміла нічого, але тривога на обличчя її, мов хмара градова, насунула. Насунула й тепле проміння в очах знищила, знівечила.

Та це на мить одну. Силою з очей, мов блискавкою з хмари, викресало.

— Чекай мене тут! — до Володі кинула і пішла.

Пішла й догнала його. На виході з вокзалу догнала.

— Не тікайте!.. — промовила.

Глянув на неї. В очах силу побачив. Велику силу й благання жіноче велике:

— Не квапся!.. — говорили очі її.

Ішли мовчки, а тоді на візника, що на передку дрімав, нагукнула.

— Готель “Регіна”! — був наказ її.

Квит на кімнату Павлові дала, а сама лишилася. Лиш промовила:

— Надобраніч! Завтра прийду... Рано ще...

Візникові вслід подивилася й пішла. Ішла на вокзал. Голову рівно тримала. Думала. І ті думи на чолі глибокою рисою позначились.

Володя назустріч вийшов. Глянула на нього, а він (очі в землю стрілили) — мовчав.

— Що ж, розкажуй! Усе тільки...

Ішли поруч. Тихо й лагідно. Звичайною ходою йшли спорожнілими вулицями міста великого...

Розмовляли йдучи. Нецікава їх розмова була, бо то сила сонячна з мертвим стовбуром стикнулася: не оживити його...

V.

Прокинулась рано. Коли перший промінь сонячний несмілим зайчиком на підлогу її кімнати скочив — була на ногах уже. У вікно відкрите глянула. Впивалася повітрям свіжим. Міцний запах жасміновий у повітрі ловила.

Узяла гребінь, довгі коси чесала. Впевненість упарі з ніжністю в м'яких руках її почувалася. Були її очі спокійні й лагідні. Поважність у погляді була. Не було й натяку на задерикуватість, яка настрої Павлові роздвоювала. Ніби виросла й постаріла за ніч. Навіть ніс її (слов'янський, з невідразними лініями), догори піднятий трошки, споважнів якось.

Другу косу заплітати кінчила, коли мати зайшла.

— Що це ти, Оксанко, рано так схопилася? — запитала.

— Хочу думати, мамцю. Боюсь, що вдень люди ногами по м'рях моїх ходитимуть...

— Ох, і мудро ти говориш стала!.. Чи не занадто вчено?

І пішла мати. А дочка через вікно в садок скочила, барвінку й м'яти вирвала, а тоді зайшла до кімнати барвінок хрещатий, зелений, з квіточками синіми, як очі її, в косу вплітала. Місця собі не знаходила: чогось великого і неповторного хотілося. Якийсь химерний настрої мала. Згадала пісню весільну, якої від матері ще змалку навчилася. Стала перед дзеркалом, подивилася на себе, а тоді повернулася, і озвалася земля рідна співом дивним в голосі Оксаниному:

“Ой сосонка манесенька,
Літо й зиму зелена,
Наша дівчина
Була в п'ятницю весела”...

Щось велике в душі озвалося. Велике, як Земля, як світ увесь.

“Наша дівчина
Була в п'ятницю весела”...

— повторила Оксана й замовкла. Замислилась.

— Чи не є це атавізм? — подумала. — Тож не була я там, не бачила землі своєї, ні сонця свого не пила на ній, але чую їх...

Хтось постукав у двері. Покликала. Зайшов Корольков.

— Вітаю з святом! — промовив.

Пильно глянула на нього:

— З яким саме, Володя?

— Відомо з яким: з святом міжнародного пролетарського дня праці, з першим травня...

— Ага... Дякую. А я думала... і замовкла. Розчарування на губах застигло. Застигло, як легка тінь хмарки, що на світло-шовковому килимі житнього лану, що квітуче, зупинилась.

Здивований погляд кинув на обличчя Оксані Володя:

— А хіба сьогодні ще якесь свято є?

— Скажи, чи ти маєш іще якесь свято крім (буду говорити одверто) наказаних урядом, чи партією?

— Себто, які свята ще? Релігійні? Ти ж знаєш, що...

— Ні! — перебила Оксана. — Не про те я питала. Але чи ти зрозумієш мене? Ну, от скажемо, чи ти можеш відчувати біль і тугу за тим, чого ти ніколи не бачив і не знав?

— Я таки не розумію тебе сьогодні, — сказав, трохи ніяковіючи, Володя.

— Ну, от твої батьки, діди, прадіди, і пращури навіть, прожили свій вік на Вологодщині. Ти росіянин, але народився в Узбекистані. Чи відчував ти коли тугу (не звичайну, а глибоку, глибоку, коли не розум, а душа, навіть кров твоя, тужить!) за отими берізками кучерявими, чи за весною північною твоєю? Коротше кажучи, за твоєю землею?..

— Не знаю. Мабуть, ні. Душа і кров — атрибути реакційної ідеалістичної філософії, а наше покоління..

— Досить! — перервала нервово Оксана. — Чи ти думати вмієш, чи лише завчати чуже й повторювати його до без-
тями?

Встала, нервово по кімнаті пройшлася і, підійшовши близько до Володі, глянула у вічі йому й сказала:

— То ж ми з тобою не на комсомольських зборах і не на лекції діямату. Можемо ми тут самі собою бути, чи ні?

— Я не пізнаю тебе, Ксеню! — сказав Корольков. — Ти така зразкова комсомолка, а такі речі говориш.

Крізь відкрите вікно (десь на вулицях широких міста великого) почулося “ура”, яке трикратними хвилями вихопилося з тисяч грудей. Володя підійшов до Оксани, взяв її за руку й захоплено сказав:

— Чуєш, Ксеню? То мільйони говорять...

Але Оксана ніби не чула ні того могутнього тисячного “ура”, ні його запальних слів. Стояла й дивилась у простір. В очах її мрія далека стояла.

Раптом затихло на майданах. Покотилось могутнє “ура” в степи безкраї, сонцем спалені. Хвилева тиша і несподівано кілька могутніх оркестр одночасно заграли фанфарний “Сонячний марш”. Оксана чує, як десятки фанфар радісно затужили за сонцем. Ніби прокинулась. До вікна підійшла і слухала, в сине небо вдивляючись.

Зрадів Володя. Підійшов до неї, руку на рамено поклав і промовив:

— Як гарно, Ксеню! Ходімо на вулицю, бо хіба личить нам, комсомольцям, сидіти в хаті під час пролетарської демонстрації?

— Іди сам! Не по дорозі нам.

— Що ти, Ксеню? Чи не той новий твій знайомий так вплинув на тебе?

— Ні! — гірко посміхнулася. — Попробую ще раз пояснити тобі...

Але важко починати було. Певна була, що не зрозуміє він її. Згадала, як про зустріч свою з Павлом у поїзді розказував. Почував вину свою тоді, але не хотів, чи не міг, признатися до неї.

Усі сумніви давні в пам’яті її відновилися.

— Убогу душу маєш, — подумала.

Але раптом надломилось щось. Защеміло серце тугою. Давня дружба, що кінчається, нудьгою в серці застогнала. Так хотілося віру свою втрачену вернути!..

Підійшла до нього, в його очі невиразні глянула й заговорила:

— Знаєш, душа моя тужить за тим краєм, що родив мене. Часто я почувала оту тугу, але не розуміла того. Мені здавалося, що то звичайна нудьга знаходить на мене. Як кажуть, “дівоча хандра в переходовий вік”. Лише після тієї випадкової зустрічі з Найдою я зрозуміла зміст і причину тієї нудьги. Не смійся, але інколи мені здається, що я жила вже сотні років тому. Якось незрозуміла й незбагнена сила в’яже мене з моїм народом і землею моєю...

Говорила йому про степи свої зелені, заквітчані, про ріки повноводі, про синє небо й сонце золоте на йому. А він слухав і не міг зрозуміти почуттів її — чужі й неосяжні вони були для нього. Найбільше хвилювався, що не помічав того ніколи раніш. Думав, що зовсім проста й звичайна дівчина вона була. Навіть не підозрівав такої складності почувань і думок Оксани.

Побачив тепер, що він тратить її, що вона відходить від нього, і ніяка сила не приверне її назад. Знав, що та дружба, яка була в них декілька років уже, нетривка була, бо не мала вона внутрішньої глибокої підстави. Стало тоскно. Щеміло серце гострою тугою за Оксаною, яка, здається, от-от відходить назавжди, ніби вмерти має вона.

Довго переконував її, але вона не слухала його. Лише дала згоду піти з ним на демонстрацію подивитись. Королькову здавалося, що гострота вражінь від величі й сили демонстрації вплине на Оксану, вона забудеться трохи й дасться на розмову.

Добралися до центральних трибун. Керівники партії стояли на трибунах, вітали колони демонстрантів і вигукували гасла. А лави демонстрантів ідуть і йдуть. Ось ідуть узбеки в смужастих халатах і тубетейках, а з другої вулиці росіяни назустріч їм, з третьої — казахи, киргизи...

Величезна збірна оркестра безпереривно грає марші. Стоїть Оксана поруч Королькова й дивиться. Дивиться, ніби шукає щось у цих лавах різноплемих.

— Що ти шукаєш, Ксеню? — питає він.

— Змісту й щирости шукаю, — відповіла Оксана.

Тривожно-благаюче глянув і запитав:

— Ну?..

Посміхнулась ніяково й відповіла:

— Нема цього тут...

Промовчала трохи й провадила далі:

— Все це штучне, роблене й тимчасове. Воно зверху гарне, велике, але на піску побудоване. Ось глянь: ніби всі рівні, однакові, але це лише сьогодні, лише тут на майдані. А завтра? Завтра ти представник вищої “культурної й братської нації”, ти суб’єкт, а оці всі “рівні і вільні” — лиш об’єкти твого впливу й досвіду... Все це фальш, Володю. Брешемо іншим, брешемо партії, брешемо самі собі і так довго, так уперто брешемо всім і завжди, що самі починаємо вірити, ніби ця брехня правдою є...

Аж побілів Володя. За руку стиснув її і засичав:

— Чи ти збожеволіла між людьми такі речі говорити? Ходім відси!

— Злякався? — засміялася Оксана. — Ото таку правду й волю маєш? Ото така “краса й велич”, як ти кажеш, у святі цьому? А я щирости й правди хочу! Чуєш? Хоч трошки, хоч інколи, хоч кусничок її хочу...

Замовкла. З жалем глянула на нього й сказала:

— Нема того в тебе. Нема й не буде. Ніколи не буде, бо ти душі не маєш, як не мають її й ті, які керують тобою.

Сказала й пішла. Не тримав її більше. Лиш стежив за нею, за напрямком її.

— В “Регіну” пішла стерва... Найшла хахла “з душею”, — пробурмотів крізь зуби Корольков.

В цей час проходила карнавальна колона. Несли опудала в чорних фраках і циліндрах чорних з написами: Черчіль, Чемберлен, Янкі. Натовп кричав, свистів і ревів тисячоголосо. Хтось вигукнув:

— Смерть світовому капіталові!

П’яно заревів натовп. Корольков повернувся до карнавалу. Здавалося, що він не знав Оксани ніколи. Вставив два пальці в рот і пронизливо свиснув на довгов’язого “Чемберлена”, що з висолопленим язиком сунувся повз нього.

* * *

Павло сидів у кімнаті й хвилювався. Не знав, що робити: чекати ще, чи йти кудись.

— А може прийде ще! Обіцяла ж...

Хтось постукав у двері. Здрігнувся аж. Підвівся, але знову сів і промовив тихо:

— Зайдіть!

Увійшла й зупинилась коло дверей. Була тиха й покірна. Не міг не вірити їй. Ані гніватись не міг.

Підійшов, за плечі взяв, у вічі глянув. Ясність і тепло з очей промінювали.

— Чого ж пізно так? — запитав.

— Пізно, але назавжди вже..

Блиснули очі Павлові. Усмішка на губи скочила. Як зоря ранкова на плесі Дніпровому заграла вона на обличчі його.

— Чи знаєш, що земля наша співає сьогодні? Співає, бо ще одна блудна донька вернулася до неї.

— Знаю, — сказала і, прокинувшись ніби, глянула на нього й сказала:

— Дякую, що допоміг мені цей шлях знайти...

Сказала й губами гарячими своїми до його вуст припала. Ніби проміння сонячне в землю силу свою вливає, таке тепло і ніжність у поцілунок той влила Оксана...

Зальцбург,

1947.

В ТАЙЗІ *)

(Різдвяне оповідання)

“Ой, визволи, Боже, нас всіх бідних невольників,
З тяжкої неволі,
На ясні зорі,
На тихі води,
У край веселий,
У мир хрещений”. (З думи козацької)

I.

Вузька доріжка прослалася лісом, що чорно-зеленою габою вкрив усе: і пагорбки, і рівнини, і болота карельські. Вікові ялини схилили віття на доріжку, ніби ховали її від людського ока, а вона стрічкою-гадюкою звивалася між ними і, здавалося, от-от вирветься з міцних ялинових пазурів, але далі був знову ліс і ліс...

Все! Немає снаги і доріжка впала безсила і простяглася рівно простеленим рушничком, а віття ялинове вкривало її, і часом, як вивірка скочить з гілки на гілку, сріблястий іней сипався на золоті закрайки рушниківі.

Тиша. Мертва тиша. Доріжкою лісовою, безкрайною ішов Гнат з роботи до табору. Тиша лісова гнітила його стомлену душу. Так хотілося почути щось живе — рух вітру на вершинах ялинових, або вивірку побачити на гілці, але нічого ніде. Могильна тиша в лісі. Здавалося, що не сутінки падають на землю, а щось величне, темне і невиразне спускається на неї. Ще хвилина, друга, і вкриється все темним небуттям безконечної північної ночі.

Гнат ішов мовчки, похнюпившись, нічого не бачучи і не відчуваючи. В душі була порожнеча, немов у цій пустелі-тайзі. Нічого не хотілось і не думалось ні про що, бо життя тягнулось сумною ниткою, і не було нічого, що могло б збудити думку.

Раптом вітер майнув на верховіттях, і заспівали ялини, затужили сосни карельські віковою нудьгою своєю за сонцем і радістю. Гнат стрепенувся, ніби душа прокинулась, і думка-згадка прилетіла з далекої минувшини:

“А сосни гудуть, гудуть...
Чого так сосни гудуть?
Хуртовина, вітри”.

*) Друковано: “Керма”, літ.-наук. кварталник, ч. 1, січень-березень 1946 р. Зальцбург.

Згадалася Україна з любими поетами, згадалося давнє і неповторнє минуле.

Київ. Лук'янівка. Етапна камера для політичних, вірніше для українців. Радість до життя повернутих трупів, і серед них найближчий друг, що йому тільки но замінили розстріл на десять літ заслання. Він демонстративно співає на всю тюрму:

“Боже великий, єдиний,
Нам Україну храни”.

Скільки сили і волі до боротьби було тоді!

Нарешті етап. Начальник конвою, оточений собаками, вимахуючи наганом, кричить:

— На коліна! Конвоїри, почати трус!

І стали всі, ніби прощаючись з Києвом, з усією Україною, на коліна. Тиша запанувала на тюремному подвір'ї. І раптом затужив Київ дзвонами з золотоверхих старих церков своїх. Це Різдво. Велике свято народження первопричини життя.

Це було так недавно і давно. Свят-вечір був тоді.

— Боже великий! — вигукнув Гнат. — Це ж завтра також буде Свят-вечір і буде вісім років, як я засуджений і висланий в цю могилу для живих.

І раптом змінилася думка. Вона потекла швидко, як бурхлива річка карельська, що котить свої темні води у далеке крижане море.

Гнат прискорив ходу і не зчувся, як дійшов до табору. Коли жовтий промінь убогого світла пронизав повітря і впав на засніжену галявину, аж тоді отямився і збагнув, що думка літала в гості, а він тут у неволі і мусить зараз вступити до гидкого, наповненого блощицями і нужденними тілами мучеників таких, як і він, бараку, щоб кінчати восьмий рік животіння. Кінця не видно. Війна відсунула волю на невизначений час. Тепер не випустять — побоятся. А коли й випустять, то чи буде то воля?

— Не злочинця карають, а того, хто вмє бачити і думати, — казав колись його друг.

Гнат добре розумів їх “переков'зу”. Він знав, що мусить умерти або перестати бути людиною.

На останнє піти не міг, а вмирати не хотілось.

Коли він увійшов у барак, то побачив, що там сталось щось нове: всі були на ногах, гомоніли гуртками, дехто пакував речі.

Нічого не розбереш з гамору, але чулися слова-здогадки:

— На Колиму!

— На Урал!

— Ні, на Сибір!

Гнат мовчки підійшов до сусіда по нарах і дивився, як той ретельно спаковував свої речі.

— На етап? — запитав Гнат.

— Пакуйся! — була відповідь.

— Я не поїду.

— Повезуть.

— Ні, не повезуть.

Сусід глянув Гнатові у вічі і побачив міцну волю і зосередженість.

— Тікатимеш, щоб розстріляли, або щоб замерзнути в тайзі?

— Все одно!

— Твоя воля робити дурниці. Подумай, поки не пізно.

— Нічого думати. Що буде, то буде. Не можу більше.

— І не хочу! — додав різко.

Не могло бути й мови про те, щоб зашепити Гнатові якісь передумування чи вагання. Він почав спокійно і зосереджено рахувати:

— 200-250 кілометрів до мети. П'ятнадцять-двадцять кілометрів на добу — це два тижні. По п'ятсот грамів хліба на день — це сім-вісім кілограмів. Донесу! Замерзнути не повинен, адже недарма прожив вісім літ у тайзі — дечому навчився.

Зібрав мінімум речей і всі наявні продукти, виніс все це на двір, ніби потрусити пил, обняв товариша міцно і сказав йому:

— Може повернешся в Україну раніш від мене, а може я й зовсім не повернусь, то скажи рідним і друзям, що Гнат Польовий не витримав дождання. Вітер занадто волею дихав, і я пішов назустріч вітрові.

Заплакав приятель.

— Щасти тобі доле, Гнате! Над усе бережись погоні і завірюхи — це твої найбільші вороги.

В загальній метушні готування до етапу ніхто не помітив Гнатової відсутності, і він щасливо перескочив поруб і зник у лісі.

Ішов назустріч волі.

II.

За ніч пройшов небагато. Сонце зустрічав у сосновому чатиннику на березі ріки Виг. Тут вирішив відпочити і поснідати. Вибрав затишне місце, оглянувся навколо, прислухався до таємничої мови чатинника, чи не чути чого підозрілого, і сів на бурю повалену сосну, що підняла вгору свої руки-коріння, ніби благаючи когось поставити її на своє місце.

Було тихо і врочисто в лісі. Ніщо не порушувало первісної краси цього глухого закутка природи. Поруч шумів Виг, грізними водоспадами спадаючи з гранітних скель. Над соснами піднімалися хмари випарів з його ніколи не замерзаючих крижаних вод.

Раптом щось зашуміло і затріщало в густому сосняку над річкою.

— Погоня! — вдарила думка в голову.

Він скочив на ноги і гострим поглядом обвів ліс, шукаючи місця для схову.

— Фу! Та це ж лосі ідуть з водопою — промовив з полегшенням Гнат.

Гострий погляд і напруження нервів змінилися лагідним спостереженням за обережними рухами двох чудових тварин, що вже вийшли на галявину і гарячими ніздрями нюхали повітря. Видно, почули людину, бо рвучко повернули на схід і зникли в лісі.

Провів лосів очима і почав снідати.

— Ох і мороз — подумав, силкуючись відрізати скибку замерзлого хліба. — Не всидиш довго. Доведеться шукати покинутої лісорубівської землянки і розводити вогонь.

Під'їв трохи, взяв торбу на плечі і пішов. Погода почала мінятися. Вітер з холодної Скандинавії ворушив верхи ялин. Посунули хмари сіро-зеленого кольору і пішов сніг. Гнат намагався примітити напрямок вітру, що бив у передню частину правого плеча. Так думав визначити свій маршрут, коли не буде ні сонця, ні зірок.

Настрій був бадьорий. Вірилось, що це останній етап до довгожданої волі. Гнат почував, що він прокинувся від довгого сну і, як мала дитина тішиться радістю сонячного ранку, так він тішився тим, що почав жити, а не животіти. Нічого його так не гнітило, як довгорічне пасивне очікування. Живий і енергійний від природи, він мусів удавати з себе безвольну істоту, бо найменший вияв волі загрожував фізичним знищенням.

— Вони не люблять сильних людей. Влада нівелює все на своєму шляху, і горді голови, що підносяться над натовпом, нещадно зрізаються гострим мечем, — згадував Гнат київські розмови.

А йому ж так хотілося піднести голову над сірим натовпом, так хотілося йти назустріч сніговій бурі, яка мчала з холодної півночі і нищила молоді пагони буйного життя його народу.

А тим часом вітер дужчав. Почалась метелиця. Сніг ніби пом'якшав трохи і коли оглянешся назад, то червонясті стовбури сосон побіліли від снігу.

Гнат дійшов до болота, на якому майже не було рослинності — лише зрідка убогі ялини стояли занесені снігом. На початку болота Гнат відпочив і пішов далі з надією завидна перейти болото і натрапити на лісорубівську землянку, щоб заночувати. Лісу за болотом не видно було за сніговою бурею, яка заповнила повітря дрібними сніжинками, що, наче комашня влітку, снували над болотом.

Гнат сміло йшов уперед. Не боявся бурі. Він ще з дитинства любив ходити в таку годину, любив боротись з бурею. До того добре знав цю частину Карелії і був певен, що такі болота бувають у ширину не більше чотирьох-п'яти кілометрів, а там піде знову ліс, буде трохи затишніш, і є надія на землянку. Відпочити ж треба, бо вже півтори доби він іде та йде.

Вітер все дужчав. Він грався снігом: то покладе його рівенько на землю, то рвоне знизу, погойдає тим клубком снігової хмари у всі боки, піднесе його аж до неба, і знову шалено кине на болото. Здавалося, що то не вітер, а якась невмолима сила стоголосою сурмою регочеться, тішиться своєю непереможною міццю і не буде їй зупину ніде і ніколи.

— Бач, яке широке кляте болото — подумав Гнат, повернувшись спиною до вітру, щоб хоч трохи передихнути. — Хоч би завидна перейти його.

І він ішов назустріч бурі. Почало сутеніти. Коли повернешся назад і глянеш угору, то сніжинки ніби темнішою заклоною мчали над болотом. Гнат почав хвилюватись.

— А може я вздовж болота йду? Мабуть, так і є, бо щось дуже довго краю немає.

І він повертає праворуч. Йти легко, але ноги тонуть у пухкому снігу і вже й сорочка до тіла пристала, а кінця нема. Не думаючи, він повертає ліворуч, бо бачить, що вечір спу-

скається на землю, а заночувати тут — смерть. Єдиний порятунок — землянка, або хоч ліс.

Врешті ноги попадають між гілля під снігом.

— Поруб! — з жахом вирішив Гнат. — тепер до лісу може бути й десять-двадцять кілометрів.

Це відкриття приголомшило його. Він раптом відчув свою втому — не міг витягнути ноги з ломаччя під снігом. Сів у сніг, як у вату. Відчулось, як мерзне безсиле й спітніле тіло.

— І отак по дурному вмерти? О, ні! Воля так близько вже, бо що значать декілька днів, коли роками ждав!

Вирішив не засиджуватись: лише трохи відпочити і йти. А куди йти? Вперед, чи назад? Назад легко за вітром, але ж далеко (чи вистачить сили?). Вперед важко, але може бути зовсім близько.

Попробував уставати і відчув, що стомлений до краю. Руки й ноги дерев'яніють, здається, що вітер заходить під шапку, і мерзне голова.

— Замерзаю, — подумав. — Негайно йти і грітись!

Ішов ледве ступаючи і не міг зогрітись. Ніч надходила навально. Уже снігу не видно, лише вітер люто вигравав невидимою оркестрою своїх диких симфоній.

Сили все менше й менше. Часом йому здавалося, що він не йде, а лише уявляє, що ноги пересуваються, а він стоїть у сніжному морі і ось-ось упаде, безсилий, і, за хвилину-другу, замерзне. Тоді збирав рештки сил і прискорював ходу. Темно, нічого не видно, а ноги такі важкі, стомлені, неслухняні.

Врешті вітер ніби полегшав. Ще пара кроків, і Гнат побачив стовбур дерева. Ступив далі — другий.

— Усе! Сосновий бір. Та густий який!

Скидає торбу з плечей і падає на неї, обпершись спиною у стовбур дерева.

А вітер літає по соснах, колише їх кучеряві верхи і виспіває своєї пісні.

Гнатові легко і добре. Небезпека минула.

— Посиджу трохи, може затихне вітер, і розведу вогонь, бо землянки вночі не знайдеш, — подумав.

Було так хороше сидіти під цим товстим стовбуром. Відси видно все. Десь ділося оте гідке, засніжене болото. Замість його в сніговій імлі виринув Труханів острів. Ось і трамвай котиться Олександрівським спуском і дзвонить, дзвонить.

— То правда таки, що київський трамвай має наймелодичніший дзвінок у світі, — думає собі Гнат.

А ось із Софії полинули дзвони. Відповіла Лавра з Печерського. Що це сьогодні? Чого так урочисто лунають дзвони над нашим Києвом? Ага! Це ж Свят-вечір сьогодні.

А дзвони дзвонять, і їх звучання колишеться, колишеться над засніженим Києвом, дзвінкою луною віддає в задеснянських лісах і відти котиться на південь, у степи.

Гнатові тепло і затишно, хоч і зима була в Києві. Ось Дніпро, білою ковдрою вкритий, простягся під кручами. На високому березі його, ніби з імистої безконечности, виростає Володимирова гора і парки, Липки і Печерське. А там, ген-ген в далині, наче в прозорих хмарах, гойдаються Китаєве і Голосієве.

Виростають тисячолітні твердині: Лавра, Софія і Михайлівський монастир...

Все це тоне в різнокольорових вогнях. Вогники, наче зорі, переливаються: то зелені і червоні, то блакитні і золоті. А повітря, насичене теплом і радістю, пружно гойдається ніжними хвилями, що грайливо котяться з Подолу, знімаються на кручі Дніпрові і б'ють у кам'яниці вікових церков.

Затихли дзвони. Невідомо звідки, чи то з Софії, чи з Михайлівського, чи може з самого неба, полинув могутній спів:

...“Застеляйте столи
Та все килимами,
Радуйся,
Ой, радуйся, земле,
Син Божий народився”...

— Так! Так! Це Свят-вечір сьогодні!..

Як у казці, виходять парубки в синіх, як сливи у вересні, штанах, у сорочках білих, як молоко, цяцькованих блакиттю та золотом, і ставлять величезні столи — від Володимирової гори аж до Липок.

З Подолу піднімаються дівчата з очима синіми, як небо, з косами, як достигаюча пшениця в степу, накривають столи килимами квітчастими, наче луки придніпрянські у червні, і разом з парубками підхоплюють цей могутній спів:

“Та кладіть калачі
З ярої пшениці,
Радуйся,
Ой, радуйся, земле,
Син Божий народився”...

І радується золотий Київ, веселиться вся Україна, і тішиться земля українська родюча і все славить народження першої причини життя.

Гори вкриті народом. Столи вгинаються від плодів землі родючої і праці чесної, а колядка неповторною симфонією лунає над усім і котиться пружним повітрям на захід до Бескидів і на схід до Кавказу.

Гнат ніби бачить, як летять ці звуки і будять до життя сонні ще чорноземи.

Він летить за колядкою і співає його душа звільнена:

...“Радуйся.

Ой, радуйся, земле,

Син Божий народився!”...

III.

Коли Гнат розкрив очі, то побачив декілька чоловік, що стояли над ним. Вирішив, що піймали його. Нудьга здавила серце, і дві великі сльози скотилися з-під опущених повік.

— Не мучте! Убийте швидше! — промовив тихо.

— Ото герой який! Убийте. А нащо ж ми тебе снігом дві години терли? Уставай вечеряти краще! — почулось з гурту.

— Дякуй Богові, що впав під дверима нашої землянки, а то замерз би.

Не вірилось Гнатові. Та коли його посадили за стіл, на якому стояв казан рижової куті і відро узвару, то він відчув, що це свої.

— Хто ж ви хлопці? Де я?

— Розкажи йому, Романе, коротко, та будемо вечеряти.

— Слухай же. Ми такі, як і ти втікачі. Живемо тут і ждемо слушного моменту, щоб прорватись далі. В ясну погоду не йдемо, бо сліди будуть — піймають. В таку, як сьогодні не йдемо, щоб не загинути, як ти ледве не загинув. Коли піде рівний і м'який сніжок, то й підем. Якщо хочеш з нами, то візьмемо й тебе.

Чи хоче він? Не витримав, і теплі сльози радості потекли з очей.

Сіли вечеряти.

Хтось почав колядку:

“Бачить же Бог, бачить Творець,

Що мир погібає”...

Весело горіли дрова в печі. Урочисто лунала колядка, а надворі ревіла буря. Та вона була більше не страшна Гнатові...

А Р Е Ш Т *)

Був червень. Початок холодного літа 1933 року. Уже третій день безугавно йде холодний дощ. Сиджу в хаті сам. Брат Карпо пішов на роботу в “воєнведі”, батько до колгоспу, а мати на город копати картоплю.

Відчиняються двері, і хтось чужий заходить до кухні. Виходжу. Чоловік років 28-30. Зодягнений просто: юхтові чоботи, сірі замурзані штани і суконний френч. На голові кепка. Поверх цього всього — брезентовий дощовик з кобеняком.

— Добридень!

— Доброго здоров'я!

— Чи тут живе Данило Волиняк?

— Тут, але його нема дома, — відповідаю.

— А ви його син?

— Так.

— Той, що з Києва приїхав?

— Той самий.

— Значить, старший? Павлом зветесь?

— Еге.

Посміхнувся загадково і продовжує розмову.

— Дуже добре. Мені вас і треба. Дозвольте познайомитись: я уповноважений району по паспортизації.

Я здивовано дивлюся на нього і кажу, що паспортизація району мене не обходить, що я, як мешканець Києва, паспорт в районі одержувати не маю, бо вже одержав його в Києві.

— Знаю, знаю, але справа зовсім не в тім, що ви думаєте. Ви нам потрібні для проведення політично-масової роботи в зв'язку з паспортизацією прикордонних районів.

“Ще цього не вистачало! — думаю собі. — Ще й активістом маю бути в такій делікатній справі”.

— Не розумію вас, — кажу вголос. — Яка може бути масова робота в цій справі? Дати чи не дати паспорт — це справа виключно міліції. Коли ж потрібна якась технічна допомога, то ви маєте до ваших послуг сільраду і місцеву інтелігенцію, хоч би вчителів. Я ж чужий чоловік, приїхав до батьків на декілька днів і не маю ні часу, ні бажання займатись цією роботою.

*) Розділи з незакінченого твору.

— Вчителі?! — здивовано вигукує він. — Та ви ж знаєте, що це гниль із гнилі, що це лінюхи та саботажники. Та хіба вони підуть? Та хіба ми їм довіряємо? От ви, то друга справа! Ви старий комсомолец і активіст села. Ви тут родились і вирости, то знаєте добре людей. Кому ж допомогти, як не вам?

— Ні, не підю! — заявляю рішуче.

— Як то не підете? — дивується він. — Хіба ви вже погорджуєте районом? Перевчилися в Києві? Та, врешті, ми маємо право мобілізувати всіх, кого нам треба.

— Маєте, то й мобілізуйте, а я у вас не на обліку і вам не підлягаю.

— Ого, то ви вже, я бачу, гніваєтесь, і переходите на формалізм. До чого тут облік? Я ж не беру вас насильно, а прошу від імени РВК та РПК¹⁾.

Сама думка вгрузнути в роботу, яка матиме такі фатальні наслідки для сотень тисяч людей, викликає в мене огиду, але щоб відчепитись від цієї нахаби, я даю згоду піти один раз, бо за день-два я маю виїхати до Києва.

— От і чудово! — радіє уповноважений. — Я так і знав! Так і в сільраді казали, що Данилові хлопці, а особливо Павло, не відмовлять.

Входить мати з городу і здивовано дивиться на мої збори.

— Куди це ти збираєшся? — питає.

— То ми підемо з вашим сином на Нові Думські хутори зробити деяку роботу. Я з району по паспортизації приїхав, — відповідає він поперед мене.

— То хоч поснідай. Це ж далеко, — каже мати.

— Не буду снідати. Я скоро прийду.

Одягнув пальто. Взяв тютюну в кишеню, і вийшли з хати.

Дощ порідшав, але крупні краплі його падають на калюжі по вулицях. Сильний, рвучкий західній вітер обіцяє нарешті розігнати хмари.

Іду нехотя. Злий на себе, що пішов. Хотілося плюнути в обличчя цьому представникові влади і піти додому, але боюсь — будуть поганої думки про батька та брата, що живуть тут.

Мовчки дійшли до Случі і пішли по мосту. Ніхто нам не зустрівся по дорозі. Коли перейшли річку, то з села вслід

¹⁾ РВК — Районовий виконавчий комітет.

РПК — Районовий партійний комітет.

за нами виїхала підвода. Коні добрі, військові, легка нова бричка з колискою спереду для двох-трьох чоловік.

Коли віз порівнявся з нами, то візник зупиняє коні і питає:

— Куди йдете, хлопці?

— На Думські хутори, — відповідаємо.

— То сідайте — підвезу!

— Сядемо, — каже мій супутник. — Швидше доїдемо, а то така погода...

— Сядемо, — згоджуюсь і я.

Мій компаньйон бере мене під руку і висаджує на віз. Я сідаю на колиску біля візника, а уповноважений поруч мене. Отже мене стисли посередині в колисці.

— Чиї це коні? — питаю у візника.

— Хіба не бачите, що військові?

Відповідь цілком нормальна, і я нічого не підозріваю. Хоч і погана дорога, але коні ситі — біжать добре. За чверть години ми були коло Думських хуторів.

— Тут нам злазити, — кажу до свого супутника.

— Ні, не тут, а далі, — перечить він.

Це мене розсердило.

— То хто ліпше знає? Я ж тут таки виріс.

— А я вам кажу далі, — настоює він.

Бачу, що щось не те, але ще не зрозумів усього.

— То добре, — кажу. — Хочеться тобі в таку погоду їздити, то їзди, а я тут злізу і чекатиму на тебе в першій хаті.

Хочу взяти за віжки і зупинити коні, але візник передає віжки “уповноваженому”, а сам вийняв нагана з кишені і, наставивши цівку мені до шиї, чистою російською мовою запитав:

— Ви знаєте, куда ви едете?

— Ні, не знаю!

— Так я вам скажу: в ГПУ! Ні слова більше, ні двіженія, а то прістрелю преждевременно.

Мій супутник коні батоном, батоном, і за десять-двадцять хвилин ми вже в місті.

Хоч як я дивився, але нікого знайомого не зустрів. Через місто мчали галопом і на повному ходу заїхали в двір ГПУ. Велика дощата брама зачинилась, і я зник для світу, зник невідомо куди.

Робота “тонка й чиста”.

П. Волиняк на лещатах у Пуші-Водиці, поблизу Києва. 1930 р.

Тільки но зупинились коні, як до воза підскочив конюх, а двоє агентів, які арештували мене, кинувши йому віжки, зіскочили з брички, глянули один на одного і задоволено засміялись. Очевидно, раділи що так вдало "обделалі дело".

Та це лише одна мить. Враз знову набрали серйозного, “ділового” вигляду і звернулись до мене:

— Слезать і следовать за нами!

Я зліз і “последовал”.

Заводять мене до маленької кімнати, в якій сидить лише секретар. Вліво від дверей — маленький столик, заставлений паперами. За столиком молодий хлопчина з зачіскою “йоржиком”. В кімнаті ще один стілець у другому кутку. Секретар оглянув мене байдужим поглядом і мовчки кивнув на стілець.

— Сідайте!

Я сів. Оглянувся по кімнаті і чекав, що мене відведуть до камери, а секретар зараз має оформити анкету на мене.

Але секретар не квапився: то потягнеться, то позіхне, то знову схилиться над паперами. Я попросив дозволу закурити.

— Курить, як маєте.

І я курю цигарку за цигаркою.

На диво, не хвилююся. Все це сталось так раптово і несподівано, що приголомшило мене, вбило здібність активно мислити. Я ніби вчадів, або переспав. Хочу зібрати свої думки, хочу знати причину арешту: чи це звичайний арешт за підозрою, чи викрито наш гурток? Коли ж за підозрою, то чи зв'язано це з Києвом, чи Кубанню, чи просто — як син Данила Волиняка?

Але всі намагання марні. Я як уві сні: ні хвилювання, ні гостроти думки — всі особливості мого характеру раптом покинули мене. Я ніби не я, і голова якась дивна — байдужа до всього.

Так я просидів цілий день. Коли мені треба було вийти на двір, то секретар мовчки вийняв із скриньки наган і, націлюючи його мені в спину, сказав:

— І д і т ь !

Вернувшись назад, сідаємо: він за стіл, а я на свій стілець. Сидимо.

— Що за okazія! — Мали б хоч якийсь допит зробити, чи до камери відвести.

Я вирішив, що арешт зв'язано з гуртком. Отже повезуть до Києва.

Починаю стежити за секретарем. Бачу — запакував великий пакет паперів, заліпив конверт і поклав на ньому п'ять сургучевих печаток: чотири по кінцях і п'яту в центрі.

— Чи не мені ті “рекомендації”?

І справді, секретар перевертає конверт, і я бачу, як його рука виводить:

“Г. Киев, Вольняк П.”

Ясно, що я їду до Києва.

Під вечір секретар виходить з кімнати, а в кімнату входить високий, кирпоносий та губатий чекіст. Худі та довгі ноги його щільно обтягнені штаньми “галіфе” захисного кольору. Одягнений у модний тоді на провінції френч. Збоку висить величезний кольт. Гидотне обличчя в прищах доповнює портрет цього типового волинського чекіста.

— Єслі не ошибаюсь, ви Волиняк? — питає він, фальшиво сміючись.

— Так, — відповідаю.

— В такому случає, добрий вечер, товарищ Волиняк.

— Доброго здоров'я!

Бачачи, що я відповідаю по-українському, він теж переходить на українську мову.

— Ви, мабуть, думаєте, що ви арештовані?

Я здивовано глянув на нього.

“Що це ще за черговий фокус” — думаю, але вголос відповідаю:

— Не думаю, а певен.

— Я так і знав, — сміється довгоносий. — Мушу вам сказати, що ви помиляєтесь. Ми вас беремо за свідка в одній дуже важливій справі. Але справа настільки складна, що ми мусимо і свідків ізолювати.

Я не витримую і заявляю:

— Облиште цю комедію. Це зовсім зайве, і я не настільки наївний, щоб повірити вам. Та й що вам з того, коли я повірю в цю вигадку?

— Дивний ви чоловік, — нервується чекіст. — Звичайно, я не маю наміру гратися з вами. Якщо так, то даю вам слово чести чекіста-комуніста, що як ви будете добре поводитись в дорозі, то за два-три дні ми будемо дома. Ви знаєте, що значить слово чекіста-комуніста?

— Знаю, — кажу я, посміхаючись, — але не вірю. А що я дома буду, я певен, але не за два-три дні, а за три-чотири місяці, бо я не винен: мене мусять випустити.

Він бачить, що не обдурить мене, але не здається:

— Думайте як хочете, а я вам сказав те, що я знаю. Сьогодні ми з вами поїдемо в одне місце.

— Куди? — питаю. — До Києва?

— А ви звідки знаєте, що до Києва? — сердиться він, бачачи, що всі його трюки не вдаються.

— По ваших очах бачу, — сміюсь я.

— Бросьте шутить, — додає він похмуро, але вже зовсім безсило, переходячи на російську мову. — Лучше скажите, чем ми будем хлеб в дороге резать. У вас есть ножик? — додає раптом і дивиться на мене “в упор”.

“А що, боїшся, кате?” — думаю я, і це мене тішить.

— Ні, нема, — відповідаю.

— Жалко, — каже він, не спускаючи з мене очей.

— Ну, а вилку або щось таке, щоб колотись, маєте?

— Ні, не маю.

— Гм... А як же ми їстимемо?

— А може маєте бритву, чи голку, чи будь-що гостре?

— Нема, нема нічого, а як так боїтесь, то пошукайте, — відповідаю зі зневагою.

— Що значить “боїтесь”? — обурюється герой ГПУ. — Просто цікавлюсь і все, — але не витримує й червоніє.

Нарешті виїхали. Ті самі коні, лише візник інший. На вокзалі сидимо мовчки, а візник узяв нам квитки в купе м'якого вагону.

Ідучи до вагону, чекіст дає останні вказівки:

— Не слід у вагоні виявляти, хто ми й що ми. Просто двоє товаришів їдуть. Якщо вам треба буде вийти, то й я з вами піду. Попереджаю, що втеча неможлива, — додав, дивлячись на мене.

— Не бійтеся, — кажу, — не маю чого тікати.

В нашому купе їхало ще двоє типів — очевидно якісь “ответработнікі”. Зайшли до вагону, сіли; один з них відразу витяг масло й булку, дістав ножа, й ми сіли їсти.

Повечеряли. Закурюю і виходжу до коридору. Чекіст слідом за мною. Зупиняюся біля вікна, і жадібно п'ю вечірне повітря. Під'їжджаємо до Коростеня, колишньої столиці землі деревлянської.

Защеміло коло серця. Чи побачу ще вас колись, краєвиди поліські? Чи впиватимусь знову цими пахощами вечора поліського, у яких усе є: і пах полину й материнки, і ніжні запахи сосни та липи. Все це змішується в вечірній прохолоді і викликає з глибини душі якийсь атавістичний смуток.

Щось торкнуло мене за руку. Оглядаюся — чекіст лівою рукою торгає мене за плече, а правою тримається за кольт.

— Ідьомте спать. Бежать не удастся, — заявляє мені.

Щезла поезія, і мене знову оточила брудна большевицька дійсність. Хвильку вагаюсь: чи розбити цю гидотну горбату носяру і скочити у вікно з поїзда, чи йти до вагону? Ні, йти до вагону, бо не варто вмирати ради того, щоб розбити лише одного носа.

Іду й лягаю спати.

* * *

Другого дня прокидаюся рано. Під'їжджаємо до Караваєвських літників. Ще хвилинка-друга і з'являється Київ — золоте місто, що купається в ясно-зелених хвилях рослинності. Пригадався вірш:

“А над Києвом золотий гомін,
І голуби, і сонце. —
А внизу Дніпро торкає струни”...

Іду бадьоро по гамірному пероні. Поруч мене чекіст, що боїться відстати і на сантиметр від мене, щоб я не втік у натовпі.

Заходимо до станційної комендатури ГПУ.

Чекіст зупиняє мене в кімнаті, а сам мовчки підходить до телефону, бере слухавку і важно говорить:

— Прошу комутатор ГПУ. Хорошо. Товарищ комендант? Вишліть авто — везу Волиняка! Так? Хорошо.

Повертається до мене і говорить:

— Ідьомте!

Я пішов, він слідом за мною.

Виходимо на майдан перед вокзалом. Ясний, соняшний ранок. Гамірлива і заклопотана юрба метушиться на майдані. Яюсь сумно, що ніхто не помічає мене, ніхто не звертає уваги на те, що йде в'язень, який, може, востаннє бачить оце веселе київське сонце, оце, хоч і важке та сіре, але все таки “вільне” життя.

Кроків за двадцять-тридцять від головного входу у вокзал стояв “чорний ворон” і глухо гудів своїм мотором. Сідаючи в цю справжню карету смерти, я востаннє глянув на монументальну будівлю вокзалу, а потім на ясно-золоті кучері київських гір. Стало легко на душі. Якоюсь радістю наповнилось серце під впливом цих ніжних тонів: ясної зелені садів і світло-жовтої охри будинків.

Київ! Це ти, оте старовинне місто над величною рікою, що будиш стільки почувань у серці кожного українця! Це

ти, володарське місто землі української, до якого простягаються брудні руки ворогів зі сходу й заходу, але ти стоїш чисте й незаплямоване, як золотий лебідь на блакитному небі...

Входжу до брудної закривавленої скриньки, яку називають “чорний ворон”. Закрились дверцята, і стало темно, як у могилі. Лише маленька дірочка в стелі, та й та задротована, а зверху ще й дашок над нею. Ні єдиного промінчика, лише трошки свіжого повітря крізь те “вікно” доходить.

— Оце й усе, — вирішую собі. — Оце й кінець! Але не трачу надії, бо... в очах все ще стоїть Київ золотий. Згадався Сосюрин вірш:

“Всі ми ніжні;
Кожен з нас
Любить сонце, квіти й сміх,
Але більше ніжності немає,
Як умерти за других”.

— Ну, що ж — потішаю себе, — не я перший, не я й останній. Мусимо спокутувати за лібералізм і любов наших братків до “братнього народу”.

“Ворон” глухо гуде мотором і мчить широкими вулицями міста. Я нічого не бачу, але по руху авта відчуваю перехрестя вулиць. Ось ідемо Шевченківським бульваром, і я марно пробую крізь вікно в стелі побачити хоч одну з великих тополь...

Ось ми на Фундукліївській. Минаємо оперу, перетинаємо Володимирську і... заглух мотор: “ворон” власною вагою котиться вниз до Хрещатика.

Хрещатик... Уявляю собі його, оцей прадавній, як земля українська, Хрещатий яр! Чи побачу ще хоч раз тебе, чи може сьогодні ще куля гепеушника проб'є мені потилицю?

Ще один поворот праворуч і тепер жодного сумніву: їду в Липки, в стародавній горяний Київ, у колишню княжу столицю, де тепер на Катеринівській вулиці нахабно розташувалося ГПУ.

Стало тоскно. Мороз пробіг тілом. Знаю добре, що відти нема повороту.

Зупинився “ворон”. Хвилина, і двері відчиняються. Виглядає та сама морда.

— Виходьте. Ми приїхали.

Заходимо до комендантської кімнати. Мій супутник кладе пакет з п'ятьма сургучевими печатками на стіл, одержує

квит, прощається з комендантом і, не дивлячись на мене, виходить.

Я зневажливо дивлюся на нього і кажу вслід:

— Аж тепер я знаю ціну слова чекіста-комуніста!

Оглянувся, але нічого не сказав і вийшов. Комендант глянув на мене, але, нічого не зрозумівши, почав ліниво заповняти анкету на нову жертву “советського правосудія”.

* * *

Нарешті, сяк-так домучили анкету. Домучили, бо я не міг сказати, де саме й коли народилися мої дід та баба по матері і по батькові. Не знав я й дівочих прізвищ своїх бабусь. Ще мав клопіт з переліком родичів за межами ССРСР. Десь були в Сполучених Штатах чоловік моєї тітки по матері і його син, мій стриешний брат, але я не знав їх точної адреси.

Комендант, який заповняв анкету, не міг лишити ті шпальти незаповненими і довго допитував мене, але це, звичайно, не помогло: я вперто відповідав:

— Не знаю. Забув.

Він знизав плечима й дав мені на підпис кожду сторінку величезного (щось на 80 запитань) запитника, а тоді самовдоволено потягнувся, заклавши руки за голову, потім устав і натиснув гудзик електричного дзвінка. З’явився “боець” ГПУ з наганом. Комендант дав йому якийсь папірець і промовив:

— Відведіть

“Боець” міряє мене очима, виймає наган і наказує мені йти. Коли ми вийшли в коридор, дає вказівки:

— Руки на спину! Не оглядатись! Не зупинятись, йти куда велять. За невиконання одної з умов — стріляю без попередження.

Іду. Конвоїр бурмоче:

— Вліво, вправо, просто.

Слухаюсь. Проходимо двор, проходимо другий, проходимо якісь ворота і... очим своїм не вірю: триповерхова в’язниця в центрі міста, а я за три роки перебування в Києві навіть не підозрівав цього.

Так. Вона таки! Справжня тюрма: великі залізні двері, величезна сталева колодка на дверях і десятки задротованих вікон, але жодної живої душі не видно.

Вартовий мовчки приймає папір від мого провідника, тоді смикає за дріт у дверях. Сильний пронизливий дзвінок збуджує мертву тишу. Відкриває двері, і я зникаю в дірі.

Все! Життя кінчилось. Чи повернулось? Мабуть, ні.

Стало байдуже до всього. Я нічого не чую, не бачу, не відчуваю. Для чого це все? Адже повороту нема!

Хтось гукає. Глянув угору по сходах. Стоїть "боєць" ГПУ без пояса, без картуза, сорочка розхристана, на ногах валянки, хоч сьогодні 23 червня.

— Сюда йдіте! — наказує він, очевидно лінуючись спустатись до мене.

Іду по сходах. Веде мене до умивальні, наказує роздягатись. Роздягаюсь, але йому мало: дає наказ бути голому зовсім. Механічно виконую.

Трусить одяг, перешукує рубці в штанах, а тоді робить "персональний обиск": дивиться у ніс, у вуха, в рот, мацає волосся, наказує підняти руки, ноги і т. інш.

Упевнившись, що ні бомби, ні гармати я не маю, дає мені кусок мила і каже:

— Мийтесь!

— Я не хочу митись.

— Що?!! — дивується "боєць", аж очі його більшають від того.

Миюсь. Він дає мені тюремний одяг: білизну, штани, якусь піджачину і ликові лапті. Мое все забирає.

— Тепер у камеру. Вас дали після перевірки, отже харчі матимете завтра лише, бо на вас не видали.

Подумав, а тоді додав:

— Якщо лишиться щось, то вам дадуть трохи.

Але то мене не цікавить --- все одно кінець. То хіба треба їсти? Для чого?

Спокійно йду до камери, яку показує мені ця ряба личина.

(Оповідання не закінчено).

КАМ'ЯНЕ МІСТО

1. Петро

Вийшов з юрти, підійшов до коня, що, вже осідланий, стояв на припоні, і аж посміхнувся від радості:

— Таки їду! Таки вирвуся звідси!

Радів, що їде, бо вже задихався в цьому степу. Уже, як казав сам до себе, ці “довгі азійські рублі” йому боком вилазили. І справді, було чого тішитись, бо цього півроку, що прожив тут, у цьому чужому краю, серед чужого й невідомого досі степу, населеного незаними людьми, таки добре втямки вдалися. Найгірше допікало незнання мови. Цілими місяцями не говорив ні з ким. Хіба що з перекладачем, але з ним уже остогидло говорити, бо вже все переговорили.

Тож не диво, що радів їдучи. А коли виїхав з поливних земель, і перед його очима простяглася хвиляста сіро-зеленого кольору богара, то безпричинний сум обгорнув його душу, затьмив радість, що була полонила його істоту.

Це був не той сум, що вогнем пече душу за чимсь близьким, коли все втрачено й не вернеться, а інший, невиразний, про який у пісні співається:

Не жаль тої доріженьки,
Що пилом припала,
А жаль тої дівчиноньки,
Що марно пропала...

Це був сум за весною втраченою. Не мав сумніву, що степи, сонцем спалені, цей сум навіяли на нього. Був кінець серпня, спека понад сорок ступнів стояла, а вже осінь вкрила землю і смертну печать на сонцем спалену богару поклала. Петро підганяв коня, щоб швидше виїхати з богарних степів та потрапити в смугу поливних земель, що широкою оазою оточували місто. Коли на обрії побачив перші стрункі тополі, а серед першого люцернового лану почув дзвінок перепілки, то зупинився і, скочивши з сідла, підвів коня до арика, розгнуздав і напоїв. Потім дав йому скубнути трохи люцерни, а сам розминав зімлілі ноги, ходячи понад ариком.

Освіжившись трохи свіжою водою, Петро бадьоро скочив у сідло і з веселим уже настроєм поїхав далі. Що ближче до міста, то більше ознак життя зустрічалося на шляху. То

смагливий узбек назустріч двоколісною арбою їде (на коні верхи сидячи, а на оглоблі ноги спустивши) і виспіває своєї, безконечної, як степи оці, пісні; то ловці перепілок з сіткою зустрінуться, на трохи незвичного вершника оглядаючись; то зустрінеться якась жінка, що, вгледівши Петра, оглядається, чи нема когось поблизу з своїх, і впевнившись, що, крім сонця і його, ніхто не бачить її, відкидає паранджу через плече і сміється солодко, по-східньому, виблискуючи білими зубами, граючи вогкими і чорними, як сливи у вересні, очима.

Це розважало Петра. Він уже забув про те, що якусь годину перед тим гнітило його. Наспівуючи, він навіть і не зогледівся, як перед ним вирости перші жовті дували старого Ташкенту. Проїхав ще трохи і завернув до чайхани. Розсідлав коня, доручив його годувати й напувати, а сам, умившись і сляк-так причепурившись, сів на трамвай і поїхав до університету.

Він ще не був там, бо документи подав поштою і одержав відповідь, що мусить тримати іспит з одної з місцевих, середньоазійських мов. Це найбільше лякало його. Сходознавством він цікавився давно, і йому конче хотілося вступити до університету, але незнання мови могло перешкодити.

До університету потрапив без особливих труднощів; там йому пояснили, що сходознавчий факультет є майже самостійна одиниця і міститься в окремому будинку на Ленінградській вулиці. Пішов туди. Хоч більше трьох років провів у стінах вищої школи, бо вже закінчив інститут, а все-таки, входячи в широкі університетські двері, хвилювався, як новак. Почував, що вперше вступає до вищої школи, бо вузько-спеціальний інститут, який він закінчив лише тому, що туди вдалося дістати відрядження від "комнезаму", не задовольняв його. Вважав, що технічні ВУЗи не дають всебічного розвитку, і на "технічну пошесть" своїх сучасників дивився зі зневажливою погордою. Вважав цю моду за втрату особистості, впадання в шабльон.

Зайшов до секретаря факультету й запитав, як стоїть справа з його прийомом.

— А-а-а, то це ви той Петро Шаблюк! ... зрадів секретар.
— Мали ми з вами клопоту тут...

— А чим же я наробив вам такого клопоту? — запитав здивовано Петро.

— Та знаєте, ми довго ламали голови: прийняти вас, чи ні?

-- Які ж причини для такого вагання?

— Бо ви вже маєте вищу освіту, і ми не віримо, щоб ви вдруге вчилися. Власне кажучи, я й сам дивуюсь, чого ви, маючи такий добрий фах, на цей факультет ідете.

— Бо цікавлюсь сходознавством.

— Ага, тепер розумію! Екзотика вабить! Це характерно для всіх, хто недавно в Азії, але це минає з часом.

-- Не екзотика, а сходознавство вабить мене, — трохи нервовим голосом повторив Петро.

Секретар, помітивши Петрове невдоволення, перейшов на офіційний тон.

— Отже, товаришу Шаблюк, приймальна комісія зарахувала вас до складу студентів без іспитів, але з умовою складення іспиту з однієї з корінних мов.

Петро завагався. Лякав його той іспит, бо якраз тієї мови він і не знав.

— А чи не можна пізніше трохи скласти? — запитав не-сміло.

— Ні. Постанова комісії — остаточна, і міняти її не будуть. Але ж ви складете той іспит, бо, мабуть, же щось знаєте, коли так сходознавством цікавитесь, --- іронізував секретар.

Петро вирішив не відповідати і запитав, коли має скласти іспит з казахської мови.

— Іспити з казахської мови закінчились сьогодні перед обідом, але я можу скерувати вас до професора Темірханова на квартиру.

— Дуже прошу вас, — заявив Петро.

Секретар узяв аркуш паперу і, почавши писати, запитав: — Як вас писати: таки Шаблюк, чи Саблюк? Тут же все по-російському! Це вам не Київ, а Ташкент.

— А як ваше прізвище, товаришу секретар?

— Шифман. А що? — спитав, не розуміючи, Петра.

— А чому не Шифманов, скажемо? Це ж не...

— Що-о-о? — аж підвівся секретар. — Ви хочете сказати, що тут не Бердичів, а...

— Не хвилюйтеся, не гарячіться, — перебив його Петро. — Чи я хотів так сказати, чи ні, а ви вже сказали. Дивіться, щоб не було погано з того!

Секретар схаменувся, що погарячкувався трохи рано, й замовк. Мовчки дописав скерування і, подаючи Петрові, сказав:

— Й там написав не Петро, як ви пишете в анкеті, а Пьотр. Думаю, що за те не пришите мені “націоналізму”.

Петро поступився й собі, щоб хоч трохи згладити цей несподіваний і небезпечний конфлікт. Записав адресу професора, розпитав дорогу до нього і швидко пішов до виходу з канцелярії.

Рвучко відкрив двері і майже зіткнувся з дівчиною, що мала намір відкрити двері.

— Ой, пробачте! — вражений несподіванкою, озвався по-українському.

Помітив свою помилку і зніяковів ще більше. Йому здавалося, що вона подумає, що він навмисне української мови вжив, щоб демонструвати перед нею свою оригінальність. Гарячково почав перепрошувати по-російському. Дівчина теж зніяковіла — не так від несподіванки, як з Петрової розгубленості. Аж зашарілась. Тільки очі її, великі й злякані трохи, синіли ніжно, а все обличчя — горіло як мак.

— Та то нічого, Боже мій! — хвилювалася дівчина. — Пустить мене...

Петро аж тепер помітив, що й досі стояв на дверях, загородивши їй дорогу до канцелярії. Поступився, вона пішла. Тільки поглядом здивованим кинула на нього. Навіть не оглянулась. Тільки косою, довгою й товстою, махнула, двері закриваючи.

Петро стояв і сердито дивився їй услід. Ніби вона чимсь завинила перед ним. Було прикре почуття приниженості й сорому. Лаяв Шифмана, звалюючи всю вину на нього:

— Це він, паскуда, — думав, майже шепотів Петро, — рознервував мене так, що я повівся перед дівчиною так, наче я не хлопець, а якась мамалига несолона.

Навіть забув, що йому до Темірханова треба. Тим часом двері з канцелярії відчинились, і вийшла знову вона, але вже лагідна й спокійна. Глянула на нього й посміхнулася: щиро, по-товариському. Хотів підійти до неї, але дівчина несподівано швидко пішла до вихідних дверей. Зупинився на півкроці в нерішучості, а вона зникла, знову не оглянувшись. Але йому здавалося, що він ще досі бачить її гарні ноги, високий стан, пишну русу косу, що звисала аж до пояса.

— Чудова, — подумав, аж головою кивнув. — І де вона така тут, аж на краю світа, виросла?

Тішив себе думкою, що ще зустрінеться з нею, бо це, безперечно, або студентка старших курсів, або вступає, як і він. З цією думкою вийшов на вулицю і пішов шукати квартиру професора Темірханова.

Був уже пізній час. Сонце вже звернуло з полудня і котилося на захід в бік старого міста. Хоч з розпечених за день вулиць пашило спекою, але з ариків, що жебоніли під густими кара-агачами вздовж усіх вулиць, уже дихало прохолодою. Місто прокидалося від полудневого сна, і вже гра-ло й дзвеніло оживаюче життя по його вулицях. Але Петро якось не помічав того всього. Бог зна чого, раптом згадалася рідна Біла Церква. Здавалося, що він іде на Заріччя і любить, як Рось грайливо перекочується через греблю і, збиваючи білу піну, спадає вниз, щоб нестримно гнатися далі й далі. Його думки, як ті хвилі прозорі, гналися одна за другою легко й безжурно. Бігли і зникали в даліні, бо не мали сили нагнати одна другу. Не помітив навіть, як над тими хвилями виросла вона, ота невідома гарна дівчина з грайливими синіми очима, з товстою косою й м'якими лініями її, може аж занадто жіночих, ніг.

Так ішов і марив. Але небавом схаменувся, піймав себе на цих мріях, посміхнувся, подумав:

— Як русалка степова полонила і мріяти змусила...

Це протверезило його. Петро відірвався від мрій і спустився на забруковану землю великого міста, що вже прокидалося від полудневого спокою. Петро з цікавістю спостерігав, як на вулиці виходили заспані власники чайхан, крамниць та будинків, відрами черпали воду з ариків і поливали вулиці. Вода аж шипіла, падаючи на розпечене каміння. Було важко дихати теплими випарами, і здавалося, що не тільки люди, а й дерева навіть, нетерпляче чекали, коли десь в імлі старого міста зникне оце немилосердне сонце, щоб, нарешті, спочити й дихнути нічною свіжістю.

Дійшов до Беш-Агачу, зупинився на межі старого міста й зітхнув трохи вільніше: з тисячолітнього каналу, що, як могутня ріка, котив свої біляві води, війнуло такою приємною прохолодою, що аж на душі легше стало. Аж тепер відчув перевтому. Стільки вражень, стільки пригод за день, а крім того, ще й кілька годин їзди верхи. Нервово напруження не дало змоги відчувати втому раніше. Тепер хотілося махнути на все рукою, піти до першої чайхани, сісти на ки-

лимах, що встеляли дощатий поміст над рікою, і їсти пахучий шашлик, запиваючи кок-чаєм.

Але це вагання лише на мить одну. Гнав його геть, бо будинок, де мешкав професор Темірханов, мав бути зараз за рікою, і Петрові дуже хотілося знати, чи його заходи й бажання здійсняться, чи ні? Все залежало від професорового настрою, бо казахської мови він таки не знав і витримати іспиту не міг. Як зарахує умовно, то добре, а як ні, то все пропало. Тоді доведеться повертатись у дикі степи і знову розмовляти цілими місяцями лише з перекладачем. Ця думка жажнула його, він рвучко рушив з місця і за кілька хвилин уже стояв коло хвіртки у величезному дувалі, який огорожував великий двір. Ще раз глянув на число будинку і постукав. Хтось довго вовтузився, але нарешті хвіртка відкрилась. Петро побачив маленьку кучерявеньку дівчинку. Вона злякано глянула на нього і раптом щосили побігла в глибину двору, вигукуючи:

— Айбала! Айбала! Урус кельди!

За хвилину вийшла доросла, струнка дівчина в червоній сукні європейського крою. Пишне чорне волосся її було перев'язане стрічкою, що, як білосніжний метелик за грудку чорноземлі, зачепилася за її голову. Якби не широкі вилиці й косі очі, що чорносливами виблискували під широким відкритим чолом, то її можна було прийняти за європейку, а не за казашку.

Дівчина заспокійливо озвалася до дитини, тоді підійшла до Петра, який, знаючи східні звичаї, все ще стояв коло хвіртки, не зважаючи на переступити поріг двору без дозволу.

— Ви, очевидно, студент сходознавчого факультету? — запитала спокійно чистою російською мовою без жодних ознак східнього акценту. — Мабуть, до мого татка?

— Хочу бачити професора Темірханова. Якщо ви його донька, то приємно познайомитись! — сказав Петро і назвав себе.

Подаючи руку, посміхнувся й додав:

— Я не студент, але маю намір ним бути...

Дівчина мусіла теж назватись.

— Айбала, — сказала вона, подаючи руку.

І це ім'я було вимовлене так мило й просто, що Петро мимоволі ще раз глянув на неї. Приємно здивувався, побачивши таку інтелігентну казашку. Навіть не уявляв собі,

що щось подібне можливе, бо досі зустрічався лише з ковчиками, які ще рік тому вперше взяли до землеробства.

Пішли до хати. Поки проходили через величезний двір, Айбала розповідала йому, що в цьому дворі мешкають ще й узбеки.

— А ви ж знаєте, що в узбеків жінки закриті, тому заходити чужому чоловікові до двору без попередження — це не лише порушення доброго тону, а й справжня розпушта.

Сказала це й посміхнулася:

— Але я так говорю, ніби ви сьогодні з Європи прїхали і нічого не знаєте!

І питально в очі його заглянула.

— Ви мало й помилилися, — відповів Петро. — Я таки дуже свіжий “азіят”.

— Я так і думала. Це видно відразу з... — і зупинилась, трохи червоніючи. — Я не знаю, з чого саме це видно, що ви чужинець тут, але ми пізнаємо завжди новоприбулих до Азії, — додала й поглядом стрілила на нього.

Такий собі звичайний дівочий погляд, але він ніби обпик Петра. Він аж очі спустив додолу, бо в погляді тому були і ніжність, і жага, байдужість і цікавість. Цілий Схід зі своєю незрозумілістю й загадковістю був у ньому. Вся східня, інтригуюча й вабляча, душа була в тому погляді. Петрові здавалося, що Айбала була тілесним виявом цієї душі.

Піднялися на другий поверх і опинилися на великій веранді, встеленій килимами. На веранді був лише один стіл і кілька лозових стільців, теж накритих килимами. На одному з них з газетою в руках сидів літній чоловік в окулярах з чорною роговою оправою.

Айбала підвела Петра до нього й промовила:

— Татку, прошу знайомитись: це товариш Шаблюк. Він має якусь справу до тебе.

Професор зняв окуляри, встав, привітався і запросив сідати. Айбала мовчки вклонилася Петрові, посміхнулася ледь-ледь помітно і по-східньому, поважно й безшумно, зникла в сусідній кімнаті.

Петро сів. Було так затишно на цій веранді. Лиш дзвінок трамвайний пролунав десь далеко на вулиці, а з сусідньої мечеті м'яким тенором озвався мулла:

— Алла-ааа-а-а, ій-е-е-е!..

У золотавій куряві, що стояла за старим містом, гаряче сонце втопилося. А з далеких гір, що на сході, на місто насувалася густа, азійська ніч...

З першого погляду Петро відчув довіру, навіть симпатію, до професора. Тільки глянув на нього й відразу вирішив, що треба бути відвертим, і тоді його справа буде розв'язана. Ця певність привернула йому спокій і добрий настрій, якого він був позбувся, стомившись від пригод і клопотів. Він сів на запропонований йому стілець і спокійно вийняв з кишені скерування на іспит. Мовчки подав його професорові. Той подивився на папірець, потім на Петра, а тоді знову на папірець — ніби перевіряючи, чи то та сама особа, про яку пишеться. Потім промовив:

— Дуже добре. Але заки почнемо іспит, я дозволю собі запитати, коли ви приїхали до Азії і що ви знаєте з казахської мови?

— Я тут лише кілька місяців і казахської мови зовсім не знаю, товаришу професоре, — спокійно відповів Петро.

— То чого ж ви прийшли до мене? — здивувався професор.

— Бо хочу й мушу вчитися на Сходознавчому факультеті.

— Що хочете, то я вірю, але чому саме мусите, то це мені не зовсім зрозуміло.

І Петро йому пояснив. Розповідав про своє давнє й майже підсвідоме бажання побачити Азію, пізнати ті давні народи з їх віковою культурою: говорив про великі зв'язки, які колись мала Україна зі Сходом; запевняв, що він сам спостеріг впливи східної, зокрема тюркської культури на стилі українського одягу, на орнаменту, на музику й характер пісень.

— Ми, товаришу Темірханов, — говорив далі з щирим запалом, — тепер роз'єдналися. Ми розмежувалися духовою стіною, а це стримує всебічний розвиток наших культур. Це, так би мовити, робить нас одноокими каліками.

Професор уважно слухав, пильно вдивляючись в обличчя молодого людини, яка проголошувала такі надто сміливі за цих часів думки.

— То ви, якщо я вас правильно зрозумів, — питав професор, — маєте намір стати мостом між Україною й Казахстаном?

Петро зніяковів. Ніби злякався, щоб професор не подумав, що він якийсь хвалько, чи мрійний пустомеля.

— Ні, я не йду так далеко, але... Але, як би я знав так узбецьку й казахську мови, щоб міг робити переклади з них на українську, то я був би вдоволений.

— Та-а-ак, — протягнув професор, дивлячись у густу азійську ніч. — Думки ваші дуже цікаві. Реалізація їх могла б мати й політичні наслідки...

Але раптом урвав і, взявши в руки Петрове скерування до іспиту, сказав:

— Якщо моя оцінка вирішить, то ви вже студент САГУ.

Перевернувши папірець на другий бік, щось написав, і передав його Петрові. Петро глянув і посміхнувся. На папірці було написано: “Результат іспиту: Задовільно. Тамірханов”.

— Дуже дякую. Ваша оцінка вирішує все, бо я маю закінчену вищу технічну освіту, і мене прийнято без іспитів. Тільки з умовою успішного іспиту з однієї з середньоазійських мов.

— Вітаю вас зі вступом і тішусь, що матиму хоч одного, так би мовити, ідейного студента.

Петро встав, подякував і почав прощатися. Професор запрошував його заходити до нього, поки не почалися лекції в університеті.

— Вам уже треба знайомитись з місцевими умовами. Ми з дочкою познайомимо вас з дечим, що вам принесе користь...

Петро залюбки заходив до Темірханова. В його хаті він мав справжній відпочинок. У цій родині ніколи не було тієї “совєтської” хапливості, яка псує кров і вбиває думку. Тут на все був час, ніхто нікуди не квапився, завжди все було вчасно.

І може через те не так трудно проминали для нього обридні своєю одноманітністю ташкентські дні. Ах та нудьга! Сіра, невиразна азійська нудьга!.. Вона щоранку разом з сонцем приходить до міста, облягає його розпечені бруки, крізь вікна й двері вповзає до Петрової кімнати й сивастим волохатим килимом цілий світ огортає.

І тоді: радість утікала з цього міста — з міста і з краю цього далекого, що аж до небесних гір злякано притулився, втікала...

І тоді: Петро падав на ліжку і лежав горілиць. Лежав наче мертвий. Лиш очима, зів’ялими від смутку, водив по сірій стелі, ніби радості шукаючи...

Та даремно. Його радість лишилася далеко — у тому краю далекому, що блакитною Дніпровою стрічкою підперезаний, лежав і слухав, як земля з сонцем розмовляє!

2. Наталя і Люба

Наталя народилася в другій половині серпня. Саме тоді, коли плодами, стиглими та соковитими, сади красувалися. Любила вона свій день народження. Любила й боялася, бо радість завжди приходила до неї в той день ще з ранку, але й сум, невідомий і далекий, що, як осінь нечутно на землю спадала, не виявляючи ще сили своєї, так надходив він до її серця й непомітно стискав його. Почувала тоді, що вступає в новий рік, як на вищий щабель по драбині підіймається. Хотілося знати, що побачить вона з нього? Чи відкриється тепер перед нею широкий і ясний шлях до щастя, а чи буде видно лише ті самі невиразні вогники, що миготіли й досі перед нею?

Це питання виникло у неї в голові, як тільки очі розкрила й на стелю глянула. В її кімнатці було так затишно. Вікно, що на схід дивилося, було завішене знадвору, і в кімнаті була півтемрява, що кликала до мрій. Аж посміхнулася Наталя:

— Ну й мама! Все щось вигидає нове, щоб це якось відзначити!

Подумала отак і повернулася до стіни. Знала, що вже лежить щось на столику від батька й від матері, а може... Може й ще від кого, а може й ні. На її високому яснуому чолі лягла ледь-ледь помітна зморшка; обличчя споважніло, а ніздрі її заворушилися, як у сарни, що відчула небезпеку і мчала спаленим сонцем степами, лишаючи за собою сіру комету курави.

Раптом повернулася й піднялася. Не встала зовсім, тільки ноги на підлогу поставила і на столик глянула.

Її невеличкий столик за ніч, справді, причепурився. Велика китиця різнокольорових жоржин, перетикана мальвами та волохатою м'ятою, стояла серед нього, надаючи врочистости й затишку всій кімнаті. Під квітами на старій, ще полтавській, картатій скатертині лежав невеличкий хрестик на золотому ланцюжку і наручний годинник.

Хоч і була певна, що батьки відзначають цей день, але аж стонулася, побачивши подарунки: дуже вже вони були дорогі на цей раз! Та не довго тривала ця радість. Опустилися брови, і чоло захмарилось. Смуток знову у серце клюнув, бо, хоч і гріла душу батькова-материна увага, але самотність відчула Наталя сьогодні. Ніби нікого більш нема

в світі, крім батьків у неї. Навіть жодна з товаришок її не дала про себе знати сьогодні.

Двері раптово відкрились, і разом з яскравим світлом, що відразу заповнило всю кімнату, не вбігла, а вкотилась, як великий достиглий кавун, її найближча товаришка Люба Болотіна. В руках у неї була велика китиця червоних троянд, які, здавалося, аж горіли і робили ще червонішим її кругле, обпалене сонцем обличчя і засмаглу шию й плечі, що випинались з-під зозулястого сарафану.

— Цей букет тобі не від мене. Це тобі від Антона.

— Від Антона? — здивовано перепитала Наталя. — Від Бичкова?

— Та вжеж не від Теличкіна! — жартувала Люба, кладучи квіти на стіл. — А хіба в тебе скільки Антонів є!

— Ти все жартуєш... — сказала Наталя і очі повіками накрила.

Завжди весела й жартівлива до легковажності, Люба сьогодні була винятково уважна й чутлива. Вона сіла поруч з Наталею на ліжку і почала розповідати, як несподівано для неї самої сьогодні рано зайшов до неї Антон, приніс квіти і просив передати Наталі разом з поздоровленням.

Наталя не дослухала до кінця й перервала:

— Любо, не накручуй! Ти так серйозно говориш, наче хочеш, щоб я конче повірила, що Антон зробив це щиро.

— А як же? — здивовано запитала Люба.

— Ще й питає! Звичайний хлоп'ячий жарт і все, — махнула рукою Наталя. — Хто передає подарунки іменникам? Або несе сам, або, коли це далеко, шле поштою.

— Ну, Натко, ти не будь невірним Хомою. Поперше, він не міг вислати квіти поштою, а подруге, він мусів негайно їхати в Маркенський район на хлібозаготівлю. Я сама бачила його квиток на поїзд та відрядження від губпарткому.

Люба зробила паузу, тоді, посміхаючись і моргаючи лівою бровою, повторила по складах:

— Ти чуєш? Від губ-парт-ко-му! Це не те, що ми з тобою, якась комсомолія нещасна. Це тобі, брате, не фунт ізюму, а кандидат партії товариш Антон Іванович Бичков, а ти ще й кирпу гнеш. Тобі шлях до кар'єри стелиться, а ти... — і Люба знову так кумедно моргнула рижою бровою, що Наталя усміхнулась.

Люба сипала жарт за жартом, і в Наталіній кімнаті ще довго чути було вибухи веселого сміху. Нарешті сміх стомив їх обох, і Наталя прибрала серйозного вигляду, запитала:

— Я бачу, що ти зовсім не цікавишся, що я привезла з Ташкенту. Хіба тебе справді більше цікавлять хлопці, ніж університет?

— О, ні! — заперечила Люба. — Я просто заговорила і тому не запитала. Ну, як?

— Прийняті і я, й ти, і всі наші дівчата й хлопці. Мене найбільше тішить, що прийняті всі, і що ми, майже всі, будемо на одному факультеті. А знаєш, Любо, хоч я була певна, що мене приймуть, а як побачила в списках прийнятих своє прізвище, то аж під колінами защеміло від радості.

— Ще б пак! Давно всі знають, що ти занадто тонкошкіра, — кольнула знову Люба. — Але це таки прекрасне почуття — бути студентом.

Люба скочила з ліжка, стала перед Наталею і, поважно вклоняючись, манірно промовила:

— Дозвольте відрекомендуватись: студентка сходознавчого факультету САГУ Любов Болотіна! А ви?

Наталя встала з ліжка і з тією ж церемонією:

— Майбутній сходознавець Наталія Доленко!

Наталя раптом стала серйозною.

— Ша, Любчику! Не крутись, як вихор. Я тобі розкажу, кого я бачила.

— Де? — запитала Люба.

— Та на факультеті ж!

— Ну, ну, хвались! Не мруж очі, як кицька, мишку згадавши, — жартувала Люба, — кажи, хто ще до Ташкенту з наших їздив?

— Таке скажеш: їздив!!! Ніхто не їздив, — заперечила Наталя, — я бачила зовсім незнайомого хлопця і навіть не говорила з ним.

Люба здивовано подивилася на товаришку.

— Чи ти так щодня говориш, чи тільки в день народження? Подумай, чим ти хвалишся? Бачилася з незнайомим і не говорила з ним! Схаменися, Натко, а то я подумаю, що справді Антонові троянди тебе з психічної рівноваги вибили.

Любин докір повис у повітрі, не діткнувшись Наталі. Вона споважніла й ніби й не чула кпинів.

Саме в цей час мати відтулила вікно знадвору, і сонце ринуло в кімнату, залляло всю її яскравим світлом, затанцювало в синіх очах Наталіних і озолотило її волосся, ще не заплетене в косу, й вільно скочувалось з голови та спало на м'які лінії її засмаглих від сонця плечей.

Наталя мовчки підійшла до стільця, зняла з нього біле широке плаття і одягнула його. Люба деякий час здивовано дивилася на неї, потім запитала:

— Чого ж ти мовчиш?

— А що маю казати? — сказала Наталя, перев'язуючи волосся блакитною стрічкою. — Маєш рацію. Якщо слухати збоку, то справді можна подумати, що я плету якусь нісенітницю. Ясно, що за два дні перебування у великому місті я бачила не одного, а тисячі незнайомих людей, з якими не говорила й не могла говорити. Але справа не в тім...

Вона знову затихла. Мовчки дивилася у вікно. Очі були спокійно-зосереджені на чомусь далекому, далекому, що, мабуть, аж на тих горах, що на сході обрїй закрили.

— Знаєш, Любо, — продовжувала Наталя, не зводячи очей з вікна, — як то часом буває, коли йдеш горами, і багато тобі дерев на полонинах стрічається. Але всі вони однакові, або хоч і не однакові, але ти не бачиш чогось особливого, чогось лише йому одному властивого, в жодному з них. Раптом тобі трапилось дерево, що ніби таке, як і всі, але воно тебе так і надить, так і кличе. І ти тоді вирішуєш: отут я сяду й спочину. Тільки тут, тільки під цим деревом, а не десь в іншому місці! Отак і з людьми: ідеш містом, і тисячі людей тобі зустрічаються, але всі вони наче один на другого схожі, а часом трапиться тобі хтось такий, що ніби й на всіх інших схожий, але ні! Щось лише йому притаманне бачиш у ньому, і тобі хочеться бути з ним, говорити, хоч то чужа тобі зовсім людина.

— Хочеш сказати, що це любов? — запитала Люба, уважно дивлячись на Наталю.

— Ні, ні! — рішуче заперечила Наталя. — Це не любов, бо як можна любити того, кого не знаєш? Це щось інше, з ширшим значенням. Це, мабуть, внутрішня єдність двох істот, що може перейти в любов. Як ти думаєш, Любо?

— Як я думаю? — запитала, знизуючи бровами Люба. — Я про це зовсім не думаю. Я люблю простоту. Отож, як я побачу щось таке, що мені сподобається, то я не буду його порівнювати з деревами, а скажу просто: ходи сюди, хлопче, і нам буде добре...

Люба зупинилась і трохи зніяковіла, а тоді поправилась:

— Власне, може так просто й не скажу, але подумаю так і хотітиму того. Але ти покинь філософувати, а краще скажи, що ти там таке надзвичайне побачила?

Наталя почала було оповідати, але рипнули двері, й зайшла мати. Вона зупинилася і теплим, м'яким поглядом зустріла матір, що щаслива, аж сяяла вся, йшла мовчки до неї. Наталя підвелася; мати, взявши її за плечі, запитала:

— То що ж тобі побажати на твій новий рік?

Наталя здригнулася. Вона відчула глибоку любов і ласку в матиному погляді. Здавалося, мати випромінює ту любов із своїм великих карих очей і вливає її в неї. Тепло материнської ласки відбилосся в Наталіних очах, і вони запромінювали щастям, як два озерця, що серед пустелі піскової до сонця всміхаються.

— Побажайте мені, мамо, щоб я добре, добре вчилася в університеті, — сказала тихо.

— І тільки це? Цього мало, — заперечила мати. — Тобі сьогодні пішов дев'ятнадцятий. Колись казали про таких: дівка на порі!

Наталя спалахнула, а Люба непомітно для матері моргнула їй: користайся, мовляв, з матиного дозволу!

Наталя ще більше розгубилася і вже з докором до матері:

— Мамо!..

— А ти не мамай — не маленька вже! — жартувала мати.

Споважніла знову і, цілуючи її, сказала:

— То дай тобі, Боже, щоб ти в цьому році знайшла собі все для розуму й для душі!

Люба не втерпіла й тут і, граючи своїми сірими оченятами, звернулася до матері:

— Це вже ви їй багато бажаєте. Вистачить для неї лише “для розуму”, бо “для душі” вона й без вашого побажання має вже.

— Любко, осоружнице ти така! Замовчи, нарешті!

— Ні, ні, не мовчи, а кажи все, бо хіба личить дочці від матері критись? — втрутилась мати.

— Та що ще казати? Хіба не бачите цих червоних троянд? — показуючи рукою на стіл, запитала Люба.

— Та бачу, чого ж ні, — відповіла мати, кидаючи оком то на квіти, то на доньку, що була червона, як ті квіти. — А від кого вони, Любо?

— Від Бичкова! — багатозначно підморгнула Люба.

Мати раптом нахмурилась, відвела очі від дівчат і, наче вдумуючись у щось, сказала:

— Від Бичкова? Ну, Антон... — і замовкла.

Дівчата спостерегли материне вагання, і одна з цікавістю, а друга з острахом:

— Що, “ну, Антон”?..

Але мати вже володіла собою і жартома гримала на дівчат:

— Що шукаєте, та ще й обидві разом! Запрягли кого, чи що? Хотіла сказати: ну, Антон — теж гарний хлопець, таж хіба такі сороки, як ви, дадуть щось сказати?

З цими словами вийшла з кімнати, попередивши дівчат, щоб ішли снідати. Крізь розкриті двері було чути торохтіння посуду і материне нарікання на злі часи, на те, що батько не міг піти від свого паротягу навіть у день повноліття своєї єдиної доньки і мусів устати серед ночі, щоб вести поїзд з терміновим вантажем аж до Пішпеку.

Люба підійшла до Наталі, що задумана стояла коло столу, і підбадьорувала її:

— І чого ти носа повісила? Чи личить то комсомолці?

Наталя мовчала. Люба більше не мала що казати. Провівши очима по кімнаті, показуючи пальцем у кут, вона сказала:

— Бачиш? То ще один доказ, яка з тебе комсомолка; як з клоччя батіг.

Наталя повернулась, глянула і спокійно відповіла:

— Що, лямпадка перед іконою Божої Матері? Лиши, Любо! Я комсомолка, але чи то значить, що й матір мушу силоміць до комсомолу тягнути? Вона вже “переросток”, Любо.

Взяла Любу за руку і пішли разом снідати.

* * *

Порожньою залишилася затишна кімнатка Наталіна. На столі кривавою плямою лежали троянди, так несподівано в подарунок одержані.

Здавалося, що вони зайві тут, бо ніхто більше не цікавився ними. Лише Божа Мати, що золоті ризи, зеленавим вогником від лямпадки ніжно осяяні, мала, скорботно дивилася на них...

3. Наталя й Антон

Кінчався серпень. До навчання в університеті лишалося кілька днів. Наталя так захопилася підготовкою, що забула за весь світ: ні розваги, ні товариство для неї не існували. Всю уяву полонив отой прекрасний новий світ, світ великого й невідомого ще університетського міста, що ось-ось відкриється перед нею, і вона ступить у нього, як у казку.

Пробувала уявити собі той світ, передбачити щось, але окремі картини майбутнього пливли в її уяві, як окремі, відірвані один від другого, кадри якогось чарівного фільму, і вона була безсила звести їх у цілість, надати їм конкретної форми й послідовності.

Що більше думала, то більше заплутувала, все й більше хвилювалася. Стала вразливою й нервовою.

Нарешті, все приготовано. Сіла на спаковану валізу й сиділа мовчки, ніби думаючи про щось далеке й недосяжне.

Мати глянула на неї з докором:

— Коли ти вже передумаєш усе?

— Я нічого не думаю, мамо...

— Не думаєш? То чого ж сидиш, як засватана? Піди кудись трохи. Хоч до Люби піди, подивися, як вона збирається.

Послухала матір і пішла з хати. Вперше за останній тиждень на вулицю вийшла.

Над містом золоте надвечір'я стояло. Саме той час, коли гаряча мідь сонця пірнала в сіру безодню хвилястого степу, що морем застиглим місто, як обручем стиснув. З далеких гір, що зубчастими сільветами оксамитові тіні на сході різьбили, ішли сірі сутінки. Пливли на захід, ніби сонце догнати хотіли...

Наталя йшла вулицями без мети: не думала, куди йде, не помічала, які перехрестя переходить. Здавалося, що навіть здібність думати втратила, бо в голові не було жодної думки, лиш невиразність сірим плином, як тумани взимку по степах, клубували в ній.

Це втома. Велика втома після напруги нервової. Ця сіра, волохата втома прийшла сьогодні до неї й полонила все тіло, налила душу порожнечою небажання й байдужості.

Раптом паротяг, як огир степовий, дикий, зовсім близько:
— Го-го-о-о-о-о!..

Озався і голосом своїм, як степ дужим, розколов сірий плин вечора, могутнім бичем по степу хляснув і покотив на захід, сонце доганяючи.

Наталя здригнулася... У пам'яті воскресли давно-минулі часи дитинства, коли з матір'ю виходила на станцію батька виглядати. Вона тоді навчилася голос батькового паротяга серед десятків інших пізнавати.

— Тато гукає! — казала й матір за спідницю на колії тягла.

Згадувала. Голова її наповнилась спогадами, що ясно-кольоровою стрічкою пливли в пам'яті. Тиху радість принесли ці спогади Наталі. Вона несподівано прийшла до неї, наповнила всю і в синіх очах її теплим відблиском позначилась.

Пішла на станцію. В кінці порожнього перону стала й дивилася, як залізничні рейки бігли на південний захід. Бігли потім, силу втративши, рвалися й танули в густій синяві тихого вечора.

Раптом почула, що чиясь рука легко торкнулася плечей, посунулася униз і обережно обняла її за стан.

Рвучко оглянулася. але відразу заспокоїлась. Посміхнулася радісно, ніби сонце їй на обличчі ясному заграло.

— Антон?!! Де ти тут узався?

Антон упевненим рухом пригорнув Наталю до себе, ніжно заглянув їй у вічі й сказав:

— А так собі, помріяти вийшов. Хіба тільки ти на це право маєш?

— Не жартуй, Антоне! Куди ідеш?

— Ні, не йду, але хочемо їхати. І тебе взяти з собою ладимось.

Наталя здивовано підняла брови:

— Що значить “хочемо їхати”? Хто то ви і скільки вас? Не говори загадками, бо знаєш, що я не люблю цього.

Сказала і руку його відвела від себе. Антон спокійно взяв її під руку й повернув у бік станції.

Було приємно йти з Антоном. Він був трохи вищий за неї і ступав впевнено, але легко. Було почуття, що не дві, а одна істота йде, така спільність рухів була в них. У його руці, що підтримувала її, Наталя відчувала силу, але разом з тим і ніжність, яка гріла її, наливала всю теплом якогось невідомого досі бажання. Наталі хотілося стати тихою й доброю, й вона несвідомо щільніше горнулася до Антона.

Ішли повільно. Крок за кроком по перону різьбили, і луна від кроків відбивалася в колієвих рейках, розпливалася в густих сутінках.

Антон розповідав, що гурт хлопців і дівчат з його випуску вирішили зробити в неділю прогулянку десь за місто. Це мала бути, так би мовити, прощальна прогулянка, бо більшість хлопців і дівчат їде вчитися до Ташкенту, дехто — до Москви, а невеличка кількість лишається тут, у Чимкенті.

Ініціатива цієї “вилазки” походить від Люби й Царькова. Він, Антон, підтримує її, і вони втрьох прийшли на станцію

довідатись, коли відходять поїзди. Зі станції мали піти до неї, але, вийшовши на перон, він випадково побачив її тут і підійшов до неї.

— От бачиш, як добре все складається! — закінчив Антон. — Ти ніби знала, що ми тут, і навмисне вийшла.

Наталя мовчала. Їй зовсім не хотілося говорити. Вона навіть не думала тепер про прогулянку, хоч і слухала уважно Антонову розповідь. Думала про Антона. Якийсь він інший став. Ніби тепліший і м'якший. Не було тієї невиправданої гостроти, яка часом переходила в жовчність та завжди відштовхувала її від нього, змушувала триматися осторонь від нього й бути лише одноклясницею, але не товаришкою Антонові.

Зараз у неї виникло питання: чи він змінився, чи вона іншими очима на нього дивиться тепер? Вона так задумалась, що навіть не помічала, що й досі мовчить. Антон глянув на неї:

— Чого ти так задумалась? Не пристаєш до нашої компанії, чи що?

Це запитання відірвало її від настирливої думки, і вона поспішно відповіла:

— Ні, ні! Я не про те думаю...

— А про що? Ти якась дивна сьогодні. Що з тобою?

Наталя завагалася. Мусіла щось сказати, пояснити якось свій стан, але й не хотілось виявляти своїх думок Антонові. На її щастя, з вокзалу вийшли Царьков і Люба. Люба ще здалеку почала гукати:

— Бач, який він! Ми його шукаємо, шукаємо, а він припав до Наташі і наче й він не він. Де ти її взяв тут?

— А це вже наш секрет, — весело відповіла за Антона Наталя, тішучись, що уникнула відвертої розмови з ним.

— Куди там! Сек-рррет! — перекривила її Люба. — Але хай ваш сек-рет лишається у вас, а ми вирішили їхати на станцію Бадам. Володька каже, що за півкілометра від станції, над самою річкою, є вірменська чайхана, де можна замовити шашлик і...

— І там само можна буде дістати щось таке, щоб... — додав Царьков і, схиливши голову на бік, по-п'яницькому хляснув себе пальцем по горлі.

— Ну, Наташо! Антоне! Згода?

Антон глянув на Наталю:

— Щось наша Наташа вагається!

— Не вагається, а ламається, — поправила Люба. — Але поки ти доведеш її додому, то вмовиш! Правда, ти даси себе вмовити? — підморгувала Люба.

— От настири! — одгризалася Наталя. — Зібралися вже вдвох, то й не стримаєш їх...

Люба ніби й не чула її. Уже наказувала:

— Отже на Бадам! Переказувати всім: поїзди о дев'ятій і десятій ранку. А тепер, Володю, ходім! Де два б'ються...

— ...то третій рятує свою шкіру! — закінчив Царьков.

Він узяв Любу під руку, і Антон з Наталею лишилися вдвох.

Якусь хвилину ніяково мовчали. Неприємне почуття неясности, чогось недокінченого, недовомленого виникло в них і не давало змоги бути близькими й ширими. Антон почав був:

— Отак... — і замовк, не маючи, що сказати.

— Як? — запитала Наталя, трохи червоноіючи, але й по-сміхаючись з невластивої Антонові розгублености.

— Та... хоч-не-хоч, а мусимо бути лише вдвох.

— А ти не хочеш цього? — спитала ще раз і в очі глянула.

Теплом віяло з її погляду; безмежна відвертість і щирість чулася в її голосі. Антонові стало легко й добре. Здавалося, що неприємна завіса, яка ще хвилину тому розділяла їх, упала. Перед ним уже стояла мила й добра товаришка, від якої немає й не може бути ані таємниць чи страху, що не все сказано.

Антон сміливо і впевнено сказав:

— Навпаки: дуже хочу. Але нам пора вже йти відси!

Ішли поволі. Було тихо й порожньо на вулицях. Лиш вода дзюрчала в ариках та листя на тополях час від часу лопотіло: то вітрець горяний, свіжий, над степами сонними гуляючи, залітав до міста і тополі голубив.

Деякий час ішли мовчки. Мовчали й не помічали того. Їм здавалося, що думками своїми розмовляють між собою. Ті думки єднали їх, бо про одне думали.

Майже мовчки дійшли до Наталіної хати й зупинилися.

— Та як маю віддячитись тобі? — запитала Наталя.

— За що? За те, що провів тебе?

— Ні. За квіти...

Антон завагався. Легка тінь упала на його обличчя. Ніби сумнів мав: добре зробив, чи погано?

— А-а-а, за квіти! Чи забув про них! А скажи широко: сподобались, чи ні?

— Навіть дуже! — відповіла Наталя. — Тільки той подарунок трохи здивував мене. Ніби не в твоїй звичці виявляти такі “міщанські”, як ти казав, ніжності. Пам’ятаєш, як ти завжди сміявся з мене, називав мене “маминою доцею”, дражнив манашкою і взагалі не вважав мене за повноцінну людину, а не то, що за комсомолку. Тепер сам даруєш квіти...

Наталін докір уразив Антона. Йому здавалося, що порушилась та внутрішня єдність, яка єднала їх сьогодні. Відчув, що знову вернулося оте прикре почуття непевності й недоговореності, яке так зв’язувало його в поведінці з Наталею.

Наталя давно вже полонила його увагу. Саме як дівчина, а не як товаришка. Тепер, коли вони закінчили школу і роз’їжджалися, його огортав страх, що вона зникне для нього назавжди. Він не думав про те, чи любить її, чи ні; вона манила його своєю ширістю і безпосередністю, яскраво виявленими жіночими рисами; він робив усе, щоб затримати її для себе. Щоб прихилити її до себе, мусів грати роллю, яка не була властива ані його характерові, ані поглядам.

Підкреслено ображено відповів:

— Чи можна докоряти за давні дитячі вибрики й жарти? Чи треба це тепер, коли ми скоро розлучаємось, і може, назавжди?

Антон не помилився. Його тон зробив своє, і Наталя вже заспокоювала його:

— Я не докоряю, ні! Я лише пригадала те все, бо... боюсь, чи ти часом не пожартував?..

Антон узяв її за руку обома своїми і, дивлячись в її очі, сказав:

— Пожартував, кажеш? Ні, Наташо, я не жартую з тобою більше.

Наталя відчула легке тремтіння Антонових рук, а в його голосі завважила ніжність.

Якийсь час мовчала. Стояла мов зачарована. Ніби впивалася радістю, що нарешті відкрила цю невідому їй досі сторінку його вдачі.

А радість її була велика, бо Антон давно подобався їй. Вона захоплювалася його рішучістю й мужністю, але, разом з тим, її відштовхувала від нього його егоїстична ненависть

до всього доброго й благородного, що була притаманною рисою його характеру. Йй часом здавалося, що він недобрий, від природи здатний на злі вчинки.

Зміни в його поведінці і ставленні до неї за останні місяці, особливо подаровані квіти й сьогоднішня розмова, примусили її аналізувати його й себе. Прийшла до висновку, що він добрий і чулий, а вона незаслужено ображала його.

Сьогодні вона вірила, що він давно любить її, але навіть собі не признавався в тім; що лише тепер, перед її від'їздом, покинув свою ролю егоїста і став собою. Це наповнило її невідомим досі почуттям і вона, як пишна квітка, що розквітла щастям і ловила кожне Антонове слово, кожен його рух. Ловила і впивалася ними.

Антон спостеріг Наталін настрій, і йому стало радісно. Спостерігав, як Наталя, що раніше вперто уникала навіть звичайної розмови з ним, сьогодні була така чула й довірлива. Переконався, що тактика, якої він вживав останнім часом, принесла йому перемогу: Наталя була його! Це давало йому певности й сміливости.

Він узяв її руками за плечі і, дивлячись їй у вічі, запитав:

— То ідемо на Бадам прощатися?

— Так... — тихо промовила Наталя.

— На тимчасово, чи назавжди? — питав, і знову його голос змінився.

Не відповідала. Повіками очі закрила, ніби крові своєї соромилась, що в обличчя бухнула й щоки палила.

Якийсь час він дивився на неї, як заворожений, а тоді лівою рукою обняв за плечі, нахилився і... Наталя відчула його дихання коло своїх уст. Злякано відкрила очі, але не суперечила.

Не цілував, а пив з її уст. Відірвався на хвилину, глянув на неї і сказав:

— А це за те, що ти так уперто уникала мене!

І знову в уста вп'явся.

Було м'яко й солодко. Не говорила, а мовчки приймала його поцілунки. Тоді схаменулася й тихо промовила:

— Пора, Антоне! Вже пізно...

Коли він попрощався й пішов, вона ще раз на вулицю вернулася. Дивилася услід йому і в ходу його вслухувалась

Посміхнулася, знову очі повіками накрила. Здавалося, що його губи ще й досі п'ють з її і без того спраглих уст.

4. Наталина родина

Цілий день як у чаду була. То хотілося йти кудись і співати йдучи, то раптом надходив смуток і не давав змоги опанувати себе. В такі хвилини вагалася: їхати завтра на Бадам, чи не їхати? Їхати хотілося, але брав страх, що не вдасться заховати своїх почуттів до Антона. Їй здавалося, що його поцілунки ще горять на губах і обличчі й кожен може побачити їх. Від цієї думки червоніла й навіть від матері відверталася.

Ця безсильність драгувала її. Знала, що не зробила нічого поганого, але паленіла від сорому. Несподівано прийшла думка, що якби це був не Антон, а хтось інший, то не було б цього почуття. Тоді знову передумувала все. Пригадала його образи й ту, здавалося, підсвідому неприязнь, яку він виявляв до неї ще з дитинства. Пригадувала зневажливі погляди своїх товаришів і товаришок на Антона, як на опортуніста й кар'єриста. Навіть до вищої школи він не йшов, щоб лишитися робітником і не ускладнювати собі партійної кар'єри...

— Партквиток розуму не потребує! — часто чулись злі кпини на Антонову адресу.

Ці думки протверезили Наталю. Вона стала спокійнішою, і їй хотілося замінити його образ кимсь іншим. Перебирала в пам'яті всіх товаришів і знайомих, але всі вони були якісь сірі й невиразні, не мали сили затьмити яскравий образ дужого Антона, що тепер наче стоїть перед її очима.

Раптом пригадала випадкову зустріч в університеті. Аж зраділа від того. Образ невідомого, але чимсь близького хлопця знову постав у її пам'яті й затьмарив Антона. Вона ніби бачила його сірі, ніби засмучені трохи, очі й, здавалось, відчувала тепло в його мові.

Як мрія приваблива прийшов цей спогад. Але не затримався: мигнув перед очима й десь зник. В уяві знову Антон. Вона знову відчуває його дужу руку на своєму стані, чує його гаряче дихання коло своїх уст і ще раз спалахує вся — як тоді, коли він уперше міцно пригорнув її до себе.

Під вечір заспокоїлась трохи. Повернувся з роботи батько, й родина сіла до столу. Це був останній вечір, коли були всі разом, бо в неділю після полудня батько мав іти до праці, а Наталя в понеділок рано мала їхати до Ташкенту.

В хаті було затишно й спокійно, як і завжди в хаті Доленків. Доленки походили з Полтавщини і звідти принесли

з собою родинний спокій і злагоду. Щойно побралися, як на Сибір виїхали. Павло Доленко працював на залізниці в Томську. Там і народилося в них двоє дітей. Первак, Данилко, через рік помер, а Наталя росла здорова й була втіхою не тільки батькам, а й сусідам. Під кінець світової війни переїхали в Семиріччя й осіли в Чімкенті, де жили й по цей день.

Доленки не були проти влади, але не дуже й за неї. Павло, робітник з великим стажем, не мав страху, тим більше, що до революції поставився цілком лояльно ще з самого початку її. Незважаючи на це в родині його збереглися старі звичаї й традиції. Навіть мова затрималась. Були вони людьми віруючими, то й Наталю до того привчили.

Попри це все вони враховували дух доби й не заперечували, коли їх донька, наслідуючи “моду” пішла до комсомолу. Але вони твердо вірили, що образ Божої Матері й лампадка в хаті не пошкодять ані владі, ані комсомолові. Це сприяло тому, що Наталя не відірвалася від батьків, не була ні проти Бога, ні проти традицій, бо вони не зв'язували її волі, були не ярмом, а скорше окрасою життя.

Любила Наталя своїх батьків. Сьогодні їй особливо хотілося бути доброю й ніжною, бо мала вперше в житті розлучитися з ними на довший час. Знала, що батько трохи розчарований її вибором фаху, і їй хотілося заспокоїти його. Вона підсунула свій стілець до батькового і, спершися на його плече, запитала:

— То ви й досі гніваєтесь, що я не їду до Томська в шляховий інститут, а до Ташкенту?

— Таке говориш! — відповів батько. — А хто тобі казав, що я гнівався? Воно, звичайно, інженер шляхів — певніший фах, ніж сходовознавець; особливо тепер, коли на шляхи звертають найбільшу увагу. Але відомо, що факультет, як наречений: тобі з ним жити — ти й вибираєш...

Мати була дуже вдоволена, що Наталя не їде в далекий Сибір, а лише до Ташкенту. Вона накинулася на чоловіка:

— Не збивай її з пантелику! Досить уже мені одного “інженера”, що ніколи дома не сидить, і вдень, і вночі, у свято, і в будень десь їде та й їде...

— Машиніст — одне, а інженер — друге. Інженер щодня не їздить, — заперечив Павло.

Суперечка між батьками про кращий фах грозила розгорнутись на справжню дискусію, але Наталя вчасно припинила її:

— Та вже лишть цю дискусію. Скажіть краще, що мені робити: завтра хлопці й дівчата роблять прогулянку на Бадам і мене кличуть. Їхати, чи ні?

— А хто ж там буде? — запитала мати.

— Та всі. Люба, Царьков...

Мати мовчала якийсь час, ніби думаючи щось, а тоді, дивлячись їй увічі, запитала:

— Антон теж буде?

Наталя спалахнула. Не витримала матиного погляду й очі опустила. Хоч мати цього ніколи не говорила їй, але відчувалося, що вона не любить Антона. Це примушувало її критися від матері. Пробувала оволодіти собою, але побачила, що батьки спостерегли її хвилювання, знервувалася ще більше й сердито відповіла:

— Що ви все "Антон, Антон"? Аж слухати надоїло вже...

Батько здивовано глянув на дочку. Її хвилювання й безпідставний гнів здивували його. Не було в її звичці так поводитись...

— Я ще не чув його імені в нашій хаті. Чого ти так розкричалася? — запитав її.

Спокійний тон і здивований батьків погляд обеззброїли її. На очах блиснули сльози, й вона рішуче заявила, що нікуди завтра не іде й на цю тему більше не говорить.

Батьки переглянулись, але не зачіпали її більше. Стало тихо в хаті. Так тихо, що крізь відкрите вікно чулося сюрчання коників, а з вулиці долітав заспокійливий плюскіт води в ариці...

* * *

Прокинулась рано, коли перший промінь сонячний золотим зайчиком на стіну скочив. Згадала вчорашню розмову з батьками, й лице від сорому зашаріло. Як погана дитина повелася з ними. Ніхто не казав нічого, не питав про її ставлення до Антона, а вона так безглуздо запротестувала.

Скрипнули двері. Наталя знала, що то мати зазирає, але навіть не повернулася до неї. Хотіла ще сама побути, ще подумати трохи й зважитись на щось. Була певна, що не поїде на прогулянку, то й не було причини квапитись.

Але мати зайшла до кімнати. Сіла на ліжку коло неї й теплою рукою по чолі провела, волосся поправляючи. Тепло материних пестощів пройшло тілом і приємною млостью кров наповнило.

Узяла материну руку й поклала собі під щоку. Ще й долоню свою підсунула під неї й лежала мовчки. Материна шпорстка долоня здавалася м'якою й ніжною.

Антонів образ, що, недавно як марево, стояв в її уяві, раптом зблід. Утратив виразність і ніби сірим туманом закrywся.

— Вставай уже, бо до поїзда скоро, — сказала мати.

Аж тепер на матір глянула. А мати ніби з очей думки її пізнати хотіла, так виразно дивилася на неї.

— Не поїду я, мамо...

— Поїдеш. Казав батько будити тебе, щоб не опізнилася. Та й чом тобі не поїхати? — питала мати.

Нічого не відповіла на це. Тільки щокою до матеріної долоні притискала її щільніше.

— Ні, не поїду, — повторила рішуче, підіймаючись.

Мати не сперечалась більше.

— Тобі видніше, — сказала й вийшла з кімнати.

Ніби тягар якийсь скинула з себе. Здавалося, що навіть сонце веселіше світити стало. В хаті Доленків був знову радісний спокій і лагода. Наталя майже цілий день сиділа дома, була весела й жартівлива. Їй було приємно бути з батьками, говорити з ними, почувати їх любов. Вона оглядала кожен кутик у хаті, з ніжністю торкала до кожної речі. Все це було своє, все рідне й близьке, з яким виросла, до якого звикла з дитинства. Тепер, коли мала їхати в далекий і невідомий світ, усі ці дрібні речі були ще любішими, ще дорожчими.

5. Наталя і Галя

Думала знову про майбутнє. Зупинялася коло якоїсь речі й не помічала її. Перед очима виростав великий, з червоної цегли вимурований, університетський будинок. Ось вона входить до тих просторих заль. Академічною простотою й суворістю дихає вся будова. Навіть повітря в тих стінах якийсь особливий пах має...

Університет!.. І Наталя забуває про все. Вона не помічає вже ні батька-матері, що не можуть надивитись на неї, ні своєї хати, в якій зросла, ні образу Божої Матері, з зеленою лямпадкою під ним, що над її ліжком ще з дитинства висів... Ні, в цю хвилю вона не бачить, не відчуває нічого, а вся ніби поривається й летить у мріях до тих казкових обріїв, що відкриються перед нею у тих суворих університетських стінах.

Ось вона уявляє себе в якійсь величезній академічній книгозбірні, де старезні фоліянти, притрушені порохом віків, стоять на полицях і століттями чекають на неї, — щоб вона відкрила їх і впивалася захованою там мудрістю; ось вона бачить себе мандрівницею, дослідницею невідомого і, як саме життя, загадкового Сходу, що старий, як світ, але вічно юно-звабливий і притягальний; то, нарешті, їй здається, що вона — великий науковець-теоретик, і перед нею відкриваються двері Академії наук десь у затуманеному Ленінграді, чи в сонячному Києві... І все це, як у східній казці, не стоїть на землі, а, як марево весною в степу, висить у повітрі, коливається, ваблячи до себе, і дзвенить, дзвенить... Цілий світ дзвенить тоді сонячним дзвоном радості й світла.

Мріє Наталя. Аж мати звернула увагу на неї. Вона вже давно лякалася тієї дивної задумливості, яка останніми часами находила на Наталю. Деякий час дивилася мовчки, а тоді з тривогою в голосі озвалася:

— Отямся, Наталко! Про кого, про що ти думаєш отак? Що то таке робиться з тобою, дитино, що ти забуваєш про цілий світ, а все думаєш і думаєш?

Тривога в голосі матиному до серця озвалася. Повернулася до матері й посміхнулася. Хотіла щось сказати, заспокоїти матір, але хтось несподівано постукав у двері. Мати відкрила, й до хати зайшла невідома жінка з дівчиною.

— Пробачте, — почала жінка, — що ми з дочкою непроханими гістьми з'явилися до вас. Прочули, що ваша дочка до Ташкенту їде, то може б разом їхали, бо й моя завтра збирається...

Наталя глянула на дівчину. Зустрілася з відкритим поглядом великих карих очей, прикрашених довгими чорними війми. Над очима дугами підносились густі брови; над високим і трохи блідим чолом викладено дві чорні коси, що робили чоло ще вищим. Була середня на зріст і струнка, але жіноча м'якість і повнота були в лініях її тіла.

— Божедаренко Галя... — сказала, вітаючись з Наталею.

Посміхнулася при цьому. Була щирість і дивна для звичайної дівчини гідність у тій посмішці, що злинула з повних уст, і здавалося, до Наталіного серця торкнулася легко.

Наталя відчула симпатію до цієї дівчини. Ще раз з цікавістю глянула на неї. Але змін не було: той самий глибокий і лагідний погляд великих очей; ті самі повні, готові щохвилі посміхнутися, губи. Тільки тонкі ніздрі її рівного, май-

же гострого, носа, що були трохи розширені внизу, ворухилися час від часу. Це надавало їй обличчю якоїсь невловної на перший погляд сили.

Галіна мати, що була дуже схожа на неї (тільки нижча трохи, та брови тонші й рівніші мала), розказувала, що вони тільки два місяці тому переїхали з Фастова до Чімкенту. Виїхати з України мусіли, бо Галя закінчила медичний технікум і за законом мусіла відбути три роки практики в лікувальних установах; тоді тільки могла вступити до медичного інституту. Щоб уникнути цього, вони мусіли виїхати з України. У Росії їм не сподобалось, і вони виїхали до Середньої Азії. Так опинилися в Чімкенті. Чоловік працює на станції в депо. Там він довідався, що машиніст Доленко теж має дочку, яка вступила до Ташкентського університету, як і їх Галя, то й прислав їх, щоб зговорилися і разом їхали, а може й жили разом, бо Галя тут ще не освоїлась, і їй може часом буде важко самій у чужому краю, серед чужих людей.

Поки батьки обговорювали цю справу, дівчата вже були в Наталіній кімнаті. Галя здивовано дивилася на образ над Наталініним ліжком.

— О! — вигукнула вона. — То в тебе й образи в хаті! А ти знаєш, що я теж безпартійна?

— Я комсомолка, — заперечила Наталя, червоніючи.

— А образ і лямпадка?.. — дивувалася Галя.

— То мати... Не хочу воювати з нею. Та й чи це заваджає бути комсомолкою?

— Звичайно, що ні! Але ти не червоній, бо я теж у Бога віру, — заспокоювала її Галя.

З цими словами встромила руку за пазуху і витягла відти хрестика на золотому ланцюжку.

— У нас і образи є, — хвалилася Галя. — Тільки в Україні трохи не так, як тут в Азії. У нас хвалитися тим уже не можна. Ти думаєш, що ми виїхали тільки тому, щоб не переривати мою науку? Рано чи пізно, а сховати свої сліди десь треба, то й поїхали. З України люди потрохи вже тікають, хто розумніший.

— А ти в Бога справді віриш? — недовірливо запитала Наталя.

— Так! А ти хіба ні?

— А як же Маркс і весь матеріялізм?

— Маркс? Ні він, ні Енгельс і Дарвін неспроможні заперечити існування Бога. Знаєш, я медичка і бачила великих хірургів, які перед складною операцією Богу моляться. Ми

знаємо докладно, з чого і як створена людина, але ми безсилі оживити матерію і зробити з неї людину. Чи інший приклад візьмемо. Наука пояснює, що в якійсь малюсінкій зернинці є дивна потенційна сила, яка за певних умов і певного часу починає діяти, і з зернинки виростає дерево... Хіба це є тільки фізичний, чи хемічний процес? Хіба якась Вища Сила не приклала своїх рук до цього? Коли ми так боїмося слово "Бог", то можемо сказати що Вищий розум сотворив усе й передбачив усе? Як ти дивишся на ці справи? — питала Галя.

— Та ясно, що щось, — згоджувалась Наталя. — Тільки... знаєш, у наш час якось соромно вірити в те...

— А я не соромлюсь, — заперечувала Галя. — Я тільки боюсь про це говорити. То я так якось тобі звірилась, навіть не помітивши, як і для чого.

До кімнати зайшов батько і, звертаючись до обох, сказав:

— Ну, дівчата...

— Ви вже йдете? — перебила Наталя. — То й ми підемо з вами. Проведемо вас. Галю, підемо на станцію, проведемо мого батька, а там я тебе познайомлю з нашими хлопцями й дівчатами. Нас їде завтра добрий десяток. Знаєш, наші всі сьогодні десь на Бадамі гуляють і о дев'ятій мають повернутися.

— А ти чого дома сидиш? — запитала Галя, збираючись виходити.

— Та... полінувалась трохи, — відповіла Наталя.

Матері лишилися в хаті, а дівчата з батьком вийшли. Провели батька до паровозного парку, а самі на перон вернулися. Як дві сестри, дорідні та гарні, були вони. Немов дві квітки, соковиті та пишні, що проти сонця розквітають, щоб на землю радість принести, ходили вони по пероні. Тільки кольорами різнилися: кароока й синьоока, чорнява й русява... Як радість і смуток, що в житті паруються, так спарувалися вони сьогодні.

Заходило сонце, і на спалені сірі стери падала прохолода. Дівчата зупинилися в кінці перону. Мовчки вдивлялися в широкії обрії, але там не було нічого такого, що дало б спочити стомленим очам: навколо лише сірий хвилястий степ і нічого більше. Голі, напівпустельні стери наганяли смуток. Хотілося захисту й затишку, хотілося десь сховатись від цього голого простору, що, здається, заповнив увесь світ.

Галя відірвала очі від степу, повернулася до Наталі, взяла її за руку й запитала:

— А якби ми справді разом жили в Ташкенті? Чи не були б твої батьки проти того?

— О, що ти? — заперечила Наталя. — Я бачу, що ти їм дуже сподобалась. Хіба ти не чула, як батько, прощаючись, натякав мені про те саме?

— А ти? — питала Галя, заглядаючи в очі товарищі.

— Згода, але з однією умовою, — сміялася Наталя.

— З якою?

— Дружити!.. Тільки щиро, щиро! Так, щоб ми були, як сестри рідні. Добре?

— Згода! — відповіла Галя, пригорнувшись до Наталі...

Коло семафору бадьоро ухнув поїзд. Хляснув луною по степу, як бичем, і знову все затихло. Знову сірим ніщо мертводихали пустельні степи. Але дівчата вже не жахались того: усміхненими очима з синіх сутінок поїзда виглядали. Кожна з них знайшла собі подругу.

(Роман залишився незакінченим)

МИХАЙЛО ТАНЦЮРА

Михайло Танцюра — головний герой твору. Це — типовий представник наймолодшого покоління доби українського ренесансу в часи НЕП-у, який, щоб здобути освіту й мати змогу працювати, змушений був вдавати з себе “ідейного комсомольця”. Ортодоксальні комуністи починають розпізнавати його, і йому загрожує ліквідація. В цій повісті показано, як усі, що почувають себе українцями, намагаються врятувати його від небезпеки.

Розділ I.

Під час перерви, коли Михайло Танцюра стояв у гурті студентів, які жваво обговорювали останню лекцію професора Березовича, до нього підійшла секретарка інституту Вовчанська і, відкликавши його вбік, таємничо сказала:

— Товаришу Танцюро, вас терміново викликають до міськкому. Мабуть, дуже важлива справа...

Вигляд секретарки і її демонстративно “секретний” тон, але з явним розрахунком, щоб усі чули той “секрет”, неприємно вразили Михайла. Він насупив брови і якимось занадто впевнено заперечив:

— Але ж зараз має бути лекція з загального мовознавства! Ви ж знаєте, що лекцій професора Березовича ніхто не пропускає...

Це вийшло зовсім наївно. Навіть по-дитячому. Він, секретар вузівського осередку комсомолу, говорить з безпартійною, та ще й не дуже певною з політичного погляду, так наче він просить її дозволу на непослух міськкомові.

Всі відчули це і якимось ніяково посміхалися. Секретарка ввічливо, але з ноткою тонкої іронії в голосі й посмішці, відповіла:

— Ну, товаришу Танцюро, це справа ваша. Я на правилах партійної субординації не розуміюсь, мені це не належить...

В її голосі було чути докір людини, ображеної тим, що її зневажено, бо з якоїсь невідомої причини вона ніби є неповноцінною громадянкою. Своє становище вона розуміє, але кориться своїй долі лише зовні; сама ж вона почуває себе рівною, чи навіть вищою за радянських “патриціїв”.

У розмову втрутився культпроп осередку Ізя Салістра, який теж стояв у гурті. Своім бляшаним голосом він голосно заявив:

— Ти, Мішук, справжній комік. І до чого ця розмова в такому місці?

Тон і зміст Ізіної репліки остаточно знервував Танцюру. Він почервонів і гостро відповів:

— А до того, що я не піду, а підеш ти!

— Ого! А то чого так? — запитав Салістра.

— А того, що я тебе посилаю.

Розмова набрала вже небезпечного характеру, бо грозила виявити внутрішньо-комсомольські справи перед безпартійними. Це відчули студенти й секретарка. Вони ніяково замовкли, тривожно вичікуючи дальшого розвитку конфлікту. На щастя, пролунав дзвінок, і всі почали поквалпно розходитись по аудиторіях. Танцюра лишився з Салістрою.

— Слухай, Мішук, — озвався культпроп, — яка тебе муха вкусила, що ти так поводишся серед безпартійних? Ти підриваєш не тільки свій власний авторитет, а й авторитет комсомольської організації взагалі... Це я говорю тобі щиро, по-комсомольському, і ти не смієш гніватись.

— Не гнівайся й ти, — відповів Танцюра. — Я, як секретар осередку, говорю тобі в порядку комсомольської дисципліни: не підкопуй мого комсомольського авторитету серед безпартійних студентів. Не тич свого довгого носа до чужого проса. На цей раз я цього так не лишу, а таки поставлю це питання на бюро осередку.

— Не лякай ляканих! Хоч ти й секретар, а я тільки культпроп, але поки ми тут самі, то я тобі скажу цілком одверто: ти український селюх і в справах комсомольської поведінки ніяк не потрапляєш у тон. Одним словом, ти хоч і секретар вузівського осередку, але недороблений тип комсомольця, як і всі “щирі” українці.

Слово “щирі”, ще й почуте з уст Ізі, який хоч зовні і вдавав з себе цілком дояльного до української справи, але помітно й ворожого до України, остаточно вивело Танцюру з рівноваги.

— Слухай, Ізя! Легше на поворотах, а то перекинешся! Думаєш, я не знаю твоїх сіоністичних замірів?

Ізя цинічно посміхнувся:

— Мішук, рука руку миє, бо обидві брудні. Думаєш, я не бачу з ким ти дружиш і не знаю твоїх націоналістичних поглядів?..

З цими словами культпроп по-панібратському стукнув секретаря по плечу і жартівливо сказав:

— Мішка! Давай лучше не будем!

Танцюра, що був трохи заспокоївся, знову захвилювався. Його обурював відвертий Ізін цинізм. Він гостро відповів:

— Ізя, ти богопротивний тип! Чи є межа твоєму цинізмові?

Але Ізя не здався. Він бачив свою перевагу, бо був певен, що за сіонізм йому винесуть хіба що “догану з попередженням”, а в гіршому випадку викинуть з комсомолу й з інституту, а за український націоналізм Танцюра муситиме відсидіти в Липках чи Лук’янівці, а тоді поїхати ще й в гостину до білих ведмедів. То чого він мав боятися? Він тон-у-тон відповів Мишукові:

— Мішук, ти Макбет 20-го століття! Чи є мета твоєму ваганню?

І повернувшись до Танцюри, пішов коридором, деклямуєчи Шекспірове.

Беручись за клямку дверей до аудиторії з написом “Кабінет англійської мови й літератури”, Ізя ще раз зиркнув на Танцюру, поважно-глумливо вклонився, показав йому язика і зник за дверима.

Танцюра деякий час з огидою дивився йому вслід, а тоді, ніби раптово щось вирішив, покvapно пішов до дверей з написом: “Кабінет загального мовознавства”.

Розділ II.

Михайло Танцюра був родом з заходу України. Відкись з-під польського кордону. Його батько належав до людей передових, але, з погляду влади, непевних. Тавро “петлюрівського самостійника” в умовах радянської влади не змивалось не то що роками, а й десятиліттями. Коли Михайло і його менший брат здобули середню освіту, і їм прийшла пора вступати до вищої школи, двері якої були щільно закриті для всіх “бивших”, а особливо для “петлюрівських самостійників”, то батько сказав синам:

— Знаєте що, хлопці? Погляди — поглядами, а життя — життям. Мусите вчитись, а щоб мати змогу на це, то прийдеться йти до комсомолу. Якщо треба... — Тут батько трохи зблід, а в його голосі почулася треметлива нотка, — то мусите зректись мене. Треба буде заявити через газети, що я, мовляв, такий і такий, зрікаюся свого батька, колишнього петлюрівця й ворога партії й радянської влади... Так уже багато людей зробило, і це пішло їм на користь. Я гніватись не буду, бо це буде лише про людське око, а крім того, я сам вас і намовляю на це.

Батькова пропозиція викликала в хаті справжню бурю. Мати заявила, що вона й чути не хоче про зречення своїх

синів — бодай і фальшиве, але прилюдне. Михайло цілком пристав на думку матері, ще й додав, що йому рука відсохне, коли він напише заяву до комсомолу. Менший його брат Пилип, будучи спокійним і розсудливим хлопцем (кохався в математиці й фізиці!), погодився, що не тепер, то в четвер, а поцілувати лапу московського володаря доведеться — то чого ж зволікати?

— Завтра подаємо заяви до комсомолу! — говорив він. — Аби тільки прийняли!

Найменший брат, якому було тільки дев'ять років, змушений був мовчати, бо йому в таких дискусіях слова ще не давали, від нього вимагали тільки не бути дурним базікою і нікому не говорити про розмови в хаті на політичні теми.

Родинна дискусія тривала кілька днів, і, нарешті, було вирішено: нікому нікого не зрікатись, а до комсомолу йти треба, бо без того вища школа не світить. Сказано — зроблено. Все пішло добре, хоч правда, крім комсомольських заяв від синів, батько ще й хабарі у відповідних місцях давати мусів. Михайло вже через три місяці був студентом і навіки разпрощався з своїм селом над Случею. Єдине, чим він був невдоволений, це те, що одержав відрядження до сільськогосподарського інституту, бо інших відряджень у їх село не прийшло. Але він на то не зважав, бо тратити рік шкода було, а крім того, вважав, що згодом можна буде вже піти й до другого інституту, якщо не вдасться перевестись ще з першого курсу.

Так він і закінчив освіту; пару років відпрацював і, діждавшись того щасливого дня, коли уряд змінив порядок відряджень до середньої й вищої школи, вступив до мовознавчого інституту — хотів стати науковцем у галузі мовознавства чи літературознавства. Поки що все йшло якнайкраще: йому прибувало, як то кажуть, і з води і з роси, і в другому інституті до нього ставились не тільки з повною довірою, а навіть з повагою. Як вихованця радянської школи й колишнього селянина-бідняка та комсомольця ще з 1925 року, його обрали секретарем комсомольського осередку. А через те, що в інституті було лише чотири члени партії та два кандидати, то комсомольський осередок відогравав велику роль, фактично виконуючи завдання партійної організації.

Учився Михайло добре, бо ще змалку багато читав, та й спеціальний вуз дещо дав; то й не диво, що він був у

числі найкращих студентів. “Плями” на його соціальному походженні вже загубились, та й комсомольський квиток робив своє. Тому вже з кінця першого курсу професура була зобов’язана приділяти йому особливу увагу як майбутньому кандидатові в аспіранти.

Одним словом, Михайлові здавалося, що його “життєвий корабель” щасливо обминув всі радянські мілини й небезпечні підводні скелі та незабаром пристане до тихої пристані, що ім’я їй Інститут Мовознавства ВУАН. Проте кілька місяців тому стався отой, невидимий ще зовні і досі не пояснений внутрішньо, конфлікт між ним з одного боку і культпропом Ізюю Салістрою та секретарем партосередку Яшею Школьніком з другого. Конфлікт виник цілком несподівано. На зборах студентського наукового гуртка Ізя виголосив доповідь на тему “Впровадження латинської абетки в українській мові, як один з чинників поступу до комунізму”. Ізя, щедро цитуючи Маркса, Енгельса, Леніна й Мара, настоював на негайному впровадженні латинки в Україні, бо, на його думку, це дасть змогу розірвати поржавлені вже ланцюги традиції й звільнити українську культуру від ганебних буржуазно-февдальних традицій. І тоді Україна сміливо піде вперед до комуні, доганяючи інші передові європейські країни. Це мусить бути зроблене негайно й рішуче, бо комунізм, запевняв Ізя, вже вирисовується на світлих соціалістичних обрях України.

Ізю палко підтримували студенти Ітельсон і Ржевуський, а також літня вже студентка Філеєва, яка колись закінчила Сорбону, але, не зважаючи на показувати на праці французький диплом, вступила до інституту, щоб оформити себе “на радянській платформі”. Проти Ізіної тези несміливо виступив Дмитро Пинда, то ще дехто; але вони говорили лише впівголоса, прикриваючи свою опозицію турботою про швидший прихід комунізму. Пинда запевняв, що світовий пролетаріят, який стане творцем світової комуні, ніколи не візьме за свою оту буржуазно-клерикальну латинку, а перш за все створить свою справді інтернаціональну і пролетарську абетку, отже нам, мовляв, нема чого поперед батька в пекло лізти.

Михайло відчув в Ізіному впертому намаганні “латинізувати” українську мову елементи пляну духової кастрації воскреслої вже України, але, не маючи змоги одверто виступити проти поступу на шляху до єдиної світової мови, яка неминуче мала зародитись в комуністичному суспільстві, він

висловився про потребу добре зважити всі “за” і всі “проти” латинки.

— Ми втратимо, — говорив він, — історичну традицію і власне обличчя, без чого неможливий нормальний розвиток нації до її природньої смерті, зникнення, яке неминуче наступить з приходом комунізму. Крім того, перехід на латинку затримає поступ нашої культури, бо вже наступне покоління не зможе читати старих видань, а перевидати все неможливо. Це спричиниться до штучного відірвання нашої епохи від усього історичного розвитку, і примусить нас топтатися на місці, себто затримає рух України до комунізму.

Його виступ окрилив усіх ворогів латинки (секретар осередку говорить проти, то чому нам не можна?!), і з Ізіної теорії за годину лишилося мокре місце. Її назвали трохи не лівим, троцькістським ухилом у мовознавстві. На цьому збори гуртка закрились, але дискусія не тільки не вщухла, а ще більше розпалювалась, бо тепер кожен говорив сміліше й гостріше. Ізя гостро накинувся на Михайла:

— Твої побоювання, що Україна, перейшовши на латинку, затримає прихід комунізму, не що інше, як “тень на плетень”. Мені здається, що ти висии між комунізмом і націоналізмом, як калатало в розколотому дзвоні, і не знаєш у який бік тобі вдаритись...

Та це ще було б півбіди; в наступному числі інститутської стінної газети “Лінгвіст”, яку редагував Ізя Салістра, появилася карикатура з написом: “Гамлет наших днів”. Під написом було намальовано капуцина з рудим кобеняком на голові, а під малюнком стояв досить промовистий напис: “Михайло Танцюра:

Інститут аж ревів: хто тішився, а хто злився. Так почалася ця війна. І сьогоднішній несподіваний і ніяк не передбачений конфлікт був лише її черговим етапом...

Розділ III

Другого дня після цієї суперечки на великій перерві, коли майже всі студенти порозходились — хто до буфету, а хто на вулицю, — до Танцюри, коли він з цигаркою в зубах проходжувався по спорожнілому коридорі, підійшла соковита, чорнокоса красуня Зіна Чорнякович. Це була дуже цікава й принадна жінка років 28-30. Хто вона й звідки — ніхто докладно не знав. Вона була настільки обережна, що про себе нікому нічого не говорила. Насмілитись її запитати

було дуже важко, бо вона майже кожного гнітила своєю красою й солідністю. Коли хто й питав, то вона завжди відповідала таким милим жартом, що цікавий негайно забував те, що він тількищо хотів довідатись, і вже був під її впливом, говорив не те, що хотів сам, а те, що було потрібне їй.

Про неї знали лише те, що вона раніш закінчила мовно-літературний факультет Київського інституту професійної освіти, а тепер працює в одній з київських шкіл (у якій саме, ніхто не знав) на вечірній зміні, а вдень ходила до інституту, щоб здобути собі знання чужих мов і покласти в кишеню ще один диплом.

В інституті про неї говорили різно, але загальна думка була одна: Зіна Чорнякович — жінка, перед якою й святий не встоїть. Злі язики ще й додавали до того, що вона так цікавиться другим дипломом, як горобці погруддями Маркса й Леніна, які стоять на Думській площі перед міськкомом партії; пішла вона до інституту лише з метою розважитись, бо з свого родинного життя вона ніколи не була вдоволена. Інші, особливо жінки й дівчата, які в Зіні бачили непереможну суперницю, шепотом переказували інші речі: комсомольцям і всім “радянського крою” особам шепталось, що вона дворянка, яка вдало маскується; а всім, хто почував себе твердим українцем, шептали, що її чоловік — комуніст і невідомо де працює, тому її треба остерегатися. Хоч вона, мовляв, вдає з себе тверду, як мур, українку, але їй “однаково кому продатися, аби ціна була підходяща”.

Михайло всім тим поголоскам не дуже довіряв, бо вже занадто вони були суперечливі, а навіть навпаки: він, як і кожен інший, не раз кривим оком кидав на Зіну. Щоправда, останнім часом він нею цікавився менше. Вона навіть до певної міри сприкрилась йому, бо її, часами аж банальні, загравання з секретарем партосередку Яшею Школьніком були йому огидні, і він поступово став зневірятися в її людській і українській вартості.

Але сьогодні, не прийшовши ще цілком до норми після вчорашнього двобою з Салістрою, він ніяк не був проти цієї зустрічі. Тож коли, повернувшись в кінці коридору, щоб продовжувати свою задуману путь, побачив її, то зупинився і став коло вікна. А Зіна, врівноважена й з чаруючою посмішкою на повних червоних губах, не йшла, а пливла до нього. Вся її постава й поведінка обіцяли спокій, злагоду й запоруку на приємність, від чого йому сьогодні важко було відмовитись.

— Ой, наш Михайлик щось сьогодні дуже сумний та похмурий, — говорила Зіна, беручись пальцями за гудзик його піджака і стоячи перед ним так близько, що він відчув дотик її тугих грудей, — наче та хмара, з якої ось-ось спалахне блискавка і вдарить могутній грім.

Простота й щирість її поведінки та ота завжди підкуплююча товарииськість і дружній тон цілуще вплинули на Михайла, і він весело відповів:

— Кажеш, хмара, з якої могутній грім ударити може? О, ні! На таку неповторну жінку, як ця, яку я маю щастя бачити перед собою, не тільки ягнятко, Михайло Танцюра, а й сам Перун громом не грюкне!

— Те, те, те! — відказала Зіна, пускаючи його гудзик і злегка киваючи своїм пальчиком. — Співай, співай, соловейку! Може, яка й повірить...

— Чому ж “яка”? А така, як ти, хіба що?

— О, така, як я, то вже напевно не повірить.

— А то чого ж так? Втратила здібність вірити, чи як?

Зіна нахмурилась і, з докором глянувши йому у вічі, поважно сказала:

— Ні, не втратила, але й не повірить.

— Та чого ж? — питав Михайло, жартуючи й далі.

— Ат, чого, чого! Все знатимеш — постарієш скоро. Лишімо це, Михайле. Колись іншим разом повправляємось. Я маю з тобою говорити про інше.

— Слухаю прекрасну Ізольду чорнокоосу, — відповів Михайло, жартома вклоняючись їй аж до пояса.

— Покинь жарти, — відповіла поважно Зіна. — Ти вчора мав чергову баталію?

Михайло споважнів. Така раптова зміна теми охолодила його. Зіна знову в його очах з чаруючої жінки й щирої товаришки стала прекрасним, але загадковим сфінксом і підозрілою в поведінці й намірах красунею. Пригадав, як вона часом по-панібратському брала під руку Яшу, і йому стало бридко. Трохи не відвернувся, бо йому здавалося, що від неї тхне отим, як він казав, пролетарським шевцем з харківської артілі “Красний сапожник”. “Що вона хоче?” — думав. — “Випитує, щоб завтра вже доповісти їм, чи просто від нудьги грається в товарииськість?”

Він споважнів ще більше. Його важкі, сірі, з рудуватим відблиском, брови опустилися ще нижче, майже впали на повіки.

— А то чого тебе так цікавить? — запитав, допитливо вдивляючись в її карі очі. — Хіба мусів у тебе дозвіл брати, щоб з ким сперечатись?

Зіна спалахнула. Опустила очі додолу й не підводила їх. Михайло помітив, як вона прикусила нижню губу, а рукою змахнула сльозу.

— Михайле, — сказала тихо, підвівши очі на нього, — ти дуже помиляєшся. Я не гніваюсь, але мені прикро, що ти не живеш власним розумом, а дешевими “товариськими” інформаціями. Чи ти не поквапився у висновках?

Михайло здивовано дивився на неї й очам своїм не вірив. Він ніколи й не думав, що вона може так глибоко ображатися. Не мав навіть і в думці, що ця завжди спокійна і врівноважена, стійка як мур, жінка може заплакати від висловленої їй підозри. Йому стало неприємно, але разом з тим і радісно, бо він таки переконався в своїй поверховій оцінці і тепер тішився з того, що ця гарна й приємна жінка, яку він вважав за непохитну українку, не зважаючи на всі наклепи й очорнювання, є людина з душею й почуттям. Він деякий час мовчки дивився на неї, ніби пересвідчувався, що не помилився, а тоді подав їй руку й сказав:

— Не гнівайся, Зіно. Я не думаю так погано, як тобі здавалося. Хочу, щоб ти повірила мені, що я таки дуже вражений тим, що, хоч і не бажаючи того, так образив тебе. Але хочу сказати, що я й тішусь з того, бо... це відкрило в тобі ще одну прекрасну рису...

— В якій ти сумнівався, хочеш сказати? — перервала його Зіна, теплими від вогкості очима вдивляючись в нього.

— Не допитуй, Зіно! Не знаю. Може й так. Але справа не в тім. Я хочу, щоб ти зрозуміла, що сьогодні я вперше побачив у тобі людину, а ти ж не хахлушка, а українка... Мені здається, що наші сили зросли. Розумієш?

— Хочеш сказати, що в своєму найближчому оточенні маєш однією особою менше з тих, кого треба боятися?.. — питала вона.

— Так. І однією більше з тих, яким можна довіритись, — додав Михайло.

— Дякую, Михайле! — промовила тихо.

Зіна аж сяяла радістю. Вона було справді чудова сьогодні. Михайлові здавалося, що ця жінка весь час була в масці і сьогодні, може вперше за цілі роки, скинула її й стала собою. Цей випадок приніс їм спільну радість. Він створив якусь дивну атмосферу людяности, і їм обом хотілося гово-

рити й говорити. Але на розмову вже не було часу, бо двері раз-по-раз відкривалися, і коридор наповнявся студентами.

— От бачиш, — стурбовано оглядаючись, промовила Зіна. — Мала намір серйозно поговорити з тобою про важливу справу, і не вдалося. Згаяли стільки часу бо-зна нащо. Але знаєш, що? Я осмілюсь перша призначити побачення. Згода?

— Ділове? — питав Михайло.

— Та що ти! Лю-бов-не! — сміючись відповіла йому.

— Коли й де?

— Завтра о сьомій вечора, тут. Добре?

— Слухаюсь свого сміливого кавалера, — жартував Михайло. — Але коли я завтра не прийду, то знай: я не витримав і раптово вмер від цікавості.

І вони вже йшли до виходу, весело розмовляючи про інші речі. В дверях зустрілися з Салістрою, який саме входив. Він зупинився й уїдливо сказав:

— О, що я бачу! Товаришка Чорнякович з нашим секретарем пробує роман закрутити!

— Чого ж лише пробує? — обізвалася Зіна. — Може вже й закрутила, а ти й не знаєш...

— Не повірю, — заперечив культпроп.

— А то чого? — цікавилась Зіна.

— Бо Михайло однак на щось поважне не зважиться, і ти з такого роману не будеш вдоволена. От, як би замість нього такий хлопець, як я...

Чорнякович спалахнула. Аж зупинилася. Дивилася деякий час на зблідлого вже культпропа, а тоді спокійно сказала:

— Ти занадто малий для мене, Ізя. Не тілом, а гідністю, бо навіть у жартах міри не знаєш...

Той хотів щось сказати, якось боронитися, але вона демонстративно повернулася до Михайла і, вже посміхаючись, запитала:

— Проведеш мене до Хрещатика?

І вони вийшли, лишивши культпропа ні в сід, ні в тих.

На сходах, беручи її під руку, Михайло сказав:

— Я сьогодні не тільки вдоволений, а захоплений тобою!

— Тільки сьогодні? Як же я помилилась!..

— Зіно, не дратуй! Не вбирайся в маску, бо ти без неї краща.

— То справа смаку: як кому, — не вгавала Зіна. — То не забудеш: завтра о сьомій вечора. Нагадую ще раз, бо я вдень завтра не прийду.

А коли вона повернулася й пішла вниз до Хрещатика, то він стояв на пішоході й проводив її очима, аж поки вона дійшла до рогу й зникла в натовпі.

Ішов сніг. Рідкий і лапатий. Пухнаті сніжинки падали йому на руки, і він раптом пригадав собі дитинство. В уяві виник якийсь старий підручник з природознавства, а в ньому фотографії: на чорному тлі білі сніжинки. Різної форми. Був якийсь дивний настрій. Тривожний, але приємний. Настрій, у якому поєднувались дитячі чисті відчуття й бажання з переживаннями дорослої людини. Здавалося, що ті світлі дитячі спогади, як ці великі сніжинки, появлялися з сірого небесного плину, набирали чіткості, щоб упасти на землю і тут, у масі снігу, втратити свою конкретність та перетворитись в частку маси, стати нічим.

Йому здавалося, що Зіна, ця може аж занадто земна й матеріальна жінка, сьогодні стала чистою й прозорою, як мрія, і подібно до великої, як великий білий метелик, сніжинки, явила йому сьогодні свою внутрішню красу і зникла в засніженому морозі міста.

І від цього на душі стало тоскно. Хотілося чогось невідомого, чогось великого й чистого, але недосяжного. Не було бажання повертатися до гамірного інституту, бо Михайло знав, що там урвуться ці приємні марення, і він знову впаде у принижуючу дійсність, яка зветься “людські взаємовідносини в добу будованого соціалізму”.

Вийняв свій записник і подивився в розклад лекцій. Там стояло:

“Економіка України — 2 години”.

“Історія партії — 2 години”.

— Мало втрачу, — подумав. І до інституту він більше не вернувся.

Так, нічого не роблячи й не думаючи нічого, він проходив решту дня по вулицях міста й просидів у своїй кімнаті в гуртожитку. Коли ж почало вечоріти, й гуртожиток наповнили студенти, Михайло вийшов й пішов на гурткову проробку лекцій. В його бригаді було шестеро осіб, і майже всі вони були проти гурткової системи, хоч заперечувати гурткове навчання ніхто з них і не зважився, — бо як можна було виступити проти системи, яка мала привчити студентів до колективізму? Це значило б заперечити соціалізм. Тож вони час від часу сходились і трохи вчилися, але здебільшого це були приємні товариські зустрічі. Сприяв цьому й

склад гуртка: всі його члени один другому більш-менш довіряли й не боялися, що хтось винесе зміст розмов поза їх групуку.

Коли Михайло зайшов до хати, в якій сьогодні збирався гурток, то господиня дому, порівняно до них літня вже студентка, відкриваючи йому двері, радісно говорила:

— О, товариш Танцюра вже прийшов, і може ми таки щось вчитимемо. Ось чекай, дзиги ти невгамовна, — говорила вона вже до Наталки Лісницької, яка аж їздила по м'якій каналі, жартуючи з усіма, — ось товариш Танцюра зараз перевірить, як ти знаєш історію партії; сама не вчиш та й іншим не даєш учти.

— Що? — уставилась своїми вічно примруженими, грайливими оченятами Лісницька. — А нащо нам учти ту “партію”, як у нас у гуртку все з практики знати. Він нам тільки розкаже, й ми всі матимемо в матрикулах проти історії партії вписано “дуже добре”.

— О, ні, товаришко Лісницька, — відповів, скидаючи пальто, Танцюра. — Якщо вже так, то ми краще попросимо твого земляка товариша Ківленка. Він хоч і безпартійний, але в цих справах, мабуть, розуміється краще за мене.

Сергій Ківленко, акуратний зовні і завжди зрівноважений хлопець, мав яких 25-27 років, справді був один з тих студентів, які дуже добре знали соціально-економічні дисципліни. Крім того, Ківленко прекрасно розумівся в питаннях так званої партійно-комсомольської етики. За анкетною він був робітник з Чернігова, хоч про нього тихцем говорили, що він колишній видатний обласний комсомольський активіст, якого виключено з партії й комсомолу за троцькізм.

Почувши Михайлову пропозицію, він відкинув назад свого рудого чуба і взяв у руки “Історію КП(б)У” Попова, що лежала на столі перед ним.

— Як так, то й так, — сказав він. — Раз “партейное” начальство велить, то мусимо слухатись. Увага! Починаємо!

— Ой, Сергійку! — загукала Лісницька. — Почекай трошки!

З цими словами вона вискочила на середину кімнати, обернувшись на одній нозі й вигукнула:

— Слухайте, слухайте! Ще раз закликаю вас розважити! Ось за вікном говорить “Кіт у чоботях”! Він цілий вечір радить мені переконати вас, що не треба вкорочувати собі й так короткого віку на вивчення всякої нудоти. О, чуєте? Знову обзивається.

— Нікого ми не чуємо, — відповів спокійно Ківленко. — Ми лиш бачимо. І бачимо не kota, а трохи ненормальну кицьку. І вона не в чоботях, а в черевичках і в куцій спідничці, а замість порядного чорного хвоста в неї дві руді косички теліпаються. Щось на зразок заплетених кісок у старорежимного дяка.

— У-у-у, то ти аж отакий противний! — вигукнула Лісницька. — Сам ти рудий, а я русява, як і всі ті, хто мав тата й маму не чужинців, як може дехто із занадто рудих, аж палючих, а нащадків славного сіверянського племені.

— Якраз! Русява, але підшмалена трошки, — не вгавав Сергій. — А крім того, божевільно закохана в Хвильового.

— Михайле! — жартівливо благала Лісницька. — Накажи цьому туркові своїм непохитним, як непохитний авторитет вовка для безборонного ягняти, комсомольським авторитетом, нехай він заціпиться й мовчить, аки риба. Бо він сухий педант і хіба може почути буремну нічну мову “Кота в чоботях”?

— Та де йому! — жартував і Михайло. — Тож про нього сказав редактор Карк: “Заплюйте темну тінь моїх сучасників від халтури...”

— Браво! Браво! — гукала Лісницька, плещучи в долоні. — Ти чудовий, Михайле! Тільки... — Вона притихла і вже замріяно, з удаваною артистичністю: — тільки чого ти не Олекса, а Михайло?

— А хіба Олекса тобі більше подобається?

— Авжеж більше! Бо якби ти звався Олекса, то я мала б підставу зацитувати “Кота в чоботях”. Саме оте найпікантіше місце. Пам’ятаєш?

Вона ніби застигла в замріяній позі і, дивлячись у засніжене вікно, деклямувала:

— Олексо! Мій божевільний! Розірви на мені сорочку... Налий мене всю столітнім медом!..

В кімнаті знявся регіт.

— А що, Михайле? А будеш з нею й далі коаліцію тримати? Ця скромна киця, позичивши в Хвильового пазурів, так за тебе вцепиться, що вже не вирвешся з її тендітних ручок, — іронізував Сергій.

— І не думаю вириватись, — заперечив Михайло. — Виклик приймаю і користаю з того, що вона зветься милозвучним ім’ям Наталка, а не глухим словом, як казав Хвильовий, Гапка. Відповідаю від усієї душі й мого окомсомолоного серця (теж замріяно, наслідуючи тон і рухи Лісницької):

— Наталочко! Мое миле котятко!.. Я весь дзвеню цукровим троском...

В кімнаті сталося щось неймовірне. Всі реготали, кричали “Браво!”, очі всіх їх світилися радістю, а сміх бив в неблаганні стіни, а тоді, відбиваючись від холодного каменю, поривався до замуrowаного хуртовиною вікна, в яке час від часу люто поросив сніг.

Ніна Цвітницька, висока, чорнява, з видовженим невеличким обличчям, студентка, яка була найстриманішою від усіх, говорила:

— Я вже не второпаю, хто кого любить: чи ви обоє Хвильового, чи одне другого, а Хвильовим тільки прикриваєтесь?

— І те й друге, Ніно! — відповідала сміло Лісницька. — Товариші, я сьогодні “в ударі”, то все скажу. Слухайте і навчайтесь! Я таки божевільно люблю Хвильового! Я люблю його за його неповторний темперамент!.. Я його люблю й за те, що він наймудріший за всіх мудреців світу мудрець і відкрив велику істину: “Сонце сходить на сході”. Так, молоде сонце Європи сходить не в хирій і заспаній Еспанії, не в трухлявій і розманіженій Франції, не в розтліваючій тепер уже Англії, не в могутній, але бездушно сухій Німеччині, і, нарешті, не в нашого “старшого брата” з його традиційною деспотією, хоч він і вважає себе за колыску світового соціалізму... Воно, те сонце, сходить у нас, у “нашій славній Україні”, де “засосюрилося небо і затичинилась земля” (чи може й навпаки), де дикий, але неповторний селюх Осьмачка знову запалює прадавні “Скитські вогні”, де вічно юним і незламним Хвильовим хвилюється наша євразійська буремна кров і де сотні тисяч новітніх Аглай п'ють цілющий трунок сили й молодости, піднімаючи тости за хоробре безумство крокуючого вже по нашій прастарій скитській землі Євразійського ренесансу... Я ще люблю його, того божевільно-прекрасного Миколу, й за те, що він устами (Сергію, це вже не про тебе, бо ти ж таки славного сіверянського роду-племени!..) редактора Карка осмілився заплювати “темну тінь моїх сучасників”, які цього всього не бачать...

Вона на хвилику замовкла. То була пауза, спокою якої ніхто не порушив. Жартів ніби й не було. Всі дивилися зі здивуванням на Лісницьку й ніби чекали, що вона скаже ще. А вона справді говорила далі.

— Я люблю й Михайла. Не чекай, Ніно, ще я скажу, що люблю його “цукрово-троскно”. Ні! (Він же бо не Олекса, а

— Ну, ти таки неможлива цокотуха, — втрутилась господиня. — Хіба ж так можна? То любить і шанує, то кпить отак! Ти — непослідовна!

Михайлові це, мабуть, таки дуже не сподобалось, хоч він знав, що це клини не з нього, а з системи. Поважно запитав її:

— Ти, мабуть, користуєшся з того, що я не можу сьогодні гніватись на тебе?

— Ні, ні, Михайле! — заперечила вона. — Ти таки не гнівайся за цей дурний жарт.

Гамір і сміх вгамувалися. В кімнаті затихло. Була тиха товариська розмова, в якій навіть не було змоги побачити тему. Михайло в ній майже не брав участі: тільки слухав. Мовчала й Лісницька, сидячи поруч нього. Ніби стомилася від своїх виступів.

А тим часом у замуровані морозом шибки все частіш і частіше порошив сніг. Над Києвом — хуртовина. Михайло прислухався до неї й навіть не помітив, як забув про всіх, а тільки вдивлявся у вікно і прислухався до стогонів бурі. Це ревіння хуртовини знову нагнало на нього якийсь неспокій і тривогу.

— Михайле! — тихо сказала Лісницька, беручи його руку обома своїми. — Слухаєш?

— Так.

— Боїшся?

— Ні, навіть люблю.

— Я не про бурю, Михайле.

— Розумію. І я не про бурю.

— Коли це ти щиро, то не тільки слухай, а вчувайся. Упийся цією музикою боротьби. Чуєш? “А сосни гудуть, гудуть... Чого так сосни гудуть? Хуртовина. Вітри. Ох, ви сосни мої, азійський край...”

Говорила тихо, замріяно. А тоді замовкла. І всі також мовчали. Слухали, як над Києвом шугав вітер. Здавалося, що ця могутня хуртовина своїми неозорими сірими крильми хоче сьогодні вже розметати його старовинні будівлі, щоб потім на цім голім місті посіяти насіння чужого життя, що має ту манливу зверху, але вбивчу своїм змістом назву — соціалізм.

І всі мовчки вслухувалися. А серця їх билися в унісон. І слухали однією душею, як під ударами бурі стогнав старий Київ. І ніби чекали тривожно: витримає Золотоверхий, чи впаде?..

(Повість лишилася незакінченою)

Торонто, 1950.

III

**ПЕТРО ВОЛИНЯК У СПОГАДАХ СПІВПРАЦІВНИКІВ
І ДРУЗІВ**

ЖИТТЯ, ПРИСВЯЧЕНЕ УКРАЇНІ

П. К. ВОЛИНЯК — ВИДАВЕЦЬ І РЕДАКТОР

Якби ви знали, як трудно ще говорити про Петра Волиняка — уже неживого. Занадто живою він був людиною серед нас, щоб за такий короткий час можна було якось змиритися з думкою про його смерть і рівним голосом говорити про нього вже як про постать, що належить до історії. Тим більше говорити тим, що так близько стояли коло нього понад двадцять років — років його кипучої діяльності, видавничої, журналістичної, педагогічної, громадсько-політичної. І дуже трудно говорити про Волиняка — як тільки видавця і редактора, бо ніколи і ніде він не переставав бути таким же діяльним і самовідданим в усіх інших ділянках українського життя на цьому континенті. А найтрудніше — вже сьогодні говорити про Петра Волиняка відстояним стилем і стилем, коротко.

Видавцем покійний Петро Волиняк став, очевидно, випадково або в силу специфічних обставин. Сталося щось таке, як із Леонідом Мосендзом — у ділянці поетичної творчості. Ви ж, мабуть, чули: Євген Маланюк був переконаний і тому так казав, що Мосендз не був поетом з покликання, а писати — навіть вірші — почав із суто ділових і патріотичних мотивів, бо не бачив нікого на овиді, хто міг би зробити те, що — на його, Мосендза, думку — доконче і то зараз таки мало бути зроблене. Ось і Волиняк отак став видавцем десь у таборовій стихії в Австрії. А як людина винахідлива і розбитна, то і втнув неабияке діло: крім книжок, у його видавництві (“НОВІ ДНІ”) виходили **“Останні новини”** (щоденна газета), **“Нові дні”** (журнал-тижневик), **“Новий шлях”** (пластовий двотижневик) та ще місячник **“Літаври”** (ред. **Юрій Клен**). Хто не жив у той час, в роки після II-ї світової війни у Німеччині чи Австрії, той не може до кінця збагнути, як тоді не легко було щось поважне затівати і виставляти голову, тим більше людині зі сходу. Волинякові не бракувало й тоді ані відваги, ані оптимізму та енергії. Ні одна велика група (чи й ціле блискуче середовище) не в силі була зробити того у видавничій сфері, що доконав сам чи на власну руку Петро Волиняк у Зальцбургу. Відтоді й заповонила Волиняка ідея — видавцем бути й надалі.

Після успішної спроби, наслідком якої було гуртове видавництво **“Гомін України”**, але невдатної — не з його вини — співпраці, Волиняк починає своє власне діло — і вже у січні 1950-го року випускає перше число журналу **“Нові дні”**

в м. Торонто. Це було фактично відновлення його ж видавництва **“Нові дні”**, що його він мав у Зальцбургу, і одноіменного журналу, який відтепер став місячником. Розрахунок видавця і редактора Волиняка виявився правильним: відновлені його **“Нові дні”** витримали пробу часу. Як знаємо, поряд із **“Новими днями”** Волиняк кілька років видавав цього разу ще й місячний журнал для дітей **“Соняшник”**, видавав і перевидавав книжки, а найбільше — шкільні підручники, як буквар, читанки, граматики, географія тощо. Хоч видавництво його не було дуже рентабельним, але трималося вже міцно — головним чином, завдяки скромним фінансовим вимогам видавця-редактора для його особистого життя.

Складаючи програму для відзначення 20-річного ювілею **“Нових днів”**, видавець-редактор воднораз накреслював експансивні пляни — щонайменше на наступний десяток років: подвоїти кількість читачів-передплатників, ґрунтовно переробити деякі підручники для перевидань, скласти й видати деякі нові підручники та посібники. Дуже наполягав, щоб я склав два збірники вправ з української мови — один як додаток до моїх же граматик, а другий для молодших клас. У цьому році, за його бажанням і плянами, мала розпочатись у **“Нових Днях”** серія біографічних нарисів про визначних і заслужених українських діячів — тих, що живуть на еміграції, і тих, що на Україні та деінде живуть. У зв'язку з цим були й конкретні імена вже визначені (з моєю участю): Юрій А. Лавриненко-Дивнич, Йосип Гірняк, митрополит Іларіон (проф. Іван Огієнко), Вадим Сварог, Юрій Шерех-Шевельов, Олесь Гончар, Григорій Китастиї, Іван Дзюба, Пантелеймон К. Ковалів, В. Чапленко та інші.

Витримати двадцять років без меценатів, без власного капіталу, без організації чи партії і т. д. — це таки гідний подиву подвиг на еміграції. Не зрадило б здоров'я, Волиняк далі видавав би журнал незалежний і сам би жив незалежно. Які були його гаразди матеріяльні, всі знають, хто побував у його хаті-видавництві. На тутешні відносини Волиняк жив, як типовий незаможник, але з поставою і духом магната. Як і все інше в його господі та в його поглядах на речі, мені було відкрита і його касова книга: надходження з журналу лише за останні кілька років перевищували видатки — на 400-500 доларів на рік. Латав Волиняк свій скромний бюджет коштом підручників. Не хотів слухати і дуже сердито реагував, коли, бувало, порадиш йому піднести ціни хоч

П. Волиняк на прощальному бенкеті з головою В.О. УНРади
М. Лівицьким, Торонто 1958 р.

на підручники, якщо на журнал не хоче. То суша правда, що не мав він за що найняти собі на поміч бодай півлюдини, тому й працював день і ніч. Не без того було, що від випадку до випадку приходили до нього добрі люди й помагали експедицію зробити, але це його не тішило. Навпаки, це навіть коробило і непутило його. Він мав амбіцію бути бізнесменом, якщо судити, наприклад, із того, що він вряда-годи вставляв у свою мову-розважання: “Я ж якийсь бізнесмен, а не батіг із клоччя. Чи як ви думаєте!”

Дуже не хотів він давати поживи для наклепів на себе, не міг він чути нарікань на ціни його видань, тому свідомо йшов на жертви матеріальні — не добирав і за журнал, і за підручники. А чи на це зважали лихі люди? Ось недавно, вже по смерті Волиняка, як мені відомо, писав один сіромаха (та ще ж і професор!) моєму дуже близькому землякові: “Драв з нас шукуру той ваш Волиняк...” Не могли змилюватись над Волиняком і ще інші — убогі духом землячки, серед яких були як супротивники всякого сорту, так і — не доведи, Господи, і вам їх мати! — друзі. Один із них пише в своєму звіті про похорон Волиняка, виливаючи на світлу постать його зливу жовчі-каламуті в сумнозвісному “Канадійському фермері”, пише в дусі і стилі панасизму — до невпізнання перекручуючи Волинякові слова: “Шукав для цього (для співпраці в журналі — Д. К.) людини, та не знайшов і півлюдини”. А ми ж знаємо, що Волиняк виразно писав у своєму зверненні до читачів (в останньому перед його смертю числі), що він дотягнув журнал до двадцятирічного ювілею, але не може ще найняти собі людини чи бодай півлюдини до праці в видавництві — до рутинної канцелярської праці. А той же мудрагель, надрочений його “пославшими”, каляє далі папір словами: “Волиняк — розкольник..., Волиняк — ленінець, Волиняк — полютор молодих душ...” Отак пише тепер ця личина, а скільки ж вона наговорила скаженини * телефоном — живому Волинякові в Торонто! А такі прокажені чи тільки наспиртовані мудрагелі говорили всячину не тільки самому Волинякові, а й усім тим, хто саяк чи так у видавництві помагав Волинякові.

Дзвонив і я Волинякові, коли жив ще в Торонто, з Оттави дзвонив. І майже кожного разу на мій запит, як йому жи-

* Пок. Тодось Осьмачка таку брудну піну, вилиту на папір, називав скажениною.

веться, чув лаконічне: “Умираю!” Це значило: перевтомлений, не виспався, не встигаю всього зробити. Казав і я йому: “А чому ви самі все робите? Чому не розкладете (як доброму керівникові личить...) на плечі багатьох?” — На це була його відповідь: “Про спілку натякаєте? А чи не спілка завалила вам “Наш Вік”? В додачу до цих слів, витриманих у високому стилі, бували й інші: “А ви таки турок... Ви просто безнадійний безбожник... Ви вже й пожартувати дотепніше лінуєтесь...”

Часом доводилось чути таке від нього — ніби у відповідь на щойно йому ж надіслану статтю чи коректу мого ж підручника, гонорару за що я принципово не брав і не приймав. Казав мені під час похорону один торонтянин (він частенько помагав робити експедицію журналу): “Ти йому помагаєш, а він ще й лається”.

Так, Петро Волиняк і в таких випадках не вагався лягати, але тільки незрячі і нетямущі люди могли за те гніватись на нього. Петро Волиняк ніякої помочі не визнавав за ласку, лишався гордим і незалежним, тому й говорив та вибухав, коли його поривало сказати, що він думав та як і що розумів, — добродушно лявся. Він і таке міг сказати: “Ви не мені помагаєте, а собі, турки ви нещасні!”

А все таки — як Волиняк міг утримати журнал двадцять років? Його пояснення було таке: знав читачів, був ширий з ними, був ощадний і не перегинав цін. Та це була загальникова відповідь, трохи формальна, хоч і цілком правдива. Як сам же він признавався, мало йому поміг досвід видавничий із Зальцбургу, бо тут умови не ті — складніші, тяжчі, а читачі примхливіші і т. д. Там, у Зальцбургу, він міг найняти не тільки цілу людину — десятки людей, а тут треба покладатись на себе самого. Більше помогли йому спостереження над “Гомоном України”, вивчені причини труднощів у моєму видавництві (“Наш Вік”) та в інших. Зважився він видавати “Нові Дні” не відразу. З цією ідеєю він проносився з півроку, безліч разів запитуючи сам себе і тих, що мали вже якийсь досвід: “Втримаюсь чи не втримаюсь?” Не тільки жартома, а й цілком поважно йому відповідав я більше, ніж раз: “Почекайте ще трохи: ось доконає мене мій милий голова видавничої спілки, “Наш Вік” “лясне — і вам більше місця лишиться”. А він добре знав, що з мого боку це не були тільки жарти. Тож Волиняк зробив належні висновки з усього спостереженого і рішив видавати журнал

“Нові дні”, але без спілки і без редколегії (на початку своїх роздумів він і те й те не виключав).

По всьому видно, що розрахунки Петра Кузьмовича були правильні — як на тутешні реальні умови. А далі вивозила його міцна голова, сильні орієнтаційні змисли, уперта цілеспрямована праця, розумові й фізичні надзусилля. Він був один у полі воїн і довів нам, що журнал такий можна втримати довго. Можливо, що довів він це занадто дорогою ціною. І тільки дуже безсовісні або до краю примітивні люди могли заздрити його долі та його уявним достаткам. Коли зіставити його прибутки (ніби зиски) з кількістю затрачених годин праці над “Новими днями” та підручниками, то він мав від 25 до 40 центів на годину. Так міг трудитися, в таких достатках живучи, тільки великий патріот. Найбільший секрет довговічності “Нових днів” це був патріотизм редактора-видавця.

Збоку могло здаватись, що редактор “Нових днів” був понад міру відважний, у своїх лицарських діях словом і ділом доходив до лицарства абсурду, зовсім забуваючи про те, що береженого й Бог береже. На віддалі могло комусь здаватись, ще Волиняк не мав чуття міри в своїх пориваннях і забагато давав серцю волі; що він некритично дечим захоплювався і що його оптимізм лився через край. Та не так воно було насправді. Незаперечним було лиш те, що безмежною і незмінною була його щирість і самопосвята. Не минали його й нотки зневіри, хоч не допускав він себе ніколи до хандри чи розчарування та розслаблення. Волиняк був справжнім лицарем, але без абсурду: мав він досить незатьмареного критичного розуму. Умів він пізнавати людей і де треба було, він підходив до них навіть дуже обережно, а непевних і безнадійних умів оминати, лукавих і підлих не любив і ненавидів. Умів він розпізнати і повернути до себе як приятелів з-поміж земляків тут суцїх, так і з-поміж людей “з того світу”. А що він багатьох своїх колег у дечому випереджав і часом задалеко лишав їх позаду — це не була його провина. Якийсь час багатьом здавалось, що Петро Волиняк заганяється, задалеко подекуди вклинається, але ж скоро виявлялося, що він мав рацію, що він не промахнувся, до того ж не зробивши нічого неетичного. А так воно було не тільки в питанні “зустрічатись чи не зустрічатись”. Читачі бачили це і цінили. Тож і це помагало Волинякові так довго втримати журнал.

Волиняк-редактор був у житті поважніший, ніж декому здавалося. Був він перебірливий і вибагливий в доборі матеріалу, вміщуваного в журналі, — далеко не все вміщував, що під руку попадалося, уважно і вдумливо вивчав надісланий матеріал — і тому не могли в нього проскочити, наприклад, провокативні речі (їх слали йому) або щось на зразок акростиха, як у газеті “Вільне Слово” свого часу. Неправдиві і ті закиди, що Волиняк “усі розуми поїв”, “усе він знає і ні з ким не рахується”. Коли йому не було з ким у Торонто порадитись, він запитував як не листовно, то навіть телефоном (і серед ночі) — того, хто в тій ділянці, на його думку, більше за нього знає, компетентніший. Чи ж мало тут, серед нас, тих, до кого не раз і не два звертався редактор Волиняк і радився?

Закидали й досі закидають Волинякові, що він у своєму журналі нападав на декого і обурювався засильно, але не завжди, мовляв, умотивовано. Або, як це д-р Юл. Мовчан писав недавно, “завжди безпідставно”. Не берусь доводити умотивованість чи резонансність Волинякового обурення на суб’єктів, мені невідомих, але не знаю жодного випадку, коли б Волиняків благородний гнів був безпідставний чи несправедливий супроти суб’єктів мені відомих. В одному випадку тим суб’єктом міг бути хтось “із “п’ятнадцяти мільйонів”, у другому хтось “із кучмою”, у третьому — “неписьменний учений”, але Волиняк мав стільки ж рації, що й Христос, коли обурювався і виганяв з храму мінйялів і лихварів.

Найвідважніше атакуючи когось чи щось, не завжди був такий певний Волиняк, що він подолає, зітре на порох супостатів і знищить усе те зло, проти якого обурюється і на яке всією силою обрушується. Але мовчати не міг він. Та й вірив таки, що вода камінь точить; вірив і в те, що його похід проти зла помножать і посилять читачі його, а за ними й читачі читачів — і не піде намарне його гнівне слово. Навіть коли він найменше вірив у скорі й позитивні наслідки своїх відважних і одчайдушних виступів, то й тоді не вважав їх зайвими: “Нехай знають, — казав він, — що ми є!” А йшов на таку — майже завжди нерівну — борню, будучи цілком свідомий того, що йому за те не минеться, що йому відповідать навіть терором. А терором відповідали йому й без того. Тож не випадково так виразно говорив саме про терор М. Г. Воскобійник у своєму прощальному слові під час похорону Петра Волиняка. Ви ж знаєте, що ніякого терору Волиняк не боявся, ніколи не поступався

своїми позиціями і перед майстрами залаштункових комбінацій: з піднесеним чолом і з погордою говорив їм, які ж то вони убогі духом, що пробують залякати його з-за плоти. Ще Аристотель, здається, сказав, що з допомогою терору може правити державою навіть осел. Ось таких ослів Волиняк мав відвагу не боятись і не вважати їх, як він часто казав, за людей, навіть за пів чи чверть людей. Під час нашої останньої розмови Петро Кузьмович сказав і повторив: “Я на своєму віку боявся тільки Сталіна і он тієї жінки”.

Що ж було підставою і джерелом етичної снаги для Волинякової відваги? По-моєму, чисте сумління його — на-самперед. Як і в редактора меншого і скромнішого видання — у Леоніда Лимана (видає і редагує “Нотатник”).

Двадцять років безперерійно видавати “Нові дні” — це був тріумф, таки перевага і перемога Волиняка над усіма тими фарисеями, злопихателями та бузувірами з їх моральним терором; кажу — перемога, бож не змогли вони ані захитати Волиняка, ані завалити йому “Нові дні”.

Може й небезпідставно дехто з нас час від часу звертав увагу Волиняка на те, що нам не подобається стиль його перекликання з читачами. На мої зауваги з того ж приводу доводилось чути відповідь: “Ви моїх читачів не знаєте!” Не помагало мені, коли я при цьому докидав: “Зате я читачок ваших знаю...”. Він вважав, що значна частина читачів любить такий стиль, ба навіть більше — що саме завдяки тим читачам і журнал тримається. Казав же він: “Каркаєте на те моє листування з моїми милими читачами, а того не знаєте, що це вони мені допомагають журнал утримати — для вас, дуже мудрих і вчених”.

Часто говорив покійний П. К., що він боїться, щоб журнал не став занадто академічним і нудним, бо тоді йому (журналові) скоро прийде смерть. Коли ж говорив він спокійно (що не часто бувало), то казав, що коли ті невдоволені його стилем перегукування з читачами справді мудрі, то нехай дарують йому за те — якщо хочуть мати хоч такий журнал. Що можна було на це сказати?

Признаймося, що ми грішили — належно не цінили Волиняка за життя його. Не всі ми і не завжди вміли запримітити раціональне зерно в його словах. Мав Шпенглер рацію, кажучи, що люди не вміють як слід оцінити того, хто підноситься понад їх приземний рівень. Мало того, чималенько наших порядних людей, не розуміючи Волиняка, квапились дошукуватись негативів у Волиняка там, де їх не було, а

позитивів недобачали. Не схильні до самопосвяти і не наділені від Творця такою щирою вдачею, деякі наші люди не могли повірити в таку Волинякову пряmodушність — і думали, що він когось хоче дурити, поводячись саме так, як він поводився. Люди, які в силу своєї самозакоханості і дріб'язковості, егоїзму і замкнутості в собі не можуть дбати про долю ближнього, люди, які визнають лише "подай, Господи!", не могли і не хотіли зрозуміти Волинякового "Тобі, Господи!" — Волинякової жертвенності, служіння ближньому, принесення в жертву всього себе рідному народові. Люди з запозиченими манерами, але недалеко й порожні — не вміли оцінити Волинякової благородної простоти. Хто знав Петра Кузьмовича зблизька і здалека, бачив, яку він мав шляхетну душу, скільки він мав вродженої інтелігентності, який він був правдолюб, який він був порядний, чесний, послідовний і вірний товариш. Його девізом було: якщо говоритимеш тільки правду, то ніколи не заплутаєшся в житейському морі. А другою його етичною засадою було: роби малі й великі діла, слухай похвали на свою адресу, але ніколи тим дуже не переймайся, бо можеш учадіти (стати зарозумілим, зазнайкою). Це ж його слова: "Як тільки зазнаєшся — тоді тобі капут". Тому так ретельно він пильнував за іншими, не даючи їм учадіти, і просив завжди, щоб не давали вчадіти йому самому.

Волиняк був великим самородком, просто величезною брилою з необмеженим потенціалом творчої енергії. Якщо тут, на еміграції, не зуміли ми належно оцінити Волиняка за життя його, то тим гірше для нас. І, здається, він це бачив, розумів, хоч і не говорив про це. Ми майже нічого не знаємо про те, як це його кривдило і коробило, зате добре знаємо, що він мав велику компенсату; на Україні і люди з України, які тут були, йому ціну знали, того не приховуючи. І Волиняк за це був вдячний — не лишався в боргу: він підкреслював своє визнання талантів і доблесті у діячів культури на Україні як своїми щирими словами про них, так і передруками їх творів. Чи правильно робив Волиняк, передруковуючи дещо з радянських видань? Редактор нью-йоркського "Нотатника" дає на це питання хоч і не пряму, але позитивну відповідь (Див. ч. 1(116) за січень 1970 р. на першій сторінці).

Навряд чи можуть нарікати поважні й добрі автори ту-тешні, емігранти, що їх не цинив редактор "Нових днів" або не хотів чи боявся друкувати їхні вартісні статті і твори. Не

цензурував, як дехто інший, а друкував він навіть — як на його думку — непотрібні статті: аби тим довести, що він не затискає нікого, що він демократ на ділі. Не знаю, чи ще комусь так відомо, як мені: редактор Волиняк дуже шанував своїх добрих авторів, дорожив ними; а дуже ревно бідкався, тяжко потерпав і мало не плакав — з якоїсь причини втративши доброго автора: байдуже, що вдавав із себе стоїка і міг сказати: “Я обійдуся і без вашого...”

Редактор і публіцист Волиняк не був творцем нової ідеології чи філософської школи (системи), але був передовою людиною в сприйманні і дотриманні кращих ідей і філософських теорій, запропонованих від наших мислителів і не тільки наших. Він був людиною практичного складу ума, хоч і дуже добре орієнтувався в суто теоретичних проблемах — філософських, ідеологічних. Він не був і не міг бути догматиком. Мабуть, не випадково один із великих авторів-співробітників журналу “Нові дні” залюбки називав Петра Кузьмовича своїм “ідеологічним вождем”.

Волиняк добре знав, хто йде вперед, а хто тупцює на місці. Вслід за Юрієм Шерехом він ісповідував істину: “Хто не рухається вперед, той зсувається назад”. (“Думки проти течії”). Як людина прогресивного способу думання й діяння, Волиняк і в співробітники старався добирати таких же людей, що йдути уперед і підносяться вгору. І нехай буде так, що Волиняк не був справжнім ідеологічним вождем-теоретиком, за яким мусили йти його соратники і шанувателі. Пригадується при цій нагоді закінчення статті Юрія Шереха про філософа Арнольда Тойнбі: Тойнбі — великий, від нього є чого навчитись і т. д., однак автор статті не згоден іти за Тойнбі, хоч і згоден — іти з Тойнбі. Якоюсь мірою цю формулу й ми могли вжити, думаючи про Петра Волиняка — діючи не в теоретичній, а в практичній площині. Як чули, може, не раз від нього: не назад треба дивитись, а вперед — і там шукати виходу з ситуації чи розв’язки проблем. Бувало, аж ногами тупотить Петро Кузьмович, коли хтось, розважаючи, у минуле та в минуле завертає — так він терпіти не міг борсатись у минулому. За це я називав його Людовітом Штуром (словацький ідеолог), який словаків учив: “Naspät’ cesta ne možná, napred sa ist’ musi”.

Любив Петро Кузьмович пожартувати, не оминав і каламбуру. Одним із його улюблених каламбурів було його гетьманство. У приступі благородного гніву він не тільки лявся, а й насміхався зі своїх опонентів та сяких чи таких дру-

зів, навіть і дуже саркастично висміював декого, але якось це в нього так виходило, що крізь той сарказм неодмінно проглядала специфічна волиняківська сердечність і сміх крізь сльози. Скільки то він разів гострив своє перо об Росоху і найпам'ятніша з цього така фраза: "Посуньтесь, Тарасе Григоровичу, тут Росоха сяде..." (це з приводу розміщення президії під час шевченківських святкувань, коли Степан Росоха ніби заслонив собою портрет Шевченка). І ніколи фактично це не переходило в неприязнь між Волиняком і Росоху.

Не були і не мусіли всі ми бути однакової думки як про журнал "Нові дні" та інші видання того ж видавництва, так і про самого видавця-редактора. Декому з нас відомо, що редактор Волиняк сам думав про свій журнал, а либонь усім відомо, що він писав, називаючи журнал таким і сяким. Не мусимо й тепер ми хвалити й перехвалювати "Нові дні", але досі мали ми живий, цікавий і змістом та формою (мовою) добрий журнал, переважно з дуже актуальною тематикою. Не всі числа журналу були рівні й однаково добрі, та загалом журнал був одним із найкращих, що їх коли-будь мала українська еміграція.

Співробітників редактор Волиняк мав багато, а серед них і визначних. Читачів він мав хоч і не так багато, як хотів би, але вибагливих, добрих і таки вдячних. І ми, співробітники, мали редактора чуйного, виrozumілого, теплого, толерантного, хоч і строгого до нас. Мали ми редактора, який рахувався з нами --- чи не більше, ніж ми з ним. А читачі "Нових днів" мали редактора, який так дбав про них, що й журнал вважав не своїм, а їхнім. Волиняк вкладав у своє дітище, у "Нові дні", силу-силенну енергії і незмірно багато часу, а проте знаходив він час і звідкись черпав енергію, випромінюючи тепло, яким і нас зігрівав та захоплював до співпраці. Своєю невсипушою працею в багатьох ділянках він виконав і перевиконав найвищі норми --- навіть найдовшого віку, хоч прожив порівняно мало. На його і наше нещастя, вік його був передчасно і немилосердно обірваний. Чи не тому він, великий Волиняк, передчасно згорів, не нажившись, що ми працювали не досить, так мало працювали, що він вимушений був надолужувати своїми надзусиллями?

Тільки такий всебічно обдарований редактор міг сам упоратись із універсальним журналом, у якому все було цікаве. А він же не лише заповняв журнал матеріалом, що його хтось писав, а й писав сам статті з усіх ділянок. Многогран-

ний талант Волиняка не обмежувався лише тим, що ми бачили в журналі: Волиняк був діяльний на всіх основних відтинках українського життя — і в громадському секторі, і в культурному та літературному, і в церковному, і в шкільному, і в суто політичному. І всюди з його голосом рахувалися — як із компетентним голосом, усюди він мав гідний подиву успіх. Його шкільні підручники, наприклад, на голову й дві стоять вище за підручники не одного ніби патентованого автора чи ніби вченого. А до того ж його підручники дихають любов'ю до всього українського, до живої України.

Протягом останнього десятиліття Волиняк відкривав нам і нас навчав відкривати для всіх емігрантів живу Україну і її живих людей. Це він перший проломив кригу, мурами з якої нас тут хотіли навічно ізолювати від “людей з того світу”. І хто посміє тепер закинути йому, що він не мав рації, що він діяв зле? За все і за це нехай же ім'я його буде серед українців вічним, як вічна Україна, з якою тільки й ми будемо вічні!

Д. Кислиця

ВИРАЗНИК ІДЕЙНОЇ І ПОЛІТИЧНОЇ МУЖНОСТІ

Творчий активізм Петра Волиняка в світлі вимог часу

Не до багатьох людей, що опинилися по Другій світовій війні на Заході, можна застосувати окреслення цього заголовку. Справді, ідейно-політичну мужність дано небагатьом, бо політична мужність — це не лише віра в шляхетну ідею визволення і не тільки готовість до жертвенности, але це також здібність правильно оцінювати зовнішню і внутрішню ситуацію і вибирати засоби боротьби відповідно до тієї ситуації. Це здібність розуміти процеси руху вперед у світі й уміти підпорядковувати себе й інших тому рухові вперед. Це здібність бачити конструктивне майбутнє і приймати рішення, які може не популярні сьогодні, але які творять підвалини для майбутнього і які виявляться життєздатними, а відтак і популярними завтра.

Щоб показати, про яку політичну мужність і далекозорість ми говоримо, згадаймо реакцію багатьох політичних діячів на один із важливих кроків І. Багряного. Його теза, що “наші кадри на Україні”, була найгостріше атакована всіма партіями, але сьогодні вона стала тезою всіх партій, бо дійсність на Україні підтвердила, який проникливий розум мав Багрянний і скільки він мав цивільної і політичної мужности — обстоювати цю тезу тоді, коли вона ще викликала такий переляк серед багатьох наших “політиків”.

Подібну мужність мав і П. Волиняк, коли він, виходячи з тези Багряного про кадри на Україні і з тези В. І. Гришка про “експорт нашого революційного мислення в Україну” (див. “Нові дні”, ч. 181, ст. 16. Далі будемо подавати тільки число і сторінку журналу), кинувся у вир контактів із людьми з України, що чисельно перебували тоді на захід — наслідком нової ситуації в світі, витвореної не нами, а майже несподівано накиненої нам рішенням двох надпотуг світу. Ця нова ситуація вимагала швидкого і конкретного реагування. І відповідь П. Волиняк мав тільки одну — треба цей виклик прийняти, треба реагувати. Культурний обмін, пише він,

від нас **не залежить** --- це вже доконаний факт. Отже нам лишається хіба протестувати проти культурного обміну з Україною, і цим допомогти, щоб із СРСР приїздили тільки російські мистецькі колективи, або змінити тактику і намагатись використати культурний обмін у своїх інтересах. (149, 19).

З усією енергією і винахідливістю, властивою його відважній і активній натурі, кинувся він у вир випробовування національно-патріотичних сил там і тут, у вир гри розуму, сприту і витривалости. “Шкода, — пише він, — що дехто не збагне того, що сьогодні уникнути “кризи шукання” неможливо: вона породжена не мертвою доктриною, а живим життям”. (133, 20).

Переглядаючи десятки статей Петра Кузьмовича на цю тему, в яких він з логічною силою своїх аргументів відбиває атаки тих, що були проти зустрічей, не можемо не окреслити його звитяжництво як ідейно-політичну мужність і далекозорість. Цій політичній далекозорості він не вагався принести в жертву свої власні інтереси, спокій, вигоду бути неутраляним і мати певність, що ризика не взято на себе. Він пише: “Дехто й далі кричить: не вірте (в культобмін — М.В.), це “троянський кінь”!” І відповідає тим, чий найсильнішим аргументом було, що серед відвідувачів є й агенти КГБ: “А хто ж казав бути роззявою й ловитися на гачок?” (155, 24).

“Найповажнішим аргументом” “стоп’ятивідсоткових патріотів”, — так їх називає Волиняк, — є той, що наслідком контактів “еміграція поділиться, розкладеться”. Волиняк справедливо обурюється:

Добрі мені націоналісти, якщо від одної зустрічі з “окупантськими висланцями” . . . вони негайно розкладуться і перейдуть у ворожий табір! Якщо так, то вже нема чого й клопотатись: спускаймося на дно!

Але тут же дає відсіч:

Ні! Нам нема чого боятись, бо ми воюємо правдою і за правду, чого аж ніяк не можна сказати про нашого ворога. То й не дивно, що ворог боїться більше, ніж ми. І йому боятись цих зустрічей таки є чого. Коли ж він дозволяє своїм людям зустрічатися з нами, то тільки тому, що сьогодні без цього вже не можна обійтись: обставини примусили російських окупантів їх дозволити. І це ніякою ласкою їх нашим людям не було й не є.

Він докоряв, що пікетування — це політичний промах, аджеж “у залі, яку ви пікетували, виступали не окупанти, а ваші окуповані брати і сестри!” (149, 7). І далі: “Хто ж то подбав, щоб на еміграції українці розучились відрізняти

окупанта від окупованого". (149, 8). І пропонує своє: "Ми мусимо підходити до наших людей з України з любов'ю, з повагою, щоб викликати в них довіру і симпатію". (149, 19).

Але Волиняк пропонує це людське, тепле ставлення до людей з України не тільки з національної солідарності чи гуманності, але й на основі реально-тверезої оцінки ситуації і шансів для визвольної боротьби:

Якщо відкинути визволення за допомогою війни чи під іншим тиском зовнішніх чинників, якщо ми не можемо сьогодні розраховувати на всенародню революцію, то тоді цілком нормально, що всякі контакти з нашим поневоленим народом є найкращим і найефектовнішим методом експортувати наше революційне мислення в Україну. Цілком нормально, що при цьому виступати проти таких контактів — значить шкодити справі визволення нації. (181, 16).

Волиняк володів аналітичною здібністю ясно бачити, що "Політична і культурна імпотенція і моральний розклад поневолювача, а одночасно зріст молоді сили поневоленої нації (чи націй) і поступове — раніше духове, а потім і державно-політичне — звільнення поневоленого народу" — це єдино реальний шанс на відміну від шансу визволитися через війну або через нехайну всенародню революцію в СРСР. Ось тому:

Тоді лишається третій варіант визволення: поступове духове визволення, наше самоутвердження, опанування всіх позицій у державі національно-свідомими силами (культура, політика, економіка), запалити всю націю бажанням визволення, що врешті може привести й до революційного вибуху.

Ось тут підійшли ми до найголовнішого питання нашої доби. Чому висланців було багато в шестидесятих і ще на початку семидесятих років і чому їх майже немає останніми роками? Напрошується важливе питання, на яке тільки майбутні історики зможуть з більшою певністю відповісти: Чому було людей з України багато в часи Шелеста і чому вони зникли після "ліквідації" цього "буржуазного націоналіста" та його оточення? Яка ж була тоді ситуація?

Відомо, що культобмін був наслідком десталінізації і часткової лібералізації. Це уможливило появу таких поста-

тей, як Солженіцин у Росії, шестидесятників на Україні і вибухів гніву в сателітних країнах. Дубчеків соціалізм "із людським обличчям" став альтернативою до мертвої ортодоксії. Україна породжує відважних духом і розумом — Мороза, Чорновола, Плюща й десятки інших. Молодь, на Україні, **зокрема**, стає рушієм національного руху. Домогання реалізації того, що записано в конституції, включно з реалізацією права виходу із СРСР, стало новою серйозною формою боротьби. На чолі України стоїть Шелест і кілька осіб з його оточення, що дозволяють, або й стимулюють унікальну активність українських культурних сил для творення фундаментальних вартостей на користь дальшого культурного й економічного скріплення суверенності України. Погляньмо тільки на довжелезний список виданих тоді солідних монографій з української мови, історії, літератури, а скільки видано або започатковано словників, енциклопедичних словників та перевидано клясиків і забутих давніх авторів. Це було нове, хоч і стримуване, духове відродження України, динамізм якого тепер знову здушується.

Тепер стає зовсім очевидним (після усунення Шелеста, заборони його книжки й арештів його співробітників, обвинувачених у націоналізмі), що тодішнім керівникам України йшлося про щось незрівнянно більше, ніж тільки "розколоти" чи "розкласти" еміграцію контактами та культобміном. Ішлося про складний комплекс маневрування між Східом і Харібдою, між кремлівським курсом на злиття націй й русифікацією, з одної сторони, і відчайдушними спробами зберегти, а то й далі розвинути українські вартості, скріпити українські елементи суверенності, відстояти республіку посиленням на Леніна через Дзюбину працю "Інтернаціоналізм чи русифікація?", з другої сторони. Нарешті, рятувати себе і щось з українських досягнень через ніби обстоювання інтервенції в Чехо-Словаччині. Так, кінець-кінцем, робив і Мазепа, коли допомагав придушити повстання проти Петра. І то ще невідомо, хто зробив із Шелеста анти-Дубчека: чи Кремль, щоб скомпромітувати Шелеста в світі, а з ним і українські зусилля, чи західня преса і ніксонівські кола в інтересах своїх власних калькуляцій.

Значний вплив відвідувачів — мистецьких, наукових, професійних — за кордон, зокрема чомусь до Канади, можна і треба інтерпретувати як засіб дати додаткові стимули еліті і громадськості України до культурно-духового усамостійнення, дати кадрам України додаткову школу мислити

категоріями власних народніх і державних інтересів, щоб відтак посилилось пряме і посереднє домагання більшої суверенности. Повторюємо: у грі була далеко більша справа, ніж тільки спроби вдарити по еміграції.

**
*

Ми не маємо наміру твердити, що Велиняк ці прагнення Києва знав, і не твердимо, що й наша “робоча гіпотеза” вже доведена. На це дадуть відповідь історики, коли архіви будуть доступні. Але Петро Кузьмич, як людина проникливого розуму, саме так думав і припускав. Він інтуїтивно збагнув, що йдеться про велику гру, про унікальний шанс для України стати на твердіші ноги. Він, наприклад, глибоко розумів сенс сугестій, що йшли до українських професорів з тієї сторони — послати домагання до Кремля, щоб він дав більшу суверенність Україні. Комусь це потрібне було не для диверсії серед еміграції (це бо занадто мала річ!), а для значно більшої справи. Волиняк розумів, що в тій великій грі, в хідці між Сціллою і Харібдою, українці мусіли брати участь, якщо вони політично-зрілі люди. В цьому й полягає один із багатьох виявів політичної відваги Петра Волиняка.

М. Воскобійник

ПОМЕР НАШ РЕДАКТОР І ПРИЯТЕЛЬ

29 грудня 1969 року по короткій недузі помер від виливу крові в мозок Петро Кузьмович Волиняк (родинне прізвище Чечет), видавець і редактор журналу “Нові дні”, проживши 62 роки (народився 29 вересня 1907 року).

У числі 239-му “Нових днів” за грудень він ніби жартома писав: “Поскільки праці багато, і я не маю часу на сон, то чого доброго можу передчасно “врізати дуба” (хоч найменшого бажання бути дуборізом не маю!). У такому випадкові прошу шановних читачів (і любих та милих читачок теж!) прийти і приїхати на мій похорон. Постараюсь зробити вам усім приємність і “врізати дуба” в добру погоду, щоб ви всі на моєму похороні ані померзли, ані не намокли!”

Тому, коли наспіла вістка з Торонто, що Петро Волиняк помер, багато з читачів, які щойно відклали набік нове число журналу, подумали, що це хтось недобре зрозумів вищенаведену замітку в “Нових днях”.

Про останні дні П. Волиняка розповідають:

Коли по полудні на латинське Різдво його прийшов відвідати Ів. Олексюк, редактор поскаржився йому на біль голови. Покликаний лікар дав хворому укол і наказав лягти до ліжка. — “Я думаю, — сказав Петро Кузьмович лікареві, — що маю вилив крові, бо мені двоїться в очах”. — Біль голови й після уколу не вщухав. Пан Олексюк деякий час посидів біля хворого, який був зовсім притомний, а тоді пішов додому. На відході редактор попросив п. Олексюка, щоб він узяв ключі від хати, мовляв, може він не зможе й устати відчинити, якщо п. Олексюк прийде знову. Це було 25 грудня надвечір.

Але Ів. Олексюкові не сиділося вдома. Після год 11-ої вночі він з дружиною знову поїхав відвідати хворого. У спальні нагорі світилося. Зайшли. П. Волиняк лежав на підлозі біля ліжка непритомний. Негайно викликали допомогу. В шпиталі пробув у непритомному стані майже 4 дні. На світанку 29 грудня 1969 року П. Волиняк помер.

Щоб поховати покійного, створено з друзів та близьких працівників похоронний комітет у складі: Петро Родак (голова), Микола Валер, Іван Олексюк, Іван Пишкало та Юрій Поченюк. Негайно повідомили телеграмою дочку Наталку в Україні: спершу, що батько хворий, в безнадійному стані, а пізніше, що він помер. Також телеграмою повідомили й брата в Україні про смерть та дату похорону. Хоч покійний

не раз згадував на засіданнях чи зборах, які затягалися до пізньої ночі, що помре, як не скінчиться дискусія й зборам не буде кінця, він ніколи не висловлював якогось натяку, де він хотів би бути похоронений. Тому було запропоновано поховати Петра Волиняка побіч наших визначних військовиків, громадських і політичних діячів, поетів і письменників у Баунд Бруці, США. Навіть зробили в тому напрямі певні заходи. Але вкінці взяли до уваги великі симпатії П. Волиняка до Канади і вирішили поховати його в Торонто, куди рідні можуть прибути без великих труднощів.

Десь рік чи два тому П. Волиняк зробив у адвоката заповіт, в якому доручив трьом своїм читачкам: Неонілі Гаві, Тетяні Ткаченко й Діні Кравченко, щоб вони заопікувалися його спадщиною. Одначе в тому заповіті багато не сказано. І комітет зробив так, як на їх погляд, мало бути найкраще. Панахиду за спокій душі покійного відправили двічі. У четвер, 1 січня, в переповненій каплиці Кардинала віддали покійному останню шану друзі, знайомі та ті, яким він присвячував особливо багато часу, енергії й своєї батьківської любови — члени ОДУМ-у. В п'ятницю на панахиді було, мабуть, ще більше людей, серед них учні школи українознавства при церкві св. Володимира.

В суботи 3 січня 1970 року тіло покійного з похоронного дому перевезено до української православної церкви св. Володимира. Труну покійного несли члени Секретаріату та ЦК УРДП, члени ОДУМ-у, ТОП-у та близьких йому організацій.

10 січня 1970 р., українська громада Торонто відпроварила свого редактора на вічний спокій на кладовище "Прспект" у Торонто.

Всі, що виступали з прощальним словом, відзначили непересічну працьовитість, багатогранність його діяльності, відвагу у висловлюванні своїх думок, навіть таких, що не завжди були популярними. Любов до Батьківщини, до українського народу тут і там були для нього завжди на першому місці.

Після смерти Івана Багряного демократичний бльок зазнав другої великої втрати. Відсутність П. Волиняка довгий час відчуватиметься в політичному й громадському житті українців за кордоном.

Олексій Коновал

ПАМ'ЯТІ НЕЗАБУТНЬОГО РЕДАКТОРА

“Поховали пана-отамана
В сиру землю, глибоко...”

Нар. пісня

Навіть сподівана, смерть приходить завжди невчасно. У випадку Петра Кузьмовича Волиняка, що помер 29 грудня 1969 р., після раптової втрати свідомости в день латинського Різдва 25-го грудня, — ця смерть була винятково непотрібною і невчасною. І вона гостро сколихнула почування всієї української громади не лише в Торонто, де Петро Волиняк постійно жив після свого переїзду з табору ДП в Зальцбурзі, але в усіх місцях поселення української еміграції в світі, куди доходили оце вже 20 років редаговані ним “Нові Дні” — журнал, що мав на собі таку разючу відбитку неповторної Волинякової індивідуальности.

Кажуть, смерть підводить лінію підсумку, остаточности під дрібні факти, явища і прикмети, які здаються невловимими чи непевними для означення в житті. Поки жив П. Волиняк, поки він ходив серед нас, попихкуючи цигареткою в ліщоновому мундштуку, занотовуючи на коробці цигарок адреси передплатників та пишучи своє листування з читачами, — ми часом готові були вбачати в ньому трохи нагрюючого екстраваганта, отакого сердитого дядю, з яким не варто зачіпатись. Бо ви скажете йому щось приватно, а він, гляди, напише в журналі, та ще й прикрасить це уявою, щоб було кольоритніше... І так бувало. Але в тому його писанні, у тій кольористиці, яка могла одним подобатись, а другим ні, було незмінно позитивне підґрунтя. Бажання бачити речі ліпшими, кращими, справедливішими — бодай у власному розумінні. І була активна, темпераментна настанова до життя — зі щедро вділюваними похвалами тим, хто подобався, і так само щедрими, від серця, осудами тих, хто з тих чи інших причин викликав його обурення.

Мало хто з наших справді діючих громадських діячів умів бути так у курсі всіх подій, як П. Волиняк. Він умудрявся бути всюди: на зборах, з'їздах, нарадах, конференціях, концертах, ювілеях — і на вузьких приватних сходинах, де говорилось, як він часто любив казати, “про погоду і гарних жінок”. Про тих гарних жінок, “найкращих і наймудріших у світі читачок “Нових Днів”, він так часто і з такою афек-

тацією згадував, що деякі, навіть приязно настроєні до нього люди, не могли стриматись від жартів. Це не бентежило Волиняка. Він знав, що робить, і в остаточному рахунку він мав рацію. Його численні читачки в Канаді і за межами Канади відповідали йому не лише такою ж теплою приязню, але й дуже відчутною практичною допомогою: допомагали в кольпортажі журналу, зборі передплати, в організації ювілейних вечорів “Нових Днів” і т. д. І вони запопадливо боролися його навіть тоді, коли він помилявся. Бо, звичайно, і він помилявся. Але ці помилки окуплювалися його готовістю признатися: “Каюсь, помилився”, “Каюсь, не доглянув, забув, пропустив...”. А в одному з останніх чисел “Нових Днів” він навіть умудрився написати: “Волиняк оскандалився!” Може це й не вишукано-стильно, але щиро. І широти, цієї справді цінної людської якості, за яку багато що прощається, йому ніколи не бракувало.

Всі, хто трохи стежив за його діяльністю, бачили, що Петро Кузьмович узяв на себе забагато. 20 років, чи навіть більше, коли взяти до уваги його видавничу діяльність в Австрії, він самотужки, як той Микула, зігнувшись під тягарем непосильної ноші, тягнув свої мозольні “Нові Дні”. Спотикався, мучився, просив, сердився, огризався—і тягнув. Одинцем. Бо така вже було його вдача. Він все любив робити сам, а коли не робити, то принаймні наглянути, перевірити, чи інші роблять до ладу. Як покійному Осьмачці, йому навіть тяжко було допомогти — хоч у Торонто були люди, що помагали йому віддано. З усіх закутків нашого розсіяння на еміграції, а також із країн за залісною завісою йому писали, підохочували його, радили, відраджували, сперечалися, сварилися... Купи листів, газет і журналів приносили йому поштар щодня, і, мабуть, думав, що то за чудернацький чоловік, що все це потребує і що він з тим робить. Ну, і все те лежало де хочете: на столі, під столом, на канапі, на ліжку, приліплене або приколоне на стінах (щоб чого не забути). На непокритому дубовому столі у його кухні, що служила за редакцію, стояла поруділа від тютюнового диму друкарська машинка, з-під зубів якої вийшли сотні-тисячі рядків, вистуканих двома пальцями цього невгнутого трудяги. Не раз думалось: що змушує його якраз до цього роду існування, чому б йому, скажімо, не зайнятися чимось легшим і прибутковішим, бути ось таким собі приємним дядею, що продає “рухомості” чи “нерухомості”, обставитися гарними речами і безтурботно жити, не встряючи в ні-

які клопоти, як це робить чимало хто? Але це — риторичне питання. Добре, що він був, отакий неприкаяний, закручений в десятках нібито й не важливих, а для нього важливих справ, одними люблений, а другими нещадно критикований. Добре, що він був; наш еміграційний ландшафт без нього був би набагато сіріший; наш спокій був би спокоєм інертності. Вживаючи улюбленої ним рибальської термінології, він був такою щукою в ставку, якої побоювалися навіть не дуже невеличкі риби і намагались не робити надто явної шкоди. В певній мірі він був сейсмографом еміграційного сумління. Коли у нашому житті, як у житті кожної громади, траплялися більші або менші неподобства, про які “не годилося” писати, всі погляди звертались на редактора Волиняка: цей напише. Цей не побоїться сказати правду увічі. Бо коли він не напише, то, значить, не напише ніхто.

І ось тепер його немає серед нас. Відійшов він туди, де немає ніяких клопотів, ніяких емоцій, ніяких гарячих дискусій... Туди, де йому, просто кажучи, не буде чим займатись. І нам буде ще довго незвично, що його вже нема, що ця вулканічно активна людина погасла навіки, бо при всіх її людських слабостях вона була, одначе, тим кольоритним складником наших днів, якого нам відчутно бракуватиме.

На двох панахидах у каплиці Кардинала, на врочистій заупокійній службі Божій, а особливо на поминальному обіді в залі катедри св. Володимира в Торонто, де зібралися люди з різних місцевостей Канади й Америки, було сказано багато добрих слів про покійного. Навіть ті, що не погоджувалися з ним у певних справах, висловлювалися з пошаною про його небуденний хист як редактора і журналіста, про його феноменальну працьовитість, беззастережну відданість тій справі, в правоту і потрібність якої він вірив. Якщо в декого було враження, що редактор Волиняк непохитний, безкомпромісовий або й упереджений у певних справах, то це було не зовсім вірне враження. З порадами та доброзичливою критикою він, без сумніву, рахувався. Про це свідчить його жваве, часами гостре, але незмінно приязне і переважно з добрим гумором ведене “Листування з читачами”. Безкомпромісовим і нещадним Волиняк був лише в тих випадках, коли йшлося не про нього особисто (він умів посміятись і з самого себе!), а про людську й національну гідність. Тоді його гостре перо палахкотіло вогнем обурення і його саркастичні рядки, як черга з кулемета, понадали в намічену ціль.

Останнім часом Волиняк був помітно втомлений, нарікав на болі голови, на неспромогу виспатись. Автор цих рядків радив йому лишити все і відпочити, — але люди типу Волиняка таких порад не слухають. — А коректа? — казав він. — А друкарня? А ювілейне число “Нових Днів”? — Довелось помагати йому з коректою. Але що з тієї допомоги, коли в останню хвилину, щоб журнал пішов у друкарську машину, він дає одну-другу статтю сяк-так виправлену, а то і не виправлену взагалі? Це сталося в грудневому числі. Він був уже настільки втомлений, що попросту махнув рукою: хай іде! Це було не в його характері — і це викликало стурбовання:

29 грудня вранці по припорошеному свіжим снігом Торонто пробігла вістка: Помер! Помер П. Волиняк — людина, образ якої аж ніяк не в'язався з образом смерті. Помер! Полетіла ця вістка над містом, над деревами, над дахами і димарями. Продзвеніла дротами і телефонними дзвінками... І стало якимось порожнішим в місті, якимось непривітнішим і самотнішим. Якимось так, як стає на пристані, коли корабель з близькою вам людиною відчалить і зникне за обрієм...

І чомусь, за якимсь не зовсім зрозумілим рефлексом уяви, коли я згадую цю своєрідну, дивну, унікальну людину — людину, про яку можна думати і говорити різно, але яка так ніколи і не стане до кінця збагненою — в уяві вимальовується по-бальзаківському масивне, гідне скульптурного зображення обличчя, по-чумацькому кошлаті брови, з-під яких дивляться проникливі, розумні і якісь по-дитячому чисті очі.

Б. Олександрів

П. К. ВОЛИНЯК ЯК АВТОР ПІДРУЧНИКІВ

Волинякові підручники для нашої дітвори на еміграції — це світла сторінка в усій історії українського шкільництва поза межами України. Поява Волинякових підручників була негативною реакцією, що дала дуже позитивні наслідки: совість і серце м'ятежного Волиняка не витримали убогого стану навчання наших дітей їх рідної мови за дуже примітивними підручниками, а зокрема — за Матвійчуковими читанками, — і Петро Кузьмович, вибухнувши благородним гнівом проти явних і уявних ратуш*) у горе-читанках, заходився видавати підручник за підручником у своєму ново-закладеному в Торонто видавництві.

Щоб виграти більше часу, П. К. спершу частково переробив буквар Л. П. Демолович (київське видання) — усунув деякі тексти та ілюстрації, замінивши своїми текстами та ілюстраціями роботи М. Битинського — і дав у руки дітям грамотний і надійний перший підручник із своєї серії. Досить скоро після того випустив читанку для II-ої класи — “Барвінок”, а далі “Київ” для III-ої, “Лани” для IV-ої, “Дніпро” для V-ої, отже аж п'ять підручників за дуже короткий час — як на одного автора й видавця, бож не за цілих три роки — від 1950 до 1953. Трохи згодом читанку “Дніпро” він переробив (на побажання й вимогу вчителів) на хрестоматію з додатками історії української літератури (устиг видати I-ий випуск, мало вийти три їх). 1962 р. вийшов іще один Волиняків підручник — “Фізична географія України”. А 1968 р. — нова читанка для V-ої класи “Запоріжжя”, в якій подано чимало текстів на історичні теми.

Тут буде до речі зауважити: шукав Волиняк фахівців для підручника з географії України, аж поки сам не засів і не написав тую “Фізичну географію України”; так само шукав він фахівця-автора для історії України, але не знайшов і пів такої людини — тому і включив ото елементи історії до читанки “Запоріжжя”. І це зробив він на настирливу вимогу вчителів — на гамільтонській конференції 1967 р. Тим не задовольнившись, П. К. нахвалявся таки видати початковий курс історії України... якщо зможе сам його написати. Не зміг, бо не встиг.

*) У читанці того Матвійчука були речі не до речі про ратушу в кожному українському селі, що П. К. Волиняк немилосердно висміяв у “Нових днях”.

Учасники перших літніх курсів українознавства при Катедрі св. Володимира в Торонто (1950 р.), керівником яких був Петро Волиняк. Сидять зліва: В. Авраменко, Я. Балан, П. Волиняк, В. Іванис, М. Волоосевич і Д. Березнець.

Граматику української мови (першу частину) П. К. замовив мені написати — восени 1956 д., коли був наїздом у Монреалі. Замовив після не дуже довгих переговорів, останньою стадією яких була його погроза чи ультимат: “Якщо не візьметесь і не напишете, то я сам напишу і в передмові зазначу, що ви тут сидите, на вітер говорите**”), а робити нічого не хоче”. Друком вийшла ця частина 1958 р. У справі перевидання другої частини, виданої ще 1947 р. в Німеччині (граматики Шерехової й моєї) і призначеної для нормальної української гімназії, переговори були складніші: потрібна була згода обох авторів п е р е р о б и т и її (другу частину граматики) відповідно до нових обставин і можливостей — за незмінним Волиняковим принципом, тобто так, щоб не тільки учні, а й учителі все в ній розуміли...

Як вів Петро Кузьмович переговори з Юрієм Шерехом, невідомо, але фінал їх був нібито такий (цитую з пам'яті слова П. К.): “Шерех наказує вам (мені б то) так переробити другу частину, як ми з вами домовилися (й-бо не домовились!), і після цього (повної переробки) лишити на книжці тільки ваше ім'я автора”. Ото ж після такої дипломатії й була перевидана (перероблена) з горем-бідомо та друга частина граматики — вже під одним моїм ім'ям. На жаль, останній розділ (пряма і непряма мова) другої частини граматики не був до кінця перероблений на час (тоді саме я поспішав із своєю докторською дисертацією в Оттаві), а видавець — П. К. — чекати не міг і здав до друку, що мав. Коли деякі вчителі й досі нарікають, що не все розуміють в підручникові, то, мабуть, через оту пряму-непряму мову — найбільше.

Ще кілька слів — про Петрову Кузьмовичеву дипломатію в зв'язку з підручниками (друкуванням їх) та замовленими статтями. Якщо йому здавалося, що автор зволікає з текстом підручника чи коректою або що автор замовленої статті затримує випуск журналу, то він раз за разом телефонував по дванадцятій ночі й ласкаво будив зі сну, запитуючи: “Чи вже, голубчику, вислали?..” Ще й ще переконуюсь, що така дипломатія була вимушена.

Виготовляв підручники П. К. Волиняк саме тоді, коли працював учителем у парафіяльній українській школі в Торон-

***) “Говорити на вітер” — це натяк на те, що “Голос Канади” тоді говорив по-українському.

то, отже, можна не сумніватися, власними очима бачив і добре розумів, які саме для тогочасного контингенту школярів підручники потрібні й можливі. Орієнтувався ж він на майже максимальні вимоги, щоб діти могли навчитися справжньої мови, не обмежуючись такими "висотами", як раніше (Матвійчукові підручники): **Це є село. А це є ратуша...**

Підвищені вимоги вважав П. К. за виправдані ще й тим, що в школі тоді було найбільше дітей найновіших імігрантів, в домах яких звучала майже виключно українська мова. Настанова П. К. Волиняка як учителя і як автора підручників була виразна й категорична: навчати прямою методою і не вживати без крайньої потреби жодного неукраїнського слова в клясі. Тому в його підручниках не було двомовних словників, не було й перекладів, навіть ніде не подавалися іншою мовою (паралельно) граматичні чи інші якісь терміни. І не тому, що був П. К. аж таким консерватором або декларативним гетьманцем (говорив же й писав часто, видаючи себе за гетьманця), і не через саму свою вроджену впертість так цупко тримався він тієї засади — нізащо не дозволяти неукраїнської мови в підручниках для української школи і в клясах він був переконаний, що коли попустити раз, то потім піде все само собою на підміну української мови в українських школах — мовою даної країни, а тоді й від нашого українства нічого не лишиться. Не трудно уявити, як боляче таку загрозу він переживав.

Та рік за роком життя і час своє робили — не тільки те, що нам хотілося. Частіше чулися голоси вже не про недопущення асиміляції, а про сповільнення її. Хоч у Петра Кузьмовича просто язик не повертався сказати про сповільнення асиміляції, але й він уже задумувався над тим, що настав час щось робити, щоб не втратити хоч якогось ґрунту під ногами. Так у серпні 1969 року він сам почав говорити про потребу перегляду його читанок до наступних перевидань і вже знову пробував знайти людей до співпраці — щоб із ними (ні в якому разі без його безпосередньої участі!) поробити в читанках відповідні зміни, достосувати їх зміст і форму до нових обставин. Але знову тих людей не міг знайти, а сам уже не тільки часу не мав — мабуть, і здоров'я не дозволяло йому вже працювати по 20 годин на добу.

Хоч Волинякові підручники безумовно стояли вище майже за всі попередні підручники давніших авторів, ба навіть за більшість чийхсь одночасно і після нього виданих, однак

не були вони гарантовані від таких чи таких хиб, помилок, за які автора-видавця Волиняка не раз і не два критиковано. У "Нових днях" також, бо П. К. не боявся критики. Можна навіть сказати — любив, щоб його критикували. На упереджених критиків, а севеушних і поготів, — П. К. ніколи поважно не реагував, збував їх, якщо хотів їм відповісти, своїм поблажливим гумором. І коли абсолютна більшість підручників різних інших авторів, у тому й з високими титулами, не витримувала критики чи й ганебно для авторів відкидалася як брак із браку (приміром, Модерн Юкрейніен Граммар д-ра професора Дж. Луцького), то на користь Волинякової серії підручників треба сказати, що вони витримували критику. Якщо тепер уже настав час для деяких змін і частково оновлення його підручників, то в цьому немає нічого злого й дивного: підручники, навіть найкращі, лише доти можуть бути справжніми підручниками, поки їх до кожного нового видання переглядають і вносять більші чи менші зміни, а читанки — особливо. А що можна оновлювати мало не в усіх підручниках, що вийшли під маркою шкільної ради УККА?

Якщо піде все більш-менш так, як у Детройті 11-12 квітня ц. р. започатковано й дещо ухвалено на скликаній заходами СКВУ конференції вчителів Канади й США, то повинно дійти й до того, що новозформована програмово-підручникова комісія СКВОРА візьме всі Волинякові підручники (його і випущені його видавництвом книжки) за основу — для дальшого їх осучаснення і оновлення.

Д. Кислиця

ПЕТРО КУЗЬМОВИЧ, ЯКИМ Я ЙОГО ПАМ'ЯТАЮ

Весна 1945 року. Скінчилася 2-га світова війна. Наша група "остівців" швидко попрощалася з своїми бараками серед болот і опинилась у Зальцбургу. Спершу ми знайшли притулок у напівзруйнованих школах Зальцбургу, а згодом розмістились у трьох таборах для переміщених осіб. Перший табір — Лексенфельд розташувався в одному з будинків католицького монастиря. Співмешканцями однієї з кімнат у бараку №7 були Петро Кузьмович Волиняк і автор цих рядків.

Петро Кузьмович уже з перших днів існування табору заходився видавати невеличку, в основному лише інформативну газетку. Були неспокійні часи репатріації. Мешканці таборів потребували вістей зі світу, відомостей щодо можливості переселення до заокеанських країн та про небезпеки репатріації. Дякуючи Петрові Волинякові почали виходити щоденні "Останні новини". Редактором їх був Петро Сагайдачний. Постачав матеріали покійний нині Юрко Пундик — беручи їх переважно з англійської й німецької преси. "Останні новини" спочатку друкувались на циклостилї. Кожного ранку було чути голоси кольпортерів, що повідомляли цікаві для таборян новини. Раз на тиждень, крім "Останніх новин", виходили "Нові дні". Згодом пощастило П. Волинякові купити вживану друкарню, придбати нові черенки шрифтів, і відтоді журнал "Нові дні" значно покращав і знайшов собі вдячних читачів не лише в таборах, а й далеко поза їхніми межами — аж до виїзду П. Волиняка до Канади.

Таборова управа пробувала накласти руку на видавництво "Нові дні", "усуспільнити його". На захист Волиняка стала спілка літераторів, науковців і мистців, і цю атаку було відбито. Супротивники Волиняка відступили, але не зреклися своїх намірів відібрати в нього друкарню. Ця боротьба тривала довший час і вимотувала нерви. Петро Кузьмович був змушений продати друкарню першому, хто трапився. Купили її росіяни з табору Парш. Коли це сталося, виступи проти Волиняка ще посилюлись, і вдруге спілка письменників, науковців і мистців взяла Волиняка під свій захист та спростувала обвинувачення, що йому були за цей його вчинок зроблені.

Крім тижневика "Нові дні", П. Волиняк спромігся видати низку творів таких авторів, як Докія Гуменна ("Куркульська вілія"), Борис Олександрів (збірка поезій "Мої дні"), Во-

лодимир Скорупський (збірка поезій “Весняний гомін”). Волиняк видав і свої твори: “Під Кизгуртом” і “Земля кличе”. Так закінчилась видавнича праця Петра Волиняка в таборі. Незабаром він поїхав у Канаду.

У Канаді він відбув однорічний контракт на роботу і переїхав до Торонто. Тут він відновив видавництво “Нові дні”; журнал ввесь час друкувався у друкарні отців Василіян. На короткий час Волиняк став співробітником “Гомону України”. Але Волиняк стояв твердо на позиціях підтримки Державного Центру УНР, був гарячим прихильником ідей І. П. Багряного; це виключало його співпрацю з бандерівцями. Ця полеміка між ними — на сторінках “Гомону України” й “Нових днів” — не припинялась до самої смерти Петра Волиняка.

Говорячи про видавничу працю Петра Волиняка, не можна не зупинитися на великому вкладі його в розбудову українського шкільництва в Канаді. Коли ми приїхали в Канаду, це шкільництво стояло на дуже низькому рівні. Бракувало учителів у властивому розумінні цього слова, бо за справу навчання іноді бралися люди, які самі вмiли лише сяк-так читати; брак добрих підручників; брак шкільних приміщень. Навчання відбувалося у всяких парафіяльних закутинах без належного обладнання, парт і шкільних приладів. Ці умови сприяли витворенню у мешканців Канади українського роду поглядів на свою рідну школу, як на щось не дуже вартісне й непотрібне.

Заслугою П. Волиняка була його наполеглива праця для забезпечення українських шкіл доброякісними підручниками. Цій праці він присвятив, крім видання “Нових днів”, увесь свій час. Тепер наше шкільництво має досить підручників для шкіл та курсів українознавства. Але в той час читанки Волиняка та інші його підручники були чи не єдиним доброякісним посібником для навчання українських дітей.

Петро Волиняк брав найактивнішу участь в обговоренні шкільних справ і, зокрема, методичних питань; бував на шкільних конференціях, що їх започаткувала Рада української школи на сході Канади.

У справі видання підручників для українських шкіл заслуга Петра Волиняка величезна, дарма, що дехто бойкотує їх тільки тому, що автором багатьох з них і видавцем усіх був Волиняк. Волиняк любив українську молодь і до своєї

смерти був у складі Виховної ради ОДУМу. Він належав і до редколегії “Порадника ОДУМівця” ч. 1. Те, що він був і вчителем української школи, і керівником курсів українознавства при кафедрі св. Володимира в Торонто, допомагало йому у складанні потрібних підручників з усіх дисциплін.

Треба згадати про Петра Кузьмовича і як про віруючого українця, члена української православної церкви в Канаді. У “Нових днях” ч. 185 за червень 1965 р. є репортаж Петра Волиняка під назвою “На службі Богові і нації”. Це репортаж про 13-й Собор нашої церкви в Канаді, делегатом якого від катедральної громади був і П. Волиняк. Собор обрав його одним із членів резолюційної комісії.

Друкуючи “Нові дні” у друкарні отців Василян, П. Волиняк, зрозуміла річ, уникав дискусій на тему міжцерковних відносин. Але коли його змушували до цього, він давав гідну відповідь. Так, в “Нових днях”, ч. 185 за червень 1965 р., він, полемізуючи з С. Риндиком, пише: “Я не писав, що Київ повинен бути православним, а писав, що він ним БУВ і БУДЕ. Може я помиляюсь, але, вивчаючи минуле й сучасне, я до іншого висновку прийти не міг. Бо пам’ятав, що собори усіх українських православних церков у вільному світі, обговорюючи серед інших питань і цю, голосну тепер справу Київсько-Галицького Патріархату з осідком у Києві, якого наполегливо, і хоч і без успіху, домагаються й вимолюють у Папи наші брати-католики, остерігають не в’язати цього патріархату з Києвом, предковічним центром українського православ’я, бо католицизм переважній більшості українського народу був завжди чужим. Багаторазово згадували про це в українській пресі й православні українці. Та українці-католики були й є глухими до цих закликів. Їм більше імпонували слова папи Урбана VIII: “Через вас, мої русини, сподіваюсь повернути схід”.

На закінчення слід бодай стисло сказати про особисту вдачу П. Волиняка, про ті його властивості, які були основним гальмом у його видавничій праці. Петро Кузьмович був і видавцем, і редактором журналу. Сам він провадив грошові розрахунки, листування з передплатниками та читачами, широку полеміку зі своїми опонентами. Коли до цього додати, що він був автором і видавцем багатьох підручників, брав участь у громадському житті, то стає просто незрозуміло, як людина могла з усім цим упоратись. Щоправда, дехто з його приятелів, наприклад, п. Олексюк Іван, Романенко Григорій та дехто з жінок допомагали йому час

від часу в кольпортажі його видань. Але це була інодішня, з доброї волі праця, яка лише в незначній мірі могла зрідка облегшити тягар, що лежав на одній особі.

Така надмірна довголітня праця не могла не підірвати й залізного організму. Вона й була причиною передчасної смерті П. Волиняка. Тож не дивно, що після його смерти знайдено серед інших речей навіть нерозпечатані конверти з грошовими переказами.

Петро Волиняк не живе. Але “Нові дні”, переборюючи труднощі, живуть і будуть жити завдяки підтримці численних читачів, яких своєю невсипущою працею придбав Петро Чузьмович Волиняк.

М. Могильницький

НЕХАЙ ЧЕБРЕЦЬ ЦВІТЕ

Наче ще не так давно був Петро Кузьмович між нами, а скільки за цей короткий час подій відбулося в українському житті як на еміграції, так і в Україні.

Не стало Петра Кузьмовича, але думки його, висловлені на сторінках "Нових Днів" чи в колі приятелів, — завжди актуальні. Багато своїх думок і оцінок подій висловив Петро Кузьмович на сторінках журналу, але не менше висловив і при різних нагодах своїм приятелям, до яких мав честь належати і я. Передплатником "Нових Днів" став я з першого числа, але їхнього редактора особисто запізнав десь 1954 року. Згодом наше знайомство перейшло в дружбу, а останніх сім років ми були дуже близькі. У ці роки ми бували один в одного в хаті, літом їздили рибалити, а часом навіть відпочивати на озеро Сімко.

На дозвіллі говорили ми на різні теми, часом і сперечалися, навіть дуже часто, але ніколи не сердилися один на одного. Часто говорили про справи, про які Петро Кузьмович писав мало або і взагалі не писав. "Нехай настоїться, ще рано про це писати", — казав він. У нього в кухні була ікона Богоматері, і коли він хотів сказати щось таке, що далі не мало піти, то піднімав два пальці і казав: "На Божу Матір, що нікому не скажете".

— "На Божу Матір", — відповідаю і аж тоді довідаюся. Звичайно, я не єдиний, з ким Петро Кузьмович говорив щиро та з відкритою душею. Мав він багато приятелів, яким говорив у такій чи іншій формі те саме. Загальною відома істина, що Петро Кузьмович був людиною принциповою і дуже впертою, нічого наспіх не рішав, але коли раз щось вирішив, то дуже послідовно дотримувався свого рішення.

Пригадую, як у другій половині червня 1965 р. поїхали ми з ним на рибу. Погода була напрочуд гарна. З самого ранку Петро Кузьмович влімав дві, а я одну щуку, та й по всьому. Пробували на різні способи, не клює. Тоді Петро Кузьмович каже: "Як риби немає, треба відпочити, бо ж я такий зморений, що ледве дихаю". Я знав, що він потребує відпочинку, бо як за два дні перед тим пакували журнал, він ледве повертався. Промовчавши трохи, я почав: "Передплата "Нових Днів" і оголошення в них не дають вам стільки прибутків, щоб ви могли найняти когось хоч на півдня (він казав — "півлюдини") до помочі, а так як ви працюєте, скоро викинчите себе, згорите. Чи не пора б вам перестати видава-

ти “Нові Дні”?” Він глянув на мене з таким докором і каже: “Я краще дуба віржу коло них, але видавати їх не перестану. Видаючи журнал, я маю волю, якої я так дуже хотів живучи в Україні, але ніколи не мав її, а тепер я маю і зрікатися її добровільно не збираюся. Будучи на засланні, я зробив дві обітниці: як вийду на волю, то все своє життя буду боротися всіма мені доступними засобами проти цього злочинного режиму, який знищив не тільки моє власне життя, але й так брутално нищить мій народ”. І з розпачем у голосі додав: “Зрозумійте, що без “Нових Днів” я цього робити не зможу. На життя я завжди зароблю, але волі мати не буду”. І замовк. Я зрозумів, що людина, як на сповіді, відкриває свої тайни, і мені було жаль його. Ми мовчали. Я не відважувався порушувати мовчанку, але цікавість перемогла, і я таки спитав:

— А яка ж була ваша друга обітниця?

— Що напишу твір, в якому висвітлю звірства нищення мого народу під час колективізації і голоду.

— Скільки я знаю, ви такого твору не писали, — сказав я.

— Ні, не написав, — відповідає, — бо ніколи часу не було, але я написав оповідання “Васильків лист”, яке помістив у шкільному підручнику “Лани”. Деякі учителі нарікають, що воно довге і важке, а я ж писав його кров'ю свого серця, з розрахунком, щоб дитина, прочитавши, його запам'ятала на все життя. А твір про страждання мого народу я таки колись напишу.

Риба не ловилась, і ми того дня багато говорили. Питав я, за що його судили. Він дещо розказав, а опісля каже: “Хоч Калинник і севеушник, але думаю, що людської подобі він ще до кінця не втратив, то нехай колись розкаже; він знає все докладно”. Сказати правду, я так і дотепер не знаю, хто є отой Калинник, пригадую тільки, що Петро Кузьмович вів з ним на сторінках “Нових Днів” досить гостру полеміку.

Пригадую, як старався за всяку ціну побачитися і поговорити з Єлисаветою Чавдар (вона, здається, була першою співачкою, яка приїхала до Канади по смерті Сталіна), про що він писав і в “Нових Днях”. З цього приводу і взагалі про зустрічі з людьми з України ми багато з ним говорили, навіть сперечались. Він мав свій погляд на цю справу і послідовно дотримувався його. Аргументи Петра Кузьмовича були приблизно такі: для того, щоб боротися успішно з окупантом, треба знати його, і то добре, а сидіти, як сорока на плоті, і крикати, — багато не дасть. Треба пізнати живих

людей, знати, що вони думають, чим вони живуть. Я ніби добре знаю життя в Україні, але ж не забувайте, що я вже двадцять років не маю ніякого зв'язку, а за цей час виросло нове покоління. Їм уже не закинуть, що вони куркульські чи попівські сини, вони воювали проти німців; а я зовсім їх не знаю. Вони ж живуть у сучасній Україні, працюють і творять. Подруге, петлюрівці для мене були і є герої, месники, бо вони відновили Українську Державу, але коли ми, східняки, зустрілися з ними під кінець війни і вже в таборах, то вони нас не розуміли, а це тому, що між двома війнами між нами не було ніяких зв'язків. Я не хочу бути єгипетською мумією і жити тим, що було чверть століття тому. Я хочу живої України, хочу знати, що думає жива українська людина тепер і передбачити, що вона буде думати за десять чи двадцять років.

І далі його думки були такі: культурний обмін між Радянським Союзом і вільними західними державами відбувається, хочемо ми того чи не хочемо; нам треба використати цю нагоду так, щоб він вийшов на нашу користь. Пізніше Петро Кузьмович казав, що культурний обмін колоніальному режимові не вигідний і, мабуть, скоро припиниться.

Прогноза була правильна. А скільки образ за свої погляди наслухався Петро Кузьмович за своє життя. Навіть по його смерті "добрі люди" висипали цілі лантухи бруду і бочки помий на нього, забуваючи, що лежачих навіть кавбої не б'ють. Виходить, що на мертвої людину можна говорити все, що хто хоче.

— Панове, признайтесь, а чи ви вірите в Бога? Справляючи відьомський шабаш по смерті Петра Кузьмовича, деякі "панове" згадували кореспонденцію Петра Кузьмовича з Колосовою. Зрозумійте, мовляв, добрі люди, що Волиняк продався окупантові. Щоб внести трохи ясности в цю справу, скажу, що вона складалася з трьох листів. Я напевно знаю, що, крім мене, читали листи ще чотири особи (можливо і більше), і ніяких секретів в них не було. Перший лист починався приблизно так: "Ми з вами стоїмо по різних сторонах барикади, але я звертаюся до вас, як до матері. Ви маєте дітей, ви любите їх і бачите їх. Зрозумійте мене, я маю доньку і бачив її немовлям... допоможіть мені побачити її, вона ж кругла сирота..."

А відповідь на це була: постараюся зробити, що буде можливо. Третій лист був з подякою за обіцяну допомогу Наталці отримати дозвіл на відвідини батька. Що ж тут за

злочин? Я знаю людей, що писали листи до Хрущова, і ніхто їх не вважає зрадниками свого народу.

Наталку Петро Кузьмович любив дуже і хотів її побачити. Я мав враження, що Петро Кузьмович почував себе винним перед нею. Не раз він казав: "Дружина померла, а мене не було, і виросла вона без тієї батьківської опіки і любови, якої так потребує кожна дитина. Ще ж і каліка, бідна".

Літом 1967 року (під час ЕХРО в Монтреалі) одного дня телефонує мені Петро Кузьмович: "Догляньте хату, бо я їду на пару днів до Монтреалу". Кажу йому, що позавчора він жалівся, що не має часу навіть на сонце глянути, а це вже їде. Відповідає, що буде український день, будуть люди з України, треба побачитися, але головна ціль його поїздки — говорити з Троньком, який має відкривати український день. А намір його був такий: "Прямо скажу: ви маєте діти і бачите їх, а я маю доньку і не можу побачити, бо уряд, який ви репрезентуєте, не пускає її. Це ж вам не середньовіччя, а Сталін уже давно зітлів. Я не даватиму їм спокою доти, доки вони не пустять до мене Наталку". Я відчув по голосу, що Петро Кузьмович не жартує. Чи він говорив з Троньком, не пригадую точно. Думаю, що так. Але повернувся він сумний. Хоч і нескоро після того, а таки приїхала Наталка — аж після того, як вийшла заміж.

Пригадую, як пригнобив і розізлив Петра Кузьмовича випадок, який стався після перебування в м. Торонто кардинала Йосипа Сліпого. Під час тих відвідин була влаштована пресконференція кардинала Йосипа з представниками української преси. Як звичайно, Петро Кузьмович написав свій репортаж і першу частину його здав до друку. Як тільки лінотипіст вискладав репортаж, до Петра Кузьмовича почали телефонувати деякі католицькі діячі, почався тиск на нього, щоб він той репортаж не друкував. Так писати, мовляв, не можна. Петро Кузьмович сказав управителеві друкарні, щоб знищив набір, — нічого не буде в "Нових Днях" про цю подію. Я не погоджувався з ним. Але мої переконання були марні, в "Н.Д." про кардинала Йосипа і про патріярхат нічого не було, а шкода! Пригадую, як після посвячення собору св. Софії та університету в Римі деякі співробітники і читачі "Н.Д." домагалися, щоб Петро Кузьмович щось написав про ті події. Його засада була така: "Як хочуть, щоб я щось написав, то нехай пришлють безплатний квиток; я забідний, щоб купувати квиток, а опісля ще й писати репортаж". Так зробив він і цього разу: мовляв, нехай

пишуть ті редактори, яким вони оплатили подорож до Риму. Трохи згодом він показав мені на першій сторінці "Свободи" світлину собору св. Софії і каже: "Яка ялова думка в тих, що проєктували, і в тих, що прийняли проєкт будови собору. Ви ж тільки гляньте, які важкі оці бані. І взагалі — пощо копіювати? А коли вже й копіювати, то чому не Софію Київську? Таж у ній ціла симфонія, легкість, а бані так і стріляють у небеса. Наші предки залишили нам мистецький твір, а не копію, а це ж важкий колос, який не піднімає вас до висот, а тисне донизу. Ні, ні, це не будова для сонячної Італії. І що мені писати? Напишу правду, будуть образи і протести, а кривити душею не хочу. Краще буду мовчати".

Згадаю ще, як я виграв пляшку коньяку у Петра Кузьмовича. Коньяку я не отримав, бо Петро Кузьмович не дожив до Різдва, коли обіцяв розплатитися, але при цій нагоді скажу, як до того дійшло. Літом 1967 р. був я у Петра Кузьмовича, він повів мене в садок і показував свої квіти, а потім зненацька питає:

— А яка оце квітка?

— Чебрець, — відповідаю.

— Вгадали. А знаєте, де я дістав насіння?

— Ні.

От він і розказав мені, як те насіння з України дісталось аж до нього. Була, каже, людина з України і прочитала тут, у Канаді, "Вальдшнепи" М. Хвильового, а там є такі слова одного з героїв: "Як на моїй могилі зацвіте чебрець, то знай, що я живу". Маю вістку, каже, що на могилах Сосюри, Рильського та Симоненка насіяли чебрецю. Узагалі, каже, я люблю домашні квіти, ось бачите: м'ята, барвінок, канупер, маки, півонії, рожа, а тепер ще й чебрець.

— А рути у вас немає, — кажу йому.

— А це що? — тикаючи пальцем на м'яту.

— М'ята, — відповідаю.

— Це те саме, — каже Петро Кузьмович, — навіть у пісні співається: "рута-м'ята".

— Коли ви такі певні, то давайте закладемося, що рута — не те саме, що м'ята. А я вам докажу. — Заклались. Я написав до родини в Україну, і мені прислали насіння рути, а весною 1968 р. Петро Кузьмович посіяв його в себе, а я в себе. Зійшла рута і до осені виросла майже на п'ядь заввишки. Петро Кузьмович ніби з сумом сказав пізніше: "Я думав, що всі квіти України знаю, а виходить, що ні".

Тяжко писати про приятеля в першу річницю його смерті. Писати про людину, яка вміла голосно і широко говорити, широко ступати і далеко вперед дивитися; яка мала свої переконання, за які терпіла зневагу і образи за свого життя. Очорнюють "добрі люди" Петра Кузьмовича і по його смерті...

Нехай оцих кілька думок твоїх і про тебе, Петре Кузьмовичу, будуть моїм пучком чебрецю на твою могилу в першу річницю твоєї передчасної смерті.

І. Олексюк

ВОЛИНЯКА НЕМАЄ СЕРЕД НАС!

Вістка про смерть Петра Волиняка була “як сніг на голову” — в погожий день в Маямі, Флорида!

Приїхали відвідати нас знайомі з Торонто, і ми їм показували наші кокосові пальми, банани, авокадо. Сонечко світило, навколо зелень, і не знаю, чому, але пані Таня каже: “Пані Лільо, ми мусимо написати Волинякові, щоб він приїхав сюди на вакації! Тут у Маямі чудово!”...

І ми почали розмову про Волиняка, про його кропітливу працю як редактора “Нових Днів”, про труднощі, прикрасі, які йому доводиться переживати... Запитали мене, чому він мене називає “бабусею”, хоч і старший за мене?!

Я розповіла про свою першу зустріч з Петром Чететом. 1930 рік. При Київському університеті — тоді називали його “Інститутом професійної освіти” й “Інститутом соціального виховання”, але для нас він був університетом! — організували Інститут лінгвістичної освіти. Я була студенткою Інституту. Моя мрія з дитячих років здійснилась: я попала до храму науки!

Я ледве мала 18 років, але перебування в стінах цього будинку науки робило мене трохи зарозумілою... Я розглядала розклад лекцій, коли почула чиєсь саркастично-жартівливе зауваження, щось ніби... “гарними ногами не треба перебирати, бо їх і так видно”. А я мала трохи затісні черевики... Мене це дуже розізлостило, і я обернулась і відпалила, “що треба звертати увагу на розум, а не на ноги”... Точно не пригадую розмови, але щось було в цьому дусі... Коли дивлюсь — стоїть переді мною бльондин, сухорлявий, з надзвичайно серйозним обличчям. Він уважно подивився на мене й сказав: “А дивись... яка премудра бабуся з гострим язиком”. І з того часу він став називати мене “бабусею”. Мені подобалось, що старший студент, якого всі поважали і слухали, називав мене “бабусею Лілею”.

Ми стали обговорювати нове число “Нових Днів”, яке прийшло вранці до Маямі. Всім нам не сподобався трохи “похоронний тон” у листі Волиняка до читачів. Так ми сиділи, згадували Волиняка й слухали українську музику, коли раптом телефонний дзвінок. Уже було по 6-ій вечора!

Пан К. Павлів, який з Торонто переїхав до Маямі, повідомляє: “Дістав дуже сумну вістку допіру з Торонто: редактор “Нових Днів” Петро Волиняк помер ранком”... Це була тяжка вістка; ми тільки його згадували, а він від ранку

вже не жив! Замість прилетіти на відпочинок до Маямі, він уже відлетів на вічний спочинок. Пан К. Павлів обіцяв подзвонити до пароха української православної церкви св. о. Миколая і замовити жалібну панахиду. А ми обіцяли повідомити всіх друзів і читачів "Нових Днів" про невіджалувану втрату!

Нехай читачі не дивуються, що я наводжу далі незакінчений "відкритий лист" до газети "Гомін України", який я почала писати ще в жовтні 1967 р.

23 вересня 1967 р. в "Гомоні України" була вміщена стаття: "Українські гіпсисти й контакти з українцями з України!"

Ось мій лист:

"Прочитала я статтю "Українські гіпсисти...", в якій знову заторкнuto питання контактів українців з українцями... Дивно звучить! У цій статті найбільш дістається "ненависному Волинякові — політичному гіпсисти!"

Не знаю, скільки років дописувачеві і які заслуги автора статті перед українським народом, хоч стаття написана з великим апльомбом. Автор певний, що він "непомильний".

Петро Волиняк не потребує адвокатів і уміє сам захистити свої твердження! Він не кричить, що він герой, мученик, але роботу робить. Не "п'емонти" й не герої будують націю й державу, а будівники, трудівники, як писав І. Франко — "каменярі". І до таких каменярів належить Волиняк. Можливо, іноді він буває дуже різкий у своїх виступах, але він завжди відвертий і сміливий, бо знає, чого хоче!

Пригадую Чечета-Волиняка ще з 1930 року. І студент Чечет, — і журналіст Волиняк — та сама людина. Всім відомо, що з 1928-29 років почався шалений наступ на "націоналістів"-жовто-блакитників, тобто українців в Україні. Скільки було таких, що плентались за комуністично-комсомольськими гаслами; скільки було таких, що заради служебного становища прикинулись, що вони є добрими комуністами; скільки було таких, що казали: "моя хата з краю!"

А навколо було море української молоді, яка опинилась на перехресті і шукала вірного життєвого шляху. Це був тяжкий вибір. Я сама була серед тої молоді, і кожний старший студент або студентка були як відкриті книги, зі сторінок яких хотілося вичитати найліпше й найправильніше! Це не були легкі часи: процес СВУ, колективізація, розкуркулення, вивози на Сибір, "каяття" професорів і письменників, переслідування української автокефальної церкви... і пропа-

ганда, прапаганда й пропаганда. Студентів обтяжували громадською роботою, різними зборами, доповідями, а до того й нещадно переслідували. Молодій людині хотілось жити, творити, вірити в добро й шукати добра. Кожному українцеві, кожній українці хотілось жити й творити для України.

Я пишу це для того, щоб ті, які пишуть "патріотичні статті" та розкидають образливі слова і непотрібні обвинувачення, задумались над тим, що не тільки УПА й бандерівська організація творили історію України і віддавали своє життя за Україну!..

Я не хочу нікого вчити; просто хочу відверто висловити свою думку й почування, бо мені прикро, що людину, яка була завжди добрим українцем, ображають і називають "політичним гіпісом" тільки тому, що не розуміють її мотивів, не знають, чому Волиняк так чинив, не знають, як він поневірявся в житті!

Український лінгвістичний інститут, студентом, якого був Волиняк, склався з дуже різноманітної, але в основному української маси. Ректором був галичанин, колишній сотник технічної сотні при Українських Січових Стрільцях. Він лишився на Україні з Галицькою армією в 1919 році. Хоч і був комуністом, але українським, і за це його вивезли на Сибір, і були чутки, що розстріляли.

Студентська маса складалась з учителів, робітничої й сільської молоді, дітей інтелігенції. Пересічний вік був від 18 до 35 (офіційно, а неофіційно були навіть і по 60 р.).

Там де є люди, там є й різні угруповання, а тим більше в науково-учбовому закладі; були вони і в УІЛО, хоч і дуже стежила за ними комсомольсько-комуністична верхівка. Ці угруповання творились на основі спільної ідеології.

Офіційно викладава мова була українська й ми мали найкращу українську професуру: М. Зеров, М. Рильський, С. Савченко, Калинович, Сабалдир і ін.

Ішла, звичайно, боротьба, щоб впроваджувати й вживати російську мову; часто міська молодь за звичкою вживала російську мову, хоч переважно всі знали українську мову.

Нас була група дівчат віком 18-19 років. Серед нас завше крутились комсомольці й комсомолки й то не українського походження, які пробували "наставляти" нас на "правильну лінію"; ми їх слухали та вдавали, що цілком з ними погоджуємось, але авторитетом для нас був Волиняк і його кілька товаришів.

На виклади. Київ. Зима 1930-31 р.

Наведу такий приклад: сидимо ми (5 дівчат) і готуємось до лекції німецької літератури; вивчаємо напам'ять "Лісовий цар" Гете. Раптом Наталка починає деклямувати переклад Жуковського "Лесной царь". Яюсь автоматично ми її підтримуємо... Раптом голос саркастичний: "А ти не знаєш переклад Грінченка? Чи він не гарніший, як Жуковського!?". І кожна з нас відчула, що, дійсно, переклад Грінченка є гарніший і рідніший, ніж переклад Жуковського, бо ми всі з захопленням читали твори Грінченка.

Я певна, що з того часу кожна з нас шукала українського перекладу, хоч ми й не дискутували про це. Голос був голо-
сом Волиняка-Чечета. Здається, це дрібниця, але не в ті
часи, коли за це можна було “пришити” націоналізм і висла-
ти на Сибір, — що з ним пізніше й зробили.

Може тому й тепер Волиняк так обстоює “хохлят”, бо
вони українці, і я певна, що вони шукають теж правильного
шляху. Легко бути націоналістом в Канаді, Америці і у віль-
ному світі, але не там. Волиняк був упертий, обережний,
спокійний, і всі це знали: упертий українець. Він і такі, як
він, уміли непомітно вплинути на молодь і, без пропаган-
дивно-політичних памфлетів, зборів, боївок, виховувати мо-
лодь в українському дусі.

Він так само міг би піти по лінії найменшого опору й при-
єднатись до “провідної верстви” та помагати денационалізу-
вати Україну. Чому він пішов іншим шляхом, хай собі від-
повість на це “ІВ”, який написав статтю в “Гомоні України”...

Цей “Відкритий лист” я почала писати ще в 1967 р., але,
на жаль, не кінчила й не вислала.

Хай Тобі чужа земля, Петре, буде пухом і пером! Я
певна, що і за кордоном, і на рідній Україні є багато твоїх
послідовників і вихованців — щирих українців, хоч може
зі сторони вони й видаються декому “хохлятами”!

Може смерть Твоя нас змусить задуматись над тим, що
вже прийшов крайній час припинити політично-організацій-
ні і церковно-релігійні сварки і усвідомити собі, що ми —
українці та сказати: “Українець — звучить гордо!” Прямуй-
мо до одної мети — довести світові, що українці — це нація,
яка готова керувати сама своєю державою! Цього хотів Во-
линяк, він про це писав у “Нових Днях”; він так вчив на
Україні, і то в ті роки, коли треба було бути дуже відваж-
ним, щоб твердо обстоювати своє українське “Я”!

Ми не можемо сказати ворогові: “Іду на ви!”, як казав
князь Святослав, і зброєю їх розбити. Але ми можемо ро-
бити їх об'єднанням, самозрозумінням, політичною дозрі-
лістю.

Звернім увагу на молодь, вихованню якої Волиняк-Чечет
присвячував велику увагу як педагог і письменник!

Ми кричимо, що на Україні молодь русифікується; поди-
вимося на своїх дітей!

Волиняк завжди стояв на соборницько-державницькій позиції й був проти партикуляризму й поділу! Ще й досі ми вживаємо слова “галичани”, “придніпрянци”, “Велика Україна”, “східняки”, “західняки”... Це все наслідки того поділу, який впровадили вороги наші! Це допровадило нас до того, що часто ми самі себе не розуміємо!

В одній із своїх статей у “Нових Днях” Волиняк писав, що націоналіст — це той, хто почуває себе українцем і поводиться гідно й з пошаною до своєї нації, і це правда!

Були випадки, коли він обурювався на те, що одна, чи друга партія або організація хвалилася, що то є тільки її заслуга, що під час війни на Україні виявилось велике національне піднесення. Він добре знав, що якби не було національної свідомости там, то жодна організація нічого б не зробила.

Наші брати поза залізною заслоною не знали наших почувань, наших поривань і праці, яку ми виконували в міру наших можливостей. Тим часом із струмочків твориться велика ріка, і наслідком цієї праці є Чорноволи, про яких сьогодні знає світ. Про Чорноволів наших років не знав ніхто, а вони були. Вони просто зникали, й ми самі боялись про них говорити.

“Спи, друже, спи, про Україну тихо сни!” Гірко, що життя твоє обірвалось так скоро! Але ти своєю кропітливою, наполегливою працею зробив багато добра для України!

“Бабуся” Ліля

Пам'ятник на могилі П. Волиняка. Цвинтар "Прспект" у Торонто.

СПИСОК СТАТЕЙ П. К. ВОЛИНЯКА, НАДРУКОВАНИХ У “НОВИХ ДНЯХ”

- Слово до читачів. Лютий 1950 р.
Мати. Лютий 1950 р.
Творці епохи. Лютий 1950 р.
“Обніміте, брати мої, найменшого брата!..”. Березень 1950 р.
Найбільший український романіст (У. О. Самчук). Березень 1950 р.
Старший боярин нашої літератури (Т. Осьмачка). Березень 1950 р.
Важлива, але забута справа. Березень 1950 р.
Гнучкість російської тактики. Квітень 1950 р.
“Бо сьогодні святий день — Великдень”. Квітень 1950 р.
Білокрилі вітрильники вирушають... Квітень 1950 р.
Щира подяка за вияснення. Квітень 1950 р.
Українська національна книгозбірня. Травень 1950 р.
“Облога” Ю. Косача в Торонто. Травень 1950 р.
“Лис”. Травень 1950 р.
Книжка, якої не треба читати. Травень 1950 р.
Постарайтесь самі для себе. Червень 1950 р.
Дещо про політику й культуру. Червень 1950 р.
Перший і єдиний. Червень 1950 р.
Два роки музичної творчости в Україні. Липень 1950 р.
Процес СВУ й СУМ-у—процес над воюючою Україною. Липень 1950 р.
Книжка про Карпатську Україну. Липень 1950 р.
Кремль признався до злочинів. Серпень 1950 р.
Московські людожери призналися! Серпень 1950 р.
Дмитро Байда-Вишневецький. Серпень 1950 р.
Найпопулярніший в Канаді державний і політичний діяч. Серпень 1950.
Документи говорять. Серпень 1950 р.
Микола Абрамчик у Канаді. Серпень 1950 р.
4-й Пленум правління Спілки радянських композиторів України. Сер-
пень 1950 р.
Московська пеня. Серпень 1950 р.
Іще одна напасть... Серпень 1950 р.
“Молода Гвардія” Ю. Мейтуса в Москві. Вересень 1950 р.
Михайло Танцюра (Розділ з роману). Вересень 1950 р.
Реформа системи хліборобства в СРСР. Вересень 1950 р.
Україна завойовує Москву. Вересень 1950 р.
Олександр Богомолець — учений світової слави. Вересень 1950 р.
“Євшан-зілля”. Вересень 1950 р.
“Жіночий світ”. Вересень 1950 р.
Молоді письменники в Україні. Жовтень 1950 р.
Сади цвітуть, а люди плачуть... Жовтень 1950 р.

Нова праця про наші вишивки. Жовтень 1950 р.
“Добиймо тих, кого ще не вбив Сталін!..”. Жовтень 1950 р.
“Нестор” — велика епічна поема Леоніда Полтави. Жовтень 1950 р.
Юрій Клен. Листопад 1950 р.
Іван Сенченко та його творчість. Листопад 1950 р.
Поєднання двох українських церков. Листопад 1950 р.
Танок на службі визвольної ідеї. Листопад 1950 р.
Про кількість і якість нашого читача. Листопад 1950 р.
Преса про “Нові дні”. Листопад 1950 р.
Схилимо голови перед світлою пам'яттю тих, що вибрали смерть, а не
зраду Україні!.. Грудень 1950 р.
Каховська гідроелектростанція. Грудень 1950 р.
Книга для всіх. Грудень 1950 р.
Наукова конференція канадійського відділу НТШ в Торонто. Гру-
день 1950 р.
Некороновані королі чорної доби будованого соціалізму. Лютий 1951.
Нова організація в Канаді. Лютий 1951 р.
Дещо про соціалізм і літературу. Лютий 1951 р.
З приводу відновлення діяльності Капелі бандуристів. Березень 1951 р.
Чергова диверсія російського комунізму. Травень 1951 р.
Пам'яті Володимира Кириловича Винниченка. Травень 1951 р.
Опера “Богдан Хмельницький”. Травень 1951 р.
На поклін до великого кагана московського... Червень-липень 1951 р.
Нові періодичні видання в Україні. Червень-липень 1951 р.
Змушені признатися. Червень-липень 1951 р.
“Я тебе породив, я тебе і вб'ю...”. Червень-липень 1951 р.
“Немає мистців”... Червень-липень 1951 р.
Підсумки декади. Серпень 1951 р.
Відповідь нашим критикам. Вересень 1951 р.
Боротьба з українським змістом в українській літературі. Жовтень
1951 р.
Клини з української літератури. Листопад 1951 р.
Про атомового “винахідника” і оборонця поневоленого російського
народу та про байку про Химині кури... Листопад 1951 р.
Непечесна роля Андрія Малишка. Грудень 1951 р.
Слово про одяги. Грудень 1951 р.
Фактичний стан в Україні та його оборонці. Лютий 1952 р.
Вимушене вияснення. Лютий 1952 р.
Григорій Китастих звітує. Березень 1952 р.
Ну, що ж, дочитуємо до кінця... Березень 1952 р.
Скупа порція сталінських премій. Квітень 1952 р.
Повна ліквідація політичної й культурної самостійності України. Ли-
пень 1952 р.

Російська агенура в Канаді і наш журнал. Липень 1952 р.
“Літо” Марії Юркевич (рецензія). Липень 1952 р.
Українці в Канаді. Серпень 1952 р.
Фактична довідка не-крокодилові... Листопад 1952 р.
Возрадуємся і возвеселімся!.. Грудень 1952 р.
У справі листопадового числа журналу. Грудень 1952 р.
Повний погром Л. Смілянського. Січень 1953 р.
Три роки. Січень 1953 р.
“Ліг весняний вечір хусткою на плечі...”. Лютий 1953 р.
Сталіна нема... Квітень 1953 р.
Семен Степанович Гулак-Артемівський. Квітень 1953 р.
Концерт симфонічної музики в Торонто. Квітень 1953 р.
“Коломия є гарне місто...”. Травень 1953 р.
Від Торонто до Вінніпегу. Серпень 1953 р.
Вибори до Канадійського парламенту. Вересень 1953 р.
Рік кобзарських ювілеїв. Листопад 1953 р.
Щоб ОДУМівці знали. Листопад 1953 р.
Концерт Капелі бандуристів у Торонто. Листопад 1953 р.
Марія Юркевич “Осінь” (рецензія). Грудень 1953 р.
Концерт В. Цісика та Вадима Кіпи в Торонто. Січень 1954 р.
З приводу атаки щоденника “Америка”. Лютий 1954 р.
А що в нашому Торонто... Березень 1954 р.
Помер Юрій Іванович Яновський. Квітень 1954 р.
Нова тактика канадійських комуністів. Квітень 1954 р.
Міністер еміграції В. Гарріс — гість Канадійського етнічного пресо-
вого клубу. Травень 1954 р.
Концерт квартету “Верховина”. Травень 1954 р.
Джан Бойд у ролі енкаведиста. Червень 1954 р.
До всіх наших читачів, зокрема австралійських. Липень 1954 р.
Як же ми зустрічалися?.. Серпень 1954 р.
Вельмишановний пане Шанковський! Серпень 1954 р.
Три запити до трьох, що діють в одно. Серпень 1954 р.
Чудотворний образ св. Миколи Мокрого в Торонто. Вересень 1954 р.
Ще раз про образ Миколи Мокрого й останки кн. Ярослава Мудрого.
Жовтень 1954 р.
Вірю, що не дуже довго, докторе С. С. Сассе!.. Жовтень 1954 р.
Радіопередача В. Шарвана і національність Миколи Хвильового. Жов-
тень 1954 р.
“Новим дням” п'ять років. Грудень 1954 р.
Як ми інколи пишемо? Грудень 1954 р.
3-ій з'їзд Спілки радянських письменників України. Лютий 1955 р.
Чи можна вжити негарного слова? Лютий 1955 р.
Дещо з Монтреалю. Березень 1955 р.

Ювілей Олександра Довженка. Березень 1955 р.
Нова книжка на стару тему... Квітень 1955 р.
Провідник ОУНР, Степан Бандера, в Канаді. Травень 1955 р.
“Гарне слово” В. Барагури. Травень 1955 р.
Новий дитячий журнал. Травень 1955 р.
Про ветеринарію, поезію та ще дещо... Травень 1955 р.
Відновлення літературно-мистецького клубу в Торонто. Травень 1955.
А сказати таки пора!.. Червень 1955 р.
Це наш Нестор... Червень 1955 р.
Середпартійний стан ОУНР. Липень 1955 р.
Кусочок Америки. Серпень 1955 р.
Конгрес слов'ян Канади — протиукраїнська і протиканадійська демонстрація. Серпень 1955 р.
“Хоч верть-круть, хоч круть-верть...”. Вересень 1955 р.
Зміна місця друку “Нових днів”. Вересень 1955 р.
Чергове бандерівське україножерство. Листопад 1955 р.
Український театр в Америці гостював у Торонто. Січень 1956 р.
Зустріч з прем'єром Онтаріо. Січень 1956 р.
Ілля Кириак. Лютий 1956 р.
Перший концерт української симфонічної музики на американському континенті. Березень 1956 р.
Нова праця про Чорне море. Квітень 1956 р.
Гостинні виступи Українського театру з Філадельфії. Червень 1956 р.
Нікчемні стрільці. Червень 1956 р.
Кого реабілітує Микита Хрущов? Липень-серпень 1956 р.
Страх перед Петлюрою. Липень-серпень 1956 р.
Українці в радіопрограмі СФРБ “Всі канадійці”. Липень-серпень 1956.
Нарешті, український цирк. Вересень 1956 р.
Так оце вам і Форт Вілліам... Жовтень 1956 р.
Читачі з України про “Нові дні”. Жовтень 1956 р.
Остат Вишня вмер... Листопад 1956 р.
А оце читати всім... Листопад 1956 р.
Михайло Голинський. Грудень 1956 р.
Помер Олександр Довженко. Січень 1957 р.
Олександр Довженко... “Гомін України”. Січень 1957 р.
Наростання спротиву в Україні. Лютий 1957 р.
Місто з багатьма банями. Лютий 1957 р.
Канадійський клуб етнічної преси гостює в Оттаві. Березень 1957 р.
Академік Левко Ревуцький. Березень 1957 р.
Успіх Івана Багряного в американського читача. Квітень 1957 р.
Церковні урочистості. Квітень 1957 р.
Винятковий концерт. Травень 1957 р.
Володимир Русальський. Червень 1957 р.

У столиці світу. Червень 1957 р.
Політичні зміни в Канаді. Липень-серпень 1957 р.
Торонто вітає міністра Михайла Старчевського та суддю Соломона.
Липень-серпень 1957 р.
Зустріч українців Канади і США. Липень-серпень 1957 р.
Святкування сорокліття Національної Революції. Вересень 1957 р.
Концерт М. Скалі-Старицького в Торонто. Жовтень 1957 р.
Як Академія наук УРСР намагається оборонити честь бандерівців.
Жовтень 1957 р.
Канада вітає свою королеву. Листопад 1957 р.
Вечір з нагоди десятиліття смерті Юрія Клена. Листопад 1957 р.
Про одну пресову конференцію і одного дуже мудрого доктора. Ли-
стопад 1957 р.
Людина, письменник і політичний діяч. Грудень 1957 р.
“Нові дні” починають дев'ятий рік існування. Грудень 1957 р.
Сімдесятиліття генерала Михайла Садовського. Січень 1958 р.
Соловей України (60-ліття В. Сосюри). Лютий 1958 р.
Григорій Іванович Петровський. Лютий 1958 р.
Ганна Ширей у Торонто. Лютий 1958 р.
Сорокліття проголошення незалежності України. Лютий 1958 р.
Зразкове святкування 40-річчя самостійності України. Березень 1958.
“Фея гіркого мигдалю” в Торонто. Березень 1958 р.
Голова виконавчого органу УНРади в Канаді. Березень 1958 р.
Концерт Михайла Мінського та Люби Жук. Березень 1958 р.
“Примари” Г. Ібсена в Торонто. Квітень 1958 р.
Концерт Капелі бандуристів. Березень 1958 р.
Кілька слів про організацію концерту, або посуньтесь, Тарасе Григо-
ровичу, нехай С. Росоха сяде... Квітень 1958 р.
Вистава, якої могло б не бути... Квітень 1958 р.
Тетяна Прушинська грає... Квітень 1958 р.
З його іменем на устах і в серці... Травень 1958 р.
От і соте число журналу... Травень 1958 р.
Естрадний вечір. Травень 1958 р.
Зміна місця друку нашого журналу. Червень 1958 р.
Концерт московського ансамблю танцю в Торонто. Червень 1958 р.
Протопресвітер Олександр Попів. Липень-серпень 1958 р.
Сердечно дякую за чергове відзначення. Липень-серпень 1958 р.
25-річчя голоду в Україні. Липень-серпень 1958 р.
Торонтонські редактори вітають своїх колег з Європи. Лип.-серп. 1958.
Помер д-р Тимофій Павличенко. Вересень 1958 р.
19-та крайова конференція Українського національного об'єднання
(УНО). Вересень 1958 р.

Національна політика капіталістичної Канади і соціалістичного СРСР.
Вересень 1958 р.

Невдала спроба дискредитувати еміграцію. Вересень 1958 р.

Помер посол до федерального парламенту Канади, Володимир Яцула.
Жовтень 1958 р.

Пресова конференція з Я. Стецьком. Листопад 1958 р.

Останній Довженків фільм. Грудень 1958 р.

Йосип Гірняк у Торонто. Грудень 1958 р.

Іван Багряний у США. Грудень 1958 р.

Розмова з Іваном Багряним. Січень 1959 р.

Про з'їзд ще й з іншого боку. Січень 1959 р.

Конференція наших читачів у Чикаго. Лютий 1959 р.

Євгенія Зарицька в Торонто. Лютий 1959 р.

"Пригадаймо Львів". Лютий 1959 р.

Пам'ятники Кобзареві України в Канаді і США. Березень 1959 р.

Іван Гнатишин — новий сенатор-українець у Канаді. Березень 1959 р.

Іван Багряний у Торонто. Березень 1959 р.

Письменицький успіх Івана Багряного. Березень 1959 р.

Збіговище севеушників. Квітень 1959 р.

Слов'янознавство в Торонтонському університеті. Квітень 1959 р.

Новоград-Волинський (Звягель). Травень 1959 р.

Концерт української симфонічної музики. Травень 1959 р.

Хто ж такий Штогаренко?.. Травень 1959 р.

Десятиріччя клубу етнічної преси. Травень 1959 р.

Іван Багряний у Монреалі й Оттаві. Травень 1959 р.

Ще одна бандерівська "послідовність". Червень 1959 р.

Ще одне музичне свято в Торонто. Червень 1959 р.

Чи ви спроможні на чудо?.. Липень-серпень 1959 р.

Підлабузництво, проти якого пора рішуче запротестувати, л.-с. 1959.

Помер президент УВАН Михайло Ветухів. Липень-серпень 1959 р.

Шостий конгрес українців Канади. Вересень 1959 р.

Новий український православний єпископ у Канаді. Вересень 1959 р.

Мазепинська зустріч українців Канади і США. Вересень 1959 р.

Подвійно кількість передплатників журналу до його 10-річчя. В. 1959.

Московські задріпанки виють на шостий конгрес. Вересень 1959 р.

Зустріч із людьми з того світу. Жовтень 1959 р.

Що таке "Юнайтед епіл"? Жовтень 1959 р.

У справі співпраці проф. Юрія Шереха. Жовтень 1959 р.

Помер Михайло Васильович Ситник. Листопад 1959 р.

Помер Степан Бандера. Листопад 1959 р.

Професор Юрій Шевельов обраний на президента УВАН. Лист. 1959 р.

А терор таки продовжується... листопад 1959 р.

Концерт Любо Мацюка в Торонто. Листопад 1959 р.

Друга виставка УСОМ. Листопад 1959 р.
Померла Ольга Петлюра. Грудень 1959 р.
Дев'ятий з'їзд СУЖЕРО. Грудень 1959 р.
Мазепинський концерт у Катедрі св. Володимира в Торонто. Гр. 1959.
Фільм "Подорож по Україні". Грудень 1959 р.
Москва дрижить перед Україною. Грудень 1959 р.
Прилюдний запит президентові КУК-у о. д-рові В. Кушніреві та вико-
навчому директорові Централі КУК-у п. В. Коханові. Січень 1960 р.
Відповідь деяким читачам у справі "Соняшника". Січень 1960 р.
Іван Ле. Лютий 1960 р.
Світовий конгрес вільних українців. Березень 1960 р.
Концерт бандуристів. Березень 1960 р.
У справі видання творів пок. Михайла Ситника. Березень 1960 р.
Юхим Мартич. Березень 1960 р.
Зразок "толерантності", "братолобія" і "соборності"... Березень 1960.
Фільм-балет "Лілея". Квітень 1960 р.
Про торговельні оголошення і "політику". Квітень 1960 р.
Вечір пам'яті Леоніда Мосендза. Квітень 1960 р.
Вечір-концерт ОДУМ-у. Квітень 1960 р.
"Під веселим оборогом". Квітень 1960 р.
Аж занадто вже... Квітень 1960 р.
Третя виставка УСОМ у Торонто. Травень 1960 р.
50-ліття "Українського голосу". Травень 1960 р.
Справа Світового конгресу вільних українців. Травень 1960 р.
Маніфестація українсько-болгарської дружби. Травень 1960 р.
Іван Паторминський. Травень 1960 р.
Цікавіші вечори "Козуба". Травень 1960 р.
Пам'ятник Тарасові Шевченкові у Канаді. Червень 1960 р.
Воістину воскрес, дорога пані Євгеніє! Червень 1960 р.
Виступ піяністки Люби Жук. Червень 1960 р.
Пилип Омелянович Козицькій. Липень-серпень 1960 р.
Ювілейна зустріч ОДУМ. Липень-серпень 1960 р.
З'їзд СУС і братніх організацій. Липень-серпень 1960 р.
Що ж принесла видавництву кампанія за подвоєння передплатників.
Липень-серпень 1960 р.
"Козуб" закрав свій сезон. Липень-серпень 1960 р.
Закон про права людини. Вересень 1960 р.
"Пісня про рушничок". Вересень 1960 р.
Треба вміти і хотіти ясну справу затемнити. Вересень 1960 р.
Голова Виконавчого органу УНРади в Канаді. Вересень 1960 р.
Голова уряду Канади зробив перший удар по Хрущову. Жовтень 1960.
"Козуб" розпочав сезон. Жовтень 1960 р.
Вишивані вечорниці в Торонто. Жовтень 1960 р.

Міські вибори. Листопад 1960 р.
Прем'єр-міністер Канади попав у ціль. Листопад 1960 р.
Ювілейні з'їзди СУЖЕРО та ОДУМ-у. Листопад 1960 р.
“Украдене щастя” — нова опера. Листопад 1960 р.
Прем'єра нового українського балету. Листопад 1960 р.
Нова комедія Олександра Корнійчука. Листопад 1960 р.
З козубівських п'ятниць. Листопад 1960 р.
Брудний сталінський “культ особи” відновлено. Листопад 1960 р.
Готуймося до великого свята! Грудень 1960 р.
Не всі українці на Кубанщині видушені. Грудень 1960 р.
Що ступне, то й збрехне... Грудень 1960 р.
Цікава учительська конференція. Грудень 1960 р.
50-ліття УНСоюзу. Грудень 1960 р.
Добродійний концерт. Січень 1961 р.
Доповідь Костя Туркала. Січень 1961 р.
Фото видає підлість окупанта... Січень 1961 р.
Важлива археологічна знахідка в Путивлі. Січень 1961 р.
Пам'ятник Т. Г. Шевченкові у Вашингтоні нервує окупанта. Лют. 1961.
Про одну доповідь і про дещо. Лютий 1961 р.
“Лісова пісня” в Торонто. Лютий 1961 р.
Кілька слів про своє особисте. Березень 1961 р.
Оберон Герберт у Торонто. Березень 1961 р.
З цікавих вечорів “Козуба”. Березень 1961 р.
Студентський концерт. Березень 1961 р.
Перша пожертва на будову пам'ятника Т. Шевченкові у США. Б. 1961.
Яка ціна всехвальним рецензіям. Березень 1961 р.
Ще раз про свою власну справу. Квітень 1961 р.
Нема жодної української школи в Криму. Травень 1961 р.
Помер академік Леонід Булаховський. Травень 1961 р.
Помер визначний український книгар. Травень 1961 р.
Черговий успіх Івана Багряного. Травень 1961 р.
Про СВУ, севеушників і Миколу Хвильового. Травень 1961 р.
Окупантське тавро вибито вже й на “Україні”. Травень 1961 р.
“Суверенний” міністер... Червень 1961 р.
Капеля бандуристів ім. Т. Шевченка. Червень 1961 р.
Федір Заплітний у Торонто. Червень 1961 р.
Отець д-р В. Кушнір — член Канадської ради. Червень 1961 р.
Пам'ятника Кобзареві відкрито! Липень-серпень 1961 р.
Кому захотілося бути малим?.. Вересень 1961 р.
Третя політична сила в Канаді. Вересень 1961 р.
Англомовна преса в Канаді про нас. Вересень 1961 р.
Як вони святкували. Вересень 1961 р.
Яр Славутич знову в Торонто. Вересень 1961 р.

Про видання поезій М. Ситника та ще про дещо. Жовтень 1961 р.
Міністер національної оборони Канади гостем в українців Торонто.
Жовтень 1961 р.
Дорога пані Логуш! Жовтень 1961 р.
Вони дивляться у майбутнє. Листопад 1961 р.
Про одну "Оборону". Листопад 1961 р.
Микола Кричевський. Листопад 1961 р.
Микола Фоменко. Листопад 1961 р.
Сезон у Торонто розпочато добре. Листопад 1961 р.
Концерт школи А. Піддубної-Лисенко. Листопад 1961 р.
"Дійство про чоловіка". Листопад 1961 р.
Намагання поділити народ на ворогуючі групи. Листопад 1961 р.
Три століття Львівського університету. Листопад 1961 р.
Семиренкова "Помологія" видається по-російському. Грудень 1961 р.
Конференція редакторів етнічної преси з урядом Канади. Гр. 1961 р.
Етнічні групи Торонто вітають прем'єра Канади. Грудень 1961 р.
Помер Лев Туркевич. Грудень 1961 р.
50-річчя Українського народного дому в Торонто. Грудень 1961 р.
"Тигролови" Ів. Багряного видано німецькою мовою. Грудень 1961 р.
Двадцять років уже позаду! Січень 1961 р.
Театр живого Шевченкового слова. Січень 1962 р.
З батоном на гармату. Лютий 1962 р.
Виставка Петра Магденка. Лютий 1962 р.
Учительська конференція. Лютий 1962 р.
Помер Микола Бутович. Лютий 1962 р.
Помер Іван Іжакевич. Лютий 1962 р.
80-ліття митрополита Іларіона. Лютий 1962 р.
День самостійности й соборности. Лютий 1962 р.
Олександр Архипенко в Канаді. Лютий 1962 р.
Геніяльна рецензія. Березень 1962 р.
20-ліття Комітету українців Канади в Торонто. Березень 1962 р.
Фальшування Т. Шевченка на еміграції. Квітень 1962 р.
Поетка Віра Вовк в Торонто. Квітень 1962 р.
Шевченківський концерт Катедральної громади св. Володимира. Квітень 1962 р.
"На городі бузина а в Києві... Семен Підгайний!". Квітень 1962 р.
Помер проф. Віктор Доманицький. Квітень 1962 р.
Ігор Гузенко позиває "Нові дні". Квітень 1962 р.
Консервативний діяч про етнічні групи в Канаді. Квітень 1962 р.
Торонто вітає міністра юстиції Канади дост. Е. Д. Фултона. Кв. 1962.
Артист Михайло Голинський далі очолює "Козуб". Квітень 1962 р.
Судова справа з п. Ігорем Гузенком. Липень-серпень 1962 р.
Новий здобуток української культури в Канаді. Липень-серпень 1962 р.

Сьомий конгрес українців Канади. Липень-серпень 1962 р.
Вислід виборів у Канаді. Липень-серпень 1962 р.
Леонід Молодожанин переміг на конкурсі. Липень-серпень 1962 р.
Некрологи: Ол. Юрченко, Б. Мухин, М. Вериківський, В. Вал. Липень-серпень 1962 р.
Визначна пам'ятка нашої доби. Травень 1962 р.
Українська преса про майбутній процес І. Гузенко — “Нові дні”. Травень 1962 р.
У холуйсько-брехливій колонії. Травень 1962 р.
Хто перший підняв питання про фальшування Шевченкових творів? Травень 1962 р.
Тижневик “Вільне слово” про процес І. Гузенко — “Нові дні”. Т. 1962.
Політичні партії вклоняються народові. Травень 1962 р.
Люба Жук знову в Торонто. Травень 1962 р.
Хор “Дніпро” у Торонто. Травень 1962 р.
Державний заслужений ансамбль танцю під керівництвом Павла Вірського. Травень 1962 р.
Новий провід в Академії наук УРСР. Травень 1962 р.
Вени з України, але й ми не з Японії... Червень 1962 р.
Мир і свобода. Червень 1962 р.
Населення Канади за переписом 1961 р. Вересень 1962 р.
Соммервілл кандидатуге на посадника. Жовтень 1962 р.
Росіян піймано на гарячому. Жовтень 1962 р.
Той, що зворушив людські серця. Листопад 1962 р.
Академік лається. Листопад 1962 р.
З праці “Козуба”. Листопад 1962 р.
Авторський вечір Ганни Черинь. Листопад 1962 р.
Новий політичний здобуток українців Канади. Листопад 1962 р.
Степан Дзюба переміг у Вінніпезі. Листопад 1962 р.
Над чим працюють образотворчі мистці “Палітри”? Листопад 1962 р.
Некрологи. Померли: письменник О. Луговий, інженер Ф. Пігідо, проф. Б. Андрієвський. Листопад 1962 р.
Зустріч керівництва “Канадської сцени” з редакторами та видавцями. Листопад 1962 р.
Зустріч з видавцем “Канадійського фермера”. Листопад 1962 р.
Той, що зворушив людські серця. Грудень 1962 р.
Відкриття сесії Онтарійського парламента. Грудень 1962 р.
Митрополит Іларіон у Торонто. Грудень 1962 р.
Федеральний міністер іміграції та громадянства дост. Р. Белл у Торонто. Грудень 1962 р.
Торонто відзначає 50-ліття з дня смерти Миколи Лисенка. Січень 1963.
З праці “Козуба”. Січень 1963 р.

Клуб етнічної преси вітає прем'єра і міністрів Онтаріо. Січень 1963 р.
Не все те золото, що блищить. Лютий 1963 р.
Чергова виставка Державної Канадської академії мистецтв. Лют. 1963.
Помер Хома Семенович Рябокін. Лютий 1963 р.
День самостійности й соборности в Торонто. Лютий 1963 р.
Український народний хор їде до Канади. Лютий 1963 р.
З вечорів "Козуба". Лютий 1963 р.
Ліберали активізуються. Лютий 1963 р.
Вибори в Канаді і українці. Березень 1963 р.
Зустріч з визначним лібералом. Березень 1963 р.
"Ой, вип'ємо, родину, щоб нам жито родило...". Березень 1963 р.
Президент Централі КУК у Торонто. Березень 1963 р.
Театр новоканадців у Торонто. Березень 1963 р.
Іван Драч. Березень 1963 р.
З праці "Козуба". Березень 1963 р.
Хороший початок. Березень 1963 р.
Митрополит Йосип Сліпий на волі. Березень 1963 р.
Новий сенатор-українець. Березень 1963 р.
Посвячення "Українського дому". Березень 1963 р.
Ліберали й поневолені нації. Квітень 1963 р.
Пресова конференція з новими демократами. Квітень 1963 р.
Зустріч преси з керівниками УНСоюзу. Квітень 1963 р.
Зустріч редакторів з головою УНРади. Квітень 1963 р.
Українські редактори вітають голову Відділу етнічної преси. Кв. 1963.
Про те, з чим я не погоджусь. Травень 1963 р.
Москва, Сол Гюрок і наші примітиви. Травень 1963 р.
"Я пам'ятаю маму". Травень 1963 р.
"Європейське свято". Травень 1963 р.
Наслідки виборів у Канаді. Травень 1963 р.
Міністер І. Яремко кандидує у Белвудс. Травень 1963 р.
Про хитромудрого критика і новоявлену преподобницю. Червень 1963.
Заклик, вартий загальної уваги. Червень 1963 р.
Господи, дякую тобі, що Ти не сотворив мене комуністом. Черв. 1963.
Митрополит Йосип Сліпий про культобмін. Червень 1963 р.
Громадська рада народнього мистецтва. Червень 1963 р.
З вечорів "Козуба". Червень 1963 р.
"Слуга двох панів". Червень 1963 р.
І хочеться, і колеться... Липень-серпень 1963 р.
Помер Григорій Мазурик. Липень-серпень 1963 р.
Новий єпископ УГПЦ. Липень-серпень 1963 р.
Ювілей отця Петра Самця. Липень-серпень 1963 р.
Професор Володимир Кубійович у Торонто. Липень-серпень 1963 р.
Редактор Михайло Добрянський у Торонто. Липень-серпень 1963 р.

“Тарас Шевченко —образотворчий мистець” (про І. Кейвана). Липень-серпень 1963 р.

Комуністичні напади на наш журнал. Вересень 1963 р.

Помер Іван Багряний. Вересень 1963 р.

Помер Володимир Дорошенко. Вересень 1963 р.

Висловлюватись треба точно. Вересень 1963 р.

Одумівська зустріч. Вересень 1963 р.

25 вересня голосуємо! Вересень 1963 р.

Королівська комісія для вивчення міжнаціональних взаємин. Вер. 1963.

Бенкет на честь голови англійської церкви. Вересень 1963 р.

Братство ім. Митрополита Липківського. Вересень 1963 р.

Перший табір юного ОДУМ-у в Канаді. Вересень 1963 р.

Від чого в комуністів животи болять. Жовтень 1963 р.

Жалобні збори на пошану пам'яті Івана Багряного. Жовтень 1963 р.

Наслідки виборів в Онтаріо. Жовтень 1963 р.

Концерт хору “Кобзар” з Філадельфії. Жовтень 1963 р.

Ювілей проф. Івана Власовського. Жовтень 1963 р.

Володимир Міяковський — українець. Листопад 1963 р.

Протиросійська демонстрація. Листопад 1963 р.

Степан Давидович на новій посаді. Листопад 1963 р.

Василь Гаврилук таки переміг! Листопад 1963 р.

Помер протоіерей Василь Кудрик. Листопад 1963 р.

Наради управи Федерації етнічної преси. Листопад 1963 р.

З праці “Козуба”. Листопад 1963 р.

На всеканадському боєвищі... Грудень 1963 р.

Тиждень української культури. Грудень 1963 р.

Королівська канадська кінна поліція. Грудень 1963 р.

Про останні п'ятниці “Козуба”. Грудень 1963 р.

30-річчя “Звйонзковца”. Січень 1964 р.

Тиждень української культури. Січень 1964 р.

Митрополит Іларіон у Торонто. Січень 1964 р.

Конференція вчителів. Січень 1964 р.

Інститут Святого Володимира. Січень 1964 р.

Ну, що ж, починаємо 15-ий рік нашого існування... Січень 1964 р.

Тиждень української культури. Лютий 1964 р.

З праці “Козуба”. Лютий 1964 р.

15-річчя УНРади. Лютий 1964 р.

Юний ОДУМ працює. Лютий 1964 р.

Роковини державности. Лютий 1964 р.

Шевченко знищив залізну завісу. Березень 1964 р.

Сильна й благородна людина перемогла. Березень 1964 р.

Український пансіонат у Торонто. Березень 1964 р.

З праці “Козуба”. Березень 1964 р.

Канада вшанує Кобзаря України. Квітень 1964 р.
З місцевого життя. Квітень 1964 р.
Помер Михайло Стечишин. Квітень 1964 р.
Цар московський кпить з холопа... Травень 1964 р.
Ювілей диригента. Травень 1964 р.
Відзначено 100-ліття національного гимну. Травень 1964 р.
Катедральна громада — Тарасові Шевченкові. Травень 1964 р.
Торонто вшанує Василя Барвінського. Травень 1964 р.
Фе, соромтесь, пане Полторацький! Червень 1964 р.
І Петро Кравчук тієї ж самої... Червень 1964 р.
Герцен, Чернишевський, Добролюбов, Шевченко... Червень 1964 р.
“Критика чи зайва демагогія?” Червень 1964 р.
“Великих слів велика купа...”. Червень 1964 р.
Онтаріо — країна чудових озер і рік. Червень 1964 р.
Сенатор Павло Юзик у Торонто. Червень 1964 р.
Померла Ніна Горленко. Червень 1964 р.
І утвердився Ти, наш Кобзарю, у світі!.. Липень-серпень 1964 р.
Онтаріо — країна чудових озер і рік. Липень-серпень 1964 р.
Міська рада Парижу вшанує Шевченка. Липень-серпень 1964 р.
Відкриття Колегії св. Андрія. Липень-серпень 1964 р.
Умерло двоє великих (Максим Рильський і Нестор Городовенко).
Вересень 1964 р.
І утвердився Ти, наш Кобзарю, у світі!.. Вересень 1964 р.
З місцевого життя. Жовтень 1964 р.
Вечір “Нових днів” в Оттаві. Жовтень 1964 р.
До всіх читачів “Нових днів”. Жовтень 1964 р.
Виступ письменника О. Гай-Головка. Жовтень 1964 р.
Конвенція Федерації етнічної преси. Листопад 1964 р.
Помер полковник Андрій Мельник. Листопад 1964 р.
Поляки про наших молодих письменників. Листопад 1964 р.
Митрополит Іларіон у Торонто. Грудень 1964 р.
Учительська конференція. Грудень 1964 р.
Шевченківське свято. Грудень 1964 р.
З праці “Козуба”. Грудень 1964 р.
Зенон Лавришин поїхав до Парижу. Грудень 1964 р.
Вечір “Нових днів” у Торонто. Січень 1965 р.
П’ятнадцять літ за нами! Лютий 1965 р.
Некрологи: В. Сосюра, П. Степ (Гавриш), А. Надол. Лютий 1965 р.
З місцевого життя. Лютий 1965 р.
З праці “Козуба”. Лютий 1965 р.
Віталій Коротич у Канаді. Березень 1965 р.
В Україні бояться слова “український”. Березень 1965 р.
“Одін куропатка, одін кобила...”. Березень 1965 р.

“З приводу однієї записки”. Березень 1965 р.
“Москалі ненавидять українську мову”. Березень 1965 р.
Канада має власного прапора. Березень 1965 р.
Михайло Тагаїв прощається з публікою. Березень 1965 р.
Зустріч з виховниками юного ОДУМ-у. Березень 1965 р.
Преса про “Нові дні”. Квітень 1965 р.
Про Коротича і навколо Коротича. Травень 1965 р.
Некрологи: Левко Чикаленко, Михайло Старчук, генерал Петро Дяченко. Травень 1965 р.
Микола Шлемкевич і Григорій Костюк у Торонто. Травень 1965 р.
Вечір “Нових днів” у Філядельфії. Травень 1965 р.
Галина Андреадіс у Торонто. Травень 1965 р.
На службі Богові і нації. Червень 1965 р.
Про Коротича і навколо Коротича. Червень 1965 р.
Наші здобутки в Канаді. Червень 1965 р.
Вечір “Нових днів” у Вінніпезі. Червень 1965 р.
Ще про В. Коротича та інші справи. Липень-серпень 1965 р.
Славне і багатообіцяюче п'ятнадцятиріччя. Липень-серпень 1965 р.
Онтаріо — край краси, приємностей і можливостей. Липень-серп. 1965.
Огляд преси. Вересень 1965 р.
Онтаріо — край краси, приємностей і можливостей. Вересень 1965 р.
Врешті, культобмін став двобічним. Вересень 1965 р.
Йосип Гірняк — почесний член “Слова”. Вересень 1965 р.
Боягузливі трохи. Вересень 1965 р.
З місцевого життя. Жовтень 1965 р.
Доповідь Віри Вовк у “Козубі”. Жовтень 1965 р.
Вечір “Нових днів” у Нью-Йорку. Жовтень 1965 р.
Канадські вибори. Листопад 1965 р.
Консервати схаменулися. Листопад 1965 р.
Вечір “Нових днів” у Нью-Йорку. Листопад 1965 р.
Некрологи: Проф. Павло Зайцев, Є. Петров-Скиталець, проф. В. Тимошенко. Листопад 1965 р.
Дуже прошу: Прочитайте це всі. Листопад 1965 р.
Пам'ятник великому письменникові, політичному й державному діячеві. Грудень 1965 р.
Президент УНРеспубліки в екзилі д-р Степан Витвицький. Гр. 1965 р.
Вечір “Нових днів” у Гамілтоні. Грудень 1965 р.
Вибори до Канадського парламента. Грудень 1965 р.
Вечір “Нових днів” у Чикаго. Січень 1966 р.
Інженери Євгенові Маланюкові. Січень 1966 р.
Зустріч представників преси з митрополитом Іларіоном. Січень 1966 р.
Некрологи: Семен Підгайний. Січень 1966 р.
З праці “Козуба”. Січень 1966 р.

Докія Гуменна в Гамілтоні. Січень 1966 р.
“Українські дні” в Торонто. Лютий 1966 р.
Некрологи: Семен Ковбель. Лютий 1966 р.
Католики попереду православних. Березень 1966 р.
Міністер Іван Яремко про російське народобивство. Березень 1966 р.
Посол Микола Мандзюк критикує зовнішню політику. Березень 1966 р.
Некрологи: Інж. Петро Терещенко. Д-р Микола Шлемкевич. Бер. 1966.
Нова лікарня в Торонто. Березень 1966 р.
Українська музика серед чужих. Березень 1966 р.
Проф. Микола Недзведський. Квітень 1966 р.
Вечори “Нових днів” у Детройті і Монреалі. Квітень 1966 р.
Вечір поезій І. Качуровського в Гамілтоні. Квітень 1966 р.
Некрологи: Петро Шумовський, ред. Василь Мудрий, Тетяна Кошиць,
Василь і Павло Жінчишини. Квітень 1966 р.
Огляд преси. Травень 1966 р.
Некрологи: Осип Бойдуник. Травень 1966 р.
Умер ворог поневолених народів. Травень 1966 р.
Подаймо руку братові! Травень 1966 р.
Концерт бандуристів. Травень 1966 р.
Вечір мистецького слова в Гамілтоні. Травень 1966 р.
Уряд Онтаріо вшановує журналістів. Травень 1966 р.
Асоціація етнічної преси. Травень 1966 р.
Міністер Яремко спростовує. Травень 1966 р.
Листи Симона Петлюри в “Гомоні України”. Травень 1966 р.
Страх перед точним виразом. Червень 1966 р.
“Бурякова мова”. Червень 1966 р.
“Святий Тодось” і “Свята Феська”. Червень 1966 р.
Загадки і провокації. Червень 1966 р.
Українці Східньої Канади протестують. Червень 1966 р.
Чи зважаться на велике діло? Червень 1966 р.
Високошкільна стипендійна фундація. Червень 1966 р.
Тиждень одумівця в Торонто. Червень 1966 р.
Початок шкільного року і асимілятори. Липень-серпень 1966 р.
Несходима вздовж, ушир і вглиб. Липень-серпень 1966 р.
Некрологи: Дмитро Соловей. о. прот. Т. Ковалишин, В. Кохан. Ли-
пень-серпень 1966 р.
Всенародне свято. Липень-серпень 1966 р.
Щоб усі були вдоволені і щасливі. Липень-серпень 1966 р.
“Матка Боска Ченстоховска”. Вересень 1966 р.
Несходима вздовж, ушир і вглиш... Вересень 1966 р.
Християнський павільйон. Вересень 1966 р.
Несходима вздовж, ушир і вглиб... Жовтень 1966 р.
Добродійний концерт. Жовтень 1966 р.

Міські вибори. Листопад 1966 р.
Несходима вздовж, ушир і вглиб... Листопад 1966 р.
З місцевого життя. Листопад 1966 р.
Журналіст, що вмiє мислити. Грудень 1966 р.
Мур між Україною і світом розвалено. Грудень 1966 р.
Петро Магденко. Січень 1967 р.
ОДУМівська капеля бандуристів і хор. Січень 1967 р.
Вечір "Нових днів" у Нью-Йорку. Лютий 1967 р.
Два поети. Лютий 1967 р.
Зустріч з Драчем і Павличком. Лютий 1967 р.
Не шануємо історії. Лютий 1967 р.
Платівка з творчості Миколи Фоменка. Лютий 1967 р.
Міністер Іван Яремко кандидатуює знову. Березень 1967 р.
Митрополитові Іларіонові 85 років. Березень 1967 р.
Добрий початок. Березень 1967 р.
"Тіні забутих предків" у Торонто. Квітень 1967 р.
З праці "Козуба". Квітень 1967 р.
Голова Проводу ОУН у Канаді. Квітень 1967 р.
Поет Віталій Коротич у США. Квітень 1967 р.
Ювілей похідних груп ОУН. Травень 1967 р.
Ну, і як воно було на заході Канади? Травень 1967 р.
Черговий успіх сенатора Павла Юзика. Травень 1967 р.
Некролог: Сенатор Іван Гнатишин. Травень 1967 р.
Новий генерал-губернатор Канади. Травень 1967 р.
"Прийдіть в коліску православія". Червень 1967 р.
Голова Виконавчого органу УНРади в Торонто. Червень 1967 р.
Зустріч з поетом. Червень 1967 р.
Як ми вшануємо великих? Червень 1967 р.
Професор Кубійович у Торонто. Червень 1967 р.
ОДУМ склав іспит на відмінно. Червень 1967 р.
Закінчення учбового року в Катедрі св. Володимира. Червень 1967 р.
Четвертий з'їзд Спільки письменників СРСР. Липень-серпень 1967 р.
Редактори етнічної преси на Експо—67. Липень-серпень 1967 р.
Сторіччя. Липень-серпень 1967 р.
Одне уточнення. Липень-серпень 1967 р.
Українське національне свято в Канаді. Вересень 1967 р.
Академік Борис Патон. Вересень 1967 р.
День української молоді у столиці Канади. Вересень 1967 р.
Два покоління, два виховання і... два результати. Вересень 1967 р.
Авторський вечір Олеся Доріченка. Жовтень 1967 р.
Канадська преса про українських оперових зірок. Жовтень 1967 р.
Некрологи: Павло Г. Тичина; протоієрей М. Подольський. Жовт. 1967.
Англомовна критика про хор ім. Г. Верьовки. Жовтень 1967 р.

Українські дні на Експо—67. Жовтень 1967 р.
Учительська конференція православних шкіл. Жовтень 1967 р.
Вияснення Ярослава Спольського. Жовтень 1967 р.
Редактори етнічної преси оглянули поправчі заклади Онт. Жовт. 1967.
Допомогти Яремкові мусимо! Жовтень 1967 р.
Українські дні на Експо—67. Листопад 1967 р.
Огляд преси. Листопад 1967 р.
З канадського життя. Листопад 1967 р.
Самі себе пізнають, самі ж і викликають вовка з лісу. Листопад 1967.
Марія Юркевич. Грудень 1967 р.
В Україні наростає спротив. Грудень 1967 р.
Огляд преси. Грудень 1967 р.
З канадського життя. Грудень 1967 р.
Політичні союзники посварились... Грудень 1967 р.
Однопартійна вихватка. Грудень 1967 р.
Річні збори СУЖ Канади. Грудень 1967 р.
Перший світовий конгрес вільних українців. Грудень 1967 р.
П'ятий з'їзд революційних демократів. Січень 1968 р.
Починаємо рік дев'ятнадцятий... Січень 1967 р.
Іван Дзюба працює у в-ві "Дніпро". Січень 1967 р.
Вячеслава Чорновола засуджено. Січень 1968 р.
Тура доброзичливості редакторів етнічної преси. Січень 1968 р.
Звіт делегації КПКанади в Україну. Січень 1968 р.
Звіт делегації КПКанади в Україну. Лютий 1968 р.
Андрій Скаба в академії наук. Лютий 1968 р.
Торонто відзначає 50-річчя УНР. Лютий 1968 р.
Некрологи: С. Срижовець, Іван Бовкун, протопресвітер Лев Веселовський. Лютий 1968 р.
Некрологи: Євген Маланюк, генерал Михайло Садовський, Григорій Шнурко. Березень 1968 р.
Пам'ятник Шевченкові в Бразилії. Березень 1968 р.
"Танок смерти" Стринберга. Березень 1968 р.
Річний бал преси в Торонто. Березень 1968 р.
"Освіта в радянській Україні". Березень 1968 р.
"Тура доброзичливості". Квітень 1968 р.
В гостях у братів-словенців. Травень 1968 р.
Мистецький успіх Ансамблю ім. Леся Курбаса. Травень 1968 р.
25-річчя першої дивізії УНА. Травень 1968 р.
Відважний і оригінальний маляр. Травень 1968 р.
Полудень на пошану преси. Травень 1968 р.
Ювілей Анатолія Галана. Червень 1968 р.
Вибори в Канаді. Червень 1968 р.
Пресова конференція з лідером консерватів. Червень 1968 р.

Вечеря з міністром закордонних справ М. Шарпом. Червень 1968 р.
Похвальна ініціатива. Червень 1968 р.
Про “націоналістів” і “модерну методу” навчання. Лип.-серп. 1968 р.
Олесь Гончар (довідка). Липень-серпень 1968 р.
Як появилось еміграційне видання “Собору”. Липень-серпень 1968 р.
Перемога лібералів у Канаді. Липень-серпень 1968 р.
Кардинал Йосип Сліпий у Канаді і США. Липень-серпень 1968 р.
Відкриття літнього табору юного ОДУМу. Липень-серпень 1968 р.
“Лихо з розуму” В. Чорновола англійською мовою. Лип.-серп. 1968 р.
Чому подвійне і спізнене число? Вересень-жовтень 1968 р.
А по закутинах республіки без змін... Листопад 1968 р.
Великі православні святкування в Торонто. Листопад 1968 р.
Револуція в Канаді. Листопад 1968 р.
Українська клясика у виконанні Йосипа Гошуляка. Листопад 1968 р.
Ще раз у справі приїзду моєї дочки. Листопад 1968 р.
Юрієві Шевельову (Шерехові) — шістдесят! Грудень 1968 р.
Відзначення 20-ліття католицької єпархії. Грудень 1968 р.
Двадцятиліття “Гомону України”. Січень 1969 р.
Вісімдесятиріччя Василя Іваниса. Січень 1969 р.
Конференція “Третьої сили” в Канаді. Січень 1969 р.
Українські домагання в Канаді. Січень 1969 р.
З останніх подій в Україні. Лютий 1969 р.
Валентин Новицький (некролог). Лютий 1969 р.
Негідна спроба спекулювати на церкві. Березень 1969 р.
До всіх читачів. Березень 1969 р.
50-ліття нового кобзарського мистецтва. Квітень 1969 р.
Безбожна стаття в релігійному журналі. Квітень 1969 р.
Некрологи: Митрополит Ніканор (Абрамович), генерал-полковник Анд-
рій Вовк, генерал-полковник Микола Капустянський, проф. д-р
Джордж В. Сімпсон. Квітень 1969 р.
“Сон” за Шевченком у Канаді. Квітень 1969 р.
Некрологи: Протоієрей Емануїл Горгіца, Степан Волинець, Роман
Смаль-Стоцький. Травень 1969 р.
Одумівський хор з Монтреалю в Торонто. Травень 1969 р.
До читачів “Нових днів”. Травень 1969 р.
Новий український клуб у Торонто. Червень 1969 р.
З канадських справ. Червень 1969 р.
Людмила Івченко (Коваленко), некролог. Липень-серпень 1969 р.
Наша молодь не дармує, а вчиться... Липень-серпень 1969 р.
Що нового в Канаді? Вересень 1969 р.
Східняцька напасть серед білого дня... Вересень 1969 р.
Огляд преси. Вересень 1969 р.
ОДУМівська зустріч. Вересень 1969 р.

Вшанували Івана Котляревського. Вересень 1969 р.
Пара слів про чесність нашої преси. Вересень 1969 р.
І ще один закуток великого Онтаріо. Жовтень 1969 р.
Концерт "Кубанських козаків". Жовтень 1969 р.
Підручник української мови для чужинців. Жовтень 1969 р.
До всіх читачів. Жовтень 1969 р.
Вияв любови і пошани. Жовтень 1969 р.
Волиняк оскардалився. Листопад 1969 р.
Компартія Канади відкликала свою людську гідність. Листопад 1969 р.
Ювілей Івана Котляревського в Україні. Листопад 1969 р.
Відзначили 1000-ліття з дня смерти княгині Ольги. Листопад 1969 р.
До всіх наших читачів. Грудень 1969 р.
Чи повертається еміграційне середньовіччя? Грудень 1969 р.
Некрологи: Микола Бачинський, Микола Мандзюк. Грудень 1969 р.
"Нові дні" й патріярхат. Грудень 1969 р.
Концерт артистів з України. Січень 1970 р. (посмертне).
Відповідь В. Л. Григорякові. Січень 1970 р. (посмертне).

До цього списку статей П. К. Волиняка, надрукованих на протязі 20 років у "Нових днях", не ввійшли вміщені під рубриками: "Читачі пишуть", "Наше листування" (дуже велике), "З нових видань", анотації книжок та дрібні нотатки й повідомлення.

**Члени Президії Комітету для збереження
літературної спадщини П. Волиняка:**

Дмитро Кислиця	—	голова
Петро Родак	—	заст. голови
Іван Олексюк	—	секретар
Григорій Романенко	—	скарбник
Неоніла Гава	—	член президії

Члени Комітету:

Білоцерківський Анатоль	Ліщина Андрій
Боднарчук Іван	Ліщина Леонід
Валер Микола	Логуш Марія
Василенко Ростислав	Менжега Микола М.
Ваць Іван	Мигаль Борис
Воскобійник Олексій	Мігайчук Ярослав
Гавалешка Юрій	Мухина Галина
Гай-Головко Олекса	Нитченко Дмитро
Гайовий Федір	Павлюк Василь
Громницький Микола	Пауш Стефанія
Гава Михайло	Плевако Петро
Завертайло Данило	† Подубинська Ліля
Іщенко Микола	Роговський Карпо
Кейван Марія	Садовий Олександр
Китастий Григорій	Сварог Вадим
Коба Тимофій	Свириденко Петро
Коновал Олексій	Славутич Яр
Костюк Григорій	о. Слюзар Володимир
Криволап Юрій	Степовий Андрій
Криволап Сергій	Стефаник Юрій
Левко Іван	Стрілецька Марта
Лисий Анатоль	Чапленко Василь

Список жертводавців:

Воскобійник Олексій	100.00 дол.
Іщенко Микола	100.00 дол.
Плевако Петро	100.00 дол.

З М І С Т

Від редакції	VII
Велике серце Петра Волиняка — В. Сварог	IX
The Noble Heart of Petro Wolyniak	XV
Biographical Notes	XVI
П. К. Волиняк (Чечет) — біографічна довідка	XVIII

I

Від Торонто до Винніпегу	3
А що в нашому Торонто	37
Дещо з Монтреалю	44
Місто з багатьма банями	50
Пам'ятник Тарасові Шевченкові у Канаді	60
І утвердився ти, наш Кобзарю, в світі!	70
Пам'ятник Т. Г. Шевченкові у Вашингтоні нервує окупанта	100
Людина, письменник і політичний діяч (Гарушин)	104
Коштовний дарунок нації	112
Фактичний стан в Україні та його оборонці	118
Гнучкість російської тактики	130
Фе, соромтесь пане Полторацький!	136
Сталіна немає	156
Компартія Канади відкликала свою людську гідність	162
Невдала спроба дискредитувати еміграцію	174
Від чого у комуністів животи болять	178
Як вони святкували... ..	190
Джан Бойд в ролі енкаведиста	198
Українські дні на Експо-67	200
Зустріч з людьми з того світу	230
Вони з України, але й ми не з Японії	265
Про велику політику і малий розум	276
Шостий конгрес українців Канади	294
Зустріч українців Канади і США	309
Про одну доповідь і ще про дещо	313
Процес СВУ і СУМ-у	318
Дещо з підсумків Шевченківських святувань	326
Кому захотілось бути малим?	332
Католики попереду православних	341
Вірю, що не дуже довго, докторе С. С. Сассе!.. ..	345
Ще одна бандерівська "послідовність"	350
А терор таки продовжується	356
Нова книжка на стару тему... ..	361

Двадцятиліття “Гомону України”	365
Страх перед Петлюрою	371
З приводу атаки щоденника “Америка”	378
“Святий Тодось” і “Свята Феська”	381
Підлабузництво, проти якого пора рішуче запротестувати	387
Початок шкільного року і асимілятори	391
Висловлюватись треба точно	394
Мовні вибрики підривають повагу до нації	405
Дещо про політику і культуру	409
Про кількість і якість нашого читача	414
У справі листопадового числа журналу	420
Чому подвійне і спізнене число?	425

II

Кубань — земля українська, козача... ..	439
На хуторі	473
Лист із Волині	481
Мати	490
Земля кличе	497
Де предки спочили... ..	501
Під Кизгуртом	504
В тайзі	528
Арешт	536
Кам'яне місто	547
Михайло Танцюра	576

III

П. К. Волиняк — видавець і редактор — Д. Кислиця ..	597
Виразник ідейної і політичної мужности — М. Воскобійник	607
Помер наш редактор і приятель — О. Коновал	612
Пам'яті незабутнього редактора — Б. Олександрів ..	614
П. К. Волиняк як автор підручників — Д. Кислиця ..	618
Петро Кузьмович, яким я його пам'ятаю — М. Могильницький	623
Нехай чебрець цвіте — І. Олексюк	627
Волиняка немає серед нас — “Бабуся” Ліля	633
Список статей П. К. Волиняка, надрукованих у “Нових днях”	641
Список членів Комітету	660
Список жертводавців	660

